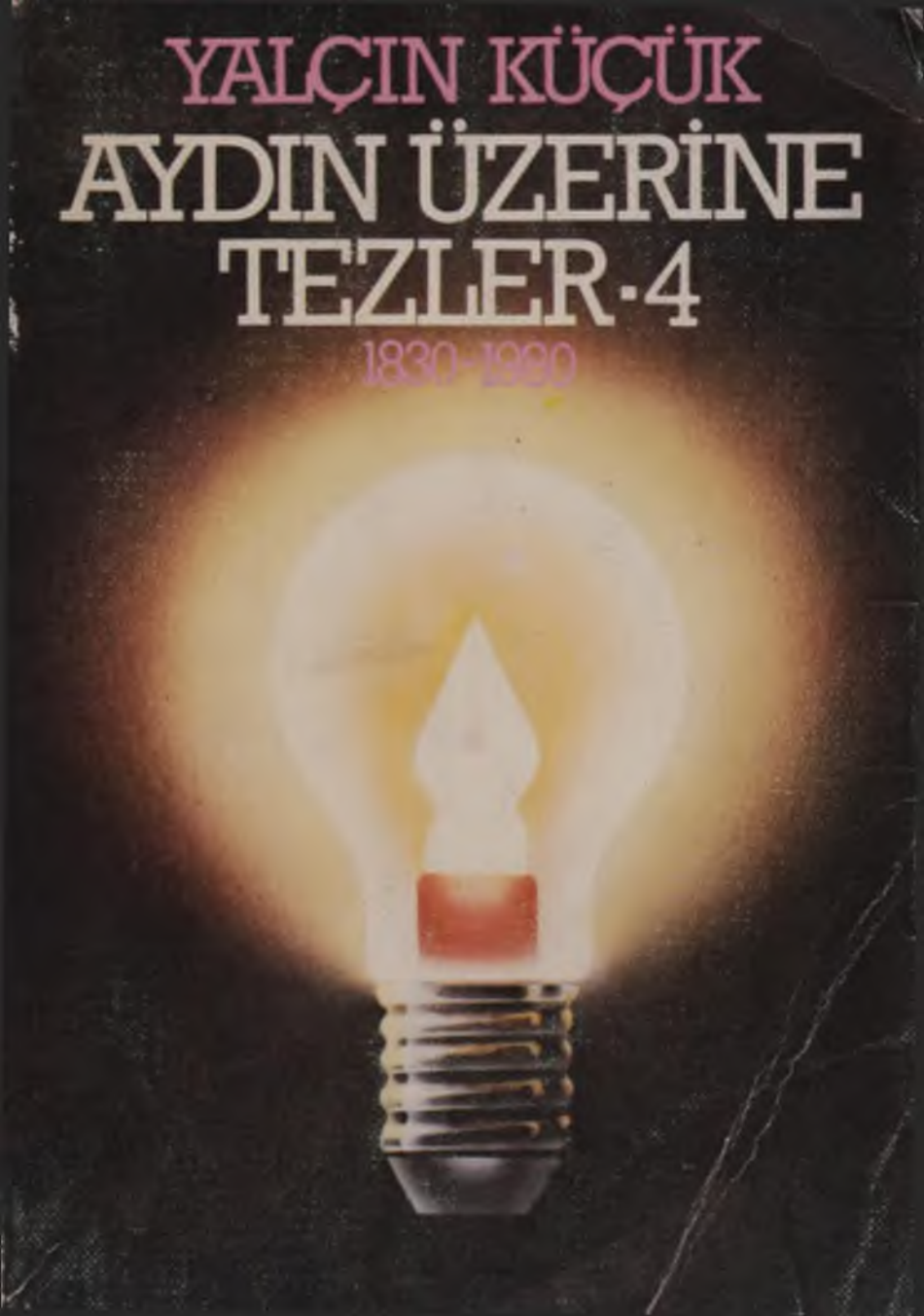
YALÇIN KÜÇÜK

AYDIN ÜZERİNE TEZLER·4

1830-1980

AYDIN ÜZERİNE TEZLER

— IV —

1830 - 1980

«suç» ortaklarıma
mamak yoldaşlarına
elli dokuz adlı sanığa

Aziz Nesin, Hüsnü Göksel, İlhan Tekeli, Uğur Mumcu, Erbil Tuşalp, Haluk Gerger, Bahri Savcı, Mahmut Tali Öngören, Mete Tuncay, Şerafettin Turan, Yakup Kepenek, Murat Belge, Halit Çelenk, Emin Değer, Korkut Boratav, Mustafa Ekmekçi, Tahsin Saraç, Nurkut İnan, İnci Gür, Güler Tanyolaç, Güngör Aydın, Haldun Özen, Bülent Tanık, Güngör Dilmen, Gencay Gürsoy, Vedat Türkali, Özay Erkılıç, Salih Şencan, Kemal Demirel, Vecdi Sayar, Tullui Sönmez, Onat Kutlar, İlhan Selçuk, Ümit Erdoğan, Berna Moran, Minu İnkaya, Veli Lök, Emre Kapkın, Cahit Tanör, Yılmaz Tokman, Şinasi Acar, Oralp Basım, Ruşen Hakkı Özpençe, Hayri Tütüncüler, Güngör Türkeli, Atıf Yılmaz, Başar Sabuncu, Şahap Balcıoğlu, Erdal Öz, Turgut Kazan, Talat Mete, Ercan Ülker, Ahmet Kocabıyık, Cumhur Ertekin, Yılmaz Bolat, Güney Dinç, Cemal Nedret Erdem, Yavuz Aksu

belgeyi Çankaya'ya taşıyan, sanık sayılmayan
her zaman genç Fehmi Yavuz Hoca'ya
delikanlı Esin Afşar'a
sevgili Bilgesu Erenus'a
birlikte olmak sevinçtir.

y.k.
Karakusunlar Köyü,
Kasım 1985

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7- 14	
Birinci Bölüm		
RESTORASYON		15-342
Aydıntürk'ün Dramı	25-135	
Korku ve İdeoloji	135-254	
Nazım Hikmet Kafeste : Restorasyon	254-291	
Birinci Bölüm İçin Birinci Ek		
Emin Türk'ün Savunması: 1930	292-295	
Birinci Bölüm İçin İkinci Ek		
A.M. Dıranas: CHP'nin Anadolu Resim Gezileri	296-306	
Birinci Bölüm İçin Üçüncü Ek		
Dinamo Yazgısını Söylüyor	307-314	
Birinci Bölüm İçin Dördüncü Ek		
İki Kitap İki Kuşak	315-325	
Birinci Bölüm İçin Beşinci Ek		
Baltacıoğlu ve Ülken: Döndüler mi?	326-362	
İkinci Bölüm		
EKSİĞİ VE FAZLASI		343-563
Polisiye ve Ütopya	353-395	
Aziz Nesin'e Başlangıç	395-442	
Türkiye'nin Stratejik Önemi	442-482	
İkinci Bölüm İçin Birinci Ek		
Mektuplarıyla Orhan Kemal	483-509	

İkinci Bölüm İçin İkinci Ek

Kediler Dünyasında Bir Adam: Ataç 510-534

İkinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

Markopaşa ve Zincirli Hürriyet 535-557

İkinci Bölüm İçin Dördüncü Ek

Bir Öykünün Ekonomi Politiği 558-563

Üçüncü Bölüm

AYDIN SAVUNMASI 564-755

Hüsnü Göksel: Cerrahın Demokrasi Dersi 568-590

Gencay Gürsoy Nöroloğun Tarih - Coğrafya Dersi 590-595

Haluk Gerger Siyaset Bilimcisinin Onur Dersi 595-601

Aydına Başkan ve Nazım'a Mapusane 601-647

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek

Aydın Yazısı 648-662

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek

Evren: Çok Aydın Gördük 663-668

Üçüncü Bölüm İçin Üçüncü Ek

Aydınları Savunan Hukukçu Aydınlar 669-670

Üçüncü Bölüm İçin Dördüncü Ek

İ. Soysal: Nazım'ın Mezarı Başında 671-683

Üçüncü Bölüm İçin Beşinci Ek

Türkiye'yi Sevmek Hapishanelerini Sevmektir 684-728

Üçüncü Bölüm Beşinci Ek İçin Ulak

Sadakat Yürek İşidir 729-731

Üçüncü Bölüm İçin Altıncı Ek

Ecevit'in Söylevi'ne Karşı Düşünceler 732-755

ÖNSÖZ

Onlar kırarak bitiremiyorlar, ben yazarak bitiremiyorum: Türk Aydını.

*
* *

Kırılanlar için üzülüyorum ve üzüntümü yazıyorum.

Ah ne yazık
ne yazık ki ona,
dört nala giden atların köpüklü boynuna bir daha
yatmayacak
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak

*
* *

Açıklığa kavuşturmam gerekiyor: Aydın Üzerine Tezler'de aydını, düşüncelerinin değil eyleminin sonucu olarak ele alıyorum. Çok açık yazmam gerekiyor; Türk aydınını kişiliğiyle, ahlâkiyle, birlikte yazmayı deniyorum. Bu hem aydını eyleminin ürünü olarak ele almamdan ileri geliyor; eylem, kesinlikle kişiliği ve ahlâkı belirliyor. Eylemsiz insanın ahlâkı olmuyor; taşın ahlâkı yok. Hem de Türk aydınını bir ahlâklılık çerçevesi içinde yazmak istememden doğuyor.

Yazdığım aydınların kişilikleriyle uğraştığım yolundaki eleştirileri kabul ediyorum. Aydınlarımın kişiliklerini de yazmak istiyorum.

Eyleminde bir ahlâk tutturabilmiş aydınları seviyorum. Bunları sevecenlikle yazdığımı kabul edi-

yorum: Yeni kuşaklara, ahlâklı kalabilmiş aydınlarımı tanıtmayı bir görev sayıyorum.

Eylem, ahlâktır.

Yirminci yüz yılın sonunda Türkiye'de aydın için, ahlâk eylemdir.

Teorik içerik kazanmış aydın için eylem din'dir.

⁂

Aydın Üzerine Tezler'in dördüncüsünü, Aydın Yazısı nedeniyle sanık sandalyası için seçilen «suç» ortaklarıma sunuyorum. Mahkeme salonlarında «dilekçe» olarak bilinen bu belgeyi, «kitap» içinde, «Aydın Yazısı» olarak adlandırıyorum. Bu kitabı, Türk aydınının onurlu eylemlerinden birisine ayırıyorum.

Sunuşumu reddedebilecek olanlar çıkabilir; önceden saygıyla karşılıyorum. Bir kitap sunduğum aydınların hepsinin her yaptığını beğendiğimi söyleyemem. Benim yaptıklarımın pek çoğunu beğenmediklerini de biliyorum. İşte bir de bunun için bir kitap sunmaya karar verdim.

Bu biçemin bir ahlâk olmasını diliyorum.

Birlikte olmak için, en azından yürüyüşün başında, birbirimizi kara sevdalı türünden beğenmemiz şart değil; nikâha gitmiyoruz, yola çıkıyoruz. Birlikte olabilmek için kopmayı risk etmemiz gerektiğine inanıyorum.

Bir araya gelme-ayrılma-birleşme: Ancak böyle güçlenebiliriz.

Yatakları gittikçe açılan bir büyük nehirde birlikte kürek çekiyoruz; aynı nehirde kürek çekenlerden hiç birisine, birlikte kürek çekmeyi bir sevince çevirmeyi engelleyecek bir kızgınlığım yok. Daha açık yazabilirim, uzunca süre birlikte olduğum Behice Boran, 1970 yıllarının sonlarında benim için, çok şiddetli ve çok acımasız bir kampanya başlattı. Üzüldüm; bir kötü rüzgârdı, geçmesini bekledim. Bu acımasız kampanyanın benim düşüncelerimi etkilemesini önleyebilmek için olağanüstü çaba harcamam gerekti.

Başardığımı sanıyorum; ansiklopedilere madde yazarken bu haksız kampanyayı yok sayabildim.

Türkiye'de beraber olamayacağım hiç kimsenin bulunmadığını düşünüyorum. Ancak, tartışarak beraber olmak gerekiyor. Biz insanız, koyun değil; koyunlar tartışmaya gerek duymadan beraber olabiliyorlar.

Bu kitabı «mamak yoldaşlarına», onurlu eylemleri nedeniyle sunuyorum. Ancak hiç kimseye tartışma hak ve özgürlüğünü sunmuyorum.

Ayrışık bakabiliyorum ve bunun bir biçem olmasını diliyorum.

*
**

«Murat, dikkat et, Uğur, çok iyi, Altan, çık dışarı!»

Bir nehirde kürek çekilirken, bu sesleri duymak mümkün. Şaşmamak gerekiyor.

Bu önsözü çok geniş tutmayı planlamıştım. «Ne Demeli» başlığıyla bir bölüm uzunluğunda yazmayı düşünüyordum; yerim kalmadı. Başka bir fırsatta yapmam gerekecek, tartışacaklarım var.

Kimseye cevap vermeyi düşünmüyorum, ancak, tartışmak istediklerim var. Tezler ve diğer çalışmalarım üzerine yazılanlar içinde tartışılabilir noktalar görüyorum. Bunu er-geç yapmak durumundayım. Fakat «Ne Demeli» başlığıyla yazabileceklerimi, çalışmalarımın sınırlarını taşırarak, tümüyle Türk düşüncesi ve bu arada basın üzerine uzatmak istiyorum.

Burada yalnızca ip uçlarını verebilirim: Türk ekin ve düşüncesini, günlük basının sultasından kurtarmamız gerekiyor. Hem günlük basının ve hem de güncel bakışın egemenliği, ekin ve düşünce yaşamımızı kemiriyor.

Gündemde bu var. Henüz yapamıyorum.

*
**

Benim Murat Belge için bir «Ahlâk Dersi» yaz-

mam gerek; henüz yapamıyorum, borç sayıyorum. Dergi nasıl çıkarılır, imza nasıl toplanır ve saklanır, sol dalgalara binip hep sağa nasıl tutunulur, eleştiri nasıl yapılır ve gelen eleştirilerden yalnızca küfürler nasıl seçilir, bunlar, yazacağım «Ahlâk Dersi» içinde yer alacak. İsterse Murat, önceden cevabını da yazabilir.

*
**

Uğur Mumcu'nun yazdıklarım arasında katılmadığı bölümlerin az olmadığını biliyorum. Benimse yazdıkları içinde büyük bir haz ile okuduklarım giderek artıyor. Sovyetler Birliği ve Bulgaristan üzerinde yazdıkları dışındakileri büyük bir beğeni ve rahatlık duygusu ile okuyorum.

Evime haber bülteni okuyan radyo, televizyon sokmuyorum; gazeteyi üç-dört günde bir okuyorum. Yapamıyorum; ayda ve hatta yılda bir kez, kuşkusuz bütün gazeteleri okumak istiyorum. Bir yılın gazetesini, yılın bir kaç gününde ve en çok bir haftasında okumanın çok daha yararlı olacağını düşünüyorum.

Bülent Ecevit'in, Uğur'un bir yazısına verdiği karşılık, gazete okuma günüme rastlamamış, okuyamadım. Uğur'un cevabını okudum, yeterli geldi; son derece ağırbaşlı ve vezinli bir yazısıyla söylenmesi gerekenleri söyledi. Uğur'un yök, bin dört yüz iki ve benzer yazılarını da rahatlayarak okuyorum.

Kimi gazetecilere ise şaşıyorum; en akıllı kendilerini sanıyorlar. Bakanlarına ikide bir baş kaldırmayan müsteşarları, ya da Demirel'e «hayır» demeyen milletvekillerini namus çizgisine çekmek için mangalda kül bırakmıyorlar. Altan Öymen, bunlardan biri-sidir.

Bir gazetenin, Milliyet'in klişesinde ismi yazılı, üst yöneticilerinden birisi oldu; haber müdürü türünden bir yeri var. Harold Pinter ve Arthur Miller Türk aydınlarıyla dayanışma için gelip gittikten sonra, Altan Öymen'in haber müdürü olduğu gazetede, Samı Kohen'in oldukça dürüst haberi tahrif edilerek, «ye-

diler içtiler zehir kustular» başlığı ile çıktı. Bundan Altan Öymen'i sorumlu tutuyorum.

Altan Öymen'in bizim nehrimizde hiç bir yeri yok.

Altan, üstelik, çıkarı olmadan hiç kimseye yemek yedirmemiştir. Üstelik Miller ile Pinter'in çağrılı olarak geldikleri ülkemizde yemeklerin birisini, tekmeyle dövülerek öldürülen İlhan'ın ağabeyi Muzaffer İlhan Erdost ödedi. Altan, bu işler için para ödemez; biliyoruz.

Uğur'un, Barış Derneği Davası tutuklusu arkadaşlarımızı ziyarete giden sinema sanatçısı arkadaşlarımızla ilgili olarak Altan Öymen'in ters yazısına yönelttiği eleştiri, gazete okumama günüme denk gelmiş; arkadaşlarım haber verdiler. Gittim, Cumhuriyet Ankara Bürosu'ndan aldım. Yalnızca teşekkürlerimi yazıyorum.

*
**

Aydın Üzerine Tezler'i bir de, Türk aydınının görebildiğim hastalıklarını tedavi etmek için yazıyorum.

*
**

Sabahattin Âli çözümlemesine, sevmediğim bir aydın tipolojisini çıkarmak için başladım. Bir eli yağda, bir eli balda olmak isteyen, yaptığının fiyatını ödediği zaman çok büyük hazımsızlık gösteren, yalnızca aklıyla toplumu ileriye götürebileceğine inanan, toplumsallık ve sınıfsallıktan uzak aydın tipolojisini sevmiyorum. Sabahattin'de bunun ip uçlarını gördüm.

Bir araştırıcı olarak altın ararken uranyum buldum.

Yazar mıyım?

Toplumuma sorumluluğum en önde geliyor. Bilimin devrimci olduğuna, gerçeğin ilerletici olduğuna inanıyorum. Ancak yayınlayabilmek için bunu Sabahattin ile ilgili bulgularımda da görmem gerekiyor.

Çok eleştiri aldım; çok küfür yedim.

Bilim devrimcidir.

Gerçek, güçlendiriyor.

Türkiye'de bilim yapılır.

Şimdi Sabahattin'in kişiliğinde zaaflar olmadığını varsayınız. Kişiliğinde zaaf olmayan bir aydın, feci bir biçimde öldürülüyor. Bir bunu düşününüz; bu, korku salmaz mı? Sabahattin öldürüldükten sonra, ölümünü kimse merak etmezken, bayram değil seyran değil, Sabahattin'in ölümü bir feci senaryo ile birlikte açıklandı. Neden açıklandı?

Bu kitapta bunun yerini bulacağınızı umuyorum.

Bir de benim anlatımımı okuyunuz: Aydın, gittikçe «Kâmil İnsan», Olgun Adam olmak zorundadır. Giderek zaafını atmak durumundadır. Eğer Sabahattin böyle feci bir senaryonun kurbanı oldu ise, bu kişisel zayıflıklarıyla da ilgilidir. Polisi de atlatabileceğini düşünüyordu.

Ölürsünüz, asılırsınız; ancak Sabahattin türünden öldürülmeniz çok zor. Eğer burjuvaziyi aldatacağınızı düşünmezseniz, eğer yalnız yenmeyi planlarsanız; ölüme razı olabilirsiniz, ancak ölümünüz, korku saçmayabilir.

Sabahattin anlatımım, Türk aydınında korkuyu yenmeyi amaçlıyor.

Sabahattin'in ölümünü yeniden kurdum; yazdıklarını seviyorum. Hiç etkilemiyor.

Türk aydını ayrışık olmak zorundadır.

Sabahattin Âli ya da Orhan Veli ile ilgili olarak yazdıklarım, Sabahattin ya da Orhan'ı yakından tanıyan, dostluk yapanları çok etkiliyor. Üstlerine alıyorlar. Ayrışık olamıyorlar.

Ayrışık olmak zorundalar.

*
**

Hüsnü Göksel ne yapıyor? Bir garip yaratığın işgal ettiği organı kesip atıyor. Hüsnü Göksel, bir zaafın, bir yapının her tarafına yayılmasını önlemek için, zaafı değil zaafın yerleştiği organı kesip atıyor.

Öyle sanıyorum, Türkiye'nin zayıf düştüğü bir dönemde, toplumun göğsüne yerleşen bir mikrobun daha da yayılmasını, Türk toplumunun tümünü zaptetmesini önlemek için müdahale etmek gereğini duydu. Aydın Yazısı'nın hazırlanması işini üstlenenler arasında ve önde yerini aldı.

*
**

Gülçin Çaylıgil ne yapıyor? Avukatlık mı, belli bir soyutlama düzeyinde avukatlık yaptığını söyleyebilirim. Daha üst bir soyutlama düzeyinde şunu yaptığını düşünüyorum: Zaptedilmiş kitaplarla zaptedilmiş aydınları kurtarmaya çalışıyor. Gülçin için yaşam, ister kitap ister bir aydın, bir dostu, özgürlüğüne kavuşturmak olarak gerçekleşiyor. Bunun için Selimiye ile Metris, Sultanahmet ile Sağmalcılar arasında mekik dokuyor.

Doktorlar ve hukukçular, fizyolojik ve toplumsal hastalıkların içinde yaşıyorlar. Hastalıkların kendilerine bulaşmayacağını sanıyorlar. Toplumun, bu kadar hırsla, kanseröjen hücrelerin salgınına uğratıldığı bir zamanda, hastalıkların üstüne yürüyorlar.

*
**

Aydın Üzerine Tezler'in dördüncüsünü tamamlarken, Gülçin'i, dost Hüsnü Göksel'in uzman ve sevecen ellerine teslim edeceğimiz hiç aklımıza gelmedi. Gülçin, bu kitabın hukuk denetimini bir ameliyat sonrasında ve pansumanlar arasında yaptı.

Üzücü, kabul ediyorum. Ancak yaşadığımız günleri daha acı ne anlatabilir? Ameliyat dikişlerinin alındığı, pansumanların yapıldığı bir Türkiye'de Aydın Üzerine Tezler'in hukuk denetimi yapılmayacak da, ne yapılacak?

*
**

Aydın Davası'nı yazmıyorum.

Ancak üç aydının savunmalarını örnek olarak

sunmak istedim. İzinlerini aldım. İlerde Aydın Davası'nın çok daha kapsamlı ve ayrıntılı bir biçimde yazılacağını biliyorum. Şimdi bir ön hazzını vermek, en iyi savunmanın savunmayı aştığını, göstermek istedim.

Üç Aydını, Hüsnü Göksel'i, Gencay Gürsoy'u, Haluk Gerger'i seçmem, yalnızca, kuşakları yansıtabilmek kaygısından doğdu. Savunmaların çok büyük bir bölümünü kıvançla dinledim.

⁂

Aydın Üzerine Tezler, bitiyor mu? Ne yazık, bitiremedim.

Yazacaklarım var, hazır; ancak ne zaman yazarım, bilemiyorum.

Bundan sonra «Küçük Ansiklopedi» dizisini tamamlamaya öncelik veriyorum. Ayrıca daha güncel olma gereğini duyuyorum.

Yazdıklarımın tümünün yanlış olduğu ileri sürülebilir; doğru olduğuna inanarak yazıyorum. Ancak yöntemim üzerinde durulmasını tekrar diliyorum.

Genç kuşaklardan yöntemim üzerinde ciddiyetle eğilmelerini diliyorum.

⁂

Aydınımızda kanserli organları kesip atmaya çalışıyorum.

Daha sağlıklı olabilmek için.

Güzel günlere sonsuz inanıyorum.

Yazdıklarımın şiddeti bir ölçüde bu inanca, bir ölçüde de, yaptığım işte yalnızlığa dayanıyor. Toplumumuzda eleştiri yoğunlaştığı ölçüde yazdıklarımın şiddetinin azalacağını düşünüyorum.

Kasım 1985
Karakusunlar Köyü
Ankara

BİRİNCİ BÖLÜM

RESTORASYON

Uzakta, derinliklerde, çok dipte bir deprem var. Sular, dalgalara çevriliyor. Dalgalar, denizi ileriye taşıyor. Balıklar, denizin uzadığını sanıyorlar. Balıklar, en yüksek dalgalara biniyorlar; en yüksek dalgalar, en uzun dalgalara dönüşüyor. Balıklar, ilerliyorlar. Denizin ilerlediğine inanıyorlar.

Uzak, Birinci Dünya Savaşı sonlarıdır ve Doğu'da. Eskiden Batı Avrupa'ya «Uzak Avrupa» deniyordu; şimdi yakınlaştı. Şimdi Doğu'nun bir bölümüne «Yakın Doğu» deniyor, Türkiye, yakın Doğu'da. Deprem, Birinci Dünya Savaşı sonlarında Türkiye'yi etkisi altına aldı; Türkiye, uzun modernizasyon sürecinde bir yeni aşamaya girdi. Yüz yıllar, yüzeysel yürüyüşü, coğrafik atılımı bir yaşam biçimi yapmış Türkler, saflaşma ve derinleşme gereğini duyuyorlar. Türkiye «Anadolu İhtilâli» denilen eskiyi yıkma sürecinden geçerek Cumhuriyet oluyor.

Her ihtilâl, bir tabula rasa üzerine geliyor; yoksa, yaratarak gelir. Her ihtilâl, başkalarıyla birlikte, inter alia, bir kendi adamını yaratma sürecidir. Eski adama, olanakları ve gücü ölçüsünde, yıkmak ve yok etmek zorunda kalıyor. İhtilâl, eski adam için yıkım, yeni adam için açılımdır; eski kadroların yok olması ve yeni kadroların yaratılması dönemi oluyor. İhtilâl, yeni karyerler ve yeni yaşamlar yaratma işi sayılıyor.

Anadolu İhtilâli için eski kadroları yıkmak ve ortadan kaldırmak pek zor olmadı. Yirminci yüz yılın başın-

dan, Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında ileri sürülen tezlere göre, 1906 yılından bu yana Türkiye'nin içine girmiş olduğu iç savaş ve eksik olmayan dış savaşlar, sürekli bir kadro kaybına yol açtı. İç savaşta, Balkan Savaşı'nda, Birinci Dünya Savaşı'nda, başlı başına Çanakkale'de, Kurtuluş Savaşı'nda, Sakarya'da, çok sayıda kadro, erlerin dışında subay ve yedek subay yok oldu.

Siyasi idamlar niteldir: Asılandan daha çok adam öldürüyor.

İzmir'de Mustafa Kemal Paşa'ya suikast düzenledikleri gerekçesiyle, asılanlar, eski kadrolara kalıcı bir darbe niteliğine bürünüyor. Eski kadrolardan eskiye bağlı kalanlar, açık mücadeleden geriye çekiliyorlar. Bekliyorlar.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesi, bir alaca karanlıktır; ileriye atılışı sürdürmek kadar restorasyonu da getirebilir. Alaca karanlıkta net görmek zor.

Büyük fırtınalar önce rüzgârını salıyorlar; İkinci Dünya Savaşı öncesinde rüzgâr var. Rüzgâr, denizde dalga demek. İlerlemiş balıklara dalga, su getiriyor; yerlerini koruyabilmek için mücadelelerini sürdürebilecekler.

1940 yıllarında mücadele çırpınmaya benziyor.

Kırk Kuşağı için mücadele bir çırpınma oldu.

Sonradan kendi çırpınmalarına acıdılar. Kendilerine «Acılı Kuşak» adını verdiler (*). Bunun ne anlama geldiğini pek bilmek istemediler.

İnsanın kendine acıması ağlamaktır.

(*) «Kuşağım fikir namusu içinde, acı çekerek, inandıklarının bedelini ödemiştir. Çok kurban vermiştir. Kurban verilecek ki, fikirler gelişip yer edecektir. Istırap bizim kuşağın alın yazısıdır. Onun için (kahrolan kuşak) acılı kuşak diyoruz.»

Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 11.

«Yakınmak gibi olmasın ama yolculuğumuz biraz çileli geçmekte... Bir yol arkadaşımızın, bizi kitabına alırken yaptığı 'Acılı Kuşak' nitelemesinde biraz yakınma bulunduğundan 'Çileli' deyip geçiyorum.»

Rıfat Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 7.

Her depremden sonra deniz çekiliyor. Balıklar, denizin çekildiğini bilmiyorlar.

Restorasyon dönemleri, denizin çekilme sürecidir; her burjuva-demokratik atılımı, kesin bir restorasyon dönemi izliyor. Batı Avrupa'da her iki burjuva devriminden sonra da, tarihçilerin adına «restorasyon» dedikleri dönemler geliyor.

Burjuva ihtilâlleri, restorasyonu içinde barındırarak gerçekleşiyor.

Cromwell Devrimi'nden sonra İngiltere'de restorasyon sürecini, İngiltere tarihi ile ilgili bir kaynak şöyle çözümlüyor: «İkinci Charles'ın tahttan önce de başbakanı olmuş olan Edward Hyde, restorasyonun, salt kralcı bir politikayla ne de yabancı askerlerle gerçekleştirilemeyeceğini, bu sonuncunun öldürücü bir yanılgı olacağını, restorasyon için tek yolun Puritan partilerin 'birbirinin cellâdı' olmasından geçtiğini anlamıştı»[1]. Gerçekten de İngiliz restorasyonu, bu reçeteye uygun olarak gerçekleşti. «Kısaca, kralcılık değil Ordu, restorasyonu sağladı»[2]. Devrimi yapan Oliver Cromwell'in ordusu, kendi içinde yaşlılar ve sıradan askerler arasında, «grandees» and rank ad file, hizipleşmeden yorgun düştü; Richard Cromwell ise net bir cumhuriyet yanlısı politikayla ortaya çıkma cesaretini gösteremedi.

İhtilâlci dönemler mi, restorasyon mu daha uzun? Mantık açısından, ihtilâlin özünde hız olduğu için, restorasyon dönemlerinin çok daha uzun olması gerekiyor. Tarih bunu doğruluyor. Tarihçilerin Fransa'da restorasyonu Napoleon Bonaparte'nin kesin düşüşü ve tarih sahnesinden çekilmesiyle başlatmalarına karşın, bunu çok daha gerilere almak, Bonaparte'nin yükselişini ve daha da giderek ihtilâl süreci içinde Thermidor Karşı Darbesi'ni başlangıç saymak düşünülebilir; tartışılabilir.

Restorasyonun ihtilâlci dönemlerden daha uzun olması kadar, ihtilâlden sonra restorasyonun gelmesi de, bir mantık sonucudur. Çünkü burjuva ihtilâli, kendisini sağlama alabilmek için, tarihsel misyonunun gerektirdiğinden daha ileri adımlar atmak zorunda kalıyor. Engels,

bunu, başka bir biçimde ve şöyle anlatıyor: «Burjuvazinin hasat zamanında olgunlaşmış kazanımları gerçekleştirmesi için bile, tamıtamamına 1793 yılında Fransa'da ve 1848 tarihinde Almanya'da olduğu gibi, ihtilâlin, önemli ölçüde ileriye götürülmesi gerekiyordu. Bu öyle görünüyor, gerçekte burjuva toplumun evrim yasalarından birisidir» (*). Eklemek durumundayım; insanları, kadroları ve bir bölük ihtilâl öncüsünü ileriye götürmeden ihtilâli, normal mecraından daha ileri mevzilere götürmek mümkün değildir, mümkün olmuyor.

Büyük Fransız İhtilâli'nde, Jakoben Terörü ile, Paris'in yoksulları, Büyük Fransız İhtilâli'ni, tarihsel yatağından daha ileriye taşıdılar. Büyük Fransız İhtilâli, büyük bir depremdir; büyük dalgalara ve hızlı hareketlere yol açıyor. Paris'in sans-cullotes'ı, Paris'in donsuzları ile ittifak yaparak Büyük Fransız İhtilâli'ni tarihsel mecramdan çıkarıp daha ileri mevzilere götüren Jakoben Liderler, Thermidor Karşı Darbesi ile başlayan bir süreç içinde, pek öyle çırpınmaya zaman bulamadan, giyotin için sıraya diziliyorlar (**). Paris'te dalgalar çok yüksek oluyor.

Yükseklik, bir hızdır.

Hız, zigzagları eğilimlere dönüştürüyor: hız varsa ana çizgileri görmek daha kolaydır.

Hız, eşitsiz gelişme eğilimlerini gizliyor.

(*) Kaldığı yerden, Engels, şöyle sürdürüyor: «İşte ihtilâlci eylemin bu taşkınlığım, zorunlu olarak, kaçınılmaz olan gericilik, reaction, izledi; bu da, kendisini tutabileceği noktadan ileriye gitti. Bir sıra dalgalanmadan sonra, sonunda, yeni bir çekim merkezi bulundu ve bu bir yeni başlangıç noktası oldu.»

K. Marx-F. Engels, Selectod Works, s. 389.

(**) Komün Paris'ini içine alabilecek bir biçimde, Fransa'da İç Savaş'ı yazarken Marx, genelleme yapmak olanağını buluyor: «Sınıf mücadelesinde bir ilerici aşamaya işaret eden her ihtilâlden sonra, devlet gücünün saf baskıcı karakteri çok daha net bir biçimde ortaya çıkıyor.»

K. Marx-F. Engels, Selected Works, s. 289.

Eşitsiz gelişme çizgilerini görebilmek için tarihe slow-motion bakmak gerekli oluyor.

Kemalist Devrim'e doğru bakabilmek için gereklerin ilki ise hızlılık illüzyonundan kurtulmaktır.

Tarih içinde Kemalist Devrim yavaştır; çizgiler ve dalgalar yüksekliğe ulaşamıyor.

Sorular da tarihseldir; çözümü hazırlanınca ortaya çıkabiliyor. Çözüm bekleyen soru şudur: Eşitsiz gelişme çağında Kemalist Devrimi, kendi tarihsel mecramdan taşıran dalga hangisidir? Daha öncesi böyle bir dalga oldu mu?

Tekrarlamak zorundayım: Burjuva-demokratik devrimlerde, taşma, burjuva-demokratik hareketlerin tarihsel kazanımlarını sağlamlaştırabilmek için sürekli oluyor. İleriye gitmek, geriye yerleşmek için zorunlu sayılıyor.

Burjuva devrimlerin, büyük burjuva başkaldırılarının, savaş gücü, tartışılmaz bir biçimde, köylülüğe dayanıyor. Ancak köylülük, burjuva başkaldırıları zaferle sonuçlandığında, kaçınılmaz bir biçimde kaybeden sınıfı oluyor. Engels'in sözleriyle, the peasantry is just the class that, the victory once gained, is most surely ruined by the economic consequence, burjuva devriminin ekonomik sonuçları, köylülüğün yıkımını getiriyor.

Anadolu İhtilâli'nin sınıfsal dayanakları hep tartışmalı oldu; bu, sınıfların yokluğu ya da katılım eksikliğinden ileri gelmiyor. Anadolu İhtilâli, hızı zayıf ve bu nedenleri dalgaları yüksek olmayan bir hareket olarak gelişti. Bu, bir hızlılık illüzyonu ve eşitsiz gelişmenin zemberegi içinde kalma nedenleriyle temel eğilimlerin ve dayanakların ortaya çıkarılmasını güçleştirdi.

Anadolu İhtilâli, başından itibaren bir işçi sınıfı hareketine cephe aldı; zaman zaman iç ve dış dinamiklerin dengesiyle bu cephe yumuşatıldı, ancak hiç ortadan kalkmadı. Cephe alma, işçi sınıfının yokluğunun değil, görece olarak daha fazla uyanıklık göstermesinin işareti ve sonucu olmalı. Büyük ticaret burjuvazisi ise, Anadolu'nun savaştığı emperyalizm ile bir bütünlük içindedir; bunun saptanması için yeterli ölçüde bilinç vardı.

Türkiye'deki toplumsal dinamiğin en yavaşlatıcı ekseni, hiç bir zaman aktif bir demokrat köylü hareketine sahip olmamasıdır. Simavna Kadısı Şeyh Bedrettin'in adına bağlanan olaylara ve Celâli İsyanları'na, her ikisi de Türkiye tarihinde bir fetret dönemini, interregnum işaret ediyor, bir demokrat köylü ayaklanması giysisi giydirme çabaları, her türlü dayanaktan yoksun özenmeler olmaktan ileri gidemiyor.

1930 yıllarında Türkiye'de, demokrat bir köylü hareketi olduğundan söz etmek mümkün görünmüyor. Ancak köylülüğün tarihî itici dalgalarına dayanan, köylülüğün içinde hapsolmuş bir aydın yaratma hareketinin varlığı da inkâr edilmemeli; bir yandan Yaban romanı ile başlatılan kampanya, Yunus Emre'nin keşfedilerek her tarafa sokulmak istenmesi, Aşık Veysel'in kendi halından çıkarılması ve harekete geçirilmesi, benzerlerinin yaratılması, eğitmen kurslarından başlanarak Köy Enstitüleri'nin temellerinin atılması, 1930 yıllarının sonuna doğru Orhan Veli ve kendisine katılanlarla birlikte, kentteki orta tabaka insanın da köylü bilincine indirgenmek istenmesi, bütün bunlar, köylü ufkunu aşamamış bir kütle yaratma çabalarının kanıtları oluyorlar.

Köylü hareketleri, ne kadar güçlü ya da cılız, bilinçli ya da kendi halinde olursa olsun, özünde demokrat niteliği barındırıyor. Güç ve bilincin yoğunluğu bu niteliği değil, hareketin hızını belirliyor.

Anadolu İhtilâli'nin ileri atılımını, kendi gövdesinden uzağa dal salmasını, köylü hareketi sağlamıyor; kesinlikle böyle bir durum yok. Var olan, köylü kökenli aydın yaratma çabalarıdır; bununla birlikte kent kökenli aydınları köy ufkuna hapsetme girişimleridir.

Kemalist Devrim'in restorasyon döneminde, dalgaların çekildiği zaman, susuz denizlerde kalanlar bunlar oluyor.

Uzun bir aktarma için bir zorunluluk çıkıyor.

«Bir gün büroda Nazım'la masalarımızda çalışıyorduk. İçeriye uzun boylu, zayıf bir genç girdi. Elindeki yazıyı masanın üzerine bıraktı :

— Size bir yazı getirdim, dedi. Köyümden geliyorum. Bu yazıda gördüklerimi anlatıyorum.

Benimle konuşuyor, fakat hayran hayran Nazım'a bakıyordu.

Nazım hemen yerinden fırladı

— Sen kimsin, oğlum?

— Ben Emin Türk. İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirmiş bir köylü çocuğuyum. Köyümden geliyorum. Dergiye 'Köyümde Neler Gördüm?' başlıklı bir yazı getirdim.

Nazım daha yazıyı okumamıştı. Heyecanlandı

— Aman, evlâdım, sen bize devamlı yaz, dedi.

Onun için köylü aydınları kazanmak, çevresindeki aydınları kazanmaktan çok daha önemli idi. Emin Türk'e bir çok sorular sordu. Verdiği cevaplardan çok memnun olmuştu.

— Bu çocukta iş var, dedi»[3]. Olay(Resimli Ay bürosunda geçiyor; Sabiha Sertel anlatıyor.

«Yazıyı Ocak 1930 tarihli nüshada yayınladık. Aynı nüshada benim de bir Amerikan Psikoloji dergisinden tercüme ettiğim bir yazım çıkmıştı. Yazı 'Liderin Psikolojisi' başlığını taşıyordu. Nazım bu yazıyı tashih ederken Vâlâ Nurettin de yanında idi. Ben masamda çalışıyordum. İkisi beraber yanıma geldiler. Nazım,

— Bu yazı çok iyi bir yazı, dedi. Ama bunun başlığını değiştirelim.

Vâlâ hemen tamamladı

— Bunun başlığını 'Savulun Geliyorum' yapalım, dedi. Liderin psikolojisini dile getiren tam kelime..

— Pekalâ... 'Savulun Geliyorum' olsun, dedim.

Yazıyı bu başlıkla yayınladık». Aynı sayıda çıkan bu iki yazıdan dolayı dava açıldı, yazı işleri müdürü tutuklandı, Sabiha ile Emin Türk'ün, sonradan aldığı soyadı ile Emin Türk Eliçin'in, yargılanmaları tutuksuz yapıldı.

Varlıklı bir köylü ailesinin, Rusçasıyla bir kulak ailenin, oğlu olduğu anlaşılıyor. 1927 yılında öğretmen okulunu bitiriyor. Kendisi kurtuluyor, bundan sonra köyünü kurtarmayı hedef alıyor.

Bir tipolojidir: İki yanılgıyı içeriyor. Bir: Cumhuri-

yet'in gerçek amacının kendi geldiği yere herkesi getirmek olduğunu sanıyor. Cumhuriyet'e geniş kapsamlı bir kurtarıcılık idealize ediyor. Bunu, kendi dar somutundan çıkarıyor; büyük dalgalarla ileriye atılan balıklar, diğer balıkların da geleceğini sanıyorlar.

Bir tiptir, ikinci yanılgıyı temsil ediyor: Kemalizmle solculuğu, tutarlı ya da tutarsız demokratlıkla sosyalizmi sürekli karıştırıyor. Vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople, Londra yazınız Konstanipol okuyunuz; bu tipoloji ne zaman sosyalizm derse demokrasi, ne zaman solculuk derse de kemalizm anlamak gerekiyor.

Emin Türk mahkemede savunmasını yapıyor. Kuşkusuz, şöyle yapıyor: «Beyefendi, Gazi'nin 'bu memleketin hakiki sahibi ve efendisi köylüdür, onun karşısında kemali hicap ve ihtiram ile eğilelim, o emredecek, biz yapacağız' dediği zamanın üzerinden uzun seneler geçmiştir. Buna rağmen köylünün emirlerini yapmak değil, onun iniltilerini bile duymak istemeyen bazı orta zaman artıkları vardır. Ben, memleketin hiç bir halk tabakasına değil, demokrat Türkiye'de maalesef bulunduğu görülen bu derebeyi zihniyetli adamlara hücum ettim. Bundan dolayı Cumhuriyet adliyesinin beni mahkûm edeceğini zannetmem». Sanmadığı başına geliyor, bir aylık bir hapse mahkûm oluyor.

Meşrutiyet zenginliği İstanbul'da Şişli'yi yaratıyor; Şişli, Cumhuriyet döneminde de, yeni ve eski zenginlerin toplandığı, ithalât ve devlet taahhütlerinden para kazananların apartman aldığı, rüşvetçi bürokratların kat sahibi olduğu bir yerleşme bölgesi özelliğini sürdürüyor» (*).

(*) «Apartman.... Apartman.. Apatman... Otomobil... Otomobil... Otomobil.. Kumar, kumar... Türlü türlü, cins cins kumar...»

«Şampanya, kokain... Kokteyl... Zina. Türlü türlü, cins cins, renk renk, dişili erkekli zina.. Parfüm.. Parfüm... Pudro, ruj, karmen..»

«Manikür.. Pedikür.. Kocalarından daha koca kadınlar, karılarından daha karı kocalar;»

«İşte, Şişli!»

«Lüküs Hayat» operetinin konusu ve Emin Türk'ün savunmadaki hedefi Şişli oluyor. «Ben bu sözlerle milletin herhangi bir tabakasını değil, 'Türkiye'yi Şişli tramvay tevekkuf mahalliyle (tramvay durağı, y'k') Tünel arası zanneden' fertleri kastettim. Benim bu sözlerimle millet bu çeşit insanlara karşı nefret duyacaksa bunun fenalık nesinde? Bu, hepimizin dileğidir». Bunları söylüyor ve hukkında tanıklık yapmak üzere köyünden üç köylüyü mahkemeye getiriyor.

Sabiha Hanım da tanık getiriyor, şunlar: İstanbul Barosu Başkanı Muslihiddin Adil, İstanbul Üniversitesi'nden Mustafa Şekip Tunç, Vakit Gazetesi sahibi Hakkı Tarık Us, yazar Sadri Ertem ve yazar Peyami Safa. Köylü tanıklar, Emin Türk'ün yazdıklarının doğru olduğunu; aydın tanıklar da Sabiha'nın mücadeleci bir insan ve çevirdiği yazının da çok bilimsel bulunduğunu söylüyorlar. Savcı, Sabiha için yirmi ve Emin için de üç yıl hapis istiyor.

Resimli Ay bürosuna dönüldüğünde Nazım, sevinçten uçuyor. «Mehmet, bize sekiz tane çok şekerli kahve getir» diye bağırıyor. «Çok şekerli» kahvelere şaşıranlara da şu cevabı veriyor: «Biz bugün bir zafer kazandık. Mahkemede köylü ve aydın birliğini kurduk. Yarın köylü ve işçi birliği kuracağız»[4]. Şairdir, sezgisi yüksek; ancak politik gelişmeleri sezemediği anlaşılıyor.

1930 yıllarının sonuna gelindiğinde, bütün birlik programları unutulmuş, görünüyor. Bir «cephe» izlenimi alıyorum; çok kesin yazamadığımı kabul ediyorum. Bu, bu dönemle ilgili kanıtların eksikliğinden ileri geliyor. Yoksa üzerinde tartışılabilir bir «tez» olarak, 1930 yıllarının sonlarında bir «cephe» oluşturulduğu düşüncesine güveniyorum.

Tezi yazıyorum: Türkiye'de restorasyon, köylü ufuklu aydın kütlesine dayandırılmak isteniyor.

«Tanzimat'ın istikrazlarıyla temelleri atılan Şişli bugün artık, beyi ile, uşağıyla, hanımıyla, hizmetçisiyle bir tufeyliler, bir çalışmadan kazananlar beldesidir.»

«Şişli'nin İç Yüzü», Resimli Ay, 1929, Sayı 5.

İKİ AYDIN TİPOLOJİSİ: ZENGİNLEŞEN AĞA VE KAYBEDEN BURJUVA ÇOCUKLARI

Nazım Hikmet

Meselâ, bizde kulaklaşan kapitalist-köyağalığı menşeinden gelen münevverler var. Yüksek mekteplerde gitgide mühim bir yer tutmaya başlayan bu delikanlılar köklerinin (Kulak) menşe ve bağlarının bugün bizde gelişmeğe hem de rahatça ve kolayca gelişmeğe, zenginleşmeğe gitmesinden dolayı, karakterleri ana çizgilerinde şu hususiyetleri gösteriyor: küstahtırlar, dehşetli irade sahibi gibi görünürler, atılgandırlar, şahsî menfaatleri için kolayca ve neticesinin ne olacağını düşünmeden yalan söylerler, lüküs hayata hayrandırlar, fütuhat taraftarı millîyetçidirler, din ile dinsizlik, gelenekçilikle gelenek düşmanlığı arasında bocalarlar

Buna karşılık, aşağıya doğru giden bazı derebey yahut eski bürokrat, yahut şehir küçük burjuva, yahut küçük memur sınıf ve tabakalarından gelen münevverler; iradesizdirler, süratle ruh haleti değiştirirler, ümitten ümitsizliğe, neşeden ye'se süratle geçerler, zora gelemezler, yalan söylerler fakat bundan azap çekerler. Birinci yukarda söylediğim Kulakzadelerde nefis murakabası denilen şey yoktur ekseriya, halbuki ikincilerde bu pek gelişmiştir. Birinciler daha ziyade mühendislik, doktorluk falan gibi meslekleri seçmekte, ikinciler edebiyat, felsefe, muallimlik falan gibi mesleklere girmektedir.

Sana kabaca verdiğim bu münevverler hakkında bir düşün. Her iki zümreden gelmiş münevverlerden bildiklerin vardır. Onları bir kontrol et. Ana hatlarında birbirine benzeyen psikoloji ve karakter tezahürleri bulacaksın.

N. Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 160.

Türkiye'de restorasyon, Kemalist Devrim'ini sürükleyen sınıfsal ve siyasal akımların birbirisinin cellâdı olması süreci ile ortaya çıkmıyor.

Türkiye'de restorasyon, köylü ufuklu aydın kütlesine bir ileri atılım olarak görünüyor.

Türkiye'de o zaman da bu zaman da, her «cephe» çabasının, toplumdaki ileri sınıflar için bir gerileme olduğu, kabul edilmiyor.

Türkiye'de restorasyon aydıntürk için bir dram olarak yaşanıyor.

Aydıntürk'ün Dramı

Tezi yazıyorum: 1938 Harb Okulu ve Donanma Davaları'ndan önce Nazım Hikmet yalnızdır.

Nazım, daha önce olabilir, en geç 1937 yılında, yoldaş aydınlar tarafından terk edilmiş görünüyor.

İster, Nazım Hikmet'in ayrımına göre, kulak kökenli aydınlar olsun ve isterse kaybeden burjuva ailelerinin çocukları olsun, tümüyle tek partinin yörüngesini seçmiş görünüyorlar (*). Seçtikleri yörüngeyi, bugün bile soğukkanlılıkla bakıldığında anlaşılması pek zor bir yoğunlukta, köylülük ideolojisi ile süslüyorlar.

1930 yılında bir mahkemede, Nazım Hikmet'e göre, köylü-aydın ittifakını gerçekleştiren Emin Türk, 1970 yılında «Kemalist Devrim İdeoloji» adıyla bir kitap yayın-

(*) Nazım Hikmet, «Edebiyatçı ve iradesiz olurlar» dediği ikinci aydın tipolojisini kişilendirmiyor; hepsi olmasa da uygun kişilerden söz edebilirim. «Derebey» kökenli, Abidin Dino; «eski bürokrat» Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nazım'ın kuzeni Oktay Rifat, çok genç olmakla birlikte üvey oğlu Mehmet Fuat; büyük ya da «küçük memur», Orhan Veli; «şehir küçük burjuva», Sait Faik, Melih Cevdet ve diğerleri buraya giriyor. Nazım, bu kategoride sürekli nefis denetimi yapıldığını söylüyor; bürokrat bir aileden gelen edebiyat elestirmeni Nurullah Ataç buraya giriyor.

liyor. Bu kitaptan daha çok 'beni' burada yer alan ve 5 Haziran 1937 tarihinde Emin Türk tarafından yazıldığı anlaşılan bir «öz yaşam» öyküsü, ilgilendiriyor. Bu kısa yaşam öyküsünü, aydın çözümlemesi açısından değerli buluyorum.

Emin Türk'ün bu çok kısa otobiyoğrafiyi neden yazdığını bilmiyorum; yalnız kısalığı ile orantılı olmayan bir biçimde, bir noktayı açığa çıkarabiliyor. Emin Türk, 1927 yılında Öğretmen Okulu'ndan mezun olan varlıklı bir köylü ailesinin çocuğudur, on yıllık kısa yaşamını anlatırken Nazım Hikmet ile arasına bir mesafe koymaya özen gösteriyor. Bu kısa otobiyoğrafide artık, Sabiha'nın sözleriyle, hayran hayran Nazım'a bakan genç köylü öğretmen yok. Nazım'ın, Emin Türk'ün «Köyümde Neler Gördüm» başlıklı yazısıyla Resimli Ay'a gelişi karşısında duyduğu heyecanı ve yazıyı okumadan hayranlığını Sabiha Sertel'den aktardım. Emin Türk'ün anlatımının Sabiha'nın öyküsü ile pek ilgili olmadığını saptayabiliyorum: «Yazıya motif olan tefecilik, hastalık ve seçim olayları gerçekten olmuş şeylerdi ve tandans da hâlâ kafama hakim olan 'Devrimci Demokrasi' fikri idi. O yüzden Nazım Hikmet'in pek hoşuna gitmemişti»[5]. Hem sosyalizm düşüncesinden ve hem de Nazım Hikmet'ten uzak görünmek için belli çaba var; sanki Resimli Ay'a gidişi, köyünü kurtarmak için değil de «Babıali Münevverliğini» tanımaya yönelik bir staıdır. Şunları yazıyor: «'Resimli Ay' yazarlarıyla düşüp-kalkmaya, Babıali Münevverliğini tanımaya başladım». Bu tanımadan sıkılmış olduğu izlenimini veriyor: «Peyami Safa ile 'diyalektik materyalizm' diye direnen Nazım Hikmet'in şiddetli tartışmalarına kulak verdim». Sonra da şunları yazıyor: «1933 ilkbaharında kendisi bir 'Kadro' sempatizanı olan Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından bir bakanlık mümeyyizliğine tayin edildiğim vakit yurdumun gizli-açık bütün 'fikir hareketleri' ile tanışmış bulunuyordum»[6]. Burada duruyorum ve Emin Türk'ün 1930 Savunması'nı, bu savunma içindeki lüks düşmanlığını vurgulayarak, bu bölüme birinci ek olarak sunduğumu kaydediyorum.

Nazım Hikmet, kulakzade aydınlarda, palazlanan orta köylü ailelerden gelen aydınlarda, nefis murakabesi, kendi kendini denetleme, olmadığına işaret ediyor.

Şimdi, Nazım Hikmet'in kulakzade aydınlarla ilgili çözümlemesini tez olarak yazıyorum: Küstahtırlar, dehşetli irade sahibi gibi görünürler, atılgandırlar, şahsi menfaatleri için kolayca ve neticesinin ne olacağını düşünmeden yalan söylerler, lüküs hayata hayrandırlar, fütühat taraftarı milliyetçidirler, din ile dinsizlik, gelenekçilikle gelenek düşmanlığı arasında bocalarlar.

Bu kısa otobiyoğrafinin, tek parti çerçevesi içinde bir yer almak için, geçmişini düzenleme çabası olduğundan kuşku duymuyorum (*). Aynı kitap içinde Emin Türk'ün karısı Asiye'nin «Ankara Devlet Konservatuarı'ndaki görevinden Hasan Âli Yücel eliyle» atıldığını yazmasından, böyle bir görev de almış olduğu sonucunu çıkarıyorum (**). Bu, bilgi Emin Türk'ün Aydın Üzerine Tezler çö-

---

(*) 1937 yılında olmalı, Ankara'da iş Nazım Hikmet'e öneriliyor. Cezanın şiddeti, yalnızlığın yoğunluğuyla bağlantılı görünüyor.

«Nazım'la ertesi gün tabii gene buluştuk. O gün Sadri Etem ile Şükrü Kaya'yı ziyaret ettiler. Falih Rıfkı'yı ziyaret ettiler. Şükrü Kaya ile konuşulanları hem Sadri'den, hem Nazım'dan, hem Şükrü Kaya'dan dinledim. Şükrü Kaya, bu gibi hallerde olgun ve aydın bir insandı. Hülâsa sonunda böyle bir karara vardık: Nazım'ı Ankara'da kalmaya razı etmeye çalışacaktım. Memur olmayacaktı. Hiç bir vaadde, taahhütte bulunmayacaktı. Belki biraz tercüme işleri, lisan hocalıkları, romanlarını ve tiyatrolarını bastırması, hep bu gibi şeyler. Hülâsa Ankara'da kendi hayatını yaşayacaktı. Yalnız Ajans veya Halkevi'nden ve o da seçtiği bir kitabın tercümesi karşılığı olabilecek bir masraf sağlanarak iki ay Anadolu'yu gezecekti. İstediği gibi, istediği yerlere gidecek, istediği adamlarla konuşacak, ama memleketi, memleketin davalarını görüp tanıyacaktı.»

Şevket Süreyya Aydemir'le Konuşma-Nazım Hikmet Ankara'da, Yön 3 Şubat 1967, s. 10.

Sonunda Nazım kabul etmedi. Kısa bir süre sonra 28 yıl hüküm aldı.

(**) Emin Türk, 1930 yılındaki romanesque çıkışından sonra hem bir daha ön planda görünmemeye ve hem de adını saklamaya başlıyor. Etel, Edip Ekinci, Çorumlu İbo takma

zümlemesinde yerli yerine oturmasını sağlıyor; daha sonraki yaşamı pek ilgi çekmiyor.

Kuşkusuz, Emin Türk o zamanki rolü ve konumu gereği, sezdiğimi belirttiğim cephenin işareti sayılamaz; ancak Naci Sadullah için böyle bir itiraz söz konusu değil. 1930 yıllarından itibaren ve 1940 yıllarında aydınların çıkardığı yayınların çoğunda ve aydın hareketlerinde yer alıyor. Hapisteki Nazım Hikmet, özellikle yayıncılıkla ilgili işlerinin izlenmesinde Sadullah'a güveniyor.

Eğer Naci Sadullah'a temsilî bir rol verilebilirse, 1930 yılları sonlarına doğru ortaya çıkan cephenin liderinin İsmet Paşa olduğu anlaşılıyor (*). 1939 yılında Ses Der-

---

adlarıyla yazıyor. 1956-1960 yılları arasında, çıkış çizgisinin de gerisine düşen Forum'da Çorumlu İbo yazılarını yazıyor. Karısının anlattığına göre, artık köyünü değil de köyündeki akrabalarını kurtarmaya öncelik veriyor; yeğenlerini okutuyor.

Köy kökenli öğretmenler aydınlar cüretlidir; Hasan İzzettin, anılarında, sürekli üç dil bildiğinden söz ediyor. Emin Türk, çeviri yapıyor. Demir Ökçe ve Altın Zincir'i Türk okuyucu, Emin Türk'ün çevirisiyle okuyor.

Solculuk ile sağcılık arasında kararsız Cemil Meriç, Altın Zincir'in yerini çözümlüyor

«Zola'yı bilimsel sosyalistliğe yükselten bu kitabın tuhaf bir ismi vardı: 'Altın Zincir'. Ve bir Amerikan romancısı tarafından yazılmıştı: Upton Sinclair. O dönemin düşünce hayatını tanımak isteyenler, Altın Zincir'e eğilmek zorundadırlar. Bir nevi sanat tarihiydi bu. Sinclair, Sovyetler'e beğendirmek istiyordu kendini. Sanatı sınıf kavgasıyla açıklayan bu amatör sanat tarihçisi, marksizmden de habersizdi, sanattan da. Ama Amerikalıydı ve yüksekten konuşuyordu. Çeviri yanlışlarıyla anlaşılmaz hale gelen o derbeder kitap, bütün bir nesle kılavuzluk edecekti. İlmin çığ ve hoyrat ışığına alışmamıştık. Alaca karanlık okşuyordu, ruhumuzu.»

Bu çözümlemeden sonra Cemil Meriç, 40 Kuşağı için bir hüküm veriyor. Aktarıyorum.

«Zavallı 1940 Kuşağı... İstibdadın sisleri arasında bir arz-ı mev'ud, (museviler için vaad edilmiş toprak, y.k.) arayan o bahtsız kafile çoktan dağıldı.»

Cemil Meriç, Kırk Ambar, İstanbul, 1980, s. 192.

(*) Bursa Cezaevi'ndeki Nazım Hikmet'in mektuplarında sık sık Naci Sadullah'ın adı geçiyor; dışardaki bazı işlerinin kovalanmasında Nazım'ın Naci Sadullah'a güvendiği anlaşılıyor.

gisi'nin ilk sayısında Naci Sadullah şunları yazıyor: «Yunan mitolojisinde meşhur Ante'nin ayağı yerden kesilmedikçe onu yenecek kudret bulunmaz»[1]. Bunu şunun için hatırlıyor ve hatırlatıyor: «Millî Şefimiz İsmet İnönü bu asırları aşıp gelmiş hakikatı Türk milletinin yükselmesi ve ilerlemesi için bir zaruret telâkki etmektedir». Buna ekleme yapmak çok zor değil: Mitolojide «yer», gerçekte «halk» oluyor. Halk ise Türkiye'de köylü sayılıyor.

1939 yılında Türk aydınının dergisi Ses'te, sanat, edebiyat ve sosyoloji sözcüklerinin ilk harflerini anlatıyor, İsmet Paşa için yazılanlara devam etmeden önce, kısa ve bir yıl sonrası ile ilgili bir parantez açmakta yarar görüyorum. 22 Nisan 1940 tarihli Ulus Gazetesi'ne Vedat Nedim Tör'ün bir yazısı var, yalnızca başlığını aktarmanın yeterli olacağını düşünüyorum. «Bütün Yollar Köye Gider: Sanatkâr Köy». Ulus Gazetesi'nde, 5 Kasım 1940 tarihli sayıda, çok büyük hurufat ile ve birinci sayfada, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin yeni binasının açılışı nedeniyle Başbakan Refik Saydam'ın konuşmasının başlığı var: «Ankara'yı Bütün Memleket Münevverleri İçin Mihrak Haline Getirmek Yolundayız». Başbakan, Ankara'yı Türk aydını için odak haline getirme yoluna girmiş olduklarını açıklıyor.

Temsilî aydın, Naci Sadullah, Ses'te, sesleniyor: «İsmet İnönü biliyor ki ayaklarımız topraktan - halktan - kesilmedikçe yenilmeyiz. Ve ayaklarımızı daima toprakta tutmak için bir tek şart gösteriyor: Halkın içinde, halkla

---

1960 yıllarında Yön Dergisi'nin Nazım'ın rehabilitasyonunu başlatmasından sonra bu sürece ilk katılanlardan birisi Naci Sadullah oluyor. Naci, Kirpi Dergisi'nin 13 Temmuz 1965 tarihli sayısında «Dostum Nazım Hikmet» başlıklı bir dizi başlatıyor. Komünizmi övmekten dava açılıyor, mahkûm oluyor; Yargıtay bozuyor, aklanıyor.

İbrahim Topçuoğlu, Naci Sadullah'ı, 1977 yılında yayınladığı kitabında, TKP mensupları arasında gösteriyor.

İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi 1946-T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, Üçüncü Cilt, İstanbul, 1977, s. 463.

Ayrıca «Aydınlar ve TKP» başlıklı metin-içi eke bakınız.

beraber ve halk için çalışmak». Bundan sonra İsmet Paşa'dan bir aktarma yapıyor, şunu: «Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün, gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız». Bu son derece olağan cümlede çok büyük hikmetler bulmakta gecikmiyor ve bu cümleyi, İsmet Paşa'ya aşırı övgü düzmek için bir gerekçe sayıyor. Şöyle: «Şimdiye kadar köylüye bu kadar açık ve bu kadar isabetli bir söz söylenmemişti. Dert keşfedilmiştir. Doktor tecrübeli ve ustadır. Muvaffak olmamak için hiç bir sebep kalmıyor». Övgü, burada da durmuyor.

«Millî Şef, tarihte üç, dört ebedî kahramana yetişecek kadar millet hizmetinde zaferler başarmış olduğu halde hepimizden çok çalışıyor. Ona ve millete borcumuzu unutmayacağız». Peki, nasıl? «Parti safları, hükümet sıraları idealist Cumhuriyetçileri bekliyor». Temsili aydın, Türk aydınını, «Halk Partimiz» dediği Tek Parti'ye ve hükümet sıralarına çağırıyor.

Havuç ve sopa politikasında her zaman bir mantık var: Nazım Hikmet, kendisine yapılan «hükümet sıraları» içinde yer alma önerisini kabul etmedi. 28 yıllık hüküm aldı.

Bu bölümde ve daha ilerideki alt-bölümde ayrıntı ile geliştirmek üzere tezi yazıyorum.

Şiddet ve ideoloji, sınıflı toplumlarda, bir tahtarevallinin iki ucudur. Dengeyi sağlamak için bir süre her iki uç, şiddet ve ideoloji, yerden yükselir; bir ara biri diğerini yüksekte tutmanın gücü olur. Bundan sonra ikisinin birden yükselmesine gerek yok; biri iner ve diğeri yükselir.

Şiddet ve ideoloji bir tahtarevailidir; ideolojinin tek başına ve yüksekte göründüğü zaman, şiddet aşağıdadır, ideolojiyi yüksek tutandır.

«Cephe» ile ilgili bulgularımı sürdürüyorum: Cephe'nin komutanı belli oluyor. «Millî Şef» İsmet Paşa, aynı zamanda Cephe'nin şefi oluyor. İdeolojisi de belli; köy-

Aydıntürk'ün Dramı

AYDINLAR VE TKP

Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, 1930 yıllarının sonlarına doğru, uzun yıllar illegal çalışmak zorunda bırakılan Türkiye Komünist Partisi'nin eylemlerini durdurduğunu ve kendisini likidite ettiğini yazmıştım. Yazdıklarım şimdi tamamlanıyor.

Çok kısa olarak bazı çizgilere işaret etmek durumundayım.

Bir: Cumhuriyet dönemi Türk aydın hareketini, uzunca süre, Türkiye Komünist Partisi'nin çalışmalarından, tümüyle, ayırmak mümkün değil.

Bir yanda faşizan güçler ile polisin, diğer yanda Türkiye Komünist Partisi'nin, hiç bir bağlantı olmayan hallerde bile her türlü ileriye dönük eylemlerde TKP bağlantısı bulması, bu uzun ayrılmazlıktan ileri geliyor. Polis suçlamak, TKP övünmek için bu tarihsel ayrılmazlığı sürdürüyor.

İki: Çalışmalarımda ortaya çıkarmaya çabaladığım temel çizgi etrafında kalan Türk aydını, uzunca süre, ya TKP üyesi ya da sempatizanıdır; hiç olmazsa karşıtı değil.

Üç: 1946 yılında Esad Adil ve Şefik Hüsnü başkanlığında iki parti ile ortaya çıkıldığı zaman bile önemli bir karşıtlık yaşanmadı. Parti Başkanları, Esad Adil ve Şefik Hüsnü, hapishanede bir araya geldiler.

Dört: TKP'nin kongre toplama ve üyelik tutma türünden parti gereklerine ve rutinlerine önem vermemesi, çok zaman üye ile sempatizanı ayırmada güçlük yaratıyor. Bu hem yararlı oluyor; çeşitli tevkifatlarda, bazı üyeler tutuklama dışı kalabiliyor. Hem de zararlı olabiliyor; ilkel kafalar, üye bilip de tutuklanmayanlara hemen «polis» damgası yapıştırabiliyorlar.

Rutinlere önem vermeme nedeniyle, örnek olun, Dil Tarih Grubu'nun üyeliği tartışması bir türlü sonuca bağlanamıyor.

Beş: TKP, en dağınık olduğu zamanda bile, Türk aydını için bir çekicilik taşımıştır. Türkiye'de, Behice Boran'ın güzel incelemesinde yazdığı türden, TKP'nin en etkisiz olduğu 1950 yıllarında bile, üniversiteli gençlik içinde bir TKP arayışı yaşanmıştır.

Altı: Türk aydınında çok uzun süreler bir TKP karşıtlığı olmamıştır Bunda mertliğin, zahmetli bir geçmişi olan ve zor koşullar içinde çalışan bir örgüte karşıtlığın yakışıksız olacağı değerlendirmesinin de, rolü var.

Birinci Türkiye İşçi Partisi, zaman zaman ağır hücumlarla ve açmazlarla karşılaşmasına karşın, böyle bir karşıtlığı doğurmamaya özen gösterdi ve özverili davrandı.

Türk aydınında TKP karşıtlığı, hem Yön Dergisi ve hem de Cumhuriyet Gazetesi'nde, 1966 yılında, İlhan Selçuk'un ağır hücumlarıyla başladı. 1960 yıllarının sonlarına doğru Maoculuk, bunu aldı, daha ileriye götürdü.

1966 yılında başlayan hücumda, Mihri Belli'-

yi tutarak, TKP'nin yurt dışındaki yöneticilerini suçlamak, bir «milliyetçilik» kanıtı ve topraklara bağlılığın sarsılmaz göstergesi sayıldı.

Yedi: Ancak Türk aydınında asıl TKP karşıtlığı, İ. Bilen yönetiminin sınır tanımaz suçlamaları ve sekter tutumu ile doğdu. İ. Bilen, 1970 ortalarında sosyalist mücadeleyi legal partiler kanalıyla sürdürmek isteyenleri hainlik ve en azından titoculukla suçladı. 1950 yıllarının dağınıklığını ve 1960 yıllarının durgunluğunu, olgunlaşmamış hücumlarla kapatmak istedi. Bu çerçeve içinde orta sol eğilim ile güç birliği yaparak legal sosyalist partilere katılan sendikacı ve yetenekli sendikalardan temizledi; bin bir emek ve özveriyle kurulmuş sendikal örgütü orta sola teslim etti. İşçinin mavi tulumu yerine mavi gömleklere öncelik verdi.

Bu dönemdeki saldırılar, düşünülmesi zor aşırılıklara kadar uzandı. Bunlardan yalnızca birisini söyleyebilirim: «Aziz Nesin, Sen Nesin» kampanyası bu zamanda açıldı. Bir öyküsü, Büyük Grev, gerekçe yapılarak, Aziz Nesin, konuştuğu her platformda «Aziz Nesin, Sen Nesin» sesleriyle susturulmak istendi; yer yer başarılı oldu. Polisliğinden dem vuruldu.

Sekiz: İ. Bilen yönetimin sona ermesiyle, bu tür aşırılıkların sona ermek üzere olduğunu gösteren işaretler var.

Dokuz: İllegal çalışmak zorunda kalan komünist partilerde üyelik, ya mahkemelerde parti çalışmalarını savunabilmek için ve bir kaç isimle sınırlı kalmak üzere, ya da ölümden sonra açıklanır.

Sovyetler'de okumuş ve TKP ile Türkiye Sos-

yalist Partisi içinde uzun yıllar çalışmış olan İbrahim Topçuoğlu, sistematik olmasa da yer yer değerli bilgiler ve ipuçları veren üç ciltlik kitabının sonunda, «TKP Kuruluş ve Mücadelesi başladığından bugüne kadar ölmüş olduklarını saptayabildiğim mücahitlerin listesidir» başlığı ile bir liste yayınlıyor. Listenin tartışmalı olduğunu biliyorum; buna karşın bu 67 kişilik listeyi aktarıyorum (*). Listeyi Topçuoğlu'nun sıralamasıyla yazıyorum.

Mustafa Suphi, Semiramis Suphi, Maksut Ekşi, Osman Topçuoğlu, Ethem Nejat, Kadir Erzurumlu, Yakup Kınalıoğlu, İsmail Hakkı, Şefik Boçkalı, Topçu Hakkı, Dursun Ali, Halil Aydınlı, Kâzım Ali, Hilmi Celâl, Asker Ali, Asker Hakkı, Melek Topçuoğlu, Ali Rıza Soyka, Mustafa Börklüce, Dr. İhsan Özgen, Hüsamettin Özdoğu, Nazım Hikmet Ran, Salih Hacıoğlu, Hamdi Şamilof, Elektrikçi Nuri, Vanlı Kâzım Tip, Reşat Fuat Baraner, Ahmet Fırıncı, Celâl Zühtü Benneci, Reşit Menteşeoğlu, Esat Adil Müstecabi, Sadrettin Celâl Antel, Fuat Bilege, Faris Erkman, Ertuğrul Kesirli, Hilmi Seyhan, Küçük Hilmi, Ferit Kalmuk, Halil Yalçınkaya, Hamdi Alevtaş, Ahmet Dağ, Medet Aslan, Hasan Erin, İbiş Aydınlatan, Mustafa Arhavi, Cenap Şahabettın Kıvılcım, Efe Salâhattin, Örgü Akkoyunlu, Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Dr. Şefik Hüsnü Değmer, Zeki Baştımar, Mehmet Emin Sekün, Safiye Topçuoğlu, Rıdvan Kızıltan, Mehmet Can, Hüseyin Ça-

---

(*) *İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi 1946-T.K.P. Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, Üçüncü Cilt, İstanbul, 1977, s. 462-463.*

kır, Şevki Akşit, Mehmet Yazıcı, Yusuf Bahadır, Hakkı Usta, Mehmet Cuba, Mahmut Sarıoğlu, Muharrem Bezgin, Fehmi Kurucu, Kemal Tahir, Naci Sadullah Daniş.

On: Türkiye Komünist Partisi'nin, Türk aydını içinde, TKP'ni reddedenlerde bile, az veya çok bir etkisi ya da izi vardır. Bu, fizik yasaların gereğidir. TKP, reddedilse de beğenilse de, suçlansa da övülse de, illegal çalışsa da ya da legaliteye çok yaklaşsa da, Türkiye'nin gerçeklerinden birisidir.

cülüğe dayanan bir aydın akımı yaratılmak isteniyor. Cephe'nin sembolünü açıklıyorum: İbrik.

Bir parantez açıyorum: Böyle bir oluşumun dışında kalan Nazım Hikmet, önce yalnızlığa ve sonra da 28 yıl hapse mahkûm oluyor. Hapishaneden, bu Cephe'yi desteklemesi için Nazım Hikmet'in baskı görmüş olduğunu çıkarıyorum. Nazım Hikmet'in, pek istekli olmamakla birlikte, böyle bir oluşumu desteklemeye başladığını gösteren işaretler var.

Bu konuya Nazım Hikmet ile çözümlemeleri sürdürürken ve «Nazım Hikmet Kafeste: Restorasyon» alt-bölümünde tekrar değinmek imkânını bulacağım.

Hapishanedeki Nazım Hikmet'in, alias İsmail Kemaleddin, Yeni Ses Dergisi'nin 1940 yılında çıkan 3-7 sayılarında bir şiiri var (*). Aktarıyorum.

BİZİM ABİDİN DİNO

- Allah selâmet versin -
Oturup ibrik resimleri çizmiş

(*) Yeni Ses, 1940, Sayı 3-7, s. 15.
Bu şiirin Nazım'ın olduğunu varsayıyorum.

Erbabı öfkeyle bakmaktadır
Zira hep biliyoruz ki biz,
Bizim köy evlerinde
Safaj santraldan şarıl şarıl
Sıcak sular akmaktadır.

Nazım bir ölçüde haklı; «ibrik» restorasyon döneminin önemli bir aydın tartışmasına konu oluyor. Türk aydını, bir süre, «ibrik» karşısında, dindar hıristiyanların İsa ikonları karşısında duyduğu titreşimleri yaşıyorlar. Türk köylüsünün, genellikle evin uzağında helâsına gitmek için eline aldığı «ibrik», buradan çıkarılıyor, önce dindar hıristiyanların ikon koydukları yerlere benzer yerler, hazırlanıyor ve Türk aydınının evine kutsal bir hava veriyor.

Ibrik, restorasyon döneminde, Türk aydınının totemi oluyor.

1940 Kuşağı «solcu» (*) aydınlar için, Cemil Meriç'in sözlerini tekrarlamak gereğini duyuyorum. «İlmin çiğ ve hoyrat ışığına alışamamıştık. Alaca karanlık okşuyordu, ruhumuzu». Türkiye'de restorasyon döneminde, «alaca karanlık» dendiği zaman, aklıma, ilk önce Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu Kardeşler geliyor. Eyüboğlu Kardeşler'i, hep titreyen iki kişi olarak algılıyorum.

Titrek aydınlar, alaca karanlıkta, toteme ihtiyaç duyarlar. Yoksa, yaratırlar.

İbriği Türk aydınına mal eden Abidin Dino'dur. Ancak araştırmalarım ibrikçiliğin Bedri Rahmi Eyüboğlu ile başladığını gösteriyor. 1930 yıllarının ortasında Bedri Rahmi, «odasına sarı gül gibi açan» bir Çanakkale testisi koyuyor. Bir süre sonra da bunun yanına bir bakır ibrik bulup yerleştiriyor. Bundan sonrasını, Bedri Rahmi üzerine doçentlik çalışması yapan ressam Turan Erol yazıyor ve aktarıyorum: «İbrikteki biçim olgunluğuna mı, Çanakkale testisindeki gevrek sırın içe gül ferahlığı ve-

(*) «Solcu» aydın, tamlamasını bir kez kullanıyorum; yanlış olduğu için bir daha kullanmıyorum.
Aydın olma ile solculuğu birbirinden ayıramıyorum.

ren rengine mi baksın, şaşırıyordu»[8]. Bedri Rahmi, testi ile ibrik karşısında günlerce şaşırdıktan sonra, bir gün kararını veriyor ve ibriği seçiyor. Bu büyük bir seçiş olduğu için de, kendisinde kalmasını istemiyor, buna gönlü razı olmuyor, 8 Nisan 1936 tarihli Tan Gazetesi'nde «Bir Bakır İbriğin Hikâyesi» başlıklı yazısıyla, yeni totemi Türk aydınına açıklıyor. İbriğin, Doğu'nun «en asil ve sağlam mimarisi» olduğunu belirterek kendisinin ibrik karşısında duygularını dile getiriyor. İbriği «Süleymaniye kadar seviyor ve medreselerimiz kadar derin ve saygılı bir hisle önünde ürperiyordum» diyor. Böylece ibrik, sıradan bir aygıt olmaktan çıkıyor ve kutsanıyor.

Ancak bir haksızlık yapmamak için, tekrarlıyorum; ibriği Türk aydınının totemi yapan Abidin Dino'dur. Bu o kadar öyle ki, İbrik ile Abidin Dino'yu birbirinden ayırmak bile mümkün olmuyor. Bunu, 1940 yılında, Zahir Güvemli yazıyor: «Abidin demek ibrik demektir» (*). O zaman, Abidin Dino, bu tanımlamadan hoşlanıyor.

1940 yılında ibrik Türk aydınının totemi olduğu için Abidin Dino, «Abidin demek ibrik demektir» sözünden onur duyuyor. Böylece totem düzeyine çıkarılmış oluyor.

İbrik, Türk aydınının totemi ve kurulmuş olduğunu sandığım Cephe'nin sembolü olunca, İbrik'e bu kadar önemli bir yer sağlayan kimse de ilgi çekiyor. Bu nedenle 1940 yılında Zahir Güvemli, «Abidin Dino» başlıklı kısa ancak özlü incelemesini yazmak gereğini duyuyor. Aktarmak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

«Bu genç Rusça ile Fransızcayı ana dilinden çok iyi bilen ve konuşan Abidin Dino'dur»[9]. İki dili ana dilinden iyi bildiğine göre Türkçeyi çok iyi bilmemesi gerekiyor. Zahir Güvemli, Abidin Dino'ya hem «ibrik» ve hem de «akılsız» diyor: «Abidin'e patronlukla garsonluk aynı zamanda teklif edilse ikincisini tercih eder. Böyle adamda akıl bulunur mu?» Ancak garsonluğu seçmesinde fazla şaşılacak bir yan olmadığını eklemek durumundayım: Varlıklı aileden geliyor. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemin-

(*) *Zahir Güvemli, Abidin Dino, Yeni Adam 1940, Sayı 299, s. 11.*

de gazeteci, milletvekili, Girit Adası'ndan göçmen, varlıklı, Suphi Nuri ileri ve Celâl Nuri İleri, ailesi ile Adana'da büyük toprak sahibi, mütegallibe Abidin Paşa Ailesi'nden geliyor. Adını derebeyi dedesinden alıyor; Türkiye'de ve Paris'te geçimini sağlamak için bir işte çalışmış olduğuna dair bir kayda rastlamadım.

Halk Partisi, ressamları, Anadolu'da resim yapmaya gönderiyor. Bu, İttihat ve Terakki'den kalma bir yöntem oluyor; Enver de zamanın ressamlarını Anadolu'ya, cepheye, savaşan insan resmi yapmaya gönderiyor. Abidin Dino da Anadolu'nun gerçeklerini resme aktarmak için Halk Partisi'nin açtığı seferberliğe katılanlar arasında ve başta yer alıyor. 1940 yılında Zahir Güvemli yazıyor: «Abidin Dino, Anadolu'ya resim yapmaya gönderilmişti. Bazı gazeteler O'nun orada tersim ettiği apteshane ibriklerini sanat ve sergi için tahkirâmiz telâkki ettiler. Bereket versin bir kaç dostu bunu fırsat bilerek Abidin'in deliliğini bir daha ilân ile işde kasıt olmadığını tekrarladılar. Abdin de ibrikleriyle D Grubu'nun bilmem kaçıncı sergisini hazırladı». Abidin Dino'nun bir değil bir çok ibrik resmi yaptığı anlaşılıyor.

Bu kadarla da kalmıyor; Abidin Dino'nun ibrikleri tam bir estetik olay oluyor. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında çıkarılan Servet-i Fünun Dergisi, sahibi Ahmet İhsan önemli bir Cumhuriyet Halk Parti'li ve Bomonti Biraları'nın sahibi olduğu için, bu kez Servet-i Fünun-Uyanış adı altında ve bu kez Cumhuriyet aydınlarını toplamak için yayına geçiyor. Uyanış'ın 1939 yılında çıkan 572 nci sayısında, Darülfünun eski emini, rektörü, 1933 yılında üniversite tasfiyelerinin içinde kalan Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı, «Abidin Dino'ya Açık Mektup» yayınlıyor. Abidin Dino bu kez de «kaçık» ilân ediliyor; Abidin'in bundan da hoşnut olduğu ortaya çıkıyor.

«Abidin, Balıkesir'de bulunduğum zaman, Halkevi salonunda teşhir ettiğim ibrik tablolarını seyretmiştim. O zaman da sana söylemiştim: Ateşle oynama, elin yanar sonra! İbriklerini Ankara Sergisi'nde görenlerin çoğu şaşakalmışlar. Şimdi herkesin dilinden, bu apteshane ibrik-

leri de ne, sözü düşmüyor. A çocuk, sende de kabahat var ya, apteshane ibriklerinden başka bir şey bulamadın mı, resmini yapacak? Sen de benim gibi kaçığın birisin»[10]. Abidin Dino, bu yazıyı, yatağının başına asıyor.

Bir parantez açmam gerekiyor: Restorasyon, Devrim'den haklı ya da haksız zarar görenlerin gönlünü almayı ve bunlara görev vermeyi de içeriyor. Bu anlamda restorasyonun Kemal Paşa'nın sağlığında başladığını söylemek mümkün. İdamların dışında Kemalist Devrimi'nin en önemli cezalandırma yöntemlerinden birisi sayılan ve Türk siyasal tarihinde «150'likler» olarak bilinen, yurt dışına sürülen ve vatandaşlıktan çıkarılanların yeniden vatandaşlığa alınarak yurda dönmelerine izin verilmesi, Kemal Paşa'nın sağlığında, 26 Haziran 1938 tarihinde gerçekleşiyor[11]. Ancak ister 150'likler içine girsin, isterse Kâzım Paşa, Ali Fuat Paşa türünden Türkiye'de sessizliği seçen ya da Halide Hanım ile kocası Adnan Adıvar gibi yurt dışına çıkanlar olsun, İsmet Paşa'nın yönetim döneminde önemli görevlere getirildiler.

Sui generis, kendine özgü, bir tip olan ve Türkiye Üzerine Tezler'de Türkiye'deki köy enstitüsü deneyiminin gerçek düşün babası olarak nitelediğim Baltacıoğlu 1930 yıllarında Kemalist rejim tarafından afaroz edilenler arasında yer aldı. İsmet Paşa'nın yönetiminde iade-i itibar gördü; tekrar ön plana çıktı. Bunda, restorasyon döneminde atılım izlenimi verilen köycülük ideolojisi ve girişimlerinin de payı var.

Parantezi kapatıyorum: Abidin Dino'nun ibrik resimleri ses veriyor. İbrik tutkunlarının sanıldığından fazla olduğu anlaşılıyor. Açık mektubunda Baltacıoğlu yazıyor: «Dayanamıyorum: Ben de zaman zaman çömlekçilerden ibrik, kavanoz gibi şeyler alır, geçer karşısına saatlerce bakarım. Hiç şüphe yok ki, bunlar estetik dehamızın cisimlenmiş cevheridir». Bir kez yerelliğe doğru bir adım atıldı mı, en büyük kolaycılıkla, Türk aydını topraksı olan her araç-gerecin önünde titriyor. Topraktan kutsallık çıkarıyor.

Abidin Dino, yeni bir ibrik tutkunu karşısında heye-

canlanmaz mı? Üstelik hem kendisini ve hem de Abidin Dino'yu «kaçık» ilân eden İstanbul Üniversitesi'nin eski rektörünün açık mektubuna hemen bir açık mektupla cevap veriyor. Yeni Ses Dergisi'nin Aralık 1939 tarihinde çıkan ikinci sayısında, söze, «hocam, Uyanış Mecmuası vasıtasıyla bana gönderdiğin açık mektubu okudum» diye başlıyor. Okuduktan sonra şunları yapıyor: «Maarif Sergisi'ne giden ibrikler hakkındaki iltifatını ve takdirini çerçevelettim. Ve muska gibi yatağımın başına astım, belki şifa bulurum veya büsbütün işi azıtırım». Doğrusu, 1939 yılı son ayında dünyada ve Türkiye'de esen karanlık rüzgârlara karşın Türk aydınının yaşadığı coşkuyu anlamak, pek de kolay olmuyor.

Bir tek, akıntıya karşı kürek çekmeyi seven bir kişiliğe sahip ve daha sonraki yıllarda kendisinin duygusuz olduğunu yazabilen, Nurullah Ataç'ın ibrik karşısında coşkuya kapılmadığı görülüyor. Üstelik Ataç, başta Abidin Dino ile Baltacıoğlu'nun coşkusunun kaynağını da doğru saptayamıyor. Ataç, bu ikisinin, ibrik resmini bir soyut resim olarak değerlendirdiklerini ve bu nedenle heyecanlandıklarını düşünüyor. Haber Gazetesi'nin 25 Aralık 1939 tarihli sayısında, Ataç da, «Bir Mektup» yayınlıyor. O zamanın yazarlarının, posta giderlerinde tutum sağlayabilmek için, mektuplarını açık gönderdikleri ve bunun için de gazete ve dergileri seçtikleri anlaşılıyor. Baltacıoğlu'na yazdığı mektubunda Ataç şunları dile getiriyor: «Siz o ibrik resimlerinin güzelliğini anlıyorsunuz, diyelim ki ben de anlıyorum; fakat onlardan anlamak için lakal benim kadar olmak lâzım. Onlarla büyük kütleye resim hazzını vermek kabil mi? Siz karşınıza bir ibrik, bir çömlek alıp seyretmekten hoşlanırmışsınız, iyi; fakat siz mücerred (soyut, y.k.) sanattan anlayan bir adamsınız. Herkesten mücerred sanatı sevmesini, onu anlamasını bekleyebilir miyiz?» Ataç, bunları sormak için bir mektup yazıyor.

Karşılığında iki mektup alıyor. İkisi de yine açık ve yine posta yerine gazete ve dergiler aracılığıyla geliyor. Ataç'ın mektubundan beş gün sonra aynı gazetede «Bir

Açık Mektup Daha» yayınlanıyor; yazarı, Abidin Dino'dur. Dino, ibrik savunması için harekete geçiyor. Şunları yazıyor: «Anadolu seyahatinde Parti'nin (Cumhuriyet Halk Partisi, demek istiyor. y.k.) sergisi için yaptığım ibrikler muhaberemizin başlangıç noktasını teşkil ediyor». İbrik, aydınlar arasında haberleşmeyi de sağlamış oluyor. «Mamafih kendimi değil, ibrikleri müdafaa etmek isterim». Zahir Güvemli, «Abidin demek ibrik demektir» dediği ve Abidin Dino da bunu kabul ettiği için, Dino'nun ibrikleri savunması, kendisini de savunması anlamına geliyor. Tekrara gerek duyulmuyor.

Abidin Dino, ibrik ve sanat savunmasını yapıyor: «Gelgelelim ibriklere, belki dikkat etmişsinizdir; resmini yaptığım ibrikler köylünün hayatına girmiş nesnelerdir... Tarlada susayınca ibrikten su içer, ölülerini o ibrikten su ile yıkar, velhasıl ibrik köylünün yegâne çocukluk ve ihtiyarlık arkadaşıdır». Soyut bir resim savunması yerine aşırı bir ekonomizm ortaya çıkıyor.

Dino, böyle bir savunmanın Ataç'ı doyurmayacağından emindir; eklemek gereğini duyuyor. «Yine belki aldanıyorum ama, köylünün intibaları beni teşvik eder mahiyette». Sonunda, ibrik resimlerini savunurken köylünün izlenimlerine dayanmak gereğini duyuyor.

Bu izlenimleri nasıl aldığını saptamakta güçlük çektim. Bu nedenle Dino'nun köylü izlenimleri konusunda aldanıp aldanmadığını söyleyebilecek durumda değilim. Ancak bir başka yerden gelen izlenimler açısından aldanmış olduğunu yazabiliyorum. Rejimin köylülük ideolojisi ihtiyacı için, Abidin Dino'nun ibrikleri gereğinden fazla somut düşüyor. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Güzel Sanatlar Dergisi'nin 1942 yılı Haziran ayında yayınlanan dördüncü sayısında, A.M.D. imzalı, Ahmet Muhip Dranas, «Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anadolu Resim Gezileri» başlıklı değerlendirme yazısında, 1938-1941 yılları arasında dört yıl süren resim seferberliğinin değerlendirmesi yapılıyor. Ahmet Muhip burada en az yeri Abidin Dino'ya ayırıyor. Açıkça Abidin Dino'yu küçümsüyor, şunları yazıyor: «D grubundan Abidin Dino'nun

gittiği yer Balıkesir ve getirdiği resim dokuz tanedir. Garip ve kendine mahsus Abidin Dino, sanat telâkkisiyle, eserleri arasındaki bağı gene ancak kendisi çözebilir. Fakat bize göre bütün bu iş bir Extravagance'tan başka bir şey değildir» (*). Abidin Dino'nun ibrikleri, lüks basılmış bu dergideki bir çok resim arasında yer almıyor. Yaptığı iş, en resmî ağızdan, «taşkınlık» ve giderek israf olarak değerlendiriliyor.

Kısa sayılacak bir süre sonra Abidin Dino, resmi «Güzel Sanatlar» Dergisi'nde azarlansa da, Ataç'ın sakin karşı çıkışına karşı bir destek buluyor; Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı'dan destek gelmiş olduğunu kestirmek zor görünmüyor. Baltacıoğlu fırsatı kaçırmıyor ve kendi dergisi Yeni Adam'dan «Nurullah Ataç'a Mektup» gönderiyor. İstanbul Üniversitesi eski rektörü, totem ile soyut sanatı karıştırmışa benziyor. Tüm halkın, soyut sanattan anladığını ileri sürüyor.

«Mücerret sanatı anlayan yalnız ben ve bazıları değildir, bütün halktır. Her Türk olan mimarî eseri bir tecrittir, yine böyle olan her dekorasyon, her stilizasyon, her güzel yazı ve her ornemantasyon (süsleme, y.k.) bir tecrittir»[12]. Böylece, bütün dillerin Türkçe'den ve bütün ulusların Türkler'den geldiğini ileri süren Dil ve Tarih Tezleri'ne bir de sanat tezi eklenmiş oluyor; soyut sanat, Türk mimarisinden ve Türk halkından çıkmış sayılıyor.

Bu buluştan sonra İsmail Hakkı, Ataç'a karşı bir hücumu başlatıyor: «Senin tenkidine hak kazanan bir mücerret sanat gerçi vardır; fakat birinin tokat yemesi lâzımdır diye neden Abidin Dino'nun yanağını seçiyorsun? Yoksa eski liberallikten vazgeçtin de şimdi terreur'e mi başladın?» Baltacıoğlu, Ataç'ın sorusunu, terreur, korku yayma, olarak kabul ediyor; Ataç'ın gücü ortaya çıkıyor.

(*) *A.M.D., Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anadolu Resim Gezileri, Güzel Sanatlar, 1942, Sayı 4, s. 76.* Çoğu köylü ve köy resimleri yapan bu ressamların tam listesini ve haklarındaki resmi değerlendirmeyi içeren bu yazıyı, bu bölümü ek olarak koyuyorum.

Hücumu sürdürüyor: «Sahi, unuttum; sen o ibrikleri dünya gözüyle bir kere olsun gördün mü? Ayıp değil ya, şüphe ediyorum. Zira sen bu işte sabıkalısın. Benim Demokrasi ve Sanat'ı (hatırlayacaksın, otuz lira mukabilinde kanaat kütüphanesine sattığım koca kitap!) onu okumadan tenkid etmiştin; hem de aksi gibi muvaffak da olmuştun!» Böylece, uygun deyişle, aba altından çomak gösteriyor; Ataç'ın açıklarını yakalayabileceklerini gösteriyor.

Aydın Üzerine Tezler'in bu kitabında yer alan «Mektuplarıyla Orhan Kemal» başlıklı incelemeye bakılabilir; mektup, bir edebiyat türüdür. İçtenlikle tutarlılığı bir araya getirmesinin sağladığı üstünlükleri var. Ancak bu üstünlüklerin gerçekleşmesi için içtenlik koşulundan uzaklaşmamak gerekiyor. Yayınlanmayacağına inanmak zorunlu. Bu nedenle «Açık Mektup» bir edebiyat türü olarak mektup yazımına en az uyan bir anlatım biçimi oluyor. İçten gelmeyen bir içtenlik kendisini belli ediyor, yapmacıklı bir biçem her yana damgasını vuruyor. İçtenliğin yerini senli-benlilik alıyor.

Abidin Dino'ya özgü ve Eyüboğlu Kardeşler'in, Sabahattin ve Bedri Rahmi'nin, bir yaşam biçimi yaptıkları bu senli-benlilik, lâubali davranış anlamında kullanıyorum, yakın zamanlara kadar Cevat Şakir, alias Halikarnas Balıkçısı ile yaşadı. Aydınlar arasında lâubali yaklaşımları, esnaf bakış açısının aydın davranışına taşırılması olarak görüyorum. Ne yazık ki, çaplı bir kimse olarak düşündüğüm Baltacıoğlu da, açık mektuplarında senli-benli davranışlardan kurtulamıyor (*). İki örnek vermek durumundayım.

(*) Aydın'da küstah ve lâubali yaklaşımlara bir kez daha değindim; nerede, hangi kitapta ve nasıl değindiğimi şimdi bulamıyorum. Şu anda ilk değinmemin yanlış olabileceği izlenimini taşıyorum; yanlışsa, düzeltiyorum.

Köylü bakış açısının ya da birikiminin, aydın davranışına taşırılması ile küstah aydın ortaya çıkıyor.

Esnaf birikiminin ya da sonradan kazanılmış esnaf bakış açısının aydın davranışına taşırılmasıyla senli-benli, ya da lâubali, aydın ortaya çıkıyor.

Aydıntürk'ün Dramı

MÜCADELE ARKADAŞIM DİNO

Hasan İzzettin Dinamo

Dinamo'nun anılarının nesnelliği yansıttığını söylemek zor; Hasan İzzettin, heyecanlı bir kişiliğe sahip görünüyor. Yazdıkları ve hakkında yazılanlar, kendisini sevenleri sevdiğini ortaya çıkarıyor. Hasan İzzettin, Abidin Dino'yu seviyor bu nedenle anılarında gerçeklikten uzaklaştığı zaman Dino'ya yaklaştığını düşünüyorum.

Aktarmaların hepsini, Dinamo'nun Edebiyat Anıları'ndan yapıyorum (*). Hepsinin yanına sayfa numarasını koyuyorum. Yöntem olarak önce Dinamo'nun anılarını parçalıyorum, sonra parçaları yeniden bir araya getiriyorum. Katkım, biraraya getirmede ortaya çıkıyor.

Önce Abidin Dino'nun mekânını anlatmak gerekiyor. Bunun için de 1940 Kuşağı'nın buluşma yerlerinden Küllük'ten söz etmek zorunlu oluyor. Dinamo, Küllük'ün coğrafyasını verirken, «Beyazit Camii'nin güneye bakan duvarının dibi» diyor; «zengin bir akademi görünüşü almıştı» diye ekliyor. Tanıtıyor: «1940 yazında Küllük denen yerdeki iki-üç kahve bütün aydınlarla kaynaşmağa başlamıştı. Fransa'nın yıkılışından sonra, bütün aydınlar, dertleşmek, özgürlüğün beşiği üstüne üstüne birkaç söz etmek gereksinimiyle yanıp tutuşuyordu» (s. 85). En çok tutuşanların birisi, Galatasaray Lisesi'ni bitirmeyerek Adliye'de kâtiplığı seçen, küçük memur, 1940 Kuşağı İstanbul şairlerinden Asaf Halet Çe-

---

(*) *Hasan İzzettin Dinamo, İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları, İstanbul, 1984.*

lebi oluyor. Bir gün Küllük'te Dinamo'yu buluyor ve Dinamo'nun anlatımına göre, «Hasan Beyefendi, faşizmin pençesine düşmüş Fransa için ağlıyorum» diyor. «Onun için yazdığım şiiri dinlemek lütfunda bulunursanız çok sevinirim» diyor. Okuyor.

FRANSA İÇİN ŞİİR: 1940

Çocukluk arkadaşım Petit Poucet
Yamyam devin kilerindedir.
Küçük kızkardeşi ormanda ağlıyor
Tın tın erer kabacık
Beni bırakıp giden babacık
Ormanlardan
Güneşli tarlalara koşan çizmeli kedi
Ne olur
Kurtar benim Marquis de Karabasse'ımı
Yanan Paris'in çocuklarını
Öperek ağlamak istiyorum
Belki masallarımda uyurlar.

Ağlıyorlar.

Farkedilmediklerini sanıyorlar: «Bizim grup ortaya hiçbir parola atmadığı halde aşırı düşünceli kişilerin topluluğu olarak damga yemişti ki, o zaman Türkiye'nin en tanınmış sağ eğilimli yazarı olan Nihal Atsız, hemen her gün gelip beş-on metre ilerde karşımızda oturup bize gövde gösterisi yapıyordu. Alnına Hitler'inkine benzer bir perçem düşürüyordu. Hitler gibi pek uzun boylu değilse de yine de uzundu. Alman soyuna benzer bir yanı da vardı. Mavi gözlü, açık kumral saçlıydı. Asıl işi edebiyat öğretmenliğiydi».

Dinamo ayrıntıyla çiziyor; Küllük'te Hitler taklitçisi de var.

Dino'nun yeri, işte burasıdır. Dinamo yazıyor: «Küllük'te bizim karşılıklı konmuş iki uzun park sıramız vardı. Hep orda otururduk. Böylece birbirimizin yüzünü görür, daha rahat söyleşirdik. Bütün gedikli müşteriler, bizim yerimizi bildiğinden oraya oturmazlardı. Kahveciler de oraya saygı duyar, bilmeyerek oturanları kaldırıp başka yere oturturlardı. Orayı ilk keşfeden Abidin Dino idi. Abisi Arif Dino ile buranın eski gediklisiydiler. Onlar, özellikle Abidin Dino, günde sekiz-on kez buraya gelir giderdi. Küllük Kahvesi'ni büro gibi kullanırdı» (s. 97)., Kahve'yi büro seçen Dino'nun bürosunda da yarım saatten fazla durmadığı anlaşılıyor. «Dino, civa gibi bir genç adamdı. Bir yerde kolay kolay yarım saat oturmazdı». Ancak her defasında yarım saatten günde dört-beş saatını Küllük'te geçirdiğini hesaplayabiliyorum.

Küllük, bir akademidir; Dinamo bu düşünceyi ileri sürüyor. Küllük Akademisi'nin tartışmalarına örnek vermek gerekiyor. Başka yerde belirttim, 1940 Kuşağı anılmayı ve sevümeyi seviyor. Nurullah Ataç bir yerde, «H.İ. Dinamo'nun çok iyi bir şair olduğundan eminım» diye yazınca (*), Dinamo, bunun altında kalmak istemiyor ve bir arkadaşıyla birlikte «Nurullah Ataç Neden Bir Dehadır» yazısını hazırlıyor. Dinamo, anılarında, «Bir gün bizim 'Nurullah Ataç Neden Bir Dehadır' adlı yazımız, Küllük Kahvesi'nde bütün arkadaşlar toplu olarak oturduğumuz bir sırada söz konusu oldu» diyerek, Küllük Akademisi'ndeki deha tartışması hakkında bilgi veriyor.

(*) *Umran Nazif, N. Ataç'ı Ziyaret, Varlık, 1 Şubat 1938, s. 19.*

Akademi oturuyor, o günkü oturumda şu isimler bulunuyor: «Benim karşımda güleç yüzlü, her zamanki kara güneş gözlükleriyle Sait Faik, sağımda-solumda Arif Dino, onun yanında Abidin Dino, Alâettin Hakgüder (Küllük Dergisi'ni finanse edecek arkadaş), Lütfi Erişci, Hüsamettin Bozok, Muazzez Kaptanoğlu (güzel bir şair kız arkadaş), Suphi Taşhan oturmaktaydı». İktisat araştırmaları da yayınlayan Erişci, Ataç'da dehanın kırıntısının bile bulunmadığını savunuyor.

Küllük Ahademisi'nin o günkü oturumunda herkesin bulunduğu sonucuna varıyorum: Alâettin Hakgüder hakkında, 1940 Kuşağı arasında polislik suçlaması ve savunması var. Nesnel olarak saptayabildiklerim şunlar: O sırada bile üniversite yurdunu işletiyor ve ayrıca polis kolejinde ders veriyor.

Küllük Akademisi'nin dışında Abidin Dino'nun bir özel grubu olduğu ortaya çıkıyor. Dinamo yazıyor: «Dino grubu, Nail V.'nin Ankara Caddesi'ndeki kitapçı dükkânının çevresinde toplanmıştı. Bu aydın arkadaş topluluğu Abidin Dino, Mina, Güzin, Halet Çambel, Nail V., Cahit Irgat'tan oluşuyordu. Gelenler toplantılar yapıyor, çok içten entellektüel günler, saatler geçiriyorlardı» (s. 103-104). Dino Grubu'nun Üç Genç Kızı, akademik karyeri seçtiler; bu arada Üç Genç Erkek ile evlendiler. Mina, Cahit Irgat'la evlendi, Mina Irgat, şimdi Mina Urgan oldu. Halet Çambel, Nail Vahdeti Çakırhan ve Güzin de Abidin Dino ile evlendiler.

Yeri ve grubu belirlendi; sıra, ailesine geldi. Bir yanı, Adana'da büyük toprakları üzerine geçiren, mütegallibe Abidin Paşa'ya uzanıyor. Diğer yanı ise, Dinamo'nun «Ankara'dan uzaklaştırılmış» dediği Suphi İleri'ye bağlanıyor. Dina-

mo, 1940 Kuşağı'nın «Ses» Dergisi'ni anlatırken Abidin Dino'nun akrabalık ilişkilerine de değinmek gereğini duyuyor. «Abidin Dino, bir gün bana, 'Yusuf Ahıskalı Ses diye bir dergi çıkarıyor yıllardır, biliyor musun?' diye sordu. Biliyordum. Bu, içinde Abidin Dino'nun da 1939 yılının başından beri yazdığı bir küçük burjuva dergisiydi» (s. 131). Ancak sonradan, «Abidin Dino'nun dinamik katılımıyla toplumcu bir renk almıştı». Bu Dergi'nin çıkmasında Suphi Nuri İleri önemli bir rol oynamıştı.

«Yusuf Ahıskalı, Yüksek Ticaret Akademisi'nde okurken kendisine çok sempatik gelen Prof. Suphi Nuri İleri ile içten ilişkiler kurmuştu. Suphi Nuri İleri'nin yaşayışı, politikanın içinde, labirentlerinde, doğrularında, gerçeklerinde dolaşan kıvrak, namuslu bir zekâsı vardı. Ankara'da tutunamamıştı. Ulusal Kurtuluş Savaşına bir çok Osmanlı Ordusu subayının salt maaş almak uğruna katıldığını söylediğinden gözden düşmüş, Ankara'dan uzaklaştırılmıştı». Suphi Nuri önce gözde ve sonrada düşmüş oluyor; bu doğrudur, Dinamo'nun gerekçesi ile tartışmalı görünüyor (*). Bu sırada Yusuf Ahıskalı Gümrük Bakanlığı'nda müfettiş olarak çalışıyor ve yayın yaşamına girmek için Suphi Nuri'den akıl danışıyor.

(*) Dinamo'nun yazdıklarından Dino portresi çizmeye çalışıyorum, Dinamo'nun anılarını tartışmıyorum. Ancak tartışma götürdüğünü belirtmek için, Supni Nuri'nin İstiklâl Mahkemesi'nde yargılandığını kaydetmek zorunda ve durumundayım.

Şeyh Sait İsyanı sonunda kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan gazeteciler arasında Eşref Edip, Velit Ebüzziya, Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemali, polisliği tartışmalı 1940 Kuşağı yazarı Sadri Ertem, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer, İsmail Müştak ve Suphi Nuri İleri de bulunuyor.

Suphi Nuri, «uzun zamandır kardeşi Celâl Nuri İleri'yle siyasal gazetecilik bataklığının içinde yüzdüğünden» Yusuf Ahıskalı'ya, parası var, önce bir edebiyat gazetesi çıkarmasını öneriyor ve sonra da «Abidın Dino, Arif Dino adlı yazar akrabaları olduğunu, onların kendisine çok yardımlarının dokunabileceğini» söylüyor. Ahıskalı memur olduğu için bir başkası, Yaşar Çöl derginin imtiyazını alıyor Yazı kadrosu belirleniyor. Dinamo'dan aktarıyorum: Celâl Nuri İleri, Sadri Ertem, Fehmi Baldaş, Suphi Nuri İleri, Fikret Adil, Togo, Tevfik Fuat, Asaf Halet Çelebi, Münif Fehim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, İhsan Atay, Yaşar Çöl, Abidin Dino, Arif Kaptan, Nurullah Berk, Hüsamettin Bozok, Fikret Muallâ, Mithat Erinanç, Yusuf Ziya Demircioğlu, Yusuf Ahıskalı, Celâl Sarç, Sait Faik. Dergi çıkıyor.

Bir parantez açmam gerekiyor: Anılarının bir başka yerinde bir başka yayın projesi dolayısıyla paranın Sadri Ertem'den geleceği söylendiğinde, Dinamo pek çok şaşırıyor. Şöyle yazıyor: «Buz gibi donup kaldım. Sadri Ertem, Nazım Hikmet'le olan arkadaşlığından beri Millî Emniyet'te çalışıyordu. Ankara Sivil Cezaevi'nde birlikte yattığımız sırada Nazım Hikmet'ten sorduğumda onun Millî Emniyetçi olduğunu, birçok kez Millî Emniyet'e girip çıkarken gördüğünü söylemişti» (s. 120). Nazım'ın bunları söylediğinden kuşku duyuyorum; çünkü, Nazım, Bursa dan yazdığı mektuplarında Ertem'den bazı isteklerini dile getiriyor ve kuşkulu görünmüyor. Fakat Sadri Ertem'in polisle ilişkisini kolaylıkla reddetmek mümkün değil; 1940 Kuşağı'nın baskıdan en çok yakındığı zaman bile hem onlar arasındadır ve hem de millet vekilliği yapıyor Bir de polis kolejinde öğretmenlik yapıyor.

Devam ediyorum: Bu 1940 Kuşağı'nın polis

duygusunu tümüyle çözümleyebileceğimi sanmıyorum.

1940 Kuşağı'nda herkes kendi yanınaaki polisi görmüyor ve gözü arkadaşının yanındaki polise takılı kalıyor.

Bütün bu polis ağı içinde Abidin Dino'nun serüvenine, neler yaptığına, sıra geliyor. Yalnızca Dinamo'nun anlattıklarını yeniden sıralamakla yetindiğimi tekrarlıyorum. Dinamo, bu bölüme yaklaşırken, «işte, bu sırada İsmet Paşa'nın başına tebelleş olduğu Hark Partisi iktidarları, bütün bu dev kayguları bir yana bırakmış, Türk yazarlarını, şairlerini kovalamaya çalışıyordu» diyor. Ne yazık, söz konusu yıllarda, durumun hiç de Dinamo'nun söylediği biçimde olmadığını belirtmek gerekecek; aksi halde, tüm öykü anlaşılmaz. Tarih, yine çarpıtılmış kalır. Dinamo'nun yazdıklarına değil tarihin çarpıtılmasına karşı olduğum için, işte bu Ses Dergisi'nin, Suphi Nuri İleri'nin girişimiyle tasarlanan, müfettiş Yusuf Ahıskalı'nın finanse ettiği ve yönetici gücün Abidin Dino olduğunun ileri sürüldüğü işte bu Ses Dergisi'nin birinci sayısında, Naci Sadullah, «Millî Şef İsmet İnönü» başlıklı yazısıyla herkesi İnönü Cephesi'ne çağırıyor. «Millî Şef, tarihte üç, dört ebedî kahramana yetişecek kadar millet hizmetinde zaferler başarmış olduğu halde hepimizden çok çalışıyor. Ona ve millete olan borcumuzu unutmayacağız». Bunları yazıyor ve haykırıyor: «Parti safları, hükümet sıraları idealist Cumhuriyetçileri bekliyor». 1943 yılına kadar, hapiste Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir ve Orhan Kemal'in dışında, Türk aydınında, bir eğilim olarak ve Dinamo'nun yazdıklarının aksine, bir İsmet Paşa coşkusu görülüyor.

Üstelik, yazılanlara bakılınca, İsmet Paşa yönetiminin aydınlara dergi çıkarmak için yardımcı

olduğu da anlaşılıyor. Dinamo, bir ara yazdığı Yeni İnsanlık Dergisi'nin de bir garip finansmanı olduğunu yazıyor. Dergi'yi çıkaran Hasan Tanrıkut, bu Hasan Tanrıkut'u 1940 Kuşağı'ndan çok duydum, hakkında az yazı vardı ve merak ediyordum, şükürler olsun! Aziz Nesin, «Benim Delilerim» arasında yazdı, öğrendim ve tam bir zır deli olduğunu anladım, bir gün Dinamo'ya geliyor, «Hasan Bey Üstadımız» diye söze başlıyor ve Dergi'nin sonunun geldiğini haber veriyor. «Dergi'yi finanse eden öğrencimin babası birisinden zılgıt yemiş olacak ki, bana artık dergi için para vermeyeceğini söyledi». Dinamo, Yeni İnsanlık'ın yayına başlatılmasını değil kapatılmasını İsmet Paşa'ya yüklüyor; «Yeni İnsanlık'ı dolaylı yoldan kapatan yönetim» diye suçluyor. Dolaylı yoldan açmadan dolaylı yoldan kapatmak mümkün mü?

Abdülhamit döneminde Servet-i Fünun'u çıkaran millet vekili ve bira fabrikası sahibi Ahmet İhsan, Servet-i Fünun'un itibarından olmalı, «Uyanış-Servet-i Fünun» adıyla yeniden yayına başlıyor. Dinamo, burada da karanlık parmaklar görüyor. Fakat bütün bunlara karşın, «Ahmet İhsan'ın Servet-i Fünun'unu, bir kavga organı olarak canlandırmak uğruna bir çok çaba harcayan Dino» demekten geri kalmıyor. Bu aktarmayı yaptığım bölümün başlığı «Devlet Eliyle Dergi Çıkarılması» oluyor.

Yaptığım aktarmalarla aldığım izlenimi tümüyle yansıtamamaktan kaygılanıyorum. Dinamo'nun verdiği Dino izlenimini yazıyorum: Dino, bekliyor ve Devlet, ajanları eliyle, dergi çıkarmak üzere yaklaşıyor. Dino, hemen bu işe atlıyor ve ajan dergisini bir kavga dergisi halıne getiriyor. Ancak İsmet Paşa fark ediyor ve derhal el koyuyor.

Uyanış-Servet-i Fünun, Dino'nun usta girişimleriyle bir kavga dergisi olunca, derhal bir suikast ile karşılaşıyor. Böyle bir durumda hem İsmet Paşa ve hem de Dino yılmıyor. Dinamo'dan aktarıyorum: «İşte, Uyanış-Servet-i Fünun Dergisi'nin böyle bir suikaste uğraması sonucu, Abidin Dino, Talha denen yeni bir ajandan gelen yeni bir iktidar saldırısını değerlendirerek, onun getirdiği beş-altı bin lirayla Yeni Yol diye yeni bir dergi çıkarmak üzere atılıma geçti» (s. 91). Abidin Dino'nun, Türkiye'deki kısa mücadele yaşamı, ajan dergilerini, atılım dergilerine çevirmekle geçiyor.

Aydın Üzerine Tezler'in üçüncü kitabında yazdığımı hatırlıyorum: Jön Türkler, geçimlerini sağlayabilmek için, iki dergi çıkarıyorlar. Bunlardan birisini, kapatma koşuluyla Abdülhamit'e satıyorlar. Bunun parasıyla bir süre yaşıyorlar, mücadele dergilerini sürdürüyorlar. 1940 Kuşağı'nın mücadele yöntemi biraz değişik; burada dergi çıkarıp aydınlara yaklaşan İsmet Paşa'dır. İsmet Paşa, belki de can sıkıntısındandır, ajanlarına dergi çıkarttırıyor, bunu muhaliflere uzatıyor, bunlar da hemen kavgaya başlıyorlar, İsmet Paşa dergiyi kapatıyor. Can sıkıntısından değilse, bunu, neden yapıyor?

Cevap vermek çok zor. Öyleyse, karşıt soru sorulabilir: Peki, İsmet Paşa'nın karşısında Abidin Dino ne yapmak istiyor? Dinamo böyle bir sorunun sorulabileceğinin farkında görünüyor ve cevabını yazıyor. Bana, yalnızca, aktarmak düşüyor. «Abidin Dino'nun yapmak istediği açıktı: Faşizm, doludizgin tank ordularıyla yeryüzünün barışçıl yeşillikleri, uygarlıkları üzerinden geçiyor, yeryüzünün şimdiye dek görmediği çok iğrenç, çok korkunç bir kölelik çağı açmak istiyor-

du. Bu çağ, salt Alman denen ırk için getirilecek, yeryüzünde demirden bir kölelik rejimi kurulacaktı. Bu, bin yıl kadar hesaplanıyordu. Bu hesabı yapan da Hitler'in kendisiydi. Artık bu köleliği yeryüzünden kaldırmak uğruna hiç bir Spartaküs parmağını bile kımıldatamayacaktı» (s. 87-88). Böyle durumda insanın omuzlarına sorumluluklar düşüyor.

«İşte, Avrupa'dan yeni dönen Dino, bu bin yıllık köleliğe karşı demokrasilerin safında çarpışmak üzere hem kendisi hazırlanmış, hem de yayın organlarıyla çalışabilmek üzere olanaklar aramıştı. O zaman Türkiye'de bu olanaklar çok kıttı. Faşizmle savaşmak, Avrupa nın tutsak bir ülkesinde ne kerte güçse, Türkiye'de ae o kerte güçtü. Elinde istediğince Montesquie'nun taşıdığı bayrak bulunsun faşizmle yapacağın kavga sana aşırı solculuk damgası vurduruyordu. Dergiler çıkarmak, ya da çıkmakta olan başarısız dergileri yeni atımlarla canlandırarak bir kavga organı durumuna getirmek, Dino'nun başlıca ereğiydi. Hitler'in bugün-yarın Türkiye'ye de geleceği beklendiğinden, kavgasız ölmek istemiyor; başka aydınların da yanında çarpışmasını istiyordu. Aydın denen azınlığın çok büyük çoğunluğu büsbütün uykudaydı». Çok açık geliyor; Dino, bu mücadelede ölmedi ve aydınları uykusundan uyandıramayacağını anlayınca, kızdı ve Paris'e yerleşti.

Dino'nun polis kovuşturmasından kaçtığı için Paris'e yerleştiğini düşünüyordum. Öyle olmadığını ve yanıldığını anladım. 12 Eylül öncesi Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Devlet Başkanlığı Sarayı'nda, sinema oyuncularına, gazetecilere. tiyatroculara bir dizi resepsiyon verdi; Dino,

bu resepsiyonların birisine katılmak için uçakla Paris'ten geldi ve gitti, gazetelerde okudum.

Dinamo'nun anlattığı Dino Öyküsu'nü bitiriyorum. Hatırlatmam gerekiyor; Dino, hep kendisine getirilecek dergi projelerini bekliyor. İsmet Paşa ajanlarının çıkardığı dergileri alıyor ve bir mücadele dergisi haline getiriyor.

Alâettin Hakgüder'i tanımak gerekli, Dinamo'dan aktarıyorum: «Sıvas'ın eski Çerkez derebeylerinden Emir Paşa'nın torunlarından Alâettin Hakgüder, yeni bir girişim yapmak üzere yardıma koştu. Alâettin, Beyazıt'ta bir üniversite yurdu işletiyordu. Üniversiteliler, orda hem yatıp kalkıyor, hem de yemek yiyorlardı. Alâettin Hakgüder, hukuk mezunuydu. Şimdilik, bu işle ekmek parasını çıkarıyor, üniversite ortamına yakın bulunarak bir gün üniversite öğretim üyeleri arasına karışmak istiyordu» (s. 104). Öyle anlaşılıyor, Hasan İzzettin Dinamo, bu Alâettin'i seviyor. Sevdiğini anlattıklarının tutarlı olmamasından ve mantığa uymamasından çıkarıyorum.

Devam etmeden önce Dinamo'nun Alâettin hakkında verdiği bilgileri tekrarlıyorum: 1 — Alâettin, Hukuk Fakültesi mezunudur. 2 — 1940 yıllarında Hukuk Fakültesi diploması, avukatlık, yargıçlık ve kamu kesiminde yöneticilik türünden çok parlak sayılabilecek kapılar açabiliyor; Alâettin, bunları yapmıyor ve Istanbul Üniversitesi öğrencileri için yurt işletiyor. 3 — Alâettin, yurt işletmeciliğini, arkadaşlarına öyle söylemiş olduğu belli oluyor, akademik karyere geçmek için bir basamak sayıyor. Doğrusu öğrenci yurdu işleterek akademik karyere girilebileceği düşüncesiyle ilk kez karşılaşıyorum. Öğrenci yurdu

yöneticileri, öğretim üyeleriyle değil, daha çok polisle düşer-kalkarlar; polisler, sürekli öğrenci yurtlarını gözaltında tutuyorlar.

Dinamo'nun Alâettin anlatımını sürdürüyorum; sonunda yine Dino'ya geliyorum. Dinamo, kaldığı yerden devam ediyor: Alâettin «yazarlardan birçoğuyla arkadaşlık kurmuştu. Salâh Birsel, Celâl Sılay, Sabahattin Kudret gibi genç yazarlardan kimileri onun yurdunda yatıp kalkıyor, kimileri de onun lokantasında yemek yiyordu. Hasan Tanrıkut da onun tanıştığı çevredendi. Alâettin, bu genç şairlerin yardımıyla Yurt adlı bir de dergi çıkarıyordu. Bu, üniversite çevresinden dışarı çıkamadığından bilinmiyordu. İşte, Abidin Dino, Yeni Yol dergisinden boynunun ölçüsünü aldıktan sonra Alâettin'in uzattığı eli hemen sıktı». Görülüyor, sahne yoğunluğu artıyor. İsmet Paşa sürekli ajanlarına dergi çıkarttırıyor, Dino bunları alıp mücadele organı haline sokuyor, Alâettin de yurt işleterek para kazanıyor ve para kazanırken de bekliyor, bir dergi projesi ile karşılaşınca hemen finansmanını yapıyor.

Böyle bir durumda Alâettin Hakgüder hakkında «bir parça» daha bilgi vermek yararsız olmayacak; bu kez kaynak, aynı yıllarda ismi geçen Abidin Nesimi oluyor. Aktarıyorum: «Değerli Dostum Prof. Dr. Cahit Tonyol 'Yeni İnsan' Dergisi'nin Alâettin Hakgüder'e ayırdığı özel sayıda Alâettin'in toplum yararına sayılmaması gereken karaborsa yapmasını, haklı olarak eleştirmekte, yeterli bir servet edindikten sonra olsun bu işleri bırakmayışını, bu kazancını toplum yararına kullanmayışını doğru bulmamaktadır» (*).

(*) Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisi'nde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1970, s. 191.

Bana ilginç geldiğini saklayamayacağım; akademik karyere girmek için yurt işlettiğini ileri süren Alâettin'in karaborsacılık yaptığını ve servet sahibi olduğunu bir akademik karyer sahibi yazıyor, Alâettin'in dostlarından birisi, bunu yalanlamıyor. Nesimi, yine de Alâettin'i savunuyor. Alâettin Hakgüder «öğrenci yurdu açmış, orada yoksul öğrencilerin okumasını sağlamıştır. Düşün ve sanat dergilerini olanakları ölçüsünde finanse etmiştir. Batılıların mesen dediği tiptir». Çok güzel; mesen, sanatı ve sanatçıları finanse eden servet sahiplerini anlatıyor

Profesör Cahit Tanyol, Alâettin'in karaborsacı olduğunu yazmış; her halde bu kadarı ile sınırlı kalmamış. Savunucusu Nesimi'den aktarıyorum: «Alâettin Hakgüder'e polislik sıfatını yakıştıranlar onun bir ara polis okulunda atış öğretmenliği yapmasını kendi savlarına dayanak yapmışlardır. Alâettin'in siyasi polisle bir ilişkisi olmadığı inancındayım» (*). Bir de polislikle suçlanmış olduğunu ortaya koymuş durumdayım; polis okulunda öğretmenlik yaptığı kesindir.

Finansman bulunuyor, organizatör hazır, Dinamo «Dergi'nin yürütücüsü, yine Dino'ydu» diye yazıyor, bir tek sorun kalıyor: Dergi'nin adı. Dinamo şunları yazıyor: «O günlerde sık sık Küllük'e gelen Yahya Kemal'le benim ahbaplığımı anan arkadaşlar, özellikle Alâettin, Yahya Kemal'in bizim dergiye bir ad bulmasını istediler». Bu iş, kuşkusuz Yahya Kemal'in dostu Dinamo'ya düşüyor; Dinamo, Yahya Kemal'i buluyor ve sorunu anlatıyor, Dinamo, bu sahneyi anlatırken

---

(*) *ibid., s. 191-192.*

«sevimli yüzüne bir tatlı gülümseyiş yayıldı» diye yazıyor; Yahya Kemal'in yüzünün sevimli gülüşünün tatlı olduğunu ilk kez okumuş oluyorum.

Yahya Kemal «Kayık» diyor. Beğenilmiyor. Hasan İzzettin «Küllük» diyor. Sait Faik «fena değil be!» diye bağırıyor. Böylece Alâettin finansör, Dino organizatör, «Küllük» de ad oluyor.

İlk sayı hazırlanıyor, yazılar seçiliyor. İşte bu sırada bir gün Abidin Dino «elinde bir giz gibi bir şiir müsveddesi gezdirip duruyor». Bunun, Orhan Veli'nin «Vesikalı Yarim» şiiri olduğu anlaşılıyor. Tartışma başlıyor ve Dinamo yazıyor: «Orhan Veli'nin bu dergiye şiiri konsun mu, konmasın mı diye aramızda ufak bir tartışma geçtiyse de dergimiz şimdilik solcu bir dergi olmadığından konmasında hiç bir sakınca olmadığına karar verdik». Aldığım ve yansıttığım izlenim doğrulanıyor; Abidin Dino'nun dergileri başlangıçta mücadele etmiyor, sonradan mücadeleye başlıyorlar.

Küllük çıkıyor. Orhan Veli şiir yazıyor. Sonra kapatılıyor. Dinamo, kapatılmayı da yazıyor. Şöyle: «Hasan Âli Yücel, Orhan Veli'nin Orospu şiirinden alınmış, Bakanlar Kurulu'ndan karar çıkartarak Küllük Dergisi'ni kapattırmıştı. Sözde bu yergicilik Hasan Âli Yücel'le sevgilisini hedef almışmış» (s. 108). Öyle anlaşılıyor, İsmet Paşa yönetimi halklaşmayı «edep sınırları» içinde istiyor. Orhan Veli, orospulu şiirleri, Abidin Dino ibrikli resimleriyle, verilen sınırları aşıyorlar.

Yaşam, Paris'te sürüyor. Paris'teki yaşamı S. Eyüboğlu anlatıyor.

PARİS'TE TÜRK AYDINLARI: TEMBEL VE DEDİKODUCU VE BİRAZ DA DİLENCİ

Fikret Muallâ, Cemal Reşit, Avni Arbaş, Cahit Irgat ve Selim ve Zühtü ve diğerleri ve Fehamet Hanım hakkındadır ve Nahit Hanım'la ilgilidir.

yazan: *Sabahattın Eyüboğlu* (*)

Gelelim benim ahvalime:

Son mektubumdan sonra İsviçre'ye gittim, geldim. Hikâyem bitmiş iken, yeniden başladı. Fakat günlerime daha fazla çekidüzen verdim. Çalışmalarımla, romantizmimi bağdaştırdım. Başımdan geçeni ancak buluştuğumuz zaman anlatabileceğim. Gençlik serüvenleri geçti. Alabildiğine coşkun yaşadığım anlar oldu. Şimdi hem bağımsız, hem bağlı olarak en güzel dostluklarımdan birini yaşıyorum. Bu dostum da piyanist. Benden çok piyanosuna bağlı. Günde sekiz saat çalışıyor.. Yorgun olduğu akşamlar, buluşup tiyatroya, konsere gidiyoruz. Müzik ve şiir alış-

(*) Sabahattin Eyüboğlu, Paris'ten, İstanbul'daki kardeşi Bedri Rahmi'ye, 25 Şubat 1948 tarihinde yazıyor. Mektubun adını ben koydum.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 263-267.

Mektupta «Cemal Ağabey» olarak adı geçen, daha sonra Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal ile birlikte Yön Dergisi'ni kuran Cemal Reşit Eyüboğlu ve «Nahit Hanım» da, 1940 Kuşağı için efsane kadın olduğu anlaşılan, Sabahattin Ali'nin umutsuz aşkı, Orhan Veli'nin yakını, Halil Vedat Fıratlı'nın karısı edebiyat öğretmeni Nahit Fırath oluyor.

verişi ediyoruz. Geleceği düşünmediğimiz zaman, mutluyuz. Züğürtlükten hiçbir zarar görmediğimiz gibi üstelik keyfini bile çıkarıyoruz. Yalnız kötü sigara, kötü kahve, kötü içki yüzünden zaman zaman başımız, boğazımız ağrıyor. Adı Magdi. İsviçreli. Babası tarihçi. Annesi okur-yazar. İsviçre'de evlerine gittim. Çok seviştik. Hep rahat yaşamış, iyi yürekli, açık sözlü insanlar. Bir gün Magdi, beni ormanlarda bir köye götürdü. Küçük bir evde seksen yaşında bir teyze, tek başına. Üç saat kadar yürüdüğümüz için mi, yoksa benim içim içime sığmadığı için mi neyse, bu ev ve bu teyze beni sihirledi ve çay içerken mucizeye benzer bir şey oldu. Arkamaan bir acaip müzik sesi geldi. Donakaldım. Trabzon'daki çalarsaat. Hatırladın mı? Bizim büyükanneler, çocukluğumuz odaya doluverdiler. Aynı saat, aynı şarkı. İsviçre'de, Osman'ın evinde kaldım. Yirmi günün nasıl geçtiğini bilmiyorum. Tadı damağımda kaldı. Yılbaşı gecesini trende geçirdik. Bütün gece birbirimize sevdiklerimizi, çocukluğumuzu anlattık. O gün bugündür sizin Magdi'yi tanımamanıza hayret ediyorum. O kadar bizden. Aynı pansiyonda oturuyoruz. Onun odası piyanolu, benimki makineli. Benim odamda sizin resimler, onun odasında kendi resimleri var. Magdi resim de yapıyor. Pansiyon Paris'in en acaip evlerinden biri. Bir Rus romanı kadar zengin. Olmadık insanlar var. Fehamet Hanım bile burada. Bu münasebetsiz kadın, gevezeliği, dedikoduları, patavatsızlığı, aptallığı, tatsızlığı ile bir süre hayatımızı zehir etti. İki aydır selâmlaşmıyoruz. Rahat ettim. O tabii rahatsız etmek için elinden geleni yapıyor ama artık umurumda değil. Pansiyonda herkes kendisinden yaka silktiği, kaçtığı halde oturmakta inat ediyor. Ankara'nın en aşağılık taraflarını buraya getirdi. Hiçbir insandan bu ka-

dar iğrenmemiştim. Ben İsviçre'ye gittiğim zaman birkaç gün sonra onun da gelmesi, aynı trenle dönmesi ve daha önce benimle fazla meşgul olması yüzünden arkadaşlar acaba bu kadın polisten mi demişler. Kulağına gitmış, rivayeti ben çıkarmışım gibi, ötede beride bunu söylüyormuş. Oysa benim aklımdan bile geçmedi. İster polis olsun, ister daha beter olsun bana ne. Kavga etmediği insan kalmadı. Avni, Selim, Arif, karısı Hikmet, burada iken Cemâl ağabey ile kavgası müthiş. Bir gün Cemâl ağabeyden herkesten aldığı gibi borç alıyor. Hem de çokça bir para. Onbin frank. Çocuğunun hastalığından söz etmiş, ağlamış, ne ise o da vermiş. Tabii günler geçiyor, Cemâl ağabey bir gün öğreniyor ki evvelce Kemal ağabeyden de para almış, vermemiş. Enayi durumuna düştüğünü anlayınca tepesi atıyor. Fehamet Hanımın bugünlerde Türkiye'ye döneceğini öğrenince geliyor parayı istiyor, alamıyor, bunun üzerine Eyuboğlu boşanıyor, ağzına ne gelirse söylüyor. Şimdi karı ötekine berikine Cemâl'i benim kışkırttığımı söylüyormuş. Cemâl ağabeyden öğrendim ki, evvel kendisine benim hakkımda hatta senin hakkında birtakım lâflar etmiş. Güya sen kendisine Cemâl ağabeyi ailece sevmediğimizi söylemişsin, sonra sen binbir macera içinde yaşıyormuşsun, ben de öyle. Vaktiyle Arif'in karısına da benim Ankara'da kimlerle düşüp kalktığımı, Nahit Hanımla al takke ver külâh olduğumu vs. vs...

Bunları sana anlatmaya bile gerek görmezdim, ama ola ki bu kadın oralarda ağzına geleni söyleyecektir. Bilmiş olasın. Sakın kendisi ile konuşma, söylediklerini dinlemeye kalkma. Benim sana yazdıklarımı söyleme. Sinirlenirsin, vaktini kaybedersin. Boş ver. «Vah, vah» de geç, ama

tabii gerekirse de ne mal olduğunu eşe dosta anlat.

Gelelim Fikret Muallâ'ya. Bir acı hikâye de o. Biçare Paris'te yoksulluktan büsbütün delirmiş. Zaman zaman gözlerinde ve sözlerinde iyi bir ışık parlıyorsa da kulak asma. Kendisine elimden gelen yardımı yaptım. Saatlerce anlamsız kuruntularını, sızlanmalarını dinledim. Dünyada ondan dertli, ondan iyi ressam yok. Fransa ve Türkiye hep ona ezıyet etmenin yollarını aramakta. Cümlemiz polis ya da ona benzer bir şeyler. Kardeşi uçak kazasında ölmemiş, öldürmüşler. Muallâ'nın kardeşi diye. Savaş içinde nazilerden yana olmuş. Çağımızda temiz insan olarak yalnız onlar gelmiş. Zavallılar iyi insan, soylu insan oldukları için kaybetmişler. Almanlar burada iken bulunduğu evde gizlenen bir Yahudi kadını haber vermiş, kadını kampa göndermişler. Bunu duyduğum zaman inanamadım. Kendisine sordum, inkâr etmedi. Hatta elimden gelse hepsini kendim temizlerdim dedı. Az kalsın yuzüne tükürecektim. Resimlerinde de artık iş yok. Hatta çokları son derece bayağı.

Zavallı Abidin ona bu kadar yardım ettiği halde aleyhinde söylemedik lâf bırakmıyor. Niçin durmadan erzak göndermiyormuş, resımleri niçin satmamış!. Pis Arnavut zaten niçin kendisine yiyecek yollamamışmış?... Birtakım kaba küfürler de öğrenmiş. İnsanı kusturacak cinsinden. Boyuna onları söyledi. Nasıl yaşıyor diye sorarsan, düpedüz dilencilikle. Rastgeldiğinden para istiyor, arkasından enayiyi vurduk diye şarap içiyor. Kısacası Fikret Muallâ yok artık. Sana bunları yüreğim sızlayarak yazıyorum. Çünkü şimdi çıkagelse yine belki yalnız iyi taraflarını görüp ya da düşünüp acıyacağım. Yüzünde bazen perişan sokak köpeklerinin acı yalvarışına benzer öyle

bir gülümseme beliriyor ki, her şeyi unutuyorum .

Sana, bana karşı sahiciye benzer bir sevgisi var. Ama bu sevgi aleyhimize her türlü kötü lâflar etmesine engel değil. Nurullah Ataç'dan bu çeşit sevgiye alışkın olduğum için, bu tarafına kızmıyorum bile, ama son zamanlarda şu miras meselesi yüzünden soğukkanlılığımı kaybettiğim oldu. Keşke bana yazdıklarını kendisine söylemeseydim. Artık yalnız bu işle uğraşıyor. Ciddi bir şey yapamadığı için herkesi ihmalcilikle hatta hayinlikle suçluyor. Bugünlerde mirası seninle paylaşıp, yediğimizi söylemesi mümkün. Senin mektup yazmayışına türlü türlü anlamlar veriyor filân falan. Kısacası kaçık. Sana bunları anlatmaktan amacım, mektuplarında dikkatli olman, edeceğin yardımları, başına iş açmadan etmendir. Örneğin Fikret'e İstanbul'a gelmesini sakın söyleme. Bu sözü ancak düşmanlarının kendisini kafese koymak için söylediğine inanıyor. Kazara kalkar, İstanbul'a gelir ve işleri yürümezse, ya da başına bir iş gelirse sorumlu sen olursun. Kendisine mektup yaz ve yalnız olumlu olayları söyle. Hiçbir öneride bulunma. Kimseye de bir şey söyleme, çünkü birisi ona yetiştirir ve bütün felâketlerin nedeni biz oluruz. Şimdilik sadece bil.

H.M. diye bir kaçık daha var. Üstelik onda Fikret'in hoş tarafları, eski sanatçılığı da yok. Tatsız bir baş belâsı. Dilenci, dedikoducu, patavatsız, akılsız, terbiyesiz vs. vs... Benim görüştüğüm yok, ama herkes yaka silkiyor.

Hasan Kavruk iyi çocuğa benziyor ama keşke Samsun'da hoca kalsaydı. Bilmem burada bir istifadesi olacak mı? Arif'in para işleri biraz yoluna girdi. Bu sefer de karısının gebeliği var. Zavallı Hasan da boyuna hasta. Gıdasızlıktan, havasızlıktan olacak. Arif'in resim bakımından bir

hayli yararlanması oldu, fakat öğrendiklerini kendine mal edemiyor. Ezberci kâfir. Bunca sıkıntılar içinde, çalışkan olması çok sempatik, fakat kolay ve yüzeyde bir çalışmada kalıyor. Burada en düzenli çalışan ve iş çıkaran ressam şimdilik Nejat, ama o da ezberci. En iyi hareketleri kavramış olması, resim dışında bilgiler edinmeye çalışması, tiyatro ile muzikle, edebiyatla ilgilenmesi ve vakit ziyan etmemesi iyi tarafları. Yerli motifleri kullanmanın gereğini de kavramış ama İzzet Melih'e çalar tarafları var. Gamsızlık, işgüzarlık, yüzeysellik. Selim de, Avni de ondan daha sanatçı yaradılışlı, ama doğrusu Nejat kadar çalışmıyorlar.

Zühtü ile çok uzak oturuyoruz. Arasıra buraya geliyor. Ben bir defa gidebildim. Keyfi yerinde. Yenileşmeye çalışıyor. İnşaallah çok geç kalmamıştır.

S.F.'den bir şeyler çıkacağını sanmam. Hemen hiç görüştüğümüz yok. Hoşlanmıyorum. Dün Cahit Irgat çıkageldi. Fehamet Hanımdan boşalan mutlu odaya yerleşti. Hiç Fransızca bilmemesi fena. Tiyatro için dil şart. Ancak bir şişe rakı getirebilmiş. Herkese bir yudum düştü. İlk gece onu Montparnasse'da bir tiyatroya götürdüm. Bir İspanyol piyesi seyrettik.

Benim çalışmalarıma gelince: doktora işinden vazgeçtim. Sorbonne'a bir türlü bağlanamadım. Edebiyat öğrenimi çok geri kalmış. Bir felsefeci ile çalışmaya karar vermiştim. Tez üzerinde anlaştık, fakat Amerika'ya gitti. Daha gelmedi, galiba geleceği de yok. Diğer hocalardan birine gitmeye başlamıştım. O da sarmadı. Nihayet gelecek için, yani ileride Fakülteye girmek için, kendimi zorlamak kalıyordu, ama Fakülteye dönmem gayri geçmiş ola. Hem geri dönmek doğru bir iş değil. Hem de Ankara ve İstanbul

Edebiyat Fakültelerinden igreniyorum. Herhangi bir zenaat bunlardan birinde hoca olmaktan daha şerefli. Sabri Esat orada. İşi tatlıya bağlayadursun. Dönüşte memurluktan bile ayrılmanın çarelerini arayacağım. Sorbonne'da dilediğim derslere giriyorum. Lyon'daki hoca burada, dersleri daha da olgunlaşmış. Edebiyat hocalarında iş yok. Daha çok filozoflara gidiyorum.

Mektubunun sonunda Baltacıoğlu, Ataç'a bir tür teşekkür ediyor ve şöyle: «Haber'de çıkan yazında beni methü sena etmişsin. Makaleni herkese gösteriyorum. Sen bazıları gibi akılsız dost değilsin, akıllı düşmansın, var ol!» ([13]) Her bakımdan senli-benli bu finalden önce de, Ataç'a bir «garip» övgü var. Şöyle: «Senin gibi Avrupaî çapta büyük bir münekkit ve garip bir Sokrat nasıl olur da Abidin Dino'yu benim kadar olsun anlayamaz?» Bu soruya Ataç'ın cevabını bulamadım. Ancak burada bir cevap yazabiliyorum: 1940 Kuşağı, senli-benli bir cephe deneyiminin sonunda, açıldıkları toprakların geri kaydığını görür görmez, atılım sandıkları girişimlerin bir geri çekilmenin sanrısı olduğunu sezer sezmez dağıldı. Bir bölük hapse girdi, küçük bir bölük mücadeleyi sürdürdü, bir büyük bölük ağlamayı edebiyat türü yaptı, bir bölük pasaportunu aldı, Paris'e gitti. Dino, hem Paris'e gitti ve hem de yalnızca Paris'te yaşamayı bir tür ilericilik olarak sunabildi. Nerede ise yarım yüz yıldır Paris'te yaşamasına karşın, Türk estetiğine sokmaya çalıştığı bayağı yerellikten bir türlü kurtulamadı.

Bu nedenle Abidin Dino'yu, «Avrupaî» bir eleştirmenin ya da bir «Garip» Sokrat'ın anlaması mümkün değil (*). Arkadaşları, anlaşılmasına yardımcı olabilirler.

Türkiye'ye bir öncelik ya da bir gerilik yükleyerek Türkiye'nin kendine özgü olduğu, sui generis bir Tür-

(*) H. İzzettin Dinamo'nun yazdıklarından Abidin Dino'yu çıkarıyorum. Metin-içi ek olarak sunuyorum.

TÜRKİYE'NİN KÜLTÜR DEVRİMİ 1940: LA LACONDE YA DA KÖYLÜ KADIN

MELÂHAT EKİNCİ. — *Köylü kadın*

Aydıntürk'ün Dramı

RESTORASYON DÖNEMİNDE HEYKEL

Hüseyin Anka
Pehlivan Kucayusuf

Zerin Ark :
Pehlivan Karaahmet

Ekim 1941: Devlet Başkanı Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde resimleri izliyor.

Ekim 1941: Devlet Başkanı İmet İnönü Üçüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde kendi büstünü seyrediyor. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ömer İnönü ve Erdal İnönü hazırda bulunuyor.

kiye ile karşı karşıya bulunduğu düşüncesini geçerli saymıyorum. Bu genel ilkedir; aykırı düşen gelişmeleri de Başkan Mao'nun Kıta Çin'inde başlattığı Kültür Devrimi'ni önceleyen bir dönemi yaşadığı inkâr etmek koloy görünmüyor.

Lideri İsmet Paşa, simgesi ibrik olan cephe, büyük bir köye dönüş yazını oluşturuyor. Yeni Ses Dergisi'nde baş yazar Suphi Nuri İleri, ikinci baş yazısını «Türk Köylüsü» konusuna ayırıyor. Uzun uzun aktarma yapma gereğini duyuyorum. Bir dualite saptaması ya da edebiyatı ile başlıyor: «İşte realitemiz, Türk realitesi. Fakat buna rağmen kanunlarımız müterakki memleketlerin üst tabaka kanunlarının aynıdır. İdare makinemiz de Avrupaî olmak için bocalıyor. Hele münevverlerimiz, müellif ve muharrirlerimiz, gazete ve mecmualarımız ise büsbütün köyden uzaktır»[14]. Devam ediyor: «Zaten bizde köylü münevverleşince hemen köyünü unutuyor. Münevver bir köylüyü köyüne bağlamak bizde pek müşküldür». Türkiye'nin tam anlamıyla bir köylü memleketi olduğunun hiç bir zaman unutulmamasını istiyor.

«Fakat bu böyle iken yine hal ve hareketimiz, maksat ve gayemiz, görüş ve gidişimiz bir türlü şehirlilikten uzaklaşmıyor.» Bütün uygarlık için amaç ve bakış açısı kente dayalı iken, kente yönelmek ilke sayılırken, yalnızca daha sonraki yıllarda daha gelişmiş örneği ortaya çıkan Kültür Devrimi uygulamalarında, kentten uzaklaşmak amaç sayılıyor. Yeni Ses'in boş yazarı Nuri İleri bitiriyor: «Bugünkü sistemimiz okuyan veya para kazanan köylüyü 'şehirli' yapıyor. İşte biz bunu istemiyoruz. Biz köylünün okuduktan ve hayat seviyesi yükseldikten sonra da yine köyünde kalmasını ve bir Türk köylü medeniyeti vücude getirmesini istiyoruz. Yoksa şehirli sayısını artırmak değil»[15]. Bu kadar açık; bir köylü uygarlığı için, nasıl olursa, cephe harekete geçiyor.

Edebiyatsız köylü uygarlığı olur mu? Ses Dergisi'nde Hüsamettin Bozok, «Türk Edebiyatında Köylü» konusunu ele alıyor. Önce şiddetli bir eleştiri başlıyor: «Mültezimin, çorak ve kısır tabiatın karşısında, cehalet ve ta-

assubun karanlıkları içinde çırpınan köylerimizin, İsviçre dağlarındaki mandıralara benzetilmesi, hasta bir romantizmin bizdeki mümessilleri tarafından, bugüne kadar devam ettirildi. Bunların biricik karakteristikleri, masa başında oturup, Anadolu'nun en uzak köylerini tahayyül etmekten ve çeşmeden testisine su doldurup burma bıyıklı yağız nişanlısiyle oynaşmaya giden harcıalem ve sahte tipler vermekten ibaret kaldı»[16]. Burada sözü edilen «hasta romantizmin bizdeki mümessilleri» Abdülhak Hamit ve Muallim Naci oluyor.

Karşıtları yazılıyor: «Bu hastalıklı santimantal cereyanın inkişafına karşı bizde ilk orijinal eser Sadi Ertem'in Çıkırıklar Durunca'sı ve - muhtevasının münakaşası bir tarafa - Yakup Kadri'nin Yaban'ıdır». Bunlar, öncüler oluyor. Asıl kurucusu ise Sabahattin'dir. Hüsamettin Bozok sürdürüyor: «Sabahattin Ali bu edebiyatı kabul etmeyen adamdır. Onu okuduktan sonra bir defa daha kabul ettik ki, pembe tenli Kezban yalan, şahin gözlü Durmuş da yalanmış». Sabahattin, yalana dayalı olmayan bir köy edebiyatının başlatıcısı olarak sunuluyor.

«Netice» diyor ve H. Bozok, çıkardığı sonucu yazıyor: «Tabiatla insan arasındaki istihsal münasebeti on asır önceki vaziyetini hâlâ muhafaza eden bir yerin nasıl modern tekniğe, elektriğe, bol suya ihtiyacı varsa, Türk edebiyatının da halk ve köylü tabakalarının yaşamını canlı, dinamik bir realizm ile aksettiren eserlere ihtiyacı var». Edebiyat, kendisine yörünge arıyor ve köylülükte karar kılıyor.

Peki nasıl doğacak? Yerele, köke dönerek olacak!

Bunları yazarken, şimdiye kadar bir çuval içine doldurulmuş kap-kacak türünden uyumsuz, duvar dibinde duramayan, bir yana yıkılan, sırtta taşınamayan, taşıyana batan, Türk tarihi ile ilgili malzemenin, çizmeye çalıştığım yeni eksen çevresinde uyumlu ve hızlı dizilmesine şaştığımı belirtmem gerekiyor.

Aktarma yapmam zorunlu oluyor.
«Karac' Oğlan'ın :

'Sazımızı ele alıp çalalım
Çaresiz dertlere çare bulalım'

Ve Mayakovski'nin

'Afişlerin dili ile
Verem mikroplarını yaladım'

mısraları akrabadır»[17]. Bugün bu akrabalığı görmek zor olsa bile 1939 yılında, Abidin Dino kurmakta zorluk çekmiyor. Böylece Mayakovskiy, bir naiviteye indirgenirken, Karacaoğlan, dünyadaki ilk sosyalist düzenin kuruluşu döneminin konstrüktif şairinin düzeyine çıkarılıyor.

1939 yılında «ibrik» bir cephe simgesi olunca, Karacaoğlan, mistik içeriğinden ve imeceye özgü dağınıklığından soyutlanarak, planlı bir yeniden kuruluşun akılcılığa dayalı sanatına çevriliyor ve saza, afişlerin etkileyici rolü veriliyor. Çok kolay oluyor (*); kolaycılığın bir çözüm olduğu bir dönemde, Nazım Hikmet'in hapiste olduğu bir zamanda, bir hazır Mayakovskiy bulmanın çekiciliğini anlayabiliyorum.

(*) «Halk dilinin, halk deyimlerinin, doğrusu, bir güzelliği, bir çekiciliği var. Bize bir sıcak geliyor. Gene de kapılmamalıyız ona. O kadar da değil; kaçınmahyız. Halk dili, halk deyimleri şairi, yazarı kolaylığa düşürüyor.»

«Köylünün yaşayışı, düşünceleri, duyguları doğaya (tabiata) yakındır, çok yakındır, kişi oğlu ise doğadan uzaklaşmakla, doğada bulunmayan değerler kurup onlara inanmakla yükselir.»

«Halk şiirinde, halk sanatında 'samimilik' olduğunu söyleyenler samimiliğin ne olduğunu bilmiyorlar. 'Samimilik' bir kimsenin kendi benliğini, gerçek düşüncelerini, gerçek duygularını anlatması demektir.»

«Bunun içindir ki, halk şairleri hep birbirlerinin söylediklerini söylerler, hep o düşünceler, hep o duygular... Bunu 'samimilik' sananlar, yalnız 'yavanlık' arayanlardır.»

N. Ataç, Günce, op. cit., s. 20-48-18-19.

Tembellik, her zaman çekicidir.

Abidin Dino'yu aktarmayı sürdürüyorum: «Ne kadar tekrar etsek az; sanatın yegâne müttefiki halktır, afişlerin dili ile, sazı ele alıp çalmakla, bağırmakla veya döğüşmekle sanat mevcudiyetini ispat etmek mecburiyetindedir». Köy aşıklarının sazı, toplumsal mücadelenin büyük bir silâhı düzeyine çıkarılıyor. «Karac' Oğlan'ın lirizm etiketli bir turşu kavanozuna hapsedilmesine razı değiliz, Karac' Oğlan'ın şehveti büyük bir fikrin hizmetindedir; lirizmi bir vasıtadır». Köye yerleşmiş ve pınardan kaynaklanan bir lirizm, yeniden kuruluşun aracı olarak düşünülüyor.

Devam etmeden önce bir parantez açmanın yararlı ve yerinde olacağını düşünüyorum. 1940 Kuşağı tarafından, 1940 yıllarında, popülist bir sanat doğrultusunda önemli adımlar atıldığı ve ciddi tohumlar serpildiği anlaşılıyor. Tohumlar, 1950 yıllarında toprak altında kalıyor, toprak altında gelişiyor. 1960 yıllarında, Türkiye'nin görkemli uyanış yıllarında ve bir yol ayrımında, 1940 yıllarının tohumları başaklarını veriyor. Türk sanatı, popülist bir ekine dönüşüyor. Halk türküleri, Türk aydınının tek ve tartışmasız müziği haline getiriliyor.

Bir rastlantı olmamalı; 1960 yıllarının önde gelen ve eylem haline geçen aydınlarının bir önemli bölümü, toplumsal eyleme 1940 yıllarında başlıyorlar. Behice Boran, Mehmet Ali Aybar, Mihri Belli, bir yanda, Ruhi Su, Ulvi Uraz ve diğerleri diğer yanda, formasyonlarını 1940 yıllarının hareketliliği içinde yapıyorlar ve bu formasyonla, 1960 yıllarını etkiliyorlar.

1960 yıllarında saz şairleri, 1940 yıllarının Garip Akımı'na Birinci Yeni de deniyor, 1950 yıllarında yerini alan İkinci Yeni Akımı'nın içeriği son derece kısır entellektüelizmine de bir tepki olarak, nerede ise tüm şiiri boyunduruğu altına alabiliyor. Saz şiiri, bir fetiş haline getiriliyor ve bir takım anlamsız sözler yan yana getirilerek, büyük övgülerin konusu yapılıyor.

Yakın zamanlarda Türkiye'deki saz şiirinin en inan-

mış araştırıcısı ve içten savunucusu, İlhan Başgöz'dür; bir rastlantı değil, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde oluşan ilerici öğretim üyeleri kuşağında, Behice Boran, Muzaffer Şerif, Niyazi Berkes, Pertev Boratav, bir asistan olarak görünüyor. İlhan Başgöz, Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmesinin ve bir üniversitede öğretim üyesi olmasının verdiği güçle de, saz şiirinde bir «otorite» sayılıyor.

Profesör Başgöz, Abidin Dino'nun Mayakovskiy'e özdeş tuttuğu Karac' Oğlan'ın bir kişi olmadığını, üstelik şiirlerinin de öyle pek yazılı olmadığını belirtiyor. Şunları yazıyor: «Bugün, kesinlikle biliyoruz ki, tek bir Karac' Oğlan yaşamamıştır. On altıncı yüz yıldan bu yana, dörtten artık aşık, Karac' Oğlan adı ile şiir söylemiştir»[18]. Bunu normal karşılıyorum; Abidin Dino'nun yazdığı dönemler, saz şairlerini ön plana çıkarmanın başlangıç aşamasıdır. Köprülüzade Fuat'ın keşfettiği, ancak Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın damadı Burhan Toprak'ın kampanya haline getirdiği Yunus Emre'den sonra önde gelen saz şairleri hakkında bilgi toplanması, 1930 yıllarının sonlarına doğru oluşturulduğunu sezdiğim cephe ile gündeme giriyor.

Profesör İlhan Başgöz, önce dört Karac' Oğlan olduğunu söylemekle birlikte giderek Karacaoğlan'a bağlanan saz şiirlerinin anonim olduğuna işaret ediyor: «Belli sınırlar içinde ustanın şiiri, binlerce dilde ve telde değişe değişe, çeşitlenmeler içinde bize geliyor. Böylece Karac' Oğlan'lar birbirine, halk Karac' Oğlan'lara, Karac' Oğlan'lar halka karışıyor. Söyleyen dil kimin dili, çalan tel kimin teli ayırmanın olanağı kalmıyor». Saz şiirinde otorite Başgöz, saz şiirinin çok karışık olduğunu anlatıyor.

«Karac' Oğlan şiirleri bunun için, dört yüz yılık bir süre içinde, çeşitli Karac' Oğlan'ların ve halkın el birliği ile kurduğu ortak bir yapı, imece ile dokunmuş bir halk kilimi sayılmalıdır»[19]. Planlı bir toplumun şairi olan Mayakovskiy, Karac' Oğlan üzerine bir Türk yetkilisinin yazdıklarını okumuş olsaydı, kendi yaratıcı eyleminin, plan-

sız, sarkık ekonomiden uzak bir iş yapma biçimi olan imece ile karşılaştırılmasına ve üstelik estetik ürünün halk kilimi ile özdeş tutulmasına her halde üzülürdü.

Profesör Başgöz'ün saz şiirini yazarken ve daha doğrusu övmek için yazarken söylediklerine bakılacak olursa, Amerika Birleşik Devletleri'nde Öğretim Üyesi ve Türkiye'de saz şiiri uzmanı Başgöz'ün bilinçli yaratıcılığın her türlüsüne karşı büyük bir kin biriktirdiğini söylemek mümkün. Profesör, şairin şiiri üzerinde çalışmasını «yaz-boz» olarak niteliyor. Aktarıyorum: «Âşık şiirimiz, sözlü ve hazırlıksız yaratılan, dilde ve telde, gene sözlü olarak yayılıp yaşayan bir şiir. Bu şiirin yaratılması, elde kalem yaz-bozla olmuyor. Yaratıcı usta, eserini ilk yaratış anında bile, dinleyicisi ile, malının alıcısı ile yüz yüze; onun önünde, onun karşısında yaratıyor. Türküsünü sevip sevmediklerini yüzlerinden okuyabiliyor; hemen oracıkta gerekli değişmeleri de yapıyor. Dinleyicisinin yaşına başına, huyuna husuna, işine gücüne göre türküsüne biçim veriyor, nakış vuruyor. Daha bu adımda bile âşık şiiri dinleyicinin isterlerine adamakıllı açık». Amerika'da Profesör, şiir yazmayı, kasabanın uzun çarşısında, uzaktan akraba bir müşteriye ayakkabı yapma ile karıştırıyor. Şiiri «mal» ve şiiri seveni de «alıcı» sanıyor. Şair ise, Amerika'da Profesör'e göre, arada bir ayakkabı da yapan ayakkabı tamircisidir.

Basit meta üretimini, ebedî üretim biçimi sanıyor.

Estetikte proudhonculuk yapıyorlar.

Saz şiirini temel şiir, halk türküsünü tek müzik sayanlar, basit meta üretiminden ötesini düşünemeyenlerdir. Bunlar, proudhoncudurlar.

Şiir varken, saz şiiri ve müzik varken, halk müziği daha ilkeldir.

İnsanoğlu her zaman, ilkelde bir sevimlilik, bir içtenlik ve bir naivite bulabiliyor; bu, sağlıklıdır ve eleştiri konusu olmuyor. Saz şiiri ve halk türküsü, ulusal kültürü oluşturan ögelerden birisidir; ancak yalnızca ögelerden birisi. Saz şiiri ve halk türküsü, şiirin ve müziğin yerini alacak kültür kolları değildir; olamaz.

Burada bir parantez açmak zorunlu oldu: Bilim vurgulamaktır.

Bilim eğilimleri ve bunları düzelten karşı eğilimleri ortaya çıkarmak olduğu için vurgulama önem kazanıyor. Vurgulama üzerindeki tartışmaları ayrıntı ile uğraşmak, «kitabi» saymak, kavram ya da sözcük «şehveti» olarak nitelemek, yalnızca ilkelliktir. Bilimden ve bilimin kazanımlarından habersiz olmak sayılıyor.

Parantezi henüz kapatmadım; şunun için açıyorum. 1940 yıllarından beri, saz şiiri ile halk türküsünü, Türkiye'nin temel kültürü yapmak için çaba vermiş olanları, bunu bir «kuram» haline getirmeye çalışanları sayıyorum: Bir; Abidin Dino. İki; Pertev Naili Boratav. Üç; İlhan Başgöz. Dört; Bedri Rahmi Eyüboğlu. Beş; Sabahattin Eyüboğlu.

Şimdi parantez içinde bir parantez açıyorum: Bilim, somutun zenginliğinde soyutlama yapmak oluyor.

Şimdi somutu, bu beş ismi, soyutlamaya çalışıyorum; ortak yanlarını bulmaya çalışıyorum. Bunlardan ilk üçü Türkiye'yi terk etti (*). Son ikisi de eş olarak yaban-

---

(*) Kimsenin Türkiye'de kalması ya da çıkması üzerine bir yargılama yapmayı düşünmüyorum. Aydının, işi aklıyla mücadele etmektir; yer o kadar belirleyici değil. Bu açıklamadan sonra aktarıyorum.

«Türkiye'nin baş davasının Batılılaşmak değil, Batılılaşmamak olduğunu iddia ediyorum.»

«Toplumculuk açısından Batıcılık, İslâmcılık, Osmancılık, Türkçülük kadar usulü, yönü akıbeti bilinmeyen anlamsız bir sözcüktür.»

«Batıcılık hiç bir yerde gerçekleşmemiş, sadece gericiliğe yarayıcı, bir bireyci aydın ütopyasıdır.»

Niyazi Berkes, Batıcılık Gericilikdir, Yön, 1965, Sayı 108, s. 9.

Bunları yazan, Türkiye'de solcu olarak biliniyor; 1940 yıllarının sonlarına doğru Ankara Üniversitesi'nden solcu profesör olarak tasfiye edildikten sonra yurt dışına çıkıyor. Şimdi, bir Batı üniversitesinden emekli; sanıyorum, emekli olduğu Kanada'da değil Londra'da yaşıyor. Londra'da yaşayacak bir emekli geliri var, Türkiye'ye gelmiyor.

cıları seçti. Kimsenin evlenmesine veya yaşam biçimine karışmayı düşünmüyorum. Ancak soruna bir kültür çözümlemesi olarak bakıyorum. Eğer saz şiirini, yazma resmi yapmayı, ibrik karşısında tapınmayı bu kadar sevenler varsa ve bunlar, Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında yazmış olduğumu sanıyorum, nikâh davetiyelerini bir yabancı dilde yazıyorlarsa, sabah kahvaltılarını bir başka dilde yapıyorlarsa, burada bir aykırılık saptıyorum.

Henüz soyutlama aşamasına gelmedim. Henüz bilgileri sınıyorum ve tartıyorum. Bu aşamada, şu sonuca ulaşıyorum: Bu beş kişiden yalnızca ilk üçünün değil, tümünün ve son ikisinin evlilik yoluyla, yurt dışında yaşadıklarına karar veriyorum.

Yöntem açısından ve yaptığımın daha iyi belirlenmesi için tekrarlıyorum: Yalnızca buradaki kültür çözümlemesi çerçevesi içinde, saz şiirini, halk türküsünü, ibrik ve yazmayı tapınma düzeyine çıkaran bir kimse yabancı evliliklerini seçmişse, bu kimse ya da kimseler de, yurt dışında yaşamayı seçmişler, demek oluyor.

Böylece, eldeki bilgileri sınamış ve gerekli transformasyonları yapmış oldum. Bilgi şudur: Türkiye'de saz şiiri, halk türküsü, yazma ve klimi, bir tapınma düzeyine çıkaranlar, bunların, Türk kültürünü tümüyle kaplamasını savunanlar, en önde beş kişidir, tümü de yurt dışında yaşamayı seçmiş oluyorlar.

Bu, bir sapmadır.

Sapmalar düşündürücüdür.

Bilim, sapmalar üzerinde düşünerek gelişiyor.

Şimdi soyutlama aşamasına geliyorum: Bu beş kişide, Türkiye'de oldukları zamanlarda bile, bir yabancı dünya özlemi, bundan dolayı bir utangaçlık ve kendine güvensizlik olmalıdır.

Tezi yazıyorum: Yerellik, her zaman bir savunmadır.

Artık pek az tutucunun söylemediği bu sözleri söylemekle Türkiye dışında yaşamak arasındaki beraberliğe şaşırıyorum.

Yerellik, enternasyonalizm suçlamasına karşı bulunmuş bir sığınak-tapınaktır.

Tezin uzantısını yazıyorum: Yerellik Türk gericiliğinin malı değil, ne yazık!, Türk ilericiliğinin hastalığıdır.

Türk gericiliğinin müziği, çok uzun yıllar, Bizans ve Arap kırması Osmanlı Saray müziğinin artığı ve şiiri de, Fars ve Grek kırması Mevlâna şiiri oldu (*). Türk gericiliğinin saz şiirini ve halk türkülerini sevmeye başlama-

---

(*) Türk ilericiliğinin iki etkin dergisinden, İkinci Savaş sonlarındaki bir tarih kesitinden aktarma yapabiliyorum. Bunların ilkinde Orhan Barlas, Ruhi Su müziğini öneriyor.

«Bir zamanlar müzikte de inkılâp yapılmak istendi ve ilk iş olarak alaturka musiki radyodan kaldırıldı.»

«Fakat her ne hikmetse bir seneye kalmadı yine aynı müzik, aynı adamlar peşlerinde kırka yakın talebeleriyle, fakat bu sefer Türk müziği olarak Devlet Radyosu'nun baş tacı oldu. İş bu kadarla da kalmadı, tarihi Türk musikisi kılığına sokularak üniversite sıralarına kadar çıkarıldı.»

«Bazı aydınlarımız bu müziğin tamamiyle kaldırılmasını ve yerine Şubert'lerin, Vagner'lerin gelmesini istiyorlar. Kanaatimıza göre bu da aşırı bir anlayıştır. Biz her şeyden evvel bu yurdun çocuklarıyız ve köylerimizde müzik adamlarımızı büyük bir hasretle bekleyen zengin bir Türk müziğimiz, Sarı Recep'lerin, daha ileri bir şekilde Ruhi Su'nun duyurmak istediği Türk Müziğimiz mevcuttur.»

Orhan Barlas, Türk Müziği, Ant, 1945, Sayı 5, s. 2.

Söz Dergisi de «iki köycülük manzumesi» yayınlıyor.

İlki Toygar'ın. Aktarıyorum; adı, «Tarla».

Emmim kızı Ayşa/Tarlada gebe kaldı Ali'den/Bizim sarı inek/tarlada buzağladı sarı tosunu/Demem köylü Mehmet/Ahmed'i tarlada serdi yere/Hamdüsenamız/Tarladan yükseldi Mevlâya/Ve tarladan bastık küfürü/Kör feleğe/

İkincisi Z. Karadeniz'in ve «Bizim Köyde» adını taşıyor.

Bizim köyde bahardan çabuk gelir kış/Bolluktan çok sürer yokluk/Bilmem ki alın yazısı mı böyle?/Beklendiğinde yağmur gelmez,/Beklendiğinde güneş./Ne çıkar baş ucundaki bir ağaç gölgesinden/Eteğini yalıyan denizin sesinden?/Bizim köyde yarı ölü/yarısı toprağa gömülü yaşar yine canlılar/Hep böyle bizim köyde./Bugünler ve dünler/Bizim köyde «yaşanmadan geçiyor günler»/

Söz, 1946, Sayı 2.

sı, Türk ilericiliğinin kütlesel etkisiyle ortaya çıktı. 1960 yıllarından sonra gerçekleşmeye başladı.

Artık parantezi kapatabilirim; devam etmeden önce, daha yakın zamanlara bir uzantının gerekli olduğunu düşünüyorum. Pir Sultan Abdal'dan söz etmek zorundayım.

Bir Mavi Yolculuk, Blue Trip, düşünülebilir; Bodrum'dan içi seçkin aydın dolu bir tekne yol alıyor. Teknede olanlardan bir bölümünü, katılanlardan biri, şöyle anlatıyor. «Pir Sultan'ın türküsü yeniden söylendi mi, ilk kez duymuş gibi coşar, o söyleyeni sarar, öper, severdik, hep birden söylemeye can atar ve ancak söyledikten sonra rahatlardık»[20]. Bunları, Pir Sultan üzerine Sabahattin Eyüboğlu'nun eksik kalan çalışmalarını yayınlayan Azra Erhat, «Pir Sultan Abdal ve Sabahattin Eyüboğlu» başlıklı yazısında dile getiriyor. Mavi Yolculuk'ta, denizin maviliğine ek olarak, Pir Sultan, bir kendinden geçişi sağlıyor.

Klasik filolog Azra Hanım, sürdürüyor; «Pir Sultan Abdal, bizden bunca yüz yıl önce yaşamış bir ozan, nasıl oluyor da böyle 'dile getiriyordu' bizi? Onun diliyle, onun şiiriyle kendimizi buluyor coşkuyla, kendimizi söyleyebiliyorduk bilinçle». Bu pek çok içten açıklamaları ilginç buluyorum.

Çağdaş aydın, yüz yıllar önce yaşamış ve sınırlı bir kültürü dile getiren bir saz şairi ile nasıl özdeşleşiyor, sorulması ve anlaşılması gerekli bir soru olarak ortada duruyor. Azra Erhat, böyle bir soruya kısmî olsa da bir cevap veriyor. Bu cevabı aktarıyorum: «Kendi çevresinde bir Pir Sultan Abdal olmuştu Sabahattin Eyüboğlu, onun gibi bir ulu, onun gibi bir bilge, halk usunu onun gibi yaşamış, özümsemiş, içermiş bir aydın kişi»[21]. Buna göre, çağdaş aydının en azından bir bölüğü, Pir Sultan'a yaklaşırken Sabahattin Eyüboğlu ile özdeşleşmiş oluyor.

Devam ediyorum. Eyüboğlu'nun adına çıkarılan Pir Sultan Abdal kitabında, Profesör İlhan Başgöz'ün de bir yazısı var. Yazısının neden bulunduğunu, Profesör İlhan Başgöz açıklamak gereğini duyuyor. Şöyle: «Türk düşününün yüz akı Sabahattin Eyüboğlu, Pir Sultan üze-

Aydıntürk'ün Dramı

YÜZÜNDE HEP SAZININ TİTREŞİMİNİ GÖRDÜM

«Bir zamanlar müzikte de inkılap yapılmak istendi ve ilk iş olarak alaturka musiki radyodan kaldırıldı. Fakat her ne hikmetse bir seneye kalmadı yine aynı müzik, aynı adamlar peşlerinde kırka yakın talebeleriyle, fakat bu sefer Türk müziği olarak Devlet Radyosu'nun baş taşı oldu. Iş bu kadarla da kalmadı, tarihi Türk musikisi kılığma sokularak üniversite sıralarına kadar çıkarıldı. Bazı aydınlarımız bu müziğin tamamiyle kaldırılmasını ve yerine Şubert'lerin, Vagner'lerin gelmesini istiyorlar. Kanaatimize göre bu da aşırı bir anlayıştır. Biz her şeyden evvel bu yurdun çocuklarıyız ve köylerimizde müzik adamlarımızı büyük bir hasretle bekleyen, zengin bir Türk müziğimiz, Sarı Recep'lerin, daha ileri bir şekilde Ruhi Su'nun duyurmak istediği Türk müziğimiz mevcuttur.»

Orhan Barlas, Türk Müziği, Ant, 1945, Sayı 5, s. 2

Ruhi Su, aramızdan koptu.

Türkiye, türküleriyle seslenecek.

Ruhi Su'yu yazabilmeyi çok isterdim.

Benim için Ruhi Su, ikinin kimyasal bileşimidir. Bir: Büyük bir meslekî ciddiyet, yaptığı işin bir büyük disiplinidir. İşine Ruhi Su kadar titiz pek az insanımızın olduğunu düşünüyorum. Sanki Ruhi Su için, sazı, sesi ve söyleyişi, Ruhi Su'dan öncedir. Sanki sazı ve sözü için yaşıyor.

yosu'nun baş tacı oldu. İş bu kadarla da *nızca aklın yeterli olduğunu hiç bir zaman düşünmedim. Benim için Ruhi Su, ikinin kimyasal*

bileşimidir. İki: Ruhi Su, kişilik kazanmış heyecandır. Yüzünde hep derininden gelen titreşimleri gördüm.

Konserleri hep bir disiplin oldu; uymayanları bir bakışla, yetmezse kibar sözcüklerle uyarırdı. 1961-1971 Türkiye'nin görkemli uyanış döneminde Ruhi Su, bir üvertür sayıldı. Ruhi Su'suz bir sevinç, Ruhi Su'suz bir toplantı, Ruhi Su'suz bir yürüyüş, gerçeğin dışına çıktı.

22 Eylül 1985 tarihinde cenazesi, bir başka üvertür yerine geçti. Ruhi Su'nun cenazesi, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra, bir başka kimyasal bileşimi gerçekleştirdi. Ruhi Su'nun cenazesinde uzun bir dönemde ilk kez, hüzün, sevinç, toplantı ve yürüyüş bir araya geldi. Ruhi Su'nun arkadaşları ve daha güzeli Ruhi Su'nun türküleriyle büyüyen binlerce genç, Şişli Camii'nden Zincirlikuyu Mezarlığı'na yürüdü. Yürüyenler arasında babalarının omuzunda bebekler vardı.

Gençler, Ruhi Su'ya getirilen çelenkleri taşıdı.

Polis, çelenk taşıyan gençleri gözaltına aldı.

Camiye gelemeyecek kadar üzgün Aziz Nesin mezarı başında konuştu. Ruhi Su için konuşmak, Aziz Bey'e sağlık getirdi. Aziz Bey konuşurken camiden çıkanların çoğunluğu hâlâ yürüyordu. Polis bunlardan da bir bölüğü gözaltına aldı. Bebeklerden gözaltına alınan olmadı.

Ruhi Bey'in ölümü bir canlanmanın kilometre taşı oldu.

Durdu.

Hani sazına bir vurup bir duruşu var; anlıktır, ama, an'ın sonsuzluğunu düşündürür. Sanki türküsünü sürdürmeyecek, bunu düşündürür. Ama sürdürür. Hasan Kuruyazıcı'nın fotoğrafında böyle bir an ve böyle bir sonsuzluk var. İşte öyle duruyor.

Ruhi Su, dururken sürenlerin ve sürdürenlerin arasına gitti.

Ruhi Bey'i yazabilmeyi çok isterdim. Şimdi Aziz Bey'in mezar başı konuşması ve Timur Selçuk'un 23 Eylül 1985 tarihli Hürgün'de çıkan yazısıyla yetiniyorum.

RUHİ SU'LAR BİR GELİR, BİR GİDERLER

Aziz Nesin

«Tarihi, 1985 yıl önce İsa'nın doğumuyla mı başlatıyoruz? Yoksa dörtbin yıl önce yazının bulunuşuyla mı? Yoksa onbin yıl önceki insanın mağara resimleriyle mi? İnsanlık tarihi kaç onbin yıllık olursa olsun, tarihin hiçbir zamanında ve dünyanın beş anakarasının hiçbir yerinde ve bugün de dünyanın 160 küsur ülkesine insanlar milletvekili sıkıntısı çekmemişlerdir ve bakan sıkıntısı çekmemişlerdir ve başbakan sıkıntısı çekmemişlerdir. Niçin? Çünkü bunlar tarihin her döneminde ve coğrafyanın her yerinde her zaman istenilenden, gereksinilenden daha çok olmuşlardır. Değil bir tek dünyaya, yüzlerce dünyaya yetecek kertede vardır bunlardan. Ama tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde her zaman Ruhi Su'lar çok değil, gereğince bile bulunmazlar ve Ruhi Su'lar bir gelir, bir giderler.

İşte tarihin her zamanında ve dünyanın her yerinde gereğinden çok bol bulunanlar, dünyaya pek seyrek gelen - ne mutlu bize ki yurdumuza gelen - Ruhi Su'ya tedavisi amacıyla yurt dışına çıkması için, hiçbir neden de olmadan, hiçbir bahane de uydurulmadan pasaportunu vermediler. Uygar ülkelerin sanatçıları, bilimcileri, aydınları, Türkiye'nin her zaman gereğin-

den pek çok bulunan yetkililerini Ruhi Su'ya pasaport verilmesi için başvuru yağmuruna tuttuktan sonradır ki, Ruhi'ye pasaportunun verilmesi zorunda kalındığında, Ruhi ölüm yolculuğuna, dönüşü olmayan göçe hazırlanıyordu. Hiç kullanmadığı ve artık kullanamayacağı pasaportuyla öldü. O kullanılamayan pasaport özenilerek saklansın; çünkü bizden sonraki kuşaklar bugünü öğrenmek ve anlamak için o kullanılamayan pasaportu müzede görmelidirler.

Her sanat dalında yeni bir okul kuran öncülerin, o okulun en iyi yapıtlarını verdikleri pek seyrek görülmüştür. Ruhi Su, Türk halk müziğinde hem yeni bir okul kurdu, hem o okulun en güzel yapıtlarını yarattı. Bugün, O'nun kurduğu okulun aramızda övündüğümüz pek çok ustaları var.

Elbette Ruhi'yi ölümsüzleştiren salt sesinin biricikliği ve güzelliği değildir. O'nun büyük değeri, Türk halk müziğini çağdaşlaştırarak yenileştirmesi, yeni üretimlere yol açması, böylece Türk sesini dünya sesi yapabilmiş olmasıdır.

Sesi güzel, işi güzel, kendi güzel, içi güzel bir insanı yitirdik. Kendisinden geriye, dünyamızda durmadan su gibi akacak güzellikler kaldı.

Şeyh Galip'in Nefî için söylediği «Eyvah ki bir çorak vadide akıp gitmişsin» *dizesindeki gibi Ruhi Su da, çorak yönetimlerin çölünde akıp gitti, ama gönüllerimizde yerini alarak. Bütün bir Türk halkının, hepimizin sesi olduğu için, dünyanın da sesi olmuştu.*

Türk halkının başı sağolsun, hepimizin başı sağolsun, dünyanın başı sağolsun».

Ruhi Su, 1974'te Dostlar Tiyatrosu'nda sunduğu Pir Sultan dinletisinde. (Fotoğraf Hasan Kuruyazıcı)

BİLGİLİ, DÜRÜST, ONURLU AMA ALÇAK GÖNÜLLÜ, SEVECEN, DERDE NEŞEYE ORTAK: İŞTE RUHİ SU

Timur Selçuk

Tiiimur, dün gece beni uyutup nereye gittin gene? Almanya turnelerimizden birisinde, sabah kahvaltı masasında böyle takılıyordu Ruhi Ağabey bana. Kendisi konser dönemlerinde özel bir dikkat gösterirdi yaşantısına. Gece en geç 23.30 civarı dostlarından izin ister odasına çıkardı.

O yattıktan sonra, kesinlikle bir şeyler yapacağımızdan emin olduğu için, bana da, «Sen na-

sıl olsa birazdan yatarsın, yarın konser var» derdi.

Sabah, 9-10 arası, o güzel sesiyle yaptığı temrinlerle uyanır, tembelliğimizden utanırdık...

Hayranlık duyduğum iki büyük insana hep koştum, ama yetişemedim. M.N. Selçuk'a, İstanbul Oda Orkestrası'yla eşlik edebilseydik keşke. Çok sesliliğe yatkın, güzelim şarkılarını söyleyebilseydi. Ruhi Su, sazı ve sesiyle Yunus'ları seslendirirken bizler eşlik edebilseydik ona. İki büyük ses, iki büyük inanç, iki büyük inat, iki büyük usta, yolları ayrı olsa da.

.....

— Tiiimuur, sana tekile yaramıyor! (*)

Amsterdam'da, Hollandalı güzel rehberimiz ve bizim sadece çok sevdiklerimize anlattığımız «mutaassıp» öyküler.

Konser günleri sabah yapılan ses açma temrinleri. Öğle yemeğinden sonra dinlenme. Akşam üstü konser programının yumuşak bir sesle geçilmesi. Kaabil olduğu kadar az ve alçak sesle yapılan konuşmalar. Gevezelerden kaçış. Ve bütün birikimin sahnede sergilenmesi. İşte Ruhi Su'nun bir günü...

.....

— O küçükler neydi? Bir tane onlardan içebiliriz.

— Underberg, Ruhi Ağabey, mideye iyi gelir.

— Mideye iyi gelseydi, küçük şişeye koymazlardı.

Bir gece önce, ölçüsünü aştığımız içki konusunda diplomatik dilde uyarıldığımızı anlamak

(*) Tekila, sert bir Meksika içkisidir. y.k.

için, ayran ya da süt içmiş olmaya gerek yok. (Tarafımızdan 4 ölçü sessizlik).

Türkülerin çağdaş bir yorumla seslendirilmelerindeki yabancılaşma engelinin en güzel çözümünü görürüz Ruhi Su okuyuşunda.

Keşke besteciler ve opera sanatçıları gerekli dersi alabilseler bu örneklerden. Cahil ve ezilmiş insanımıza tepeden bakmayan bir sesleniş. Bilgili, dürüst, onurlu, ama alçak gönüllü, sevecen, derde neşeye ortak. İşte Ruhi Su.

— Tiiimuur, sen önce çık! Salonu şöyle bir çalkala. Millet hızını alsın ki beni sakin ve dikkatlice dinleyebilsinler.

Programların sadece ajitasyon doğrultusunda yapılmaması konusunda bir diplomatik uyarı daha. Gene ayran ya da süt içmiş olmak önemli değil. (8 ölçü sessizlik).

Dünya görüşünden ayrılmayan bir sanat anlayışı. Bir sabır küpü ki, seyredeni çatlatır Gelecek günleri görenlerin sakin inancı. Vefalı, yalansız, yalın dostluklar. Sıdıka'lı, Ilgın'lı aşklar, sevgiler. Gene Ruhi Su.

— Valla, onu bunu bilmem. Orada Münir babayla. Ohhh Huriler, yiyecek içecek, temiz hava, mis gibi kokulu çiçekler. Allah versin. Ben gelene kadar size izin. Ben geldikten sonra erken yatmak yok. Şarkıları başkaları söylesin, ben sizi gezdireceğim arkadaş.

— Tiiimuur, sana dastların ölüm haberi yaramıyor!.

(Sessizlik).

Başımız sağ olsun..

rinde çalışıyormuş. Ecel aman vermemiş, iş eksik kalmış. Sonradan dostlar, el ele verip bir emek ve bilgi imecesi ile eksik kalan bu işi bitirmeği dilemişler. Bu önsöz ile, imeceye benim de katılmamı istediler»[22]. Ne kadar açıklayıcı! Saz şiiri söz konusu olunca, yazan, Amerike Birleşik Devletleri'ne yerleşmiş olsa da, yazı dili köylü dili oluveriyor ve bütün yaşamın elektronik hesap makinalarına geçirildiği bir dünyada olsa, plansızlık, ekonomik hesap yokluğu, zamanı bilmemek demek olan imece türü çalışma övgüye değer bulunuyor.

Sabahattin Eyüboğlu'nun ölümünden sonra Azra Hanım'ın, Profesör İlhan Başgöz'ün, Pir Sultan Abdal çalışması ile ilgili olarak yaptıkları bir imecedir; bu, anlaşılıyor, peki Pir Sultan Abdal'ın yaptığı nedir? Profesör İlhan Başgöz bu soruyu cevaplandırıyor: İmece'dir. Aktarıyorum: «Pir Sultan'ın eserini en güzel açıklayacak sözcük imecedir. Onun şiiri, insanlarımızın el ele verip de çektiği halay gibi, bulgur gibi, ektiği ekin gibi, imece ile dokunmuş bir halk kumaşıdır». Kilim, halk kumaşı, bulgur, halay, bu şiirin nitelikleri oluyor.

Saz şairleri ve şiirleri üzerinde otorite sayılan Başgöz, Sabahattin Eyüboğlu'nun derlediği Pir Sultan şiirlerinin tümünün Pir Sultan Abdal'a ait olmadığına işaret ediyor. «Çünkü» diyor, »elimizdeki şiirler, 1940'lardan sonra derlenmiştir»[23]. Böylece, 1940 yıllarında yaşanan Kültür Devrimi süreci içinde Pir Sultan Abdal'ın da unutulmamış olduğu ortaya çıkıyor. «Pir Sultan'ın bize kadar gelmiş şiirlerinin hiçbiri, eksiksiz artıksız onun dilinden ve telinden çıkmış değildir. Günümüze bunlar, halkımızın dilinde ve telinde evrile çevrile, eksile arta, bozula düzele ulaşmışlardır». Pir Sultan'ın olmayan şiirleri, Pir Sultan'a yazılıyor. Pir Sultan'ın şiirleri ise, «ilk ve eski örnekler bize kadar gelmemiş». Bunlar ortaya çıkıyor; bir açıklıktır, ortaya çıkması gerekiyor. Halk kültürünün her türünde bir kollektivite, bir değişme, bir karşı çıkma ve bir uyum vardır.

Halk hem karşı çıkan ve hem de baş eğen, uyum gösterendir.

İlhan Başgöz, Pir Sultan Abdal'ı, «Köylü Alevîliği» kategorisi içine sokuyor. Eyüboğlu'nun kitabına aldığı şiirlerin bir «bölümündeki şiirler Pir Sultan'ın köylü alevîliğine elbet daha çok yakışıyor» diyor. Sürdürüyor: «Ancak, bunların da, Âşık Veysel, Âşık İzzet gibi Alevîlerin çevresinde söylene söylene arılaştığı ve güzelleştiği, pek alâ ileri sürülebilir». Mümkün; ancak ileri sürülebilecek olanlar, bunlarla sınırlı kalmamalı. Kalmıyor.

Âşık Veysel'de «her şey» bulunabilir; bir «tek şey» bulunmuyor. Veysel'de baş kaldırı yok. Veysel, baş eğmenin, uyumun saz şairidir. Buna karşın Ali İzzet'de yalnızca iki yüzlülük ve iki yüzlülükle beraber görünebilen «köylü kurnazlığı» var. Ali İzzet, İsmet Paşa Devlet Başkanı olduğu sürece, en övücü dizelerini söyledi; düşünce, küfürde Ali İzzet'e hiç kimse yetişemedi. Bu kez övgülerini Demokrat Parti liderlerine ayırdı; düştüler, küfürlerini saldı ve yerine gelenleri övdü. 1960 yıllarında Türkiye İşçi Partisi çerçevesinde başlayan görkemli uyanış döneminde solcu saz çaldı; sonra bu uyanışı uykuya çevirme misyonu ile gelen 12 Mart döneminde övülecek yeni güçler buldu.

Bunların yazılmasının bir nedeni olmalı; önce, Köy Alevîliği'nin nereden çıktığına bakmak gerekiyor. «Köy Alevîliği deyimini, onu Tekke Bektaşîliği'nden ayırmak için kullanıyorum». Profesör Başgöz, böylece, bir ayrım yaparken, Köy Alevîliği'nin Tekke dışında kalmış Bektaşîlik olduğunu da belirtmiş oluyor. Tekke kültürünü ve bu arada Tekke Bektaşîliği'ni gerici buluyor. «Tekke kültürü, gerek Osmanlı Devleti, gerek Medrese sünnîliği ile uzlaşmış, kurulu düzenin bir parçası haline gelmiştir». Buna karşın, Bektaşîlik ilerici ve baş kaldıran sayılıyor.

Bütün bunlardan sonra, bu uzantının sonuna geliyorum. Aktarıyorum: «İkinci Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra, Osmanlı Sultanları'na karşı girişilen açık-kapalı bütün çalışmalara Bektaşîler katılmış, bütün reformcu çabaların içinde yerlerini almışlardır». Bu düşünceler, Profesör Başgöz tarafından savunulmakla birlikte oldukça yaygındır; nerede ise tartışmasız kabul ediliyor.

Bu düşüncelerin gerçekle ilgili bir yanını görmüyorum. Yeniçerilik, bir Bektaşî kümelenmesi idi; Türkiye'de her türlü yeniliğe karşı çıktı. Yeniden kurmak için yıkmak zorunda kalan Mahmut-ı Adli, yeniçeriliğini dağıttı. Mahmut, ileriye adım attı. Bektaşîler, bugün bile, Mahmut'un türbesinin önünden geçerken Mahmut'a küfrediyorlar.

Bunun dışında İkinci Mahmut'tan sonra hiç bir baş kaldırıda Bektaşîlerin bulunduğunu gösteren bir işarete rastlamadım. Masonlar vardı, Mevlevîler vardı; ancak Bektaşîler yoktu.

Saz şiirine ve halk türküsüne bir ilericilik giysisi giydirmek için zorlama var. Devam ediyor: «Millî Kurtuluş Savaşı, onu izleyen reformlar Bektaşilikten en sağlam desteği görmüştür». Bu düşüncenin de doğruluğundan kuşku duymak gerek; Mahmut'u yüz yıl sonra hatırlatan Kemalist reformlar, tekkelere cephe aldı.

Bütün bunların arkasından da şu geliyor: «Köy Alevîliği'nin bu yanlarını yorumlayan bugünkü Alevî kuşağı, Hak yoluna girmeyi haklılık yoluna girmek sayıyor. Bu yorum yanlış sayılmaz. 1960'ların toplumcu Alevî ozanları ise bu yorumu daha ileri götürüyorlar. Bu ozanlara göre, Alevî geleneğinin Hak için kavgası, insan hakları için verilmiş bir kavgadır aslında. Onu dar bir Alevî çevresi içinde görmek de doğru değildir. Yüzyıllar süren bu kavga, ezilen, hor görülen, hakları yenen, fukaralıkta sürünen Türk halkının siyasî ve ekonomik hakları için yapılmıştı. Enel Hak sırrı, emeğin ve alınterinin hakkını içinde saklayan bir sırdır; bu sırrı Emek-Hak diye anlamak gerekir»[24]. Görülüyor; bir zamanlar, Türkiye'de sosyalizm, toplumculuk, Alevî Köylülüğü çerçevesine oturtulmak istendi. Alevî köylülerin, karşılaştıkları bağnazlıklara karşı zaman zaman gösterdikleri tepkiler, Türk halkının siyasî ve ekonomik hakları için yapılmış mücadeleler düzeyine çıkarıldı. Alevîlik, doktrin ve Pir Sultan Abdal da, Anadolu köylerinden fışkırmış Marx oldular.

«Bu yeni yorumun halka benimsetilmesinde Pir Sultan Abdal'a önemli bir iş gördürülmüştür». Bu, Profesör Başgöz'den son aktarma oluyor.

Aydın Üzerine Tezler'in üçüncü kitabında Bektaşîlik ve tarikatlar üzerine yazdıklarımı tekrarlamak istemiyorum. Mistisizmden, Bektaşîlik'ten, Köylü Alevîlik'ten sosyalizm çıkarma deneyimlerini, mucize bekleyişlerini, Türk toplumu çok gerilerde bıraktı. Enel-Hak, ancak, insanın kendi maddî varlığını reddetmesi ile söylenebiliyor; sosyalizmin ilkelerine taban tabana zıt düşüyor.

Bütün bunlar, 1940 yılında gerçekleştirilen Kültür Devrimi'nin, 1960 yıllarında fışkıran ayrık otları oluyor. Yunus Emre, İsviçre'de sanatoryumaa tedavi gören, Mareşal Çakmak'ın damadı Burhan Toprak'ın iç huzur isteğinden doğan bir propaganda ile yayılıyor. Pir Sultan Abdal, İsmet Paşa'nın estetik uzmanı Sabahattin Eyüboğlu'nun Bodrum'dan başlayan Mavi Yolculuk'larında kendinden geçme ayinleri ile yayılmaya başlıyor. Her ikisi de, sınıflar ve politikalar dinamiğinde belli bir isteğe cevap veriyor.

Yunus Emre ve Pir Sultan Abdal, baş kaldıran düşüncenin derinlik kazanmasını önlemede etkili olabiliyorlar; karşılığında, her rüzgârda başka yöne eğilen bir çokluk görüntüsü veriyorlar.

Pir Sultan Abdal ile başlayan uzantı, böylece, çözümlemenin kendi mantığı içinde tekrar 1940 yıllarına ve ilk adımların atılması açısından da 1930 yıllarına dönüyor. 1940 Kuşağı, Yunus Emre'yi keşfedilmiş olarak ve hazır buluyor. Ancak ibriğin totemleşmesi ve Karac' Oğlan'ın ön plana itilmesi süreci içinde Yunus Emre'ye de yeni misyonlar bulunuyor.

Karac' Oğlan'ı bir Mayakovskiy yapan Abidin Dino duramıyor ve soruyor: «Türk Tiyatrosu Nasıl Doğacak?»[25] Cevap var: «Dram aktörüne Davalaciro veya Kral Lir'den evvel Yunus Emre'nin sade ve realist olduğu nisbette acı dram hissini» aşılayarak. Kırk yıl tekkesine odun taşımış olan Fukara Yunus, bu kez de, Türk tiyatrosunun kuruculuğunu yüklenmeye zorlanıyor (*). Dino, Yunus ti-

(*) Yazdıklarımın yeni kuşaklar tarafından ciddiyetle ele alınacağını umuyorum. Yaşlılığa hiç bir itirazım yok, Yunus

yatrosunda, sadelik, realizm, acılık ve dramı buluyor; Abidin Dino, Kültür Devrimi hummasına tutulmuş Mao'nun çocuklarından yıllarca önce aklın sınırlarını aşmada hiç bir sınıra takılmıyor.

Öyle anlaşılıyor, Abidin Dino, soracak sorusu olmadığı zamanlarda «mektup» yazıyor. Posta giderlerini biriktirebilmek için de olmalı, mektuplarını «açık» gönderiyor. Yeni Ses Dergisi'nin ikinci sayısında ve 1939 yılında, «İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na Açık Mektup» yer alıyor. Abidin Dino, bu mektubuyla, Kültür Devrimi'nde eksik kalan bir halka için de desteğini sağlıyor.

Eksik olan halka, Karagöz'dür; daha önce formüle edilen tezlerden birisinin hatırlanmasında yarar görüyorum. Şu: Yerellik, Türk ilericiliğinin bir sığınak-tapınağıdır.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Karagöz'ü canlandırmak istiyor. «Edebiyatçılar Çevremde» anılarının yazarı Halit Fahri Ozansoy'a gerici demek kimsenin aklından geçmedi; ancak mücadeleci bir yaşamı olduğunu söylemek zor. Buna karşın, Baltacıoğlu'nun Karagöz kampanyasına karşı çıkıyor; Son Posta Gazetesi'nde «Karagöz asrileştiri-

---

ve Mevlâna'ya angaje olmuş olanları fazla etkileyebileceğimi sanmıyorum.

Aydın çözümlememde, kuşakların angajmanının, yeni düşünceler için önemli engel olduğunu çok vurguladım. Bu nedenle, Türkiye'deki önemli dönüşümlerin aydın bolluğunda değil, kıtlığında gerçekleştiğini ileri sürdüm.

Ancak angaje kuşakların etkilenebileceğini de sanıyorum.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde, televizyon ile ilgili incelemeleri yapmak ve karar tasarısını hazırlamak benim sorumluluğumda idi. Ancak Türkiye'ye girişini bir süre erteleyebildim.

Evime sokmadım. Ancak sevgili Ömer için ödün verdim. Şimdi televizyonsuz yaşıyorum ve çok kazanıyorum.

Yine de işittim: Televizyonda Yunus tele-tiyatro olmuş. Abidin Dino'nun isteğini, Darwin'i reddeden bir ekip yerine getiriyor.

Büyük Acem Şairi Mevlâna'ya gelince, aynı ekip resmini paralara basıyor.

Kim tutarlı? Kırk kuşağı mı, Darwin'i reddedenler mi?

lebilir mi, bunu yapmak doğru mudur?» başlıklı yazısını yayınlıyor. Şunları yazıyor: «Bugün de karagözde bir yenileşme, hatta derin ve esaslı bir tabir ile, bir asrileşme iddiası var. Tez vakıa pek yeni değildir, fakat bu defa daha ciddi bir surette ele alınmış gibi görünüyor. Bu cereyanın başında sosyolog Baltacıoğlu İsmail Hakkı'yı buluyoruz. Baltacıoğlu İsmail Hakkı tam bir münevverdir, onun için bu şahsiyetten çıkacak olan herhangi bir fikrin de oldukça değeri var». Ozansoy, Baltacıoğlu'na saygısını belirttikten sonra, Karagöz kampanyası için tepkisini belli ediyor: «Hayret!»

Proudhonculuk kırk canlıdır.

Sinemanın keşfedilmiş olduğu bir dünyada Karagöz'ü canlandırmaya çalışmak!

Gerçekten, Proudhonculuk'un, Proudhon'un görüşlerinden daha güçlü olduğu görülüyor. Öyle anlaşılıyor; Proudhon Fransa'da dünyaya gelmiş olmasa bile, her geçiş döneminde ve yeniyle eskinin her çatışmasında ve teknolojide her sıçrama aşamasında ve her ülkede mutlaka bir Proudhon bulunacaktır.

Abidin Dino, bir Proudhoncu'dur.

«Hele Karagöz oyunlarını modern mevzulara çevirmek, Karagöz tiplerini klasik şekillerinden çıkararak bugünkü insan numunelerine benzetmek bir haylice mânâsız düşmez mi?» Bu soruyu Abidin Dino, ortaya atmıyor; Halit Fahri Ozansoy, soruyor. Zaman Abidin Dino'yu değil Halit Fahri'yi haklı çıkarıyor. Kırk yıldır tüm çabalara karşın Karagöz, bayramlarda ana okulu öğrencilerini eğlendirebilen ve yalnızca ana okulu öğrencilerinin ilgisini çekebilen bir gösteri olmaktan ileri gidemedi.

Dino, Baltacıoğlu'na gönderdiği açık mektubuna şöyle başlıyor: «Yeni Adam'da Karagöz'a ait yazılarını okudum. Karagöz canlansın, Karagöz'e ihtiyacımız var diyorsun, o kadar doğru şeyler söylüyorsun ki bu işte haksız telâkki edileceğin muhakak»[26]. Mektubunu şöyle bitiriyor: «Yaz yazacağını, ben de ibriklerimi çizeyim, kim bilir atılan fikir tohumları üniversite bahçesinde diktiğin ağaçlar gibi tutar, dal yaprak verir, bu işi de becermiş

olursun hocam!» Dino, bu mektubunu, «selâm» ile kapatıyor ve «imza» diyor, «Sarı Çizmeli Mehmet ve Abidin Dino» yazıyor. Öyle anlaşılıyor; Kırk Kuşağın'dan Hasan İzzettin, «Dinamo», Kemal Tahir, «Benerci», Arif Damar, «Barikat», Cevdet Kudret «Solok» soyadlarını alarak daha «solcu» olurlarken, mütegallibe Abidin Paşa soyundan Abidin Dino, «Sarı Çizmeli Mehmet» adıyla hem soysuzluğunu ve hem de köylülüğünü kanıtlamış oluyor.

Açık mektubun başını ve sonunu aktardım, can alıcı bölümünü de aktarmak durumundayım. Gereğini yapıyorum.

«Ne diye Karagöz'den bahsedersin!

Anadolu köylüsünün kış gecelerinde canı sıkıldığı için mi?

Bre hocam, oldu olacak işi toptan söyle, pencereye çıkıp haykır;

— Anadolu'da sanat açlığı var!

Köy sinema istiyor, tiyatro istiyor, Karagöz istiyor, resim istiyor, şarkı istiyor, istiyor oğlu istiyor!

Ne olacak bu işler?»

Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek zorundayım; köylü ağzıyla yazı yazmada, Abidin Dino, 1960 yıllarına damgasını vuran Köy Enstitüsü mezunu Türkçe öğretmenlerini yirmi yıl önceliyor. Dino, yazmayı basit sanıyor ve köy hakkında, estetik bir illüzyonu yazıyor. Türk köylerinin ekonomik durumunu İsviçre mandıraları ile göstermek ne ölçüde gerçekçi ise, Abidin Dino'nun saydığı köyün istek listesi de o ölçüde gerçekçi görünüyor.

Köyü Karagöz'le değiştirme girişimi ile ilgili olarak, Abidin Dino, üstlerine düşeni, aynı yazısında şöyle ifade ediyor: «Bizim ne istediğimizi de biliyorsun, bu sanatların temelini atmak». Bu isteklerde Baltacıoğlu ile birleşiyor.

Baltacıoğlu, Abidin Dino'dan gelen bu coşku dolu desteğe karşın, çok mutlu görünmüyor; Halit Fahri Ozansoy'un eleştirisinden rahatsız görünüyor. Bu nedenle ve şaşırtıcı olmayan bir başlıkla, «Münevverden Gelen Mukavemet» yazısını yayınlıyor. Şunları ileri sürüyor: «Son

günlerde karagözümüzü ele alıyoruz; 'bu hayal oyunu, bu pirimitif tasvirler, bu irticai ve bedâhat ölmesin, bu perde inmesin, bu titrek ışık sönmesin ve bu zenginlik yok olmasın' diyoruz, yine bu 'münevver', 'hayır, olmaz, ekran varken perde istemeyiz, ampul varken yağmumu istemeyiz, mikimaus, sıçan varken karagöz istemeyiz, biz, bizden başka olan her şeyi isteriz, biz yalnız kendimizi istemeyiz' diyor! Biz 'tiyatro olsun, sinema olsun, radyo olsun, fakat karagöz de olsun, çünkü bu karagöz onlar değildir, apayrı bambaşka bir şeydir, kendimize göre şeydir' diyoruz, yine bu 'münevver', 'hayır o gericiliktir, o ölümdü, o irticadır' diyor!»[27] Çok güzel! Türkiye'de ilericilik iddiasında bulunmayanların «gericilik» dediklerini, ilericiliği bırakmayanlar savunuyorlar.

Yerellik, Türk ilericiliğinin teslim olmaya hazır bir ileri karakoludur.

Proudhonculuk, Türk ilericiliğinin bir sığınak-tapınağıdır.

Yerel olana tutunmak, bir aşağılık kompleksi belirtisi oluyor; turiste egzotik geleni, yabancının ilginç saydığını önemli ve kalıcı bulmayı anlatıyor.

Yerellik, benliğini, yabancı gözüyle bulmaya çalışmak oluyor.

Burada bir aktarma yapmam gerekiyor; Nazım Hikmet, yerelliği, Fransızcası ile, «provensiyalizm» sözcüğüyle anlatıyor. Nazım, Bursa Hapishanesi'nden başka bir hapishaneye, Kemal Tahir'e mektup yazıyor. Nazım'ın mektupları da açıktır; Abidin Dino'nun seçtiği türden gönüllü açıklık değil, hükümlüler, gardiyanlarının okumaları için açık mektup yazmak zorundadırlar.

Uzun aktarma gerekli oluyor; Nazım, «Kemal, sana bir şey daha söyliyeyim» diyor. Buradan başlıyorum: «Tuhaf gelecek ama, değildir. Bilir misin Sağırdere'nin en muvaffak tarafı neresidir? Kulör lokal, mahallî renk, mahallî hususiyet, mahallî egzotizm denilen teferruatın üstünde fazla değil, ancak icobettiği kadar durulmuş olmasıdır. Bunu da, Sağırdere'ye gidip görmeden, orda yıllarca yaşamadan yazmış olmana medyunsun. Paradoks

amma hakikat»[28]. Sağırdere unutulabilir; Nazım'ın yazdıklarında bir genellik var, görülmelidir. Nazım, doğruyu bulmak için çubuğu tersine bükme yöntemini kullanıyor. Çok doğru olarak yerel rengi, kulör lokal, yerel özelliği, mahallî hususiyet ve yerel egzotizmi yalnızca bir ayrıntı, teferruat, sayıyor.

«Gorki yıllarca bir çok Rus sağırderesinde yaşadığı halde, öyle egzotik, seyyah görüşüyle şayanı dikkat, mahallî, mevzîî teferruat üzerinde durmaz. Ve bundan dolayı da mümkün mertebe çok insan meselesi koyabilir». Gorkiy için, yerel malzeme, genel insana ulaşabilmenin araçları oluyor.

Yazmak, telif etmektir; yazara eski söyleyişte «müellif» deniyor, telif eden demek oluyor, bütünü küçük küçük parçalara ayırıp birbirine uydurmak anlamına geliyor. Müzik ise kompozisyondur, bestelemek demek; kesinlikle stilizasyon değil. Çaykovskiy ya da Sibellius, yerel motifleri kullandılar; ancak, halk türkülerini stilize etmekle yetinmedikleri için, bunları aştıkları için, besteci olabildiler ve evrensel sayıldılar.

Tez: 1960 yıllarının önde gelen Türk sanatçısı, en küçük bir evrensellik şansına sahip görünmüyor.
Yerellik batağından başını çıkaramıyor.
Estetik temelleri 1940 yıllarında atılıyor.

Nazım Hikmet'ten aktarmayı tamamlıyorum: «Bunu şunun için yazıyorum ki, bizde realist edebiyat denince biraz da tuhaf bir provensiyalizm, bir mahallî örf ve âdetleri kılı kırk yararcasına tasvir anlıyorlar». Bravo! Nazım Hikmet, 1940 yıllarında Türk estetiğine dikilen ayrık otlarını görüyor. Nazım Hikmet, 1960 yıllarının sanatını, 1940 yıllarında ve hapishaneden eleştiriyor.

Nazım Kafeste : Restorasyon

1940 yıllarının kompozisyonunu yaparken, Nazım'ın neden hapiste olduğunu daha iyi anlayabiliyorum.
Ancak 1940 yıllarında köylülük kampanyasının çok

güçlü esmiş olduğunu tekrarlamak zorundayım. Türk aydını, köylü ufku içine kapanmayı bir atılım olarak görüyor: Bu coşkuyu başka türlü anlamak mümkün değil.

Aydıntürk, 1940 yıllarında elektrikli merdivene biniyor; köylünün elektrikli merdiven üzerindeki coşkusunu anlamak mümkün. Ancak aydıntürk, elektrikli merdivene ters bindiğini farketmiyor.

Elektrikli merdiven iniyor. Aydıntürk, yükseldiğini sanıyor.

Denizin uzadığını sanıyor. Deniz çekiliyor.

1943 yılından itibaren gerçeği anlamaya başlayacak. Stalingrad'da kurulan barikat, Şair Arif Damar'a bir soyadı sağlıyor, Arif Barikat oluyor ve burada kalmıyor; faşizmin yenileceğinin ilk ve güvenilir işaretinin görülmesi, Türk yöneticileri için, aydıntürkü, sıkılmış, özü alınmış bir limon gibi bir tarafa atmak olanağıyla karşı karşıya getiriyor.

Bu bölümde 1943 yılına değinmek imkânım olacak; şimdi, kampanyanın ve taşıdığı coşkunun bir işaretini vermem gerekiyor. 1940 yılında Yeni Ses Dergisi'nin kapağında hapisteki Nazım Hikmet'in «Kara Haber» şiiri yer alıyor. Bunu o kadar önemli bulmuyorum. İçerde ise Nureddin Eşfak'ın, alias Nazım Hikmet, «Köylü» ya da «Türk Köylüsü» şiiri var. Kurtuluş Savaşı Destanı'ndan bu şiiri aktarıyorum (*). Önce sunuşunu sunmakta yarar buluyorum.

(*) Nazım Hikmet'in «Türk Köylüsü» şiirini, güçlü esen rüzgârlar karşısında, hapiste kimsesiz bir büyük aydının, zorunlu ancak hiç de önemli olmayan bir aykırılığı olarak değerlendiriyorum.

Nazım'ın, «köylü» kavramının, 1944 yılında bir mektubunda ifadesini bulduğunu düşünüyorum. Uzun uzun aktarıyorum.

«Bu sınıflı dünyada insanlar insanın canını sıkacak kadar birbirlerine benziyorlar. Daha doğrusu konuşmak, yani daha açık söylemek lâzım gelirse, bilhassa asrımızda, sınıflı kapitalist memleketlerinde yaşayan insanlar, hangi milletten olursa olsunlar, ferden tetkik edildikleri zaman, bir yandan kendi sınıfları içinde, bir yandan da hakim sınıfın ideolojik

«Bir şiir yazdım,
garip bir şiir,
'Türk Köylüsü' diye,
Bu tuhaf mı oluyor, böyle günlerde şiir yazmak?
Her ne hal ise, hoşça kal, gözlerinden öperim.
Kardeşin
Nurettin Eşfak».

Nazım Hikmet, «Türk Köylüsü» şiirini sunarken «garip bir şiir» nitelemesini yapmak gereğini duyuyor.

*
**

TÜRK KÖYLÜSÜ

O topraktan öğrenip
kitapsız bilendir.
Hoca Nasreddin gibi ağlayan
Bayburtlu Zihni gibi gülendir
Ferhad'dır
Kerem'dir
ve Keloğlan'dır.
Yol görünür onun garip serine
Analar, babalar umudu keser
kahbe felek ona eder oyunu

---

baskısı altında birbirlerine çok, ama çok benziyorlar. Emin ol ki, bugünkü Türk köylüsünü bir orta köylü insanını ele aldığın zaman, karakterinin dış tezahürleri bakımından değil, iç ve öz muhtevası bakımından bir Avusturalyalı bir Fransız orta köylüsüyle arasında çok az fark bulacaksın. Belki bizim Türk Cemiyeti'nin kapitalizm noktai nazarından biraz daha, bir hayli geri oluşu bizim orta köylü insanımızı meselâ, Alaman, yahut Amerikan orta köylü insanından bazı, evet bazı hususlarda başka karakter tezahürleri göstermeğe sevk eder, fakat meselâ, bundan elli altmış yıl önceki Fransız, Alaman köylüsüyle ana karakterde birbirlerine dehşetli benzerler. Ben, Gorki'nin Rus köylülerini, Rus lumpenlerini okurken onları bizimkilerden çok az farklı buluyorum.»

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 263.

Çarşambayı sel alır,
Bir yar sever
el alır.
Kanadı kırılır
çöllerde kalır.
Ölmeden mezara koyarlar onu,
O, «Yunusu biçaredir
Baştan ayağa yaredir».
Ağu içer su yerine
Fakat bir kere bir dert anlayan düşmesin önlerine
ve bir kere vakt erişip
gayrı yeter
demesinler
ve bir kere dediler mi
«İsrafil sûrunu urur
mahlûkat yerinde dudur»
Toprağın nabzı başlar
Onun nabızlarında atmağa,
Ne kendi nefsini korur
ne düşman kayırır.
«Dağları yırtıp ayırır
Kayaları delip yol eyler âb-u hayat akıtmağa».

***

Nazım Hikmet'e hak vermemek mümkün değil; gerçekten «garip bir şiir», Nazım Şiiri'nden alınan tad eksikli.

Şiir, Memleketimden İnsan Manzaraları çerçevesi içinde yazılıyor. Hapishanede yılları alan Manzaralar'ın yazılma serüvenine değinmek olanağım olacak; öyle sanıyorum.

Şimdi, Yahya Kemal'den söz etmenin sırasıdır. Nazım Hikmet ile bağlantısız değil; önce Celile Hanım'a aşkı ile biliniyor. Bu aşk, Yahya Kemal'in, genç Nazım'ın şiirleriyle ilgilenmesini sağlıyor. İkinci ilgi ise Nazım'ı etkisizleştirme kampanyası sırasında ortaya çıkıyor. Nazım Hikmet, hapse konunca, İsmet Paşa'nın estetik ajanları kolları sıvıyorlar: Nazım Şiiri'ni etkisizleştirme kam-

panyası başlıyor. Nurullah Ataç, Orhan Veli'yi öne sürüyor; gözdesi Yahya Kemal olmakla birlikte (*) Yahya Kemal kampanyasının direktörlüğünü Sabahattin Eyüboğlu alıyor. Sabahattin Eyüboğlu, İsmet Paşa estetiğinin bir ajanı olarak, Yahya Kemal kampanyasıyla ve Restorasyon Dönemi'nde Osmanlı titreşimlerine, Saray rüzgârlarına göz kırpıyor.

Restorasyon, burjuva ihtilâlinin temel kazanımlarını konsolide ederken, ileri kol görevini üstlenmiş olanları dağıtmanın yanında, burjuva ihtilâlini geriye doğru çekmek isteyenleri, artık ciddi bir tehlike kalmadığı değerlendirmesiyle, affederek ön plana çıkarmayı anlatıyor. Bu bağlam içinde, Mustafa Kemal Paşa'nın son zamanlarında 150'likler'in affedilmesi türünden örneklerini veren Restorasyon programı, asıl İsmet Paşa zamanında gerçekleşiyor. Restorasyon kavramının getirdiği açıklık karşısında, 1950 seçimlerinden sonra yönetime gelen Bayar-Menderes ekibinin, İsmet Paşa'nın doğrultusuna ancak, kapitalizmin artan dinamizmi ile Soğuk Savaş'ın tek yanlı dış ilişkilerini ve boğucu etkilerini ekliyebildikleri belirginlik kazanıyor.

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, Kâzım Paşa'nın başkanlığında, Cumhuriyet döneminin başlarında ve Cumhuriyet ilkelerini tartışma konusu yapan bir siyasal örgütlenme olarak ortaya çıkıyor. Takrir-i Sükun dönemin-

---

(*) «Yahya Kemal'in gerçek bir büyüklüğü vardır, herhalde onda öyle bir büyüklük olduğuna inanıyoruz. Biliyoruz ki yanında oturduğumuz, konuştuğumuz o adam öyle gelip geçici insanlardan değildir: Geçmiş yüz yılların insanlarıyla karışmış, gelecek yüz yılların insanlarına bizden haber götürecek bir şairdir. Şüphesiz olarak biliyoruz ki o ölümsüz bir insandır, gözlerimizi ölümsüzlüğün parıltısıyla kamaştırıyor, bize insan oğlunda tanrılık olduğunu göstererek göğsümüzü kabartıyor».

«Zamanımız Türk şiirinin merkezi olmuştur».

«Onun yanında olmak bize başka bir duygu, bir çeşit emniyet veriyor».

N. Ataç, Günlerin Getirdiği, İstanbul, 1957, s. 74-75 ve 73.

HİÇ'İN ŞAİRİ: ORHAN VELİ (*)

Nazım Hikmet

Orhan Veli'nin kitabını buldurup sana yollarım. Bende vardı, daha doğrusu vermişlerdi, okudum, iade ettim. Bak Kemal, anhâsı minhâsı ben her sanat eseri için, edebiyat olsun, mimari olsun, musikî olsun, hepsi için şu suali soruyorum: «Ne demiş? Nasıl demiş?» Bu iki soruyu bir birlik halinde soruyorum, öyle bir birlik esası «Ne demiş?» Yani tayin edici unsur bu soru olmak üzere, ne ve nasıl demişi soruyorum. Aldığım karşılığa göre de o sanat eserini kendimce değerlendiriyorum. Elbette ki bu soruyu konkre olarak sormak gereklidir. Hangi devirde, nerde sorusunu da unutmamak icabediyor. Şimdi Orhan Veli de dahil, bizim genç şairlere bu soruyu sorunca, maalesef çoğu, birçok yazılarında verdikleri karşılıkla beni doyurmuyorlar. Hele son zamanlarda sadece şekle kaçıyorlar, nasıl demişe karşılık veriyorlar, fena dememiş, eğlenceli, hoş, zeki ve akıllıca, kurnazca demiş, amma gelgelelim ne demiş, hiç. Yahut da, «bulut gibi sarhoş olmak istiyorum», yahut, «bana ne oldu da ben bilemem, eski halimi hiç göremem», yahut da bu ayarda şeyler diyorlar. Sosyal muhitleriyle gözönünde tutuldukları zaman işin bu kadar kepazeliğe düşmesi sebepleriyle filân anlaşılıyor. Ama bir şeyin izahı o şeyi mazur göstermek için yeter mi? Bugün Türkiye'mizde, şükür, birkaç tane genç şair daha var ki - A. Kadir gibi meselâ - aynı devirde, aynı yerde, aynı söyleyiş ustalığıyla gerçekten söylemeğe değer şeyler söylemektedirler.

(*) Nazım'ın bu mektubu 1946 yılına ait. Mektuba başlığı ben koydum

Söylemeğe değer şeyin mutlaka hagaragort olması, büyük lâf edilmesi gerekmez, bunu da bilirim. Amma ve lâkin, bir tek şiir ki belli başına bir uzviyet olması gerektir, «ben mahvoldum», «bittim» fikrini üstünkörü fakat kurnazca söylemekle de pek söylenmeğe değer bir şey söylemiş olmaz sanırım.

Bu bahis böyle bitsin. Geçenlerde bir Fransız profesörünün yazısını okudum. İlıya Ehrenburg'a çatıyor. Ehrenburg Fransız millî kurtuluşu için yapılan kavgayı öven yeni şairleri methü senâ etmiş de, onların bir çığlığı Malarme'nin bir şiirine bedeldir filân demiş de bu suretle sanatı propaganda vasıtası yapıyormuş da bundan dolayı profesör hiddetlenmiş. Düşündüm, ne garip. Şair, meselâ Bodler, Malarme, Verlen ümitsizliklerinden, ölümün hayattan güzel olduğundan, geçmiş zamanların hasretinden, vefasız sevgililerinden, Allah'ın kudretine sığındıklarından, sarhoşluğun meziyetlerinden, hattâ oğlancılıktan bahsederler, bunun gibi şeyleri dillerine dolarlar ve bunu ustaca söylerlerse propaganda olmuyor. Ama bunların aksini ne kadar ustaca söylerse söylesin bir şair propagandacı oluyor. Hanı gayet basit bir misalle anlatmak istese insan şöyle olacak: şarabın, rakının, sarhoşluğun methü senâsını yaptın mı, sanat eseri verdin, yok tersine, metinde ayıklığı methü senâ ettın mi Yeşilay propagandacısı oluyorsun. Ne komik iş, değil mi? Bir yandan da tuturuyorlar: «güzel», «güzellik» diye. Peki sarhoşluk mu güzel, ayıklık mı?

Bütün bunların sebepleri belli. Ama insan yine de gülerek öfkeleniyor.

. . . . . .

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 330-332.

de dağıtılıyor. Terakki Perver Fırka'ya toplam 29 milletvekili katılıyor. Araştırıcı Mete Tunçay, bir çalışmasında, bu milletvekillerinin dökümünü yapıyor; altısı, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin kararıyla asılıyor. 13 milletvekilinin siyasal yaşamı, Terakki Perver Fırkası ile sona eriyor. İkisi, Refet Bele ile Ali Fuat Cebesoy, Mustafa Kemal Paşa'nın sağlığında ve altısı Feridun Fikri Düşünsel, S. Sağıroğlu, H. Sağıroğlu, Münir Hüsrev Göle, Adnan Adıvar, Kâzım Karabekir, Rauf Orbay, İsmet Paşa'nın yönetiminde milletvekili oluyorlar.

Siyasal yaşamı Terakki Perver Fırka deneyimi ile sona erenler arasında Trabzon Milletvekili, Rahmi Bey, parantez içinde Eyüboğlu, var[29]. Daha önce, Osmanlı döneminde «mutasarrıf» olduğu yazılıyor. Bu nedenle Mülkiye Mektebi, bugünkü Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olması ihtimali ortaya çıkıyor. Mülkiyeliler Tarihi'nde ise Mehmed Hamdi Efendi'nin oğlu Mehmet Rahmi Eyüboğlu'nun 1903 yılında Mülkiye'yi bitirdiği, 1936 yılında Tekel Müfettişi iken öldüğü ve Bedri Rahmi ile Sabahattin adlarında iki oğlu bulunduğu kaydediliyor.

Bunlardan büyüğü Sabahattin, 12 Mart dönemindeki ağır baskı döneminde tutuklananlar arasında yer alıyor. Bedri Rahmi üzerine bir tez çalışmasında, bu tutukluluk üzerine, Bedri Rahmi'nin ne yaptığı şöyle anlatılıyor: Bedri Rahmi «çok beklemeden Ankara'ya geldi. İnönü'nün, Sabahattin'i kurtarabileceğini umud ediyordu. Daha doğrusu acaba elinden bir şey gelir miydi? Ecevit'e yakın Cumhuriyet Halk Partilileri tanıyordu. Bunların bazısı eski dostlarıydı. Onların bu konuda yararlı olamayacaklarını çarçabuk anlamıştı. O gün 'Reis bunların İsmet Paşa'dan ödü kopuyor!' dedi ve İnönü'nün evine kendisi telefon etti. İnönü onunla Pembe Köşk'te konuştu. Paşa 'Sabahattin'in durumunu her gün izliyorum, merak etme' demişti. Gece hep bu konuşuldu. 'Ankara'nın taşına bak..' türküsünün vaktiydi»[30]. Ecevit Takımı, İsmet Paşa'dan değil, 12 Mart döneminin hışmından korkuyordu. İsmet Paşa, işbirlikçi ve İzmit'te linç edilen Ali Ke-

mal'in oğlu Zeki Kuneralp'i kolladığı gibi, genç Cumhuriyet'i geri çekmeye çalışan Trabzon Milletvekili Rahmi Eyüboğlu'nun çocuklarıyla da ilgileniyordu.

Restorasyon, bunu gerektiriyor.

İnsan Dergisi'ni çıkaracaklar arasında yer alacak olan Nazım Hikmet, tutuklanıyor; korku salınıyor. Bedri ve Sabahattin Kardeşler, birbirlerine yedikleri can eriği bile yazıyorlar; birbirlerinden üç gün mektup almasalar ağlamaklı oluyorlar. Yayınlanan mektuplarda, tam bu sırada, Sabahattin Eyüboğlu'nun İnsan Dergisi için «Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenk'ten Türke Dönüş» başlıklı bir yazı hazırladığının veya yazdığının işaretine rastlamadım (*). Nazım, ibret-i alem için, dünyaya ders olmak üzere, hapse konduğu zaman, Sabahattin, İnsan Dergisi'nin ilk sayısında böyle bir yazı, aslında «fetva» demek gerekiyor, yayınlıyor.

Fetvayı aktarıyorum. «Ben şöyle bir tarif teklif edeceğim: Yeni Türk sanatkârı Avrupa'ya frenk hayranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen adamdır»[31]. Eyüboğlu, Nazım Hikmet'in hapse atıldığı bir zamanda «Yeni Türk Sanatkârı» için bir «tarif» arıyor; aslında bir «model» buluyor ve bu modelden, tekilden, bir tanıma vardığını sanıyor (**). Sabahattin Eyüboğlu, akıl dışı bir ür-

---

(*) Sabahattin, Ankara'dan İstanbul'da Bedri Rahmi'ye yazdığı daha sonraki mektuplarında sık sık Yahya Kemal'in elini öpüyor.

«Yahya Kemal üstadımız İstanbul'da.. Ulus'taki yazım çok beğendiğini ve sana mektup yazacağını söylemişti. İstanbul Kulübü'nde kendisini görmeye gidersen, çok memnun olacak. Benim de ellerinden öptüğümü söyle, gidersen».

«Yahya Kemal'e gidiyor musun? Bugünlerde hep yine onun lezzeti içindeyim. Ulus'ta çıkacak bir Yahya Kemal sayfası düşündük. O sayfa için bir yazı hazırlıyorum. Onu görmeye git. Benim için ellerinden öp».

1 Haziran 1940 ve 3 Ağustos 1943 tarihli mektuplar.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 150 ve 198.

(**) Sabahattin Eyüboğlu'nun Türk düşün yaşamında,

keklikle, şiddetin ideolojiye dönüşümünün bulunmaz bir modeli oluyor.

Nazım hapse konduğu zaman, Sabahattin'in içine yerleşen büyük korku, aynı zamanda büyük bir kaçışın motoru oluyor; Yahya Kemal, Sabahattin Eyüboğlu'nun sığınağıdır. Grek dünyasında da, Latin dünyasında da, İslâm dünyasında da, sığınak, zaman içinde tapınaktır. Tapınak, zaman içinde, sığınak oluyor.

Profesör Mehmet Kaplan, Yahya Kemal'i, «aydın Osmanlı toplumunun belki de en son temsilcisi» sayıyor (*). Osmanlı olduğu söz götürmüyor; son mu, söylemek zor. Profesör Ahmet Hamdi Tanpınar, en az bilimsel değer yüklü çalışmasında, çarpıtarak savunmayı üstlendiği Yahya Kemal monoğrafisinde şunları ileri sürüyor: Yahya Kemal «kendisinin bir sosyalist devir geçirdikten sonra, evvelâ aşırı Turancı olduğunu ve nihayet Fransız milliyetçilerin fikirleriyle milletimizin hakiki çerçevesini bulduğunu sık sık» tekrarlıyor[32]. Profesör Tanpınar, Darülfünün'da edebiyat müderrisi Yahya Kemal'in öğrencisi, sonra yakını ve izleyicisi oluyor; Yahya Kemal'in adına bağlanan «Dergâh» Dergisi'ni birlikte çıkarıyorlar. Yahya Kemal'in «Culte de Moi», Benlik Kültü, yazarı Fransız Barrès'den ve özellikle Barrès'nin «ölülerin yattığı toprak» kavramından etkilendiğini yazıyor. Yahya Kemal için Türkiye, ölülerin yattığı topraktır. Gözü, hep geçmişe ve ölülere bağlı kalıyor. O kadar öyle ki, 1957 yılında yazdığı

Türk aydın tarihinde eşi az bulunur eğilmelerden birisini sergileyen bu incelemesini, ibret-i alem için, ders çıkarmak amacıyla, yeni nesillerin okumalarını diliyorum. 1938 yılında yayınlanan İnsan Dergisi'ni bulmaya gerek yok; Cem Yayınları, «Bütün Yazıları», Azra Hanım'ın çabalarıyla yayınlamaya başlamıştı.

S. Eyüboğlu, Bütün Yazıları 1, İstanbul, 1981, s. 69-79.

(*) *A. Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, İstanbul, 1962-1982.*
Mehmet Kaplan'ın önsözü, s. 7.

şiirlerinde bile ancak Sultan Selim'in cennetin kapısında Peygamber tarafından karşılanışını görebiliyor.

⁂

Bir gün çalındı nevbet-i takdir nihlete
Ukbâda yol göründü Hudâdan bu dâvete
Doldukça doldu gözleri eşk-i firâk ile
Kudretlü Padişah veda etti millete
Tevhid maksadiyle geçirmişti ömrünü
Ref'etti ermegâmnı dergâh-ı vahdete
Râyâtı gölgesinde feda-yı hayat eden
Ervaha pişdâr olarak girdi Cennete
Yekser riyaz-i huld-i berin oldu ciivegâh
Her cenkten getirdiği binlerce râyete
Diidar-ı Fahr-i Âlem'i görmekti gayesi
Gark-ı huşû, çıktı huzur-ı risalete
Alnından öptü fahrederek Fahr-ı kâinat
Şâbâş sundu sarfediien bunca himmete
Divan-ı hak'da mağfiret-i girdigârdan
Şayeste gördü cürm-ü günâhım şefa'ate
Dûr olmasıyle böyle büyük Padişâhdan
Gark oldu nâs matem-i bi-haddü gaayete
Yer yer misâl-i bid-i hazan aldu tûğlar
Sultan Selim'e girye-künan oldu tûğlar

⁂

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 1938 tarihli «Şiire Dair» başlıklı incelemesinden aktarma yapmak durumundayım. Şöyle: «Bir gün Yahya Kemal'e şu gülünç suali sorduklarını işittim: 'Ne zaman şair olduğunuza inandınız...' Yahya Kemal hiç tereddüt etmeden 'Türkçeyi hissettiğim zaman!' cevabını verdi. Hiç bir söz onun şiirini bu kadar iyi izah etmez» (*). Tanpınar'ın 1938 yılında yazdığını 1962

(*) *Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, içinde, s. 24.*

1938 yılı Yahya Kemal'i övgü yılı olarak ortaya çıkıyor. Ancak Tanpınar'ın bir sığınağa ihtiyacı olmadığı için, övgüsünü sınırlı tutuyor.

yılında unutmuş olduğu anlaşılıyor.

1962 yılında yayınlanan Yahya Kemal monoğrafisinden de bir aktarma yapmak zorundayım. Yapıyorum: «Bir gün kendisine, 'Moreas'a ne zaman kendisini Fransız şairi hissetti, hiç sordunuz mu?' diye bir sual sormuştum. 'Evet sordum' dedi. 'Ve bana şu cevabı verdi: Fransızcayı duyduğunu anladığı zaman'» (*). Yahya Kemal ile dostluğu ilerleyince aynı soruyu artık gülünç bulmuyor.

Yahya Kemal'in, kendisine büyük övgüler getiren bir cevabı, Fransız Modeli'nden ithal etmiş olduğu ortaya çıkıyor. Bunu gösterebilmiş bir durumdayım.

«Yeni Türk sanatkârı, Avrupa'ya frenk hayranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen adamdır» tanımını getiren Sabahattin Eyüboğlu'na dönecek durumdayım. Sabahattin Eyüboğlu, bir «dönüş» peşindedir; önemli olan, dönüştür ve her nasıl olursa olsun, kesin dönüştür. 1938 yılında yayınlanan incelemesinden aktarmayı sürdürüyorum: «Meselâ frenk mistisizminden Türk mistisizmine dönüş derken benim ilk tedaim Burhan Toprak'tır. O'nun taze bir idrak hamlesi halinde çıkmış olan Yunus Emre'sini yeni Türk şuurunun kaynaklarından biri olarak görüyorum. Burhan Toprak, Avrupa'ya Pascal hayranlığı ile gidip Yunus hayranlığı ile dönmüştür»[33]. Bağlantıyı kurabilmek için tekrarlamam ve hatırlatmam gerekiyor; Burhan Toprak, zamanın Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın damadı oluyor. Güzel Sanatlar Akademisi'nin başındadır; ilerde görülecek, bu dönemde Türk ilericiliği, İsmet Paşa'yı güzelleştirmek için, repertuarında her zaman var olan «İyi Paşa-Kötü Paşa» ikilemini, yeniden kişilendiriyor ve «İsmet Paşa-Fevzi Paşa» karşıtlığını bularak,

«Yahya Kemal eski şiirimizin hakiki mucizesidir».
ibid., s. 24.
Mucizeyi eski ile sınırlı tutuyor.

(*) Restorasyon gerçekleşince, Yahya Kemal övgüsündesınırı kaldırıyor.

«Yahya Kemal Türk lirizmini yeniden bulan adamdır. Dilin tanrısı onun eseriyle yeniden dile döner».
A. Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, op. cit., s. 142.

Nazım'ın hapsini Fevzi Paşa'nın pasif hanesine yazıyor (*). Yunus Emre'yi, daha önce Köprülüzade Fuat'ın keşfetmiş olmasına karşın, Osmanlı dönemi aydınları Yunus Emre'yi tanımıyorlar, asıl propagandasını Burhan Toprak yapıyor.

Aktarma gerekiyor: «Yeniden doğmak, eski varlığımızla alâkayı kesmek değil, ona yeni hayat aşılamaktır. Sanatta bizim eski varlığımız, Tanzimat'tan evvelki dünyamızdır. (Halk sanatı, divan sanatı ve mistik sanat). Bu dünyaya yüz çevirenler frenkte kalmış olanlardır. Onlara uğurlar olsun! Fakat frenk dünyasına yüz çevirip Tanzimattan evvelki dünyada yaşayanlar da bizim eski varlığımızda kalmışlardır: Onlara da uğurlar olsun!» Kemalizmin, kendisine en çok benzeyen, Tanzimat düşmanlığı ile birlikte mistik sanat, tasavvuf demek oluyor, böylece de idealist felsefeye davetiye çıkarılıyor. Sabahattin Eyüboğlu, materyalist dünya görüşünü, Türkiye'den çıkarmaya çalışıyor.

Devam ediyorum: «Frenkten Türke dönüş, yani frenk dünya görüşü ile Türk kıymetlerini anlayış yeni sanat ve fikir hayatımızın bütün cephelerinde tahakkuk edecektir». Batı, tekniği verecek, malzeme yerli olacak; biçim, dışardan gelecek, öz buradan alınacak! Bir başka incelemede, buna, «Kemalist Estetik» adını verdim (**); Ziya Gökalp'in ilkel, hars ve medeniyet ayrımına dayanıyor.

«Frenk şiirinden Türk şiirine.

(*) İkinci Savaş'ın sonlarına yakın Türk ilericiliği bir dönüş yapıyor; yine «İyi Paşa-Kötü Paşa» ikilemini bırakmamakla birlikte bu kez, İsmet Paşa «Kötü Paşa» ve artık emekli olmuş Fevzi Paşa da «İyi Paşa» rolüne çıkarılıyor.

Türk ilericiliği «İyi Paşa Fevzi Paşa» ile ortak girişimler planlıyor.

Bu dönemde hapiste Nazım unutulmuştur.

(**) *Y. Küçük, Bilim ve Edebiyat, İstanbul, 1985.*

Kemalist Estetik'i mantığı sınırlarına götürerek estetiği dejenere etmek mümkün; iki örnek verebiliyorum. Bunlardan birisi, Soğuk Savaş'ın şiddeti ile, kendinden kaçarak resmi yazma ile özdeşleştiren Bedri Rahmi Eyüboğlu oluyor.

Frenk edebiyatı tarihinden Türk edebiyatı tarihine.
Frenk tefekkür tarihinden Türk tefekkür tarihine.
Frenk mistiklerinden Türk mistiklerine.
Frenk mimarisinden Türk mimarisine.
Frenk musikisinden Türk musikisine.
Frenk resminden Türk tezyini sanatlarına..» Ve devamı var.

Bunları, gerçekleşmiş «dönüş» alanları olarak sayıyor. Ancak Eyüboğlu'nun yine de bir sorunu kalıyor. Dönüşlerin sınırı ne oldu ve kimler döndürdüler? Bunu zor bir soru sayıyor: «Bu dönüşlerin hudut ve mümessillerini şimdiden tayin etmek fazla cüretkârlık olur». Yine de cüretkâr davranarak isim vermek gereğini duyuyor; Burhan Toprak, bu bağlamda anılıyor. Yalnız yine de yeterli değil. Şöyle yazıyor: «Fakat acaba Pascal'dan ve Natte'den Yunus Emre'ye dönmenin tadını ilk tadan o mu olmuştur? Acaba Notre-Dame katedralinden sonra Süleymaniye Camii'nin, alafranga musikiden sonra alaturka musikinin modern frenk resminden sonra Kütahya çinisinin ve Türk minyatürlerinin, frenk tiyatrosundan son-

---

27 Mart 1951 tarihinde Maya'da açtığı «yazma» sergisinin davetiyesini bir yazma yolunda bir estetik manifestoya çeviriyor.

«Yazma halkın malıdır. Yazma az ve öz değerlerle yapılır».

«Yazma renkleri ve biçimleri hayata karıştırır».

«Yazma cömerttir, ele avuca sığar, işe yarar».

«Yazma insana ferahlık, sevinç verir».

Buna Eşref Üren karşı çıkıyor. Üren ve Bedri Rahmi için «resmi asılı olduğu yerinden palas-pandıras alaşağı etmişler, göz yaşına bakmadan bağırta-çağırta resmi yazmalaştırıvermişler«» diye yazıyor.

Eşref Üren, Bir Sergi Üzerine, Zafer, 9 Haziran 1951.

Elif Naci, Türk estetiğini soysuzlaştırmada, Bedri Rahmi'den bir adım ileriye geçebiliyor.

«Türk resmi, Türk sanatı Alplerin ötesinde değil, Toros-ların eteğindedir. Evet, onun içindir ki ben böööyle (yanlış değil, dört ö ile yazılıyor, y.k.) ta, efendim, atlayıp Paris'teki Montmartre mahallesine gelmeden önce Süleymaniye'deki Türk

ra Karagöz'ün, frenk danslarından sonra Türk danslarının bedii hazzına varmış olanlar benim tesadüfen bildiğim kimseler mi?» Bütün bu kuşku tohumları, bir ismi doğru bir hazırlıktır. Yazı, bir ismi çok yükseklere çıkarmak için yazılıyor.

Şimdi bu paragrafı aktarıyorum: «Ben şimdilik Türk sanatının frenk şuuru ile kendi kıymetlerini idrak edişinden isimlerin fevkinde bir vaka olarak bahsediyorum. Bununla beraber bu idraki tipik bir şahsiyete irca etmek mümkündür. Bence yeni Türk sanatını yukarıdaki tarife uygun olarak en iyi temsil eden Türk, Yahya Kemal'dir. Onun şiirde yaptığını her Türk sanatkârının kendi dünyasında yapması icap ettiğine ve Türk sanat tenkidinin onu bir kriter sayabileceğine kaniim». Model, kriter, ölçüt, «tipik şahsiyet» her ne tür sözcük seçilirse seçilsin, Türk sanatkârı Yahya Kemal'dir; Eyüboğlu, sınırsız övgücü olarak ortaya çıkıyor.

Korku, bir ideolojinin şiddetle yazılmasını sağlıyor.

Dehşet, şiddetten daha etkili oluyor.

Bilim de, kendine özgü bir şiddeti harekete geçiriyor.

Bilim ile olgular, bir eksen etrafında yeniden diziliyor.

Olgular, bir eksen etrafında sıkışıyor, pekişiyor.

---

ve İslâm Eserleri Müzesi'nin halı salonunda buldum kendimi, oradan ayrılmadım. Ta ki emekliye ayrılıncaya kadar. Efendim, şuna dikkat etmişimdir ki ben, Picasso ve Braque doğmadan yedi yüz sene evvel Selçuk halı dokuyucusu karanfili stilize etmiş. O kadar yerinde, o kadar Picasso'yu kıskandıracak derecede stilize etmiş ki.. İşte modern sanatın Batı'da değil de, efendim, Doğu'da doğduğunu, efendim, ispat edecek elimizde en mühim belge, bu Selçuk halısıdır».

Elif Naci, Anılardan Damlalar, İstanbul, 1981, s. 118.

«Eserlerinde hiç bir batılı ressamdan esintilere rastlanmayan tek sanatkâr. Türk resminin doğu sanatından gelişebileceğine birlikte inanmıştık. Eserlerinde orijinal ve halis Türk kalmış bir Turgut Zaim'di O».

ibid., s. 58.

Birinci şahıs tekil yazmak zorunluluğu ortaya çıkıyor: Şiddetli ve kırıcı olan, benim biçemim değil. Türk aydın tarihinin almış olduğu yeniden dizilmedir.

Hasan İzzettin Dinamo, ne yazdıklarımdan haberlidir; ne de yazdıklarımı beğeneceği konusunda benim bir haberim var. Anılarını en az kırk yıl sonra yazıyor. Ama Yeni Ses Dergisi, 1940 yıllarının hemen başında çıkıyor.

Korku, bir ideolojinin şiddetle yazılmasını sağlıyor. Bilimin şiddeti, bunu silmek için ortada duruyor.

Dinamo'dan aktarma yapmak gerekiyor. Yapıyorum: «Yeni Ses'in ikinci sayısı biraz solumtrak görülüp kuşku uyandırmış olduğundan Bedri Rahmi Eyüboğlu biraz çekinerek dergideki havanın yumuşatılmasını istedi. Bunu uygulamak üzere de Yahya Kemal'in o zamanlar çok ünlü Vuslat şiirinin büyük puntolarla kapağa konmasını önerdi. Dediği gibi yapıldı»[34]. Eyüboğlu Kardeşler için, buradan da etkileyebildikleri ölçüde Türk entelijansiyası için, Yahya Kemal bir sığınaktır; bir yumuşatıcı oluyor. Düşünce sert ve aynı anlama gelmek üzere «sol» izlenim veriyorsa, bir parça Yahya Kemal eklemek uygun geliyor.

Aydın Üzerine Tezler, Türk aydın hareketine ve Türk düşüncesine, başka türlü ve burada aynı anlama gelmek üzere bilimsel baktığı için, bütün olgular bu kadar büyük bir uyumla diziliyor. Kimsenin, bu nedenle, Hasan İzzettin Dinamo'ya kızmaya hakkı olmadığını düşünüyorum. Dinamo'dan bir aktarma daha yapıyorum: «Nazım Hikmet'in bırakıp dama kapandığı günden beri, burjuvazi davranmış, Yahya Kemal'i tahtırevanda bir kez daha şiir tahtına oturtmuştu. Genç şairler öbür yanda yırtınıp dururken meydanı boş bulan Yahya Kemal, Cumhuriyet Gazetesi'nde iri, ışıklı göktaşları gibi şiirler döktürüyor, her şiiri de bir olay oluyordu»[35]. Resmî Ulus Gazetesi de, Sabahattin Eyüboğlu'nun kampanya direktörlüğünde Yahya Kemal sayfaları yayınlıyordu.

Kim bu adam?

Şairlere model yapılıyor, insanlığı var mı ve nasıl?

Ampirisizm bilimin batağıdır; kuşku yok. Ancak bi-

lim, olgulardan bağımsız değil. Ampirisizm görüntülerin yan yana gelişini «bilim» sayıyor; bilim, olguları bir teoriye göre yeniden yan yana getiriyor.

Bilimsel yöntem açısından ne kadar öğretici! Yahya Kemal'in kişiliği hakkında bilgi verecek iki kaynağa, çalışma yöntemim içinde, daha önce çıkardığım iki karta sıra geldiğinde, bunların başlığının Nazım Hikmet olduğu ortaya çıkıyor. Bilimin ölümsüz olduğu da ortaya çıkıyor: Restorasyon döneminde Nazım Hikmet etkisini kırmak için, bir yandan Orhan Veli ve diğer yandan Yahya Kemal kampanyaları başlıyor ve bir süre sonra, Nazım'ın hem şiiri ve hem de kişiliğiyle daha kalıcı olduğu anlaşılıyor. Yahya Kemal ve Orhan Veli, Nazım'ı bir süre etkisizleştirebiliyorlar; Nazım yaşıyor, Yahya Kemal'in yazgısı oluyor.

Falih Rıfkı, «Nazım Hikmet» yazısında, Nazım'ı anlatıyor: «İlk defa Nazım Hikmet'i orada beyaz deniz öğrencisi üniforması ile gördüm. Yüzü, gönlü açık havalı, kendine hemen ısındıran bir delikanlı idi. Yahya Kemal'in sık sık eve gitmesinin bahanesi de Nazım Hikmet'e şiir dersi vermekti» (*). Atay, Nazım ile başlıyor; kaçınılmaz, Yahya Kemal'den söz ediyor.

Yahya Kemal ile sürdürüyor: «Yahya Kemal'in nesi eksikti, bilmiyorum. Bir şeyi kıramadı, bir yükseği aşamadı, eski kalıba yeni bir ruh vermek denemeleri içinde çırpındı, gitti. Kendisi de o hava içinde Osmanlı kaldı. Türkçülüğü, ne Türkçeciliği, ne de Cumhuriyet devrini ve devrimciliği benimseyebildi». Kemalizmin inanmış yazarı, Mustafa Kemal Paşa'nın sevecen ve aynı zamanda nesnel yakını, Çankaya Yâranı Falih Rıfkı da, Cumhuriyet ilkelerini içine sindirememiş tutucu Profesör Mehmet Kaplan türünden Yahya Kemal'in bir «Osmanlı» olduğunu yazıyor. Atay, bir adım daha atıyor ve «Yahya Kemal Osmanlı emperyalizmi destancısı idi» diyor. Çok

---

(*) *Falih Rıfkı Atay, Nazım Hikmet, Yön, 1965, Sayı 110, s. 15.*

«Nazım Hikmet'in anası, Yahya Kemal'in büyük aşkı idi». ibid., s. 15.

Aydıntürk'ün Dramı

YAHYA KEMAL, EYÜBOĞLU, TANPINAR, ATAÇ

Nazım Hikmet'in hapsedilmesi, Türk Ordusu'nun Kurtuluş Savaşı alışkanlıklarından, Askerî Tıbbiye, Mülkiye ile birlikte Harbiye'de yerleşen aydın yetiştirme geleneğinden koparma politikasının önemli bir halkası oluyor; aynı zamanda Türk entelijansiyasını önemli bir korku ile kuşku dalgası içine alıyor. Hedonist Eyüboğlu, Kardeşler, bu dalgadan en çok etkilendiler.

Tarihi kesinlikle saptanamıyor; ancak mektuplar arasında sıralanışından 1938 veya 1939 olabilir. Sabahattin Eyüboğlu'nun Ankara'dan Istanbul'daki kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı bir mektup, kendisini, çok iyi açıklıyor. Aktarıyorum: «Benim can attığım şey hayatımı, 'kendi elimle' bir yola sokmaktır. Otuz yaşıma kadar hiç bir çevreyi, hiç bir koşulu zorlamış değilim. Bunu yapmadıkça bir insanın tam anlamıyla lâyık olmadığı bence muhakkaktır. Hiç bir faaliyeti kendi eliyle gerçek yapmamış olan, kendini bilen bir insan için, korkunç bir azap kaynağı olmaya yeterlidir» (*). Hiç zorlamadan geçen bir gençlik var; arkası geliyor. «Şimdilik bende yazma olanaklarından başka hiçbir şey yok. Bu olanaklar da pek kesin değil. Üç satır sonra nefesim tıkanıyor. İnsan yaşamak cesaretini göstermeden önce nasıl yazmaya cesaret edebilir?» Doğru.

Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşine yazdığı 31 Ağustos 1939 tarihli mektup bir «dönüş» ile ilgilidir. Şöyle: «Ama Bedrim, toprağa dönmek ka-

---

(*) *Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 130.*

rarını her gün biraz daha olgunlaştırıyorum, bundan tek amacım bu dönüştür. Bu amacı gerçekleştirmedikçe kendimi adam saymıyorum» (*). *1938 yılında çıkan İnsan Dergisi'nin ilk sayısında «Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenkten Türke Dönüş» yazısıyla Yahya Kemal kampanyasını çalıştıran Eyüboğlu'nun kendi iç dünyasında uyuma kavuşamadığı ve bir daha yaşamsal dönüş peşinde olduğu anlaşılıyor.*

1941 yılı olabilir; kesin saptamak zor görünüyor, Sabahattin Eyüboğlu, toprağa dönüşü gerçekleştirememekle birlikte, «Can Eriği Estetiği» adını verebileceğim bir estetik türü keşfediyor. Aktarıyorum: «Bu akşam bakkalda can eriğini gördüm. İçimde, senin lezzetinle, can eriğinin lezzeti birleşti. Çok eski konuşmalarımızı, senin şiirini hatırladım. Can eriğini dünya nimetlerinin *en güzellerinden biri saydığım halde, niçin beş kuruşluk alıp, kütür kütür yemediğimi düşündüm. Bana cenneti düşündüren bu meyveyi canım niçin istemiyor? Bir sevgi gibi gönlümü saran, beynimi yeşile boyayan bu meyveyi niçin ağzımda tatmıyorum? Niçin bir adımda kavuşacağım bir hasrete can atmıyorum? 'Tembellik' dedim. Böyle nice zevklerin yanında geziyoruz da durmak cesaretini göstermiyoruz»* (**). *Mektuptan anlaşılıyor ve can erik almama tembelliğini yeniyor. «Geri döndüm.* 'Bir kilo erik' *dedim. Sarı terazi kalktı, indi. Arzum tartıldı. Sarı kâğıda girdi ve orada kaldı». Bir kilo erik almanın en felsefi anlatımı var.*

«Canımın meyvesine ağzım metelik vermiyor. Bende biri isteyen, biri istemeyen iki insan yaşıyor, demek. (Bende bir ben var, benden içe-

(*) *ibid., s. 142.*
(**) *ibid., s. 159.*

ru). Kim bilir içimizde daha nice can erikleri vardır derken, Yunus'u düşündüm. Yunus da bir can eriği değil mi? Dediklerini güzel buluyoruz da, yapamıyoruz...» Eyüboğlu, burada, Yunus'u epiküryen anlıyor. Kuşkusuz yanlış anlıyor; Yunus'un «bende bir ben var, benden içeru» dizesi, erik yemek ya da yememekle ilgili değil. Yunus'un maddî varlığını reddederek yalnızca Kâmil İnsan olmaya yönelişini anlatıyor.

Ancak Sabahattin Eyüboğlu, belki de Yahya Kemal kampanyasının iç ezikliği ile can eriğe bağlanıyor ve yalnızca can eriği görüyor. «Aşk da belki bir can eriğidir, ama bu kadar tefelsül yetişir» diyor. Felsefe yapmak, «tefelsül» ile yumuşatsa da, aşkı can eriğine benzetmek, son derece hedonist bir bakış açısını gösteriyor.

Sabahattin Eyüboğlu'nun Bedri Rahmi'ye yazdığı bu can erikli mektupta «dünya nimetlerinin» altını ben çizdim. Bir etkilenmeye dikkat etmek istedim.

Andre Gide'in her zaman ünlü Dünya Nimetleri, 1938 yılında Türkçeye çevriliyor. Ahmet Hamdi Tanpınar, Dünya Nimetleri'nin zamanında oldukça olumsuz etkiler yaptığını ileri sürüyor. 1959 yılında yayınlamış olduğu «Türk Edebiyatında Cereyanlar» başlıklı incelemeden aktarma yapabilecek durumdayım. Gençlik için bu eserin, «Dünya Nimetleri'nin, dış dünyanın ve kendi ferdî hayatlarının kapısını açtığı, yaşama kelimesinin onlar için mânâsını değiştiraiği ve yanlış bir tefsirle biraz da kendi hayatlarına ve ilk göze çarpan realiteye hapsettiği muhakkaktır» (*). Tanpınar'ın yazılarında her zaman yan-

---

(*) Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, s. 114.

makla sönmek arasında ikircikli bir ışık bulduğumu daha önce belirtmiştim.

Tanpınar, Dünya Nimetleri bağlamı içinde 1935-40 yılları edebiyatını inceliyor. Yazdıkları şöyle: «Bu devrin şiir mahsullerinde hemen daima rastlanan sensualité'yi, onların peşinde koşan hédonisme'i ve başı boş ferdiyetçiliği başka türlü izah kabil değildir. Bununla beraber Türkiye'de tam mânâsında bir Gideisme olmamıştır». Buradan bir adım daha atıyor. «Daha iyisi 1935-1940 yıllarında edebiyatımıza ondan sadece bir kaç yıkıcı tavır geçtiğini söyleyelim». A. Gide'ten Türk estetiğine yıkıcı etkilerin geldiğini söylüyor ve kaldığı yerden devam ediyor: «Bedri Rahmi'nin şiirinin bir tarafını bu hayat iştihası yaparsa, öbür yanını da gittikçe ağır basan bir populisme meydana getirir. Filhakika bu şairde başından itibaren görülen saz ve halk şiirinden ve bilhassa halk dilinden gelme unsurlar sonuna doğru eserin hakim vasfı olurlar. Bedri Rahmi Eyüboğlu bu tecrübeyi son zamanlarda büsbütün kilim ve diğer halk sanatlarındaki motiflerin ve stylisationun emrine vermek suretiyle resmine de nakledecektir» (*). Eklenecek ne kalıyor?

Bir yanda hedonizm ve diğer yanda kolaycılık; Nazım Hikmet'in provansiyalizm dediği tembellik, sanatın ve bilimin yerini alıyor. Sanat ve bilimde, vurgu önemlidir, tonalite olmadan, güzeli ve doğruyu ortaya çıkarmak mümkün mü?

«Yeni Türk sanatkârı Avrupa'ya frenk hay-

(*) Ahmet Hamdi, bunları yazarken, Sabahattin Eyüboğlu'nun kardeşi Bedri Rahmi'ye «yargılarına en çok güvendiğim André Gide» diye yazmış olduğunu bilmiyor. Mektup, 11 Şubat 1941 tarihini taşıyor.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 157.

ranlığı ile gidip Türk hayranlığı ile dönen adamdır» tanımını çıkaran, «hayranlık» nitelemelerine de açıklık getirmek istiyor. «Frenk hayranlığı, bize Fransız yolu ile girmiş olan Avrupa sanatına benimsemektir» diyor. Avrupa giyimine, teknolojisine bağlanmak, Eyüboğlu'nun hayranlık tanımının dışında kalıyor. «Türk hayranlığı, bir Türk sanatının mevcudiyet ve kıymetini yeni bir şuurla idrak etmektir» diye, ekliyor (*). Zorluyor; tanımları, her tanımın uyması gereken, etrafını cami ağyarını mani, ilkesine hiç denk düşmüyor.

Türkiye'de turkofil bir akım izlerini taşıyor. Bunu kendisi bulmuyor; asıl önemli yanı burası oluyor, Eyüboğlu, Yahya Kemal'in tezini alıp süslüyor ve Yahya Kemal'in başına taç yapıyor, takıyor.

«Acaba, bizim vatanımız gibi, geniş bir memleketi olup da, onu asla görmeyen, edebiyatta, gözleri ecnebi bir aleme dalmış ve yalnız o alemden bahseden başka bir millet var mıdır?» (**) Bu soru, Eyüboğlu'ndan değil Yahya Kemal'den çıkıyor. Yahya Kemal'in bu soruyla başlattığı akıma bir de isim bulunuyor: «Mektepten Memlekete». Devam ediyor: «Kopye ihtiyacı, taklit iptilâsı, hülâsa mektep devresi ne kadar uzun sürerse sürsün, hüviyetî olan bir millet, elbette bu devreden çıkmağa mecburdur. Bünyesi sağlam insanda bir 'rüşt' saatinin çaldığı gibi hüviyeti olan bir millete de olgunluğun, yaratmak ihtiyacının belirdiği bir zaman mutlaka gelir». Yahya Ke-

---

(*) *S. Eyüboğlu, Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş, İnsan, 1938, Sayı 1, s. 31.*

(**) *Yahya Kemal, Memleketten Bahseden Edebiyat, Kültür Haftası, 1936, Sayı 1, s. 2.*

mal, Avrupa ile temas etmeyi bir tür «okul dönemi» sayıyor.

Uzun bir paragraf aktararak Yahya Kemal'in düşüncesini kendi diliyle anlatmasını sağlayabiliyorum, şöyle: «1870'den sonra, edebiyatta, Şark'tan çıkma zarureti vardı, çıktık, bu çıkış çok iyi oldu. Avrupa kültürünün mektebine girdik, orada okumağa koyulduk, yetmiş senedenberi de okuyoruz; yazık ki mektepten henüz çıkamadık, hâlâ bocalıyoruz. Millî ihtiyacı hiç duymadan ve duyar yaratılışta olmayan alafranga Türklerle konuşmak bile faydasızdır; çünkü onlar mektebi 'gaye' telâkki ediyorlar, lâkin 'mektep' vasıtadır. 'Gaye' bizim milliyetimizdir. Onun Avrupa medeniyeti içinde, tıpkı diğer milliyetler gibi, bir 'hüviyet' oluşudur. İşte ihtiyacı duyan ve duyacak yaratılışta olan Türklerin 'mektepten memlekete' geçmeleri ve memleketi Türk edebiyatının çerçevesi haline getirmeleri lâzım gelir». Yahya Kemal'in «mektepten memlekete» doktrininin ifadesi böyle oluyor.

Yahya Kemal'in «mektepten memlekete» doktrini açıklandığı zaman büyük heyecan yarattığını gösteren işaretlerle karşılaşmadım. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, üstelik, bir heyecana yol açmaması için özel bir çaba harcamış olduğunu da ileri sürebilecek durumdayım.

Tanpınar'ın yaptığı, Yahya Kemal'in «mektepten memlekete» doktrinini, önemli romanlarından birisinin kahramanlarından birisine içermesi oluyor. Huzurda, «tarih ve iktisat» üzerinde uzmanlaşan, ancak «sanattan, bilhassa şiir ve resimden iyi anlayan» İhsan, şöyle çizilıyor (*) «Gençliğinde frenkleri çok iyi okumuştu. Yedi sene ve en parlak devrinde Kartiye Laten'de, her

(*) *Ahmet Hamdi Tanpınar, Huzur, s. 36.*

milletten bütün yaşıtlariyle beraber yaşamıştı. Bir çok modayı eskitmiş, nazariyelerin doğduğunu görmüş, sanat münakaşalarının harman yangını parlayışına katılmıştı. Sonra memleketine dönünce hepsini, en sevdiği şairleri bile bırakmıştı. Garip bir şekilde yalnız kendimize ait olan şeylerle uğraşıyor, yalnız onları sevmeğe çalışıyordu». Ahmet Hamdi'nin kahramanı İhsan, «mektepten memlekete» doktrinini deniyor.

Kültür Haftası Dergisi'nde, bir sayı sonra, Ahmet Hamdi, «Bizde Roman» başlıklı incelemesini yayınlıyor. İki sayı süren bu incelemenin bir yerinde «işte Yahya Kemal'e mektepten memlekete davasında hak kazandıran noktalardan birisi budur» demesine karşın, bu incelemenin, Yahya Kemal'in doktrininin tonunu düşürmek, etkisini hafifletmek amacını güttüğünü düşünüyorum. Tanpınar, üstadı saydığı Yahya Kemal'i ürkütmeden, Türk estetiğinin bir provensiyalizme düşmesini önlemek istiyor.

«Bir Türk romanı niçin yoktur?» (*) Ahmet Hamdi bu sorunun iyi sorulması gerektiğini ileri sürerek başlıyor: Okunan ve üstelik çok okunan roman ve romancı var, «bununla beraber garp dillerinden birini bilen, yabancı ülkelerde bu sanatın verdiği iyi örnekleri okuyan ve hayat üzerinde az çok fikir sahibi olan okur-yazarlarımızın büyük bir zevkle tattığı bir roman henüz yoktur». Türkiye'de evrensel ölçüde roman olmadığını belirtiyor.

«Mektepten Memlekete mi?» Ahmet Hamdi, yaşadığı bir olayı anlatıyor. Ne kadar uzun olursa olsun, olduğu gibi alınmaya değer buluyorum. Aktarıyorum: «Roman yazmak isteyen genç

(*) Ahmet Hamdi Tanpınar, Bizde Roman, Kültür Haftası, 1936, Sayı 2, s. 25.

bir arkadaşım bana bir gün 'Anadolu'ya gidip köylerde dolaşmayı, köylü ve halk psikolojisini tetkik etmeyi' istediğini söyledi. 'Ne yapacaksınız?' diye sordum. 'Roman yazacağım' cevabını verdi. 'Roman yazacağım ve bu memleketin halkını bu romanda konuşturacağım'. Hatırıma Zola'nın Paris amele mahallesinde üstü açık ve zayıf bir araba ile dolaşması geldi» (*). Pek kanmamış görünüyor.

Anlattıklarını kesintisiz aktarıyorum: «Fakat bu asil hüsnü niyet karşısında şüphesiz ki bir şey denemezdi. Hatta bu Anadolu çocuğuna, Anadolu'dan daha dün geldiğini bile söylemedim». Anadolu'dan bir gün önce gelmesini, «romancı» olarak bulunmamış olduğu için saymıyor. Bir de «romancı» misyonu ile memleketine gidiyor.

«Dostum Anadolu'da, uzun uzadıya dolaştı. Köylüyü gördü, küçük kasabalı ile konuştu, notlar aldı, fotoğraflar çekti. Fakat romandan eser yoktu». Romana başlamak için memleket gerçeklerini öğreniyor. Ahmet Hamdi de sabırsızlanıyor, romanı merak ediyor. «Sordum, müphem bir işaretle ve bir kaç kelime ile bahsi kesti». Böyle yazıyor ve bir önemli sonuç çıkarıyor: «Hakikat şu idi ki dostum bir vehme kapılmıştı». Yahya Kemal Doktrinini, Ahmet Hamdi, bir «vehim» olarak niteliyor.

Ahmet Hamdi, çok doğru bir niteleme yapıyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar, Türkiye'de romanın olmayışını, Yahya Kemal ve daha sonra Yahya Kemal Doktrinini propaganda edecek olan Sabahattin Eyüboğlu'ndan ayrı olarak, başka nedenlere bağlıyor. Çok doğru olarak, ülke gerçek-

---

(*) Ahmet Hamdi Tanpınar, Bizde Roman, Kültür Haftası, 1936, Sayı 3, s. 45.

lerini bilmemekte değil, bunun tam karşısında genel olanı bilmemekte, entellektüel zayıflıkta arıyor. «Doğrusunu söylemek lâzım gelirse fikir hayatımız henüz gündelik gazetelerin elindedir». Gündelik basının etkisinde bir düşün yaşamı, yüzeysel ve cılız olmak durumundadır; cılız, bir düşün yaşamında roman olmayacağını düşünüyor

Aktarmak, Türkiye'de aydın yaşamında hiç bir filizin olmadığı düşüncesinden, yoksulluk saplantısından kurtulmak için de gerekli oluyor. Tanpınar, edebiyat türleri arasında bir birlikte gelişme düşünüyor. «Bir memlekette bir sanat nevinin tek başına inkişafını yapabilmesi imkânı yoktur. Ona müsait vasatı verecek bütün bir edebiyat hayatının bulunması lâzımdır». Toptan ve canlı bir sanat atmosferinin yokluğundan yakınıyor. «Bizde belki bir roman yazmak için her şey vardır. Fakat romancıyı beslemek için bütün bir memleket hayatını birden kavrayan ve elektrikli edebiyat havası yoktur. Sanat hayatımız evvelâ dağınık, sonra fakirdir». Sanatta, toptan ve kapsamlı bir gelişmenin olabileceğine inanıyor.

Aydın ile entellektüel yaşam arasında sıkı bir bağ kurulmuyor; ancak, bir çokları için pek şaşırtıcı gelebilecek, Ahmet Hamdi Tanpınar, sanatın gelişmemesini ve evrensel düzeyde romanın olmayışını, Türk aydınında sınıf bakış açısının yokluğu ile açıklıyor. Olduğu gibi aktarıyorum: «Benim görebildiğim ikinci mesele sınıf meselesidir. Bizde sınıfların vazıh ve kati şekilde mevcut olmaması münevveri ayrı bir sınıf haline getirmektedir ki bu cemiyetle olan alâkasını müphem bir şekle sokuyor. Türk romancısı muayyen bir hayatın adamı olamıyor, sadece fikirlerle yaşıyor. Ve bu bizde pek fazla olamadığı için

umumî hayata istikamet veren fikirlerin içinde kalıyor». Ahmet Hamdi, aydınların toplumun temel sınıflarından uzak oluşunu, hem düşün düzeyinin geriliğinin ve hem de romanın eksikliğinin nedeni yapıyor.

Hiç bir zaman bir ilericilik iddiası taşımamış olan Ahmet Hamdi, Yahya Kemal'in «mektepten memlekete» doktrinine, Türkiye'de yerel olanın değil genel olanın eksik olduğu düşüncesiyle bir karşı görüşü getiriyor. Yahya Kemal'in doktrini etkili olamıyor.

Zayıf omuzlara yüklenmiş doğru, yanlışı almaya hazır bekliyor.

Karşıdan gelen şiddet, doğrunun içine yanlışı sokabiliyor; ancak tek yol, değil. Korku, yanlışa bir eğilim yaratıyor; içten ve haktan görünerek, yumuşak bir biçimde, yanlışı doğrunun içine yığıyor (*). İkinci yol daha kalıcı etkiler taşıyor.

Yahya Kemal de bir hedonisttir; Eyüboğlu Kardeşleri etkilemesinin bir nedeni olabilir. Yusuf Ziya Ortaç, Portreler'de, Yahya Kemal'in, bir zamanların ünlü lokantası Abdullah'ta yemekten sonra ve herkesin içinde, takma dişlerini çıkararak, yemek masasında yıkadığını yazıyor. Halit Fahri Ozansoy, Edebiyatçılar Çevremde'de Tokatlıyan Oteli'nin arka salonunda Yahya Kemal'in jambon dilimlerini havaya atıp ağzına düşürerek tükettiğini anlatıyor.

(*) Başka bir yerde, bunun, iktisat alanındaki pratiğini göstermeye çalıştım. Popülizmin, nasıl çarpıtılarak bir günah keçisi yapıldığını ve askerî rejimlere gerekçe sayıldığını ve böylece askeri rejimlerin aklanmak istendiğini çözümledim.

Y. Küçük, Quo Vadimus, İstanbul, 1985.

Sabahattin Eyüboğlü, işte bu Yahya Kemal'i, Nazım Hikmet hapse konunca, yeni Türk sanatçısına model ilân ediyor. Bu ilâna da bir karşı çıkış var; Türk solculuğu, ibrik saplantısını seçmiş olduğu için, bu karşı çıkış, Türk solculuğundan gelmiyor. Karşı çıkış, bir Yahya Kemal hayranından geliyor.

«Jean Moreas Frenk hayranlığında kaldığı için, Yahya Kemal ise Frenk hayranlığından döndüğü için büyük şair olmuştur». N. Ataç, Sabahattin Eyüboğlu'nun sınır tanımaz, taşkın kampanyasını yavaşlatmak için, İnsan Dergisi'nde «Bir Mektup» yayınlıyor. Çözümlemesi son derece değerli; Yahya Kemal'in zorunlu seçişinden söz ediyor.

Sabahattin Eyüboğlu için bir sonuç alan, Ataç için bir sorudur: «Yahya Kemal niçin Frenk hayranı kalmamıştır?» (*) Cevabı veriyor: «O Avrupa'dan döndükten sonra da 'alafranga' olabilir miydi? Denilebilir ki her yeni sanatkâr, kuvveti nisbetinde, etrafına karşı kor. Yahya Kemal Avrupa'dan döndüğü zaman Türk edebiyatında Hamid, Fikret, Cenab hakimdi; Mehmed Emin ve Genç Kalemler'in gayretiyle hece vezni, halk edebiyatı hayranlığı da baş göstermişti. Yahya Kemal her iki cereyana da karşı koydu, hızını Tanzimat'tan önceden, divan edebiyatından aldı. Bugünkü yeni, kuvvetli sanatkârların da Yahya Kemal'in fikirlerine karşı koymaları, başka bir şey yapmak istemeleri tabiidir». Yahya Kemal, Edebiyat-ı Cedide ve halk edebiyatı tutulmuş olduğu için, Divan Edebiyatı'na döndü; Ataç, bunları yazıyor.

(*) N. Ataç. Bir Mektup, İnsan, 1938, Sayı 4, s. 371.

Yeni ve güçlü sanatkârların Yahya Kemal'e karşı koyarak çıkacağını yazıyor.

Artık insanlara ve insanların kendi nitelemelerine göre bir ilerici-tutucu ayrımı değil, ilerici-tutucu ayrımına göre insanların yeniden nitelenmesi gerekli oluyor (*). İlericilik-tutuculuk, o kadar zor kavramlar değil; karışıklık, karıştırılmış olmasından doğuyor.

İlerisi yaklaştığı zaman, ilerici-tutucu ayrımı yeniden yapılıyor.

İlerici-tutucu ayrımını yeniden yapmak, ilerlemek için zorunludur.

(*) Yalnızca Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek için değil, aynı zamanda diyalektik yöntemi zenginleştirdiği için de eklemek durumundayım. Kendinden güvensiz ilericiler, Yahya Kemal'i bir kampanya haline getirdikleri sırada henüz, ileri ile geri arasında bir köprüde duran Necip Fazıl, çok başka ve çok net konuşuyor.

Yeni Ses, Necip Fazıl ile konuşma yayınlıyor. Aktarıyorum.

«Bizde büyük muhteva sahibi olmadan muallâkta nakış ve işçilikleriyle şiir boşluğunu doldurmaya çalışan biriki isim sayılabilir. Meselâ, Yahya Kemal».

«Mızıka, bak bu tabır iyi! Ben şiirde müzik ararım amma, mızıka değil.

Mızıkaya bir misal.

Koptu evden acı bir vaveyla
Odalar inledi Leyla Leyla

Yahya Kemal».

«Nurullah Ataç şiiri sadece müzik telâkki ediyor».

«Asla».

Necip Fazıl'la Bir Konuşma, Yeni Ses, 1940, Sayı 3-7, s. 4.

Necip Fazıl, hapiste Nazım'ı savunabiliyor.

«Sanatta üstün politikacıya misal gösterebileceklerim, birbirine tamamiyle zıt olmalarına ve hassaten birinin bana yüzde yüz zıt olmasına rağmen Mehmet Âkif'le, Nazım Hikmet'tir».

ibid., s. 4.

doğru; Osmanlı atılarının koşmalarıyla, Osmanlı ölülerinin ruhlarıyla titredi, durdu ve Osmanlı titreşimlerini dile getirdi.

Kim bu adam? Henüz bu soruya cevap vermedim. Bütün bunlar, bu soruya cevap için hazırlık oluyor. Osmanlı hayranı bir kişilik ortaya çıkıyor. Mustafa Kemal ise, Yahya Kemal'in algılama düzeyine göre, Osmanlı dönemini sona erdiren kimsedir.

Kim bu adam? Bu soruya, Falih Rıfkı cevap veriyor, aktarıyorum. «Ben yere kapanarak Atatürk'ün ayağını öpen tek adam hatırlarım: Yahya Kemal». Bunları yazdıktan sonra Yahya Kemal'i Türk sanatçısına model gösteren ve şimdi yaşamayan Sabahattin Eyüboğlu adına utanıyorum.

Kim bu adam? Bu soruya cevap aramayı sürdürüyorum. Mustafa Kemal, Yahya Kemal'i büyükelçi yapıyor; bir başkentten diğerine gönderiyor. Yahya Kemal, bir Osmanlı destancısı olmasına karşın, şükran duyduğu için mi, Mustafa Kemal'in önünde yere kapanıp ayaklarını öpüyor? Hayır. Hedonist olduğu için; dünya hazlarından en küçük bir kayıp karşısında sağlığını kaybettirecek korkular içine düştüğü için Mustafa Kemal'in ayaklarını öpüyor.

Yahya Kemal, belki de, hâlâ bir Osmanlı Sultanı'nın ayaklarını gördüğü için yere kapanarak Mustafa Kemal'in ayaklarını öpüyor. Kuldur; korkuyor.

Vâlâ Nureddin, Va-Nu, Nazım Hikmet'in çocukluk arkadaşıdır. Birlikte mücadele ettiler, Va-Nu çabuk bıraktı. Nazım, buna üzüldü ve en güzel şiirlerinden birisini yazdı (*). Ancak hapisten çıkınca yine Vâlâ Nureddin'i aradı.

(*) A. Kadir, Nazım'ın en kızdığı üç kişiden ikincisinin Va-Nu olduğunu yazıyor.

A. Kadir, 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet, İstanbul, 1977, s. 141.

Katılmıyorum.

«Vâlâ'nın komünizmden uzaklaşması Nazım'a çok dokundu. En beğendiği değerli dostunu kaybetmişti. En sevdiği ar-

SALKIM SÖĞÜT

Akıyordu su
gösterip aynasında söğüt ağaçlarını.
Salkım söğütler yıkıyordu suda saçlarını!
Yanan yalın kılıçları çarparak söğütlere
koşuyordu kızıl atlılar güneşin battığı yere!
Birden -
bir kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların pırıldayan nallarına!
Ah ne yazık,
ne yazık ki ona,
dört nala giden atların köpüklü boynuna bir daha
yatmıyacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmıyacak!
Nal sesleri sönüyor perde perde,
atlılar kayboluyor güneşin battığı yerde!
Atlılar atlılar kızıl atlılar,
Atları rüzgâr kanatlılar!
Atları rüzgâr kanat!..
Atları rüzgâr
Atları...
At...
Rüzgâr kanatlı atlılar gibi geçti hayat!
Akar suyun sesi dindi.
Gölgeler gölgelendi
renkler silindi.
Siyah örtüler indi
mavi gözlerine,
sarktı salkım söğütler

sarı saçlarının
üzerine!
Ağlama salkım söğüt
ağlama,
kara suyun aynasında el bağlama!
el bağlama!
ağlama!

***

Vâlâ, Yahya Kemal'in de dostudur; yurt dışına çıktığı zamanlar, büyükelçi Yahya Kemal'i ziyaret ediyor. Nazım ile ilgili kitabında bunları yazıyor, aktarıyorum: «Madrit'te Yahya Kemal'i bir sinir hastalığına yakalanmış buldum. Varşova'dan beri sefirliğini yaptığı Mustafa Kemal'in kendisini takip ettiriyor, Türkiye'ye getirtip mahvedecek kanısındaydı. Bu korku yüzünden Varşova'dan Madrit'e tayin edilirken Türkiye'ye uğramamıştı. Oysa elçilik geleneğinde, yer değiştirirken merkeze bir merhaba olsun demek âdetti. Şairliğine bağışlayıp onu mazur görmüşlerdi» (*). Korkaklık, hedonizmin diğer yüzüdür.

---

kadaşını kendi yanından ayrılmış görmeye gönlü razı olmadı».

Z. Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s. 164.

«Salkım Söğüt», mücadeleyi bırakan bir değerli insana, inançlı bir ağıttır. Va-Nu için yazıldı.

(*) Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 342.

Korkak Yahya Kemal, Nazım'ın affına imza koymuyor. Va-Nu'dan aktarıyorum.

«Yahya Kemal'le bütün bu iyi ilişkilerimize rağmen barıldık. Çünkü Nazım'ın affı için dolaştırılan ve üniversitemizde olsun, Babıali'de olsun pek çok aydınların imzaladıkları dilekçeye imzasını koymadı».

«Nitekim, gitmedim cenazesine..»

ibid., s. 343.

Sabahattin Eyüboğlu'nun Nazım ilişkisine de değinmek zorundayım.

İnat, hülyanın diğer yüzüdür.

İnat, hülya ile besleniyor. Korkak, coşkun hazdan, zaaf kapıyor.

Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet, Türkiye'de yurttaş insan ve bundan önce aydın için, bir güven kaynağı oldu. Uzun yüz yılları içine alan zaaf, sürekli küçülme, onur zedelenmesi ve Mütareke Dönemi'nin yüz karası, Türkler'in kendilerinin de inanmaya başladıkları bir «mucize» ile umuda dönüştü.

Umud, kendini besler; umud, umudun kaynağıdır, kendisini çoğaltıyor.

1940 yıllarına gelirken, somut kazanımların varlığında, bir eğilim halinde Türk aydını, yeni kazanımların inanç ve umudu içinde görülüyor. Cumhuriyet, bu aydın kuşağını yaratıyor; bu aydın kuşağı, uzun bir tarihe sahip bu toplumu, kısa bir süre için de olsa, elinin içinde duyuyor ve toplumu, kendi yanına çekebileceğini sanıyor.

1940 Kuşağı, Cumhuriyet'in misyonunu, yurttaşları 1940 kuşağı aydınları olan bir toplum yaratmak olarak

---

İsmet Paşa'nın yönetiminin son yıllarında Paris'e gönderiliyor. 9 Temmuz 1948 tarihli Bedri Rahmi'ye yazılı mektubunda, Nazım için «yanlış yola yürümüş» diyor; hem şiir gününe gidiyor ve hem de «bir Türk şairi» olduğu için «gitmezlik edemezdik» diye savunma yapıyor. Aktarıyorum.

«Nazım'ın şiirleri burada hiç düşünemeyeceğin bir gürültü kopardı. Geçen ay bazı şiirleri Maison de la Pensée Française'de bin kişilik bir yazar ve sanatçı topluluğu önünde Aragon tarafından okundu. Dinleyiciler arasında bir çok Türk gibi ben de vardım. Bir Türk şairi okunduğu için gitmezlik edemezdik. Düşüncelerinden bize ne. Yanlış yola yürümüş, ama iyi şair!»

Toplantıda Türk olduğunu öğrenmişler, Nazım ile ilgili bilgi istemişler.

«İlgim olmadığını söyledim».

Nazım hapiste ve Paris'te Eyüboğlu, soranlara ilgisi olmadığını söylüyor. Peki hapisten çıktığında ne olacak?

Bu kez Bedri Rahmi Paris'tedir ve Sabahattin İstanbul'da; Ekim 1950 tarihli mektuptan aktarıyorum.

«Geçen gün Nezahet'i yolcu ederken Haydarpaşa'nın mer-

görüyorlar. Kendilerini, Cumhuriyet'in ileri karakolu olarak değil, yaratılacak bir toplumun prototipi sayıyorlar.

Ayaklarının altındaki toprağın kayışını, ileri atılım sanıyorlar.

Bir illüzyonu yaşıyorlar.

1940 Kuşağı, bir sanrıdır. Bu nedenle Osmanlı dönemi de dahil tüm aydın kuşakları içinde en az etkili kuşak olarak ortaya çıkıyor.

Kısa bir süre bir coşkuyu yaşıyorlar. 1943 yılından itibaren gerçek yüzlerine çarpmaya başlıyor. Bundan sonra «ağıt» yakmaya başlıyorlar.

Bu kuşak, ağlamayı bir yazın türü haline getirdi.

1940 Kuşağı, yakınmayı bir yaşam biçimi yaptı. Yakınma, hepsinin insan yüzüne sindi.

1940 Kuşağı, doğumuna göre değil, toplumsal etkinlik on yılına göre adlandırılıyor. Zamanın dergilerinden, anılarından ve özellikle bu kuşak içindeki aydınların «kendilerinden sayma» ölçütüne göre, 1940 Kuşağı içine şu aydınları koyabiliyorum: Niyazi Akıncıoğlu, Hasan Tanrıkut, Sadri Ertem, alias Ethem, Abidin Dino, Nail V., alias Nail Vahdeti Çakırhan, Mehmet Kemal Kurşunluoğlu, Suphi Taşhan, A. Kadir, Sabri Soran, İlhami Bekir, Arif Damar, alias Arif Barikat, Ercümend Behzat Lav, Suat Taşcı, Asaf Ertekin, Ömer Faruk Toprak, Hasan

---

divenlerinde Şaire rastladık. Muallâ ile gidip konuştuk. Bende, Balaban'a verilmek üzere bir Amerikalı kadının getirdiği bir kitap vardı. Diego Rivera'nın freskleri. Şair beni ertesi gün evine çağırdı. Güzel bir gün geçirdik. Kimseler yoktu».

«Yemekleri de Şair yaptı. Bir sebze çorbası ki tadına doyamadım. Annesi pek hoştu. Şairin verdiği konularda resim yapıyordu. Öteki hatun da... Eh! Pekalâ.. İyi olmaya çalışıyor belki.. Çamaşır yıkıyordu!»

Sabahattin Eyüboğlu, «yanlış yola yürümüş» dediği Nazım'ın yaptığı sebze çorbasının tadına doyamıyor.

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 283 ve 319.

Bu satırları yazdığım zaman noktası, 25 Ağustos 1985, Kurban Bayramı'ndan bir gün önce, saat 11.55 Bu yıl sebze çorbası içmeme kararı aldım.

İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, Sabahattin Ali, Arif Dino, Asaf Halet Çelebi, Cavit Yamaç, Cahit Sıtkı Tarancı, Fahri Erdinç, Melih Cevdet, Oktay Rıfat, Fethi Giray, Şahap Sıtkı, Cahit Irgat, Orhan Veli, Alâettin Hakgüder. Bu listeye eklenecekler olabilir; Suat Derviş ile Reşat Fuat Baraner ve Fahri Önger de bu kuşakla beraber hatırlanabiliyor. Mina Urgan, Halet Çambel, Güzin Dino, bu kuşak içinde yer alan zamanın aydın üç genç kızı olarak görünüyor. Behice Boran, Muzaffer Şerif, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes bu kuşaktan ve bir anlamda «bilim kolu» oluyor; Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin genç ve parlak öğretim üyelerini meydana getiriyorlar. Adnan Cemgil, Muvaffak Şeref, Enver Gökçe de bu çevreye giriyor.

Yeni bir düzen coşkudur; Osmanlı düzeninden sonra Cumhuriyet, yeniyi simgeliyor. Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Kemal Tahir, son ikisi henüz Nazım Hikmet'in eğitiminden geçmemişler ve ünsüzler, hapiste yatıyorlar; 1940 Kuşağı'nın coşkusuna engel değil. Bir elektrikli merdivende yükselme duygusunu yaşıyorlar.

Osmanlı emperyalizminin destancısı, Osmanlı titreşimlerinin türkücüsü (*), hedonist ve hedonizmin alt kolu anlamında epiküryen (**) Yahya Kemal ile kendisi için bir halk değil, kendi halinde, içine büzülmüş ve büzülerek canlılığını yitirmiş bir halkın şairi Orhan Veli buraya ne kadar denk düşüyor! Suların çekilmesi bir gerçeklik oluyor.

(*) «İnönü bir gün bir gündelik gazetede Yahya Kemal'in divan biçimi bir gazelini göstererek 'bunları okudukça Nazım'ın hapiste olmasına canım yanıyor' demişti».

F. Rıfkı Atay, Nazım Hikmet, Yön, 1965, Sayı 110, s. 15.

(**) «Yahya Kemal'in niyeti benim mistisizmimle kendi Epikürizmi arasında bir diyalog açmak suretiyle bizi yeni bir humanizmaya ulaştıracak yolu bulmaktı».

«Şahane tembellik.. Evet, Yahya Kemal şahane bir tembeldi» ve bu nedenle humanizmayı bulamadı.

Y. Kadri Karaosmanoğlu, Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, Ankara, 1969, s. 155.

Türk gericiliği, Yahya Kemal'i biliyor. Yahya Kemal'i, Mehmet Âkif ile aynı yere koyuyor (*). Fakat Sabahattin Eyüboğlu'nun kampanya direktörlüğünde geliştirilen Yahya Kemal propagandasına karşı koyamıyor.

İkinci Dünya Savaşı'nın faşizmin yenilgisiyle sona erdiği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin henüz Soğuk Savaşı başlatmadığı zaman kesitinde, dünyada yeni sosyalist düzenler kurulurken, Türkiye'de pek çok kısa süren yeni bir umutlu havada Yahya Kemal'e karşı sesler yükselebiliyor. Türkiye Sosyalist Partisi'nin görüşlerini yansıtan Gün Dergisi, Yahya Kemal akımına karşı çıkmak gereğini duyuyor.

Hasan Tanrıkut, Gün Dergisi'nde çıkan «Şiirde Sağ ve Sol» başlıklı yazısında, Yahya Kemal'i dahi mürteci olarak niteliyor. Dehasını kabul etmekle birlikte bağnaz gericiliğini belirtmek zorunluluğunu duyuyor.

Kampanya o kadar etkili olmuş ki, Gün Dergisi de toptan bir çıkıştan yana görünmüyor: «Yahya Kemal'in sanat alanındaki ustalık ve üstatlığına dokunan yok, tenkid edilen, hücuma uğrayan tarafı dünyasıdır. Biz O'na 'dünyanı fena terennüm ediyorsun, sanatkârlığın yok' demiyoruz, 'bize sunduğun dünyayı sevmiyoruz' diyoruz»[36]. Hangisi hangisinden aldı, araştırmaya değer bulmuyorum; 1946 yılında Türk ilericiliğinin Yahya Kemal'e bakışı, Türk gericiliğinin Nazım Hikmet'e bakışıyla özdeş görünüyor.

(*) Türk gericiliğinin şiir dalında yetkili yazarlarından birisi, Âkif ile Yahya Kemal'in buluşmasını şöyle çözümlüyor: «İmparatorluğun batışında gelen ve şiir türlerinde tek kalan bu şairler, aynı medeniyetin ve ülkünün şairi olarak yan yana durdukları halde, ilk bakışta şiirlerinin özü ve biçimi bakımından doğu ve batı kadar ayrılıyorlar. Teferruatlıca, bu ayrılığın ilk noktası, çıkış ağzı, birinde estetiğin, öbüründe ülkünün hedef tutuluşudur. Biri estetikten çıkarak ülküye varıyor, öbürü ülküden başlayarak hemen estetiğini kuruyor ve sonra ikisi birlikte yürüyor».

Sezai Karakoç, Mehmet Âkif, İstanbul, 1978, s. 43-44.

«Kısaca form sahasında üstatlığını, muhtevada geriliğini söylüyoruz. Benim şahsen bugün Yahya Kemal için verebileceğim hüküm 'dahi bir mürteci' olduğudur». Karşı çıkışta çok büyük övgü de var.

Asım Sarp'ın (*) «Türk Şiirinde İleri Anlayışın Başlangıcı» başlıklı yazısı, kabul edilmeli, bir umuttan cesaret alan sertliği de içeriyor. Şair-i Azam Abdülhak Hamit, «Rasin, Korney ve Şekspir gibi iki ayrı cemiyetin üç dahisiyle boy ölçüşmeye kalkan kuş dilli bir Şanso Panso» sayılıyor[37]. «Sakız Mutasarrıfı», bununla Namık Kemal anlatılıyor, «kalemine kadar burjuva» ve «sistemsiz hürriyetçiliği tesadüfî» olarak niteleniyor. Mehmet Âkif ise «manzum konuşan bir cami vaizi» olarak tanımlandıktan sonra sıra Yahya Kemal'e geliyor. Şöyle sunuluyor: «CHP'nin estetik müşvari Yahya Kemal ise Divan edebiyatının, bilhassa Nedim'in izinde yürümüş mükemmel bir mukallididir». Gün Dergisi'nde Yahya Kemal'in Cumhuriyet Halk Partisi'nin estetik danışmanı olarak nitelenmiş olması, gerçeğin önemli bir bölümünü anlatıyor.

Yahya Kemal, Restorasyon dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nin estetik modelidir; estetik danışmanları, Nurullah Ataç ile Sabahattin Eyüboğlu oluyorlar. Düzeltilmesi gerekiyor.

Asım Sarp'ın yazısından, büyükelçilik döneminden sonra bir de milletvekili yapılmak istenen Yahya Kemal'in 1946 seçimlerinde, Halk Partisi tarafından, «İstanbul'u en iyi terennüm eden» şair olarak sunulduğu anlaşılıyor. Asım Sarp buna çok kızıyor ve şunları yazıyor: «Missouri gelmeden toplattırılıp bir yere kapatılan binlerce serseri çocuklarımızın, Cibali'de tütünden verem olan işçilerimizin, hürriyetsizlikten kan kusan aç mideli aydınlarımızın hangisi bu lüks birahanelerin bol bahşişli müşterisinin şiirinde canlandırılmıştır?» Bundan sonra da hüküm geliyor: «Her halde Yahya Kemal ileride de anıla-

(*) Asım Sarp'ın, Kemal Sülker'in yazı adı olduğunu bilmiyordum. Ruhi Bey'in cenaze töreninde Kemal Sülker'den öğrendim.

çaktır. Ama, mısraı bercesteleri ve yahut mehtabı sular- da sürüklemeleriyle değil, bilâkis tezatlı bir devrin en titiz bir şekilci sanatkârı olmasına rağmen gövdesi üstünde çifte gerdan taşıyan başını hiç bir sosyal hadiseye çevirmeyen ve bir İngiliz soğukkanlılığı ile olup bitenlere karşı bir tek mütalea ileri sürmeyen neme gerekçimistik ferdiyetçiliğiyle, her halde takdirle olmasa gerek, anılacaktır» (*). Epiküryen Yahya Kemal'i, çifte gerdanlı olarak betimliyor; sosyal konulardan, vebadan korkarca kaçıyor.

Ancak etkili oluyor: Ataç'ın, Orhan Veli ve Eyüboğlu'nun Yahya Kemal kampanyasını üstlenmesiyle Restorasyon Dönemi CHP estetiği etkili oluyor.

Tezi yazıyorum: Nazım Hikmet, Türk şiirini ve Türk estetiğini en az etkileyebildi.

Yahya Kemal çözümlemesini tamamlıyorum; Ahmet Hamdi Tanpınar'ın, 1959 yılında yayınlanan «Türk Edebiyatında Cereyanlar» incelemesindeki hükmü aktarıyorum. Şöyle: «Yahya Kemal, şiiri ve şahsiyetiyle son devir edebiyatımızda en derin tesiri yapmıştır» (**). Osman-

---

(*) Eğer Nazım dışında bir örnek sanatçı aranacaksa, Fikret'tir.

«Fikret, geçmiş devirlerin alaca karanlığı içinde temiz kalmış elinin şerefle yükselttiği insanlık meşalesiyle ileri sanatın yolunu gösterir».

Asım Sarp, Türk Şiirinde İleri Anlayışın Başlangıcı, Gün, 1946, Sayı 15-16, s. 11.

Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarını okumuş olanlar, aynı kanıyı paylaştığımı biliyorlar; öyle sanıyorum.

(**) «Yahya Kemal'in hayal dünyası deniz ve alkol etrafında toplanabilir. Bu apollonien şair, alkolün hallerini şiir halinin daima bir başka şekli addetmiş ve onda bazen kendisi olmanın imkânını veya büyük ve zaruri kaçışların kapısını örmüştür. Denize gelince, tıpkı İstanbul'un peyzajı gibi onun şiiri hemen her noktasından denize açılır. Deniz onda bazen de derinliklerine atılarak 'dar varlığımızın hendesesinden' kurtulacağımız cemiyetin kendisi ve çok defa da imkânsıza susamış insan ruhunun eşidir».

Ahmet Hamdi Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler, İstanbul, 1977, s. 110.

lı yayılmacılığının türkücüsü, hedonist kişilik Yahya Kemal'in etkili olması acıdır; muhasebesinin yapılması gerekiyor.

Sabahattin Eyüboğlu ve kardeşi Bedri Rahmi, 1940 Kuşağı'nın içinde sayılmıyor; saymak için bir neden yok. Ancak hedonist ve popülist Eyüboğlu Kardeşler, her fırsatta 1940 Kuşağı'na ve bu kanalla da Türk ilericiliğine zaaf taşıyorlar (*). Sabahattin ve Bedri Rahmi Eyüboğlu için yaşamak derlenebilecek hazzı maksimize etmek olarak görünüyor.

Eyüboğlu Kardeşler'i birbirinden ayırmak için harcanacak bir çabayı gereksiz görüyorum. Bedri Rahmi'de hedonizm dozajı daha yüksek; ancak, Yahya Kemal'e kapılanma Sabahattin ile başlıyor.

Sabahattin Eyüboğlu, tarih düşüyorum, Yahya Kemal ile 13 Aralık 1935 tarihinde, akşam vakti, tanışıyor. Bunu, bir gün sonra yazdığı mektuptan çıkarıyorum. Aktarıyorum: «Haber arama.. Hayat müthiş günlükleşiyor... Tesbih çeker gibiyiz. Dün akşam Yahya Kemal'le tanıştık. L'orient'da Suut Kemal, Hasan Avni filân oturuyorduk. Masamıza geldi. Suut Kemal tanışıyormuş. Saat beşten yediye kadar durmadan konuştu, ama durmadan». Sabahattin, Bedri Rahmi'ye mektubunu yazarken, tam burada konukları geliyor ve ara veriyor. Sonra devam edebiliyor. «Dün akşam mektubun yarım kalmıştı. Yahya Kemal'i anlatıyordum. İki saat durmadan konuştu. Sapına kadar şair herif cidden. Ağzında şiir hazzı, şiir lezzeti, şiir sarhoşluğu var». Ağızda haz, lezzet, sarhoşlukla

---

(*) Sevgili Azra Erhat, Azra Hanım, vefatından hemen önce, bana yazdığı bir mektupta Sabahattin Eyüboğlu'nu nasıl çözümleyeceğimi sormuştu. Sabahattin Eyüboğlu'nda bir popülist yan olduğunu, bunu sert biçimde eleştireceğimi ve bir hümanist yan gördüğümü, bunu destekleyeceğimi yazmıştım.

Vaadimin yarısını tutamadığım için üzülüyorum; Eyüboğlu'nun hedonizmi, hümanizminin önüne geçti.

anlatılan bir şiir görünce, Eyüboğlu'nun bağlanması zor olmuyor.

Fakat Nazım hapse girinceye kadar, bu bağlanmanın meyvasız kaldığı anlaşılıyor. 24 Eylül 1938 tarihli, Sabahattin'den Edirne'deki Bedri Rahmi'ye, Bedri Rahmi'nin Edirne'de ne yaptığına hemen geliyorum, yazılan mektupta şunlar var: «Üstadla bugün Vefa taraflarında hayli dolaştık. Arif'in evini gösterdim. Aferin ressama dedi. Mahallesini çok iyi seçmiş. Yağmur gezintimizi yarım bıraktı. Şehzadebaşı kahvelerinden birine girdik. Sonrası malûm.. Yeni yazdığı birkaç şiiri okudu. Üstad artık durmadan yazıyor. Allah aramızdan eksik etmesin». Sabahattin Eyüboğlu'nun bu duasına ne demeli?

Şimdi mektuba kaldığı yerden devam ediyorum: «İnsan Dergisi'ni 1 Ekim'de tekrar çıkarıyoruz»[88]. Dergi, bir kez çıkarılmış ve kapatılmış değil; buna karşın Eyüboğlu'nun «tekrar çıkarıyoruz» demesi, Nazım Hikmet'in aniden hapsedilmesinin yarattığı korku ile Nazım'ın da içinde olduğu bir ekip tarafından çıkarılacak olan Dergi'nin yayınını ertelemeyi anlatıyor. «İnsan Dergisi'ni 1 Ekim'de tekrar çıkarıyoruz. Düzeltmelerle uğraşıyoruz. Hani sen resim haberleri yazacaktın? Ben bu sefer 'Yaşayan Geçmiş' diye bir şey yazdım». Sabahattin, kardeşine bile doğru yazmıyor. İnsan Dergisi'nde ve birinci sayıda yayınlanan «bir şey» ileri sürdüğü türden «Yaşayan Geçmiş» değil, «Yeni Türk Sanatkârı Yahut Frenk'ten Türk'e Dönüş» başlığıyla bir Yahya Kemal propagandası oluyor. Sabahattin Eyüboğlu, yeğeninin, Bedri Rahmi'nin bu mektubu yayınlayacağını bilmiyor: Yahya Kemal propagandasını Yahya Kemal ile birlikte yazdığı anlaşılıyor. Yaptığı işten, nitelemesiyle «bir şey», çekiniyor; utangaç.

Bu alt bölümü bitiriyorum. Bedri Rahmi'nin Edirne'den çektiği bir telgrafı aktarıyorum.

«Bay Şükrü Kaya
Dahiliye Vekili-Parti Genel Sekreteri
Ankara

Güzel Edirne'den muvaffak bir kaç eserle dönebilmek için bütün gayretimle çalışmağa başlarken sonsuz teşekkür ve hürmetlerimi sunarım.

Ressam
Bedri Rahmi»

Bedri Rahmi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Anadolu gerçeklerine resmetme kampanyasına katılıyor. Kampanyaya katılan ressamlara harcırah ve gittikleri yerlerde barınma kolaylıklarından başka bir de 300 lira veriliyor. Bu paranın değerini tartabilmek için, Bedri Rahmi'nin 1936 yılında bir resmin köşesine yazdığı şiiri nakletmekte yarar görüyorum[39]. Bedri Rahmi'nin dünyasını da aydınlatıyor.

Fındıklıdaki ilk evimiz,
Kedimiz: Negüs
Ev kiramız ayda 18 lira
Rakı: Yarım litre 49 kuruş
Maaş: 100 lira
Bir yazı parası: 250 kuruş
Resim satma şansı: Sıfır
Evimiz Akademi'nin tam karşısı.
Her cumartesi: Cümbüş!
4 adet 49 luk rakı ile
Gelenler: Abi-Suut-Mazhar
Arif Kaptan-Enver Ziya

İttihat ve Terakki'nin sanatçılarla ve bu arada ressamlarla yakın ilişkiler kurmuş olduğuna değindim. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu deneyimi bildiği kesin; ancak yine de ressamları Parti emrinde Anadolu gerçeklerine gönderme programını sahiplenen birisi var: Vedat Nedim Tör. Türkiye Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olduğu sırada, Londra'da Sovyet Arcos Şirketi'ne polisin girmesinden korkarak, Vedat Nedim de İstanbul'da Sovyet Arcos Şirketi'nde çalışıyor, 1927 yılında tüm gizli belgeleri polise teslim eden Vedat Nedim, anılarında, bu programı kendisinin önerdiğini yazıyor. Şükrü Kaya'-

ya şunları söylediğini ileri sürüyor: «Ressamlarımız çokluk İstanbul'da otururlar ve yine çokluk hep İstanbul'un manzaralarını, Kurbağalı Dere'yi, Göksu'yu, Boğaziçi'ni, camileri veya manolya, gül, elma ve portakal, natürmort resimlerini yaparlar. Bunlara bu toprağın gerçekleri ile karşılaşmak imkânlarını verelim ve ressamlarımız için yurt gezileri düzenleyelim»[40]. Şükrü Kaya, öneriyi beğeniyor ve ressamları seferber etmek için seferber oluyor.

Vedat Nedim Tör, bu kampanyaya katılan ressamları saymaya «aziz dostum» dediği Bedri Rahmi ile başlıyor. Bedri Rahmi, bu seferberliğin önemini, Vedat Nedim Tör'ün etkisindeki «Hep Bu Topraktan» Dergisi'nin Nisan 1944 tarihli sayısında anlatıyor. Aktarıyorum: «Memleketimizde resim sanatının boy atıp gelişebilmesi için sarfedilen gayretlerden ressamlarımızı en çok sevindiren, Partimizin tertiplediği yurt gezileri olmuştur. Bu gezilerin en güzel tarafı, kendilerini memleket içersinde lüzumsuz bir lüks eşyası gibi görmeye başlayan ressamlarımıza, bir işe yaramak fırsatını vermiş olmasıdır». Cumhuriyet Halk Partisi, Bedri Rahmi'ye göre, ressamları işe yaramadıkları kompleksinden kurtarıyor. «Devlet sergilerine ancak iki üç eserle iştirak eden ressamlarımız, iki aylık bir yurt gezisinden 20-25 eserle dönüyorlar. Yurt gezileri, bize ressamlarımızın hakiki verimlerini ve hüviyetlerini tanıtmış oldu». Yurt gezileriyle, ressamlar da ressamları tanıyorlar.

Korku ve İdeoloji

İnat ile hülya birbirinden ayrılmıyor; ekleyeceklerim var. İnatçı, çalışkan oluyor (*). Ütopyacılar, vulgar kanı-

(*) İlya Ehrenburg, Birinci Savaş'ın ilk yıllarında, Picasso için, «görülmemiş bir hızla çalışıyordu» diye yazıyor. «Gazete muhabirleri, ya da fotoğrafçıları çeken çeşitli tuhaflıklar, Picasso'nun yaşamı değil, onun sigara molalarıdır». *İlya Ehrenburg'un Hatıraları, İstanbul, 1968, s. 116.*

nın tam karşısında, çok çalışkandırlar; üç büyük ütopyacı, Fourier, Saint-Simon ve Owen, hülyalarını çalışarak kuruyorlar.

Korku ve hedonizm, birbirinden ayrılmıyor; ekleyeceklerim var. Korkak ve hedonist aynı zamanda tembel oluyor. Yahya Kemal'in bir «Şahane Tembel» olduğu daha önce yazıldı.

1940 Kuşağı'nın korkusu, içlerinden değil dışlarından geliyor.

Geçmişi kırıp, parçalara ayırarak yeniden kurmayı denediğim çalışmalarımın bu kesitinde, Restorasyon uygulayıcılarının 1940 Kuşağı için ayrı bir «Korku Senaryosu» yazmış olduğu sonucuna varıyorum. Bir başka dünyadan paralellik kurabiliyorum. Birinci Dünya Savaşı başında Paris'te yaşayan İlya Ehrenburg, bir şaşkınlığını dile getiriyor. Şöyle: «Akşama doğru şehrin üzerinde bir Alman uçağı görüldü. Bu, şehri bombalamaktan çok korkutmak içindi. Almanlar buna 'Güvercin-Taube' diyorlardı. Beni hepsinden çok bu isim şaşırtmıştı»[41]. Birinci Dünya Savaşı'ndan İkinci Dünya Savaşı öncesine gelindiğinde, korku ile güvercin sözcüklerinin yan yana gelmesi karşısında şaşırmıyorum.

1930 yıllarının deneyimi var. Restorasyon, belli deneyimlerin üzerine geliyor. 1930 yıllarının biri sonuç vermiş ve diğeri sonuç vermemiş iki deneyiminden söz etmek durumundayım.

Birinci deneyimin kısa öyküsü şöyle: Sabahattin Ali, Konya'da öğretmenlik yaparken arkadaşları arasında «Memleketten Haber» şiirini okuyor (*). Öğretmen Mus-

---

(*) Asım Bezirci, 'şiir Almanya'da yazılmış olup Sivas'taki bir Bektaşi hareketiyle ilgiliydi, bazı yerleri değiştirilmişti, üstelik, içinde Atatürk'ün adı da geçmiyordu» diye yazıyor.

A. Bezirci, Sabahattin Ali, İstanbul, 1979, s. 27.

Bu şiirin yazıldığı zamanda Sabahattin'in yakın arkadaşı ve sonraları can düşmanı Nihal Atsız da şunları yazıyor: «Bu şiirde hükümet ve hükümet adamları şiddetle hicvedili-

tafa ihbar ediyor ve öğretmen Emin Soysal tanıklık yapıyor. Devlet Başkanı Atatürk'ü hicvettiği iddiası ile yargılanıyor; bir yıl hapse mahkûm oluyor.

⁂

Hey anavatandan ayrılmayanlar
Bulanık dereler durulmuş mudur?
Dinmiş mi olukla akan kanlar?
Büyük hedeflere varılmış mıdır?

Asarlar mı hâlâ Hakk'a tapanı?
Mebus yaparlar mı her şaklabanı?
Köylünün elinde var mı sabanı
Sıska öküzleri dirilmiş midir?

⁂

Sabahattin Ali, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Affı'ndan yararlanarak hapisten çıktı; tekrar öğretmenliğe dönmek istedi. Zamanın Millî Eğitim Bakanı, öğretmenliğe alınabilmesi için, bir tür pişmanlık ya da sadakat belgesi getirmesini istedi.

Sabahattin Ali, pişmanlık belgesi ya da sadakat şiirini, «Benim Aşkım» adı ile 15 Ocak 1934 tarihli Varlık Dergisi'nde yayınladı. Moskova'da Sabahattin Ali üzerine doktora çalışması yapmış olan Bulgaristan yurttaşı araştırmacı İbrahim Tatarlı, Sabahattin'in sadakat şiirini yoksulluktan kurtulmak için yazdığını ileri sürüyor.

İlhami Soysal'ın önsözü ile Sabahattin Ali anılarını yayınlayan kuzeni Reşit Ertüzün, Sabahattin Ali ve ailesi hakkında yeni bilgiler veriyor. Babasının ve Sabahattin'in dayısının Ankara'da varlıklı bir doktor olduğunu ve Sabahattin Ali'nin evlerinde kaldığını açıklıyor. «O zamanlar durumu iyi olan ailemizin misafiri olarak el üstünde tutulan Sabahattin'in hiç bir şekilde yoksulluk çektiği söylenemez. Özellikle annemin gösterdiği yakınlıktan

yordu. Başta o zamanki cumhurreisi Gazi olduğu halde herkese sövtülüyordu».

Atsız, İçimizdeki Şeytanlar, İstanbul, 1940, s. 7.

ve ilgiden Sabahattin'in kimseye yakındığını sanmıyorum»[42]. Bunlar saf olgulardır; bir de değerlendirme ekliyor. «Benim bildiğim kadarıyla Sabahattin o manzumeyi yazdığı sırada gerçi işsizdi; ama isterse memuriyetten başka iş yok değildi. Tercümanlık, gazetecilik, yazarlık, hatta millî eğitim dışında herhangi bir memuriyet bulmak onun için hiç de güç olmayacaktı». Sabahattin, bu olanakları denemedi; Millî Eğitim Bakanlığı'na dönmek istedi. Sadakat Şiiri'ni yazdı ve döndü.

*
**

BENİM AŞKIM

Bir kalemin ucundan hislerimiz akınca
Bu ince yol aniarı sıkıyor, daraltıyor;
Beni anlayamazsan gözlerime bakınca
Göğsümü parçala bak kalbim nasıl atıyor.

Daha pek doymamışken yaşamanın tadına
Gönül bağlanmaz oldu ne kıza, ne kadına..
Gönlüm yüz sürmek ister yalnız senin katına,
Senden başka her şeyi bir mangıra satıyor.

Sensin, kalbim değildir, böyle göğsümde vuran,
Sensin «Ülkü» adıyla beynimde dimdik duran,
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran;
Seni çıkarsam, ömrüm başlamadan bitiyor.

Hem bunları ne çıkar anlatsam bir düziye?
Hisler kambur oluyor dökülünce yazıya.
Kısacası: Gönlümü verdim Ulu Gazi'ye,
Göğsümde şimdi yalnız onun aşkı yatıyor.

*
**

Sabahattin, «Benim Aşkım» Sadakat Şiiri ile Millî Eğitim Bakanlığı'na döndü. 1940 yıllarında memuriyetten ayrıldı. 1940 yıllarının sonlarında, arkasından vurularak öldürüldü. Sabahattin'in öldürülmesi ve öldürülmesinden

daha çok öldürülmesinin açıklanması, açıklanma süreci içinde piyasaya sürülen senaryo, 1940 yılları «Korku Senaryosu» içinde çok önemli bir bölüm oluyor.

Bir parantez açıyorum: Sabahattin, Türkiye'den kaçacağını Mısır'daki sağır sultana bile duyuruyor. Arkadaşları, Sabahattin Ali'nin Türkiye'den çıktığını düşünüyorlar; içlerinde Paris'e gidip Sabahattin Eyüboğlu'na konuk olabileceğinden korkanlar bile var. Sabahattin, artık arkadaşları için bir kaygı kaynağı olmuş, durumda.

Böyle bir durumda resmî makamların, öldürüldükten aylar sonra Sabahattin'in feci ölümünü açıklaması için bir gerek yok; kimse Sabahattin'i sormuyor. Türkiye'den gitmiş olmasının arkadaşları için bir rahatlık kaynağı olduğu bile söylenebilir. Buna karşın, hiç kimse sormadan, bir dedikodu çıkmadan, resmî makamlar Sabahattin'in feci ölümünü, başka yerden toplanmış bir çuval kemikle ve tümüyle uydurma bir senaryo ile açıklıyorlar.

Bir gerek var: Sabahattin'in feci bir biçimde öldürülmesi yeterli olmuyor. Ölümü sağ olanları öldürmek için kullanılmak isteniyor. Ölümünden korku yaymak istiyorlar.

Biliyorlar: Dehşet, şiddetten daha etkilidir.

Parantezi kapatıyorum ve devam ediyorum. Nazım'a geliyorum.

1938 yılına gelmiş oluyorum. Nazım Hikmet, adı unutulmasın, daha sonra CHP'den milletvekili olan komiser Salih Tanyeri'nin etkin katılımıyla, İstanbul'da tutuklanıyor ve yargılanmak için Ankara'ya getiriliyor. Harp Okulu Davası'dır; derhal mahkûm oluyor. Ankara'da cezaevinde bulunuyor ve Harp Okulu öğrencilerinden tutuklu ve mahkûm A. Kadir anlatıyor. Aktarıyorum.

«O gün ikindi vakti avluda dolaşırken, telefona çağırdılar Nazım'ı. Ben de gittim arkasından. O içeri müdürün odasına girdi, müdür odada yoktu, ben odanın kapısında eşikte dinledim. Nazım heyecanla aldı eline telefonu. 'Ha, Sadri, sen misin?... Merhaba! İyiyim, iyi...: Evet... Evet.. Evet, sonra?... Ne?... Hususi mektup mu?.. Ne diyorsun sen kardeşim?... Hususi mektup yazmam

CUMHURREİSİ ATATÜRK'ÜN YÜKSEK KATINA

Türk Ordusunu «isyana teşvik» ettiğim iddiasıyla on beş yıl ağır hapis cezası giydim. Şimdi de Türk Donanmasını «isyana teşvik etmekle» töhmetlendiriliyorum.

Türk inkılâbına ve senin adına and içerim ki suçsuzum.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Kör değilim ve senin yaptığın her ileri dev hamlesini anlayabilen bir kafam, yurdumu seven bir yüreğim var.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Yurdumun ve inkılâpçı senin karşında alnım açıktır.

Yüksek askerî makamlar, devlet ve adalet, küçük-büyük bürokrat gizli rejim düşmanlarınca aldatılıyorlar.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Deli, serseri, mürteci, satılmış, inkılâp ve yurt haini değilim ki, bunu bir an olsun düşünebileyim.

Askeri isyana teşvik etmedim.

Senin eserin ve sana aziz olan Türk dilinin inanmış bir şairiyim. Sırtıma yüklenen ve yükletilebilecek hapis yıllarını taşıyabilecek kadar sabırlı olabilirdim. Büyük işlerin arasında seni bir Türk şairinin felâketi ile alâkalandırmak istemezdim.

Bağışla beni. Seni bir an kendimle meşgul

. . . . . .

Yön, 3 Şubat 1967, Sayı 201.

Yön'ün Notu: Nazım'ın bu mektubu, Atatürk'e verilmek üzere, şairin bir yakınına verilmiştir. Fakat o sırada hastalığı ağırlaşan Atatürk'e mektup bu yüzden sunulamamıştır. Haluk Şehsuvaroğlu'nun eline geçen mektup, Yücel arşivinde saklanmak üzere Muhtar Enata'ya tevdi edilmiştir.

ettimse, almma vurulmak istenen bu «inkılâp askerini isyana teşvik» damgasının ancak senin ellerinle silinebileceğine inandığımdandır.

Başvurabileceğim en inkılâpçı baş sensin.

Kemalizmden ve senden adalet istiyorum

Türk inkılâbına ve senin başına and içerim ki, suçsuzum.

Nazım Hikmet Ran

NAZIM HİKMET AF BEKLİYOR: 1946

Kemal kardeşim,

Üç gün önce sana uzun bir mektup yazmıştım. Herhalde almışsındır. Bugün sana iyi bir haber, daha doğrusu gerçekleşirse iyi olacak bir haber vermek için bu mektubu yazıyorum. Ben, bugün, B. M. M.'ne bir dilekçe ile başvurarak ve bir adlî hatâ, bir kanunsuzluk, bir gadra uğradığımı bütün kanunî delilleriyle ispat ederek, cezamın kaldırılmasını istedim. Alacağım neticeye göre, - ki bu neticenin her şeye rağmen hakikatı meydana çıkarmak suretiyle tecelli edeceğini sanıyorum - sen de tabiî aynı makama müracaat edersin. Şimdilik benim alacağım neticeyi bekle. Senin müracaatın için ben sana haber veririm.

Biraz şaşırdığını, canım şimdi zamanı mı? diye düşüneceğini tahmin ediyorum, fakat diyalektik denilen nesne bir acaip şeydir ve hakikat bazan en umulmadık şartlarla tecelli eder.

Haydi hayırlısı kardeşim. Bugün sana 25 lira yolladım. Seni hasretle kucaklarım; bu hasretin, en nihayet adaletin tecelli, hakkın yerini bulacağı ümidiyle yakında giderileceğine inanıyorum.

. . . . . .

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 332.

ben... Pullu istida yazarım, halk gibi. Hakkımı öyle ararım... Pullu istida yazarım, Sadri, pullu istida!... Böyle de sen ona. Güle güle..' Hırsla koydu telefonu yerine. Yüzüm kıpkırmızı olmuştu öfkeden»[43]. Öfke, daha sonraki ağır baskıların sonunda, kayboluyor.

Öfkenin kaybolduğuna «tarih» işaret ediyor. A. Kadir, müdüriyetten çıkınca «ne oldu ki?» diye soruyor. Cevabı yazıyorum: «Sadri Ertem telefon eden.. Dahiliye Vekilini görmüş, Şükrü Kaya'yı.. Hususi bir mektup yazarsam, Atatürk'e, kendisi götürür mektubu verirmiş ona, affettirirmiş beni... Şuna bak sen...» Sabahattin Ali'ye denenen yöntem Nazım Hikmet'e de uygulanıyor.

Sonuçta başarılı olmuyor. Nazım Hikmet, bu uzun hapisliğinin çok büyük bir bölümünde sürekli bir özel af ile avutuluyor. Zaman zaman inanıyor. Zaman zaman canı sıkılıyor. Sonunda gerekenleri yapıyor. En son 1946 yılında af için umutlanıyor. Sonra, Soğuk Savaş ile birlikte Nazım da, af da unutuluyor.

Bunlara bu bölümde değinmek zorundayım. Şimdi, Nazım Hikmet'in öfkesini yenerek istenen mektubu yazmış olduğunu belirtmek durumundayım.

Mektup sonuç vermiyor.

Öznel niyetleri bir kenara bırakıyorum; tarihsel mantık ortaya çıkıyor, bunun üzerinde durmak istiyorum. Tarihin fiziksel akışına bakıldığında, Nazım Hikmet'in Mustafa Kemal'e ulaştırılmak üzere «bağışla beni» cümlesini içeren, «başvurabileceğim en inkılâpçı baş sensin» ile sonuna yaklaşan ve «Kemalizmden ve senden adalet istiyorum» dilekleri sona eren bu mektubun Kemal Paşa'ya ulaşıp ulaşmadığı konusunda bir spekülasyonu önemli ve değerli bulmuyorum.

Restorasyon için, Nazım Hikmet'in hapiste olması gerekiyor.

Gereklilik zorunluluk mu? Determinizmin, kaba mekanizme dönüştürülmesine hep karşı oldum. Probalistik bir platformda, pratiklere açık bir alanda, bu gerekliliğin kesin gerçekleşeceğini söylemek, insan aklının çalışmasını durdurmakla özdeştir; öyle düşünüyorum.

Gerekliliğin gerçekleşmesi, bir güç sorunudur ve dinamiklerin dengesi ve sonucudur. Aynı gereklilik bir başka zaman kesitinde gerçekleşmeyebilir; gerçekleşmediği olmuştur, sınıfsal ve politik dinamikler, ister olgusal isterse gizli olsun, gerçekleşmeyi önleyebilir.

Nazım'ın hapisliği bir gerçekliktir (*). Sabahattin Ali, Sadakat Şiiri'ni yazdı, öldürüldü.

Korku Senaryosu, Nazım Hikmet'te başarıya ulaşmadı. Nazım, yaşadı.

İnat, ütopya ve çalışkanlık bir arada bulunuyor.

Ütopyacı, bir yanıyla saf bir çocuk oluyor.

Nazım ölünceye kadar saf bir çocuk kaldı (**). Bunu daha da geliştirmek imkânım olacak; bu bölümde.

Hapislik bir yaşam biçimidir; sınırlı, ancak yaşamdır. Zamanı ve uzamı aşmanın gizini saklıyor.

*
**

Dünyadan, memleketinden, insandan
umudun kesik değil diye
ipe çekilmeyip de
atılırsan içeriye,
yatarsan on yıl, on beş yıl
daha da yatacağından başka,
«Sallansaydım ipin ucunda
bir bayrak gibi keşke»
demiyeceksin,

(*) Hapisteki aydının en büyük düşmanı, sulu gözlü ve göz yaşlarından eğilmeye hazır, yakınları oluyor.

(**) «Kimi zaman saflığı, bilge olmasına yardım ediyordu».

«Nazım'ın yaşamı fırtınalı ve ağır geçmişti; ayrılıkların her çeşidini, bütün adlarını bildiği halde, bir defa olsun kopmanın acısını çekmemişti: Ömrünün sonuna kadar gençlik yıllarının ülküsünü, tatlarını, bağlılıklarını korumasını bildi».

«Nazım'ın inanmış bir inkılâpçı, büyük şair olduğunu herkes bilir. Ama onunla görüşenler, Nazım'ın, eşine az rastlanan, iyi yürekli, iyi bir insan olduğunu da bilirler».

İlya Ehrenburg'un Hatıraları, op. cit., s. 285-287.

yaşamakta ayak direyeceksin.
Belki bahtiyarlık değildir artık,
boynunun borcudur fakat,
düşmana inat,
bir gün fazla yaşamak.
İçerde bir tarafınla yapayalnız kalabilirsin,
kuyunun dibindeki taş gibi,
Fakat öbür tarafın
dünyanın kalabalığına
öylesine karışmalı ki,
sen ürpermelisin içerde,
dışarda kırk günlük yerde yaprak kıpırdasa.
İçerde mektup beklemek,
yanık türküler söylemek bir de,
bir de gözünü tavana dikip sabahlamak
tatlıdır ama tehlikelidir.
Tıraştan tıraşa yüzüne bak,
unut yaşını,
koru kendini bitten,
bir de bahar akşamlarından;
bir de ekmeği
son lokmasınadek yemeği,
bir de ağız dolusu gülmeyi unutma hiçbir zaman.
Bir de kimbilir,
sevdiğin kadın seni sevmez olur,
ufak bir iş, deme,
yemyeşil dal kırılmış gibi gelir,
içerdeki adama.
İçerde gülü, bahçeyi düşünmek fena,
dağları, deryaları düşünmek iyi.
Durup dinlenmeden okumayı yazmayı,
bir de dokumacılığı tavsiye ederim sana,
bir de ayna dökmeyi.
Yani içerde on yıl, on beş yıl,
daha da fazlası hatta
geçirilmez değil,
geçirilir,

karamasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir!

*
**

Umut umudu besliyor.

Korku, korkuyu doğuruyor.

Dram bir anlatımdır; içinde agon olacak. «Agon» yarış anlamına geliyor; acıyı ve çelişkiyi anlatıyor. Dram, ilkelin, tehlikeli av sahnelerini; avı yakalamak ile yaşamı kaybetmek arasındaki heyecanını, kabilesini anlatmasıyla başlıyor.

Aydıntürk'ün umudu, 1943 yılında solmaya başlıyor.

Aydıntürk'ün dramı, 1943 yılında başlıyor.

1943 yılı başlarında Stalingrad önlerinde faşizm yeniliyor. Bu, savaşın döndüğünü haber veriyor.

Dram, diyalektik olmak zorunda kalıyor.

Faşizmin yenilgisinin işaretlerinin ortaya çıkması, Türk ilericiliği için bir dram oluyor; Sıkıyönetim Komutanlığı, İstanbul'daki «müseccel», eskiden bu sözcük kullanılıyordu, «tescilli» anlamına geliyor, ne kadar solcu varsa, İstanbul dışına sürüyor.

1937 yılı olabilir; kaynakların bugünkü düzeyinde daha kesin yazmam mümkün görünmüyor, Türkiye'de bir «cephe» kuruluyor. Türkiye Komünist Partisi, kendisini tasfiye ediyor ve CHP kanallarına akıyor. 1943 yılında Stalingrad'ta Sovyet Kuvvetleri, Faşist Alman Kuvvetleri'ni kesin bir yenilgiye uğratınca «cephe» çürümeye başlıyor.

Cephedir; en güçlü olduğu zaman çökme işaretleri veriyor.

Açıklanması gerekiyor: Taraflar korkularını duyuyorlar.

Burada, Tercüman Gazetesi yazarı ve siyasî tarih profesörü Fahir Armaoğlu daha iyi bir kaynak olabilir mi? Bu bölümde, korkunun yol açtığı sağ öğrenci terörlerinden söz etmek durumunda kalacağım; işte bu tarihte Fahir Armaoğlu bir üniversite öğrencisidir ve sağ öğrenci terörlerinde önde bir yer alıyor. Daha sonra pres-

tijli Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyasî tarih profesörlüğüne kadar yükseliyor.

Aktarıyorum: «1942 yılı sonunda Türkiye üzerindeki Alman baskısı kalkmakla beraber, bunun yerini Müttefiklerin baskısı aldı. Bu konuda Sovyetlerin Stalingrad zaferi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu, aynı zamanda, Türk-Sovyet münasebetlerindeki yeniden terse dönüşün de başlangıcı olmuştur»[44]. Baskı, öncelikle Batılılardan geliyor. Birleşik Krallık ile Birleşik Amerika, Türkiye'nin kendi cephelerinde savaşa katılmasını istiyorlar.

1943 başında Roosevelt ile Churchill Casablanca'da buluştuktan sonra, vardıkları sonuçları, Türkiye'ye aktarmak görevi Churchill'e düşüyor. Devlet Başkanı İsmet Paşa ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile 30 Ocak 1943 tarihinde Adana'da buluşuyorlar. Churchill, Adana'da, Fahir Armaoğlu'ndan aktarıyorum, «Türkiye'nin en geç 1943 yılı sonunda savaşa katılmasını» istiyor.

Türkiye'nin görüşü ilginçtir; aktarılmaya değer buluyorum. «Buna karşılık Türk devlet adamları şu iki nokta üzerinde özellikle durdular: 1) Türkiye, Sovyet Rusya'dan emin değildir ve ondan çekinmektedir. Almanya'nın yenilmesiyle Sovyet Rusya Avrupa'da egemen duruma gelecektir. 2) Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için Türk Ordusu'nun malzeme bakımından geniş ölçüde takviyesi gerekir». Açık; Türkiye, Savaş'tan sonra sosyalizmin genişlemesinden ve Türkiye'yi etkisi altına almasından kaygılanıyor.

Bir paragraf daha aktarıyorum: «Churchill, birinci noktaya verdiği cevapta, komünizmin artık belirli bir ölçüde değişmiş olduğunu, savaş sonrasında Rusya, Türkiye'ye saldırsa bile (*), kurulacak milletlerarası teşkilâ-

---

(*) Çok açık bir noktanın altını çizmek zorundayım: İkinci Dünya Savaşı sonunda, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istediği inancını sürdürebilmek için «belge yok» ikinci tezini ortaya atanlar, daha 1943 yılında, Türkiye'nin böyle bir inanç için hazırlık yapmış olduğunu kabul etmek durumundalar.

Bir de şunu görmek zorundalar: Böyle bir propagandanın kaynağı zamanın Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Stalin-

tın (yani Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın) gereken tedbirleri alacağını bildirdi. İkinci noktaya gelince, İngiltere ve Amerika, Türkiye'nin istediği yardımı yapacaktır»[45]. Bunları saptadıktan sonra aktarmayı kaldığı yerden ve olduğu gibi sürdürüyorum. «Saraçoğlu ise, Churchill'e, Türkiye'nin fiilî garantiye sahip olmak istediğini, Avrupa'nın slavlarla ve komünistlerle dolu olduğunu ve Almanya yıkıldığı takdirde, bütün yenilen memleketlerin bolşevikleşeceklerini söyledi». Zamanın Başbakanı Saraçoğlu, sosyalizmi önlemek için Faşist Almanya'nın zaferine güveniyor.

Fakat 1943 yılı Kasım ayında Tahran'da toplanan Müttefikler Doruk Toplantısı, Türkiye'nin savaşa katılmasını kararlaştırıyor. Birleşik Krallık Dışişleri Bakanı Eden, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu'nu Kahire'ye çağırıyor ve alınan kararı bildiriyor. Daha sonra, 4-6 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de İnönü-Churchill görüşmesinde Türkiye savaşa katılmayı kabul ediyor.

Türkiye kendine güvenmiyor. Savaşın Sovyet etkinliğinin yayılmasıyla sonuçlanacağına inanıyor.

İstanbul'dan solcuları sürmeye başlıyor.

1940 Kuşağı'nın yazgısı olan sürgünler, işte bu karar sonrasında ve birdenbire başlıyor. Rejim, cephesini bozuyor ve aydınlara karşı korkutma senaryolarını uygulamaya koymaya başlıyor.

Bir Kurul'dan söz etmenin sırası geldi. Zamanın Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel (*), CHP İdare Heyeti Üyesi Maraş Milletvekili Hasan Reşit Tankut (**), Ada-

---

grad Savunması ve Adana Görüşmesi sırasında Matbuat Genel Müdürü'dür.

Hemen burada bir Kurul'dan söz ediyorum. İstanbul'u Sovyetler'den korumak için 1943 yılında İstanbul'da Sıkıyönetim emriyle sürgünler başlıyor. Bir Kurul, kimlerin sürüleceğini saptıyor.

Selim Sarper, İstanbul'da kapatılacak sol dergileri, sürülecek aydınları belirleme Kurulu üyesidir.

Rastlantı, bilinmeyen beraberliklere verilen isim oluyor; bilinmezliklerin bir bölümünü kaldırıyorum.

(*) Şair Can Yücel'in babası.

(**) ODTÜ'de Profesör Gönül Tankut'un babası.

let Bakanlığı Ceza İşleri Müdürü Naki Yücekök (*), Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper (**), Matbuat Umum Müdürlüğü İç Matbuat Müdürü Servet İskit (***), Emniyet Umum Müdürü Osman Sabri Adal, bu Kurul'u oluşturuyor. Kurul, çalışmalarının bir aşamasında, zamanın Başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na bir rapor veriyor. Raporu, bir rastlantı değil, zamanın sıkıyönetim savcısı açıklıyor (****). Bu raporun bir bölümünü aktarıyorum.

«Kısaca iç durumlarını tespite çalıştığımız mecmualardan Yürüyüş ile Yurt ve Dünya isimli ikisi sol temayüllü, Gök-Börü, Türk Yurdu, Çınaraltı, Akbaba ve haklarında tafsilât arzına lüzum görmediğimiz Millet, Çığır ise sağ temayüllüdür».

«Solların vaziyeti emniyet teşkilâtımızca adım adım takip edilmiş ve propagandaları açık bir safhaya gelince Örfî İdare Komutanlığı tarafından kapatılmak suretiyle asgarî hadde indirilmeğe çalışılmıştır».

«Yazı yazanlardan bir kısmı Örfî İdare Komutanlığı tarafından İstanbul hududu dışına çıkarılmış ve zararlı neşriyata tekrar teşebbüsleri fiilî olarak men edilmiştir. Bunlardan bir kısmı halen mahkûm ve mahpustur». Sıkıyönetim Komutanlığı, sürekli devlet organlarından aldığı raporları uygulamaya koyuyor.

Şimdi bu uygulamayı yaşayan, bu uygulama ile birdenbire şaşıran 40 Kuşağı'nı çözümlemek durumundayım. Temel eğilimleri çıkarmak gerekiyor; kolay olmadığının belirtilmesi zorunludur.

Zorluğun çeşitli nedenleri var; birisi, 40 Kuşağı, ken-

(*) Bir zamanlar Bülent Ecevit'in başdanışmanı, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Doçent Ahmet Naki Yücekök'ün babası.

(**) Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den üs ve toprak istediği tezinin kaynağı Moskova Büyükelçisi, 27 Mayıs Sabahı Dışişleri Bakanı.

(***) Oğlu şimdi büyükelçi.

(****) *Kâzım Aloç, İfşa Ediyorum, Yeni Gazete, 17 Nisan 1967.*
Dr. Çetin Yetkin, Siyasal İktidar Sanata Karşı, Ankara, 1970, s. 37.

disini en çok yazan kuşaktır. 40 Kuşağı üzerine bir «edebiyat» yaratılmış olduğu kolaylıkla söylenebilir.

Türkiye'de, ne yazık, esebiyat bilim sanılıyor.

Edebiyat ile bilimin birbirinden ayrılması gerekiyor. Le passeé n'a pas besoin d'être connu pour peser lourdement sur le présent; geçmiş, bilinmeden, bugünü etkiliyor.

Burada «edebiyat» olan ile bilimseli birbirinden ayırmayı deneyeceğim; Aydın Üzerine Tezler, dördüncü kitabını tamamlarken, en zor çözümlemelerinden birisiyle karşılaşıyor (*). Zorluk, yaratıcılığa gebe olduğunu biliyorum; gerçeğe yaklaşabildiğimi düşünüyorum, yine de «tezler» olarak kabul edilmesinden yanayım.

(*) Zorlukların bir bölümü, yanlışlıkların birer tabu haline getirilmiş olmasından kaynaklanıyor. Ayrıntıda iki örnek vermem gerekiyor.

Dinamo'nun ilk mahkûmiyetinin nedenini, Çetin Yetkin'den başka aynı kuşaktan Rıfat Ilgaz da farklı yazıyor. «Üçüncü sınıfı tam bitireceği yılın 1 Mayıs'ında bir işçi eylemine katılmış Dinamo... Bildirilerle yakalanmış, dört buçuk sene gün vermişler..»

R. Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 123.

Bunları okuyunca seviniyordum, Çetin Yetkin de, «gizli örgüt kurma ve bildiri» yayınlama diyor; 1935 yılında Ankara'da 1 Mayıs kutlandığı çıkıyor! Bunlara inanıyordum.

Dinamo'nun yazdıklarını, güven duymak için ve bir kez daha okuyunca, bunun doğru olmadığını öğrendim. Dinamo, üzerinde bir şiir yakalatıyor ve şiiri, şimdi hatırlamıyor. İsmet Paşa'ya hakaret olabilir.

Ancak 1 Mayıs veya gizli örgüt, hapislik için, daha iyi ve yüce bir gerekçe sayılıyor; olmalı. Sürdürülüyor.

Rıfat Ilgaz'ın da kaç yıl hapse girdiğini bir türlü çıkaramıyorum. Ilgaz'la yapılan konuşmaları yazanlar dört-beş yıl diyorlar; Rıfat Ilgaz, Cumhuriyet'e en son açıklamasında bir kez mahkûmiyetten söz ediyor. Bir yerde bu mahkûmiyetle öğretmenlik hakkından yoksun kaldığını ileri sürmesine karşın, yine Cumhuriyet'e açıklamasında tekrar öğretmenlik yaptığını belirtiyor.

Bunlar ayrıntı; ancak hapislik, bir kimsenin yaşamında ayrıntı değil, burada bile bir netlik olmaması şaşırtıcı.

Çözümlemeyi zorlaştırıyor.

Bir yaşamı edebiyata çeviriyor.

Zorluğu çözümlemeye başlamak, gerçeği çözümlemeye başlamaktır.

Mehmet Kemal ile başlanabilir; Kuşağı'na adını verenlerin başında geliyor, «Acılı Kuşak» diyor. Ne istiyor ve ne yapıyor? Bu sorunun bir bölümüne Mehmet Kemal şu cevabı veriyor: «Bizim kuşağın istediklerinin çok üstünde ve çok ilerisinde fikirler bugün en tutucu partiler tarafından dahi benimsenmekte ve basınımızda yer almaktadır»[46]. Mehmet Kemal, bunu 1967 yılında yazıyor.

Bir açıklık çıkıyor ve teze dönüşüyor: 40 Kuşağı, demokratik tezleri, sosyalizm sanarak savunuyor.

1940 yıllarında dünya üzerindeki savaş, faşizm ile demokrasi arasındadır. Türkiye entelijansiyası, demokratik cephenin kazanmasının kendiliğinden sosyalizmi getireceğine inanıyor.

Tezin uzantısı var: Dış ve iç dinamik, aydını, taraf olmaya zorluyor. İnsan için sağın veya solun kenarında kalmak zor oluyor (*); ortada mücadele etmek, kendini kabul ettiriyor.

40 Kuşağı'nın belli başlı aktörleri, korkaktır. Mehmet Kemal, Sait Faik'in korkaklığını açık açık yazıyor: «Tanıdığımda Sait'in başı dertteydi. Yazdığı hikâyede askerin ayağını tökezletmiş, sıkıyönetimden çağırmışlardı. Yaşamadan, yazmadan başka bir şey düşünmediği için pek de korkardı bu gibi işlerden» ([47]). Korku, Sait Faik'in yazdıklarına da siniyor (**). Polisten olduğu kadar annesinden korkan bir büyük çocuk olarak yaşıyor.

(*) Eyüboğlu Kardeşler, zor olmasına karşın, kenarda kalmayı başarıyorlar.

(**) «Öte yandan yazar, meseleleri belirgin bir politik bilinçle irdelemez ve belki de Sait Faik'teki en büyük eksik budur. Onun yapıtı cesareti değil, tutukluğu içerir. Sorunları konuşmak da yasaklıdır».

Selim İleri, Çağdaşlık Sorunları, İstanbul, 1978, s. 153-154.

«Sait Faik insanı mücerret olarak aldığı için işin içinden - sade bu sefer değil her sefer - çıkamıyor».

«Bu oğlanda (Sait Faik, y.k.) zıpırlıkla, hassasiyet öyle karmakarışık ki birbirine karışıyor. Allah müstahakkını versin keratanın, bir temiz sopa çekip serseme aklını başına ge-

Mehmet Kemal, Sabahattin Ali için de, «Sabahattin korkak ve çekingendi» diye yazıyor (48). Sabahattin'in korkaklığı konusunda tüm tanıklar birleşiyor (*); korkaklığı ölümünü kolaylaştırıyor.

40 Kuşağı'nı temsil gücü olmadığı için Cahit Sıtkı'nın korkaklığını bir kenara bırakıyorum. Dar anlamda 40 Kuşağı'nın bazı örneklerine geçiyorum. 40 Kuşağı'nın en çok övdüğü, tekrar tekrar yazmaktan bıkmadığı bir şairi var; Niyazi Akıncıoğlu. Diğer yandan Hikmet Altınkaynak'ın, edebiyat tarihçileri için olduğu kadar Türkiye'nin aydın çözümlemesiyle ilgili olanlar için de pek değerli bir çalışması var; «Edebiyatımızda 1940 Kuşağı». Altınkaynak, bu çalışmasında, 40 Kuşağı aydınlarına sorular soruyor ve bunları yayınlıyor. Böylece 40 Kuşağı, önemli ölçüde, kataloglanmış oluyor.

Hikmet Altınkaynak'ın çalışmasından sık sık aktarma yapmak durumundayım; Niyazi Akıncıoğlu ile başlıyorum. Ancak özet çözümlemeyi hemen verebilirim: Korkuyor ve kendisini reddediyor. «Siyasal bir nedeni yok.

---

tirmek arzusunu duyuyorum. Çünkü adam olursa iyi bir muharrir olacak. Ama her şeyden evvel heveskârlıktan, hem de zıpır, şairane heveskârlıktan kurtulması lâzım. Babıali'de it kadar herif var, birisi de oğlancağızın elinden tutup kafasına yumruğu çakıp aklını başına getirmiyorlar, bilâkis medhü sena edip çocuğu büsbütün zıvanadan çıkarıyorlar. Küll'i, küll'in (bütünü, y.k.) ahengini, mimarisini yapamadıktan sonra insan sanatkâr olur muymuş?»

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 94 ve 109.

(*) Rejim, solcular için bir bayrak provakasyonu düzenliyor; ancak işler devam edecek. Görüşler için yazı kurulu toplanıyor. Behice Boran'ın evinde, Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Pertev Boratav, Muvaffak Şeref, Adnan Cemgil ve Sabiha Sertel toplanıyorlar.

«Sabahattin yerinde duramıyor, oturuyor, kalkıyor, hiddetle bayrak hadisesini anlatıyordu. Behice ikide bir kendisini azarlıyordu. 'Sus Sabahattin, bağırma, komşular duyacak..' (Sabahattin) 'Komşulardan bana ne? Bunu dünya duyacak.. Bu bir tertiptir.. Çok kuvvetli bir düşmanla karşı karşıyayız' diyordu».

Sabiha Sertel, Roman Gibi, İstanbul, 1969, s. 329.

Ama nedenini ben de bulamıyorum. Neden bulamıyorum, niçin bulamıyorum. İstanbul'dan ayrılınca şiiri bıraktım. 1935-45 arası şiir yazabildim»[49]. Yalnızca altı yıllık bir şair ortaya çıkıyor.

Bir parantez açmam gerekiyor; 1940 Kuşağı, şair olarak, son derece kısa ömürlüdür. Asım Bezirci, Hasan İzzettin Dinamo'nun 1943 yılından sonra şiir kitabı çıkarmadığını yazıyor. Bu kuşağın gençlerinden Ahmet Arif'in şairliği ne kadar kısadır; bu kısalığa bakarak, bir zamanlar şair ve aydın türünden yaşadığına bile inanmak zor oluyor. Enver Gökçe de çok az şiir bırakıyor.

«Neden bulamıyorum» demesine karşın, nedeni söylüyor: «Kendiliğinden bir uzaklaşma oldu şiirden. Bu arada 1951 yılında, 1950'de olabilir, komünizan bir partiyi idare etmek iddiasıyla yargılandım, bu suçla hapse girdim». Niyazi Akıncıoğlu, geçmişine o kadar küskün ki, kurduğu yaşam aydın olarak yaşadığı zamanla o kadar barışmaz ki, yargılandığı ve hapse girdiği yılı bile hatırlamıyor. Kesin, hatırlamak istemiyor. Bir insan için, daha acıklı ne olabilir!

Toplum için aynı ölçüde acıklı olduğu ileri sürülemez.

Toplum için önemli olan nehrin akmasıdır; akan nehir, kesin denize ulaşır.

Önemli olan nehrin akmasıdır; nehir yatağının akması değil. Yatak ve bank, olduğu yerde durur. Bazan banktaki ağaç gövdeleri de sürükleniyor, bir süre sonra duruyor.

Önemli olan nehrin kurumamasıdır; nehrin yatağında, bankta, bir girintide biriken, kalan, canlılığını yitiren sular oluyor. Gölet bile oluyor; o kadar önemli değil.

Nehrin akışı, bankta kalan ağaç gövdeleriyle ve girintilerde toplanan ölü sularla birlikte gerçekleşiyor.

Önemli olan nehrin bütün suyunun girintilerde kalıp ölmemesidir; sonra nehri, yeniden akıtmak sorunu ortaya çıkıyor.

Tezi yazıyorum: 1940 Kuşağı'nın kısmen ve çoğunlukla 1940 yıllarının ikinci yarısında ve tümüyle 1950 yıl-

larında canlılığını yitirmesi, 1960 yıllarında, gecikmiş 1940 yıllarının tezlerinin yaşanmasına yol açtı.

1940 yıllarının sığ ve cepheci tezleri, Soğuk Savaş ile daha da köreltildikten sonra 1960 yıllarının özgün tezleri olarak ortaya sürüldü.

1960 yıllarını bu açıdan da bakıldığında bir Yeniden Canlanma ya da kısaca «Canlanma» (*) on yılı olarak algılıyorum. Bunu izleyen 1970 yılları, bu algılamanın mantıkî uzantısı oluyor: «Reddiye». Canlanmanın çözüme dönüşememesi, bir yandan «red» eğilimlerini ve asıl önemlisi egemen ideolojinin yönetici gücünün önemli ölçüde zayıflaması şiddeti doğuruyor.

Burjuva legalitesinin dışında şiddetin, 1910 yılının çevresinde yoğunlaşmasından sonra, 1960 yıllarının sonlarında yeniden örgütlenmesi «Canlanma» girişimlerinin her açıdan başarısızlıkla sonuçlanması ile ilgili olmalıdır. Çünkü, şiddetle ideoloji bir tahteravalli oluşturuyor.

Devam ediyorum ve Niyazi Akıncıoğlu'nun kısa yaşamını bitiriyorum. Şöyle: «Ben şimdi 57 yaşındayım. Bundan sonra hiçbir şey yapacağım yok gibi geliyor bana. Çünkü sıhhatim iyi değil, moral bozukluğum da var». Hepsi bu kadar. Bir de şu var: «Ben Türkçüydüm, ırkçıydım, Turancıydım, Atsızcıydım lisede» (**). Sonra bir sol

---

(*) 1940 Kuşağı'nın iki temel kitabı, iki ilkel ve didaktik kitap, Altın Zincir ve Demir Ökçe, 1940 Kuşağı çevirisiyle birlikte, 1960 yıllarında yeniden yayınlandı. Bu iki kitabın çözümlemesini, bu bölüme ek olarak sunuyorum; okunursa görülecek, 1960 sonlarında çok etkili oluyor.

(**) «1940 Kuşağı'nın ünlü şairlerinden Niyazi Akıncıoğlu, yalnız şiirleriyle değil, ipince, upuzun boyu, sarı bıyıklarıyla da gösterişli bir kişiydi. İnce, uzun parmaklarıyla sarı bıyıklarını kıvıra kıvıra, yalnız kendi şiirlerini değil, hocası Orhan Şaik Gökyay'ın şiirlerini bile okusa sevdirirdi».

«Niyazi Akıncıoğlu bir arada, barış içinde yaşamaya en yatkın arkadaşlarımın başında gelirdi. Eli açık mı açıktı. Faruk Toprak'ın insanı deli eden hesaplılığına karşı, Niyazi kuşağımızın en savurgan kişilerindendi. Öğretmen olan babasından parası geldi mi, sanatçı dostlarını hemen toplar, gelen paranın tümünü bir gecede harcardı».

Rıfat Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 9.

12 EYLÜL RESSAMINI SEVEN YAZAR

Rıfat Ilgaz

Cumhuriyet'in Özeti :

İlkokula babasının Düyun-u Umumiye memuru olduğu Cide'de başladı, Terme'de bitirdi. Ortaokula Kastamonu'da başladı. Kastamonu Lisesi'nden babasının öldüğü yıl ayrılıp (1928) Muallim Mektebi'ne geçti. 1930'da bitirip altı yıl ilkokul öğretmenliğinden sonra Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü Edebiyat Bölümü'ne girdi. Bitirince verildiği Adapazarı Lisesi'nde Türkçe öğretmenliği yaparken hastalandı. Yakacık Sanatoryumu'nda yattı. Sağlığı için verildiği İstanbul'da Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Dört yıl sonra «Sınıf» adlı şiir kitabı yüzünden tutuklandı. Öğretmenlikten de, öğrencilikten de uzaklaştırıldı. Bir ara Boğazlayan Ortaokulu'na atandıysa da 1947'de büsbütün ayrıldı. İstanbul'da dergiciliğe ve gazeteciliğe başladı. Uzun süre üç büyük kentimiz gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Kendisine yazı yazdırılmadığı zamanlarda gazetelerin geri hizmetlerinde çalıştı. Tüm yazınsal türlerde ellinin üstünde kitabı bulunan Ilgaz'ın en büyük özelliklerinden biri kendi yazılarını daktiloda yazamaması.

Rıfat Ilgaz'ın Açıklaması :

Sizce en büyük mutsuzluk nedir? Coşkuyla ortaya çıkardığınız kitabın, eroin paketi gibi polislerin elinde dolaşması! Ya da bir dinamit gibi işlem görmesi.

Hangi hataları bağışlarsınız? İçinde somürü olmayanları.

En sevdiğiniz tarihî kişilikler? Tarih bilgime güvenim yok... Haksızlık edebilirim en azından.

En sevdiğiniz yaşayan kadın kahramanlar? Yanlış yorumlanmasından korkarım. (Ayrıca genç bayan arkadaşlarımı da üzmek istemem!)

En sevdiğiniz besteci? Bugünlerde «Denizin Dibinde Hatçem» türküsünü besteleyeni seviyorum. Arada bir de «Allı Turnam»ı besteleyeni.

En sevdiğiniz ressam? Geçen ay kendiliğinden gelip portremi yapan Yaşar Çallı'yı.

Bir erkekte en çok hangi özelliklere değer verirsiniz? İçki sofrasında söz verip de sözünü yerine getiren erkeklere.

Bir kadında? Belleği benden sağlam kadınlara.

En sevdiğiniz uğraş? 60 yıldır aynı işi yaptığıma göre başka uğraşa gerek var mı?

Kimin ya da kimlerin yerinde olmayı isterdiniz? Hakkımı yemesinler... Yerimde rahat bıraksınlar...

Başlıca karakter özelliğiniz? Bunun yanıtını benim mi vermem gerekir! Tek sözle: Dönmek.

En büyük yanılgınız? Artık düzeltemeyeceğime göre, şunu bunu neden suçlayayım.

Mutluluk rüyanız? Tüm ezilenlerin, sömürülenlerin mutluluğu... Bunun bir düş olmadığına inanarak.

Sizin için en büyük felâket ne olabilirdi? Geçmişte değil, (Di'li geçmiş) gelecekteki nükleer savaş!

Ne olmak isterdiniz? Bol kâğıtlı bir ülkede yazar.

En sevdiğiniz çiçek? Çiğdem desem, menekşe darılmaz mı?

En sevdiğiniz kuş? Tek vurduğum kuş: Serçe! Bağışlamasını dileyerek!..

En sevdiğiniz yazar? O kadar çok kı... Saymakla tükenmez... Yeni bitirdiğim bir kitaptan söz edeyim: Karanlığın Günü... Yazarı: Leylâ Erbil...

En sevdiğiniz şair? Nazım Hikmet... Ve onu seven tüm şairler...

Yaşayan erkek kahramanlarınız? Önce Çanakkale'de savaşan ağabeyim: İsmail!

Tarihte en çok takdir ettiğiniz kadın kahramanlar? Kurtuluş Savaşı'mızda kağnılarla mermi taşıyan memleketlilerim!

En sevdiğiniz isimler? Benim koyduğum çocuklarımın, torunlarımın adları: Gönül, Aydın, Yıldız, Defne, Kerem, Elif, Deniz, Zeynep... Ağabeyimin kızı: Suna.

En nefret ettiğiniz şey? Dostluğun, sevginin sömürülmesi...

Tarihte en nefret ettiğiniz kişiler? Adolf Hitler.

Hayran olduğunuz askeri başarılar? Sakarya. Dumlupmar, Stalingrad...

Hayranlık duyduğunuz reformlar? Yeni harfler... Yarıda kalmış laiklik...

Nasıl ölmeyi isterdiniz? Ölmeyi isteyen kim!

Şu andaki ruh haliniz? Adlarını koyduğum «İnek»lerin sömürüsüne de alışabilsem ruh halim yolunda gidecek!

Yaşam ilkeniz? Videocuların yapıtlarımı yağmalamalarına katlanmak!

Cumhuriyet, 18 Ağustos, 1985.
Adını ben koydum.

dalga geldi; Akıncıoğlu'nu Turancı kamptan aldı, solcular arasına kattı, Dalga çekildi; Niyazi Akıncıoğlu'nun aydın yaşamı durdu.

⁂

. . . .
Birden-
bire kuş gibi
vurulmuş gibi
kanadından
yaralı bir atlı yuvarlandı atından!
Bağırmadı,
gidenleri geri çağırmadı,
baktı yalnız dolu gözlerle
uzaklaşan atlıların pırıldayan nallarına!
Ah ne yazık!
ne yazık ki ona,
dört nal giden atların köpüklü boynuna bir daha
yatmayacak,
beyaz orduların ardında kılıç oynatmayacak!

⁂

Devam ediyorum. Hasan İzzettin Dinamo'dan bir aktarmanın zamanı geldi: «Biz, 1940 Kuşağı, toplumcu yazarlar, şairler, ressamlar, leyleğin yuvadan attığı yavrulardık»[50]. Dinamo'nun anılarına fon olan coşku ve güven, bu satırlara yansımıyor. Dinamo, «Mars'ın yeryüzünü ne zaman bırakıp gideceğini bilmediğimiz gibi yenik mi, yoksa yenerek mi gideceğini de bilmiyorduk» diye ekliyor.

1940 Kuşağı'nın Nazım'la birlikte «usta» şairi sayılan İlhami Bekir Toz, yenik düşüyor; geriliyor ve alanı bırakıyor. Hikmet Altınkaynak'ın sorularına, «işçiyi ilk anlatan şair olduğum gibi, içinde sosyalist örgüt çalışmalarının da akis bulduğu ilk gerçekçi romanı yazan da benim» diye cevap veriyor[51]. Altınkaynak, bunları, doğruluyor, İlhami Bekir «Yeni Türk şiirinin kurulmasında emeği geçen» ve ayrıca «1940 Kuşağı'na da zaman za-

man yol göstericilik, ustalık yapmış» bir aydın olarak kaydediyor. Şunları da ekliyor: «İlhami Bekir kimi zaman saldırıların ağırlığı karşısında yapılan suçlamalara göğüs geremeyerek ödün verir, sevi şiirlerine, iktidarı hoş tutan şiirlere baş vurur. Atatürk'ün devrimi için idealist, güzel şiirler yazar, bolca da para alır»[52]. «Usta» şair, isteğe göre şiir yazan bir zanaatkâra dönüşüyor.

Nazım Hikmet ile birlikte Nazım Şiiri'nin örneklerini veren Nail V., şiiri politikadan daha önce bırakıyor (*). Bu dönem şairlerinden Suphi Taşan da şiiri erken bırakanlar arasında yer alıyor. Emrullah Birsen şiiri bırakmıyor; şiirini değiştiriyor.

Emrullah Birsen, alias İlhan Berk için, Hikmet Altınkaynak'tan aktarıyorum: «Baskılar o denli çoğalır ki kimi şairler ödün vermeyi seçerler. İlhan Berk en güzel toplumcu şiirleri yazarken birdenbire 1950 sonrası şiirinde içerik ve biçim değişikliğine baş vurur»[53]. Birinci Yeni adını verdikleri Orhan Veli ile arkadaşlarının Garip Şiir akımını, mantıksal ucuna taşıyorlar. Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rifat, bir Restorasyon döneminde

---

(*) Sevecen Nazım, Nail Vahdeti Çakırhan için çok ağır sözler kullanıyor.

«Bu, neslin, nevin, soyun muhafazası, idamesi, galebesi, kavgasının gayet reel ifadesi. Şimdi, Nail filân gibi, çoğu maalesef kof bir yığın insanla niçin uğraştığımı anlıyorum. Ve bu uğraşmaya neden dolayı devam etmeye mahkûm bulunduğumu kavrıyorum».

«Bilirsin ya ben şimdiye kadar -başka hususlarda değil sanat meselesinde- yalnız bir kere aldandım. Bizim biçare Nail V. de. Oğlan bir türlü yetişemedi. Onu şiire teşvik etmenin azabı hâlâ içimdedir».

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 53 ve 120.

Nail V., önce Nazım'a çok yakın bir politika izliyor. 1933 yılı başlarında Nazım ile birlikte yakalanıp 1 yıl 4 ay hapse mahkûm oluyor.

Daha sonra 1945 yıllarında Şefik Hüsnü'nün başını çektiği «İleri Demokrat Cephe» içinde yer alıyor ve Cephe'nin sekreterliğini yapıyor. Tekrar mahkûm oluyor.

Nazım, Cephe'den uzak kalıyor.

ve görünürde Türk entelijansiyasının içinde yeni bir şiir akımı başlattıkları iddiasıyla, Türk estetiğini, halkın beğenisini bulma gerekçesine dayanarak, kendi halinde bir halkın aynı zamanda avuntusu olan basit sorunları içine hapsetmeye çalışıyorlar.

İlhan Berk'in içinde ve önlerinde olduğu İkinci Yeni'nin artık halkın beğenisini bulma gerekçesine ihtiyaçları yok; daha açık olabiliyorlar. Şiiri tüm özünden koparark tümüyle bir biçim oyununa dönüştürüyorlar; artık Türkiye Restorasyon döneminde önemli mesafeler katetmiş olduğu için, halkın beğenileri değil halkın anlayamayacağını yazmak (*), şiirlerde Latince ya da hiç duyulmamış yabancı sözcükleri kullanmak, Nazım'ın her dizesi duyulur, anlaşılır şiirinin yerine anlaşılmazı yaza-

(*) 1960 öncesinde üniversite öğrenciliğimde, Fikir Klübü Başkanlığı yaptığım dönemde, sanatla ilgisini kesmeyen bir eğilimi canlı tutmaya çalışıyorduk. Bu arada İkinci Yeni egemenliğini kurmaya başlıyordu. Fikir Klübü çerçevesi içinde Sanat Sevenler Klübü'nde bir oturum düzenledik. İkinci Yeni'yi anlatmak üzere İlhan Berk'i çağırdım.

Emniyet izlerdi; Ankara'da siyasî işlerle ilgili ve Dil-Tarih'ten mezun olduğu için «Profesör» denilen bir komiserimiz vardı. İlhan Berk'in anlattıklarından, dinleyiciler gibi Profesör Komiser de sıkıldı; ancak birden canlandı. İlhan Berk, çok net bir biçimde, İkinci Yeni'yi ve şiiri anlattı: «Taş düştü, bu şiir değildir. Taş uçtu, bu şiirdir». Böylece bizler şiiri ve İkinci Yeni'yi anladık.

Profesör Komiser işte burada canlandı. Bulmuştu. «Olmaz dedi, bu komünistliktir, taş uçtu şiir demek, komünistliktir». Derhal toplantının dağıtılmasını istedi. Hazır Kuvvetlere haber saldı.

Ercan Belen vardı; 12 Eylül sabahı Ankara Emniyet Müdürü olarak MHP Genel Merkezi'ni teslim alarak önemli malzeme ve belge ele geçirdi, şimdi Merkez Valisi. Şiir okumayı ve şiiri seviyordu. Aynı Fakülte'de öğrenciydik; poliste çalıştığını o zaman da, biliyorduk. Ercan araya girdi. Bir on beş dakika süre sağladı. İlhan Berk'e not gönderdim. On beş dakikada taşı uçurmaya son vermesini istedim.

İlhan Berk, uçurtma yerine taş uçururken solculuk yaptığına gerçekten inanıyor muydu, hâlâ bir cevabım yok.

Restorasyon politikası başarıya ulaştı; «taş uçtu», komünizm demek oldu.

bilmek için Türkçeyi bozmaya çalışmak İkinci Yeni türünden şair olmanın vazgeçilmez gerekleri sayıldı.

İlhan Berk, Nail V., Akıncıoğlu, Suphi Taşan ve diğerleri türünden şiiri bırakmadı, kendi çizgisini bıraktı. Yaşamının ikinci dönemini açtı. Hikmet Altınkaynak, bunu şöyle özetliyor: «İlhan Berk, ikinci döneminde Türkiye Şarkısı, Köroğlu ve 1958'de Galile Denizi'ni yayınlar. Bu son kitapta İlhan Berk'in yeni bir şiir anlayışının ilk belirtileri görülmektedir. Çok geçmeden de İlhan Berk bu kitap dahil tüm yazdıklarını inkâr eder. 'Şiirde buyruğunu yürüten ne konu, ne kavram, ne yaşantıdır, biçimdir' diyerek özü ve anlamı bir kenara iter» (*). Bedri Rahmi, yazma ile başlayarak, resmî geometrik şekillere indirgerken, İkinci Yeni de, aynı kaçışı şiirde gerçekleştirmeye çalıştı; Türkiye'yi şiirsiz bir toplum haline dönüştürmede önemli bir misyon üstlendi.

Bugün dünü anlamanın ip uçlarını veriyor.

İkinci Yeni, Garip Akımı'nın gelişmiş biçimi oluyor.

Bir kuşağın korkusunu yazıyorum: Korkuyu çıkarmaya çalışıyorum.

Yazmak, hastalığın tedavisine önemli adım oluyor.

Le passeé n'a pas besoin d'etre connu pour peser lourdement sur le présent. Geçmişin şimdiki zamanı etkilemesi için, bilinmesi gerekmiyor. Geçmişin ağır baskısı altında ezilmemek için, bilinmesi gerekiyor. Bunu yapmaya çalışıyorum.

1940 yıllarında salınan korku, zamanı peşine takıp gidiyor. 27 Mayıs 1960 sabahında Bayar-Menderes istibdatı devrilmiş; umutlu bir zaman başlamış görünüyor. İstanbul'dan Orhan Kemal'e, Ankara'da dergi çıkarmak isteyen bir arkadaşına temkinli davranmayı salık veriyor, şunları yazıyor: «Daha çok da CHP'liler. Malûm ya, ba-

(*) «Sonraları da şiiri teröre, terörü şiire benzetir. Böylece İlhan Berk, İkinci Yeni diye adlandırılan soyut, anlamsız, konusuz vb. şiir akımının savunuculuğunda ön sıraya geçer».

Hikmet Altınkaynak, Edebiyatımızda 1940 Kuşağı, İstanbul, 1977, s. 85.

sım ve yayın onların elinde. Derginizi basmak istemezler. Ben bunu 946'dan biliyorum. Gerçi Millî Birlik Komitesi 946'nın CHP'si değildir ama, gene de tedbirli hareket etmek, basacağınız matbaayı esaslı şekilde temin etmeniz lâzım»[54]. Dönem değişiyor, zamanın içine girmiş korku kalıyor.

Demokrat Parti, bir askerî hareket sonunda yıkılıyor; korku duruyor, yıkılmıyor. CHP bir büyük seçim kaybediyor; sanki değişiyor, korku etkisini sürdürüyor. Abidin Nesimi, 40 Kuşağı içinde, bazı anılarda ve kendi yazdıklarında geçiyor. Suphi Taşhan ise 40 Kuşağı içinde yer alıyor. Bundan sonrasını Abidin Nesimi'den aktarıyorum; korkunun neler yaptırabileceğine yine de şaşırıyorum: «14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti iktidara geldi. Yakın arkadaşım rahmetli Kemal Zeytinoğlu'nun ziyaretine gittim ve ona DP iktidarının tasarruflarının ne lehinde, ne aleyhinde bulunmamak koşuluyla Türkiye'nin kurtuluşunun sosyalist düzende gerçekleşebileceğini söyleyerek sosyalizmin klasik kültürünü geniş halk kitlelerine yayacak sosyalist bir partiyi kurmama izin verip vermeyeceklerini sordum»[55]. Devam etmeden önce eklenmesi gerekiyor; yürürlükteki yasalara göre, parti kurma için herhangi bir izin gerekmiyor. Devam ediyor: «Zeytinoğlu, Menderes'le görüştükten sonra bunu partinin genel başkanlığını Ali Fuat Cebesoy Paşa'nın, Genel Sekreterliğini de Ankara Barosu avukatlarından Nejat Sav (*) olmak koşuluyla izin verilebileceğini söyledi». İzin gerekmiyor; Abidin Nesimi, icazet istiyor. İcazet, daha sonra bir cezalandırmaya karşı güvence anlamına geliyor.

Dünyada bu tür kurulmuş sosyalist partiler olabilir; ilk olan, bir pazarlığın açıklıkla yazılması oluyor.

*

Şeceat arzederken merd-i kıpti sirkatin söyler

*

Sürüyor: «Ben pekiyi dedim. Fakat bu kişileri tanı-

(*) Nejat Sav; Sodep kurucusu ve yöneticisi Atilla Sav'ın babasıdır.

madığımı söyledim. Zeytinoğlu, tanışmanızı sağlarım dedi. Yeniden buluşmak üzere ayrıldım. Ankara Barosu avukatlarından arkadaşım rahmetli Suphi Taşhan'a gittim. Nejat Sav hakkında bilgi istedim. Bunların baba ve oğul avukat olduklarını, belirgin bir sosyalist yönlerinin olup olmadığını bilmediğini söyledi». Ali Fuat Paşa için bilgiye gerek görmüyor; «O'nun sosyalistliği konusunda bende belirmiş bir kanı vardı» diye yazıyor.

Genel Başkanı ve Genel Sekreteri, Demokrat Parti iktidarı belirliyor; sosyalist parti örgütçüsü razı oluyor. Her halde Demokrat Parti yöneticileri bu tür koşulların kabul edilebileceğini akıllarına getirmiyorlar. Şuradan belli oluyor: «Ben yeniden Zeytinoğlu'nu gördüm. Bu kez Zeytinoğlu önceki koşullardan başka bir de yayın yapmamamız koşulunu getirdi». Bunun üzerine, Abidin Nesimi, «DP ile iş yapılamayacağına kanaat getirdiğini» yazıyor (*). Korku ve sinmişlik, ne tür «iş» peşinde koşmayı sağlıyor; düşünmek bile zor.

1940 Kuşağı'nın temel çizgilerini çıkarmayı sürdürüyorum. Aziz Nesin, bu kuşaktan sayılmıyor; Azlz Nesin'de de bu kuşaktan sayılmak için bir istek sezilmiyor. Ancak bu kuşağı tanıyor. Bu kuşağın Hint Yazı'nda, Indian Summer, meydana iniyor; 1940 yıllarında toplumsal mücadeleyi yürütenler, hızlarının tümden kesilmesinden önce 1945 ve özellikle 1946 yılında bir büyük canlılık gösteriyorlar (**). Aziz Nesin, bu dönemlerde meydana iniyor.

(*) Durmuyor. «Esendal'ı görmeye gittim» diye yazıyor. Memduh Şevket Esendal'dır. Esendal «CHP de birlikte çalışmamızı istedi» diye yazıyor. «Bu teklifi ben de uygun gördüm» diye ekliyor.

«Esendal, İnönü'yle görüştü. İnönü hayır deyince, bizim çabalarımız da böylece eyleme dönüşemedi».

«Kısa bir süre sonra da Esendal öldü. Nur içinde yatsın». *Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1979, s. 231 ve 236.*

(**) «Aydınlar İçin Yeni Lügat: 1946» başlığıyla sunduğum metin içi ek, bu canlanmayı ve belli bir güveni yansıtıyor.

AYDINLAR İÇİN YENİ LÜGAT : 1946

1 — İstanbul Basını (*)

CUMHURİYET: Atası Yunus Nadı olan Cağaloğlu Cumhuriyeti.

TANİN: Mürai Hoca.

VATAN: Doğrunun oynak sudaki aksi.

TASVİR: Arkasında yumurta küfesi olmayan gazete.

SON TELGRAF: Şoförlerin gazetesı.

AKŞAM: Ulus Bizanten.

VAKİT: Meşrutiyette açıga alınan memurların yaptığı misillu sapa yerde dükkân açıp iflâsa mahkûm dükkâncı.

HABER: Çıktığından kimsenin haberi olmayan gazete.

YENİ SABAH: Mahmut Paşa'da açılmış olan çıngıraklı dükkân.

GERÇEK: Gündelik fikriyat mecmuası.

YENİ TÜRKİYE: Türkiye için yenilik.

SON DAKİKA, SON POSTA, GECE POSTASI: Sona kalmış gazeteler.

SON SAAT: Siyaset için siyaset.

2 — Partiler (**)

HALK PARTİSİ: Devrini geçirmiş şövalyeler partisi.

DEMOKRAT PARTİ: İkinci Cumhuriyeti kurmak isteyenler partisi.

SOSYALİST EMEKÇİ VE KÖYLÜ PARTİSİ: Şaka edilmek istenmeyen parti.

(*) *Ses, yıl 1946, sayı 1.*

(**) *Ses, yıl 1946, sayı 3.*

TÜRKİYE SOSYALİST PARTİSİ: Şakaya gelir parti.

SOSYAL DEMOKRAT PARTİSİ: Pastalarına müşteriden çok sinek gelen Hemşinli fırıncı partisi.

YALNIZ VATAN İÇİN PARTİSİ: Ayakları yerden kesilmişler partisi.

SOSYAL ADALET PARTİSİ: Santimantaller partisi.

LİBERAL DEMOKRAT PARTİSİ: Herhangi bir parti kurmak isteyen heveslıler partisi.

ÇİFTÇİ VE İŞÇİ PARTİSİ: Bir iş görememe kabiliyeti olan bir Şefin partisi.

. . . . .

Bu kuşakta Aziz Nesin'e karşı belli bir sevgisizlik var; bunu saptamak ve çözümlemek durumundayım. Sevgisizliğin kişisel nedenleri ya da haklı-haksız tartışması böyle bir çözümlemenin dışında kalıyor. Bir toplumsal nedenin altının çizilmesi gerekiyor: Kuşak, mücadele alanından çekilirken Aziz Nesin ve pek az kimse, bir artçı güç olarak mücadeleyi sürdürüyorlar. Daha sonra Aziz Nesin, artçı güç işlevini bırakıyor, mücadele etmeyi bir inat ve bir yaşam biçimi haline koyuyor.

Kişiseldir; bir yandan insanlarla birlikte mücadeleyi istiyor, diğer yandan örgütlü siyasal mücadeleden uzak duruyor. «Adları gazetelere bile» geçmeyen «bir coşumcu kuşak» içinde yaşıyor. Ancak her koşulda mücadele için bir alan buluyor; Aziz Nesin'i kendi arkadaşları arasında sevilmeyen insan yapan özelliğin bu olduğuna inanıyorum.

Duranlar, yürüyenleri sevmezler.

1940 Kuşağı, bir eğilim olarak, Aziz Nesin'den hoşlanmıyor.

Fakat Aziz Nesin'in bu kuşaktan hoşlandıkları var; birisi, 1940 eylemlerinin ortasında bir yerde duruyor, Ha-

san Tanrıkut. Diğeri, kuşağın sonlarına doğru çıkıyor; bir yanıyor bir sönüyor, Ahmet Arif. Aziz Nesin, her ikisini de, «benimsiyor»; «Benim Delilerim» kitabına alıyor.

Hasan Tanrıkut'un deliliği raporludur (*). 1940 Kuşağı'nın bu önemli adamıyla ilgili olarak Aziz Nesin'in «Benim Delilerim» kitabından bir ek sunmak zorunluluğunu duydum.

*
**

Bile bile yaşayamayacağımızı o günlerde
Göremeyeceğimiz günler için döğüştük
Kavgamızın şiir olması bundan

Adları gazetelere bile geçmedi bizimkilerin
Bir haberlik değerleri bile yoktu ölenlerin
Ancak haber olabildiler
Yakalandılar yargılandılar tutuklandılar

Buza yazmadık yazımızı yine de
Alınterimizle kanımızla
Coğrafyaya kazdık acımızı
Ki açsın diye güller
Parmağımızın değdiği her yerden

Eğirip karanlıklarım zindanların
İplik iplik ışıklar yarattık
Duvarların taşlarında öğüttük umutsuzluğu
Yepyeni umutlar ürettik

(*) Bu kuşaktan Hasan Tanrıkut'u çok duydum ve çok merak ettim. Bana hep anlatmak istediler. «Çok zeki» ve «çok çalışkan» olduğunu hep söylediler. Dönmediğini eklediler. Sonunda polisin delirttiğini belirttiler.

Bu kuşaktan tanıdıklarım, daha yavaş yürümezsem, bana da deliliği yazgı biçtiler. Bu nedenle bu çok çalışkan, çok zeki, ancak hâlâ yaşayan fakat mücadele edemeyen insanı çok merak ediyordum. «Benim Delilerim» kitabında yerini buldum.

1940 Kuşağı'ndan delirmiş Hasan Tanrıkut'un daha sonrakilere örnek olamayacağına karar verdim.

Yetmiş kez öldürülsek
Yine yediverendik
Ummadık beklemedik kendimize bişey
Ne bu dünyadan ne ötekinden

Zamanın örsünde döğe döğe
Tava gelsin diye güzel yarınlar
Ki yaşamadan gördüğümüz
Ki bin kez aldatılsak
Yine de inandığımız

En uzaklardakine bile
Elimizi uzattık
Düşlerimizde yaklaşık
Geldik gittik bilinmedik
Öyle bir coşumcu kuşaktık

*
* *

İstatistik yöntem, çokluların birlikte değişmeleri arasında bağlantı kurmayı deniyor; ampuller, inekler, ağaçlar, fiyatlar, kendi aralarında ya da başka çokluklarla ölçülebilir bir ilişki kurabilmek için çok olmak zorundalar. Çokluk burada zenginliği sağlıyor, somutun zenginliğinden soyut, aynı anlama gelmek üzere genel geçerli nitelikleri bulabilmek için, tekilin baskın özelliklerini aşmak zorunlu oluyor.

Bilim, bir sınıflama ile başlıyor ve sınıflama için mutlaka bir soyutlama gerekiyor.

Bilim, elma ile armutu toplama ile başlıyor.

Darwin çok güzel işaret ediyor: «Güneşin durduğu ve dünyanın güneşin çevresinde ilk defa söylendiği zaman, insanoğlunun sağduyusu genellikle bu öğretinin yanlış olduğunu öne sürdü, ama her filozofun bildiği gibi, 'vox populi, vox Del', Halkın Sesi, Hakkın Sesi, diyen o eski atasözüne bilimde güvenilemez»[56]. Bilim, ilk izlenimlerin, görüntünün arkasındakini aramak oluyor.

«Ateş olmayan yerde duman olmaz» deniyor ve «halk» bunu doğru kabul ediyor. Her zaman doğru de-

ğil; çok zaman yanlış. Ateş ile duman, yalnız çok sınırlı durumlarda ve sadece henüz ateş yokken ya da ateş yok olurken birlikte olabiliyor. Ateş olduğu zaman duman olmuyor. Duman, yalnız ateş tutuşurken ve ateş sönerken ortaya çıkıyor.

Ateş iyi yandığı zaman, ateş «ateş» olduğu zaman, kesinlikle duman olmaz. Köylüler, ocaktan duman çıkmaya başlayınca ateşin sönmekte olduğunu, ateşin ateş olmaktan çıktığını düşünürler; ateşi ateş yaparlar.

«Halk» elma ile armutun toplanmayacağını sanıyor; toplanır ve sık sık topluyorlar. Bir grup pikniğe gittiğinde ve yanlarında elma ile armut olunca, pikniğe gidenler ile meyva arasında bir ilişki kurmak gerektiğinde, elma ve armut unutuluyor ve şu kadar meyva var deniyor. Meyva, elma ve armuta göre, bir soyutlamadır; bilimin ilk basamaklarından olan toplama işlemi de soyutlamaya dayanıyor. Kız ve erkek birbirinden ne kadar tekil olurlarsa olsunlar, bir «sınıf» toplamını vermek için, kız ve erkek olmaktan çıkıyorlar ve «öğrenci» oluyorlar. Öğrenci olmak bir sınıflamadır.

Elma ile armutu toplayamadıktan sonra, bilime ne gerek var?

Kız ve erkeğin bazı özelliklerini bir çokluk içinde ihmal etmedikten sonra sınıf olur mu? Sınıf olmadan bilim olur mu?

Bilimsel çözümleme, görüntünün ve olgulardan alınan izlenimleri tersine çeviriyor.

Bilimsel geleneğin zayıf olduğu her toplumda, bilimsel bulgular bir şaşkınlık ve şaşkınlıkla birlikte sürekli «bu da olmaz» çınlamalarını çağırıyor.

Bilimsel ilerlemesinin ilk aşamalarındaki toplumlarda bilim, diğerlerinden daha çok, olmazı olmaz yapmakla özdeşleşiyor.

Bilimsel toplumlar olmaz'ın olmaz olmasına alışıyorlar; gizli gerçeklere hazırlıklı oluyorlar. Polis romanı geleneğinin klasik örneklerinin, Doyle ve Christie, Birleşik Krallık'ta gerçekleşmiş olmasını bir rastlantı sayamıyorum.

ENVER GÖKÇE'YE

Can Yücel

Sene 1966
Gözü yaşlı bir sonbahar günü
Güler sökük dikiyor pencerenin önünde
Kayınvaldenin evinde oturuyoruz Kınalı'da
Ben odanın gerisinde masa başında
Hatırımda kalmamış kimden
Çeviri yapıyorum harıl harıl
Telifini parça-buçuk alacağımı bile bile...
Yahu diye seslendi Güler
Bir adam geçti önümüzden. Tam bir Eski Tüfek
Bu kadar olur ama!...
Demeğe kalmadı, zır kapı!
Gittim açtım,
Karşımda bizim Enver!

Türkiye'de polis romanı geleneğinin olmamasını da önemli bir eksiklik olarak görüyorum. Bundan sonraki bölümlerde ele almak zorundayım.

Türkiye'de polis romanı geleneğinin olmaması, Server Bedi, alias Peyami Safa dışında polis romanının yazılmamış olması, eksikliğini en çok 1940 Kuşağı üzerinde duyuruyor. Polis romanı eksikliğini, polisçilik oynayarak gidermeye çalışıyorlar, pek bilincine varmadan oynuyorlar.

Aydın, toplanması en zor olan varlıktır.

Elma ile armutu toplamak hiç de zor değil; bilim, daha ilk adımlarında bu zorluğu yendi vè geride bıraktı. Türkiye'de halk arasında elma ile armutun toplanılmayacağına hâlâ inanılması bilimsel bakışın halka inemediğini gösteriyor. Bilimin, halktaki batıl inançları yenemediğini gösteriyor.

Ancak aydınları toplayarak eğilimleri çıkarmak ger-

çekten zordur; bununla birlikte aydının gelişmiş insan türü olması, aydın çözümlemesi için belirli kolaylıkları da getiriyor. Ampuller, inekler, çikletler arasında ortak eğilimleri bulabilmek için somutu zenginleştirmek ve bunun için de ampul, inek ya da benzerlerini çokluk olarak gözlemek zorunlu oluyor. Çağdaş yönetimlerde istatistik toplama, kendisi yoksul olan birimleri, sayılarını artırarak zenginleştirme demek oluyor.

Aydın ise olduğu yerde zengin yaratıktır.

Aydın olmak, derinliğine zenginleşmekle mümkündür.

Birey aydını gözlemek, bir büyük ampul çokluğunu gözlemekten daha zengin ve daha zenginletici oluyor. 1940 Kuşağı aydınlarındaki çıkarabildiğim bazı eğilimleri yazmayı sürdürüyorum. Bu kuşak aydında, biribirinin ürününü çalma idiası var. Aydının, bir tanım olarak zenginliği içinde, iki olgudan söz etmek mümkün oluyor. Enver Gökçe, Ahmet Arif imzasıyla yayınlanmış şiirlerin bazısının kendisine ait olduğunu belirtmekten geri kalmadı.

Enver Gökçe isim vermiyor; anlatıyor. Rıfat Ilgaz'da ise iddia çok açık. Ilgaz, Aziz Nesin'in adına yayınlananların, sınırı belirlenmeyen bir bölümünün, kendisine ait olduğunu açıkça yazıyor. Bunun için önce, kendisine mizah yazarlığının yakıştırılmadığına değinmek gereğini duyuyor. Aktarıyorum: «Birçok arkadaşa göre ben 1940 Kuşağı'nın hızlı şairlerindendim (*). Bu tür yazıları nasıl

(*) Hasan İzzettin Dinamo ile birlikte 1940 Kuşağı'nın mücadele ömrü en uzunları arasında yer alan Rıfat Ilgaz, üzerinde durulması gerekli bir tipolojiyi sergiliyor. Örgütlü mücadeleden uzak kalmayı tercih ediyor, anıları ve yazdıklarında beraber olduklarından yakınma önemli bir yer tutuyor, sürekli uğradığı haksızlıkları anlatıyor.

Cumhuriyet Gazetesi'nin «en sevdiğiniz şair» sorusuna, «Nazım Hikmet... Ve onu seven tüm şairler» cevabını veriyor:

Ne yazık! Rıfat Ilgaz, Nazım'ı ve Nazım'ı sevenleri bu kadar sevmesine karşın, Nazım Hikmet şiiri ekolü içinde yer almıyor. Nazım'ın şiiri, kendisiyle birlikte İlhami Bekir ve Nail V., Ercümend Behzat, daha sonraki izleyicileri olarak Dinamo

yazabilirdim. Mizah çok başka bir işti. Mizaha mizah yazarı olarak başlamalı, böylece de sürdürmeliydi. İşin tuhaf yanı, ben de başka türlüsünü düşünmüyordum. Adımı ancak şiirlerimin altında görmeliydim. Mizah öyküleri yazmak benim gibi bir şaire yakışmazdı»[57]. Rıfat Ilgaz, kendisine mizah yazarlığını yakıştırmamakla birlikte mizah yazıyor ve altına imzasını koymuyor. Bunlar yorum ya da çıkarsama değil, Ilgaz'ın yazdıkları oluyor. Şöyle: «Markopaşa dönemini üstü kapalı atlatmıştım. Tek başıma bu ünlü dergiyi yürüttüğüm yıllarda bile yazılarımın altında adım yoktu. Sahibi ve sorumlu müdürü olarak adımın geçtiği yıllarda bile kimi yazıları benim yazdığıma kimse inanmıyor, ben de inanmamaları için elimden geleni yapıyordum. Yalnız Basın Savcısı'nın karşısına çıkınca

---

ve Gökçe ile Ömer F. Toprak, Suat Taşer, Arif Damar tarafından temsil ediliyor. Ilgaz, Nazım Şiiri'ne ters ve düşman bir şiir ekolü içine konuyor.

Asım Bezirci, şunları yazıyor: «Bazı yanlarıyla Ilgaz, N. Hikmet'ten çok O. Veli'ye yakın düşer. Ama bu yakınlık dıştadır; özde değil, biçimdedir».

Asım Bezirci, On Şair-On Şiir, İstanbul, s. 46.

Asım Bezirci, kimseyi incitmemek için, yargılarını yumuşatmayı ve bir yargısını çelen cümleyi hemen eklemeyi bir yazı biçemi yapmıştır.

Varsa karşı eğilimler kesin yazılmalı; ancak Asım Bezirci türü, yapay ve gönül düzeltmelerini sevmiyorum.

Çünkü «bu yakınlık dıştadır; özde değil, biçimdedir» diyen Bezirci, bir süre sonra, yakınlığın aynı zamanda özde olduğunu da yazıyor. Bunu da gönül düzeltmeleriyle süslemeye çalışıyor.

«Giderek, şiirler bazı yanlarıyla Garipçilerin (en çok da Oktay Rıfat'ın) Yaprak sonrası çizgisine yaklaşır. Ilgaz'a bakılırsa, O Yaprakçılara değil, bir tarihten sonra onlar ona yaklaşır».

«Yeni olan şiirlerde Ilgaz'ın folklor verilerinden yararlanma eğilimi gevşer. Toplumsaldan bireysele doğru bir kayış sezilir. Şiir çoğun ya kendi durumunu ya da sevgilisiyle olan ilişkilerini yansıtır. Toplumsal taşlamanın yerini çoğun kişisel bir duygusallık alır».

İbid., s. 50 ve 51

Asım Bezirci, bütün özeniyle birlikte, Rıfat Ilgaz'ın şiirlerinin Nazım'a ters olduğunu anlatmaktan geri kalmıyor.

dipten doruğa ben yazmış görünmeliydim, bir iki arkadaşı kurtarmak için». Böylece Türk aydın tarihiyle ilgili oldukça önemli bir iddia ortaya çıkmış oluyor. Markopaşa, Sabahattin Ali ve özellikle Aziz Nesin'in adına yazılıdır; şimdi, mizah yazarlığını gizli tuttuğunu belirten ve «tek başıma bu ünlü dergiyi yürüttüğüm yıllarda» diyen Rıfat Ilgaz, bu yazıma itiraz ediyor. Markopaşa'nın ömrünün çok uzun olmadığı da bilindiği için, bu iddia daha da önemli oluyor; çünkü, geriye kalan dönem son derece kısadır.

Rıfat Ilgaz, Markopaşa'daki iddialarını yazarken Aziz Nesin'in adını vermiyor; ancak başka yerde, Aziz Nesin'in yazılarını yazmayı bir meslek haline getirdiğini açıklıkla belirtiyor. İnanılmaz görünen bu belirtmeyi, metin-içi ek olarak sunmanın gerekli olduğuna inanıyorum. İlerdeki yıllarda, Shakespeare'in yazarlığı konusunda yüz yıllar sonra çıkan tartışmanın benzerinin Türkiye'de de çıkmaması için (*), edebiyat tarihçilerinin şimdiden bu konuya el atmamalarının yararlı olacağını düşünüyorum.

Rıfat Ilgaz'ın iddiaları, Aziz Nesin'in ünüyle ilgili bir davaya dönüşüyor.

Ilgaz'ın «Aziz Nesin mi, fıkralarını ben yazardım» başlığıyla sunduğum anılarından bir bölümde «Aziz 1945'lerde işin sonuna yetişti» deniliyor; Aziz Nesin'in mücadele alanına daha geç inmiş olduğu anlatılıyor. Aziz Bey,

---

(*) Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz'ın iddiasını basit, sınırlı ve önemsiz sayıyor.

«Bir dergide Rıfat Ilgaz'la yapılmış bir konuşmada okumuştum. 'Tan gazetesinde çıkmış kimi fıkralarını Aziz Nesin'in ben yazdım' diyordu Rıfat Ilgaz».

Bunları yazan Demirtaş Ceyhun, Aziz Nesin'e soruyor ve aldığı cevabı da aktarıyor.

«Doğru. Burada şaşılacak bir şey yok ki. Babıali'de çok yapılır. Gazeteye her gün yazı yetiştirmek zordur. İşimin çok olduğu günler veya İstanbul'da olmadığım, yazımı yetiştiremediğim günler, Rıfat Ilgaz'dan ben rica ederdim, yerime bir yazı yazsın diye. Ama o yazıları kitaplarıma aldım mı? Bir yazar için önemli olan kitaptır».

Demirtaş Ceyhun, Çağımızın Nasrettin Hocası Aziz Nesin, İstanbul, 1984, s. 173.

bundan sonra ve uzunca zaman hapse girip çıkıyor. Her giriş-çıkışında ya da polisin evdeki her toplamasından sonra kitaplarını ve müsveddelerini geri aldığını belirtmeye özen gösteriyor.

40 Kuşağı aydınlarda kendi şöhretini başkasına kaptırma iddialarının yanında, en ünlü çalışmalarını hapiste veya bir başka yerde kaybetme savları da yer alıyor. Enver Gökçe, burada daha açık davranıyor ve pek önem verdiği bir çalışmasını, hapisten çıkaramamış olmasına hep üzülüyor. Bunları yeniden yazmıyor.

Hasan İzzettin Dinamo'nun ilk hapisliğinde, çalışmaları zamanında dışarıya çıkarma imkânının olduğu anlaşılıyor. Hapiste iken şiirlerini yayınlıyor. Fakat Dinamo da, en önemli çalışmalarını hapisten çıktıktan sonra kaybediyor. Asım Bezirci şunları yazıyor: «Dinamo 1939'da hapisten çıkar. Adana'daki ablasının yanına gider. Yazık ki trende bavulunu çaldırır. İçerdeyken yazdığı eserlerin çoğu bavulla birlikte kaybolur» (*). Böylece, Nazım Hik-

---

(*) *Asım Bezirci, On Şair-On Şiir, İstanbul, 1971, s. 31.*

Hasan İzzettin Dinamo, bir noktada Bezirci'nin yanlışını düzeltiyor; tahliye olunca İstanbul'a gittiğini ve kızkardeşinin Adana'da değil İstanbul'da olduğunu yazıyor.

«Koca İstanbul'da eskiden beri tanıştığım bir tek kişi vardı. O da kızkardeşim, Kızılay hemşiresi Lütfiye idi».

Yayınlanmamış eser dolu bavul, Adana'ya giderken değil İstanbul yolunda kayboluyor.

«Yolculukta çok kötü bir şey olmuştu. Dört yıllık mapusane yaşayışımda yazmış olduğum bir yığın şiir; değişik türlerde düzyazı ürünü dolu valizimle birlikte yitiklere karışmıştı».

Dinamo'nun çalışmaları yalnızca hapisten çıkarken değil girerken de kayboluyor.

«Beni Ankara mapusanesine iten tutuklanışım sırasında Arkadya diye bir romanımla bine yaklaşık şiirim polisin elinde yitip gitmişti».

Hasan İzzettin Dinamo, Edebiyat Anıları, İstanbul, 1984, s. 7 ve 8.

Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz'ın iddialarını önemsemiyor; Bezirci de, Dinamo'nun yitiklerine pek acımıyor. Bir kaç sayfa sonra, şunları da yazıyor: «Kendisinden öğrendiğime göre, Di-

met'in Memleketimden İnsan Manzaraları dizelerinin önemli bir bölümünü, Peride Celâl'in korkarak yakmasına ek olarak, Nazım'ın şiir alanındaki iki izleyicisi de, benzer bir yazgıyla karşılaşmış oluyorlar.

Toplumsal bir yazgıyı, bireysel algılıyorlar. Toplumsal kızgınlıklarının, bireysel öfkeye ve kırgınlıklara dönüşmesini engelleyemiyorlar (*). Karşılaştıklarını, toplum gelişmelerin kendilerine uzanan sonuçları değil, özellikle kendilerine cezalandırmak için düzenlenmiş senaryoların topluma da yansıyan izleri olarak görüyorlar. Henüz genelleme yapamıyorlar.

40 Kuşağı, yalnızca kendilerinin verem olduğunu sanıyor veya rejimin, aralarından bazısını özellikle seçerek verem hastalığına yakalattığını düşündükleri izlenimini veriyor. Verem, yirminci yüz yılın başından 1960 yıllarının sonlarına kadar Türk insanının yazgısı oluyor. O kadar öyle ki, bu dönemde yazılmış romanlarda gerçekçi olabilmek için bir kahramanın veremli olması gerekiyor. Nasıl olmaz; «Muallimler Mecmuası'nın yazdığına göre 1931 yılında yalnız İstanbul ilköğretim öğretmenleri arasında

---

namo'nun yirmi ciltlik basılmamış şiiri varmış. Bunlar kabaca dört bölümde toplamyormuş: 1) 1935'te yazılmış Mapusaneden Melodiler, 2) 1945-1949 yıllarında yazılmış...» Bilgi vermeye devam ediyor.

Asım Bezirci, On Şair-On Şiir, op. cit., s. 36.

Yirmi dört eşit parçaya bölündüğünde yine de kaybolmamış beş ciltlik mapushane şiiri kalıyor.

Bir karşılaştırma için şu bilgiyi verebilirim: Nazım Hikmet'in Bütün Eserleri, Sofya baskısı sekiz ciltte toplanıyor. İlk iki cilt ile üçüncü cildin yarısı şiirdir; dördüncü cilt, Memleketimden İnsan Manzaraları da eklenince, tüm şiirler üç buçuk ciltte toplanabiliyor.

(*) Türk Edebiyatçılar Birliği'nin bir Kongresi'nde «hele hele Rıfat Ilgaz, biraz da Aziz Nesin'e olan kininden, öfkesinden, hepimize hakaret eden eleştiriler yaptı».

Kemal Tahir «belleğimde kalan çizgilere göre, sanki öyle hınçlıydı ki, istese de hoşgörülü davranamıyordu insanlara karşı».

Demirtaş Ceyhun, op. Cit., s. 39 ve 22.

«AZİZ NESİN Mİ, FIKRALARINI BEN YAZARDIM» (*)

Rıfat Ilgaz

Tan gazetesi yeniden çıkmaya başlayınca Halil Lütfü Bey beni ayakçılıktan düzeltmenliğe getirmişti. Bizim barınak da böylece «idarehane»ye dönüşmüş oluyordu.

Aziz Nesin yeniden gün ışığına çıkmıştı. Adıyla sanıyla ikinci sayfada fıkra yazması uygun görülmüştü. «Az gittik uz gittik» klişesi ikinci sayfaya oturduğu gün, ben de sekreter yardımcılığına geçirilmiştim.

Barınak olarak seçtiğim ikinci katı, bu kez açıktan açığa iş yeri olarak kullanıyordum sabahlara kadar. Sabahlamakta bir de yardımcım vardı: Arşivci Reşid Halid... İki adının da son harfini «d» ile yazdığımdan, nazı geçenler ona «d»li Reşit diye takılırlardı. Kimsesi yoktu arkadaşımın, yalnızca bir imza kolleksiyonu vardı, bir de pantolonunu sıkı sıkı bağladığı ipten kuşağı... İşler aralanınca karşıma oturur, geceyi yalnız geçirmeyeceğini düşleyerek, beni lâfa tutup işimi büsbütün uzatmaya çalışırdı.

İşim, ajanslardan haber çıkarmak, dizgiye gidecek yazıları biçime sokmak, bir de ikinci sayfayı hazırlamaktı. Aziz'in fıkrası da bu sayfada yer aldığı için dört gözle beklerdim yazısının gelmesini. Erkenden gelirse işimin önemli bölümü bitmiş sayılırdı. Yazı gecikti mi Başmürettip Sabahattin Usta karşıma dikilirdi. Açardım Aziz'in 55'li telefonunu:

(*) Adım, ben koydum.

«Aziz, merhaba!» diye başlardım.

«Haaa... Yazı mı?..»

«Merak ettim de...»

«Yahu almadın mı yazıyı? Bizim Ateş'le göndermiştim...»

«Gönderdiysen gelir... Bir sorayım dedim de... Hadi iyi geceler!..»

Bir iki akşam sonra gene çeviririm telefonu:

«Aziz, merhaba!»

«Hay Allah! Gene yazı haaa!..»

«Yolda mı?»

Çıngıraklı bir gülüş:

«Yazmadım ki yolda olsun!..»

«Eeee sayfa yatıyor... N'apacağız?»

«Yap bir şey canım! Ben şey yazacaktım.. Başladım da bitmedi daha... Bitirince sana telefonla yazdırsam?»

«Hele sen bitir, kolay!..»

Onu lâfa tutmamak için kapatıyorum telefonu...

Bir süre sonra açıyorum yeniden:

«Tamam mı?»

«Yahu misafir geldi de... Anlamıyorlar ki halden... Hele sen biraz bekle... Hemen yazar bitiririm».

Aziz için yazı yazmanın bi zorluğu mu var! Biliyorum, küçümsüyor gazeteyi... Nerde Zekeriya Sertel'lerin, Sabiha Sertel'lerin çıkardığı İkinci Dünya Savaşı'nın ünlü Tan'ı! Aziz 1945'lerde işin sonuna yetişti ama, Tan'ın Tan'lığını da yaşadı.

Üç beş akşam işler düzgün gidiyor. Arada bir kendisi de uğruyor gazeteye. Yazısını bırakırken ayaküstü konuşuyoruz.

Başmürettibi karşımda dikilir görünce anımsıyorum, Aziz'in yazısının gelmediğini. Hemen uzanıyorum telefona:

«Aziz, merhaba!..»

«Yazı bitti. Gönderecek adamım yok!»

«Anladım! Söyle de yazayım!»

Yazıyorum. İri iri yazıyorum ki Başmürettip yazılı kâğıtları kapıp gitsin de dizdirsin diye...

Aziz öğrendi işin kolayını...

Üç akşam sonra:

«Yaz, Rıfat!» diyor.

«Söyle!...»

Yazıyorum... Bir ara tekliyor... Anlıyorum yazılı kâğıttan söylemediğini...

«Yahu Rıfat be! Anladın konuyu! Tamamlayıver şunun gerisini!»

«Peki Aziz! İyi geceler!»

Bir iki gün gene iş düzgün gidiyor... Ne yapsın Aziz... İşleri başından aşkın... Kitapları arka arkaya çıkıyor... Onların düzenlenmesi... Düşün Yayınevi'nin hesapları... Kemal Tahir'le ortaklık çekişmeleri...

Bizim sayfa yatıyor masada... Sabahattin Usta gene başımda.

«Birinci sayfa bile bağlandı!» diye çıkışıyor. Açıyorum telefonu:

«Aziz, merhaba!»

«Sen misin Rıfat... Hay Allah!.. Yahu şu Amerikalılar için bir yazı yazacaktım».

«Daha başlamadın mı yoksa?..»

«Başladım başlamasına da...»

Sabahattin Usta'nın suratı karmakarışık oluyor.

«İlân korum yerine!» diyor. «Bekleyemem bu saatten sonra...»

«Bak Aziz, Başmürettip diyor ki...»

«Yahu Rıfat be!.. Sen yazıversene şu yazıyı!.. Çatacaksın Amerikalılara. Nato meselesi işte...

Kore'yi de karıştır istersen.. Hadi gözünü seveyim!»

«Peki.. yazayım... Hadi hoşçakal!.»

Dönüyorum Başmürettibe:

«Otur Sabahattin Usta... Bir çay söyle!.. Bir de bana!..»

Çaylar badrum katından gelene kadar iri iri yazılmış iki kâğıdı tutuşturuyorum eline.. Bir sayfa da çayları içerken yazıyorum... «Ver makineye bunları... Çırağını gönder, sonunu da vereyim...»

Bitmiyor ki Sabahattin Usta'nın çilesi... Beş akşam sonra gene karşımda:

«Aziz Bey'in yazısı?..»

Telefonda arıyorum. Biliyor bu saatte kimin arayacağını...

«Rıfat! Ne var ne yok?..»

«Her şey tamam da, bir senin yazın yok!»

«Gene mi yazı! Tam oturdum yazıyordum ki... Yahu Rıfat.. Sendikalar için yazacaktım. Menderes demiş ki...»

«Biliyorum ne dediğini!»

«Yazıver işte... Biraz sert olsun!»

«Arıyorsun o mutlu hapisane günlerini, öyle mi? Peki, peki... Hadi iyi geceler!»

Sabahattin Usta artık hiç titizlenmiyor... Erkenden görünüyor. İki çayı peşin söyleyip oturuyor karşıma:

«Yazıver şu yazıyı da, gidelim erken erken...» diye başlıyor.

«Bekleyelim... biraz!» diyorum. «Belki yoldadır».

Beklemekten de korkmuyor artık. Ne kadar beklese gene de her zamankinden erken bitecek iş... O kalkıp gidince başlıyorum, ajanslardan derlediğim olaylara göre bir fıkra döşenmeye... Sovyetler bir sputnik fırlatmışlar, içine de

Layka adlı bir köpek koymuşlar... Köpeğin ne kadar yaşayacağını deneyeceklermiş. Ama Amerikalı köpekseverlerin yüreği nasıl dayanır bu sonu belli ölüme... Bağırıyorlar Sovyet Elçiliğinin önünde «Katil Ruslar! Ne istiyorsunuz bu köpekten!..»

Öyle ya!.. Bir deneme mi yapılacak, yeryüzünde bu kadar Afrikalı.. Bu kadar zenci yurttaş varken...

Yazdığım yazının başlığını beğenmiyor, yeni bir başlık atıyorum:

«Layka, in aşağı!»

Ertesi sabah gazetenin dış yorumcusu Şahin Perese:

«Abi,» diyor, «okudun mu Aziz Bey'in yazısını?»

«Okudum!» diyorum, yüzümün çizgilerini düzeltmeye çalışarak.

«Ne yazı be! Müthiş!»

«Çok mu beğendin?»

«Yazıyor Abi! Var mı Amerikalıları böyle benzeten... Pes doğrusu!»

Akşama doğru tashih odasındaki yerimi kendisine bıraktığım Nihat Tunalı kapıda görünüyor:

«Abi,» diyor, «biraz gelir misin? Tass muhabiri seni bekliyor.»

Yukarda çalıştığımı henüz bilmiyor olmalı... İndim yanına:

«Hoş geldin!» dedim Kudriyaşov dostumuza, Aziz'le yakınlığımı bildiği için:

«Çok beğendik yazısını Aziz Bey'in!» diyor. Ağzı kulaklarında.

Nihat tutamadı kendini. Bir Sabahattin Usta biliyor durumu, bir de düzeltmen Nihat Tunalı. Haluk Yetiş'in bildiği bile kuşkulu... Nihat durumu düzeltmek için:

«Evet,» dedi, «biz de sevdik. Doğrusu güzel yazı!..»

Ertesi gün merdivende Aziz Nesin'e rastladım:

«Beğendim o yazıyı!» dedi. «Ben de yazsam o kadar yazardım!»

. . . . . .

Rıfat Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 73-76.

Korku ve İdeoloji

STALİN'İN DAMADI: HASAN TANRIKUT (*)

Adını yazmak istemiyorum, kendisine olan sevgimden ötürü. Yaşıyor şimdi, ama bu bizim pis dünyamızda değil, bambaşka ve salt kendisinin olan bir dünyada yaşıyor. Adını yazmasam da, çok kişi tanıyacak O'nu

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Prof. Hilmi Ziya Ülken'in asistanıydı. Asistan!.. Püf... Hiçbir güvencesi yoktu o zaman asistanların. Asistanların yazgıları, profesörlerinin iki dudağının arasındaydı. Bu yüzden de, profesörlerinin çantalarını taşıyarak, paltolarını tutarak görevlerini yapıp üniversitede kalabilen asistanların sayısı hiç az değildi. Bu güvenceli yolu seçenler, sonradan doçent ve profesör olunca, çanta yükçülüğü yapmanın, sürekli palto tutup kapı açmaların acısını, kendilerini asistanlıkta tutan

(*) *Aziz Nesin, Benim Delilerim, İstanbul, 1984, s. 53-59.*

Aziz Bey, yazısına başlarken Hasan Tanrıkut yaşıyor ve adını vermek istemiyor. «Stalin'in Damadı» adıyla yetiniyor. Yazıyı yazarken Hasan Tanrıkut ölüyor.

Başlıkta eklemeyi ben yaptım.

eski profesörlerine düşman kesilerek çıkarıyorlardı.

Profesör Hilmi Ziya, ne demek... Lise öğrenciliğimde O, bir söylence insandı; Türkiye'nin en çok okuyanı, en çok bileni... Ve solcuydu. Bilime yakın gençler için Hilmi Ziya bir örnek kişiydi. Ama öyle bir baskı ki o zamanlar... Bu baskıyla Hilmi Ziya epeyce sağa kaydı ve eski solculuğunu yatsıdı.

Burda deliliğini anlatacağım arkadaşımın büyük şanssızlığı, Hilmi Ziya'nın sağa kayma döneminde O'nun asistanlığını yapmış olmasıydı. Hilmi Ziya'nın kayınçosu Tayyareci Celâl diye tanınan Celâl Benneci ise sol çizgisinden ölümüne dek değil, ölümünden sonra bile uyrılmamıştı. Ölümünden sonra çizgisinden ayrılmamak ne demek? Şu demek: Kıbrıs gösterisi olarak hükümetin ya da hükümete dayalı güçlerin kışkırttığı yığınlar sonradan zaptolunamayıp 6/7 Eylül 1955'te İstanbul yakılıp yıkılıp yağmalanınca, dünyaya karşı çok zor durumda kalan hükümet, bu suçlara yapma suçlu uydurmak zorunda kalmıştı. Yine gelsin, solcuların listesi... Bir solcu listesine göre solcular, suçlu olarak toplanmaya başladı. Bu arada, listede adı var diye, Prof. Hilmi Ziya'nın kayınçosu Celâl Benneci'nin de evine baskın verdi polisler. Yakalayıp suçlu diye hapse atacaklar. Eşi, polislere, Celâl Benneci'nin bir yıl önce ölmüş olduğunu söyledi. Yazık, polisler Celâl Benneci'yi tutuklamak için, ölümünden önce yetişememişlerdi. İşte bu olayla Celâl Benneci, ölümünden sonra bile politik çizgisinden sapmamış oldu.

Geçen yıl bir yabancı profesör arkadaşımla Aşiyan'ın altındaki Rumelihisarı mezarlığını geziyoruz. O mezarlık sanki bizim mahallemizdir; baksanıza orda kimlerin son evleri var: Orhan

Veli, Adnan Veli, Ahmet Hamdi, Ulvi Uraz ve bir de baktım Hilmi Ziya'nın kabri ve aynı aile mezarlığında Celâl Benneci'yle toprağı bölüşmüşler, koyun koyuna... Bu son buluşma çok düşündürdü beni.

Yazımın burasına bir ek koymak gereğini duyuyorum. Bu yazıyı yazdığımda, anlattığım kişi yaşamaktaydı. Geçmişiyle bilinç bağını koparmış bir hasta olarak yaşıyordu. Yine de adını açıklamak istememiştim. Ölümünden sonra O'na değgin epeyce yazı çıktı. Artık adını açıklamakta hiçbir sakınca görmüyorum. Bu yazıda anlattığım arkadaşım, Hasan Tanrıkut tur. O'nu, solculuğu döneminde tanımıştım. Daha öncesini bilmiyordum.

Hasan İzzettin Dinamo arkadaşımız «Ikinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları» adlı kitabında, Hasan Tanrıkut'un solcu olmadan önceki dönemini anlatmıştır.

Hasan Tanrıkut'un nerden nereye nasıl geldiğini anlamamız için, Dinamo'nun sözkonusu kitabından Tanrıkut'a değgin bölümleri buraya aktarıyorum :

«.....Divanyolu'ndan yukarı çıkarken, Gazi Eğitim yılları arkadaşlarımdan Ekrem e rastlayıverdim. Yenikapı Ortaokulu öğretmenlerindendi. Beni oraya çağırdı. (...) Ertesi gün gittim. Orda Hasan Tanrıkut adında, üniversite öğrencisi bir öğretmenle tanıştım. Uzun boylu, çok yakışıklı, çok zeki, olduğundan daha yaşlı görünen bir gençti. Hilmi Ziya'nın öğrencilerindendi. Okuyor, yazıyordu. Felsefe öğrenimi yapmakla birlikte, edebiyata karşı da büyük ilgisi vardı. Hilmi Ziya'nın en içten izleyicisi olduğu görülüyordu. Onun «İnsanî Vatanperverlik» adlı kitabının etkisi, çıkarmaya hazırlandığı bir edebiyat, sanat, felsefe dergisinin adında bile göze çarpıyordu:

Yeni İnsanlık.

(...) Hasan Tanrıkut, düşünüşçe tipik bir küçük burjuvaydı. Girit göçmenlerinden bir ailenin temel direği durumundaydı. Oğluna ders verdiği zengin bir adam, dergiyi finanse edecekti. Hasan Tanrıkut, Yahya Kemal'in hayranlarındandı. «Belki hâlâ o besteler çalınır - Gemiler geçmeyen bir ummanda» dizeleri, âyet gibi ağzında dolaşıyordu. Dergide, istersem, benim de yazabileceğimi söyledi.

(....) Hasan Tanrıkut, Küllük Kahvesinde bir öğle sonu beni buldu:

«Hasan Bey, bir idarehane tutmak üzereyiz. Meserret Kahvesinin altından geçen sokağın hemen başındaki handa».

(.....) Hasan Tanrıkut «Yeni İnsanlık» dergisinin hemen bütün yazılarını elinin altında topladıktan sonra, bunlardan birkaç sayılık yazı aldı. Derginin çevresinde toplanan yazar grubu, benim dışımda, hep birbirinin tanıdığıydı. İlk sayı, 1940 Şubatının ilk haftasında çıktı. Hasan Tanrıkut, daha çok hocası Hilmi Ziya'nın yayayışı, yapıtları üzerine yaptığı incelemeyle derginin önemli bir bölümünü dolduruyor, ayrıca Doğan Ruşenay takma adıyla edebiyat sorunları üzerine atak yazılar yazıyordu. Bütün kötü şairlere, şuna buna sataşarak edebiyatı bunlardan temizlemek istiyordu.

(....) Yeni İnsanlık dergisine yazı gönderen gençlerden biri de Sıtkı Yırcalı'ydı. Balıkesir'den gönderiyordu. Sıtkı Yırcalı, hem güzel iktisat yazıları, hem de şiirler ulaştırıyordu. (.....) Ancak yazılarından tanıdığımız Yırcalı, Hasan'ın gözünde bayağı komünistti. Oysa bunlar ılımlı, toplumcul şiirlerdi. (....) Bunların güzel şiirler olduğunu, hem de şu günlerde yazılan şiirlerin hemen

hepsinden güzel olduğunu söyledim. Tanrıkut bunları yayınlamaya karar verdi:

«Bu şiirleri yalnız sizin hatırınız için yayınlayacağım. Yoksa, bunlar bal gibi solcu şiiri. Ama, Yırcalı'nın iktisat yazıları zararsız».

(.....) Yeni İnsanlık dergisinde şiirlerimin, Homeros çevirimin çıkmağa başlaması, dikkati çekmişti. Bu dikkat iki yönden geliyordu: Biri polisten, ikincisi şair, yazar, okuyuculardan. Polisten gelen olumsuz dikkat, Hasan Tanrıkut'u hemen etkiledi; benim yüzümden Tanrıkut'u solculukla suçlamağa başlayan çevreler belirmişti. Bunun yanıtını Tanrıkut, bir sayıda şöyle vermeyi uygun buldu: «Sovyet Rusya, bilmem ne gibi nedenlerden pek yakında yıkılacaktır».

Bunu ancak, sayı çıktıktan sonra görerek şaşırdım. Zavallı arkadaşım, dergisiyle beni kurtarabilmek uğruna, durup dururken Sovyet Rusya'yı yıkıvermeyi göze almıştı. (.....) Hasan'ın verdiği ödünden şu anlamı çıkarmıştım: Dergimde yazı yazdırdığım Dinamo yüzünden gerek beni, gerekse dergimi sakın solcu filân sanmayın ha! Bizim bu tarakta bezimiz yoktur.

(.....) Hitler'in demir mengenesi Avrupa'da özgür düşüncenin boynuna geçmiş habire sıkıştırıyor, içerde ise iktidar, mengenenin koluna yapışmış ona yardım ediyordu. Ensemizae tiranların buzlu soluğunu duyuyorduk. Hasan Tanrıkut bir gün Nisuvaz'da gelip yanıma sokularak şunları fısıldadı:

«Hasan Bey üstadımız, bizim Yeni İnsanlık'ın sonu geldi. Dergiyi finanse eden öğrencimin babası birisinden zılgıtı yemiş olacak ki, bana artık dergi için para veremeyeceğini söyledi».

(.....) Bir dergi daha yitirmiştik. (Küllük adlı dergi de kapanmıştır.) Şimdi yeni bir dergiye kapılanmamız gerekiyordu. Bunun da ufukta görün-

mesi gecikmedi. Bir gün Hasan Tanrıkut, sarışın güzel yüzü sevinçten parlayarak Küllük'te gelip beni buldu

«Hasan Bey, Celâlettin Ezine'yle anlaştık. Bizim Yeni İnsanlık dergisini Hamle adıyla çıkaracağız. Parasını Celâlettin Ezine verecek. Biliyorsunuz, tiyatro oyunları yazıyor. Galiba Nazım Hikmet'in teyzesinin de oğluymuş. Bütün eski yazı kadromuzla dergiye gireceğiz».

Sevindim. Hasan'ı kutladım. O da dergi tiryakisi olmuştu. Çok yazı yazan bir gençti. Bunları yayımlayacak olanakları kendisi yaratıyordu.

(İşin içine Bayramzade adlı bir sermaye sahibi katılır. Nazi etkisi görülür. Dergiyi günlük gazeteye çevirme kararı alınır.)

(....) Hasan Tanrıkut, Hamle adını günlük Gün adına çevirerek formaliteleri bütünledi.

Hasan İzzettin Dinamo'nun anılarında çizdiği bu kişilikten de anlaşılıyor ki, Hasan Tanrıkut bir küçük burjuva dünya görüşünden gittikçe sol dünya görüşüne gelmektedir. Ben kendisini tanıdığımda sol cephede yerini almış bir yazardı.

Hilmi Ziya sağa kaydıkça, bizim arkadaşla aralarında, sürtüşmeler başladı. Çünkü arkadaşımız dergilerde, sol gazetelerde yazıyor, kendisi dergi çıkarıyor, bir Türk felsefe derneği kurmak için uğraşıyor ve ayrıca Türkiye Sosyalist Partisi'nin de önde gelen üyesi... Genç, dinamik bir adam... Ama hasta, oldukça ağır ülseri var.

Çok sinirliydi, her zaman değil, ama kızınca... Bir yazısını, çıkardığım dergide yayımlarken, kimi Osmanlıca sözcüklerini Türkçeleştirdim diye bana çok kızmıştı. Bayağı kavga etmiştik.

Ben,

— Yazının anlamı değişmedi ya... diyordum.

O,

— Ne hakkın var değiştirmeye? diye bağırıyordu.

Siyasî polisin başka ne işi olacak? Elbet böyle bir genci siyasî polis mimledi, ya da fişledi diyelim... Adım adım izlenmeye başlandı. Üniversitede de izleniyordu, evinde, yolda gizlice denetleniyordu. Bu durumda Hilmi Ziya, yanında asistan kalması için elbet O'nu seçip yeğleyecek değildi, başka birini yeğledi. Asistanlıktan çıkarıldı. İşsiz kaldı. Evliydi. Karısını çok, pek çok seviyordu. Türkiye Sosyalist Partisi'ndeki bilimsel konferanslara eşini de getirirdi. Güzelcecik bir kadındı eşi.

İşsizlik, geçim sıkıntısı... Çok küçük bir ücretle, bir yabancı azınlık okulunda Türkçe öğretmenliğine başladı. Ordan aldığı para ev kirasına bile yetmiyordu. Birlikte, üzüm, peynir, domates yiyerek bütün bir günü çalışarak geçirdiğimiz çok olmuştur.

Giritliydi. Bir dayısı vardı, görmemişti dayısını, salt adını biliyordu. Çünkü önemli adamdı. Dayısı, çok gençken Hıristiyan olmuş, papaz olmuş, papazlıkta da çok ilerlemişti. Papa'dan bir önceki, kardinal midir nedir, işte o yerde bulunuyordu dayısı. O sırada yine papa seçimi vardı. Dayısı, papa adayları arasındaydı.

Dayısı, dinbilim (teoloji) öğrenimi için Girit'ten Roma'ya gitmiş, Mehmet Ali Molla adlı bir genç. Orda hıristiyanlığı benimseyip Paul adını da bırakmayıp soyadı gibi kullanır, Paul Mehmet Ali Molla. En kıdemli kardinal, papalık seçiminin en güçlü adayı olarak gösteriliyordu. Bu son Polonyalı Papaya dek, papaların hep İtalyanlardan olması gelenekti. Bu gelenek yüzünden Paul Mehmet Ali Molla papa olamamıştı.

Çok iyi bir kardeşi vardı. Gümrük komisyon-

cusuydu ve sıkıntı çeken ağabeyine parasal yardımda bulunuyordu.

Günün birinde, bir kocanın başına gelebilecek felâketlerin en büyüğü O'nun başına geldi. Siyasî polise O'nun komünist olduğuna değgin bir ihbar yapılmıştı. İhbarı yapana polis sormuştu:

— Ne gibi belgeler var?

— Belgeler evdedir, gelin bakın...

Polis evine baskın verdi. Kitaplar, kitaplar, kitaplar... Başka hiçbir belge bulunamadı. Bulunamazdı, çünkü hiçbir gizli ve yasadışı işi yoktu. Kitaplar da yasak kitaplar değildi. Bir hafta sonra, evinden alınan bütün kitapları geri verildi. Ama siyasî polis bununla yetinmedi. Muhbirin kim olduğunu söyledi.

— Sizi ihbar eden, eşinizdir.

İnanmadı. Polis kendisine kötü bir oyun oynuyordu.

O zaman polis, eşinin imzalı dilekçesini ve ifadesini gösterdi.

O denli çok sevdiği güzel karısı, hem de iftira ederek, hem de yalan söyleyerek O'nu polise ihbar etmişti. Karısı, iyi rol yapmıştı, polis açıklamasa, karısının kendisini ihbar ettiğini hiç bilmeyecekti.

Boşandılar.

Küçük ücretli Türkçe öğretmenliğinden de çıkarıldı.

Kısacası, her yandan sarıldı, kuşatıldı.

Duyduk ki Avrupa'ya gitmiş.

Aradan birkaç yıl geçti.

Kıbrıs'a gidiyor. Ne olmuşsa işte o zaman Kıbrıs'ta olmuş. Kıbrıs o zamanlar Fazıl Küçük'ün Kıbrıs'ı. Türkiye bütün çabasıyla küçük Amerika olmaya, Kıbrıs da küçük Türkiye olmaya çalışıyor. Kıbrıs polisi yakalıyor, çok ağır işkence-

ler görüyor, hapse atılıyor. Bütün bunların nedenini öğrenemedik. Çünkü, artık başına gelenlerin nedenlerini anlatamayacak denli akıl hastasıydı arkadaşımız. Yalnız zaman zaman parçapürçük söylediklerinden Kıbrıs'taki işkencelerle aklını oynattığı anlaşılıyor. Eh artık, aklını oynattı, yapacaklarını yaptılar, başardılar, bırakıyorlar hapisten... İstanbul'a geliyor. Ama kendisi daha İstanbul'a gelmeden, Kıbrıs'taki Türk yönetimi polisinin raporları gelmiş oluyor. İstanbul'a adımını atar atmaz polis yakalıyor, yine hapse atılıyor. Artık O, eski Hasan Tanrıkut değildir. Abuk sabuk konuşuyor, saçmalıyor...

Epiy zaman da hapiste yattı. Suçsuzdu. Çıkardılar.

Hapisten çıktıktan sonra sakal bıraktı, ama hiç düzene alınmamış bir sakal... Eski arkadaşlarıyla karşılaşınca, başka bir dünyada yaşar gibi konuşuyordu. O, Stalin'in damadıydı. Yakında karısının yanına gidecekti.

İstiklâl Caddesi'nde gördüm O'nu. Kimseyi tanımıyordu. Arada sırada eski arkadaşlarından tanıdıkları oluyordu. Karşılaştığımızda beni tanıyıp tanımadığını bile anlayamadım. Hep karısından konuşuyordu, yani Stalin'in kızından... Karısının yanına gidecekti. Anlatırken gözleri hedefsiz bakıyordu, beni gördüğünü bile sanmıyorum.

Nasıl pırıl pırıl bir zekâ, nasıl bir has aydındı... Suçu çok, çok büyüktür, halkını sevmek, yurdunu sevmek ve doğru bildiğinden hiç ödün vermemek... Bu suç yetmez mi böyle bir insanı işkence altında çıldırtmak için...

Yaşadığını sanıyordum. Ölmüş zavallı... Nasıl tertemiz bir insandı, nasıl pırıl pırıl bir zekâydı!

.....

Benim Delilerim'in (*) her biri ayrı ayrı romandır; yazılmamış, ama yaşanmış romanlar....

(*) *Aziz Nesin, Benim Delilerim, İstanbul, 1984, s. 74.*
«Stalin'in Damadı» bölümünün sonu.

225 veremli sayılmıştır» (*). Savaş'ın kıtlıkları, verem hastalığının dozajının daha da artmasına neden oluyor.

Bu kuşak, savaş döneminin kıtlıklarını ve işsizlik ile yüksek fiyat artışlarını da özel bir yazgı sayıyor. Türkiye, İkinci Büyük Savaş'a girmemiş olmakla birlikte savaşın bütün ekonomik etkilerini yaşıyor. Burada, bu etkileri gösterebilmek için, tablolar vermeyi gerekli görmüyorum. Sevgili Demirtaş Ceyhun'dan bir paragraf aktarmakla yetiniyorum: «Galiba, bu genel özellik, o kuşağın yetiştiği yılların bir doğal sonucudur. Osmanlı İmparatorluğu batmıştır. Yoktan bir Cumhuriyet yaratılmaya çalışılmaktadır. Hemen ardından İkinci Dünya Savaşı bastırmıştır. Hep yokluktur, sıkıntıdır, rüşvettir, karaborsadır, açlıktır yaşanılan. Annemden bilirim. Yakılıp kullanılmamış bir kibrit çöpüyle diş karıştırılmasına bile izin vermez, annem. 'Bir kibritle bir ateş yakılır' der, bilgiç bilgiç»[58]. Bu dönemin ekonomik yapısını kısaca ve güzelce anlatıyor.

1940 Kuşağı'nın toplumsal talihsizliğidir; bir yeni dü-

(*) *Doç. Dr. Yahya Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmede Etkileri 1848-1940, Ankara, 1978, s. 241.*
İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada ve Türkiye'de kalkınmanın bir devlet politikası olması ve insanların daha çok sağlık hizmetleri için mücadele etmeleri sonucu Türkiye, veremle savaş örgütünü gereksiz kılacak kadar, veremi etkisizleştirebiliyor.
Ancak son yıllarda, kalkınmanın amaç olmaktan çıkması ve halkın istemeyi unutması sonucu, Türkiye'de verem tekrar toplumsal bir sorun olmaya başlıyor.

zene doğuyorlar. 40 yılları, bu kuşağın ya üniversite çağı ya da genç mezuniyet dönemi oluyor. Cumhuriyet için doğmuş olmaları, üniversite yılları, büyük umutları besleyebilmek için yeterli nedenlerdir.

Ama Türkiye'de günlük yaşam, karneye bindiriliyor. Işık için gaz, karneyle veriliyor; tekstil olarak Sümerbank ürünleri, kefen için Amerikan bezi bile, mahallelere kadar uzanan resmî dağıtım ofisinin eliyle ve yine karneyle dağıtılıyor. Fiyatlardaki artış, 1970 yıllarının ikinci yarısında başlayan yıllık sıçramayla karşılaştırılabilir. Bütün bunlara, pek de gizlenemeyen ve kulaktan kulağa yayılan yolsuzluklar ekleniyor.

1970 yıllarının sonlarında başlayan dönemle karşılaştırma, öyle geçici bir çağrıştırma sayılmamalı; tamamlayabiliyorum. Türkiye'de ölümler yok; Türkiye savaşta değil. Ancak dünya üzerinde savaşın aldığı canlar o kadar çok ki, Türk insanı da her gün ölümü kendi evinde duyuyor. Böylece 1940 yıllarının ilk yarısında, en azından beş yıl, Türkiye'de pahalılık, işsizlik ve ölüm günlük yaşamı oluşturuyor.

Tezi yazıyorum: Pahalılık, işsizlik ve ölüm, ne zaman bir araya gelirse, bellek silinmesi etkisi yapıyor.

Bu kavramı açıklamam gerekiyor: Elektronik hesap makinalarıyla açıklayabilirim. Önce halkın görgüsünün her zaman aydınlatıcı değil zaman zaman da yanıltıcı olduğuna yeniden işaret etmek zorundayım; «elektronik beyin» kadar yanlış ve insanlığa hakaret dolu bir niteleme düşünemiyorum. İnsan beyni, hiç bir zaman elektronik olarak yapılamaz; yapılamazlık beynin yapısından geliyor. İnsan, değiştirirken de değişen tek elemandır; insan beyni, geliştirirken gelişiyor. İnsan beyni, elektronik hesap makinalarını geliştirirken kendisi de gelişiyor; elektronik hesap makinalarını yapan beyin, yapmayan beyinden farklı oluyor.

Elektronik hesap makinalarının bir kavramı var; bellek. Bir programı, elektronik hesap makinasına yükleyebilirsiniz; istediğiniz bilgileri, belleğine kaydedebilirsiniz. Sonra, bir düğmeye basarak, elektronik hesap ma-

kinasının belleğini silebilirsiniz. Artık bellekteki bütün bilgiler yoktur; başka bir programı aynı elektronik hesap makinasına yükleyebilirsiniz.

Halkın, elektronik hesap makinalarına elektronik beyin demesi, bu makinaların bir belleğe sahip olmalarından kaynaklanıyor. Makinalar, belleklerinin kapasitesine göre daha ucuz ve daha pahalı olabiliyorlar. Ama bellek ne kadar hacimli olursa olsun, belleği silmek için, elektronik hesap makinasının bir düğmesine basmak yetiyor.

Elektronik hesap makinasıyla çalışanlar, ya da benim türümden Türkiye'deki ilk örnekleriyle çalışma yapmış olanlar, biliyorlar; düğmeye basınca, makina bir süre homurdanıyor. Belleğe yeni program yükleme veya belleği silme homurdanma ile birlikte gerçekleşiyor.

Toplumların ve bu arada kuşakların beyinlerini silmek için, düğmeye basmak yetmiyor. Toplumların beyinlerini silmek için, işsizlik, pahalılık ve mutlaka ölüm, bir arada olması gerekiyor.

Şiddet bir ideoloji, bir tahtarevallidir.

Beyni silmek, bir şiddet işidir.

Dehşet, şiddetten daha etkili oluyor.

Türkiye'de Restorasyon Dönemi, bir beyin silme dönemi oldu.

1940 Kuşağı'nın beyni silindi.

1943-1951 yılları arasında (*) beyinleri silmek için gerekli şiddet eksik edilmedi.

Türkiye, 1970 yıllarının ikinci yarısından itibaren bir başka ve daha yoğun beyin silme süreci ve dönemine girdi. Dozajını artırarak ve yöntemini geliştirerek sürdü (**). Başarısının, 1940 Kuşağı üzerindeki denemeye gö-

---

(*) 1951 yılı yaygın tutuklamalar ile Hilmi Ziya Ülken'in Reddiye'sini, bir zaman aralığını kapatabilmek için parantez olarak kullanıyorum.

Döndüklerini ilân etmelerine karşın, sağcıların, «gizli hıristiyan» türünden gizli ilerici kalmalarından korkarak kuşkuyla karşıladıkları İsmail Hakkı Baltacıoğlu ile Hilmi Ziya Ülken için kısa not hazırladım.

(**) Aydın hareketi niteldir; düşüncenin nitel olmasından kaynaklanıyor.

re çok daha az olduğunu düşünüyorum.

Şöyle de söylenebilir; beyin silme, 40 Kuşağı üzerinde net bir başarı sağladığı için, 1970 yıllarının ikinci yarısında başlayan ve çok daha şiddetle sürdürülen beyin silme operasyonu, içgüdüsel bir direnç ile karşılaştı.

Azdılar ve yalnızdılar. Ömer F. Toprak, o dönemle ilgili olarak, «biz o zaman yalnızdık, İstanbul'da bulunan aydınların sayısı binlere varmıyordu» diyor[59]. Sabri Soran, 1946 yılında Ses'te yayınlanan «Yürüyorum» şiirinde yürüyerek, kalabalıklaşmayı özlüyor.

⁂

YÜRÜYORUM

Sabri Soran (*)

Yürüyorum
başım dimdik
gözlerim ilerde
meş'alesini taşıyarak
Hakikatin;
Ben yürüdükçe dağılıyor karanlık
aydınlanıyor yürüdüğüm yol
ve etrafım
Yürüyorum,
dağları, taşları aşarak;
Arkamda koca bir kalabalık
taşıdığım meş'aleye kollarını
uzatmış.
peşim sıra yürüyor.
Yürüyorum

(*) Ses, 4 Aralık 1946, Sayı 9.

4 Aralık 1945 sağ öğrenci terörünün birinci yılında yayınlanıyor.

Nitel olanın parçası, aynı zamanda tamamıdır.

Bu nedenle zaman zaman tek aydın üzerinde büyük şiddet yoğunlaştırılıyor. Tek aydın bile düşünceyi koruyor.

1970 ikinci yarısından sonra, beynini sildirmeyen aydınlar, tekden çok fazla.

yürüdükçe büyüyorum
ve büyüyor
peşim sıra yürüyen
kalabalık.

*
**

Ne güzel düş!
Gerçeğe sevinemiyorlar.

Yine de bir tür seviniyorlar: 40 Kuşağı'ndan Mehmet Kemal, 1960 yıllarının görkemli canlanma yıllarında, Ankara'da bir lokanta-meyhane açtı. 1940 yıllarında tohumları atılmış köycülüğe uygun olarak, pazar günleri de, Ankara aydınlarına mantı servisi yapıyordu. Akşamları doluyordu ve Mehmet Kemal çok seviniyordu. «Eskiden meyhanede bir masaydık, şimdi bir meyhane dolduruyoruz» diyerek seviniyordu.

Mehmet Kemal, 1960 yıllarında Ankara'da açtığı lokanta-meyhaneye, aydınca bir isim koydu; «Kalem» dedi. 1940 Kuşağı'nın meyhanelerinin isimleri ise aydından uzaktı, İstanbul'da Lambo'nun Meyhanesi ve Ankara'da «Kürdün Meyhanesi». Mehmet Kemal, bu Kürdün Meyhanesi'ne toplama kampı gözüyle bakıyor; «o zaman Kürdün Meyhanesi kamp konsantrasyon gibi bir yerdi» diyor[60]. Çok ilginç, içki ve şarap verilen konsantrasyon kampı yalnızca Türkiye'de görülüyor. 40 Kuşağı, gerçekten kolay beğenmeyen bir aydın topluluğunu sergiliyor.

Kuşkusuz bir nedeni olmalı; «Polis, Kürdün Meyhanesi dışında kimse ile ilişki kurmamı istemiyordu» diye ekliyor. Meyhaneci Kürd Mehmet hakkında da bilgi veriyor. Şöyle: «Meyhaneci Mehmet bizi hem sever, hem de arada bir kakalardı. Hem gelmemizi ister, hem de gelmememizi isterdi. Ben 'bu da neden oluyor?' diye zaman zaman şaşardım. Müşteri arttıkça kızar, ona buna çıkışırdı»[61]. Mehmet Kemal, bunun nedenini merak ediyor ve çok geçmeden Kürd Mehmet, nedeni söylüyor. Önce ilerde masada oturan, Mehmet Kemal'in nitelemesiyle, «kılıksız, kültürsüz, bilgisiz adamları» gösteriyor. Sonra bunların «hafiye» olduğunu söylüyor. Sonra açık-

lıyor: «Bunlar gelirler, önlerine bir iki boş bira şişesi koruz. Müşteri gibi otururlar ve sizi beklerler». Canının sıkılmasının nedenini de söylüyor: «Halbuki kalabalık günlerde bu masalara bir iki müşteri daha alabilirim, onların yüzünden müşteri koyamıyorum». Bu sıkıntılı durum karşısında Kürd Mehmet, bir masalık solculardan, meyhaneye tenha günlerde gelmelerini rica ediyor; polislerle başbaşa ve daha rahat oturabilecekler.

Mehmet Kemal'in öyküsünün devamı var; aktaracağım. Ancak burada hemen bir parantez açmak zorundayım: Bu polislerin bir istihbarat ile görevli olduklarını düşünmüyorum. Kendilerini gizlemek gereğini de duymuyorlar. Bunları, İlya Ehrenburg'un Birinci Dünya Savaşı başlarında Paris üstlerinde uçan ve Almanların «Güvercin» adını verdikleri, amaçları korkutma olan, bombardıman uçaklarının uçuşlarına benzetiyorum. Bu polisler, aydınlara denetim altında, gözaltında oldukları izlenimini ve izlenimden de öte inancını vermek işleviyle yüklü görünüyorlar.

Parantezi sürdürüyorum ve Mehmet Kemal'i bırakıp, 1920 yıllarında Ankara'da Matbuat Müdürlüğü yapmış, İstiklâl Mahkemesi önüne çıkmış, Yunus Nadi ile birlikte Cumhuriyet Gazetesi'ni kurmuş ve ünlü Tan Gazetesi'ni yaşatmış Zekeriya Sertel'den aktarma yapıyorum. Şöyle: «Polisten en çok rahatsız olan solculardı. Bizlerin bu yüzden çektiklerimiz sonsuzdu. Özgürlüğümüzü yitirmiştik. Evlerimizde hizmetçilerimizden, misafirlerimizden bile şüphelenirdik. Evimin yanında bir otel vardı. Polis, bu otelin penceresi bizim eve bakan bir odasına yerleşti. Buradan geceli gündüzlü evimizi gözaltında bulunduruyordu»[62]. Ne kadar sinir bozucu değil mi? Aydında, bir polis korkusu yerleştirmek için, bundan daha etkili ve acımasız bir yöntem düşünülebilir mi?

40 Kuşağı aydınlarına, polis saplantısı yerleştirildi.

Geçmişin bugün üzerinde etkili olması için, bilinmesi gerekmiyor.

Fakat hastalıkların tedavisi için ilk önce kesin tanı, teşhis, gerekiyor.

Parantezi ve Zekeriya Sertel'i aktarmayı sürdürüyorum: «Bir akşam bir dostumu ziyarete gidiyordum. Arkama takılan bir polis, kendisini saklamaya bile lüzum görmüyordu. Yanına sokulup beni neye rahatsız ettiğini sordum. Cebinden bir tabanca çıkardı ve 'bununla sizi korumak için' dedi!» Saklamıyor.

İçtenlikle yüzsüzlük arasında kıl payı var. Bu nedenle ve çok zaman yüzsüzlük içtenlik ile karıştırılıyor.

Tezi yazıyorum: Akıl ve yöntem toplumsaldır.

Bu dönemin tek tek yöneticilerine akıl yüklemiyorum; Türkiye'nin bir tarih kesitini, bilimsel olarak çözümlemeye çalışıyorum.

Tezi yazıyorum: Bir araştırıcı, incelediği alanda bir düzenlilik varsaymadığı sürece, bilimsel bir çözümlemeye başlayamaz. Bilimsellik nesnede, objede var olmalıdır; süje bunu çıkarmakla yükümlü oluyor.

Akıl, ne yazık, türetilmiştir; ne yazık, yalnızca düzenlilik peşinde koşuyor (*). Aklın, eşitsizliği çözümleyecek yönde geliştirilmesi çabalarının sürdürülmesi gerektiğini tekrarlamak zorundayım.

Mehmet Kemal'e dönüyorum. Şu bilgileri de veriyor: «Cahit Sıtkı'nın, Orhan Veli'nin cenazeleri polis kordonu altında kaldırılmıştır. Polisler cenazeye saygıdan değil, fişlenecek yenileri tesbit için gönderilmiştir»[63]. Gerçekten çok acı! Ancak yine de polislerin, saptama için değil, korkutma ve sinir bozma için gittiklerini düşünmeyi

---

(*) Toynbee'nin beğeniyle ve yeterlilik duygusuyla yazdıklarının karşısında eksiklik ve yetersizlik duyuyorum.

«Tüm incelemeler, ister insanî konularda ve isterse insanı ilgilendirmeyen nitelikte olsun, insan düşüncesinin sınırlarına tabidir; bu sınırlamaların birincisi ve en önemlisi, düşüncenin, Gerçeklik'i anlamaya çalışma süresinde, Gerçeklik'i ihlâl etmekten geri kalamamasıdır.»

«Bir insan yalnızca bir akla sahiptir ve bu akıl, sadece bir yönde, yani, çözümleyici ve sınıflandırıcı yönde çalışır.»

Arnold J. Toynbee, A Study of History, Cilt 12, London, 1964, s. 8 ve 12.

Toynbee'nin saptamaları, aklın diyalektik geliştirmeleri için atılacak adımların bulunduğunu gösteriyor.

sürdürüyorum. Göstermeye çalışacağım, polisin saptama için diğer kaynakları var.

Yazdıklarını amaçlarına uygun olarak kullanmıyorum. Daha ileri giderek şunu da söyleyebilirim; Mehmet Kemal'in yazdıkları, kendi amaçlarından daha çok, Aydın Üzerine Tezler'in mantığına uygun düşüyor. «Evden fakülteye giderken ardıma önüme bakar oldum. Hafiyeler ardımdan geliyorlar mı? diye bir kuşkuya düşmüştüm. «İstenen etki, sağlanıyor. Devam ediyor: «Bir yandan da bana devletçe önem veriliyor, diye kendime övünme payı çıkarıyordum». 40 Kuşağı, 1950 yıllarında, beyinlerin silinme döneminin kesin başarılı olduğu bir on yılda, bu övünme payını tümden unuttu. 1960 yıllarının görkemli uyanış döneminde hatırlandı; çekilmiş acılar, 1960 yıllarında Türkiye'nin ilerleyişini sürdürmek isteyenlerin önüne bir fatura olarak çıkarıldı.

1960 yıllarının ortasından itibaren Türk ilericiliği, 1940 Kuşağı'nın acılarının ödenmesi sorunuyla karşı karşıya geldi.

Şimdi, Mehmet Kemal'in Acılı Kuşak kitabından bir kurgu çıkarmayı deniyorum. Şöyle başlıyor: «Polis, Kürdün Meyhanesi dışında kimse ile ilişki kurmamı istemiyordu. Bunu soyutlaştırıyor, toplumun içinde sipsivri koymak istiyordu. Demokrasiye geçerken bizim gibiler için iktidarın resmî görüşü buydu! Solcuları, demokratik gidişe bulaştırmamak, oyunu CHP ile DP arasında ikili oynamak... Biz de saf ve enayice DP'yi tutuyorduk. Ondan yana görünüyorduk». Zamanın iktidarının solcuların Demokrat Parti muhalefetini tutmasına pek itirazı olmadı; DP muhalefetinin solculuk ile bir işbirliği yapmasına izin vermedi. 4 Aralık 1945 tarihinde Tan Gazetesi'nin Tanin ve Cumhuriyet Gazeteleri'nin katıldıkları bir tertiple tahrip edilmelerinde, DP Liderleri'nin başta Zekeriya ve Sabiha Sertel olmak üzere içlerinde Behice Boran'ın da bulunduğu bir aydın grubuyla işbirliği yapmaya yanaşmalarının da rolü var.

«Köklü sol bir akımın içinden geldiğimizi, tarihin bizimle beraber olduğunu, erinde gecinde zaferin bizde

olacağını söyleyecek kadar derlenmiş toparlanmış değildik. Herşeye katlanıyorduk. Katlanmadan başka gücümüz yoktu. Hapis mi, yatardık. Açlık mı, sineye çekerdik. İşsizlik mi, dayanırdık. Soyutlaştırma mı, vızgelirdi». Pek vızgelmiş olduğunu söylemek mümkün görünmüyor.

Yeterli ölçüde ayrışmadıkları da anlaşılıyor. İktidar partisini ikiye ayırıyorlar (*). «CHP'nin, sol muhalefetten korkan kanadı da, solcuları gözlerinin önünde görmek istiyorlardı. O zaman Kürdün Meyhanesi kamp konsantrasyon gibi bir yerdi». Böylece CHP iki kanada ayrılıyor; nedensiz değil, bir kanat beraber sayılıyor.

İktidar partisinin bir kanadı, 40 Kuşağı'nı izlemek için hafiyeler görevlendiriyor. Mehmet Kemal önce buna çok şaşırıyor ve şunları yazıyor: «O zamana kadar Abdülhamit'in hafiyesi olduğunu biliyordum da, Cumhuriyet'in hafiyesi olabileceğini aklıma getiremiyordum. Hem Cumhuriyet'in hafiyesi olsa, ondan bize ne, Cumhuriyet'in düşmanlarını denetlerdi. Bizi denetleyecek değillerdi ya. Biz sosyalizmi adını bile anamıyacak kadar bilmezdik ve kimseye zararımız olmazdı. Çünkü Cumhuriyet'in dışında gelişen fikirlerimiz yoktu ki»[64]. Hem masumdular ve hem de memurdular. «Sadri Polis Koleji'nde hocaydı. Nurullah Ataç Atatürk Lisesi'nde hoca, Cahit Sıtkı Çalışma Bakanlığı mütercimi. Ötekilerin de Devlet'te işleri vardı. Allah Allah, bu solculuk da nereden çıkıyordu?» Gerçekten, kurgu inanılması güç bir boyut alıyor. Yanlızca iktidar partisi değil, devlet de ikiye ayrılıyor; bir taraftaki memurlar diğer taraftaki memurları izliyor.

Mehmet Kemal neler yazmıyor ki! Meyhaneci Kürd Mehmet, kendisini hafiyelerin izlediğini söylüyor. İnanmak istemiyor, sonra başkalarına anlatıyor ve en sonunda «bir gün bu anlatılanları Sadri'ye söyledim» diye yazıyor. Ekliyor: «Sadri ilkin şaka yapıyorum sandı». Şaka olmayınca bir karşılık vermek gereğini duyuyor ve ve-

---

(*) Türk aydını, CHP'yi kanatsız görmeye bir türlü razı olmadı; hep iki kanada ayırdı. Bir kanadı övdü, bir kanadı yerdi.

riyor: «Bunlar olur. Sen okuduklarına ve öğrendiklerine inanıyorsan, onların acısına da katlanacaksın. Sanatçı, şair, yazar olmak değil memleketimizde». Gerçekten polis okulunda propaganda öğretmeni için çok sakin ve aynı ölçüde güzel bir cevap oluyor.

Üç insan var; burada üçünden söz edilmesi gerekiyor. Birincisi için kaynak göstermek durumunda değilim; yalnızca Behice Boran'ı aktarmakla yetiniyorum. Niyazi Berkes, Ankara'daki Türk ilericiliği içindeki çalışmaları sırasında Polis Koleji'nde öğretmenlik yapıyor ve bunu sürdürüyor.

Polis Koleji'nde her öğretmen polis değildir; burada Niyazi Berkes'in polis olduğu konusunda bir iddia yok. Ancak poliste öğretmenlik bir işbirliği ve bilgi alış-veriş türüdür; engellenemez (*). Öğretmenler, en azından ders aralarında ve günlük yaşamla ilgili olarak sohbet ederler, birbirine bilgi aktarırlar. Öğretmenler, birbirinin çevresini bilirler.

İkincisi, İstanbul'da sol siyasal örgütlenmeler içinde

(*) Aydın Üzerine Tezler'in Üçüncü Kitabı'nda sol hareket içinde gidip-gelen bir yer tutmuş olan Şevket Süreyya Aydemir'in, kendisini izlemekle görevlendirilen Albay Göktürk'ü evcilleştirerek, en önemli aydın toplantılarına götürmüş olduğunu gösterdim. Albay Göktürk, bunları notlara geçirmiş ve arşivdeki diğer bilgilerle birlikte yayınlamış; bunları kullandım.

Bu bir işbirlikçi türüdür; istihbarat örgütleri için çok değerli, değerlendirme çalışmaları yerine geçiyor.

Bu arada eklenmesi gerekiyor: CIA'de çalışanların hepsi dar anlamda casusluk ya da istihbarat işleri yapmıyorlar. CIA'de çalıştığını saklamayan bir çok uzman veya profesör var. Araştırma ve değerlendirme yapıyorlar.

Şevket Süreyya'nın Albay Göktürk'ü çok çeşitli aydın toplantılarına taşıyarak, Türk istihbarat örgütü için ayaklı bir araştırma bürosu sağladığına inanıyorum.

Ancak bundan öte değil; Şevket Süreyya'nın polis olduğu iddiasını aklıma bile getirmiyorum. Bunun için neden de görmüyorum; neden yapsın? Hep bir heyecanı oldu, çıkar peşinde koştuğunu gösteren işarete rastlamadım, köylü kurnazıydı.

de yer alan, Alâettin Hakgüder oluyor; poliste öğretmenlik yapıyor. Üçüncüsü, Sadri Ertem'dir ve hem İstanbul'da ve hem Ankara'da çok uzun bir süre ilerici aydınlar içinde kalıyor.

Şimdi Sadri Ertem ile başlıyorum. Mehmet Kemal'in Sadri Ertem'i sevdiğinden kuşku duymuyorum; sonunu şöyle yazıyor: «Bütün insanları içine dolduran kalbi, Sadri'nin alışkanlıklarına dayanamadı. Bir gün cana yakın tombul vücudun yükünü bu kalp çekemedi ve Sadri gitti. Ne kadar gençmiş»[65]. Mehmet Kemal'in, Sadri Ertem'i sevdiği kesin; Sadri Ertem'i bir seveninin anlatmasını uygun buluyorum. «Sadri Ertem'e yakınları 'Sadri' derlerdi. Bu 'Sadri' deyişte ona yakın olmak, dostluğuyla, arkadaşlığıyla öğünmek, tanışlığını belli etmek vardı. Bozkır Başkent'in tek edebiyat mihrakı idi. Milletvekili seçilmiş ve Başkent'e gelip yerleşmişti. Çevresinde daima gençler vardı. Tanışmadan önce, o zamanın bulvar kahvelerinde rastlardım. Bulvarın iki geçesinde Parisli kahveler vardı. Bunlar, Büyük Özen, Küçük Özen, Kutlu. Sadri kışsa cam önünde, yazsa bahçesinde otururdu. Geçenler ağzından cıgarasını eksik etmeyen bu adamı görürlerdi. Elinde daima kitapları vardı. Bir kitap değil, bir kaç kitap tomar. Akşamları da Mühendisler Birliği'nin altındaki lokantada veya Sakarya Caddesi'ndeki küçük işçi lokantasında arkadaşlarıyla yemeğini yerdi». Ankaralı aydınlar, Mehmet Kemal'in Parisli kahve dediği outdoor cafe'lerin önünde promenad yaparlardı.

«Çevresindekiler hep edebiyatçı gençlerdi» ve «Oktaylar, Melihler, Orhanlar, Aldanırlar bizden irice gençlerdi». Bunlar, Oktay Rifat, Melih Cevdet ve Orhan Veli oluyorlar; Mehmet Kemal'den daha irice duruyorlar. Mehmet Kemal bunları kaydettikten sonra hemen ekliyor: «Bu kadar aydını Ankara kaldırmazdı... İleri geri konuşmalarımız, Şükrü Kaya'nın adamlarına batardı. Onun için de çevremizden polis kılıklı bazı gölgeler eksik olmazdı. Çoğumuzun polis raporlarında adının solcuya çıkması bu konuşmalar yüzündendi». Şükrü Kaya, zamanın

İçişleri Bakanı ve aynı zamanda tek parti CHP'nin Genel Sekreteri'dir ve Mehmet Kemal, polisi gölgelerde arıyor.

Mehmet Kemal'den Sadrî'yi aktarmayı sürdürüyorum (*). «Paramız olmadığı günler çaktırmadan Sadri'den borç alırdık. Mebus olduğu için onu paralı sanırdık. Oysa o da kendi yağıyla kavrulan bir dargelirliydi. Gecelerimiz küçük Ankara barlarında geçerdi. Bu bar gidiş ve dönüşleri Sadri için çok masraflı olurdu. Her parasız sanatçı biraz da masrafını ona yıkardı. Şikâyetsiz, yakınmasız bu angaryalara katlanırdı». İyi bir insan olduğu anlaşılıyor.

Belki baş ağrısını unutuyordu. «Günde beş pakete yakın sigara içer; leblebi gibi aspirin yerdi. Müzmin bir baş ağrısı vardı. Bu aspirinlerin baş ağrılarını dindireceğini sanırdı». Gençlerle bulunmak ve belki de barlara gitmek, baş ağrısına iyi geliyordur. Belki de baş ağrısı çok çalışmasından ileri geliyordur. Mehmet Kemal yazıyor: «Yaptığı işler kırk yıla sığmayacak kadar büyüktü. Sayısız gazete ve dergide yazı yazar. Vakit Gazetesi'nde her gün dış politika icmali çıkardı (**). Meclise gider. Polis Koleji'nde propaganda hocalığına devam ederdi». Bir çok işi bir arada yapıyor ve hiç birini ihmal etmediği anlaşılıyor.

Şimdi Sadri'nin dostu Mehmet Kemal'in yazılarına dayanılarak çizilen portresini bırakıyorum ve Hasan İzzettin Dinamo'ya geliyorum. Yine Sadri hakkında ve şöyle: «Sadri Ertem, Nazım Hikmet'le arkadaşlığından beri Mil-

---

(*) Aydın Üzerine Tezler'de Türk aydınlarının çoğunu tek isimleriyle yazdım; yadırgayanlar olduğunu biliyorum. İki nedeni var; birincisi, aydını aydınlar için yazıyorum. Özellikle, gençler için ve aydın olmak isteyenler için yazıyorum. İsimleriyle yazdığım zaman daha çok yaşadıklarım ve okuyan gençlerin yakınında olacaklarını düşünüyorum. İkincisi, bir aydını yazmak için mümkün olan ve gerekli bütün kaynakları okumaya çalışıyorum; yazdığım aydının yakınına yaklaşmayı deniyorum. Bu da bana isimleriyle yazma alışkanlığını getiriyor.

(**) Yakın zamanlara kadar dış politika yazılarına «icmal», özet deniyordu.

lî Emniyet'te çalışıyordu. Ankara Sivil Cezaevi'nde birlikte yattığımız sırada Nazım Hikmet'e sorduğumda onun Millî Emniyetçi olduğunu, bir çok kez Millî Emniyet'e girip çıkarken gördüğünü söylemişti. Zaten Nazım'ın çevresinde bulunuşu da salt onu kontrol etmek içindi»[66]. 40 Kuşağı'ndan bir bölümü, Sadri'yi istihbarat örgütünden sayıyor.

Yalnız Sadri Ertem'in çözümlemesini sürdürmeden önce, burada durarak Nazım Hikmet'in kişiliği üzerinde bir parantez açmak gerektiğini düşünüyorum. Hasan İzzettin, beni affetsin, Nazım'ın böyle bir söz söylemiş olmasına inanamıyorum; belleği, Dinamo'yu yanıltıyor. İki nedenle inanamıyorum: Birincisi, Millî Emniyet, posta binası değildir. Pek bilinmez. Hangi binanın Millî Emniyet'e ait olduğu pek bilinmiyor. Ayrıca Nazım, Kurtuluş Savaşı döneminde kısa bir süre, 1938 yıllarından önce kısa bir süre dışında pek Ankaralı olmadı, Ankaralı sayılmaz, Ankara'nın yapılarını bilmez. İkincisi ve daha önemlisi, Nazım'ın kişiliğinden geliyor. Türk aydınının onuru Nazım, ölünceye kadar bir saf çocuk olarak kalıyor; kimseye polis demeyi aklından geçireceğini sanmıyorum.

Sanmak veya sanmamak önemli değil; Dinamo'nun beni affedeceğini umuyorum, aklıma takılan bir sorunun mümkün açıklamasını bulmadan huzur bulmuyorum. Nazım'ın mektupları, Sadri Ertem'in polis olduğunu düşündüğünü gösteren hiç bir ip ucu vermiyor. Bir mektubunda, Naci Sadullah'ın kendisine telefon ettiğini, demek o zaman hapishaneye telefon mümkün oluyor, bir önemli iş için, «Cezaevleri umum müdürü Baha Arıkan, Mebus Sadri Ertem, Aka Gündüz vs. ile» görüştüğünü bildirdiğini yazıyor; Nazım, bu görüşmeden işin olacağı sonucunu çıkarıyor. Bir başka mektubunda da, bir işin gerçekleşmesi için, «Halide Edip hanıma, Reşat Nuri'ye, Sadri Ertem'e» mektup yazılmasını salık veriyor. Cezaevinde Nazım, Ankara'daki günlerden sonra oluyor, Sadri Ertem'e güveniyor. Nazım, bir polise güvenmez; daha önemlisi burada Nazım'ın çocuk saflığında kişiliği üzerinde duruluyor. Nazım'ın polis nitelemesini kullanmaz.

Bunu, güzel bir yanı olarak kaydediyorum.

Buraya kadar, Nazım'ın kimseye ve bu arada Sadri Ertem'e polis demeyeceğini ileri sürmüş ve göstermiş oluyorum. Ancak yine de yeterli bulmuyorum; Nazım, 1938 yılında, Ankara Cezaevi'nde bulunduğu sırada Sadri Ertem'in polis olduğunu düşünmüş olabilir ve söyleyebilir. Mümkün olan çözüme ulaşabilmek için, 1938 yılında Nazım'ın, Sadri Ertem'in polis olmadığını düşündüğünü gösteren kanıt bulunması gerekiyor.

Burada bir parantez açıyorum ve bu basit sorunu neden üstelemiş olduğumu açıklamak gereğini duyuyorum. İki nedenle yapıyorum: Birincisi, Nazım'ın kişiliğinin iyice ortaya çıkması gerektiğini düşünüyorum. Nazım'ın kişiliğinin saf yanını seviyorum. İkincisi, kimseye polis dememiş olduğunu göstermek istiyorum. 40 Kuşağı'nın bu kendi eyleminden çıkan anlaşılabilir tutkusunun silinmesi gerektiğine inanıyorum.

1938 yılında Nazım ile birlikte Ankara'da cezaevi yazgısını paylaşanlardan bir kişi daha anılarını yazmış durumda; mümkün olan çözüme ulaşmak için, bu anının dikkatlice ve yalnızca bu açıdan yeniden gözden geçirilmesi gerekiyor. Sonucu özetliyorum: Daha önce değindim, Nazım Hikmet Ankara Cezaevi'nde Harp Okulu Davası'ndan on beş yıla mahkûm olduktan sonra ve Donanma Davası için henüz bilmediği mahkûmiyeti beklerken bir telefon alıyor. Telefonda Sadri Ertem, Nazım'a, Mustafa Kemal Paşa'ya özel bir mektup yazması halinde affedilebileceğini söylüyor. Nazım, pek çok öfkeleniyor. Daha önce aktardım; A. Kadir, bu telefona tanıklık ediyor. Yazıyor.

Aktardıklarıma devam ediyorum.

«Ne oldu ki, dedim.

— Sadri Ertem telefon eden... dedi. Dahiliye Vekilini görmüş, Şükrü Kaya'yı. Hususi bir mektup yazarsam Atatürk'e, kendisi götürür mektubu verirmiş ona, affettirirmiş beni... Şuna bak sen!

— Sadri Ertem'de bir orostopolluk var mıdır?

— Yok, yok... Sanmam. Saf oğlandır o, aklı ermez

BAŞ MUHARRİRİMİZİN ODASINDA (*)

Konuşanlar: M. Zekeriya, Peyami Safa, Sadri Ertem, Fikret Âdil, İlhami Bekir.

P.S. — Dil Encümenine çatmak istiyorum.

M.Z. — O... Bu mükemmel.

P.S. — Bu Çinli profesörle konuştum, yaman şey. İnsanın toprakla mücadelesini kabul ediyor, sınıf mücadelesini kabul etmiyor. İçtimai kavga istemiyorlarmış. Ha... Herif profesör olmadan evvel dilenciymiş. Şunun hayatını Resimli Ay'a koyalım.

S.E. — «Çiniyatçıyım» diyen bir adam varmış. Çince konuş demişler, beceremememişler, bu olmasın?

M.Z. — Hani muallim mektebi müdürü Mahmut Bey vardır. Bir gün Vakit gazetesinde Hakkı Tarık'ın yanında oturuyormuş. İçeriye bir muharrir girmiş, Tarık muharririn kulağına sormuş: «Bu adamı tanıyor musun?» Muharrir menfi cevap vermiş. Tarık demiş ki: «Bu Çin Maarif nazırıdır, kendisiyle bir mülâkat yapınız». Muharrir de yapmış, yazmış, sonra öğrenmiş ki bu adam Mahmut Bey'dir.

P.S. — Eyvah... Benimle de alay mı ettiler? Çünkü bana da bu Çinliyi Vakit'çiler tanıttı.

F.Â. — «Paul Valery» Çinlinin kitabına mukaddeme yazmış.

P.S. — Çinlilerin seciyesini anlatıyor. Bizim peygamberimiz yoktur, diyor. Tagor, Çin'e gitmiş, Çin tasavvufunun Hint'te hemşire olduğunu

---

(*) Resimli Ay, 1929, Sayı 8, Baş yazı.
Baş yazının adını olduğu gibi bıraktım.

söyleyerek bir seri konferans vermiş, talebe ıslık çalmış.

S.E. — Tagor İngiliz ajanıdır.

P.S. — Yanlış.

S.E. — Yok canım, son beyanatı var.

Dehşetli nezleyim, biri şu burnumu çıkarsa da bir hafta sonra iade etse.

P.S. — Şu ilâçtan al. Kırk kuruşun yoksa ilâçtan bende var, vereyim.

S.E. — Taksitle alamaz mıyım?

P.S. — Yahu... Sen ne yapıyorsun?

İ. B. — Mektup yazıyorum.

S.E. — Ha... Şu kitap meselesi mi?

İ.B. — Yok canım, siz konuşurken ben zaptettim.

Umum — Vay kâfir vay...

(Umumi hayret arasında mükâleme biter ve sükût basar.)

böyle şeylere pek.. Ama öteki?... Ne hinoğluhindir o Şükrü Kaya!... Hadi gel, bunun üstüne birer çay içelim şurda seninle...»[67] Saf olmak ne güzel! Nazım Hikmet, ölünceye kadar saf bir çocuk kalıyor.

Nazım Hikmet'in, Sadri Ertem'in polis olduğunu söylemediğini ve bunu aklına bile getirmediğini gösterdim.

Şimdi, ne yazık! Sadri'nin polislik ihtimalinin çok yüksek olduğunu ve en azından polisle işbirliği yapmış olması gerektiğini göstermek durumundayım. Bunun için istihbarat kayıtlarına gerek yok; bunlar ancak güçlü bir iktidar değişikliğinde ortaya çıkabiliyor. Mantık tutarlığı, bazan, kayıtlardan daha inandırıcı oluyor.

Sadri Ertem'in yaşamından önemli bilgileri sıralıyorum: Gazeteciliği ve öykü yazarlığı var. İlk başlarda Cumhuriyet Rejimi'nin güvenini kazanamadığı anlaşılıyor; Şeyh Sait İsyanı sonrasında kurulan İstiklâl Mahkemesi'nde, Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemalî, Ahmet Emin Yalman, Ahmet Şükrü Esmer ve diğer bazı İstanbul ga-

zetecileriyle birlikte yargılanıyor. Bununla birlikte Resimli Ay Dergisi içinde ve çevresinde yer alıyor. Nazım Hikmet'le tanışması bu zamanda olmalıdır; bu zamandan önce Nazım pek bilinmiyor.

Muhalif Resimli Ay'da, Nazım'dan da önde, Zekeriya Sertel, Peyami Safa, İlhami Bekir ile birlikte ön planda görünüyor. Baş yazarın odasındaki yarenlikleri bile baş yazı oluyor. Sadri, Emin Türk Eliçin ile Sabiha'nın sanık olduğu Resimli Ay Davası'nda savunma tanıklığı yapıyor ve Sabiha Sertel'i büyük övgülerle savunuyor.

Bu zamana kadar Sadri'nin rejimle işbirliğini tartacak durumda değilim; bu davadan sonra, Kemalist Rejim'in sadık bir hizmetkârı olduğunu düşünüyorum.

Bir parantez açmak gerekiyor; Türkiye'de çok uzun yıllar, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, eski adı Matbuat Umum Müdürlüğü veya Anadolu Ajansı türünden, devletin basını denetleme ve yönlendirme kuruluşlarının başına ve önemli müdürlüklerine kesinlikle istihbarat görevlileri getiriliyordu. Örnek olsun, Anadolu Ajansı yönetim kurulu başkanlığı, millî emniyet yöneticilerine ayrılıyordu (*). 1940 yıllarında, 1920 yıllarında Zekeriya Sertel'in istifa ederek boşalttığı, 1930 yıllarında Türkiye Komünist Partisi Kâtib-i Umümiliği'nden dönme Vedat Nedim'in yaptığı Matbuat Umum Müdürlüğü'ne Hariciye Bakanlığı'ndan alınarak getirilen Selim Sarper'in de (**) bir istihbarat görevlisi olduğuna inanıyorum.

(*) 27 Mayıs'tan kısa bir süre üniversiteyi bitirdiğimde, Cemal Aygen ile birlikte Anadolu Ajansı'nı devrik yönetimden teslim alma işini de üstlendim. Devrik yönetimin yönetim kurulu başkanı aynı zamanda millî emniyet başkanıydı.

27 Mayıs'ın Anadolu Ajansı yönetim kurulu başkanı da, eski sıkıyönetim yargıcı, Alparslan Türkeş'in dünürü Şahap Hormiş oluverdi. Daha önceki yönetim kurulu başkanı çizgisini sürdürmek istedi; üç ay sonra, 27 Mayıs'ın yönetim kurulu, beni kovdu.

(**) Selim Sarper, İkinci Savaş yıllarında CHP'ne candan hizmet ettikten sonra 1950 yıllarında Menderes'in gözde

Şimdi sürdürüyorum ve 1930 yıllarında Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim Tör'ün anılarından bir uzun aktarma yapmak gereğini duyuyorum. Vedat Nedim'in basın işlerinin en önemli bölümü iç-basındır; şunları yazıyor: «İç-Basına Sadri Ertem bakardı. Sadri, bilindiği üzere, zamanın sayılı hikâye ve roman yazarlarından ve gazetecilerindendi. İçine kapanık, şakacı, esprili, hoş bir arkadaştı. Her gün, masasının yardımcı arkadaşları ile bütün gündelik gazeteleri, dergileri, kitapları tarayıp inceler ve basın kanununa, İnkılâp Prensipleri'ne aykırılıkları tespit eder ve gereken muameleleri yapardı. O zamanki Türkiye'de sansür yoktu ama, çok titiz bir Devlet murakabesi vardı. Kemalist ilkeler ve ille laiklik prensiplerine, iç ve dış siyasete en küçük bir aykırılık için derhal ilgililerin dikkati çekilirdi. En olumsuz koşullar altında ve ancak Atatürk'ün üstün kişiliği ile gerçekleştirilmiş olan devrimlere karşı, bilhassa Hilâfet, Şeriat, Turancılık, Irkçılık, Komünistlik tahriklerine karşı çok hassas davranılıyordu»[68]. Sadri, soyadını Ethem ya da Ertem yazıyor, işte bu Sadri oluyor. Ne denebilir?

1930 yıllarında, komünist yayınları izliyor ve 1940 yıllarında Polis Koleji'nde propaganda dersleri veriyor. Bu arada «bozkır Başkent'in tek edebiyat mihrakı» oluyor; «çevresindekiler hep edebiyatçı gençler» oluyor ve bunlar da «Oktaylar, Melihler, Orhanlar, Aldanırlar», Mehmet Kemal'in nitelemesiyle, «irice gençler» oluyorlar. Bu gençleri bara götürüyor, paraları olmadığı zaman borç veriyor, geri almıyor.

Komünist yayınları izliyor ve polis adaylarına komünistlerin nasıl propaganda yaptıklarını öğretiyor.

Robert Lui Stevenson'un, 1886 yılında yayınladığı ve filmi de çekilen bir romanı var; The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde adını taşıyor. Aynı insan iki kişiliği birden yaşıyor, gündüzleri bir beyefendi iken geceleri bir cani oluyor. Sadri, eğer gündüzleri Dr. Jekyll

diplomatı oldu. 27 Mayıs'çılar, Fahri Korutürk'ü Dışişleri Bakanı ilân ettiler, ama, 12 saatte değiştirdiler; Sarper, 27 Mayıs'ın Bakanı oldu.

ve geceleri Mr. Hyde değilse, en azından ve kesinlikle polisle işbirliği yapıyor. Yalan rapor yazmaya, Mehmet Kemal'in sevecen sözcükleriyle, «büsbütün insanları içine dolduran kalbi» izin vermese bile, bildiklerini raporlara dökmediğini düşünmek için hiç bir neden bulunmuyor.

1940 yıllarında Türk istihbarat örgütünün, istihbarat almak için, Kürdün Meyhanesi'ne ya da Orhan Veli'nin ya da Cahit Sıtkı'nın cenazesine görevli göndermesine gerek yok; istihbaratı başka kaynaklardan alabiliyor. Gönderdikleri korkutma işlevini üstlerine alıyorlar.

1940 yıllarında korkutma, istihbarattan daha önemli görünüyor.

Ankara'da Sadri Ertem ne ise, İstanbul'da Alâettin Hakgüder benzer bir işlevi üstlenmiş görünüyor. Sadri Ertem'in polis olduğunu ileri süren Hasan İzzettin Dinamo, Alâettin Hakgüder'den büyük bir sevgiyle söz ediyor. Şunları yazıyor: «Sivas'ın eski Çerkez derebeylerinden Emir Paşa'nın torunlarından Alâettin Hakgüder, yeni bir girişim yapmak üzere yardıma koştu. Alâettin, Beyazıt'ta bir üniversite yurdu işletiyordu. Üniversiteliler, orda hem yatıp kalkıyor, hem de yemek yiyorlardı. Alâettin Hakgüder, Hukuk mezunuydu. Şimdilik, bu işle ekmek parasını çıkarıyor, üniversite ortamına yakın bulunarak bir gün üniversite öğretim üyelerine karışmak istiyordu»[69]. Daha önce de işaret ettim; üniversite yurdu işleterek akademik karyere girme denemesi son derece garip bir yöntem oluyor.

Alâettin, üniversite yurdu işleterek akademik karyere girmek istiyor ama çevresini öğretim üyelerinden değil yazarlardan ve üstelik de genç yazarlardan seçiyor: «Yazarların bir çoğuyla arkadaşlık kurmuştu. Salâh Birsel, Celâl Sılay, Sabahattin Kudret gibi genç yazarlardan kimileri onun yurdunda yatıp kalkıyor, kimileri de onun lokantasında yemek yiyordu. Hasan Tanrıkut da onun tanıştığı çevredendi. Alâettin, bu genç şairlerin yardımıyla

Yurt adlı bir de dergi çıkarıyordu». Hakgüder'in çok yönlü bir kişiliği olduğu belirmeye başlıyor.

Daha önce değinildi; Abidin Dino, sürekli dergi çıkarıyor ve sürekli kendisinden dergi çıkarılmasını isteyecekleri bekliyor. Hasan İzzettin devam ediyor: «İşte, Abidin Dino, Yeni Yol dergisinden boyunun ölçüsünü aldıktan sonra Alâettin'in uzattığı eli hemen sıktı». Abidin Dino, çok beklemeden bir finansöre kavuştu. Alâettin de memnun oldu. Dinamo bu memnuniyeti de yazdı: «Alâettin, bu yeni dergi girişimine sevinmişti. Eline daha yaşlı, daha ünlü yazarlar, şairler geliyordu». Sevinmez olur mu, hep gençlerle uğraşan Alâettin'in «eline», Dinamo'nun yazdıklarını tekrarlıyorum, «daha ünlü yazarlar, şairler geliyordu». Bunları yazan Dinamo, hemen ekliyor: «Alâettin, çok zeki, çok tatlı bir arkadaştı». Sadri'ye benziyor.

Böylece 1940 Kuşağı'nın ünlü dergilerinden Küllük'ün Alâettin'in finansörlüğü ile gerçekleşmiş olduğunu göstermiş bulunuyorum. Ancak Alâettin'in eli açıklığının bununla sınırlı olmadığını belirtmek zorundayım. Yalnızca dergi değil, parti de finanse ediyor. 1946 yılında yasal sosyalist partilerin kurulması gündeme geliyor; Esat Adil, bu alanda ilk adımı atıyor. Kamu görevinden ayrılıyor ve parti kurma hazırlıklarına başlıyor. 40 Kuşağı anılarında adı geçen Abidin Nesimi'den aktarıyorum: Esat Adil Müstecaplıoğlu «sosyalist partiye hazırlık olmak üzere devlet hizmetinden ayrılarak avukatlık yapmayı, bir yayın organı çıkarmayı gerekli görmüş. O yıllarda Alâettin Hakgüder'in parasal durumu da iyiydi. Esat Adil, yayınlara parasal desteği için Alâettin'e başvurmuş, Alâettin onu olumlu karşılamış» (*). Parti çalışmalarının en büyük gider ka-

---

(*) *Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1979, s. 208.*

Bilimsel bakış, net görüşü içeriyor; bulaşıklığın tam karşısı oluyor.

Buradaki çözümlememin Esat Adil'e uzatılmasına imkân görmüyorum; aynı zamanda kurulan Şefik Hüsnü'nün parti-

pısı, yayındır; parti yayınlarını finanse etmek, partiyi finanse etmenin önemli bölümü sayılıyor. Alâettin, bunu üstleniyor.

Yurt işleten birisi böyle her önüne gelen dergiyi ya da partiyi finanse edebilir mi? Değirmenin suyu nereden geliyor? Her halde bu soru, yalnızca şimdi değil, zamanında da soruluyor; çünkü, Alâettin'in arkadaşı Abidin Nesimi şunları yazıyor: «Alâettin Hakgüder'e polislik sıfatını yakıştıranlar onun bir ara polis okulunda atış öğretmenliği yapmasını kendi savlarına dayanak yapmışlardır. Alâettin'in siyasî polisle bir ilişkisinin olmadığı inancındayım»[70]. Pek zayıf bir savunma var.

Değirmen, yine Abidin Nesimi'nin anılarında yer alıyor. Aktarıyorum: «Değerli dostum Prof. Dr. Cahit Tanyol, Yeni İnsan dergisinin Alâettin Hakgüder'e ayırdığı özel sayıda Alâettin'in toplum yararına sayılmaması gereken karaborsa yapmasını haklı olarak eleştirmekte, yeterli bir servet edindikten sonra olsun bu işleri bırakmayışını, bu kazancı toplum yararına kullanmayışını doğru bulmamaktadır». Alâettin'in karaborsacılık yaptığı kesin görünüyor; Profesör Cahit Tanyol bildiğine göre, herkes biliyor olmalı.

Abidin Nesimi, Alâettin Hakgüder için, ayrıca, «Harp Okulu çıkışlıdır» diyor. Ekliyor: «Bu nedenle pek çok su-

---

sine hapis yağdırılmasına karşılık Esat Adil ve arkadaşlarının ceza almamasını, aleyhlerine kullanmanın haklı olamayacağını düşünüyorum.

Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi başkanlığından düşürme çaablarının, bir oyla, Alâettin Hakgüder'in merkez komitesindeki oyuyla, başarısızlığa uğramasını da, Alâettin ile ilgili çözümlememi Esat Adil'e bulaştırmanın bir nedeni sayamıyorum.

Hakgüder bir istihbarat görevlisi mi idi? Çalışmalarım bunun çok büyük bir olasılık olduğunu gösteriyor. Ancak istihbarat görevlilerinin girdiği her yerde herkesin istihbarat görevlisi olması gerekmiyor.

bay arkadaşı vardır. 27 Mayıs 1960 olayına katılmış subaylar arasında da yakın arkadaşları vardır». Böylece bilgi tamamlanıyor.

Bilgileri özetliyorum: Subaylıktan ayrılma, Hukuk Fakültesi mezunu, Türkiye'de siyasal baskının en yoğun olduğu bir zamanda, İstanbul Üniversitesi yakınında, içinde lokantası da olan öğrenci yurdu işletiyor. Sol dergi ve partileri finanse ediyor. Böyle bir kimseyi, polisin, bilgi toplamak için yalnız bırakması ve işbirliğine zorlamaması düşünülemez.

Bilgilere ekleme var: Polis Okulu'nda öğretmenlik yapıyor. Ayrıca herkesin bildiği bir biçimde karaborsadan büyük paralar kazanıyor.

Polis, gerekli istihbaratı böyle bir kişiden kolaylıkla yapar; ayrıca polis görevlendiriyorsa, bu, ürkütmek için olmalıdır.

Sürdürüyorum. Bu arada bir parantez açıyorum ve parantezi, metin-içi ek olarak sunuyorum. Devam etmeden önce, «Kim Korkar, Polisten?» başlıklı metin-içi ekin okunmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Özetliyorum: Polis romanı yazma ve okuma geleneği yok denecek kadar zayıf olan Türk aydını, polisi çok ilkel ve hiç bir çözümleme yapmadan algılıyor. Yakın zamanlara kadar, işkencenin yalnızca normal hırsızlık ya da cinayetlerde bilgi alma yöntemi olmayı geride bırakarak, bir yandan siyasal vakalarda bilgi toplama ve bir ön ceza aracı olmasına kadar, polis, ilkel yöntemleri ve açık izlemeler, ürkütmek ve aydınlara gözaltında oldukları inancını yerleştirmek için sürdürüyor. Asıl bilgileri, köşe başına koyduğu adamlarıyla elde ediyor.

Devam ediyorum: Polisin köşe başlarına koydukları adamlarından aldıkları bilgiler, zaman içinde, önemini yitiriyor. Bilgi olmaktan çıkıyor.

1944 yılına geliyorum. Bu yıl ile birlikte 1951 yılını da alan zaman kesitinde, Türkiye'de çözümleyen ve sınıflan-

dıran aklın kolayca kavrayamayacağı bir biçimde «korku senaryoları» uygulanıyor. Şimdi ve çok kısa olarak (*), bu korku senaryoları dizisini çözümlemek durumundayım.

Yöntemsel paranteze gerek duyuyorum: Tekil senaryolar, bir bütünsellik içinde yerlerini ve anlamlarını buluyorlar. Rastlantı değil; bütünsellik, teoriye yaklaşmaktır ve anlamın kaynağı, teori oluyor. Sabiha ve Zekeriya Sertel'in başına gelen İstanbul Tan Olayı, Rektör Şevket Aziz Kansu'ya yönelmiş görünmekle birlikte Behice Boran ve arkadaşlarını hedef alan Ankara Dil-Tarih Olayı, Mehmet Ali Aybar'ı hedef alan İzmir Zincirli Hürriyet Olayı, hepsi, ancak, Restorasyon dönemi içinde ve burada sürdürülen çözümleme zincirinde bir bütünsellik ve anlam kazanıyor.

Eğer buradaki bütünsellik ve Restorasyon çözümlemesi olmazsa, hiç bir talep yokken ve arkadaşlarının bir bölümü adını bile düşünmekten korkarken, polisin, öldürülmesinden aylarca sonra, bir çuval başka kemik bularak, Sabahattin Ali'nin ölümünü, gerçekten daha da hunhar bir senaryo ile açıklaması, anlam kazanamaz. Sabahattin'in Türkiye'deki arkadaşları Sabahattin'i yurt dışında sanıyorlar; yurt dışındakiler de Türkiye'de olduğunu düşünüyorlar ve kimse sormuyor, yalnız polis açıklıyor. Tek nedeni var; ölümüyle korku salınmak isteniyor.

(*) Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, birbiri ardına uygulanan üç senaryoyu, dış politika bağlantıları içinde, mümkün olan ayrıntı düzeyinde ve üç sağ öğrenci terörü olarak çözümledim.

Burada tekrarlamam söz konusu değil; yeni çözümlemelerle birlikte, Türk aydınının gelişme pratiği içinde, bu korku pratiklerinin yerini belirlemek zorundayım.

Ayrıntılı çözümleme için, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabının «Soğuk Savaşı Yaşamak» bölümüne bakılabilir.

KİM KORKAR, POLİSTEN?

Aydın, polisin bu kadar yakınında olduğunu bilirse, korkmaz.

Türkiye'de polis, pek de değeri olmayan ve herkesin her yerde kolaylıkla söyleyebileceği bilgiler için ajan kullanıyor. İncir çekirdeğini doldurmayacak bilgiler için, her kuruluşa bir ajan sokuyor ya da her kuruluşta zayıf bir kişiyi kendisiyle işbirliğine zorluyor.

Polis, devletin bir kuruluşudur. Ajanlarını ve kendisiyle işbirliği yapanları korumak gerektiğini düşünüyor. Polis, zayıf ve eksikli olanları, kendisiyle işbirliğine sokabiliyor.

Polise karşı en iyi önlem, mümkün olduğu kadar güçlü ve eksiksiz olmaya çalışmak olarak ortaya çıkıyor.

Bütün bunlar, adı «Poliste» olan bir kitabın incelenmesinin sonucudur; Aziz Nesin, 1967 yılında, Sovyetler Birliği'ne yaptığı bir ziyaretten dönüşünde, Türkiye Komünist Partisi ile Türkiye İşçi Partisi arasında kuryelik yapma iddiasıyla gözaltına alınıyor. Kitapları ve bandları polise taşınıyor. Sorgulama yapılıyor. Bir polis görevlisi, Aziz Nesin'i vatan hainliği yapamayacak kadar çelimsiz bulduğu için üzülüyor ve hakaret ediyor. Bir diğeri tokatlıyor. Yedi polis sorguya çekiyor.

Sorgulamak, bilgi vermektir.

Aziz Nesin, bu sorgulamada, kendisine sorulduğunda söyleyebileceği bir çok bilginin, polisin ajanları tarafından rapor edilmiş olduğunu görüyor. Sorgulamada, polis, elde ettiği bilgiden daha fazlasını veriyor.

Türkiye İşçi Partisi'nde Ajan

Aziz Nesin'i sıkıştırıyorlar: Şu tarihte kiminle konuştun? Bir türlü cevap veremiyor. Sonunda polisler, Aziz Nesin'den cevap alamayacaklarını anlayınca, «sen İşçi Partisi'ne gitmedin mi?» diyen sorularının cevabını açıklıyorlar. Aziz Nesin, «gitim» diyerek şaşkınlığını belirtince «pak, demindenberi inkâr ettin, yalan söyledin» cevabını alıyor. Aziz Nesin'in cevabı ise şöyle oluyor: «Beyfendi, bunu baştan böyle sorsanız, söylerdim, elbet. Neden inkâr edeyim?» Polis, hiç saklanmayacak bilgilerin gizli tutulacağını varsayıyor

Bunun için ajanlar kullanıyor; Aziz Nesin, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'la görüşmesinin ajanlar tarafından rapor edilmiş olduğunu öğreniyor. Aktarıyorum: «Her partinin içinde, polis ajanlarının ya da polislerin bulunduğu açıktır. Belki normaldir de... Kendi düşünceme göre, özellikle TİP içinde, polislerin ve ajanların bulunmaları - doğru, namuslu, anlayarak rapor vermeleri şartıyla - bu parti için çok yararlıdır. Polisin sorgusundan anladığıma göre, Aybar'la görüştüğüm o gün de, ya orda bulunanlar içinde polis ajanı vardı, ya onlardan biri, benim konuştuklarımı bilmeyerek bir polis ajanına aktarmıştır» (*). Fark etmiyor; TİP içinde ya da çevresinde ajan bulunduruluyor.

Bu herkesin bildiği bir sırdır; TİP'liler de ajanlara karşı özgün bir yöntem geliştirdiler. Ajanı belirleyince, telâşa kapılmamayı ve afişe etmemeyi öğrendiler. Böylece ajanı lokalize ettiler. Bilinen ajanla, polise, açıklıkla öğrenebilecekleri, her kanaldan ellerine geçebilecek bilgi-

---

(*) Aziz Nesin, Poliste, İstanbul, 1967-1973, s. 190.

leri ve bir de yanlış istihbarat gönderdiler. Polis yetkilileri de bir süre sonra bu yöntemi öğrendi; sessizce ajanını çekti, yerine bir başkasını göndermeyi denedi.

Ajanlara karşı soğukkanlılık yönteminden TİP kazançlı çıktı. Yargılamalarda, garip polis raporlarıyla karşılaşılmadı.

Cumhuriyet Gazetesi'nde Ajan

Her soru, bir bilgi verme türüdür. Sormak için, bilmek ve sorarken açıklamak zorunlu oluyor. Sorgulamasında Aziz Nesin, Cumhuriyet Gazetesi'nde de ajan bulunduğunu öğreniyor. Cumhuriyet Gazetesi'nin kurucularından Zekeriya Sertel'in anılarını, yayınlaması için, Nadir Nadi'ye getiriyor; Cumhuriyet Gazetesi, daha sonra kitap halinde yayınlanan anıları yayınlamak istemiyor. Sorgulamasında Aziz Nesin, bu görüşmenin, polise bildirildiğini öğreniyor.

Şunları yazıyor: «Her gazetede olduğu gibi, elbet Cumhuriyet Gazetesi'nde de bulunan polis ya da muhbirleri, benim, Zekeriya Sertel'in yazılı anılarını Nadir Nadi'ye verdiğim haberini de iletmişler, ama geri aldığımı ya bilmediklerinden, ya vakit olmadığından polise bildirememişlerdi» (*). Polis, her gazetede ajan bulundurur; ancak Cumhuriyet türünden aydınların gazetesine, aydınların gidip geldiği bir gazeteye daha büyük özen gösteriyor.

Gazetelerin polis muhabirleri polisle içiçedir; muhabir olabilmek için, polisten bilgi almaları gerekiyor. Bunlar emniyet binalarına kuşku çekmeden girip çıkıyorlar; polis, polis muhabirle-

(*) *ibid., s. 205.*

rinden yararlanmasını biliyor. Polis muhabirleri, haberleri, polisin istediği yönde çarpıtabiliyorlar.

Gazetelerdeki polis ajanları yalnızca istihbarat misyonlarıyla yüklenmiyorlar, daha önemli görevleri de var. Cumhuriyet Gazetesi fıkra yazarı Mehmet Kemal, uzun muhabirlik deneyimiyle, anılarında, şunları yazıyor: «Resmi ağızlara uymak bizim gazeteciliğin vazgeçilmez hastalığıdır. Bugün dahi tedavi görmemiştir» (*). Özellikle dış politika haberlerini resmi ağızlara uydurabilmek için polis özenli davranıyor.

Edebiyatçılar Arasında Ajan

Sorgulama bilgi vermedir.

Aktarıyorum: «Edebiyatçılar Birliği'nde, arkadaşlar arasındaki bir özel konuşmamdan bazı parçalar aktarıyorlar. Müthiş üzülüyorum... Ne korkunç şey... Arkadaşlarımızla çok özel bir konuşmanız, polisin kulağına gidecek... Bu denli güvensizlik, tedirginlik içinde, nasıl yaşanır? Kime güvenip, kiminle konuşabilirsiniz? Ev yaşamınız, çok kişisel sorunlarınız bile, yalan yanlış polisin kulağında... Bu dramı anlatmak zor» (**). Ancak bunu dram olmaktan çıkarmak zor değil; bütün bu çabalardan bir sonuç çıkmıyor. Polis, kayıtları açıklandığında, Türk aydınının her birisinin biyografisini yazmayı kolaylaştıracak bilgiler toplamış oluyor. Bu bilgiler, başka bir işe yaramıyor. Çünkü Aziz Nesin'in her gittiği yerden ajanlarla bilgi toplamış olmalarına karşın, bu

---

(*) *Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 87.*

(**) *Poliste, op. cit., s. 222.*

bilgilerin hiç birisini bir suçlamaya dönüştürmeyi başaramadılar.

Polisin topladığı bilgiler, ya baskı zamanında yöneticilerin, ortaya sòylenmiş suçlamalarına, «her şeylerini biliyoruz» övünmelerine yarıyor ya da aydınların pasaportlarını yasaklamak için kullanılıyor. Yargı sistemi üzerindeki baskıların azaldığı dönemlerde istihbarat çalışmaları, pasaport yasağını sürdürmeye bile yaramıyor.

Bunlara bakıldığı zaman, polisın her tarafa ajan koyduğu sonucu çıkabiliyor; bu sonucu çıkarmak için aceleci davranmamak gerekiyor.

Ajan, Sabahattin Ali'yi Saklıyor

Aziz Nesin'in sorgulaması devam ediyor. Yazdıklarından aktarıyorum: «Onlara söylemediğim başka bildiklerim de var daha... 1946-47 yılında, Sovyet Konsolosluğu karşısındaki bir apartmanda, bir gizli görevli pansiyoner olarak otururdu. Bu adam, Sabahattin Ali'nin arkadaşıydı. Sabahattin Ali, polisten kaçtığı zamanlar, bu adamın evine gizlenirdi. Birtakım karışık işlerdir» (*). Gerçekten karışık değil mi? Sabahattin, polisten kaçıp poliste gizleniyor.

Sabahattin'in arkadaşının polis olduğunu bilmediği ya da bu gizli görevlinin odasında sak-

(*) On İki Mart Dönemi'nde pasaportumu yasakladılar ve sözle yaptılar. Daha sonra, yazıya döktüler. Danıştay'a başvurdum. Dava başladı; Danıştay, pasaport yasağının nedenini İçişleri Bakanlığı'na sordu. Cevap geldi, sayısı bildirilen dosyadaki bilgilere göre; pasaportun yasaklandığı belirtildi. Danıştay, bu kez, bu bilgilerin ne olduğunu sordu. İçişleri Bakanlığı, devlet sırrı olduğunu, bu nedenle Danıştay'a bildirilemeyeceğini bildirdi. Danıştay, pasaport yasağı kararını bozdu. Pasaport verildi.

ladığı Sabahattin'i gizli servislerine bildirmediği düşünülebilir mi?

Ortaç, Mektuplarını Polise Okuyor

Aziz Nesin, sorgulamasında, polislerden çok daha fazla öğreniyor.

Nazım Hikmet, Vâlâ Nurettin, Faruk Nafiz ve Yusuf Ziya, Kurtuluş Savaşı'nın başında, Anadolu'ya geçiyorlar. Anadolu Savaşı, öyle her isteyene açık değil; İnebolu'da bekleniyor ve Ankara'dan «kabul» geliyor. Faruk Nafiz ile Yusuf Ziya için «kabul» gelmiyor; «seciyesiz» oldukları gerekçesiyle savaşan Anadolu'ya kabul edilmiyorlar.

Aziz Nesin, sorgulamasını anlatmayı sürdürüyor. Polislerden birisinin «başı çıplak»; «o başı çıplak polis» anlatıyor, Aziz Nesin yazıyor ve ben aktarıyorum. «Bigün Yusuf Ziya Ortaç'ın yanına gitmiştim. Sen ona, dışardan bir yerden bir mektup yazmışsın. Bana mektubunu okudu. Mektupta, 'burda biçok milletlerin bayrakları arasında, ben de bulunduğum için, Türk bayrağı da dalgalanıyor' diye nasıl duygulandığını yazıyordun. Yusuf Ziya'nın okurken gözleri doldu» (*). Aziz Nesin, yine şaşırıyor ve üzülüyor: «Bilseydim size okuyacağını, Yusuf Ziya Ortaç'a o mektubu yazmazdım». Yusuf Ziya, bu; Aziz Nesin türünden bir pek ucuz yazı makinası bulunca, yazıların kalitesini de görünce, hemen sarılıyor. Yazı makinasını işe alıyor; ancak hemen İstanbul Valisi'ne, bundan sonra da Adnan Menderes'e haber veriyor. İcazet alıyor.

Polisle işbirliği yapıyor. Aydın Üzerine Tez-

(*) *ibid., s. 211.*

ler'in üçüncü kitabında, bir belge için kendisine başvurduğum Şevket Süreyya'nın bir başka güne randevu vererek, polisi çağırmış olduğunu ve benim ziyaretimin polis kayıtlarına geçtiğini yazdım.

Aziz Nesin'in anlattıkları, 1960 yıllarında geçerli bir yöntemi ortaya çıkarıyor. 1960 yıllarında polis de, Türk aydını da, bir eğilim olarak, 1940 deneyimlerini tekrarlıyorlar.

Daha sonra, Türk aydınının, polisin kaba yöntemlerini etkisizleştirdiği anlaşılıyor. Bunda, 1960 ve 1970 yıllarının, büyük bir açıklık ve yazışma yılları olmasının rolü var. Bu dönemde illegal görüntüdeki örgütlenmeler bile eylemlerinin çok büyük bölümünü açık ve yazarak yaptı.

Artık Türk aydını için polis fobisini atma dönemi başlamıştır; öyle görünüyor. Bunun için üç kanıt ileri sürebiliyorum.

1 — 12 Mart ve özellikle 12 Eylül yargılanmalarında, pek bilinmeyeni açıklayan polis raporları çıkarılamadı.

12 Eylül Savcılık İddianameleri, silâhlı mücadeleyi benimsemiş örgütlerin birbiriyle ilişkilerini bile, tutarlı bir biçimde ortaya koyamadı.

2 — 12 Mart dönemindeki işkenceler, bir eğilim olarak, bilgi almaya yönelikti; 12 Eylül'de bu sınırı aştı, örnek olsun, İlhan Erdost, herhangi bir bilgi elde etme amacı olmadan, yalnızca işkence yapılarak öldürüldü. Fakat, 12 Eylül döneminde de bilgi almak için işkence örnekleri var.

İşkenceyi, sanıklardan bilgi sağlamanın bir yöntemi haline getirmek, ajanlarla işe yarar bilgi elde etmenin sonuna varmak demek oluyor.

3 — Önemli davaların ve önemli suçlamaların, DİSK Davası örnektir, zamanında polislerin

resmen katılarak kayıt tuttukları toplantılara dayandırılması da, hukukî değeri açısından değil, polis etkinlikleri bakımından, bir uzun dönemde, ya ajanların iş yapamayacakları bir duruma geldiklerini ya da ciddi bir istihbarat bulamadıklarını gösteriyor.

12 Mart ve 12 Eylül Davaları, bazı önemsiz olgular dışında, Türk aydınının kendi güvenlik sınavını büyük bir başarı ile aşmış olduğunu gösteriyor.

Ajan korkusu, önemini yitiriyor. Geride kalıyor.

SABAHATTİN ALİ «BAZILARI MI?»

Soran: *Bedri Rahmi Eyüboğlu (*)*

İstanbul'da Bedri Rahmi, Paris'te Sabahattin'e soruyor: «Sen ne dersin? Bunlardan gerçekten hiçbir şey anlayamadım. Yalnız Paris'e gelir sana mısafir olursa canım sıkılacak».

Bundan yirmi gün kadar önce bir gün Sabahattin Ali bana sergiye uğradı. O günler hep sarhoş dolaşıyordu. Sergide bir sanatçılar toplantısında da o kadar içti ki, fıçı gibi sızdı kaldı. Onu hiç bu kadar kalender ve sarhoş görmemiştim. Son gördüğüm gün de öylesine sarhoştu.

(*) İstanbul'dan Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Paris'te ağabeyi Sabahattin'e yazdığı mektup, 18 Nisan 1948 tarihini taşıyor. Mektubun adını ben koydum.
Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 277-279.

Beni dışarı çağırdı. Paltosuz çıktım. Dışarısı müthiş soğuktu. Bana bugünlerde Ankara'ya gidip gitmeyeceğimi sordu. Niyetim olmadığını söyledim. Kendisinin bir işi için gidip gitmeyeceğimi sordu. «Sergimiz var, bırakamam» dedim. «Senden başka hiç kimse bilmiyor, bilmesini de istemiyorum. Ben artık bu memlekette yaşayamam. Çekip gideceğim. Nereye olduğunu pek bilmem ama. Belki bir gün ağabeyine uğrarım».

O bunları söylerken ağzından alev gibi votka dumanı çıkıyordu ve ben paltosuz titriyordum. Bu kadar arkadaşı vardı. Böyle bir sırrı açmak için niçin beni seçmişti? Onunla hiçbir zaman dost olacak kadar birbirimize sokulmamıştık. Birçok halleri bana sevimsiz geliyordu. Yalnız son zamanlarda Adalet'lerin evinde onu arasıra görüyordum. Çoğu kez eğlence, içki ve kadın peşinde idi.

Son kitabında çok güzel iki üç hikâye okumuştum. Kendisini kutlamıştım. Ama kötüleri de vardı. Her ne hal ise, bana dört beş dakika içerisinde memleketten çıkmaya karar verdiğini söyledi. Ankara'ya gidemediğime üzüldü. Herhalde karısına bir emanet gönderecekti ve hemen kimseyi bulamamıştı. Benden ayrılır ayrılmaz arkamda Adalet'le kocası Mehmet Ali'yi gördüm. Koşarak köşeyi dönen Sabahattin'i gördüler:

— Ne o, bizden mi kaçıyor dediler. Ben bir parça şaşırdım.

— Vallahi kimden kaçıyor bilmem ama ben dondum paltosuz, dedim.

Gerçekten o günden sonra Sabahattin'i bir daha görmedim. Bu konuşmadan senden başka hiç kimseye bahsetmedim. Yalnız on gün evvel Mehmet Ali'ye bir mektup gelmiş ondan: «Ben gidiyorum, inşaallah bir gün başka koşullar altında karşılaşırız», diyormuş ve onlara onyedi-

bin liralık bir kamyonu bırakıyormuş. Tuhaf bir kamyonun hikâyesi. Sabahattin'e bir kamyon almışlar bu fiyata. Artık siyasetle uğraşmasın, ailesine birkaç para çıkarsın diye. Güya parayı Melek Celâl Hanım vermişmiş. Sabahattin bu kamyonla Urfa'ya bir sefer eylemiş. Beşyüz lira kazanmış. Sonra bu işten vazgeçmiş. Kamyonu bırakıp gitmiş. Şimdi Adalet ve kocası,

— Olur mu böyle arkadaşlık? Biz şimdi bu kamyonu nidelim? diyorlar. Onun için almıştık. Bıraktı gitti.

Mehmet Ali ve Adalet, Sabahattin'le ne biçim bir dostlukla bağlı idiler pek anlayamadım. İstanbul'da olduğu zamanlar onların evinde yatıp kalkıyordu. Canciğer geçiniyorlardı.

Haa, o gün bana gideceğini söylediği gün, Marko Paşa özellikle sakın Adalet ve Mehmet Ali'ye bir tek kelime söyleme demişti. Ben de onlara hâlâ bir tek kelime söylemedim.

İlâhi Marko Paşa. Ben onun işlerinden hiçbir şey anlayamadım gitti. Sanat adamı mı? Siyaset adamı mı? Keyif adamı mı? Bunların üçümü? Hiç birisi mi? Bazıları mı? Sen ne dersin? Bunlardan gerçekten hiçbir şey anlayamadım. Yalnız Paris'e gelir sana misafir olursa canım sıkılacak. Senin memurluk hayatından, yazarlık ve sanat dünyasına çıkmanı gönlüm arzuluyor, ama siyaset hayatı için değil. Siyaseti de resim ve edebiyat gibi bir meslek olarak kabul ediyordum. Her mesleğe bir parça erken giren kazanıyor...

Sanatın bünyesinde eriyen bir siyaset. Evet bunu her sanatçı yapar, ama siyasetin içinde eriyen bir sanat, buna aklım yatmıyor! Bunu yapanlar var, fakat herhalde biz buna göre hazırlanmamışız.

Siyasî hayat her şeyden önce granit gibi bir

yürek istiyor... Daha doğrusu acıma, gözyaşı, siyasî hayatta sökmüyor. Oysa bizim gözlerimizde akacak dünya kadar yaş, yüreğimizde acıyacak dünya kadar insan var...

Dün Beyazıt'ta çocuklardan duydum. Bakü radyosunda bir Eyuboğlu varmış! «Ben Maçka'nın bilmem ne ilçesinden, Eyuboğulları'ndan Esat Ömer Eyubi» diye kendisini tanıtıyormuş.

Sururi ve Hüseyin duymuşlar... Şu otuz sene evvel Trabzon Lisesi'nde Türkçe derslerine giren garip kişi olacak. Hani ressam Ömer'i davet eden. Bizim Eyuboğlu adına musallat olan damgayı şimdi anlar gibi oluyorum. Bu zat Bakü radyosunda bu isimle şakımakta devam ederse, bizim başımıza işler çıkarırlar. Bunu daha iyi bir yerden araştırmak mümkün olur mu bilmem .

Halit Ziya Bey'in sana niçin mektup yazmadığını da ben buna yordum. Yağmurdan nem kapan vatandaş. Ey canına yandığımın dünyası, eğer bütün kabahatimiz şu memleketi ana-baba gibi sevmekse, vursunlar damgayı da görelim.

Yöntemsel paranteze eklenecekler var: Başlangıç, hiç bir zaman net değil. Başlangıç, her halde bulaşık oluyor; bebek, ana rahminden, kendinin olmayan izlerle bir likte çıkıyor. Netlik, bir süreçtir.

Aydın olmak hem toplumsaldır ve hem de bir süreç.

Korku senaryoları, bu süreci kırma girişimleridir; belleği silme demek oluyor. Kırılmış süreçler ile ya da silinmiş belleklerle aydının, bir yandan kendisini reddetmesi ve diğer yandan da bir toplumsal birikime değil tabula rasa, silinmiş ya da kazınmış düzlem, üzerine doğması gerçekleştirilmek isteniyor.

Aydın, yalnızca aklıyla ve inatla mücadele eden yaratık değil; aynı zamanda belleğinin kazınmasına inatla direnebilen kişi oluyor.

Yalnızca aydın olmak değil, aydının belleğini silmek de bir süreçtir. Başlangıç, net olmaktan uzak ve bulaşık olarak ortaya çıkıyor.

1943 yılı başında Stalingrad Savunması bir sürecin başıdır; 1945 ilk baharında, Hitler'in intihar etmesi, Mayıs başında Sovyet Kuvvetleri'nin Berlin'e girmesi ve Almanya'nın teslim olmayı kabul etmesi bu süreçte önemli kilometre taşları oluyor. Şimdi bu iki tarih arasındaki net olmayan başlangıcın çözümlenmesine sıra geliyor.

Kısaca şöyle; Stalingrad Savunması, Türkiye yönetiminde büyük bir endişe kaynağı oluyor. Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, Amerikan diplomatik belgelerine dayanarak gösterebildim; bu tarihten itibaren Türkiye, kendi sınırlarına yakın bir toprakta bir Birleşik Krallık-Sovyetler Birliği çatışması istiyor. Türkiye'yi, adına Demokrasi Cephesi denilen ABD-Birleşik Krallık-Fransa ve Sovyetler Birliği'nin zaferinin sevincinden daha çok, Sovyet sisteminin bu savaştan genişleyerek ve güçlenerek çıkmasının endişe ve kaygısı kaplıyor.

Stalingrad'ta Alman ilerlemesinin net bir biçimde durdurulması; Türkiye'de, İstanbul'dan, sıkıyönetim emriyle aydınların sürülmesi ile eş zamana denk geliyor. Ancak Türk aydınları sürgünlere, tarihsel bir çözülmenin bakış açısından bakamıyorlar; son derece normal. Çağdaş aydının, günceli ve tekili aşması her zaman kolay değil. Bir panik görülmüyor; tam tersine 1943 yılı Temmuz ayında, Türk aydın tarihinde çok büyük tartışmalara yol açmış olan, «En Büyük Tehlike» broşürü yayınlanıyor. F. Erkman imzasıyla çıkmış olmasına karşın kollektif bir sorumluluğu yansıtan bu broşür ile Türk ilericiliği Türk gericiliğiyle sert bir mücadeleyi başlatıyor. «En Büyük Tehlike» broşürünün özetini, Baskın Oran, şöyle yapıyor: «Erkman'a göre Alman ırkçılığının kokusunu taşıyan sağcı fikirler Kemalizme cephe almakta, nizamlara karşı çıkarak muharip devletlerden birine tapınmaya varacak kadar sempati beslemektedirler. Yazara göre bu cereyanların arkasında tatar ve azeriler vardır ve bunlar Tür-

kiye'yi tehlikeli oyuna sokmak istemektedirler»[71]. Dr. Oran, «İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar» türünden uzun bir başlıkla yayınladığı incelemesinde çok haklı bir soru soruyor: «1943 Temmuz'undaki bu ani ve derin değişikliğin nedeni nedir?» Bu soruya verdiği cevabı aktarıyorum: «Nedeni aradığımızda gene savaşla ilgili olduğunu görüyoruz. Zira 2 Şubat 1943 tarihinde Almanlar Stalingrad önünde kesin bir yenilgiye uğramış, savaşın kaderi tersine dönmüştür». Doğru, ancak bu kadar değil.

1943 yılı gibi 1944 yılı da net olmaktan uzak görünüyor. Hasan İzzettin Dinamo, Türkiye Komünist Partisi'nin önde gelen yöneticilerinden ve Suat Derviş'in kocası Reşat Fuat Baraner tutuklanıyor ve hüküm giyiyor Bunun dışında 1930 yıllarının iki yakın arkadaşı Sabahattin Ali ile Nihal Atsız, birbirinden çok uzaklaşıyorlar ve çatışmaları, bir davaya dönüşüyor. Ankara Adliyesi'nde 1944 yılı Nisan ayında görülen davanın duruşması, ilk sağ öğrenci terörüne sahne oluyor. Çoğunluğu Siyasal Bilgiler Okulu öğrencisi olan bir sağ öğrenci topluluğu Adliye Binası'nı basıyor, Sabahattin Ali'yi tartaklıyor. Bu terörü, aynı yıl açılan bir başka davanın iddianamesinden, «Irkçılarla Turancıların Muhakemeleri Hakkında İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nın İlk Duruşmalara Ait Raporu» (*), aktarmak gereğini duyuyorum. Şöyle: «Plan mucibince Adliye Sarayı önünde toplanan kütlenin 'Yaşasın İnönü, Yaşasın Türk Hakimleri, Yaşasın Türk Milleti, Kahrolsun Komünistler' diye bağırdıkları, müteakiben maznun Cebbar'ın, Sabahattin Ali'ye ait kitapları yaktığı ve hep bir ağızdan İstiklâl Marşı söyledikten sonra ortaya atılan Cemal Oğuz'un 'Arkadaşlar! Ulus meydanına gideceğiz' deyip Cebbar ile birlikte öne düştüğü, millî marşları söyleyerek Ulus meydanına gittikleri, mani olmak isteyen polisleri durdurmak maksadıyla tekrar İstiklâl Marşı'na başladıkları, burada elebaşılardan birinin 'Başve-

(*) *Ayın Tarihi, Eylül 1944, Sayı 130, s. 41.*

kâlet'in önüne gidelim' demesi üzerine Başvekâlet binası önüne gidilerek (*) 'Başvekili isteriz' diye bağrıştıkları, polisin müdahalesi ile dağıldıkları» tanıkların ifadeleriyle sabittir. Sıkıyönetim iddianamesi ayrıca, Cemal Oğuz'un daha önce Nihal Atsız'a giderek «hocam, bu defaki nümayiş muazzam olacak, binlerce kişi iştirak ettireceğiz» dediğini kaydediyor.

Bu iddianame, saptamalarıma göre Türkiye'deki tek Irkçı ve Turancı Davası'na aittir; kısa süreli oluyor. 1944 yılı Nisan ayında, Sabahattin Ali'nin üzerine sağcı öğrencilerin salınmasından hemen sonra, Batılıların baskısı sonucunda, Türkiye, Almanya'ya krom ihracatını durdurduğunu ilân ediyor. 18 Mayıs 1944 tarihinde ise Türk faşistlerinin toplanması başlıyor (**). Nihal Atsız, Profesör Ze-

---

(*) O tarihte Başbakanlık, Ulus'ta ve şimdiki Maliye Bakanlığı binasındadır. Başbakan ise ırkçıların sevgilisi Şükrü Saraçoğlu'dur. Dava, Nihal Atsız'ın, Şükrü Saraçoğlu'na açık mektup yayınlaması nedeniyle açılıyor. Atsız, bu mektubunda, eski ve yeni bir çok solcuyu ihbar ettiriyor ve hakaret yağdırıyor. Bunlardan Sabahattin Ali, dava açmak gereğini duyuyor.

Sabahattin Ali, ayrıca mahkemeye de gidiyor. Polis kayıtlarına göre, nümayişçilerle tartışmaya giriyor. Polis kaynaklarında şunlar yazıyor: Osman Yüksel (1960 sonrasında sağcıların önde gelen adamı, milletvekili, Osman Yüksel Serdengeçti, y.k.) bir sicillinin bu cüreti karşısında fazlaca müteessir olmuş, oturduğu yerden fırlayarak Sabahattin Ali'nin suratına birkaç tokat atmıştı. Osman Yüksel cürmümeşhut mahkemesinde hareketinden dolayı 12,5 liraya mahkûm edilmişti».

İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İstanbul, 1977, s. 125.

Darendelioğlu, 1970 yıllarında öldürüldü.

(**) Solcuların toplanması sürüyor.

1944 yılında hapse giren Rıfat Ilgaz, yakın zamanlarda, Cumhuriyet'e anlattığı anılarında «Türkeş'le aym yerde yattık» diyor. «Hapiste yattığım sürede Türkçülükten hapse girmiş olan Alpaslan Türkeş ile Fethi Tevetoğlu da benimle aynı hapishanede yan odalarda kalıyordu».

Cumhuriyet, 29 Temmuz 1985, s. 4.

Anılarında ise Hamza Sadi Özbek'le yattığını anlatıyor.

ki Velidi Togan, Ekim Devrimi'ne önce karşı çıkan, sonra destekleyen, sonra karşı savaşa girerek yenilip Türkiye'ye gelen, Sovyet kaynaklarına göre Validov, Üsteğmen Alpaslan Türkeş, daha sonraki yıllarda Albay Türkeş, Üsteğmen Dr. Fethi Tevetoğlu, daha sonra istihbarat kaynaklarına göre Türk komünizmi tarihi yazan AP Senatörü ve şimdi Cidde'de arap misyonunda görevli, Reha Oğuz Türkkan, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşiyor, tutuklanıyorlar. Tutuklananların sayısı 23; dava, Restorasyon Dönemi içinde ve bir fare bile doğurmadan sona eriyor (*). Tutuklananlarda derin bir CHP ve İsmet Paşa düşmanlığından başka bir iz bırakmıyor. Subay olanların askerlikle ilişkileri bile kesilmiyor.

Sanıklarına getirdiği sonuçlar açısından önemsiz; ancak, çözümsel açıdan büyük önem taşıyor. Çözümsel önem şurada yatıyor: Toplumsal gelişmeler de somutun zenginliğine sahiptir, toplumu bir kaba mekanizma içinde düşünmek, bilimin dışına çıkmak demek oluyor. Süreçler, özellikle başlangıçlarında, idealist bir kafa içindeki netliğin yansımaları olarak kabul edilmemeli. Başlangıçta, süreçler, anlaşılması zor zigzaglar olarak görünüyorlar; bir süreç olduklarını bile söylemek zor.

Somutun zenginliğini ve başlangıcın bulaşıklığını düşünmek, giderek bir joker etkinliğini kazanarak karartma etkisi yapan, iki kanat anlayışına göre çok daha çö-

---

Bunu, Sabahattin Ali'ye aktardığını ve Sabahattin'in de «Kurtla Kuzu» öyküsünü yazdığını belirtiyor. Sabahattin öykünün kahramanının adını «Rıfat» koyuyor.

«Küçük ayrıntılar bir yana hikâyedeki kahramanın 'Rıfat' oluşu ondan kalan anıların en unutulmazı olarak yaşayacak bende. Aynı bunalımlı günleri birlikte yaşadığımız halde adımı ancak kaşıntılı günlerinde anımsayan dostlara inat!»

Rıfat Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 34.

(*) 1945 İlk Baharı'nda tutuklananlar, 1945 Sonbaharı'nda serbest bırakılıyor.

1945 yılı sonlarına yaklaşıldığında yol netleşmiş oluyor. Artık, sağı serbest bırakıp tümüyle solun üzerine salma dönemine giriliyor.

zümleyici oluyor. Zamanla sürecin netleşmesi, kişilerin yerlerini de netleştiriyor.

Sabahattin Ali'yi hedef alan teröre, Falih Rıfkı Atay büyük tepki gösteriyor. Ulus'ta başyazısında «nizam düşmanlarına, nizam düşmanlığı yaptırmayız» diyor. Atay, Nisan 1945 Terörü'nü, Sabahattin Ali'nin ötesinde, düzene yönelik olarak değerlendiriyor. İzleyen tutuklamaları da aynı açıdan alıyor ve bunları, «Romanya'nın başına belâ getiren Gardistlerin basit taklitçileri» olarak niteliyor. Devlet Başkanı İsmet İnönü de, 19 Mayıs 1944 konuşmasında, terörü izleyen tutuklamaları, açıkça ele alıyor ve bunların amacının Türkiye'ye düşman komşular kazandırmak olduğunu belirtiyor. 19 Mayıs 1944 konuşmasında şunları söylüyor: «Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onarılmaz bir surette derhal düşman yapmak için birebir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyet'in bütün tedbirlerini kullanacağız». Gerçekten de kullanıyorlar. Yargılama kısa sürüyor ve on yıla kadar yükselen hapis cezalarıyla bitiyor.

Fakat Askerî Yargıtay da çabuk karar verdi. Sonbahar geldiğinde, süreç netleşiyordu. Askerî Yargıtay'ın kararı, netleşen bir sürece işaret etti. Bir: Mahkûmiyetler bozuldu. İki: Tutukluların serbest bırakılmasına karar verildi. Üç: Kararı veren mahkeme eleştirildi. Kararda, «Bir numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafsızlıktan ayrılmıştır» dendi. İki Numarlı Mahkeme'nin davaya bakmasına, Askerî Yargıtay karar verdi (*). Böylece hem karar bo-

(*) Ne kadar ilginç! Zeki Velidi Togan, İstanbul'da tutuklandı. Dr. Lütfi Kırdar, İstanbul'un valisi ve polisinin başı oluyor. İkinci kez dava görülürken, Zeki Velidi Togan'ın savunma tanığı oluyor. Sıkıyönetim yargıcı, Velidi Togan'ın gizli bir eylemini görüp görmediğini, Vali'ye soruyor ve cevabını alıyor: «Hayır, katiyyen böyle bir şey hissetmedim ve ihtimal de vermiyorum». Vali, bunu söyleyince berat kesin oluyor.

İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, op. cit., s. 156.

zuldu ve hem de yargıçlar değiştirildi.

Çünkü artık zaman, 4 Aralık 1945 tarihine yaklaşıyor.

1945 yılında Mussolini ayağından asılıyor. 1945 yılında Hitler intihar ediyor.

12 Aralık 1945 tarihinde İran'da Muhtar Azarbeycan Cumhuriyeti kuruldu. Bunu Mahabad Bağımsız Kürd Devleti izledi.'

Tarihin olguları da dağılıyorlar; dönüş noktaları, gerçekliğini, somut tarihten değil bilimden alıyor.

Tarih, Aralık 1945 noktasına yaklaşırken, tarihin yüklü olduğu oluşumların bir bölüğü, 1945 yılının hemen önüne veya sonrasına düştü. 1945 yılında Bağımsız Yugoslavya Devleti kuruldu; Tito, Devlet Başkanı oldu. 1945 yılında Bağımsız Vietnam Devleti kuruldu; Ho Chi Minh Devlet Başkanı seçildi. 1946 yılında Arnavutluk, Macaristan ve Bulgaristan bağımsız devlet oldular. Üçüncü Enternasyonal'in yöneticisi Dimitrov, Moskova'dan gelerek Bulgaristan'da başbakanlık makamına oturdu. 1946 yılında, Batı'da Yunanistan'da ve Doğu'da Çin'de iki ayrı düzen için, iç savaş sürüyordu.

Türkiye'de, 1944 yılında, 1940 Kuşağı şairi Arif Damar, o zamanki seçilmiş soyadıyla Arif Barikat, «Ayak Sesleri» şiirini yazdı.

AYAK SESLERİ

Arif Barikat

Bir gece vakti
sırtımı dağa verip
ayaklarımı karanlığa uzatmışım.
Başımın altında üç kitap var:
biri geçmiş,
biri şimdiki,
biri gelecek günlere dair.
Ayaklarımın ucunda titreyen şehrin ışıkları,
göğsümün üstünde inip kalkan

sayısız yıldızlarıyla yaz gecesidir.
Sıcaktır uzandığım toprak
ve bir cigara yakmışım.

Bu karanlığın ve bu yıldızların altında,
şark, garp ve şimal ufukların
çok uzaklarında,
yarasını beslitan,
tank, zırhlı otomobil, tayyare ve mitralyöz işleten
ve göğüs geçirmeleriyle bizim olan insanlar,
şimdi bu şehrin,
bu toprağın,
bu cigaranın
emniyeti ve huzuru dışındadırlar.

Sen, Büyük Çin,
çoktandır unuttuğum memleket
çekik gözlü ve çekingen topraksız köylüleri,
ecnebi fabrikalarının işçileri,
Sovyetler'den dönen talebeleri
ve deniz insanlarını,
sıtmalı,
silâhsız
ve cesur
vatan uğrunda kaybeden.
Başımın altındaki kitaplardan biri
1927'deki sana aittir.
Onun satırlarında yarım kalmış bir şarkı,
Bu şarkıda Çen
ihtirasları ve etiyle parçalanmıştır.
Bu şarkıda kalkık burunlu Katof
akide şekeri yediği
ve aynı ferahlık içinde
arkadaşlarına siyanürünü verdiği
geniş elleriyle
yakılmağa gidiyor.
Bu şarkıda Kiyo büyük ölümüyle yatarken
Baba Jisor düşünceli

May dudaklarını ısırıyor.
Çin'de yarım kalan bu şarkı
tekrar dillerdedir,
şimdi Dalmaçya sahillerine hakim olan
rüzgâr ve çetecilerdir.
çeteciler, eski asker, genç kız, işçi, talebe
çeteciler, topraklı ve topraksız köylülerdir.
Eski maden işçisi,
eski kızıl bayraktar,
Madrit kapılarında hiddetinden dişini kıran Jozip Broz
yani Mareşal Tito
ve sıkılmış yumruklarını havaya kaldırarak selâm veren
sert yüzlü nöbetçiler
Dinarik Apları ve köylüler,
Bosnasaray'ın minareleri,
Üsküb'ün tütün tarlaları,
sessiz kiliseler, elma bahçeleri, bağlar
limanlar, iskeleler, deniz fenerleri,
aynı kavganın ve aynı gecenin içindedirler.

Ve memleketler elden ele geçerken
«İkinci Cephe» adamlarının
Ayak seslerini duyuyorum.
Yanan şehirlerin kızıltısında toprağa vuran gölgeleri
uzanmadadır düşüncelerime kadar.
Cümlesinin arkasında kalan bir deniz yolculuğu
ve karşılarında gaddar bir düşman vardır.
Bilemem neler düşünürler
silâhların uğultusunda ve korkunç çığlıklarında hayatın.

*
* *

Burada üç tezi arka arkaya yazıyorum.

1945 yılı çevresinde Türk yöneticilerinin, rejimin geleceğiyle ilgili kaygı ve ürküntüsü ancak 1975 sonrala-

rındaki kaygı, ürküntü ve giderek korku ile karşılaştırılabilir.

İkinci tezi yazıyorum: Türk yöneticilerinin bu iki ürküntüsünün birincisi daha çok dış, ikincisi daha çok iç dinamikten kaynaklanıyor.

Üçüncü tezi de yazıyorum: Her iki tarih kesitinde de Türk aydınları, kullanılabilir güçlerinden çok daha fazla ürküntü verdiler.

Devam edebilecek durumdayım.

. . .

Ve memleketler elden ele geçerken
«İkinci Cephe» adamlarının
ayak seslerini duyuyorum.

Yalnızca Arif Damar değil, Devlet Başkanı İsmet İnönü ile Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ayak sesleri duyduğunu söyleyebiliyorum. Üstelik İnönü ve Saraçoğlu, hem duymağa daha önce başlıyor ve hem de, çoğaltarak duyuyorlar.

Böyle bir çerçeve içinde 4 Aralık 1945 günü gerçekleştirilen terörü anlamak kolay olabiliyor. Şu saptamalar anlamanın kolaylığını artırıyor.

1 — Türkiye, Batılıları, toprakları üzerinde bir sosyalist tehdit olduğuna inandırmak istiyor. Bu istek, yalnızca dışardaki bir sosyalist sistemin gelişme doğrultuları üzerinde hipotezler kurmakla sınırlı kalmıyor; Türk yöneticileri de içerdeki sosyalist eğilimlerin olduğundan daha güçlü olduklarını kanıtlamak gereğini duyuyorlar.

2 — Gelişmeler, Türkiye yöneticilerine, rejim için emniyet subapları geliştirmeyi bir gereklilik haline getiriyor. Bu, yeni bir parti olarak ortaya çıkıyor.

Devlet Başkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihinde Parlamento'yu açış konuşmasında şunları söylüyor. «Bizim tek eksiğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardı. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir». İnönü, böyle bir parti için

Celâl Bayar ve yakın arkadaşlarını uygun buluyor ve bunlara güveniyor (*). Tüm gelişmeler, bunu gösteriyor ve bu yönde oluyor.

3 — 2 Kasım 1945 tarihli bir nota ile Amerika Birleşik Devletleri, Potsdam Konferansı'nın kararlarını Türkiye'ye bildirdi. Konferans'ta Türkiye boğazlarının Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin savaş ve ticaret gemilerine tümüyle açılması ve kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin geçişinde ise Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin söz sahibi olmaları kararı alınıyor; bu kararın, Konferans'a katılan ülkeler tarafından ve ayrı ayrı Türkiye'ye bildirilmesi de kararlaştırılıyor. ABD, bunu ilk yapan ülke oluyor.

4 — İsmet Paşa ile tek partinin, yeni partinin kuruluşunda güvendikleri Celâl Bayar ve arkadaşlarının solcularla bir «cephe» eğiliminde oldukları anlaşılıyor. Sol taraftan Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Cami Baykut, böyle bir oluşumda önemli rol oynuyorlar. Zekeriya Sertel'in Tan Gazetesi'ne ek olarak cephenin görüşleri için Sabiha Sertel'in öncülüğünde «Görüşler» Dergisi hazırlanıyor.

Ancak İsmet Paşa ve yönetimi, yeni ve büyük burjuva partisinin sol ile arasına duvar çekmesi gerektiğine inanıyor. Celâl Bayar ve Fuat Köprülü'nün «oportunist» saydıkları, zararlı buldukları girişimleri önlemeye kararlı görünüyorlar.

5 — O zamanlar basında rekabet var. Hüseyin Cahit Yalçın'ın Tanin'i ile Cumhuriyet Gazeteleri, sola ve aydınlara en çok karşı çıkan iki gazetedir; İkinci Savaş'ta Hitler'i ve faşist cepheyi desteklemiş kalemlerin önemli bir bölümü, «emekli sivil amiral» olarak nitelenen Abi-

---

(*) Türk aydınları, ne yazık, pek uzun yıllar iki partili sisteme girilişi, çok kaba bir mantıkla, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e girişine bağladılar. Bunun çok ilkel bir bakış açısı olduğunu, Türkiye Üzerine Tezler'de ileri sürdüm.

İkinci partinin kaynağında, korku var.

Unutulmamalı, DP uzun zaman bir muvazaa partisi sayıldı.

din Daver, Peyami Safa, Cumhuriyet'te yazıyor. Zekeriya Sertel, ayrıca, Yunus Nadi ile birlikte Cumhuriyet'i kurup sonradan ayrılıyor.

Ahmet Emin Yalman'ın Vatan Gazetesi ise muhalefetin yayın organı olmayı planlıyor; bundan daha ötesi, hem muhalefetin ve hem de muhtemel iktidarın mimarı olmak istiyor (*). Celâl Bayar ve arkadaşlarının, Zekeriya Sertel'in Tan Gazetesi ve solcularla temasından rahatsızlık duyuyor. Anılarında şunları yazıyor: «Ben vaktimin büyük kısmını Ankara'da geçiriyor, parti hazırlıklarına kendimi veriyorum, fakat arasıra gazetenin başına gitmek lâzım geliyordu. İstanbul'dan dönüşümden birinde değişik bir hava buldum»[72]. Bu değişik hava, yeni parti kurucularının bir ikircikli dönem geçirmeleri ve «Atatürk'e yakın olan asıl takım biziz, Halk Partisi'nin varlığını devam ettirmek bize düşer» demeye başlamaları oluyor.

Yalman devam ediyor: «Hayretten ağzım açık kaldı, fakat tereddüdüm devam etmedi. Türkiye'de Atatürk'ün manevî mirasına ait kavga çıkarmak ve gerçek demokrasi hareketini boğmak için solcular tarafından sarfedilen gayretler ve Tan Gazetesi'nde buna dair çıkan yazılar hatırıma geldi. Anladım ki ben yokken, solcu kimseler buraya uğramış, yanlış görüşler aşılamağa çalışmışlar». Bir rekabet var; Tanin, Cumhuriyet ve Vatan arasında da, Tan Gazetesi'ne karşı bir cephe oluşuyor.

6 — Devlet Başkanı İnönü, bir gün önce CHP'den istifa eden Celâl Bayar'ı, 4 Aralık 1945 tarihinde Çankaya Köşkü'nde yemeğe çağırıyor.

7 — 4 Aralık 1945 tarihli Tanin ve Cumhuriyet Gazeteleri'ni, İnönü ile Bayar, birlikte ve Çankaya Köşkü'nde okuyorlar.

Önce 1 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nden söz etmek gerekiyor. Cumhuriyet, 1 Aralık 1945 tarihin-

(*) Milliyet'te Abdi İpekçi de Ecevit'in ve orta sol iktidarının mimarı olmayı denedi.
Daha sonra başka mimar adayları çıktı.

de, birinci sayfasında, «Zekeriya Sertel'in fikirleri Moskova'da takdirle karşılanıyor» haberini veriyor. Moskova Radyosu'nun Tan Gazetesi'nde Zekeriya Sertel'in, «bugünkü Türk hükümet ve meclisinin Türkiye'yi idareye muktedir olmadığını» yazdığını söylediği ve Cumhuriyet'in de bunu aktardığı görülüyor. Bir gün sonraki Cumhuriyet, yine, Zekeriya Sertel ile ilgili haber yayınlıyor; birinci sayfadan «Zekeriya Sertel'in seçim hakkındaki iddiaları tamamen asılsızdır» haberini veriyor. Bu haberde, Zekeriya Sertel'in CHP'li ikinci seçmenlerin, o zamanlar milletvekillerini halk değil sözde halkın seçtiği ikinci seçmenler seçiyordu, parti adaylarına oy vermemeleri halinde partiden atıldığını yazdığı, bunun ise, CHP tarafından yalanlandığı bildiriliyor.

İnönü ile Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde yemek yedikleri gün olan 4 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet, birinci sayfada, «Bizim yoldaşlar nihayet maskelerini attılar» haberini veriyor. Haberin haberi şöyle: «Dün bir okuyucumuz 'Görüşler' mecmuasıyla birlikte idarehanemize geldi. Mecmuayı masanın üzerine yaydı. Başlığını ters çevirerek parmağını üzerine bastı. O şekildeki başlıktan bir harf değil, bariz bir orak resmi kaldığını hayretle gördük. 'Böyle (G) harfi olmaz, bu kasden böyle çizilmiştir' dedikten sonra sordu 'Ya bunun çekici nerede?' sustuk. Cevabını gene kendisi verdi. 'Okuyunca anladım, içinde imiş!'» Haber, bu okuyucunun (*) baş parmağı basılı Görüşler başlığının resmi ile destekleniyor.

İnönü ve Bayar'ın Çankaya Köşkü'nde öğle yemekleri yiyecekleri günün sabahında çıkan Tanin Gazetesi, Hüseyin Cahit Yalçın'ın imzasıyla «Kalkın Ey Ehl-i Vatan» başlıklı baş yazıyı yayınlıyor. Başyazı, Serteller'i hedef alıyor. Polis kaynaklarına dayanarak kitap yazan İl-

---

(*) Eğer gerçekten böyle bir «okuyucu» gelmişse, bunun istihbarat görevlisi ve bunu yayınlayan yazı işleri görevlisinin de en azından istihbarat örgütleriyle işbirliği yapan bir kimse olduğunu yazmak, bugünün bilinç düzeyinde fazladır; yine de yazmak gereğini duyuyorum.

han Darendelioğlu, ünıversite içinde, bu yazının çok etkili olduğunu ve gençliğin bu yazıyla harekete geçtiğini belirtiyor.

8 — Büyük bir gençlik kütlesi, Tan'ı, Görüşler'i ve benzer yayın organlarını basıyor. Tahrip ediyor.

9 — Polis hiç bir müdahalede bulunmuyor.

10 — 5 Aralık 1945 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, tüm sütunlarını, «Üniversite Gençlerinin Dünkü Nümayişi» başlığına ayırıyor. Tahribatın ayrıntısını yazıyor. Aynı günkü gazetede bir de «İnönü, yeni kurulacak partinin liderini yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundular» haberi yer alıyor.

Bu büyük sağ öğrenci terörü ile Tan ve Yeni Dünya Gazeteleri, Görüşler Dergisi ve bazı kitapevleri tahrip edildi (*). Ayın Tarihi, yirmi bin öğrencinin, bu teröre katıldığını yazdı. İstanbul'daki terörden sonra İzmir ve diğer bazı kentlerde de benzerleri gerçekleştirildi. Ancak İstanbul'daki kadar etkili olmadı; gerek duyulmadı.

1945 yılının sonunda Korku Senaryosu'nda önemli bir

(*) Tutucu profesör ve Tercüman Gazetesi'nin dış politika yazarı Fahir Armaoğlu, Sovyetler Birliği'nin, 4 Aralık 1945 terörünü, bir polis operasyonu olarak nitelemiş olduğunu yazmak gereğini duyuyor.

«Sovyetler'e gelince, bu devlet Boğazlar hakkında görüşünü ancak bir yıl sonra bildirecektir. Lâkin Sovyetler'in 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını 1945 Martında feshetmesindenberi Türk-Sovyet münasebetlerinde gittikçe artan soğukluk, İstanbul'da meydana gelen bir olayla gerginliğe dönmüştür. Bir süredenberi İstanbul'da yayınlanmakta olan birkaç gazete solcu yayında bulunmaktaydılar. Buna sinirlenen İstanbul Üniversitesi gençliği, 4 Aralık 1945 günü yaptığı büyük yürüyüşte, Yeni Dünya, Tan ve Fransızca çıkmakta olan La Turquie gazetelerinin idarehaneleriyle, Beyoğlu'nda bir Sovyet vatandaşına ait bulunan Berrak Kitapevi'ni tahrip etti. Sovyet Hükümeti bu olayı protesto ederken, olaylarda Türk polisinin de işbirliği yaptığı iddiasını ileri sürüyor ve sorumluluğun Türk Hükümeti'ne ait olduğunu bildiriyordu».

Prof. Dr. Fahir H. Armaoğlu, Siyasi Tarih 1789-1960, Ankara, 1973, s. 747.

adım atıldı. Ancak 1940 Kuşağı için belirtilmesi gerekiyor; yetmiyor. Bir umudu ve ileriye doğru yönelmeyi kırmak, Restorasyon'u gerçekleştirebilmek için, yeni senaryolara gerek duyuluyor. Bunun gösterilebilmesi için tarihin akışının sergilenmesi zorunlu oluyor.

1946 yılında, 7 Ocak tarihinde, Demokrat Parti kuruluyor. Nisan ayının beşinci günü Amerikan donanmasına ait Missouri ve Providence savaş gemileri, İstanbul'u ziyaret ediyor. İstanbul, Amerikan donanmasından bazı gemilerin Türkiye'ye gelmesini, bir bayram sevinci ile karşılıyor. Cumhuriyet Gazetesi, Yeşilköy açıklarındaki gemilere, özel muhabir çıkartıyor ve gazeteler, Amerikan donanmasından savaş gemilerine daha önce dokunabilmek için birbiriyle yarışıyorlar. 6 Nisan 1946 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, Amerikan savaş gemilerinin İstanbul'a gelmeleri ile ilgili olarak «Filonun gelişi Türk-Amerikan dostluğunun parlak bir ifadesi oldu» diyor.

1946 yılı Nisan ayında, bir Amerikan savaş gemileri filosu, Türkiye'ye bir cenaze getiriyor. Amerikan Hükümeti, Washington'da Türk Büyükelçisi iken ölen ve gömülen Münir Ertegün'ün cenazesini gömüldüğü yerden alıp, bir savaş filosu ile Türkiye'ye götürmenin iyi bir jest olacağına karar veriyor (*). Türk-Amerikan askerî yakınlaşmasının bir cenaze ile başlatılmasının, tarihin bir ironisi olduğunu düşünüyorum.

Türk aydınları mesajı anlamak istemiyorlar; 4 Aralık 1945 tarihli teröre ve Missouri'nin İstanbul'a gelmesine karşın, terörize oldukları izlenimini vermiyorlar. 14 Mayıs 1946 tarihinde başında Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun bulunduğu Türkiye Sosyalist Partisi ve arkasından da 20 Haziran 1946 tarihinde başında Şefik Hüsnü Değmer'in yer aldığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kuruluyor. Her iki parti, yayın organları çıkarıyor ve işçiler arasında örgütlenmeye başlıyorlar; işçi dernekleri ve sendikaların kuruluşunu başlatıyorlar.

(*) Büyükelçi, New York'ta plakçı Ahmet Ertegün ile Profesör Hüsnü Göksel'in eşi Selma Hanım'm babası oluyor.

Durmuyorlar; kurulmakta olan yeni dönemi yanlış anladıklarının anlatılması gerekiyor. Restorasyon süreci ile Cumhuriyet'i ileriye götürmek isteyenler arasındaki inatlaşma var; Türk yöneticileri, Amerika Birleşik Devletleri yöneticilerinin Türkiye'ye ihtiyaçlarını saptamalarından çok daha önce, yazgılarını kapitalist dünyanın yeni patronuyla birleştirmek gereğine karar veriyor.

Çok bilinçli bir kesimin dışında Türk aydını Türkiye'nin yazgısını Amerika Birleşik Devletleri ile birleştirmesinin, demokrat ilkelerden önemli ölçüde uzaklaşmak demek olduğunu anlayamıyor. Hapiste Nazım Hikmet'in bunu anladığını gösteren işaretler var; Amerikan savaş gemilerinin İstanbul'u ziyaret tarihi, Nazım'a yakınlarının enjekte ettiği af bekleyişlerinin sonunu işaret ediyor.

Türkiye, ekonomik yapısını Bretton Woods sistemine uydurabilmek için önlemler aldı; 7 Eylül 1946 yılında Cumhuriyet döneminin ilk ve büyük devalüasyonu yapıldı. Ekim ayında, Nafi Atıf Kansu, CHP Genel Sekreterliği görevini daha renksiz ve inançsız bir bürokrat olan Hilmi Uran'a devretti. Türk solculuğunun Nazım Hikmet'in hapisliğinden sorumlu gördüğü Fevzi Çakmak, emekli olduktan sonra ilerici oldu ve Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut ve Zekeriya Sertel türünden Mustafa Kemal Paşa döneminin solcularıyla birleşerek İnsan Hakları Cemiyeti'ni kurdu. İnönü, Restorasyon pratiğinin bir örneğine devam etti ve Kemal Paşa döneminde İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanan Terakkiperver Fırkası Lideri Kâzım Paşa'yı yeniden Millet Meclisi başkanlığına seçtirdi. Kasım ayındaki bu seçimi, Aralık ayında sıkıyönetimin uzatılması ve Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi kapatıldı.

Demokrasi açılımının yalnızca burjuva partilerine açık olduğu bir kez daha vurgulandı. Parti kurmak için birbiriyle yarış eden Esat Adil ve Şefik Hüsnü (*), her iki

(*) «Harbiye Cezaevi'ne geldiğimizin üçüncü günü Dr. Şefik Hüsnü Değmer de Sansaryan Han'dan (İstanbul Emni-

partinin önde gelenleri tutuklandı; sosyalistlerin etkinliğindeki dernek ve sendikalar kapatıldı.

Ancak yetmedi. Mücadele alanında olanlar azaldı; yalnız bitmedi.

Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, ayrıntı ile ve Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri içine örülerek çözümlenen Korku Senaryosu'nu tekrarlamadan, bu alt-bölümü bitirmeye çalışıyorum. Ancak şu kadarını tekrarlamak zorundayım: Truman Doktrini'nin formüle edilmesi ve açıklanması süreci içinde, Türkiye'de yöneticiler, Türkiye içinde bir sol tehlike olduğunu göstermek gereğini duyuyorlar. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık'ın çektiği şemsiyesinin yerine kendi sorumluluk alanını Türkiye'ye kadar uzatmakta pek fazla istekli görünmüyor. Ayrıca henüz Amerikan yurttaşı bir Sovyet tehditine inandırılmış olmadığı için Sovyetler Birliği'ni açıkça tahrik etmekten de çekiniyor.

Bu nedenle Korku Senaryosu'nun gerçekleştirilen her sahnesi, dış politikadaki bir gelişme ile senkronize ediliyor. Ahmet Emin Yalman, anılarında, «4 Mart 1947 tarihli gazetelerde Amerikan Cumhurbaşkanı Truman'ın Amerika'nın Türkiye'ye ve Yunanistan'a yardımı hakkında mühim beyanatı çıktı» diye yazıyor[73] ve şunları ekliyor: «Tam bu sırada Ankara'da komünistlere ve Sovyet emperyalist baskısına karşı şiddetli öğrenci hareketleri aldı, yürüdü. Yapılan toplantılarda Sovyet emellerini destekleyen 'Marko Paşa' dergisinin sayıları yırtıldı, yakıl-

---

yet Müdürlüğü'nün tüm kısımları, ünlü tabutluklar, daha önceleri Sirkeci'deki Sansaryan Han'da idi; sosyalistler arasında Sansaryan Han, Emniyet Müdürlüğü demekti. y.k.) getirilerek aramıza verilmişti. Komün komitemiz hemen toplanarak işi Şefik Hüsnü ile Esat Adil Müstecabi, Mustafa Börklüce ve Hüsamettin Özdoğu'yu barıştırmak oldu. Bütün devrimciler toplanmış, bunların el sıkışmalarını ve birbirine sarılmalarını seyrediyorlardı. Bu barış koğuştakilerin moraline etki etmiş ve koğuşun havası birdenbire şenlenmişti».

İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi 1946, Cilt II, İstanbul, 1976, s. 413.

dı». Ahmet Emin, tarihleri bir ölçü karıştırıyor; ancak, Korku Senaryosu'nun uygulanmasında Marko Paşa'nın da ihmal edilmediğini hatırlatmış oluyor. İşte tam bu sırada Türkiye, Dünya Bankası, IBRD ile Uluslararası Para Fonu'na (*), IMF, katılıyor.

Ahmet Emin, bir senaryoyu, bir rastlantı olarak sunuyor.

Truman'ın Türkiye'ye yardım yasa tasarısı Amerikan Kongresi'nde tartışılıyor. Korkutma sırası Aziz Nesin ile Sabahattin Ali'nin adına yazılı Markopaşa'dan Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı Zincirli Hürriyet Dergisi'ne geçiyor. Nesin ve Aybar, Restorasyon Dönemin'de aydın kırımının başarılı olmaya başladığı bir zamanda meydanı boş bırakmamaya çalışıyorlar.

Şimdi Zincirli Hürriyet üzerine teröre geliyorum: 1 Nisan 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nin tanıklığına gerek duyuyorum. 1 Nisan tarihli Cumhuriyet, araştırıcıların dikkatini İzmir'e çekiyor; Başbakan Recep Peker'in bir gün önce İzmir'e gelmiş olduğu ve Celâl Bayar'ın da 1 Nisan akşamında İzmir'de olacağı haber veriliyor. Bir başka haberde «Amerikan Saylavlarından Sovyet Rusya'ya İhtar» başlığı okunuyor ve Amerikan saylavlarının, «Ruslara silâhlarını terketmelerini, aksi halde atom bombası kullanacağımızı bildirelim» dedikleri aktarılıyor. Aynı haber bir alt başlıkla sürüyor: «Sovyet basını Amerikan yardımı münasebetiyle Washington hükümetine ve bize atıp tutmakta devam ediyor». İzmir, Truman Doktrini ve Sovyetler Birliği, bir sayfada yanyana geliyor.

Bu kadar değil. Mayıs 1944 tarihinde içlerinde Alpaslan Türkeş'in de bulunduğu bir ırkçılar grubunun tutuklandığı ve 18 Mayıs 1944 tarihinde bir resmî tebliğ yayınlandığı biliniyor. Zamanın Devlet Başkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944 tarihindeki konuşmasından bir paragrafı tekrar aktarmam gerekiyor. Şöyle: «Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onarılmaz bir surette

(*) İlk metinlerde «Milletlerarası Para Sandığı» deniliyor.

derhal düşman yapmak için birebir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyet'in bütün tedbirlerini kullanacağız». Devlet Başkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1944 tarihinde Ankara'da yaptığı konuşma, 40 yıl sonra 28 Mayıs 1984 tarihinde Devlet Başkanı Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı Dairesi'ne demokratik istemlerle ilgili bir belge veren Türk aydınlarına yönelttiği suçlamalar şiddetinde olmasa bile oldukça sert oluyor.

1 Nisan 1947 tarihini «okumayı» sürdürüyorum: Terörize olanların terörünü ve Amerika Birleşik Devletleri ile ortak kamp oluşturmanın sonuçlarını yazıyorum. Üç yıldan çok az kısa bir zaman aralığı Devlet Başkanı İnönü'nün konuşmasının şiddetini almaya yetiyor. Cumhuriyet Gazetesi şu haberi veriyor: «Gizli cemiyet kurup hükümeti devirmeğe teşebbüs etmek, ırkçılık ve Turancılık yaptıkları iddialarıyla 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'ne verilen Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz, İsmet Rasim Tümtürk, Cihad Savaşfer, Nurullah Barıman, Muzaffer Eriş, Ahmet Karadağlı, Necdet Sancar ve Alpaslan Türkeş hakkında verilen mahkûmiyet kararını Askerî Yargıtay genel meclisi bozmuştu. 2 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yeniden başlanılan dava dün sona ermiş, neticede Tuğgeneral Yaşar Yenicioğlu, Albay Şevki Mutlugil ve Tuğbay Ömer Köprülü'den müteşekkil mahkeme heyeti sanıklar hakkında berat kararı veriyor.

Askerî Mahkeme, sanıkları, ırkçılık eyleminden dolayı aklamıyor; daha da ileri gidebiliyor ve Türk Ceza Yasasında ırkçılığı suçlayan bir madde bulunmadığını karara bağlıyor. Kararda şunlar yer alıyor: «Irkçılık Anayasa'nın 88 inci maddesinin yazılış şekline aykırı bir fiil değildir. Fakat ırkçılık gayesiyle, siyasî bir millet halinde yaşayan Türk milleti içinde bulunan ve Türk ırkından olmayan kişilere anayasa hükmü ile tanınmış kamu haklarının sırf, Türk ırkından olanlar için tanınması ve bu ırktan olmayan diğer Türk vatandaşlarına tanınmak isten-

memesi keyfiyeti anayasanın hükümlerine aykırı bir fiildir. Fakat Türk Ceza Kanunu'nda bu fiili cezalandıran bir madde yoktur. Ceza Kanunu'nun birinci maddesi kanunda suç olarak tasrih edilmeyen bir fiil için ceza verilmeyeceğini amir bulunduğundan» sanıkların hepsinin beratına hükmetmek gerekiyor. Böylece Anayasa'nın yasaklarını koruyan bir yasa maddesi bulunamadığı için ırkçılık, bir suç olmaktan çıkarılıyor.

Solculuk tek tehlike olunca, sağcılık suç olmaktan çıkıyor.

Ancak Türkiye'nin ortak bir kamp kurmak istediği Amerika Birleşik Devletleri hâlâ Türkiye'deki solculuk tehlikesinin önemini kavramamış görünüyor. 6 Nisan tarihli Cumhuriyet Gazetesi, Amerikan Senatosu'ndaki Truman Yardım Tasarısının görüşülmesiyle ilgili haberleri veriyor; ABD Dışişleri Bakanlığı Senato'ya rapor sunuyor. Cumhuriyet Gazetesi'nin aktardığına göre bu raporda şu yer alıyor: «Mevcut malûmata göre şimdilik Türkiye'de, istiklâlinin temelini yıkacak silâhlı gruplar bulunmamaktadır». Bunun dışında Cumhuriyet, «Demokratların İzmir Mitingi Dün Yapıldı» başlıklı haberiyle Celâl Bayar'ın nutkunun 69 dakika sürmüş olduğunu da bildiriyor.

Gazeteler yazmıyor; ancak, 5 Nisan 1947 tarihinde İzmir'de bir haftalık siyasî gazete çıkıyor. Adı, «Zincirli Hürriyet»; 5 Nisan 1947 tarihinde, İzmir'de Demokrat Parti'nin mitinginin yapıldığı gün çıkan ilk sayısında «Niçin Çıkıyoruz» başlıklı bir açıklama var. Şöyle başlıyor: «Zincirli Hürriyet, hürriyetçilerin zincire vurulduğu bu memlekette, hürriyet uğrunda mücadele etmek için çıkıyor. Zincirli Hürriyet, İstanbul'da sıkıyönetimin susturduğu Hür'ün manevî mirasçısıdır. Onun yürüdüğü yoldan yürüyecektir». Haftalık siyasî gazetenin sahibi ve yazı işlerini idare eden, Mehmet Ali Aybar'dır (*). İlk sayısında

(*) Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında serüvenini çözümlemeye çalıştığım Zincirli Hürriyet'i bulamadığım için incelemem mümkün olmamıştı. Eylül 1985 ayında bir gün Tekin Yayınevi'nde karşılaştığım Mehmet Ali Bey'e, Zincirli Hürriyet'i bulamadığımı söyledim; lütfetti, çok kısa zamanda, zor

Mehmet Ali Aybar'ın «herşeyden evvel ve her şeyin üstünde istiklâl» başlıklı ilk yazısı var. Oluşmakta olan Truman Doktrini'ne net bir biçimde karşı çıkıyor; uzatılan Amerikan yardımını bağımsızlıkla bağdaşmaz buluyor. Yanında «bu, dünya hakimiyeti davasıdır» başlıklı bir başka yazı okunuyor (*). Bunun hemen altında «yeni bir sevre doğru» başlığı okunuyor. Bütün yazılar, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile kurmakta olduğu ortak kampın Türkiye için bir Sevre anlamına geldiğini vurguluyor.

12 Nisan 1947 tarihli Zincirli Hürriyet'in birinci sayfasını tüm kaplayan başlığında şunlar okunuyor: «Bu halkın siyasî şuuruna inanmak istemeyenlerin neler göreceklerini göreceğimiz günler yakındır!» Mehmet Ali Aybar'ın baş yazısı ise «Amerikan yardımını bizde kimler istiyor?» başlığı ile sunuluyor. İkinci sayfada, «gözümüze batanlar» sütununda, Demokrat Parti'nin seçimlere girmeme tehditini eleştiren Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi ve Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman ile polemik var; her ikisi de, sarkastik bir biçemle, yeteri ölçüde demokrat olmamakla eleştiriliyorlar.

Zincirli Hürriyet'in üçüncü sayısının çıkış tarihi 19 Nisan 1947 oluyor; Mehmet Ali Bey'in kolleksiyonlarında üçüncü sayının olmadığı sonucuna varıyorum. 20 Nisan 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ne bakmak gereğini duyuyorum. Birinci sayfada bir önemli haber var: «İzmir gençliği komünizm aleyhinde miting yaptı». Haberin altında bir altbaşlık okunuyor: «Yurdumuza komünizm ruhu giremez, kahrolsun komünizm». Komünizmin kendisi-

---

ve yine de masraflı olması gereken fotokopilerini gönderdi. Teşekkürlerimi yazıyorum.

(*) Mehmet Ali Bey'in bana gönderdiği Zincirli Hürriyet'te bazı yazıların altında el yazısı ile isimler var; bunları, Aziz Nesin'in Markopaşa kolleksiyonunda da gördüm. Dergi'nin motoru, kendisinin dışındaki katkıları, tarihçiler için olmalı, belirliyor. Bu yazının, Zekeriya Sertel tarafından yazılmış olduğu anlaşılıyor.

Açık bir mantığı güzel bir biçimde ortaya koyuyor.

nin değil ruhunun girmesinin önlenmek istendiği anlaşılıyor. «Ellerinde bayraklar ve Atatürk'ün resimleri olduğu halde Cumhuriyet meydanında toplanan gençler, bundan sonra 'Zincirli Hürriyet' gazetesinin basıldığı matbaaya gittiler, mevcut gazeteleri alarak parçaladılar». Bu nedenle, Zincirli Hürriyet'in üçüncü sayısı bulunamıyor.

Bu bir terördür.

1943 yılında Stalingrad Savunması'ndan sonra bir terör zinciri uygulanmaya konuyor. Yalnızca hapsetmek değil; Tan Gazetesi, Markopaşa, Zincirli Hürriyet teker teker ve birbiri arkasından tahrip ediliyor. Türk aydınına korku içirilerek, belleklerinin silinmesi gerçekleştirilmek isteniyor.

1951-1961 yılları, çok büyük ölçüde, Türkiye'de bir silinmiş bellek dönemi oldu. 1951-1961 döneminde Türk aydını, pek az ayrık örnekle birlikte, kendi birikimini ve geçmiş mücadelesini unuttu. Yepyeni bir dili öğrenmek zorunda kaldı; yepyeni bir dili bilenler ön plana çıktı.

Zincirli Hürriyet basıldı. Basıldığı yerde bir terörist konuştu ve söyledi: «Komünizm aleyhindeki bu toplantıya İstanbul kaçağı İzmirli Hürriyet (İstanbul'da kapatılan Hür'ün İzmir'de Zincirli Hürriyet olarak çıkarılmasını anlatmak istiyor, y.k.) gazetesinden bazı parçalar okuyarak başlıyoruz. Bu gazete geçen sene Aralık ayında İstanbul yüksek tahsil gençliğinin komünizme karşı yaptığı ayaklanma mitingini bir tahakküm hareketi telâkki ediyordu. Yurdunu komünizm dünyasının suçlu ağzından korumak için ayaklanan gençliğe karşı bu gazetenin kullandığı hüküm ne kadar utandırıcıdır. İzmir gençliği komünizm haykırmalarına karşı susmayı asla hatırından geçiremez». Terörist, Tan Gazetesi'nin tahrip edilmesini «ayaklanma» olarak niteliyor.

22 Nisan 1947 tarihinde Amerikan Senatosu'nda Truman Doktrini'nin yardım programının oylanması bekleniyor. Amerikan senatörler, Yunanistan'da bir iç savaş olmasına ve komünist bir tehditin eylemli olarak ortaya çıkmasına karşın, Türkiye'de ciddi bir komünist tehlike-

sinin eksikliği karşısında ikircikli davranıyorlar. İzmir gençliği, bu eksikliği de gidermeyi üstleniyor; burjuva legalitesini tümüyle bir yana atarak bir matbaayı ve bir dergiyi tahrip ediyorlar.

Matbaanın önünde teröristler «savulun kızıllar, gençlik geliyor» şiirini hep bir ağızdan söylüyorlar. Matbaanın önüne geliyorlar; polis, tedbirini almış görünüyor. Teröristler, Cumhuriyet Gazetesi'nin yazdığına göre, matbaaya giriyoriar. Haber devam ediyor: «Bir kaç talebe matbaanın merdivenlerine çıkmışlar, kilitli kapıları iterek açmışlar ve cumartesi münasebetiyle kapalı bulunan matbaaya girmişler, orada gördükleri 'Zincirli Hürriyet' gazetesinin paketlerini alıp bunları pencereden gençlik gruplarına atmışlar. Gazeteler parçalanmış ve bu esnada 'dağ başını duman almış' marşı söylenmiştir». Habere bir de ekleme var: «Vilâyet makamı, gençlerin yaptıkları tezahürlerde kanunsuzluk tespit edilmediğini bir gazetenin sualine cevaben bildirmiştir». Çok açık değil mi? Bir matbaanın ve bir gazetenin tahribinde, Valilik, hiç bir kanunsuzluk görmüyor.

Kanun, Korku Senaryosu oluyor.

Polis kayıtlarına dayanarak komünist ve milliyetçi hareketler tarihlerini yazan İlhan Darendelioğlu, bu terör eylemi ile ilgili olarak şu hükmü veriyor: «5 Nisan 1947 tarihinde ilk sayısı çıkan Zincirli Hürriyet Gazetesi'nin Hür'den de aşırı sola ve Sovyet dostluğuna yönelmiş muhtevası İzmir gençliğinin büyük çapta infialine sebep olmuştu». Henüz, Kurtuluş Savaşı ve 1930 yıllarının mirası tümden kemirilmiş değil; Sovyetler Birliği ile dostluk istemek, henüz mahkemelerde suç sayılmıyor. Bu nedenle öğrenci terörü harekete geçiriliyor.

Tezi yazıyorum: Cumhuriyet döneminde Türk yüksek öğrenim gençliğinin politizasyonu, sağ terörü uygulayarak başlıyor.

Tan Gazetesi'ne uygulanan terörü İstanbul'da gerçekleştirildi. Zincirli Hürriyet'e uygulanan terör İzmir'i me-

kân seçti. Tan'da Sabiha ve Zekeriya Sertel, Zincirli Hürriyet'te Mehmet Ali Aybar baş hedef seçildiler (*). Ankara, eksik bırakılabilir mi? Ankara'da Behice Boran, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif, Pertev Boratav Ankara'da aydın direnişlerini sürdürüyorlar.

Başkan Truman, Avrupa'yı komünizm tehlikesinden kurtarma gerekçesiyle geliştirilen Marshall Yardım Planı'nı 1947 yılı Aralık ayının ortasında Amerikan Kongresi'ne sunuyor. Türkiye'de Korku Senaryosu'nun zamanlamasında, dış politika manevralarının tarihlerine dikkat ediliyor (**). Marshall Planı içinde gerekli özeni görebilmek için Türkiye'de komünist tehlikesinin gösterilmesi ve her halde abartılması gerekli sayılıyor.

Tezi yazıyorum: Türk basını, hükümetin dış politika manevralarını, çığırtkanlık ekleyerek, uygulamaya her zaman hazır oldu.

Bu durum hiç değişmedi (***). Türk basını, dış politika çığırtkanlıkları söz konusu olunca, Adam Smith'in invisible hand'ini, görünmez el, hatırlatırca tam bir birlik içinde harekete geçti.

Türkiye Üzerine Tezler'i tekrarlamamak için ayrıntının dışında kalmaya çalışıyorum: Önce öğrenci dernekleri harekete geçiyor. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrenci derneği, Ankara Üniversitesi öğrenci derneği, birdenbire komünizme karşı bir kampanya başlatıyor. Gazetelerde, Yunanistan'da kamu kuruluşlarında, yargıtay dahil, komünistlerin bulunduğu ve temizlenmeye başladığı haberleri çıkıyor. Sonra sıra başyazarlara geliyor.

(*) Mehmet Ali Bey, meydanı boş bırakmamak için gösterdiği inadın karşılığını aldı. İnönü'ye hakaretten 4 ay hapse mahkûm oldu ve 19 Mayıs 1949 tarihinde tutuklandı.

(**) Ankara'daki bu terör uygulamasının gelişimini, dış politika gelişmeleri içine örerek, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabının «Soğuk Savaş: Sonun Başlangıcı» alt bölümünde ayrıntıyla geliştirmeye çalıştım.

(***) «Bulgar Zulmü» üzerine yazılanlar, Dışişleri Bakanlığı kaynaklıdır.

14 Aralık 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Nadir Nadi «Komünizmle Savaşırken» başyazısını yazıyor. «Yüksek öğrenim gençliğinin komünizm tehlikesine karşı ciddi bir mücadele açtığını memnunlukla haber alıyoruz. Millî varlığımızı yok etmek amacını güden bir düşmanı sınırlarımızın ötesinde zararsız bir hale sokabilecek yegâne kuvveti ancak fikir ve iman gençliğimizde arayacağımıza göre teşebbüs doğrudur ve yerindedir. Yarınki büyüklerimiz demek olan bugünkü yüksek öğretim nesillerine savaşlarında aydın başarılar dileriz». Nadir Nadi, bunları yazdıktan sonra, bir de, bu kampanyanın neden başlatıldığını açıklamak gereğini duyuyor. «İlk bakışta gençliğin teşebbüsünü belki lüzumsuz göstermek isteyenler çıkacaktır. Türkiye'de komünizm propagandası yasak edildiği ileri sürülerek, tek taraflı bir savaşın uygunsuzluğu üzerinde belki gizlice durulacaktır. Fakat düşmanın pek yakınımızda bulunduğu ve açık emellerini yürütmek için her çareye başvurduğunu hatırlayanlar bu sinsi iddialara kulak asmayacaklar, gençliği mücadelesinde desteklemekten geri kalmayacaklardır». Ne yazık, Nadir Bey, bu desteğin bir terörü desteklemek olduğunun farkında görünmüyor.

Nadir Bey ile aynı gün resmî Ulus Gazetesi, «Ulus» imzasıyla ve «Türk Gençliğinin Uyanıklığı» başlığıyla bir baş yazı yayınlıyor. «Önce, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin güzel ve yerinde hareketi ile yüreklerimiz ferahladı. Sonra, bunu Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin kararı takip etti. Bütün Türk gençlerinin bu uyanıklık tezahüründe beraber olduklarında şüphe yoktur. Gençlerin bizi çok mütehassis eden hareketi şudur: Komünizm cereyan ve propagandaları karşısında, kendiliklerinden teşebbüse geçmişlerdir. Komünizmin hayal cenneti vaadeden aldatıcı propagandaları karşısında, kendiliklerinden teşebbüse geçmişlerdir. Komünizmin hayal cenneti vaadeden aldatıcı propagandalarını iflâsa mahkûm etmeye karar vermişlerdir». Resmî Ulus Gazetesi, teröre icazet veriyor; terörün «kendiliğinden» olduğu kılıfını önceden yazıyor.

Cumhuriyet ve Ulus'tan sonra sıra Tasvir Gazetesi'ne geliyor. Başyazarı Cihad Baban oluyor (*); Cihad Baban'a artık somut hedef göstermek düşüyor. Baban'ın başlığını yazıyorum: «Ankara Üniversitesi'nde Solculuk Meselesi». 21 Aralık 1947 tarihli bu baş yazıdan aktarıyorum: «Türkiye'de de komünist ajanlar var. Sağlam olan bünyemizi kemirmek ve inkıraza mahkûm etmek için çeşitli şekillere bürünerek çalışıyorlar. Emniyet teşkilâtımız daha iyi bilir, aralarında cer hocası, öğretmen kılığına bürünenler var. Meclisin dünkü encümen toplantısında sayın Sadi Irmak'ın açıkladığı gibi Ankara Dil-Tarih Fakültesi'nden mezun olup hocalığa gidenlerden sol sesler gelmeye başladı. Tehlike yayılıyor». Emniyet örgütünün bildikleri her ne ise, bunları Cihad Baban'ın da bildiğinden kuşku duymuyorum. Cihad Baban'ın hep Emniyet örgütü ile pek yakın ilişkiler içinde olduğu izlenimine sahip oldum.

«Ne yazık ki, Ankara Üniversitesi Senatosu, bu millî davada kendisinden beklenen hassasiyeti matlup şekilde gösterebilmiş değildir». Cihad Baban, hedefi daha da somut bir hale sokuyor. «Gençliğin hassasiyetini büyük bir sevgi ile karşılıyoruz. Çanakkale'de, Sakarya da vatan için ölen Türk gençleri, bugünkü hassasiyetleriyle, aynı vatan vazifesini yaptıklarını bilmelidirler». Cihad Baban, gençlik terörü için hedef daraltıyor ve yapılacak eylemi, Çanakkale ve Sakarya Savaşları düzeyine çıkarıyor.

Tarihin ve bilimin dürbününde Korku Senaryosu çok net bir biçimde ortaya çıkıyor.

Şimdi de 27 Aralık 1947 tarihli bir Ankara Valiliği Tebliğinden aktarma yapmak durumundayım. «Ankara yüksek öğrenim okullarına mensup bir gençlik kitlesi elle-

(*) Cihad Baban, istihbarat örgütünün güvendiği bir kişi olarak ortaya çıkıyor. Kritik zamanlarda birdenbire bakan oluveriyor: 27 Mayıs ve 12 Eylül askerî rejimlerinin basın ve kültür işleri bakanı Cihad Baban'dır.

12 Mart'ta, Cumhuriyet Gazetesi, Nadir Nadi ve ekibinden alınınca, içlerinde Fikret Ekinci türünden resmen bilinen istihbaratçıların ve Cihad Baban'ın bulunduğu bir güvenilir ekibe teslim edildi.

rinde Türk Bayrağı ve Atatürk'le İnönü'nün fotoğrafları ve bazı yaftalar olduğu halde ve komünizm aleyhinde tezahürde bulunmak maksadıyla 27/12/1947 gününün erken saatlarından itibaren muhtelif istikametlerden yürüyüşe başlamışlardır. Bunlardan bir kısmı Ulus Meydanı'na gelerek abide etrafında toplantılarına bir miting mahiyetini vermek istediklerinden zabıtanın tertibatıyla karşılaşmışlar ve komünizmle bu cereyanı güdenler hakkındaki nefretlerini bir ağızdan ilân ederek Samanpazarı istikametine yönelmişlerdir»[74]. Ayın Tarihi, bundan sonra gençlerin Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne gittiklerini, içlerinden bir grubun, «rektörün bulunduğu kata çıkıp öğretim üyelerinden bazıları hakkında bir karar alınmamış olmasını ileri sürerek aleyhte konuşmuşlar, rektörden çekilmesini isteyerek kendisinden istifa ettiğini bildiren bir kâğıt» aldıklarını da bildiriyor. Yunanistan'da kamu kuruluşlarından komünistler temizlenirken, Marshall Planı'nın Amerikan Kongresi'nde görüşüldüğü bir zamanda, Türkler Yunanistan'dan geri olmadıklarını gösteriyoriar. Ancak gösteri alaturka; terörü içeriyor.

Emniyet kayıtlarıyla kitap yazan İlhan Darendelioğlu, teröristlerin elindeki dövizlerde «üniversitede komünist hoca istemiyoruz» ve «yalnız üniversitede değil, diğer dairelerden de komünistler temizlenmelidir» sözlerinin yazılı olduğunu kaydediyor. Teröristler, Behice Boran, Pertev Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif'in tasfiye edilmelerini istiyoriar. Cihad Baban'ın somut hedef seçtiği ve teröristlere gösterdiği, «komünist hocalar» bu dört kişiden ibarettir; önce Muzaffer Şerif, sonra Boratav ve Berkes, yurt dışındaki üniversitelerde hocalık buluyor ve yapıyorlar. Behice Hanım, 1950 yılları başlarında Barış Derneği davasından, 1970 başlarında Türkiye İşçi Partisi davasından hapse girdikten sonra, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra yurt dışına çıkıyor.

28 Aralık 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesi şu bilgileri ekliyor: «Gençler, Şevket Aziz Kansu'nun istifasını ve 'Kahrolsun Komünistler!' diye kendileriyle birlikte bağırmalarını istediler. Rektör, her iki arzuyu da müteaddit

defalar yerine getirdi. İstifa ettiğine dair sözü kâfi görülmediğinden yazılı istifası alındı. Daha sonra, pullu bir kâğıda istifa yazdırıldı». Terör, tamı tamamına soğukkanlı bir vahşete dönüştü.

Terör önce Fakülte binasında sürdürüldü. Buraya Ankara Valisi de geldi. Vali de aralarında Atatürk'ün kabrine yürüdü. İstiklâl Marşı söylendi. Vali burada «istediğiniz oldu, bana verdiğiniz sözü tutunuz ve dağılınız» dedi. Dağılırken Denizciler Caddesi'ne de uğramayı ihmal etmediler; buradaki Türkiye Gençler Derneği merkezine girdiler, merkezi dağıttılar.

Üç büyük terörün üçüncüsünü tamamladılar.

Terör, Kemalizm'in sola açık tüm pencerelerini örttü.

Terör ile Kemalizm, tüm radikalizminden soyuldu.

Korku ile Kemalizm'in geriye çekilmiş ideolajisi enjekte edildi.

Uyguladığı Korku Senaryosu ile ve bu senaryonun uygulanmasını kolaylaştırdığı geri ekonomik politikalarla CHP iktidarını sağlamlaştıracağını umuyordu; DP iktidarını hazırladı. Sola tüm pencerelerini kapatmış, uluslararası kapitalist kuruluşların direktiflerine uyum sağlamış ekonomik politikalarıyla bir Türkiye, DP iktidarı için son derece elverişli bir ortam hazırladı.

1950 yılına yaklaşırken terör sonuçlarını almıştı; ancak yetinilmedi.

Kütleler için en büyük korku, ölümdür; ölüm, sersemletiyor. Korku Senaryosu'nun en önemli sahnelerinden birisi, bir ölçüde, kendiliğinden hazır oldu. Sabahattin Ali'nin Bulgaristan sınırında kurşunlanarak öldürülüşünü, Rejim, bir vahşet sahnesi olarak sunmakta yarar gördü. Sabahattin Ali, öldürülmesinden dört ay kadar sonra, ne yurt içinde ne de yurt dışında hiç bir soranı olmaksızın, yalnızca Emniyet örgütünün insiyatifiyle, başı taşla ezilerek öldürülen bir solcu yazar kampanyasına konu yapıldı. Yaratılan bir korku bulutu içinde Sabahattin Ali için Rejim tarafından uydurulan ölüm senaryosu-

nun tutarsızlıklarının hiç birisi bile fark edilmedi; uzun kampanya ile yalnızca daha derin korku enjekte edildi.

Sabahattin Ali'nin ölümünden de yararlanıldı. Katil sandalyasına oturtulan bir insan kaçakçısının uzun süren yargılanması, sosyalizme, solculara, aydınlara karşı uygulanan terör politikasının en etkin araçlarından birisi yapıldı. Yaşanılan günlerin bilinçle algılanması önlendi.

Restorasyon Politikası eksiksiz uygulandı.

1949 yılı başında Adnan Adıvar ile Cihad Baban, İstiklâl Mahkemeleri'nin lâğvını isteyen bir yasa önerisi verdiler. Meclis'te karşı çıkanlar oldu. Rasih Kaplan, İstiklâl Mahkemeleri'nin bir «hatıra» olarak saklanmasını istedi. Şunları söyledi: «Acaba bunu ne maksatla getiriyorlar? İstiklâl Mahkemeleri memleketi zafere ulaştırmıştır. Müdevveratımız arasında tarihî bir kıymet olarak ebediyyen kalmalıdır. Teklifin reddini isterim»[75]. Restorasyon Dönemi'nde terör uygulamaları sırasında, Kurtuluş Savaşı'nda savaş kaçaklarına korku salmak için kurulmuş olan İstiklâl Mahkemeleri'nin kaldırılmasının yerinde olacağı düşünüldü. Muhaliflerden gelen öneriyi Meclis'te çoğunluğa sahip CHP benimsedi; 28 Nisan 1949 tarihinde İstiklâl Mahkemeleri'ni kaldıran yasa kabul edildi.

Geriye çekilişte hiç bir kuşku bırakmamak için özen gösterildi.

Türk Ocağı, 12 Mart 1912 tarihinde kuruldu. Şair Mehmet Emin Yurdakul, Akçuraoğlu Yusuf, Ağaoğlu Ahmet türünden Türkçüler kurucuların içinde ve başında yer aldılar. Türk Ocağı, Türkçülüğün örgütü olarak 10 Nisan 1931 yılına kadar eylemlerini sürdürebildi. Bu tarihte kapatıldı ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve bu Fırka'nın kültür kolu olan Halklevleri'ne katıldı. Ancak, Kemalizm'in radikal döneminin geride kaldığını iyice belli etmek için olmalı; 10 Mayıs 1949 tarihinde yeniden kuruldu. Böylece Emin Türk Eliçin türü aydınların tapınakları Halkevleri'nin rakibi Türk Ocağı ön plana çıkarıldı; zaman zaman solcu yatağı olarak suçlanan Halkevleri, kurucularının eliyle, karantinaya alınmış oldu.

1930 yıllarının sonlarından başlayan ve 1950 yılları-

nın başlarına kadar süren bir dönemi Restorasyon Süreci olarak sunmak, Aydın Üzerine Tezler'e gelinceye kadar sürdürülmüş olan bir çözümsel kargaşaya son vermek olanağını gösteriyor. Restorasyon kavramı, 1940 yılları ile 1950 yılları arasında bir nitel ayrılığı değil bir sürekliliği anlatmaya yarıyor.

Bu kavramla getirilmiş olan açıklıkların bazılarına işaret etmek gereğini duyuyorum.

1 — Bir zaman kesitinde faşizm ile demokrasi arasındaki ayrımı, dökülen kanların miktarı belirlemiyor.

2 — Şiddet ile ideoloji arasında her zaman bir senkronizasyon olması gerekmiyor. 1940 yıllarında uygulanan terör, bir ideolojinin yerleşmesini sağlamış ve bütün direnç noktalarını körletebilmişse, 1950 yıllarında, aynı ölçüde şiddetin uygulanmamış olması bu dönemi bir demokrat dönem olarak nitelemek için yeterli olmuyor.

3 — Getirilen çözümleme ile 1950 yıllarını, Cumhuriyet döneminin tek demokrat kesiti olarak nitelemek ve hele çok zaman yapıldığı türden bunu, zamanın devlet başkanının asker kökenli olmamasına da bağlamak, son derece yüzeysel, Amerikan sosyologlarına layık bir bakış açısı olmaktan ileri gidemiyor.

1950 yıllarında Türk insanı, özgür olmamak bir yana, özgür olmadığının bile pek bilincinde görünmüyor.

4 — Ne 1950 yılındaki seçimler ne de 1960 yılındaki askerî müdahale, tek başına, bir dönemi demokrat olarak nitelemek olanağını getirmiyor.

1950 yılı ve izleyen yıllar, Restorasyon yılları oluyor.

1960 yılı ve yıllarını ise Kemalist Canlanma dönemi olarak saymak mümkün görünüyor.

5 — 1960 yıllarının sonuna doğru, Türk toplumunda şiddetin tekrar baş göstermesi, Kemalist Canlanma sürecinin topluma egemen bir ideolojiye dönüşememiş olmasından kaynaklandı.

Şiddetin daha da yoğunlaştığı 1970 yılları bir Reddiye Dönemi izlenimini veriyor.

6 — Bütün bu özetleme çerçevesi içinde 1950 yılları, aydın hareketi açısından, Cumhuriyet Dönemi'nin en

kısır ve bu nedenle de en az ilginç zaman aralığını temsil ediyor.

Restorasyon Dönemi'nin başlangıç yılları canlı mücadele sahnelerine, pek çok çeşitli insan manzaralarına tanıklık ediyor. Cesur ve korkak, hain ve kahraman, becerikli ve yeteneksiz, saf ve kurnaz, naiv ve deneyimli, her çeşit insan bu mücadeleli dönemi zenginleştiriyor. Artık kendisini kabul ettirmiş bir Restorasyon Dönemi'nde ise yalnızca kırımlar ve kişiliksiz insanlar gözleniyor.

DALGALANACAK RÜZGÂRINI YARATAN ADAM: NAZIM HİKMET (*)

Aziz Nesin

Nazım Hikmet'in çağdaşı olmakla, insanlığım adına övünüyorum.

Nazım Hikmet'le aynı yurdun çocuğu olduğum için, yurdum, halkım adıma övünüyorum.

Nazım Hikmet'in etkisinde kaldığım için, sanatım adına övünüyorum.

Bizden sonraki kuşakların, bu övüncü gittikçe daha derinden, daha çok duyacaklarına da inanıyorum. Nazım'ın tüm varlığını, kişiliğini yoketmek için uğraşanların, kısa zamanda bu yeryüzünde adları, şanları silinip unutulacak, ama bu adsız, şansızların iki üç kuşak sonraki çocukları bile onları ansımazken, Nazım'la övüneceklerdir.

Bence Nazım, dünyaya gittikçe yayılıp dalgalanan bir bayraktır; bu bayrak Türk sesinin dalgalanışı olarak dünyamızı dolanıp duruyor. Ölüm yılında, yeryüzünde türlü dillerde Nazım'ın yayınlanan kitaplarının, şiirlerinin ve kendisi

(*) *Yön Dergisi, 16 Nisan 1965, s. 14.* Yazının adını ben koydum.

için yapılmış incelemelerin sayısı bini aşkındır. Kendi ülkelerinin gazetelerine, düğün, doğum, ölüm ilânlarını ancak parayla koydurabilenler, Nazım Hikmet'e dünyanın duyduğu bu ilginin önünde ulusal bir övünç duyarak saygıyla derin derin düşünmelidirler.

Yaşamı incelenince şurası belirgin olarak görülür; Nazım öyle bir bayraktı ki, dalgalanması için gereken rüzgârı da kendisi estiriyordu. 62 yıllık yaşamının, hiç değilse yarım yüzyılında bu bayrak, kendi estirdiği rüzgârında dalgalanıp durdu. Bu benzetimleri, bir edebıyat süsü diye değil, gözlemlerimin bir gerçeği olarak söylüyorum. Nazım, şiirini yaşamından çıkarmadı, tersine şiiri için yaşadı, şiiri için kendine rüzgârlı, fırtınalı bir yaşam yarattı, sonra bu yaşamından süzüp şiirini çıkardı. Bu yargı, Nazım yapma, zorlama bir yaşam sürdü demek değildir. Büyük, derin soluklu şiirinin konusu, esini kendisi olabilmek için, demir tozlarının mıknatısa koşması, pervanelerin ateşın ışığına kapılmaları gibi, özlemli, acılı, dertli, işkenceli bir yaşamın üstüne üstüne yürüdü; kendini kendi estirdiği rüzgârına kaptırıp dalgalandı. Şiirlerinde, mektuplarında, konuşmalarında, bu çileli yaşamından yakındığı çok olmuştur; ama onun kendine seçtiği ancak bu yoldu, başka türlüsünü seçemezdi. Yaşamı, belgeleriyle incelenince, Nazım'ın daha çok küçük çocuk yaşındanberi, bu yaşamı kendine hazırladığı görülür. Manevî yapısının dokusu, herhangi bir ortalama kişiliğin rahatlığına uygun değildi. O, bir bayrak olacaktı, oldu. Bayrak dalgalanacaktı. Dalgalanması için rüzgârı yoksa, kendi rüzgârını, fırtınasını kendisi estirecekti. Günün birinde, Nazım'ın biyografisi yazılırsa - ki bunu en iyi ancak bir Türk yapabilir - bu değindiğim nokta üstünde önemle durmalıdır bence.

Biz yıllarca duyduk, hâlâ da söylenir: «Evet, çok, çok büyük şair ama, ne yazık ki yanlış, kötü bir öğretiye kapılmış».

Bu, bilim ve gerçek dışı bir yargıdır; çünkü Nazım, yaşamı, öğretisi ve şiirleriyle bir bütündür, bu üçü birbirinden ne ayrılabilir, ne de ayrılınca ortada tek olarak biri kalabilir. Nazım, kendine seçtiği yaşamı ve öğretisince sürdürdüğü bu yaşamı ve ondan çıkardığı şiiriyle vardır.

Geri kalmış, ama kırk şunca yıl önce Kurtuluş Savaşı'nı başarmak gibi, öbür geri kalmışlardan önemli bir özelliği olan ve bu bakımdan öbür geri kalmış ülkelerden ayrılan Türkiye'mizde, toplumculuk akımı, daha çok halkın yaşamından fışkırmamış, Türkiye'nin önce ilerici aydınları duygusal yollardan ve coşkunsal etkilerle toplumculuğa yönelmişlerdir. Benim kuşağımdan olanlar, çoğunluk, önce duygusal bir coşkunun etkisiyle yöneldiğimiz toplumculuğun bilincine sonradan varabildik. Endüstri gelişimini normal çağında sağlamış ülkeler için bu durum bir terslik gibi görünebilir ama, içinde bulunduğumuz ve yetiştiğimiz koşulların gerçeği budur. Bunu şunun için açıklamak istiyorum ki, Türkiye'de bugünkü toplumculuk akımına, Nazım Hikmet'in yaşamıyla da, şiirleriyle de, davranışlarıyla da büyük etkisi olmuştur. Büyük örgütlerin bile zor başarabilecekleri oranda, Nazım Hikmet sanatının büyük gücüyle, Türk toplumculuğuna kaynaklık etmiştir. Yirmi yıla yaklaşık bir zaman, Nazım'ın şiirleri anayurdunda yayınlanamamış, o şiirleri bilmeyen yeni bir kuşak yetişmiş olduğu halde, onu bilmeyenlerin bile toplumculuklarında dolaylı olarak Nazım'ın büyük etkisi vardır. Türkiye'de önce duygusal planda toplumculuk akımını yayan, genişleten en başta Nazım'dır demek, gerçeği söylemek olur.

Nazım Hikmet'in toplumcu kuşağı, önce çıkarcıların, sonra da anlayışsızlığın kalın, sert duvarına çarptırılarak, yokedilmiş yitik bir köprü kuşağıdır. O kuşağın nasıl hiç uğruna yokedildiklerini anlayabilmemiz için, onların mahkûm edildiği adliyedeki dosyaları yeniden gözden geçirmemiz gerekir. Bugün gazetelerde açıkça yazılan, Parlamentoda açıkça konuşulanların yanında pek hafif kalacak sözler, yazılar yüzünden, o köprü kuşağı ezilmiş, ama bugünkü yolu da açmıştır. Bir bakıma biz de bu köprü kuşağın ardçılarından sayılırız. Köprü kuşakları her zaman her yerde acıların en büyüklerini çektikleri halde, gitmişler, ama onların doldurdukları çukurdan, yeni gelenler karşı kıyıya geçebilmişlerdir. Kendiliğinden üstüne alıp yükümlendiği toplumsal görevi çukuru doldurmak olan köprü kuşaktan Nazım Hikmet'in, bütün öteki yitikler içinde unutulmamış olması, unutulmak şöyle dursun, dünyaya açılmış bayrak olarak dalgalanması, onun şiir gücünü, şiirinin yüceliğini gösterir.

Nazım Hikmet'in Türkiye'deki sınıfsal düşmanları, onu çürütebilmek için, en güçlü yanı olan şiirlerinin değersiz olduğunu iddia ediyorlar. Böyle bir iddia, bütün dünyanın enayi olduğunu sanmak demektir. Bu iddiada olanlar, Nazım'ın eserlerinin altmış dile çevrildiğini, her dilde birçok kez basıldığını, gün geçtikçe de daha çok yayıldığını ve bunun nedenini düşünmelidirler.

Nazım Hikmet Kafeste: Restorasyon

Üzüntü sevince dönüştü (*). Nazım'ın uzun kapatılışı, bir teorik açıklık oldu.

(*) Daha önceki çalışmalarımda Nazım Hikmet'i yazmak istemediğimi ifade etmiştim.

Açıklığa kavuşturmam gerekiyor: Aydın Üzerine Tezler'de aydını, düşüncelerinin değil eyleminin sonucu olarak ele alıyorum. Çok açık yazmam gerekiyor: Türk aydınını kişiliğiyle, ahlâkıyla birlikte yazmayı deniyorum. Bu hem aydını eyleminin ürünü olarak ele almamdan ileri geliyor; eylem, kesinlikle kişiliği ve ahlâkı belirliyor. Eylemsiz insanın ahlâkı olmuyor; taşın ahlâkı yok. Hem de Türk aydınını bir ahlâklılık çerçevesi içinde yazmak istememden doğuyor.

Yazdığım aydınların kişilikleriyle uğraştığım yolundaki eleştirileri kabul ediyorum. Aydınlarımın kişiliklerini de yazmak istiyorum.

Eyleminde bir ahlâk tutturabilmiş aydınları seviyorum. Bunları sevecenlikle yazdığımı kabul ediyorum: Yeni kuşaklara, ahlâklı kalabilmiş aydınlarımı tanıtmayı bir görev sayıyorum.

Eylem, ahlâktır.

Yirminci yüz yılın sonunda Türkiye'de aydın için, ahlâk eylemdir.

Teorik içerik kazanmış aydın için eylem dindir.

Nazım Hikmet'in teorik içeriği nedir? Üzüntünün sevince dönüşü, bir teorik içerik arayışıdır.

Teori, sevinçtir.

Nazım Hikmet, Türk aydını için onurdur; ancak Na-

Kartlarla çalışmak, benim için bir araştırma tekniği olmasının ötesinde, bir konuşma yolu da oluyor. Bana hitap eden kartları, doldurup çalışma masamın etrafına diziyorum: Sürekli beni uyarıyorlar. 1 Ağustos 1985 tarihinde doldurduğum kartta şunlar var: «Bir tek Nazım'ı yazdığım için üzülüyorum».

Üzüntüm, bu güzel insanda, beni üzecek noktalar bulma kaygısından kaynaklanıyordu; bulursam, yazmamak elimden gelmiyor.

Şimdi içim sevinçle dolu; Nazım bir çocuk kadar saftır, tertemiz.

Nazım'ın çocukluk arkadaşı Vâlâ Nurettin ve olgunluk arkadaşı İlya Ehrenburg, Nazım'ın çocuk saflığını anlatmakla bitiremiyorlar.

Bunu başlangıç alıyorum.

zım Hikmet Olgusu'nun teorik içeriğini bulmak bir sevinç oluyor.

Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında, Aydın Üzerine Tezler'e kadar bir Nazım Hikmet Olayı olarak bilinen Harp Okulu ve Donanma Davaları'nın bir Ordu Olayı olduğunu ileri sürdüm. Bir adım daha ileri atmanın sırası geldi: Nazım Hikmet'in kafese konmadığı bir Restorasyon Süreci düşünülebilir mi?

Teori, bir açılımdır; sevinç.

Bilim, bir zorunlulukları bulma sürecidir; acı.

İhtilâl, zorunlulukları özgürlüğe çevirme sanatıdır; patlama.

Bilimin acı içerilmiş diliyle söylendiğinde, Restorasyon Süreci ile Nazım Hikmet'in kafese konması, çok katı bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıyor mu? Bu acı zorunluluğun kabul edilebilmesi için Nazım Hikmet Olgusu'nun teorik içeriğinin ortaya konması gerekiyor.

Ortaya koymaya çalışıyorum: Nazım Hikmet ileri atılmış Türk aydını oluyor.

Restorasyon Süreci'ni dalgaların geri çekilmesi olarak algıladım. Cumhuriyet'in amacının, daha ileri olduğunu sanan ve dalgalara binen aydınlar oldu. Bastıkları toprakların geriye kaymasını, ileriye atılım sandılar. Nazım Hikmet, bunlardan değil; Nazım Hikmet, Kemalist Cumhuriyet'in amacının daha ilerisi olduğu illüzyonuna kapılmadı. Nazım Hikmet, Cumhuriyet'in kaçınılmaz olarak daha ileri topraklara ulaşacağını gördü; en elverişsiz koşullarda bunu göstermek istedi.

Nazım Hikmet, yeni dalgaların adamı oldu.

Rüzgâr olmadan dalga ve evrende eylem olmadan rüzgâr olur mu? Nazım, evrenin rüzgârsızlığını kendi eylemi ile gidermeye çalıştı. Sanki Nazım, elinde bir dev körük dünyasına rüzgâr ekmek isteyen bir devdi.

Çocuk saflığı, Nazım Hikmet'in en büyük yardımcısı oldu.

Nazım Hikmet, bir Çocuk Dev'di.

Nazım Hikmet ile saflık inanca; inanç, inada dönüştü.

Restorasyon Süreci'nde Nazım Hikmet değil, Türk aydınının inadı kafese kondu.

⁂

NAZIM SANKİ BİR DEVDİ (*)

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi
Kadının hayali minnacık bir evdi,
bahçesinde ebrulii
hanımeli
açan bir ev.

Bir dev gibi seviyordu dev.
Ve elleri öyle büyük işler için
hazırlanmıştı ki devin,
yapamazdı yapısını
çalamazdı kapısını
bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan evin.

O mavi gözlü bir devdi.
Minnacık bir kadın sevdi.
Mini minnacıktı kadın.
Rahata acıktı kadın
yoruldu devin büyük yolunda
ve «elveda!» deyip mavi gözlü deve,
girdi zengin bir cücenin kolunda
bahçesinde ebruiiii
hanımeli

(*) Nazım'ın 1930 yılında Nüzhet Hanım için yazdığı bu şiirin asıl adı, «Mavi Gözlü Dev, Minnacık Kadın ve Hanımelleri» oluyor.

Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Birinci Cilt, s. 219-220.

Şiirin adını, Nazım Hikmet'in teorik içeriğine uygun olarak ve yalnızca Aydın Üzerine Tezler için değiştirdim.

açan eve.
Şimdi anlıyor ki mavi gözlü dev,
dev gibi sevdalara mezar bile olamaz,
Bahçesinde ebruliii
hanımeli
açan ev....

*
**

Nazım Hikmet, inatçı ve yalnızdı. 1930 yıllarında ve sonlarına doğru, ileri atılmış Türk aydını yalnızdır.

Bir noktanın gerekli açıklıkla ortaya konması gerekiyor: Bugünkü sevgi çemberi yanıltıcı olmamalı. Bugün Nazım Hikmet'in bir onur sayılması ve yer yer soğukkanlı değerlendirmeyi bile önleyecek bir kutsallığa erişmiş olması, 1930 ve 1940 yıllarında da Nazım Hikmet'in popüler ve sevilen bir aydın olduğu kanısını vermemeli; böyle bir kanı yanlış oluyor.

1930 yıllarında ve 1940 Dönemi'nde Nazım Hikmet'in düşmanları dostlarından çok daha fazla oldu. Resimli Ay Dergisi'ne düzeltmen olarak girmesinden itibaren Nazım Hikmet, düşman kazanmaktan korkmadı.

«Putları Yıkıyoruz» kampanyası bir düşman kazanma kampanyasıdır; Nazım, Osmanlı döneminden devir alınan estetiği ve bunun içerdiği politik bakışı kazıma sevdasına düştü. Bu, Osmanlı'dan kalan ve Cumhuriyet dönemini etkileyen sanatçı ve yazarlara karşı savaş açmak demek oldu. En ünlülerini seçti; «Millî Şair» Mehmet Emin, Şair-i Azam Abdülhak Hamit, Türkçülerin başı Hamdullah Suphi ilk hedefleri oluşturdular.

Nazım Hikmet, bunların etkisini kırmak istedi. Etki, taraftar demektir; ayrıca tekrarı gerekiyor. Taraftarlarının, bir parçası olduğu kampın, giderek düzenin, önde gelen kişilerinin moral anlamda öldürülmesine barışçıl bir biçimde razı olacağını düşünmek mümkün görünmüyor. Nazım Hikmet, yalnızca, Mehmet Emin Yurdakul'un, Abdülhak Hamit'in, Hamdullah Suphi'nin husumetini çekmiyor; daha önemlisi, bunları kabul eden, bunların estetiğini içermiş, çok daha geniş bir kütlenin düşmanlığını da kazanmış oluyor.

Hiç kimse, sevdiklerinin öldürülmesini sevinçle karşılamaz. Karşılamıyor.

Burada tezi yazıyorum: İdeolojik savaş, bir kuşakla daha sonraki kuşak arasındadır. Her ideolojik savaşçı, galibiyeti, ancak daha sonraki kuşaklarda düşünüyor. Her ideolojik savaşçı, kendi kuşağından ancak küçük bir destekçi takımı sağlayabiliyor; başarı, hedeflerin ölümüyle birlikte yeni kuşaklar üzerindeki etkiyle ölçülüyor.

Nazım Hikmet'in açmış olduğu kampanya, kendi kuşağı içinde yalnızca bir direnç ve bir kızgınlık konusu oluyor.

Tezi yazıyorum: Eleştirinin şiddeti, eleştirinin hacmi ile ters orantılı oluyor. Nazım Hikmet yalnız olduğu için darbelerini daha şiddetli vurmak gereğini duyuyor.

Nazım Hikmet'in ortalığı şaşkınlığa çeviren darbeleri çok kısa bir zaman aralığında ve birbiri arkasından sıralamış olduğu anlaşılıyor.

Zekeriya Sertel, «Resimli Ay dönemi Nazım Hikmet'in en yaratıcı, en savaşçı dönemidir» diye yazıyor[76]. «Putları Yıkıyoruz» kampanyasının yanında savaşını şiirleriyle sürdürüyor. Sertel, ekliyor: «Nazım o dönemde her gün bir devrimci şiirle ortaya çıkıyor ve her şiiri bir bomba gibi patlıyordu. Edebiyat alemi şaşkına dönmüştü». Nazım, kin topluyor.

Tezi yazıyorum: Eğer Herr Duhring, sosyalist düşüncenin dışına çıkarıldıysa bu Engels'in Anti-Dühring'i yazmasıyla oldu. Eğer bugünkü kuşaklar, Abdülhak Hamit'i, Mehmet Emin Yurdakul'u, Hamdullah Suphi Tanrıöver'i şair saymıyorlarsa, bu çok büyük ölçüde, Nazım'ın kampanyası ve şiirleriyle gerçekleşti.

Nazım'ın açtığı savaş nedeniyle Nazım Hikmet'e gül vermediler; öfke biriktirdiler.

Resimli Ay'ın Haziran 1930 tarihli sayısından aktarıyorum (*). «Onun için, ey muassırlarım, size samimi olarak tavsiye ederim ki, naşirlerle münakaşaya, müşa-

(*) *Va-Nu, Şairleri Kızdırmamalı! Zira, tekin değildirler... Resimli Ay, Haziran, 1930, s. 36.*

temeye girişiniz. Çünkü nesrin hayatı ekseriya bir gazete ve mecmua sahifesinde ölüverecek kadar kısa oluyor... Fakat şairlerle?... Elhazer... Bilhassa, Nazım Hikmet gibi müthiş bir heccav ilel Nazım Hikmet ki, Piyer Loti nevinden müthiş bir şahsiyeti bile, bir manzumesiyle, Türk gençliği nazarında ciğeri beş para etmeze çevirmiştir». Vâlâ Nurettin, yazısına bir de uyarı koyuyor: «Aman! Şairler tekin değil! Çatmayın, çarpılırsınız!» Va-Nu'nun bu uyarısının, Nazım Hikmet'in savaşını, öldürücü darbelerini ve etkisini çok iyi anlattığını düşünüyorum. Nazım, etkiyi gençlikte arıyor: «Çatmayın, çarpılırsınız!»

Nazım, kampanyasında yalnızdır; kendisini çoğaltmaya çalışıyor, Resimli Ay, 1930 yılı Ağustos Ayı'nda şu haberi veriyor: «Türkiye'de ilk defa gramofonla şiir dinliyoruz». Haber şöyle devam ediyor: «Beklenen oldu. Türkiyeli şairin de şiiri plağa çekildi. Kolombiya müessesesi şair Nazım Hikmet'e müracaat edip iki yazısını plağa çekti: Bahrihazer ve Salkım Söğüt»[77]. Şiirinin plağa alınması, bir ilgiyi göstermesinin yanında, bir büyük kıskançlığı da besliyor.

Yalnızca bu sayılan isimler değil; eklenebilir (*). Nazım Hikmet, zamanın ve Kemal Paşa çevresinin en etkili isimlerinden birisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu, basında etkili Peyami Safa'yı da hedef seçmekte gecik-

(*) Sertel'lerin bir yanılgısı ile «Putları Yıkıyoruz» kampanyasında ve başında Namık Kemal'in yer aldığı bilgisi yerleşmişti; bu yanılgıyı ben de yaydım. Daha sonra düzelttim. Nazım Hikmet, Namık Kemal'e daha dikkatli davranıyor.

Bir metin-içi ek sunuyorum.

Benerci'nin kahramanları üzerinde çeşitli kaynaklarda duruldu. Nazım'ın 'kız kardeşinin kişilendirmesinin yanıltıcı olduğunu sanıyorum.

Samiye Yaltırım, anlatan, Nazım, İstanbul, 1979, s. 169-171.

Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler, İstanbul, 1979, s. 132 ve sonrası.

Nesimi, kişileri, Nazım'ın kendisine anlattığını yazıyor; daha doğru görünüyor.

miyor. Acımasız darbelerinin hedefleri arasına eski mücadele arkadaşları da giriyor.

Mücadelesi, Nazım'a öfke duyanların sayısını artırıyor. Nazım Hikmet, buna hiç önem vermez görünüyor.

Nazım Hikmet, «Benerji Kendini Niçin Öldürdü» çalışmasını yazıyor; eski mücadele arkadaşlarına acı eleştiriler yöneltiyor. Eleştirilerinin hedefe ulaştığı anlaşılıyor; Kemalizm'in ideolojisini kurma işini üstlenen eski arkadaşlarından ve bu arada Şevket Süreyya'dan sert tepki geliyor.

«Benerji Kendini Niçin Öldürdü» romanında, Aydın Üzerine Tezler'in üçüncü kitabında işaret ettim, çok aşağılanan «Roy Dranat» Şevket Süreyya'yı temsil ediyor (*) Şevket Süreyya ise Benerji'nin Nazım Hikmet olduğunu yazarak karşılık veriyor (**). Ancak Şevket Süreyya'nın yazdıklarında Nazım'ı, Komintern'e «anlatma» eğilimleri de var (***). Nazım Hikmet'in hem Blonkist ve hem de Trotskist olduğunu yazıyor.

(*) Nazım'ın kız kardeşi, Roy Dranat'ın Vâlâ Nurettin olduğunu ileri sürüyor; yanıldığını sanıyorum, bu rol Va-Nu'ya uymuyor.

Samiye Yaltırım, Nazım, op. cit., s. 169.

(**) Nesimi, Nazım'ın anlattıklarına göre, Benerji'nin Nazım olduğunu ileri sürüyor ve Süreyya ile aynı paralele giriyor.

«Nazım'ın bana anlattığına göre, bu romandaki olayın bir benzeri Türkiye'de geçmiştir ve olayın kahramanları arasında kendi de vardır».

Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar, op. cit., s. 132.

(***) Nazım, bu tür jurnallerden çok çekti.

Moskova'da öğrenci olduğu sırada, bir çok heyecanlı genç türünden, Trotskiy hayranı olarak bilinmesi, jurnaller için hazır bir ortam yarattı.

«Her şeye rağmen iki rakipten Troçki taraflısıydım. Önceleri Nazım da öyleydi. Sovyet ülkelerine veda ederken bir şiir yazmıştır.

Senin bir Mayıslarını gördük
Uğultularla duyduk
Kocaman bir çan gibi haykıran Troçki'yi»

Şevket Süreyya Aydemir, yazısına, şöyle başladı: «1920 sonbaharında bir gündü. Batum'un, engin deniz ufuklarına bakan bir evinde İstanbullu bir gençle tanıştım. Bu genç ateşli bir şairdi ve bize son şiirini okudu»[78]. Sevgi izlenimi veren başlangıcı, bir «red» izliyor. «1920 sonlarında tanıdığım bu ateşli şair, şimdi gönlünde ne pınar serinliği, ne bir 'yar' taşıyan bugünkü Nazım Hikmet'e istihale etti». Nazım Hikmet, 1930 yıllarının başından itibaren, çevresinden öfke topluyordu.

«Hintli bir genç doktor tanırdık. Adı: Benerji». Devam ediyor. «Hindistan, hiç şüphe yok ki, bir Millî Kurtuluş hareketi içindedir. Fakat bu hareket içinde Nazım'ın Benerji'si, ancak bir yabancıdır, cemiyete bağlı olmayan ve cemiyetten ekarte edilmiş bir müteassıp, ihtilâl mürşididir». Şevket Süreyya, Türkiye Komünist Partisi yöneticiliğinden, Kemalist Cephe'ye geçiyor; solculukta ısrar edenleri, «yabancı» olmakla suçlamaya hazırlanıyor.

Devam ediyor: «Müteassıp bir ihtilâl mürşidine idealist denebilir, fakat hiç bir zaman bir halk adamı ve organizatör denilemez... Bunlara 'Blankist' derler». Hatırlanması gerekiyor; Şevket Süreyya'ya bunları Kemalizm'in ideolojisini kurmaya çalıştığı etkili Kadro Dergisi'nde yazıyor. Kadro Dergisi'nin çeşitli sayıları İtalya, Mısır ve Sovyetler Birliği'nde okunuyor ve çevriliyor. Şevket Süreyya, Nazım ile ilgili hükmüne yaklaşabilmek için bir ara hükmünü dile getiriyor: «İşte Nazım'ın eserindeki Benerji böyle bir Blankisttir». Benerji, Blankist oluyor; Nazım, örgüt bilmez ve kadroları ateşe atar anlamında Blankist nitelemesine hazırlanıyor.

Ancak Şevket Süreyya'nın öfkesini bununla dinmeyeceğe benziyor; uyurgezer, sair-i filmenam ya da somnanbul ve Trotskist suçlamaları hazır bekliyor. «İstan-

---

«Nazım'la müşterek odamıza da Troçki'nin aslan vücutlu, yaman bakışlı bir resmini çivilemiştik».

«Nazım, önceleri Troçki'nin dümen suyundaydı. Dünya ihtilâli çıksın diye o da sabırsızlanıyordu».

Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 298-299.

bul'daki Trotzki içinde yaşadığı atmosferi adeta duymadan ve muhitinin maddiyatına adeta dokunmadan, mazisinin odalarını dolaşan bir sair-i filmenam gibidir» (*). Büyük Ada'da yaşayan Trotskiy'in Türkiye'yi duymadığını ve uykuda gezer türünden yaşadığını anlatıyor. Trotskiy'i bırakıyor ve Hazım'a geliyor: «Trotzki'de hiç de garip olmayan, bu istigraka benzer tecerrüdü ben, Nazım Hikmet'in yazılarında da sezerim. Nazım Hikmet için, İstanbul'un taşı, toprağı üstünde ve bir realite içinde yaşar denilemez. Bütün eserlerini O, eski yaşadığı alemin ve mazide aldıklarının ve münhasıran bunları istigrakı içinde dokur». Bir, uyurgezer, somnanbul azarlaması eksik kalıyor; var. «Muhitinden mücerret bir istigrak adamı ile, somnanbul arasındaki fark ise o kadar olmasa gerektir». Ayakları havada, maziyi düşünerek yaşayan, gerçeklerden uzak, yalnızca heyecanının esiri, bir Trotskist ve bir uyurgezer Nazım çıkıyor.

Sıra Nazım ile Benerji özdeşliğinin yazılmasına geliyor. «Benerji kimdir? Kimdir o bütün bağlandıkları tarafından terk olunmuş adam ki, bize yalnızlığının, bize müttekasızlığının ıztırabını bir mukaddes meczupluk şeklinde göstermek istiyor? Halbuki üstüne aldığı abanın deliklerinden sırıtan, sadece ıztırabıdır». Benerji'nin, ister insan ve isterse inanç olsun, bağlandıklarının tümü tarafından yalnız bırakıldığı ileri sürülüyor. Sonuç şu oluyor: «Benerji'de Nazım Hikmet kendisini konuşturdu ve Benerji, Nazım'ın kendisidir!»[79] Böylece, Nazım'ın hiç bir taraftarı olmadığı, yaşadığı toprakların bir yabancısı olduğu, Kemalist Rejim'in has ideoloğu tarafından açıklanmış oluyor (**). 1930 yıllarının sonunda Nazım'a indirilen darbe, 1930 yıllarının başlarında hazırlanıyor.

(*) Trotskiy'i, Rusça'daki söylenişine uygun olarak yazıyorum. Türkçe'deki söylenişinin, «ts» harfinin İtalyanca'da okunuşla, «ç» ve «-kiy» ekinin de ya Bulgarca'da söylenişinden ya da Batılıların sondaki «-iy» ekini kısaltmalarından etkilenerek Troçki'ye çevrilmesini doğru bulmuyorum. Şevket Süreyya orta bir yol ile «Trotzki» yazıyor. Yazdığı türden bırakıyorum.

(**) Şevket Süreyya Aydemir'in görüşlerini zamana göre

Uyurgezer, Blankist ve Trotskist bir şairin kafese konmasına, solculuk fazla önem verebilir mi?

Bundan sonra kısaca, kafese konmuş Nazım Hikmet'i irdelemem gerekiyor; ancak daha öncesinde bir parantez açmak durumundayım. 1930 yıllarının ikinci yarısı, Türkiye sol mücadeleler tarihi açısından karanlık görünüyor. Bunu aydınlatabilecek belge ve kaynaklardan yoksunum; ancak, sezgilerimi ve olayların mantığını doldurucak olguları yazabiliyorum.

Şimdiye kadar yazdıklarımın ve benim için de kanıtlanmamış olan bölümü şudur: Bir; çok büyük bir ihtimalle, 1930 yıllarının ikinci yarısında TKP tasfiye edildi. Çok büyük bir ihtimalle, uluslararası politikanın da yer aldığı bir değerlendirme ile, TKP eylemlerini durdurarak Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemek ve bu örgüt içinde erimek kararı aldı. Bu karar, geçici bir süre için olabilir; ancak açıklık yok. Çeşitli kaynaklar, bu dönemden sonra bir süre için, Türkiye Komünist Partisi'nin Komintern kayıtlarında yer almadığını ileri sürüyorlar.

İki; çok büyük ihtimalle, Nazım Hikmet, bu kararı

---

değiştirebilen bir yazar olduğunu pek çok kez yazdım. Yıllar sonra otobiyoğrafik romanında, Nazım ile görüşünü bir kez daha değiştiriyor.

«Bugün O, artık bizim milli camiamızda değildir. Kendi yazdığı şiirlere kendisi, daima komünist şiirleri derdi. Benim bildiğim devirde, yani Türkiye sınırlarından son uzaklaştığı ana kadar ise bence, hiç bir zaman komünist olmadı. Hatta o zaman komünist partisi de onun adını, azaları arasına kaydetmedi».

Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, tarihsiz, Ankara, s. 263.

Burada komünist olmadığını yazıyor; Va-Nu'ya yazdığı önsözde ise, hep bu toprağın adamı olduğunu belirtiyor.

«Acaba, Nazım sadece bir mümin yahut sadece bir sokak ihtilâlcisi miydi? Elbette ki hayır! Bütün suçlamalara, cezalara ve hükümlere rağmen Nazım, başından sonuna kadar, dalma bu toprağın çocuğu kaldı».

Şevket Süreyya Aydemir, Önsöz.
Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, op. cit., s. 5.

anlamadı ve uymadı. Çok büyük bir ihtimalle Nazım Hikmet, böyle bir kararın, Komintern politikasına ters düştüğünü düşündü.

Sezgisel olarak vardığım bu sonuçlara güvenilir kayıtlar bulabilecek durumda değilim; bulmuş olsam, kanıtlanmış sayılabiliyor. Ancak güvenilir saymadığım kanıtlar var; sezgisel sonuçlara, bu kaynakları incelemeden önce ulaştım, destekliyor. Fakat yine de güvenilir kanıt saymıyorum.

Bunları yazmayı da bilimsel titizliğin bir gereği olarak görüyorum: Sezgisel sonuçlarımın doğru olduğuna inanıyorum. Ama kanıtlayabildiğimi düşünmüyorum. Kanıta ihtiyacım var; bununla birlikte bilimsel yöntemin süzgecinden geçmeyen kanıtları güvenilir sayamıyorum.

Türkiye Komünist Partisi'nin kuruluşunda ön planda ve etkin bir rol almış olan Mustafa Börklüce'nin İbrahim Topçuoğlu tarafından yazılan anılarını, bilimsel anlamda, güvenilir düşünmüyorum. İki neden var. Birincisi, Börklüce bunları çok sonra ve çok olumsuz koşullar içinde anlatmış oluyor. Belleği kendisini yanıltabilir; ayrıca TKP içinde ihtilâflar ve zaman zaman da çok başlı görünümler ortaya çıktığı için, tarafsızlığını koruyamamış olabilir. İkincisi, bunları yazan İbrahim Topçuoğlu da hem bu ihtilâflar içinde bir taraf olarak görünüyor ve hem de anlatılanlara bir bilimsel test uygulamıyor.

Bütün bunlara karşın, Topçuoğlu'nun yazdıkları, benim çalışmalarımda ortaya çıkardığım kurguya pek tutarlı bir biçimde uyuyor. Uydurulmuş olsa da, iyi uydurulmuş olduğu ortaya çıkıyor (*). Bu nedenle ve kısaca, aktarma gereği doğuyor.

İbrahim Topçuoğlu'nun, Mustafa Börklüce'ya daya-

(*) Otobiyografik şiirinde, bir yerde,

partimden koparmağa yeltendiler beni
sökmedi
yıkılan putların altında da ezilmedim

diyor.

Ayrıca, Aziz Nesin hakkında polis dedikodusuna bir ara Nazım da inanıyor. Tekrarlamış. Aziz Bey, kızgınlıkla, yattığı

narak yazdıklarının bir yerde ara başlığı şöyle: «TKP Likide Edildi-1937»[80]. Bundan sonra yazılanları atlıyorum ve şunu aktarıyorum: «Partinin likide edilme kararı resmen ilân edilmemiş Harici Büromuz kanalıyla Merkez Grubumuza bildirilmişti. Biz artık yeni bir toparlanmaya ve esaslı kadrolar hazırlayarak, kısa zamanda Kongre'ye giderek yeni program ve yeni bir Genel Sekreter'le Komintern'e kaydımızı yaptırmaya karar vermiş ve bu arada Nazım Hikmet'i Genel Sekreter seçerek faaliyeti hızlandırmıştık. Fakat...» Öyle anlaşılıyor; TKP faaliyetlerini durdurma kararı alınınca, Nazım Hikmet de durmama kararı alıyor.

Fakat öyle görünüyor; Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetlerini durdurma kararı, Kemalist Rejim tarafından hoşnutlukla karşılanıyor. Yine öyle anlaşılıyor; Nazım Hikmet'in ve bir avuç insanın bu kararlara uymak istememesi, Kemalist Rejim tarafından hoş karşılanmıyor. Nazım Hikmet, yine öfke artırmış oluyor.

Tezi tekrarlıyorum: Nazım Hikmet'in teorik içeriği, belli bir zamanda, ileri atılmış aydın olmasından kaynaklanıyor.

Topçuoğlu'nun yazdıklarını aktarmayı sürdürüyorum. «Fakat...» Bundan sonra kaldığı yerden şöyle devam ediyor: «Hiç beklemediğimiz bir devrede tepeden inme bir tevkifat yaptırılmıştı. Bu tevkifat öyle bir tevkifattı ki, başı koparmak gibi bir şeydi ve herkesin sevip saygı duyduğu Yavuz zırhlısı, gemiler ve denizaltılara yönelmişti. Komünistler bu gemileri zaptetmek için gemilere nüfuz et-

---

hastaneye gitmiş. Nazım Hikmet, Aziz Nesin'e şunları söylemiş :

«— Niçin böyle şeylere aldırıyorsun, boş ver. Senin için çıkarılan dedikodular hiç olmazsa memleket içinde kalıyor. Bir zamanlar benim için yazılı raporlar gönderdiler dünyanın her yerine».

Aziz Nesin, Poliste, İstanbul, 1973, s. 192.

Bir de şu eklenebilir; Kemal Tahir alayla yazıyor.

«Son havadisim, Nazım Hikmet de satıldı. Vâlâ'ya, Sadri'ye, Vedat Nedim'e, Ahmet Cevat'a döndü».

Kemal Tahir, Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul, 1979, s. 125.

miş, teşkilât kurmuşlardı ve bunların başında da Nazım Hikmet vardı» (*). Durmak bilmeyen inatçı Nazım Hikmet'i, alınan karar durdurmayınca, hapsetmek gerekiyordu. Tutuklandı. «Tevkifatı yaptıran ordunun başında da Mareşal Fevzi Çakmak bulunuyordu»[81]. O zaman ve anında Nazım Hikmet'in hapsedilmesi, Fevzi Çakmak'ın sorumluluğuna kondu.

HAPSE GİRDİM, AÇ KALDIM : «İNSANCA YAŞADIM» (**)

Nazım Hikmet

1902 de doğdum
doğduğum şehre dönmedim bir daha
geriye dönmeği sevmem
üç yaşımda Halepte paşa torunluğu ettim
on dokuzumda Moskovada komünist üniversite öğrenciliği
kırk dokuzumda yine Moskovada Tska-Parti konukluğu

(*) «Suçu sabit görülen Nazım Ran'ın suçuna uygun As. C.K.'nun 94. maddesi mucibince ve siyasî fikirleri, mazisi, neşriyatı ve evvelki mahkûmiyetleriyle pek aşikâr bir surette bir komünist propagandacısı olduğu anlaşılan bu arzularını Donanma dahilinde kuvveden fiile çıkarmak için Baş Gedikli Hamdi Alevtaş'ı bu maksadının husul bulmasına ve genişlemesine alet ittihaz ederek Donanmanın inhilâl ve ihtilâle maruz kalmasına ve şu suretle memleket müdafaasına yapacağı büyük tehlike ve zararlar yapılması istenilen suçun kastındaki redaet ve ağırlık takdiri şiddet sebebi addile takdiren 20 sene müddetle ağır hapis cezasiyle cezalandırılmasına» karar verildi.

Nazım Hikmet Yargıtay Dosyası.

(**) «Bu otobiyografi 1961 yılı 11 Eylülünde Doğu Berlin'de yazıldı».

Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, İkinci Cilt, s. 328.

«Otobiyografi» olan şiirin adını ben değiştirdim.

ve on dördümden beri şairlik ederim
kimi insan otların kimi insan balıkların çeşidini bilir
ben ayrılıkların
kimi insan ezbere sayar yıldızların adını
ben hasretlerin
hapislerde de yattım büyük otellerde de
açlık çektim açlık grevi de içinde ve tatmadığım
yemek yok gibidir
otuzumda asılmamı istediler
kırk sekizimde Barış madalyasının bana verilmesini
verdiler de
otuz altımda yarım yılda geçtim dört metrekare
betonu
elli dokuzumda on sekiz saatta uçtum Pırağdan
Havanaya
Lenini görmedim nöbet tuttum tabutunun başında
924 de
961 de ziyaret ettiğim anıt kabri kitaplarıdır
partimden koparmağa yeltendiler beni
sökmedi
yıkılan putların altında da ezilmedim
951 de bir denizde genç bir arkadaşla yürüdüm
üstüne ölümün
52 de çatlak bir yürekle dört ay sırt üstü bekledim
ölümü
sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım
şu kadarcık haset etmedim Şarloya bile
aldattım kadınlarımı
konuşmadım arkasından dostlarımın
içtim ama akşamcı olmadım
hep alnımın teriyle çıkardım ekmek paramı ne mutlu
bana
başkasının hesabına utandım yalan söyledim
yalan söyledim başkasını üzmemek için
ama durup dururken de yalan söyledim
bindim trene uçağa otomobile
çoğunluk binemiyor
operaya gittim

çoğunluk gidemiyor adını bile duymamış operanın
çoğunluğun gittiği kimi yerlere de ben gitmedim
21 den beri
camiye kiliseye tapınağa havraya büyücüye
ama kahve falına baktırdığım oldu
yazılarım otuz kırk dilde basılır
Türkiyemde Türkçemle yasak
kansere yakalanmadım daha
yakalanmam da şart değil
başbakan filan olacağım yok
meraklısı da değilim bu işin
bir de harbe girmedim
sığınaklara da inmedim gece yarıları
yollara da düşmedim pike yapan uçakların altında
ama sevdalandım altmışıma yakın
sözün kısası yoldaşlar
bugün Berlinde kederden gebermekte olsam da
insanca yaşadım diyebilirim
ve daha ne kadar yaşarım
başımdan neler geçer daha
kim bilir.

*
**

Devam ediyorum. Önce özetleme gereğini duyuyorum.

Özetlerken tekrarlıyorum: Aydın, içerilmiş düşüncedir. Aydının temel tezlerini bırakması sanıldığı kadar kolay ve sanıldığı kadar barışçıl değil. Bu nedenle kuşak içi düşün mücadelesi, kuşak içinde kabulden daha çok öfke yaratmaya mahkûm görünüyor.

Şöyle de söylenebilir: Düşün kavgası yapanlar, kendi kuşakları içinde öfke biriktiriyorlar. Düşün kavgasında zafer, içerilmiş düşün olan aydının sahneden çekilmesiyle oluyor. Düşün mücadelesinde kazanım, yeni kuşaklarda gerçekleşiyor.

Nazım Hikmet, Kemalist Modernizasyon'un yeni topraklara uzandığını düşünmüyor. Böyle bir illüzyondan uzak. Nazım, Kemalist Modernizasyon'un geride bırakılabileceğini düşünüyor.

Nazım, ileriye atılmış aydın olduğu için, Restorasyon Süreci içinde kafese konması gerekiyor.

Hukuk alanında «hata» olabiliyor. Politika, «hata» bilmiyor.

Nazım Hikmet'in hapsedilmesinin bir yargı yanlışı olduğu savunulabilir; yanlış olduğu doğrudur, gösterilebilir. Ancak Nazım'ın hapsedilişini bir yargılama yanlışına indirgemek, bunun, düzeltilebileceğini de düşünmek oluyor.

Yanlışlıkların düzeltilebilir ya da önlenemez oluşları, komedi ile trajediyi birbirinden ayırıyor.

Hukuk dünyanın dışına çıkıldığında, politik dünya içinde düşünüldüğünde, Nazım Hikmet'in hapsedilmesinin önlenemez niteliği aydınlık kazanıyor.

Restorasyon Süreci içinde ileriye atılmış Türk aydını Nazım Hikmet'in kafese konması, bir kaçınılmazlık olarak duruyor.

Kemalist aydınlar içinde yarattığı öfke ve kendi sol kampında yaşadığı yalnızlık, Nazım Hikmet'in kafese konmasını kolaylaştırıyor.

Kemalist Rejim, kendi güvensizliği içinde, yaptığı işin savunmasını da hazırlamak gereğini duyuyor. Trajik olanı komik olarak sunmak bir savunmadır; bunu yapıyor.

Devam ediyor.

Nazım Hikmet, bir çocuk kadar saftır.

Türk aydını, Nazım Hikmet kadar saftır; çocuk masallarına inanmaya hazır, bekliyor.

Aydın Üzerine Tezler, Türk aydınını çocuk saflığından çıkarmayı da amaçlıyor. Bu nedenle masallarını teker teker ele alıyor. Türk aydınının bir araya gelmesi için, mutlaka masalları olması gerektiğini reddediyor.

Türk aydınının bir araya gelmesi, bir safların birliği değildir; imkânsız.

Çocuk kadar saf Nazım'ın kafese konması, Nazım Hikmet'e ve Türk aydınına bir «İyi Paşa-Kötü Paşa» ve aynı anlama gelmek üzere «İsmet Paşa-Fevzi Paşa» ikilemi ya da aynı anlama gelmek üzere masalı ile sunuluyor.

Tezi yazıyorum: Türk aydınının bir «İyi Paşa- Kötü

Paşa» masalı vardır. Çok gerilerden geliyor ve çok yakınlara kadar uzanıyor.

Kemal Paşa sağ ve devlet başkanı iken, Kemal Paşa iyidir; İsmet Paşa, kötü. İsmet Paşa devlet başkanı olunca, İsmet Paşa iyileşiyor ve Fevzi Paşa kötüleşiyor. Hiç kuşku yok, Fevzi Paşa emekli olunca birden iyileşiyor ve bu kez İsmet Paşa kötü oluyor.

Türk aydını «İyi Paşa-Kötü Paşa» masalını bir türlü bırakmıyor. Bu masal, hiç kuşku yok, hep «İyi Paşa» Sarayı'ndan çıkarılıyor (*). İyi Paşa'nın taraftarları, böyle bir masalı, en kötü koşullarda bile, yaymak için bir imkân buluyor ve masal seven Türk aydını bunu hemen benimseyip daha da çok yayıyor (**). Şimdi sıra bu masalın ortadan kaldırılmasına geliyor.

(*) Nazım Hikmet, uzun hapisliğine konmadan hemen önce, Ankara'yı son kez ziyaret etti; Şevket Süreyya ile konuştu. Şevket Süreyya, Yön Dergisi'nde yıllar sonra, Nazım'ı Kemalist Rejim'e transfer için döktüğü dilleri anlattı.

Abidin Nesimi, bunun bir başka yönünü tamamlıyor. Nazım, zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile görüşüyor. Nesimi'nin yazdığına göre, Şükrü Kaya, Nazım'a şunları söylüyor: «Türkiye büyük bir hızla Mareşal F. Çakmak insiyatifi ile faşizme doğru kaymaktadır. Ben bütün gücümle bunu önlemeye çalışıyorum... Fakat, buna gücüm yetmiyor. Beni devirdikleri anda Türkiye Faşizmin kucağına düşecektir. Faşizm geldiği an, benden evvel siz tasfiyeye uğrarsınız. Bu itibarla sosyalistlik, komünistlik propagandasını bırakın... Faşizme karşı mücadelemde bana yardımcı olun».

Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler, op. cit., s. 142.

«İyi Paşa-Kötü Paşa» masalı, hep baskı dönemlerinde, direnişi kırmak için ve direnmesi gerekenleri baskıcı kampa çekmek için çıkarılıyor.

«İyi Paşa-Kötü Paşa» masalı ile baskıcı eğilimler kişilere indirgeniyor ve baskıcı liderlerde sözde bir demokratlık ve yani zamanda yalnızlık bulunarak, taraftar toplanıyor.

(**) Barış Komitesi Derneği yöneticisi arkadaşlarımın tutuklandıkları gece, Devlet Konser Salonu'nda bir konser dinliyordum. Tutuklamanın yarattığı korkulu yüzlerden «İyi Paşa-Kötü Paşa» masalını yeniden dinledim.

«İyi Paşa-Kötü Paşa» masalını Türk aydınının repertuarından çıkarmaya o konserde karar verdim.

NAZIM İLE KEMAL (*)

Kemal Tahir'le yakın ilişkiler kurmuştum. Öte yandan Nazım Hikmet'le de ilişkilerimizi bozmuş değildik. Nazım'ı anlatırken de belirttiğimiz gibi onun bana karşı güveni yoktu. Bu sıralarda Nihal Atsız, Nazım Hikmet'e çatan bir broşür yayınladı. Bu broşürün sonunda Abdülbaki Gölpınarlı'nın da Nazım aleyhine bir yergisi vardı. Nihal Atsız'ın, Nazım Hikmet aleyhine bir broşür yayınlamasının nedeni Nazım Hikmet'le Peyami Safa arasında başlayan polemikti. Nazım, Peyami aleyhine yazdığı yergide Namık Kemal'i yeren dizelere de yer vermişti. Bunun üzerine ben Namık Kemal konusunu işleyen ve Nazım'ı savunan bir broşür hazırladım. Bunu Nazım'a okudum. Nazım bunu beğendi. Nasıl yayınlayacaksın dedi. Benim bunu basacak param olmadığını biliyordu. Nazım tanıdığı yayıncılar yoluyla bastırabileceğini sandığını söyledi. Ancak broşürde öne sürülen görüşün III. Enternasyonal'in Türkiye temsilcileri tarafından benimsenmesinin kuşkulu olduğunu söyledi. Bu bakımdan broşürün yayınlanmadan önce Hikmet Kıvılcımlı'nın da okumasını, onun görüşünün de alınmasının yararlı olacağını söyledi. Böyle yapılmazsa ileride Kıvılcımlı ile polemik doğabileceğini söyledi. Ben de Nazım Hikmet'in bu görüşüne katıldım. Hazırladığım broşürü Hikmet Kıvılcımlı'ya okumak üzere verdim. Kıvılcımlı da broşürü gayet dikkatli olarak okumuş ve sayfa kenarlarına gerçekten değerli eleştiriler yapmış olarak broşürü geriye verdi. Ben kendi yazılarımdan hemen hemen hiçbirini sakla-

(*) *Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1977, s. 178-179, adını ben koydum.*

mamışımdır. Geçenlerde kâğıtlarımı karıştırırken bu broşürü buldum. Benim yazım kurşun kalemle, Kıvılcımlı'nınki ise sabit mavi kalem (kopya kalemi) ledir. İleride olanak bulursam bunun tıpkı basımını yapmak ve gerekli notları eklemek isteğindeyim.

Nazım, Kıvılcımlı'nın bu eleştirilerini okuduktan sonra broşürün yayınlanmasından vazgeçti. «Namık Kemal Hakkında Ne Diyorlar» başlıklı bir anketi Kemal Tahir'in düzenlemesini istedi. Benim de Kemal Tahir'e bir mektupla Namık Kemal hakkındaki görüşlerimi bildirmemi istedi.

Ben Nazım'ın Namık Kemal hakkında istediği mektubu yazıp Kemal Tahir'e verdim. Nazım da Kemal Tahir'e ankete kimlerin katılacağını bildiren bir liste verdi. Bu listede Namık Kemal'i övecek ve yerecek yazarlar belirlenmişti. Ağırlık bilerek yerecek olanlardan yanaydı. Sonuç olarak anketi değerlendiren de Namık Kemal'in halkın kurtuluşu için çalışan biri olmayıp bir avuç burjuvanın çıkarını savunan biri olduğu izlenimi doğacaktı.

Nazım bu ankette Kemal Tahir'e, Kerim Sadi'den yararlanmasını öğütledi. Kemal Tahir pek çok yanıt aldı. Bunları Kerim Sadi'ye götürdü. Bir seçme yapmasını istedi. Yayınlanan broşürdeki seçimi Kerim Sadi yapmıştır. Benim Namık Kemal hakkındaki görüşlerini içeren mektubum broşürde yer almamıştır. Kerim Sadi özel bir görüşmemizde anketteki kişilerin popüler kişiler olması gerekir. Ayrıca anketin tarafsızmış gibi görünmesi de önemlidir. Bu iki nedenle senin yanıtını broşüre koymadığını söylemiştir. Benim bu ankete yanıtım Kerim Sadi'nin özel arşivindedir.

Önce, bu masalın en çok solcular arasında geçerli olduğunun gösterilmesi gerekiyor. İki kaynak göstermek yeterli; birisi şu oluyor: «Fevzi Çakmak'ın Kâzım Karabekir ve Enver Paşa tarafından Mustafa Suphi'ye yapılan suikasttan haberi vardı. Halk İştirakiyun Fırkası'nı o kapattırmıştı. Son olarak da, Yavuz ve sair gemiler isyanı gibi bir tertiple Nazım Hikmet ve diğer inkılâpçılara en ağır cezaları verdirmiş ve 'kanunsuzluk var' ısrarlarına karşı, duygusuz, sağır kalmıştı» (*). Sol tarih, bir çok kitabında, Cumhuriyet'in başından itibaren solculara karşı sürdürülen şiddet politikasından dolayı Mustafa Kemal Paşa'yı aklama çabası içinde görünüyor.

Yaygın; ancak en abartmalı kitabına işaret edilebilir. «Atatürk ve Komünizm» başlıklı kitap, tümüyle, Mustafa Kemal Paşa'nın solculara karşı son derece sevecen davrandığını göstermek için yazılıyor. İçinde şu da var: «Atatürk hayatta iken en büyük cezalar Harp Okulu ve Bahriye ile ilgili, Nazım Hikmet, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'yı içine alan davada verildi (1938). Ancak artık Atatürk ölüm döşeğinde idi. Kaldı ki bu davada hüküm giyen Nazım Hikmet ve Dr. Hikmet bile ağır hapis cezalarına rağmen derhal meşhuten (meşruten olmalı, (y.k.) tahliye edildiler, Atatürk'ün ölümünden sonra ve yurt dışına bir firar teşebbüsü üzerine tekrar tutuklandılar. Nasıl olsa bu dava Atatürk dönemi ile ilgili bir dava sayılamaz» (**). Ve solculuk adına, «İyi Paşa-Kötü Paşa» masalını sürdürebilmek için tarih bile tahrif ediliyor (***). Türk aydını, Nazım Hik-

---

(*) *İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti 1946 - TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi, Birinci Cilt, İstanbul, 1976, s. 23.*

(**) *Rasih Nuri İleri, Atatürk ve Komünizm, İstanbul, 1970, s. 365.*

(***) Harp Okulu Davası nedeniyle tutuklandıktan sonra Nazım Hikmet'in tahliye edildiğine hiç bir yerde rastlamadım. Piraye'ye mektuplarını, bu amaçla ve bir daha incelediğim.

28 Mayıs 1938 tarihli Ankara Askerî Cezaevi'nden yazılan

met ile ilgili bir soğukkanlı gerçek söylendiği zaman kızıyor; Nazım Hikmet'in 1938 yılında serbest bırakıldığı ve ancak yurt dışına «firar» girişimi nedeniyle yakalandığı türünden çarpıtmaları ise olduğu gibi bırakılıyor.

«İyi Paşa-Kötü Paşa» masalı, Saray'dan çıkıyor. Falih Rıfkı Atay, yıllar sonra yazmış olduğu bir yazıda, masalın kaynağını da açıklamış oluyor. Aktarıyorum: «İnönü, Cebesoy'un ve bizim söylediklerimizi iyi karşılamıştır.

---

mektup şunları yazıyor: «Nihayet iş bitti. Temyiz tasdik etti. On beş seneye mahkûmuz. Aldırma».

14 Haziran 1938 tarihli mektup, bir gün önce, Ankara Cezaevi'ne sevkedildiğini haber veriyor. 21 Haziran 1938 Ankara'dan son mektup oluyor.

Nazım'ın hükmü, Nazım cezaevinde iken kesinleşiyor. 15 yıla mahkûm birisi nasıl şartlı tahliye oluyor.

Nazım, Erkin Gemisi'ne taşınıyor. Zarf üzerindeki 16 Temmuz 1938 tarihle, «Adresim: Nazım Hikmet, Erkin Gemisi Polis Bürosu Vasıtasıyla-Silivri» adres bildiriyor. Bir mektubunda «Karıcığım, Haydarpaşa önlerine geldik» diyor. Denizde gezdiriliyor. Kasım 13 ve 1938 tarihinde İstanbul Tevkifhanesi'nden şiir yazıyor. 16 Şubat 1940 tarihli mektubunu Çankırı'dan yazıyor.

Bu mektubu büyük bir hüzün ile aktarıyorum.

«Karıcığım, yine aramıza deniz, tren yolu, dağlar ve mektuplar girdi. Hasretin bende en tez ve en ateşle beliren histir».

«Annem, Samiye, Seyda İzmit'te, istasyondaydılar. Annem bizimle Ankara'ya geldi. Ankara'da iyi karşılandık. Bir iki saat kadar jandarma karakolunda hafif tertip sıkıntı çeker gibi olduk ama sonra rahatladık. Ankara'dan Çankırı'ya keyifli geldik. Gece on biri beş geçe Çankırı İstasyonu'ndaydık. Buranın elektrik fabrikası on ikiye kadar çalışıyor. Sonra şehirde daha geç vaktedek oturmak isteyenler olursa gaz lâmbası yakıyorlar. Bizim geldiğimiz saat elektriklerin sönmeye yüz tutmasıyla gaz lâmbalarının yakılması arasında olduğu için şehrin ıslak sokakları acayip bir alacakaranlıktaydılar. Geceyi jandarma karakolunun gaz tenekeleri ve soba boruları ambarında, bu edevat kaldırıldıktan sonra rahat fakat soğuk geçirdik. Sabahleyin Müddeiumumi, jandarma kumandanı, jandarma yüzbaşısı ve hapishane müdürü beylerle müşerref olduk. Nazik ve kibar muamele ettiler. Hal hatır sordular».

Nazım ile Piraye, İstanbul, 1975.

Devam etmiyorum.

Tahliye bulamadım.

Affedilecek ve Ankara'ya gelip adı Ulus'a değişen Hakimiyet-i Milliye kadrosu içinde çalışacaktı. Fakat Fevzi Çakmak engelini aşmak güçtü. İnönü bir gün bir gündelik gazetede Yahya Kemal'in divan biçimi bir gazelini göstererek 'bunları okudukça Nazım'ın hapiste olmasına canım yanıyor' demişti»[82]. İnönü'nün ve bu tarihte «Millî Şef» nitelemesini de almış olan bir devlet başkanının Fevzi Paşa'ya sözünü geçiremediği anlatılıyor.

Cumhuriyet tarihinde, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Harbiye Bakanlığı'nda bakanlık ve müsteşarlık yapan, Kurtuluş Savaşı'na geç katılan, Kâzım Karabekir'in takımından oldukları için Mustafa Kemal Paşa'nın çevresine yerleştirilen Fevzi Paşa ile İsmet Paşa arasında başka bir görüş ayrılığı örneğinin izine bile rastlanmıyor. Fevzi Paşa, önce Sultan'a, sonra Kemal Paşa'ya ve en sonra da İsmet Paşa'ya tabi, uysal bir asker olarak çok uzun bir zaman öndeki yerini korumasını biliyor Fevzi Paşa, İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, Türkiye'den savaşa katılma yönünde çok kez söz almış olan İngilizleri, yeni dönemde teskin edebilmek için, kuvvetli bir ihtimalle, Batılılara karşı savaşa girmemenin nedeni olarak gösterilerek, emekli ediliyor. Bundan sonra Fevzi Paşa, ölünceye kadar bir İsmet Paşa düşmanı oluyor ve bunun için de tüm İsmet Paşa karşıtları ile işbirliği yapıyor.

«İyi Paşa-Kötü Paşa» ya da «İsmet Paşa-Fevzi Paşa» masalını çürütmek, bütün bu anlatılanlardan sonra, bir tek cümleye dayanıyor: Nazım Hikmet'in af edilme umudu, asıl Fevzi Paşa emekli olduktan sonra sönüyor. Nazım Hikmet, Türkiye'nin Birleşik Krallık yönünde gelişen politikasının, kendisini bir af umudunu tümüyle kapattığını sezebiliyor.

Masal, Erkin Gemisi'nden sonra bir süre yattığı Sultan Ahmet Cezaevi'nde Nazım Hikmet'e de ulaştırıyor. Birlikte yattığı Kemal Tahir, mektuplarının birinde, bunu kayıtlara geçiriyor. Aktarıyorum: «Dehşetli iyi haber aldık. İsmet İnönü, haber yolladı. 'Günahsız olduklarına eminim. Merak etmesinler. Her şey düzelecektir. Bütün ka-

nun yollarına müracaat etsinler ve Temyiz tasdik ettiği takdirde dahi bana yazsınlar. İnşaallah Nazım Hikmet yakında Ankara'ya gelir, Ulus'ta çalışır' demiş. Bize selâm yollamış. İşimizi askerî hakimlere değil, sivil adliyecilere sormuş. 'Bizde olsa hiç birini bir dakika mevkuf tutmayız, hepsini hemen bırakmamak haksızlıktır' demişler»[83]. Bu saf çocuk, Nazım Hikmet, yıllar yılı hapishanelerde bu sözü ciddiye aldı.

Nazım Hikmet, yıllar yılı hapishanelerde bir umut ateşinde kavruldu.

Çelik, demire göre daha saftır; ateş ve su ile saflaşıyor.

Umut ateşinde kavrulmak, Nazım'ı saflaştırdı.

Nazım Hikmet, uzun bir süre, İsmet Paşa'dan uzak durmayan bir biçemle söz etti. Bursa Cezaevi'nden Malatya Cezaevi'nde Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta şunlar da yer alıyor: «Millî destanı İsmet İnönü'den izin alıp neşretmek hususundaki teklifini kemalî ciddiyetle mütalâa etmekteyim. Çok alâkalandırıcı bir teklif. Zaten sende zaman zaman böyle hamleci, sezici görüşler vardır»[84]. Bu mektup 1941 yılı ortasının tarihini taşıyor. Aynı yılda bir başka mektubunda şunları da ifade ediyor: «Bilirsin ya benim Millî Kurtuluş hareketine dair bir büyük ve yazılmakta olan destanım vardı, hani bizim dayı Ali Fuat Paşa ile İsmet Paşa pek beğenmişlerdi, işte onu devam ettiriyorum»[85]. Ali Fuat Paşa, Kemal Paşa'nın sınıf arkadaşı olmakla birlikte Terakkiperver Fırka nedeniyle İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanıyor ve Restorasyon Dönemi'nde, İnönün'nün devlet başkanlığı zamanında, bakanlık yapıyor. Ali Fuat Paşa, sürekli olarak Nazım Hikmet'e af haberleri getiriyor.

Nazım Hikmet bir yerde de şunları yazıyor: «İnsan Manzaraları'na 1941'de Bursa hapisanesinde başladım. Daha önceleri de 'Ünlü Adamlar Ansiklopedisi' diye bir kitaba çalışmıştım» (*). Zaman içinde 'Ünlü Adamlar Ansiklopedisi', İnsan Manzaraları'na dönüşüyor. İnsan Manzaraları'nın adı da zaman içinde önemsiz değişiklikler gö-

(*) *Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Dördüncü Cilt, s. 5.*

rüyor; «Destan», Memleketimden İnsan Manzaraları'nın içine giriyor (*). Nazım Hikmet, özellikle dayısı Fuat Paşa'nın getirdiği af haberleri sırasında İnsan Manzaraları'na çalışıyor (**). Ali Fuat Paşa, Nazım Hikmet'i, birbiri arkasından af girişimlerine (***) ikna ediyor.

(*) *Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1965, s. 159.*

(**) Zekeriya Sertel, «bu destan 60 bin mısralık büyük bir eserdir» diye yazıyor. «Türkiye'nin hayatında bir dönüm noktası olan Milli Kurtuluş Savaşı'nın destanını yazmak şerefinin kendisine düşmesinden dolayı Nazım sevinir ve övünürdü». Sertel, Nazım'ın İnsan Manzaraları'nı üç kopya yazdığını, Nazım'ın bunu üç ayrı kişiye verdiğini, birisinin polis çıktığını, ikincisinin korkarak yaktığını, üçüncüsünün ise ortaya çıkabileceğini yazıyor.

Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s. 178-179.

Vâlâ Nureddin, bu kadının, Nazım'ın çocukluk arkadaşı, genç kız romanları yazarı Peride Celâl olduğunu açıklıyor.

Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nâzım Geçti, op. cit., s. 101.

Nazım, Manzaraları'nın 66 bin satır olduğunu ve «tümünün bir ikinci kopyasını» çıkarmadığını yazıyor. Tek nüsha olan tümü, İstanbul'da «dost evlerine dağıtılmıştı». Nazım Moskova'ya gidince, «bunların ya polisin eline geçtiğini, ya da yakıldığını haber» alıyor. Hapisten çıktıktan sonra devam etmiyor; «çünkü böyle bir tarihi başka bir üslupla yazmak gerektiği kanaatına» varıyor.

Bütün Eserleri, Dördüncü Cilt, s. 6.

Şükran Kurdakul, Kuvayı Milliye Destanı'nın 1946 yılında İzmir'de Havadis Gazetesi'nde yayınlandığını belirtiyor.

Naci Sadullah'ın çıkardığı bu gazetenin nüshalarını Millî Kütüphane'de bulamadım. Ne ölçüde yayınlandığını saptayamadım.

Sevgili Dostum Doğan Avcıoğlu, Nazım'ın rehabilitasyonunu «Kurtuluş Savaşı Destanı» ile başlattı. Bunun için «Yön Yayınları» kuruldu. 1965 yılı Mart ayında, Türkiye'den ayrıldıktan sonra Türkiye'de Nazım Hikmet'in ilk çalışması bu adla ve alt başlığı «'Memleketimden İnsan Manzaraları'ndan» olarak yayınlandı.

Sevgili Dostum Doğan'a şükranımı bir kez daha belirtiyorum: Doğan, Nazım'ın Türkiye'ye dönüşünü başlattı.

(***) Ali Fuat Paşa, Bayındırlık Bakanlığı da yapıyor. 13 Aralık 1940 tarihinde, Nazım, Bursa'dan şu mektubu yazıyor

Nazım Hikmet'in 2 Şubat 1943 tarihinde yazılmış bir mektubu var; hatırlanmalı, Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabında Faşist Almanya'nın Stalingrad'ta yenilmesinin, Türkiye'de oir politika dönüşünü başlattığı ileri sürülüyor. Ocak 1943 tarihinde Stalingrad Yazgısı bellidir; Almanya için dönüş başlıyor. Ocak 1943 tarihinde, Sovyet Kuvvetleri, Stalingrad'ta karşı taarruza geçiyor. Türkıye'de ise, İstanbul'da aydınlara karşı bir taarruz başlatılıyor.

Sovyetler Birliği'nin Sovyet topraklarını Alman faşistlerinden temizlemeye başlamasıyla birlikte İstanbul'da İstanbul'un aydınlardan temizlenmesinin başlaması denkleşiyor.

Nazım Hikmet'in 2 Şubat 1943 tarihinde mektup yazmak için daktilosunun başına geçmesiyle, o zamanlar hapishanelere daktilo veriliyor, Sovyet Kuvvetleri'nin, Stalingrad yakınlarında başlarında Mareşal Paulus, 22 general ile 190 bin kişilik bir Alman ordusunu esir alması denkleşiyor.

Nazım'ın 2 Şubat 1943 tarihli mektubu sevinç içermiyor. İki bilgi var. Birisi şu: «Ben Destan pasajını neşretmekten vazgeçtim»[86]. İkincisi ise şu: «Kerim Sadi'yi, karısını, Dino'yu, Boz Memet'i filân Anadolu'nun muhtelif yerlerine ayrı ayrı - Kerim'le karısı bile ayrı - sürmüşler diye duydum». Gayet açık; İstanbul'da basıncı yüksek bulutların yoğunlaşması, Nazım'ın, faşizm'e karşı önemli bir başarıya sevinmesini önleyebiliyor. Destan'ı yayınlamaktan vazgeçiyor.

Bir sonraki mektubunda af haberi var. Aktarıyorum: «Piraye'nin çok çok selâmları, o da af dalgasına fena halde kapıldı. Benimse 'bedbinliğim!' (Nazım, bu sözcü-

---

«Sen gittikten iki saat sonra Nafıa Vekâleti hukuk müşaviri Ziya Bey geldi. Dayı Paşa benim meseleyi prensip itibariyle hal etmişmiş. Başvekile hitaben bir istida yazmamı söyledi. İstidayı yazdım. Ziya Bey aldı götürdü. Ziya Bey'in dediğine bakılırsa bu sefer mesele tamammış. Hem de çok yakında. İşin sade formalitesi kalmış. Mutlaka çıkacakmışım. Haydi hayırlısı diyelim».

Nazım ile Piraye, İstanbul, 1975, s. 143.

ğü büyük harflerle yazıyor, y.k.) malûm, arasıra aklıma geliyor, fena olmaz, diyorum, sonra hiç düşünmüyorum ve işlerimi hiç af olmayacakmış gibi tutuyorum. Olursa febiha, cana minnet, olmazsa işlerim aksamaz». Affa inanmamak zor görünüyor. Bir sonraki mektubunda şiir isteği yine yükseliyor: «Şu tercümeyi bitirip İnsan Manzaraları'na kavuşmak için nasıl can atıyorum, tasavvur edemezsin». Özgürlük, şiirdir.

İzleyen mektupların birisinde af yine önemli bir yere sahip: «Gelelim af meselelerine, bunun çeşitli dedikodularını biz de duyduk, fakat henüz dayı paşadan bir haber falân almadık bu hususta, mamafi hani sormadık da, ama böyle bir şey olur da, olabilir de bizim sağır sultan duymayabilir»[87]. Bir çocuk kadar saf, Ali Fuat Paşa'nın getirdiği müjdelerin hepsinin gerçekleşmemiş olmasına karşın yine de güvenini eksik etmiyor.

1943 yılının Cumhuriyet Bayramı geçiyor. Ne acı! Hapistekiler Cumhuriyet'in kuruluş yıl dönümünü hep bir özgürlük umuduyla bekliyorlar. Sonra bir hüzün çöküyor. Nazım Hikmet'in mektubuna bile yansıyor: «Af meselesi hakkında Sefer'e söyleyecek sözüm kalmadı sanıyorum. Meclis bir Teşrinisanide toplandığına ve bir af lâyihası kabul etmediğine ve affın da Cumhuriyet Bayramı şerefine yapılacağı söylendiğine göre af yok». Kesin; ancak yine de birbirine umut vermek zorundalar. Kaldığı yerden sürüyor: «Ama belki başka bir vesileyle bir şeyler yaparlar, orasını bilmem. Sefer'e böyle hiç de istemediği bir haberi verdiğim için müteessirim». Başkası için üzülmek, kendi üzüntüsünü unutmak oluyor.

«Kurban Bayramı'nın Birinci Günü, 1943», mektubun tarihi böyle atılmış, yine af umudu getiriyor. Aktarıyorum: «Dayı Paşa iki tane iadel muhakeme istidası yazdırıp, kendiliğinden bana annem vasıtasıyla yolladı. Bir de mektup yolladı. 'Nazım Hikmet bu.... istidaları aynen temize çekip yollasın, bana verin takip edeceğim' İstidalar gayet vakıfane ve oldukça haklı-sert bir lisanla yazılmış. Uğradığımız kanunsuzluk ve gadir tafsilâtıyla izah olun-

muş»[88]. Böylece yargılanmanın yenilenmesi yoluyla bir tahliye kapısının açılma umudu doğuyor. «Bu vesileyle şunu do söyleyeyim, bu işte ümidim yüzde ellidir». Umut, hiç sönmüyor.

Umut, şiire dönüşüyor. Aynı mektupta şu da yer alıyor: «Tercümeye birkaç gün sonra mola veriyorum. Tekrar Manzaralar'a dönüyorum». Gayet güzel!

«Mesele şu» diyor ve sorunu, bir yazıcının sorununu, dile getiriyor: «Memleketimden İnsan Manzaraları'nda ne yapmak istediğimi, ne yapmam lâzım geldiğini ve ne yapacağımı gayet iyi biliyorum. Bu işin altından kalkacağıma da eminim, zaten çalışıldıktan, yılmadıktan sonra altından kalkılamayacak - olması gereken - iş yoktur. Fakat gelgelelim ki altı sene okuyucusuz kalmak, altı sene okuyucuya okutmamak okuyucu için yazan - bir yazıcı için dramatik bir durum yaratıyor». Yaratılanı, okuyucunun gerçekleştirdiğini düşünüyor.

Bir Cumhuriyet Bayramı'ndan diğerine bir yıl geçiyor; 27 Ekim 1944 tarihli mektup, «hapiste daha yatmamız uzayacaksa, ki bu, bu kış belli olur» diyor. Umut yine de direniyor; «ya artık çektiğimiz çile, uğradığımız bariz kanunsuzluk bir sona erer» ya da ermez. Manzaralar'ın yazımı sürüyor. İki mektup sonra bilgi var: «Ben Manzaralar'ın üç cildini bitirdim, temize çektim, şimdi dördüncü cilde çalışıyorum. Yahu senin kaatları hâlâ tetkik etmediler mi? Kim bilir belki sayın müddeiumuminiz edebiyat meraklısıdır ve senin yazıları okuyordur, sahici millî, yurtsever edebiyatın nasıl olması gerektiğini bilfiil görerek zevklenmektedir». Giderek af mektupları seyrekleşiyor.

Nazım Hikmet'i hapse attırdığı ileri sürülen ve inanılan «Kötü Paşa» Fevzi Paşa emekli oluyor. Uzun hapisliğinin sekizinci yılında, 1946 yılının ortalarında bir mektupta yine af girişimi var. «Bugün sana iyi bir haber, daha doğrusu gerçekleşirse iyi olacak bir haber vermek için bu mektubu yazıyorum. Ben, bugün, B.M.M.'ne bir dilekçe ile başvurarak ve bir adlî hata, bir kanunsuzluk, bir gadra uğradığımı bütün kanunî delilleriyle ispat ede-

rek, cezamın kaldırılmasını istedim»[89]. Koşulların elverişli olmadığı bir tarih olduğu anlaşılıyor. «Biraz şaşırdığını, canım şimdi zamanı mı? diye düşüneceğini tahmin ediyorum, fakat diyalektik denilen nesne bir acayip şeydir ve hakikat bazan en umulmadık yerlerde tecelli eder». Bir son girişimi andırıyor.

«Kötü Paşa» Fevzi Paşa emekli oluyor, af umutları soluyor. 1947 yılı sonu olabilir ve belki de 1948 yılı başları; Nazım, şöyle geçerken, «af ihtimali kuvvetleşiyormuş» demekle yetiniyor. Af, Nazım'dan çok uzak kalıyor.

Bir masal, bu Saf Çocuk'un daha da yanması için ateşi yükseltiyor.

Burada bir Masal yanıyor.

Yanan insansa, yanmak güzelleşmek oluyor.

Ardı ardına iki mektup aktarmam gerekiyor. 24 Haziran 1898 tarihinde Berlin'den yazılmış olan Rosa Luxemburg'a ait; sevgilisine yazıyor. Şunları: «Kendim hakkında yazacağım pek bir şey yok, aslında. Daha önce yazdıklarımı tekrarlamak isterdim, ama sen yine yanlış anlarsın, üzülürsün. 'İçim buz gibi ve sakin' kişisel, sana ilişkin olduğunu sanmışsın, oysa ben kendi halimden yakınıyorum, hâlâ da sürüyor. Öldürücü duyarsızlık bu - bir otomat gibi davranıyor ve düşünüyorum - hareketleri yapan ben değilmişim bir başkasıymış gibi. Nedir bu? Anlat bana. Neyin eksik diyorsun. Yaşam, eksik olan bu işte! İçimde bir şeyler öldü gibi. Korku, acı, yalnızlık duymuyorum; bir cesedim ben» (*). Çok güzel; Rosa, pek bilincine varmadan, mektubunun aktardığım son cümlesinde Tanrı'yı anlatıyor. Korku, acı, yalnızlık duymamak; Tanrı'nın özellikleri oluyor. «Bir cesedim ben» diyor; «bir Tanrı'yım ben» diyebilirdi, yaşayan bir insan için, Tanrı olmak ile cesed olmak arasında mesafe sanıldığından çok kısadır.

Demirden çelik yapma süreci, bir «temizleme», İn-

(*) *Rosa Luxemburg, Sevgiliye Mektuplar, İstanbul, 1984, s. 84.*

gilizcesiyle «purify» işlemidir. Su ve ateş, karbonu yakıyor. Rosa'nın mektubu, dönüşü olmayan bir mücadelenin, insan üzerindeki benzer etkisini anlatıyor. Nazım Hikmet'in, hapishaneden, Vâlâ Nureddin ve karısına yazdığı mektup, Rosa'nın açıklığını daha da artırıyor; bütünleşiyor. Şunları dile getiriyor: «Yaşamak benim için sadece bir vazife oldu. İşte bundan dolayı da korkunç, kahrolası bir kuvvete ulaştım. Taşın, demirin, kuru tahtanın kuvveti.. Hani cüzzamlıların bedenleri hassasiyetini kaybedermiş ya, onların burunlarını yaksan hissetmezlermiş. İşte benim ruhum, yani şuurum, yani beynim ve cümle-i asabiyetim o hale geldi. Artık ıstırap çekmeme imkân yok, fakat şahsen saadet duymama da imkân yok. Hayatımdan bu iki kelimeyi attım» (*). Ne büyük bir saflıkla söylenmiş ve ne kadar gerçekçi! Tanrı'nın acı kadar mutluluk da duymadığı kesin.

«Tek kelime ile söylemek icabederse, fert olarak mevcut değilim». Hiç kuşku yok, aynı süreci, Büyük Şair, Mücadeleci Kadın'dan daha iyi anlatıyor. «Sevgi, şefkat, merhamet, güzelin karşısında hayranlık falan filân gibi şeyler benden uzak». Mücadele, insanı saflaştırıyor. İnsan, inanç türündendir; içinde yabancı madde olmayınca daha kuvvetli oluyor. Ancak, içindeki tüm yabancı maddeleri insan olan tek yaratıktır; saflaştıkça insan kalabilmek gerekiyor.

Devam ediyor: «Gayet kuvvetliyim. İnsafsız, haşin, acı bir kuvvet de değil. Çünkü, bunlar do bir çeşit cümle-i asabiye işidir, hassasiyet meselesidir. Sadece kör bir kuvvet, tabiat kuvveti gibi bir şey. Niye bu hale geldim? Zayıf bir insanken, sadece insanken, ne kadar bahtiyardım? Niçin bu bahtiyarlığı kaybettim? Niçin böyle kuvvetli bir insan oldum?» İnsanın kendi kuvvetine üzülmesi, kendisine şaşmasıdır. Kuvvetli insanın kendine şaşması, insan olarak kalabilmesidir. «Niçin böyle kuvvetli bir insan oldum? Bunun sebebi bir değil, yığınla... Yazmağa

---

(*) *Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, op. cit.*, s. *365.*

değmez». Ancak yaşamağa değer (*); her mücahit, yaşamayı bir görev biliyor.

Kendi gücünün artışını inceliyor. 1941 yılında Kemal Tahir'e de yazıyor. «Kemal, gün geçtikçe kendimin gittikçe daha kuvvetli politik bir varlık olduğumu anlıyorum. Politik kelimesini en doğru mânâsıyla anlıyorum tabii. Bundan dolayı da seksüel, cinsî kıskançlığın haricinde bende ya sevgi, ya nefret ve düşmanlık var. Fakat haset yok»[90]. Kıskançlık, kendinde olmayanın yalnızca kendinin olmasını ve sadece kendisine kapatmayı belli ediyor. İnsanîdir; Tanrı hiç kıskanmıyor. Kendinde olanı vermeyi biliyor, başkasında olanı kendinde sayıyor. «Fakat haset yok. Felsefede materyalist, hayatta idealist olmanın, olmaya çalışmanın bir hususiyeti de bu olsa gerek». Nazım, kendi gelişmesini anlamaya çalışıyor.

Nazım Hikmet'te kadın kıskançlığı var; annesine kadar uzanıyor. Otobiyografik romanı «Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim» bilinçli karışıklığına karşın, Nazım hakkında bilgi veriyor. Romanın kahramanı anlatıyor: «Anam Bethoven'i çalar piyanoda. Babam yalnız alaturkadan anlar. Yatılı okulda hastalandım. Revire kaldırdılar. Anam geldi. Peçesini açtı. Doktor da, tarih öğretmeni de orda. Kapat yüzünü, dedim. Dehşetli kıskanırdım anamı çocukluğumdan beri» (**). Nazım, büyüdü; ancak, kadınlarını hep ve çocukça kıskandı (***). Otobiyografik şiirinde

---

(*) «Yaşamak vazife haline gelince elden geldiği kadar da uzun yaşamak icabediyor. Onun için sıhhatıma da elden geldiği kadar bakıyorum».

ibid., s. 365.

(**) Gittikçe güçlenen ve gücüne şaşıran Nazım, babası hakkında şunları yazıyor: «Ben babamı çok severdim. Kuvvetsiz, zavallı, fakat iyi bir adamdı. Hayatı dehşetli severdi. Çabucak ölüverdi».

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 261.

(***) Nazım'ın kız kardeşi, bu kıskançlık olayı ile ilgili olarak Celile Hanım'ın şunları söylemiş odluğunu anlatıyor: «Deli bu çocuk. Billâhi deli! Kıskançlığın bu derecesine pes. Bu evlenince yarın, karısını sokağa da çıkarmaz».

«sevdiğim kadınları deli gibi kıskandım» diye yazdı; «şu kadarcık haset etmedim Şarloya bile».

Nazım Hikmet hep çocuk kaldı; büyüdükçe saflaştı.

Çocukluk arkadaşı Va-Nu, Nazım için şunları yazdı: «Gelişme devri Nazım'da ortalama insanınkinden daha gecikmeli olmuştu»[91]. Ekledi: «Benliğinin bir kısma, hafızasızlık, yatılı okul, dost ve eş vasiliği, hapishane hayatı yüzünden bir bakıma çocuksu kalmışken, benliğinin sanatkâr bölümünde, bulûğla birlikte bir sıçrama olmuştu bilinçaltından». Va-Nu, çocuklukla ilgili bu değerlendirmesini, daha sonra da sürdürüyor. Birlikte Anadolu İhtilâli'ne katılmak üzere İnebolu'da oldukları zamanla ilgili gözlemlerini «Nazım, bir bakıma hâlâ çocuktu» cümlesiyle anlatıyor[92]. «Vasiye muhtaçtı» diyor (*). Hapse girmeden vesayet ihtiyacı, bir yandan çocuksu olmak ve diğer yandan da günlük işlerle ilgilenmemek anlamına geliyor.

İçini zenginleştirmek, içini güzelleştirmek istiyor; içini geliştirecek sarsıntı ile ilgileniyor. «Anadolu'ya geçtim. Millet sıska atları, nuhtan kalma silâhı, açlığı ve bitiyle savaşıyordu. Yunan ordularına karşı. Milleti ve savaşını keşfettim. Şaştım, korktum, sevdim, bayıldım ve bütün bunları başka türlü yazmak gerektiğini sezdim, ama ya-

---

Samiye Yaltırım, Nazım, İstanbul, 1979, s. 32.

Şunları ekliyor: «Günü gelecek evlenecek Nazım. Hem de bir değil, bir kaç kere. Karılarını dehşet kıskanacak. Bu kıskançlık kadınından ayrılınca bıçakla kesilmişçesine bitecek. Ayrıldığı karısının adını bile ağzına almayacak. Sanki onunla hiç evlenmemiş, onu hiç kıskanmamış gibi».

Nazım, büyüyünce de çocuk kalabiliyor; öyle görünüyor.

(*) «Benim tertiplerimden yarar gördükçe güveni artı. Bütün parasını, harcırahını, bana teslim etti. O günden itibaren de yıllarca kendisinin fahri vekilharçlığını yaptım. Bütün seyahatlerimizde... Anadolu'da, Kafkasya'da, Rusya'da. Bir dükkânın önünden geçerken canı kebap, helva, pasta filân istedikçe tereddütlü ve mahcup yüzüme bakardı. Halinden anlardım: Tatlıyı severdi. İçeri sokar, yedirirdim».

Va-Nu, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 66.

zamadım. Daha büyük bir sarsıntı gerekti» (*). Hep sarsıntı peşinde koştu ve hep sarsıntı yaratmaya kalktı.

Nazım Hikmet, Babıali'de bir bayrak gibi dolaştı.

«Nazım, Babıali'de bir bayrak gibi dolaşırdı. Başına bir kasket geçirir, ceketini omuzlarına atar, göğsü bağrı açık sokağa fırlardı» (**), Nazım, kendisini abartmak zorundaydı.

Romantik, kendisini abartan adamdır. İnsanın çıkışı, romantiktir.

⁂

PIRIL PIRIL HÜR (***)

. . . .

İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telâşsız, rahat
seyredebiliyorum artık.
Artık şaşırtmıyor beni dostun kahbeliği,
elimi sıkarken sapladığı bıçak.
Nafile, artık kışkırtamıyor beni düşman.
Geçtim putların ormanından
baltalıyarak
ne de kolay yıkılıyorlardı.
Yeniden vurdum mihenge inandığım şeyleri,
çoğu katkısız çıktı çok şükür.
Ne böylesine pırıl pırıl olmuşluğum vardı,
ne böylesine hür.
İyice yaklaştı bana büyük karanlık.
Dünyayı telâşsız, rahat
seyredebiliyorum artık.

⁂

Nazım Hikmet, Türkiye'ye fazla geldi.

(*) *Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Birinci Cilt, s. 11.*

(**) *Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, s. 172.*

(***) Temmuz 1957 tarihinde yazılmış bu şiirin özgün adı, «Son Otobüs». Adını ben değiştirdim.

İleriye atılmış Türk aydını oldu (*). Kafese kondu.
Teori bir açılım oldu; sevinç.
Bilim, bir zorunlulukları bulma süreci; acı.
İhtilâl, zorunlulukları özgürlüğe çevirme sanatı; patlama.

(*) «Yaşayışıyla, şiirleriyle, gençlik üzerinde o vakte kadar hiç bir şaire nasip olmayan bir nüfuz kazanmıştı. Okullarda bile çocuklar onun şiirlerini ezberlerdi. Sokakta, ikide bir, hayranlarından biri yolunu keser, ondan bir imza koparmaya çalışırdı».

Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, op. cit., s. 173.

BİRİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 K. Feiling, A History of England, London, 1950-1970, s. 535
2 ibid., s. 536
3 Sabiha Sertel, Roman Gibi, İstanbul, 1969, s. 151
4 ibid., s. 161
5 Emin Türk Eliçin, Kemalist Devrim İdeolojisi, İstanbul, 1970, s. 26
6 ibid., s. 28.
7 Naci Sadullah, Millî Şef İsmet İnönü, Ses, 1939, Sayı 1, s. 12
8 Turan Erol, Günümüz Türk Resminin Oluşum Süreci İçinde Bedri Rahmi Eyüboğlu, Doçentlik Tezi, Çoğaltma, s. 93
9 Zahir Güvemli, Abidin Dino, Yeni Adam, 1940, Sayı 299, s. 11
10 Baltacıoğlu'nun mektubu, Dino'nun cevabı, Ataç'ın müdahalesi daha sonra Yeni Adam Dergisi'nde yayınlanıyor. Aktarmaları Yeni Adam'dan yapıyorum.
İ.H. Baltacıoğlu, Abidin Dino'ya Açık Mektup, Yeni Adam, 1940, Sayı 264, s. 10
11 İlhami Soysal, 150'likler, İstanbul, 1985, s. 6
12 İ.H. Baltacıoğlu, Nurullah Ataç'a Mektup, Yeni Adam, 1940, Sayı 284, s. 13
13 ibid., s. 17
14 Suphi Nuri İleri, Türk Köylüsü, Yeni Ses, 1939, Sayı 2, s. 2
15 ibid., s. 22
16 Hüsamettin Bozok, Türk Edebiyatında Köylü, Ses, 1939, Sayı 4, s. 11
17 Abidin Dino, Karac' Oğlan, Yeni Ses, 1939, Sayı 1, s. 5
18 İlhan Başgöz, Karac' Oğlan, İstanbul, 1977, s. 11
19 ibid., s. 11-12
20 Sabahattin Eyüboğlu, Pir Sultan Abdal, İstanbul, 1977, s. 7
21 ibid., s. 9
22 ibid., s. 11
23 ibid., s. 14

24 ibid., s. 21
25 Abidin Dino, Türk Tiyatrosu Nasıl Doğacak, Yeni Ses, 1939, Sayı 1, s. 21
26 Abidin Dino, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na Açık Mektup, Yeni Ses, 1939, Sayı 2, s. 17
27 Baltacıoğlu İsmail Hakkı, Münevverden Gelen Mukavemet, Yeni Adam, 1940, Sayı 270, s. 2
28 Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, Ankara, 1968, s. 256-257
29 Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, Ankara, 1981, s. 109
30 Turan Erol, Günümüz Türk Resminin Oluşum Süreci, op. cit., s. 246-247
31 Sabahattin Eyüboğlu, Yeni Türk Sanatkârı Yahut Frenk'ten Türke Dönüş, İnsan, 1938, Sayı 1, s. 31
32 Ahmet Hamdi Tanpınar, Yahya Kemal, İstanbul, 1962-1982, s. 47
33 Sabahattin Eyüboğlu, Yeni Türk Sanatkârı, op. cit., s. 32
34 Hasan İzzettin Dinamo, İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları, İstanbul, 1984, s. 139
35 ibid., s. 59.
36 Hasan Tanrıkut, Şiirde Sağ ve Sol, Gün, 1946, Sayı 19, s. 2
37 Asım Sarp, Türk Şiirinde İleri Anlayışın Başlangıcı, Gün, 1946, Sayı 15-16, s. 10
38 Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 127
39 Turan Erol, Günümüz Türk Resminin Oluşum Süreci, op. cit., s. 83
40 Vedat Nedim Tör, Yıllar Böyle Geçti, İstanbul, 1976, s. 35
41 İlya Ehrenburg'un Hatıraları, İstanbul, 1968, s. 86
42 Reşit M. Ertüzün, Sabahattin Ali Olayının Gerçeği, İstanbul, 1985, s. 67
43 A. Kadir, 1938 Harp Okulu Olayı ve Nazım Hikmet, İstanbul, 1977, s. 182
44 Fahir Armaoğlu, Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara, 1973, s. 736
45 ibid., s. 737
46 Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 9
47 ibid., s. 46
48 ibid., s. 20
49 Hikmet Altınkaynak, Edebiyatımızda 1940 Kuşağı, İstanbul, 1977, s. 158
50 Hasan İzzettin Dinamo, Edebiyat Anıları, op. cit., s. 50
51 Hikmet Altınkaynak, Edebiyatımızda 1940 Kuşağı, op. cit., s. 63
52 ibid., s. 60

53 ibid., s. 84
54 Fikret Otyam, Arkadaşım Orhan Kemal ve Mektupları, İstanbul, 1975, s. 206
55 Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1979, s. 230
56 C.R. Darwin, Türlerin Kökeni, Ankara, 1970, s. 170
57 Rıfat Ilgaz, Yokuş Yukarı, İstanbul, 1982, s. 67
58 Demirtaş Ceyhun, Çağımızın Nasrettin Hocası: Aziz Nesin, İstanbul, 1984, s. 68
59 Hikmet Altınkaynak, Edebiyatımızda 1940 Kuşağı, op. cit., s. 220-221
60 Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, op. cit., s. 42
61 ibid., s. 76
62 M. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım 1905-1950, İstanbul, 1968-1977, s. 236
63 Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, op. cit., s. 10
64 ibid., s. 77
65 ibid., s. 52
66 Hasan İzzettin Dinamo, Edebiyat Anıları, op. cit., s. 120
67 A. Kadir, 1938 Harp Okulu Olayı, op. cit., s. 182
68 Vedat Nedim Tör, Yıllar Böyle Geçti, İstanbul, 1971, s. 28
69 Hasan İzzettin Dinamo, Edebiyat Anıları, op. cit., s. 104
70 Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar, op, cit., s. 191-192
71 Baskın Oran, İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Sosyal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar, SBF Dergisi, Eylül 1969, Cilt XXIV, Sayı 3, s. 252
72 Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, 1945-1970, Cilt IV, İstanbul, 1971, s. 42
73 ibid., s. 107
74 Ayın Tarihi, Aralık 1947, Sayı 169, s. 25
75 Vatan, 6 Ocak 1949
76 M. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, op. cit., s. 165
77 Nazım Hikmet'in Şiiri Plağa Alındı, Resimli Ay, 1930 Ağustos, s. 21
78 Şevket Süreyya Aydemir, Benerji Kendini Niçin Öldürdü?, Kadro, 1932, Sayı 4, s. 31
79 ibid., s. 39
80 İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti 1946-TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, Birinci Cilt, İstanbul, 1976, s. 164
81 ibid., s. 166
82 Falih Rıfkı Atay, Nazım Hikmet, Yön, 1965, Sayı 110, s. 15
83 Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul, 1979, s. 370

84 Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 90
85 ibid., s. 110
86 ibid., s. 184
87 ibid., s. 206
88 ibid., s. 240
89 ibid., s. 332
90 ibid., s. 122
91 Vâlâ Nureddin, Bu Dünyadan Nazım Geçti, İstanbul, 1975, s. 22
92 ibid., s. 66

Birinci Bölüm İçin Birinci Ek

EMİN TÜRK'ÜN SAVUNMASI 1930

Hâkim Efendiler!

Benim gibi naçiz bir şahsın felâketi o kadar ehemmiyetli değildir; ehemmiyetli olan: «Gençler, vatandaşlarımızın ıztırabını böyle yüksek sesle söylemeğe cesaret ederseniz işte böyle mahkûm olursunuz!» gibi iman söndüren bir mânâ ifade etmesidir. Bence, fenalıkları görmek her Türk gencinin hakkı, göstermek vazifesidir. Ona: «Sus!» demek haksızlık olur ama artık susturmanın ne demek olduğunu bilmiyorum.

«Makalemi yazarken ne kadar samimî idisem, müdafaamı yazarken de o kadar samimî olacağım. Yalnız ittiham edilen satırlara ayrı ayrı cevap vermeden evvel, fikrimi umumî olarak söylemek isterim :

Beyfendi, Gazinin: «Bu memleketin hakikî sahibi ve efendisi köylüdür; onun karşısında kemâli hicap ve ihtiram ile iğilelim; o emredecek, biz yapacağız», dediği zamanın üzerinden uzun seneler geçmiştir. Buna rağmen köylünün emirlerini yapmak değil, onun, iniltilerini bile duymak istemiyen bazı orta zaman artıkları vardır. Ben, memleketin hiç bir halk tabakasına değil, demokrat Türkiye'de maalesef bulunduğu görülen bu derebeyi zihniyetli adamlara hücum ettim. Bundan dolayı Cumhuriyet adliyesinin beni mahkûm edeceğini zannetmem.

Şimdi yazımın münderecatına geçiyorum: Müddelumumî Bey, hükûmetin Ziraat Bankası vasıtasile verdiği

parayı, köylünün tohum almakta kullanamayıp yemiş olduğu hakikatini kuvvetle ifade edebilmek için köylüye söylettiğim: «Efendi! Biz onları yuttuk; hani uzun müddet aç bırakılmış bir köpek kendisine atılan bir parça eti nasıl hap! diye çiğnemeden yutuverir; işte tıpkı öyle!.» Sözünü, hükûmetin yardımını bir köpeğin ağzına atılmış bir kemik gibi tasvir etmiş olmakla ittiham ediyor. Bu tabir, yekdiğerinden korkan iki düşman kuvvetin birbirine yaptığı sahte cemilekârlık hakkında kullanılır. Benim, halk ile hükûmeti iki düşman gibi telâkki etmediğime en büyük delil, yine makalenin içindedir. Sonralara doğru: «Halka dayanan, halk için var olan bir hükûmetimiz var... Sizin hakkınıza tecavüz eden, isterse hükûmete mensup memurlardan bir kaymakam, bir doktor, bir mebus, bir hâkim olsun, sizin yaptığınız kanunların haricine çıkamıyan, size karşı mesul olan hükümet hakkınızı iadeye mecburdur. Bugün hükûmetin kuvvetlerini bilfiil müdafaa etmiş inkılâpçılar var. Sizin hakkınızı isteyişinizi gücenerek değil, bilâkis mesut olarak dinliyeceklerdir.

Çünkü kendi kurdukları inkılâbın köylülerin kafasına varıncaya kadar yerleşmiş olduğunu görerek hayatlarının en yüksek zevkini duyacaklardır».

Diyorum. Eğer bu kısımlara dikkat etmiş olsalardı, mevzuu bahis teşbihin o suretle tefsirine bir «karine-i mania» elde etmiş olurlardı.

Hem hükûmetin yardımını köpeğin ağzına atılan kemik gibi göstermeye mantıkî bir sebep de yoktur; Ziraat Bankasının verdiği parayı birçok çiftçilerin tohum almakta kullanamadıkları ne kadar hakikat ise, birçoklarının o sayede açlıktan ölmekten kurtuldukları da o kadar hakikattir. Bu, az iyilik midir?..

Burada bu kadar alıngan davranan Müddeiumumî Bey, gönlüm isterdi ki şu muhavereye de dikkat etsin: Köylü — Efendi, çiftçi tohum ekebildi mi ki kaldırsın? Ben — Acayip! İşte tarlalar yığınla, harmanlar tınazla dolu ya! K. (mânâlı bir gülüşle) — Onlar baban gibi sırtı kalın birkaç reçberle kasabadaki insaniyetli efendilerin».

Reis Bey! Ben böyle hâilevî bir yazıya babamı fantazi olsun diye karıştırmadım. Köylünün bu sözüyle babamı, ceza kanununda yeri olmıyan bir cürmün sahibi gibi gösterdiğimin tamamile farkındayım. Fakat ne yapayım ki: Şahsıma veya aileme temas ettiği için hakikati tahrif etmek hilkat ve itiyadında değilim. Bir başka yerde de: «Öyle köyler gördüm ki muallimi bile maaşını yüzde iki yüz faizle işletiyor; hem de köylünün şükran ve minnet hislerile muhat olarak» diyorum.

Reis Bey! Ben muallimim; mesleğimin şeref ve hayasiyetini korumayı elbette herkesten daha iyi bilirim. Bu elîm hakikati ne derin bir vicdan azabile söylediğimi tarif edemem. İşte huzurunuzda tekrar itiraf ediyorum ki: Gördüğüm köylerin çoğunda muallimi, köylü ineğini sağanların başında buldum.

Gelelim makalenin, bir sara hastalığın köylerde yüzlerce kurban verdiği halde önüne geçmek için hiç bir tedbir alınmadığından bahseden kısmına: Beyefendi! Bu kısım, tahkikata lüzum görseydiniz bütün dehşetile meydana çıkacağı muhakkak olan hakikî bir faciadır. Huzurunuzda bulunduğum şu dakikada dahi aynı hastalık vatandaşlarım arasından birçok kurbanlar almakta, hatta aziz anamın, sevgili kardeşlerimin hayatı tehlikede bulunmaktadır. Birkaç gün evvel öğrendim ki hükûmet, âfetin önüne geçmek için teşebbüsata girişmiş; Nevşehir'den Avanus kazasına birkaç doktor göndermiştir. Bu hayırlı teşebbüs daha evvel başlıyabilirdi; şikâyet ettiğim veçhile birbirine ikişer üçer saatlik mesafede bulunan Avanus, Arabsun, Ürgüp kazalarında hiç olmazsa hıfzısıhhanın yollarını gösterecek bir tanecik doktor bulunaydı!

Böyle şümullü ve dehşetli bir facianın karşısında feveran eden vicdanıma tercüman olarak söylediğim söz: «Heyy!! Aksırığı, öksürüğü için hususî doktor kullanan asil adamlar!»

Biliyorum siz, bu sözleri mahsus uydurulmuş bir masal, yahut Afrika vahşilerine ait bir hikâye zannediyorsunuz. Sizin beş yüz mumluk ampullerin aydınlattığı salonlara alışan gözleriniz bu karanlık çukura nüfuz edemez!

Ve inanmazsınız ki Anadolu'nun bir çok kazaları senelerce ve senelerce bir belediye doktorundan bile mahrum yaşar. Çünkü köylünün dişini söker gibi söküp verdiği kuruşlarla işleyen müessesenin yetiştirdiği doktorlar Anadolu'ya «Bekayi elyak» kanununa ferağ ederek sizin mübarek vücutlarınıza nigehban olmak üzre büyük şehirlere koşmuşlardır. Siz yaşayan efendiler, sinirlerimizin verebildiği bütün zevk ve heyecanları tartarak yaşamayın!

Buradakiler oradakilerin kefaretini sırtlan dişli ölüme bol bol ödüyor.

Bu söz evvelâ yanmış bir yüreğin samimî bir galeyanıdır. Saniyen hakikattir: Anadolu'nun birçok kazaları senelerce bir belediye doktorundan bile mahrum yaşarken meselâ İstanbul'un her meşhur apartmanı adeta bir doktor kolonisi halinde değil midir? Kötü bir maksatla olmadıktan sonra hakikati söylemek neden cürüm oluyor?

Hem birinci muhakemede de söylediğim gibi ben bu sözle milletin herhangi bir tabakasını değil, «Türkiye'yi Şişli tramvay tevekkuf mahalliyle Tünel arası zanneden» fertleri kastettim. Benim bu sözlerimle millet bu çeşit insanlara karşı nefret duyacaksa bunun fenalık neresinde? Bu, hepimizin dileğidir.

Neticeye geliyorum: Verilecek herhangi bir mahkûmiyet cezası benim için büyük bir felâket hazırlayabilir. Fakat benim gibi naçiz bir şahsın felâketi o kadar ehemmiyetli değildir; ehemmiyetli olan: «Gençler! Vatandaşlarımızın ıztırabını böyle yüksek sesle söylemeye cesaret ederseniz işte böyle mahkûm olursunuz!» gibi iman söndüren bir mânâ ifade etmesidir.

Bence, fenalıkları görmek her Türk gencinin hakkı, göstermek vazifesidir: Ona: «Sus!» demek haksızlık olur amma artık susturmanın ne demek olduğunu bilmiyorum.

. . . . . .

Resimli Ay, Mart 1930.

Birinci Bölüm İçin İkinci Ek

CHP'NİN ANADOLU RESİM GEZİLERİ

Ahmet Muhip Dıranas (*)

«Bu vurgun, bu rüşvet, bu yolsuzluk ve hırsızlık dönemi halkı bezdirdi: Bir tarafta açlık, bir tarafta görülmemiş bir servet akını halkın nefretini artırdıkça artırdı. İttihatçılar, halkın bu öfkesini hafifletmek için her çareye başvuruyorlardı».
«Bunlar içinde en çok göze batanı aydınları satın almak için başvurdukları yoldu».
«Enver Paşa birdenbire aydınların koruyucu rolünü oynamaya başlamıştı. Memleketin belli başlı yazar ve sanatçılarına güya eserler ısmarlıyor ve getirilen eserlere bol keseden hediyeler veriyordu».
«Bunlar arasında tanınmış ve sevilmiş büyük edebiyatçılar, sanatçılar, vardı. Meselâ Abdülhak Hamit'e bile 50 sayfalık bir küçük şiir kitabı için beş yüz altın verilmişti».

M. Zekeriya Sertel
Hatırladıklarım 1905-1950, s. 68-69.

«Böyle bir muamele de şair ve o sıralarda Ayan Meclisi Azasından bulunan Abdülhak Hamit Bey hakkında cereyan ve Meclis-i Vükelaya aksetmişti. Harbiye Nezareti, Harbiye tahsisat-ı mesturesin-

---

(*) Güzel Sanatlar, Haziran 1942, Sayı 4, s. 75-85.
Adını değiştirmedim. A.M.D. harflerini açtım.
Yazının başlarına aktarmaları ekledim. Enver, çok sayıda yazarla birlikte daha çok sayıda ressamı görevlendirdi.

den (örtülü ödenek, y.k.) evvelce Abdülhak Hamit Bey'e verildiği anlaşılan 124.600 kuruş hakkında kendisinden bir izahat talep etmiş, O da bu paradan 100.000 kuruşun 'Yadigâr-Harb' namındaki eseri için mükâfaten verildiği ve 24.600 kuruşunun da edebî yazılar yazmak hususundaki hizmetlerinden dolayı kendisine kayd-ı hayat ile bir ikametgâh tahsisi o zaman kararlaştığı cihetle oturduğu apartmanın iki senelik icar bedeline sarf olunduğu şeklinde bir cevap vermiştir».

M. Tayyib Gökbilgin
Milli Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, s. 134.

Cumhuriyet Halk Partisi, dört yıldan beri Türk resmini derinden ilgilendiren bir sanat hareketine girişmiş bulunuyor. Her senenin yazında on ressamımızı memleketin türlü köşelerine göndererek oralarda çalıştırıyor. Böylece şimdiye kadar dört yıl içinde kırk ressamımız, yurdun kırk vilâyetinin tabiatında ve insanında vazifelendirildi. Bu defa halkevlerinin X uncu yıl dönümü münasebetiyle Ankara'da Sergievi binasında açılan «Yurt Resim Sergisi» işte bu teşebbüsün mahsulüdür.

Burada 400 e yakın tablo teşhir edildi. Bu; ortalama bir hesapla her ressamın bu seyahatten 10 tablo ile dönmüş olması demektir. Fakat, asıl değer, işin keyfiyet tarafındadır. Her şeyden evvel, uzun yıllar kapandığı tek bir şehrin belli manzaralarından, belli ışık ve renklerinden, belli insanlarından bıkıp yorulmuş ve eskittiği tabiatla alışverişini kesmek üzere bulunmuş ressamlarımızda bu gezilerin yaptığı veya yapması lâzım geldiği değişmelere ve yeniliklere işaret etmelidir. Bu değişme ve yeniliği Yurt Resim Sergisindeki 400 tuvalden açıkça görmek mümkün olmayabilir. Her ressam için ayrı bir mânâ saklıyan bu yeni tabiatların tam bir coşkunlukla ifade edilememiş olmasında birtakım mucip sebepler vardır. En başta, yeni bir tabiat, yeni bir ışık ve yeni bir hayatla karşı karşıya gelen ressamın, eserinden ziyade sanatını ve meselelerini düşünmeye ve kendisiyle bu tabiat arasındaki münasebet ve alışverişi kurmaya mecbur oluşu keyfiyeti

gelir. Sonra da, hiç tanımadığı bir atmosfer altında nihayet bir, bir buçuk ay gibi sanat için hiç olan bir zaman çerçevesine eser sığdırmağa çalışması... Beaudelaire'in:

Gönül çalışmaya teşne lâkin
Sanat uzun, heyhat, zaman kısa!..

mısralariyle anlattığı şey hele resim sanatı için ne kadar doğrudur.

***

Şimdi ressamlardan bahsedelim.

1938 yılı içinde seyahat eden ressamlar şunlardır:

Ali Avni Çelebi: Malatya'ya gitmiştir. On üç tuvalle dönmüştür. Kübist telâkkiyi ve örneklerini memleketimize getiren ilk ressam Ali Avni Çelebi'dir. Memleketimizdeki ihtilâlci sanat hareketleri önce onunla başlamıştır, denilebilir. Hiçbir zaman müfrit olmıyan bu ressamımızın, Avrupa'dan döndüğü sıralarda, yapmış olduğu resimler ve bunlar arasında birkaç kompozisyonla bilhassa, (Maskeli balo) kompozisyonu, sayılı tuvallerimiz arasında yer alan eserlerdendir. Kübizmanın, ancak kendi sanatına lüzumlu olan taraflarını ve daha ziyade mantığını alarak gerçek sanatkârlara mahsus endişeler ve araştırmalara kendini veren; ve modern sanat felsefesinin aksine, terkibî bir çalışmaya gitmesini bilmiş olan Ali Avni Çelebi'nin son zamanlarda bir bezginlik, bir ihtiyarlık içinde olduğunu esefle söylemek lâzımdır. Nitekim Malatya'dan getirdiği peyzajlarda da bu hal görülüyor. Boyalarını palette ezip karıştırmağa bile üşenen bir hal ki bir geçici maraz gibi görünmesi, tek teselimiz oluyor. Kendisi Müstakillerdendir.

D grubundan **Bedri Rahmi Eyüboğlu:** Edirne'ye giden bu genç ve taze ruhlu ressamımız oradan on bir tuvalle dönmüştür. Bu tuvallerde Bedrinin her zamanki tazeliği, tatlı güzelliği ve fantazileriyle şairliğin oyunları ve liriz-

ması vardır. Ancak bu tazelik ve şiirlilik onu yeni tabiatı ihmal etmeğe ve kendi alışageldiği virtüozluğunu tekrarlamağa götürmüştür.

Cemal Tollu: Antalya'ya gitmiş ve on yedi tuvalle dönmüştür. Daha sağlam bir netice elde etmiş gibi görünmektedir. Bilgisi mükemmel, renkleri hareketli.. Eski tıkız çalışmasından eser yoktur. Mahallî hususiyetleri de aksettirmeğe çalışmıştır. D grubundandır.

Güzel Sanatlar Birliğinden **Feyhaman Duran:** Gittiği yer Gaziantep'tir. Dokuz tuval vermiştir. Belli şahsiyeti içindedir. Tabiatı aynen resmetmeğe çalışmıştır. Gezinin kendisine yeni bir şey ilâve edip etmediği belli değildir.

Hiçbir teşekküle bağlı olmıyan **Hâmit Görel:** Erzurum'a gitmiştir. En verimli olanlardan biridir. On dokuz tuvalle dönmüştür. Bu tuvaller biribirinden güzeldir. Bilhassa local ahengi çok iyi temin eden Hâmit Görel, yeni bir ışık ve atmosfer aksettirmiştir. Çalışma tarzı her zaman olduğu gibi ciddî ve sağlamdır. Bazıları bu tuvallerin biraz karanlık olduğu iddiasındadırlar. Biz o kanaatte değiliz. Bilâkis bu loşluğun eserlerine klâsiklere has bir derinlik verdiği fikrindeyiz. Bu gezilerde en çak başarı gösterenin Hâmit Görel olduğu söylenebilir.

Güzel Sanatlar Birliğinden **Hikmet Onat:** Bursa'ya gitmiştir. Yedi resim yapmıştır. Eserlerine yeşil renk hâkimdir. Fakat bu yeşiller, bilmiyoruz, Bursa'nın derin ve sonsuz yeşilini verebiliyor mu? İsminin başında Yeşil sıfatını taşıyan Bursa, hayalimizin penceresinden akseden manzarası ile rüyaların hemşiresidir. Bursa için Sezanların, Kurbelerin yeşilleri lâzımdı. Hikmet Onat, Bursa'nın manzaralarını bir fotoğrafçı gözüyle aksettirmeğe çalışmıştır. Sanatına bir yenilik ilâve edip etmediği kendisince bilinecek bir keyfiyettir.

Mahmut Cuda: Müstakillere bağlı bu ressam, ancak dört tuvalle dönmüştür. Daha ziyade ışık gölge tarzını tercih etmiştir. Renkten ve atmosferden ziyade desene ehemmiyet vermiştir. Bilgili ve sabırlı fakat az hislidir. Metotlu eserleri küçümsenmekten uzaktır.

Konya'ya giden **Saim Özeren** de yalnız dört resim

yapmıştır. Bunlar arasında Mevlâno Türbesi bizim için tarihî ve hususi bir mânâ da taşır. Bununla beraber resim sanatında bu cinsten mânâların hiçbir değeri yoktur. Ressamın mevzuunu ne şekilde murakabe ve ifade ettiğine, plâstiğe ne derece tatbik ettiğine bakarız ve nihayet mevzuun cemiyette, tabiattaki ve gerçekteki mânâsiyle plâstikte alması lâzım gelen mânâsı arasındaki ilişikleri düşünürüz. Bu bakımdan da, coşkun formları heybetleştirilmiş ışık gölgeleri, kabarık ve raksan bulutlariyle Mevlâna Türbesi muvaffak bir eserdir. Saim Özeren Müstakillerdendir.

Güzel Sanatlar Birliği müessislerinden **Sami Yetik:** İzmir'e gitmiştir. Sekiz resimle dönmüştür. Manzaralarını daha ziyade kuşbakışı görmüştür. Fotoğrafik kompozisyonlar düşünmüş gibidir. Tuvallerinde güneş ışıklarına fazla yer verilmiş ve patlarla çalışılmıştır. Yeni buluşlar göstermez.

Müstakillerden **Zeki Kocamemi**'nin altı tuvali vardır. Rize'dendir. Bilhassa Müftü camiini övmek isteriz. Zeki, sağlam, derin ve çok hesaplı çalışan bir ressamdır. Kendisinin bu meziyetlerini Rize tuvallerinde takdirle seyrediyoruz.

1939 yılında seyahat eden ressamlar

Cevat Dereli: Sinop'a gitmiştir, dokuz tablo yapmıştır. Bu gezilerde kendi kendisini bulan şahsiyetlerin başında gelir. Sinop yolculuğu, Cevat'ın yaratıcı hamlesi olmuştur. Bu tuvaller taze, şahsî ve ahenktar renklerin bir melodisidir. Mükemmel bir lokal içinde bütün tablolarını saran loş orman yeşilleri ve onları yumuşatan griler kurtulmuş bir ruhun bir aynadan akisleri gibidir. Fakat Cevat'ın bütün olgunluğu değildirler. Kendisiyle beraber aynı yılda geziye çıkan on ressam arasında birinciliği almıştır. Müstakillerdendir.

D grubundan **Abidin Dino**'nun gittiği yer Balıkesir ve getirdiği resim dokuz tanedir. Garip ve kendine mah-

sus Abidin Dino, sanat telâkkisiyle, eserleri arasındaki bağı gene ancak kendisi çözebilir. Fakat bize göre bütün bu iş bir «Extravagance»tan başka bir şey değildir.

Seyfi Toray: Trajik olan renkleri ve mevzuları seven ruhuna uygun bir yere gitmişe benziyor: Diyarbakır. On iki tuval getirmiştir. İkisi manzara, biri yoğurt satan kızlar adlı bir kompozisyon ve dokuz tanesi portredir. Arkadaşları içinde bu gezilerden en fazla portre ile dönen odur. İki peyzajında bir sunilik, zoraki bir romantizma vardır. Sert ve uzun fırça darbeleri, karanlık ve ölüm kokan bir fırtına havası içinde harabeye benziyen binalar ve baykuş koğuklarını düşündüren pencereler. Fakat portreleri, bize, arık toprakların üstünde çatlak ayaklarla gezen ve sadece çalışıp şarkı söyliyen ve her hallerinde Ortaasyalı cetlerinin haşin izlerini taşıyan güneş kokulu, kil renkli Anadolu kadınlarını verir. Ellerinde tuttukları karpuzların kırmızısı onları büsbütün canlandırır. Yoğurt çanaklarının neftisi Şeyfi'ye has bir renktir. Yalnız bu portreler, birlbirinin kopyesi denecek kadar birlbirlerine benzerler. Bu hal, Seyfi'nin aleyhine bir taktik hatası olmuştur. Hiçbir teşekküle mensup değildir.

Güzel Sanatlar Birliğinden **Âli Karsan**: Bolu'ya gitmiştir. On iki manzara yapmıştır. Bu resimler bir bakışta güzel görünürler; fakat dikkat edilince boyalarda bir çiğlik ve biteviyelik kendini hissettirir. Daha ziyade soğuk renkleri kullanmış olması paletinde göstermediği titizliği büsbütün meydana koyar. Bolu gibi zengin tabiatlı yer, daha fazla alın teri ve hislilik isterdi.

Sabiha Bozcalı: Müstakil ressamlar ve heykeltraşlar birliğinden olan bu kadın ressamımız, Zonguldak'tan garip bir dağarcıkla dönmüştür. Dokuz tuvalinin dokuzu da fabrikalara ve makinelere aittir. Sulu boya tesiri verdikleri gibi acele ve baştan savma yapılmış mecmua resimlerini düşündürmektedirler.

D grubundan **Zeki Faik İzer**: Eskişehir'de çalışmıştır. On dört tuval getirmiştir. Bu resimler çok hafif görünmektedirler. Çırpıştırılmış hissini verirler. Daha ziyade yapılması düşünülen tablolar ve kompozisyonlar için azı-

cık boyalarla tutulmuş notlar gibidir. Bununla beraber, bir nevi zarafetleri var.

Turgut Zaim: Bütün ressamlarımız arasında ve bütün sergilerde olduğu gibi, bu sergide de kendi başına kalmış bir yüz. Kayseri'ye gitmiştir. Dokuz resim yapmıştır. En cüretli araştırmaya girmiş olan bu ressam, minyatürlerden aldığı ilhamı genişletmeğe ve derinleştirmeğe çalışmaktadır. Fakat seneler geçtiği halde katî bir sonuca varamayışının sebebi nedir? Masallardakine benziyen badem gözlü Türkmen kızları, alışageldikleri minyatürler dünyasından bir türlü ayrılamazlar. Son zamanlarda, resimlerine perspektivi ve derinlikleri koydu. Fakat o yassılık bir türlü gitmiyor. Şimdi renklerin ince farklarını tetkik etmeğe başlaması beklenir. Zira bugünkü renkleri düz satıhlar halinde, biribirlerine akisleri vurmadan, lüzumundan fazla itibari olarak toplanırlar. Kırmızı, mavi, yeşil büyük lekeler halinde ki, göze hoş görünmüyor da değildir. Minyatürlerde olduğu gibi, bir nevi seksapel, bizi onlara doğru çekmektedir. Kendisi hiçbir teşekküle bağlı değildir.

Müstakillerden olan **Refik Epikman** bütün eserlerinde gördüğümüz sertliği muhafaza ediyor. Fazla teknik olma endişesi, eserlerinde, his tarafını öldürüyor. Buna rağmen geziden aldığı neticeler umumiyetle lehinedir. On bir tuvalle dönmüştür. En güzel peyzajlarından bir tanesinin ortasına koyduğu mavi leke tabloya kazara mavi mürekkep dökülmüş hissini veriyor.

Hiçbir teşekküle bağlı olmayan **Malik Aksel**, tablolarına en fazla insan koyanlardan biridir. Kuvvetli tarafı eserlerindeki lokaldir. Bu lokalde islâmî bir hususiyet gösterir gibidir. Sıvas'a gitmiştir. On bir tuvalle dönmüştür. Bu tuvallerde de aynı hususiyetler ve aynı Malik Aksel vardır. Sadece manzaraların kendileri değişmişlerdir. Sıvaslı kız eski portrelerindeki aynı marazi yüzü taşır. Kırık dökük gibi duran bir desen, bu eserlere düşünülmüş ihmalin zarifliğini verir. Malik hüzünlü karakterini muhafaza etmektedir.

Güzel Sanatlar Birliğinden **Ayetullah Sumer:** Afyon'a

gitmiştir. Dokuz eser vermiştir. Piâstik endişeleri bir tarafa atarak tesirlerini edebiyat yaparak elde etmeye çalışmıştır. Basit bir şairanelik! Kâfi değil... Mahallî hususiyet olarak Afyon Âbidesinin kocaman bir figürünü resmetmenin ne dereceye kadar kendisini gayeye ulaştırdığını Allah bilir.

1940 yılı içinde seyahat edenler:

D grubundan **Arif Kaptan:** Kastamonu'ya gitmiştir, dokuz tuvalle dönmüştür. Büyük bir değişiklik göstermez. Her zamanki resimlerine benzeyen bu tuvaller, gene her zaman yaptığı resimler kadar güzeldirler. Şehrin muayyen semtlerini ve hususiyetlerini seçmesi bakımından bir yenilik gösterir. Alıştığı ve çok tekrarladığı güzeli, Kastamonu'da unutsaydı ve orada yeni bir acemilik devresine girseydi, kendisi için daha iyi olmaz mı idi diye düşünüyoruz. Hassasiyeti tek cepheli midir diye bir tereddüdün mevsimi henüz gelmemiştir.

Edip Hakkı Köseoğlu: Seyhan'da yaptığı yolculuktan dokuz tuvalle dönmüştür. Mevzularını Seyhan'ın hususiyetlerinden seçmiştir. Fakat sıcak bir memleketin ışık ve atmosfer hususiyetini vermek endişesiyle olacak, eserlerini saran sarılık biraz kaba ve iptidai bir atmosfer denemesidir. Bununla beraber, (Pamuk tarlası) serginin övülecek eserlerinden biridir.

Elif Naci: Samsun'a gitmiştir. Sekiz tuvalle dönmüştür. Bu eserler umumiyetle Elif Naci'nin en güzel eserleri arasındadır. Çarşambanın çarşambası adını taşıyan kompozisyonunu zikretmek isteriz. Mahallî hususiyeti itina ile verenlerden biridir. Kendisi D grubundandır.

Gene D grubundan **Eşref Üren:** Yozgat'a gitmiş ve on dört tuvalle dönmüştür. Soğuk renklere daha çok yer veren Eşref, arkadaşları arasında zarifliğiyle belirir. Kendisini tekrar etmesi başlıca kusurudur. Nitekim, Yurt sergisindeki 14 resmi bu tekrarın kurbanlarıdır. Aynı tarzda, aynı renklerde, aynı ebatta olan bu resimler insanı bık-

tırıyor, ayrı ayrı üzerlerinde durmak imkânından mahrum ediyor. Ve bu suretle o resimlerin ince güzellikleri görülmemiş oluyor. Halbuki bu seyahatte her bakımdan bir hamle yapabilirdi.

Halil Dikmen: Giresun'a gitmiş, dokuz eserle dönmüştür. Bu yılın birinci mükâfatını kazanmıştır. Hakettiği bir mükâfat. Bilhassa, iki kompozisyoniyle bu seyahatte en verimli neticeyi elde etmiştir. Halil'in derin bir bilgiye dayanarak çalışmasını kendisi için tehlikeli görenler vardır. Eski üstatların yolunu tercih etmiş olması ve bu yüzden resim sanatının çetin taraflarında şahsiyet yapmağa çalışması onu kolay tarzların temin ettiği basit güzelliklerden uzak tutuyor. Kusurları büyük çaptaki işin kusurlarıdır. Fakat gerçek resme bu yoldan gidileceğine biz de kaniiz. Onda, sergilerimizde hasretini çektiğimiz insanlar ve mevzulu kompozisyonlar vardır. Kendisi D grubuna mensuptur.

Meâhat Ekinci: Aydın'a gitmiş, altı tuvalle dönmüştür. Müstakillerdendir. Gezinin bize tanıttığı ressamlardan biri olmuştur. Eserleri çok çalışılmış, teferruatlandırılmış eserlerdir. Güzel arabeskleri olan (Aydınlı kadın) portresinde bir nevi Anadolu Ciyokondası yaratmak istemiştir. Bir özenti hissi vermesine rağmen, derin ve beşerî bir çalışmaya doğru gittiğini memnuniyetle kaydetmeliyiz. Konturlara verdiği ehemmiyet desenlerini daha güzelleştiriyor. İnce çizgileri, onları biraz tezyinî kılmaktadır.

Nurettin Ergüven: Isparta'ya gitmiş, altı tuvalle dönmüştür. Hiçbir teşekküle bağlı değildir. Bir anda gelmiş bir coşkunluğu, gene bir anda tesbit etmek isteyen bir hali vardır. Ateşin kırmızılar etrafında dönen sinirli bir renk daglası. Hoşa gidiyor.

Nurullah Berk: Amasya'ya gitmiştir. Altı tuvalle dönmüştür. D grubundandır. Metot katılığından kurtulmuşa benzemektedir. Hisse de nihayet yer vermeğe başlamıştır. Gezinin ruhunda bir tazelik rüzgârı estirdiği görülüyor. Nitekim sonradan Üçüncü Devlet Sergisinde yepyeni ve kuvvetli bir Nurullah'la karşılaştık.

Saip Tuna: Maraş'a gitmiştir. On tuvalle dönmüştür.

Bir kısmı portredir. Bir değişiklik göstermemiştir. Eski yolunda devam etmektedir. Hiçbir teşekküle mensup değildir.

Şeref Akdik: İçel'e gitmiştir. On tuvalle dönmüştür. Güzel Sanatlar Birliği'ne mensuptur. Eserleri her zamanki kuvvetini muhafaza etmektedir.

1941 yılı içinde seyahat edenler:

Nusret Karaca: Urfa'ya gitmiştir. Dokuz eserle dönmüştür. Bir yenilik ve hususiyet göstermemektedir. Hiçbir teşekküle bağlı değildir.

Sadık Göktuna: Tokat'a gitmiştir. 14 tuvalle dönmüştür. Ali Rıza Bey'in talebesi olan Sadık Göktuna, onun yolunda, vefakâr yürümektedir. Tokat'tan getirdiği eserlerde de aynı yolun devamını görmekteyiz: tabiata tam bir bağlılık. Hiçbir teşekküle mensup değildir.

Sami Lim: Kars'a gitmiştir, on iki eserle dönmüştür. Şimdiye kadar gördüğümüz eserlerinde henüz yolunu aramakta olduğu hissini veren Sami Lim, gezide de bu araştırmalarına devam etmiş görünmektedir. Hiçbir teşekküle bağlı değildir.

Ali Rıza Bayazıt: Elâzığ'a gitmiş ve yedi eserle dönmüştür. Hiçbir teşekküle bağlı değildir.

Salih Urailı: Manisa'ya gitmiş, yedi eserle dönmüştür. Taş basmalarını hatırlatan tuvallerinde bizi hüküm vermekten alıkoyan garip bir canayakınlık vardır. D grubundandır.

Ahmet Hakkı Anlı: Kütahya'ya gitmiş, sekiz eserle dönmüştür. Biri kompozisyondur. İyi çalışmış ve umumiyetle iyi netice almıştır. Yalnız eserleri, maksatsız bir karanlık içindedir. Hiçbir birliğe bağlı değildir.

Refia Erden: Ordu'ya gitmiş, sekiz eserle dönmüştür. Bu eserler ona bir şahsiyet verebilecek kudrete erişmemiştir. Hiçbir birliğe bağlı değildir.

Fahri Arkunlar: Çoruh (Artvin)e gitmiş, on üç eserle dönmüştür. Bu on üç eserin altısı desendir. Bu gezi

kendisini daha yakından tanımamıza vesile olmuştur. Dikkatli ve ciddî çalıştığı görülmektedir. Hiçbir teşekküle bağlı değildir.

M. Selim Turan: Muğla'ya gitmiş ve on iki tuvalle dönmüştür. Yurt gezilerinin aydınlattığı en kuvvetli kabiliyettir. Bu kanaatimizde yanılıp yanılmadığımızı ileriki çalışmaları ve eserleri gösterecektir.

«Tütüncüler» adlı büyük kompozisyonu, son senelerdeki resmimizde bir hamle sayılmalıdır. Bu tuval, yalnız 941 gezisini yapan on ressam içinde değil, serginin bütünü içinde de en kuvvetli tuvallerden biridir. Diğer bir peyzajı; «Develi peyzajı» da aynı kuvvettedir. Hattâ belki, daha da az kusurludur. Selim Turan ustalık ve mahareteye karşı bir tazelik, kemale karşı bir dinçlik ve hareket; tatlı bir melodi yapmak rahatlığına karşı senfoni yapmak çetinliği içinde yurt gezilerine şahsî bir mânâ katanlardandır. Hiçbir teşekküle mensup değildir.

Kemal Zeren: Van'a gitmiş ve on iki tuvalle dönmüştür. Eserlerine yeni bir eda ve hava katanlardandır. Mahallî hususiyetleri muvaffakıyetle belirtmiştir. Bununla beraber yorulmadan kendini aramakta olan bu ressam, bu geziden getirdiği eserlerle de henüz vazıh bir sonuca varmışa benzemiyor. Müstakillerdendir.

Bu düşünceler, tamamen bizim şahsî düşüncelerimizdir. Hiç şüphesiz, zaman bir kısmında bizi yanıltır. Fakat bir kısmında da haklı olduğumuzu gösterir.

Birinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

DİNAMO, YAZGISINI SÖYLÜYOR

Bu eki, Dr. Çetin Yetkin'in Siyasal İktidar Sanata Karşı adıyla, 1970 yılında Ankara'da yayınladığı çalışmasından aktarıyorum. Dr. Yetkin, Dinamo'nun kendisine anlattıkları ile Ant Dergisi'nin 7 Nisan 1970 tarihli sayısında yayınladıklarının başına bir özet bilgi koyuyor. Alıyorum.

«Hasan İzzettin Dinamo, 1935 yılında Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesince gizli örgüt kurma ve bildiri yayınlama savlarıyle 4 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. 1943 yılında İstanbul 1 no. lu Sıkıyönetim Mahkemesinde yapılan yargılanması sonunda Dinamo 1 yıl ağır hapis cezasına mahkûm olmuştur. 1944 yılında Ankara 1. Garnizon Mahkemesi, T.C.K.'nun 142. maddesine dayanarak yazara 1 yıl ağır hapis cezası vermiştir. Dinamo, yedi yıl askerlik yapmış ve bu askerliği süresinde toplam olarak 10 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. 6-7 Eylül olaylarından sonra da tutuklanan yazar, dört buçuk ay tutuklu kaldıktan sonra yargılamasız olarak öylece serbest bırakılmıştır» (*). İlk cümle, Dr. Yetkin'e Dinamo'nun anlattıklarıyla bile çelişiyor; Dinamo, gizli örgüt ya da bildiri dağıtmaktan değil, bir şiir yakalatmaktan hüküm giyiyor. Bundan bir kaç yıl önce, Sabahattin Ali de, Konya'da bir şiir okumaktan ve yakalatmaktan hüküm giymişti.

(*) *Dr. Çetin Yetkin, Siyasal İktidar Sanata Karşı, Ankara, 1970, s. 101-109.*

Dinamo'nun ikinci hüküm giymesi, 1943 yılındadır; Stalingrad'tan sonra, İsmet Paşa Rejimi'nin aydınlara karşı amansız bir cephe kurmasıyla gerçekleşiyor. Sürgünler ve Dinamo'nun mahkûmiyeti bir tür «mesaj» oluyor.

Toplumsal mücadelede «mesaj» kişiler vardır.

Hasan İzzettin Dinamo'nun yazgısını, düzenliyerek aktarıyorum. Bazı paragrafları atlıyorum.

«... Ben Sivas'ta öğretmen okulunda öğrenciyken, orada 1920'lerden beri sosyalist bir çevre vardı... Eski legal çalışmalar döneminden kalma bir hava ve bunun içinde de birkaç kişi yaşıyordu. Aydınlar arasında süregelen bu daha çok duygusal sosyalizm geleneğine sahip öğretmenler, ben Sivas Öğretmen Okuluna öğrenci olarak gittiğimde saygıdeğer kişiler olarak devletin kuruluşlarında görev görmekteydiler. Şairliğimiz çabucak çevrede duyulduğundan şehrin türlü okullarında ve kuruluşlarında çalışan bu sosyalist kafalı kişilerle 'Adım' adlı sosyalist bir dergi çıkardık...» Öğretmen olmayı başarıyor.

«Kısa bir öğretmenlikten sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'ne girdim. Orda, birkaç yerde yazdığım gibi Vali Nevzat Tandoğan'la polis müdürü Salih Kılıç'ın hazırladığı bir provakosyona düşerek tutuklandım. Sivas Öğretmen Okulu öğrencisiyken trenin ilk kez bu şehre gelişi dolayısiyle yazdığım uzun bir şiir, bu tutuklamada ele geçti. 'Tren' şiiri zamanın başbakanı İsmet Paşa'nın tren siyasetine aykırı bulunduğundan 'yukardan gelen emirle' Ankara Ağır Cezasında dört yıl hüküm giydim. Şiirin biricik müsveddesi polisin eline geçip İsmet Paşa'nın eline dek gittiğinden o gün bugündür yitiktir».

«1939 yılında dört yılı bitirerek cezaevinden çıkıp İstanbul'a geldim... Benimle arkadaşlarımın (anti-faşist) şiirleri Türk hükümet ve devlet adamlarını Hitler, Goering ya da Göbbels kertesinde tedirgin etmeğe başlamıştı. Öte yandan İstanbul'a ve Ankara'ya yerleşmiş Gestapo örgütü, elindeki sahte dolarla bütün tatlısu faşistlerini avlamış, örgütlendiriyor, bütün burjuvazinin elindeki ya-

yın organlarında doğu cephesi savaşlarının Alman düşüncesini okşayan yanlarına değin yazılar yazdırıyordu...»

«Bizim 'Yeni Edebiyat' ve 'Ses' dergilerinde yazdığımız şiirlere, yazılara diş bileyenlerin haddi hesabı yoktu. Kanlı dönem, şairlik ününü çabucak getirmiş, bir boğe döğüşçüsünün kızıl örtüsü gibi omuzlarımıza atmıştı. Tatlısu faşistleri İstanbul'a 'Kızıllar' adıyle kitap, broşür yayınlayarak Almanlar İstanbul'a girince nasıl kesilip biçileceğimizi anlatıyordu...»

«Bizim özgürlükçü ve sosyalist kokulu şiirlerimizin etki alanı çok geniş olmuştu. Bu şiiri yabancı bir ideolojinin ürünleri sayan zamanın dirijanları, buna karşı bir millî şiir kampanyası açmak istemiş, başlarında Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Kutsi Tecer, vb. bulunan bir kültür grubu Osman Atillâ gibi gençlere hece vezniyle vatan şiirleri yazdırmağa başlamıştı. Vatan şiirlerinin konusu, güzel köylü kızları, yiğit mehmetçikler, cennet gibi köyler, dağlar, ormanlar, altın gibi ekin tarlalarıydı»

«1942'de İstanbul balıkçı örgütlerinin ağaları, yani deniz ağaları, İstanbul halkı açlıktan kan ağlarken, balık fiyatlarını yüksek tutmak için denize yenilebilir elli bin çift torik dökmüşlerdi. Biraz Ankara'daki yeni vatan şiirlerinden, biraz da bundan heyecana gelen ben 'Vatan Şarkısı' diye uzun bir şiir yazdım. Bunda, Mustafa Kemal'in bir nutkunda da söylediği gibi, vatanın salt dağlardan taşlardan meydana gelmediğini, çok daha karmaşık bir nesne olduğunu anlatmak istedim». Didaktik bir şiir olduğu anlaşılıyor.

***

Vatan,
Tek keçisi haczedilmiş Zara'lı Hasan.
Vatan,
Su orkının başında vurulmuş yatan.
Vatan, ağaların sürüleri uğruna
Amasya'nın Akdağ yaylasında
Birbirini boğazlamış iki körpe çoban.
Vatan, milyonlarca topraksız köylü,

Vatan, her yıl sıtmadan ve veremden
Kara yere inen yarım milyon ölü!
Vatan, bir bir yamalı giyneği içinde
Taşı toprağı altın şehirlere doğru
Tozlu gurbet yollarına diziliş!
Vatan, bir lokma ekmek parasına
On sekiz saat iş.
Vatan, iş bulmak için
Karnının kapısını aylarca mühürleyip
Fabrika kapılarında nöbet bekleyiş.
Vatan, uçuruma uçmamak için
İplerle ağaçlara bağlayıp kendisini
ve öküzünü
sarp bir yamaçta çift süren
Yenice köyünden Kürt Hüseyin'in türküsü.
Vatan, Amasya'nın Kalgan köyünden
on dokuz yaşında Ali'nin
kopardığı çığlık
ölen eşeceği arkasından.
Vatan, fiatları düşürmemek için
İstanbul'da denize dökülen
Elli bin çift torik.
Vatan, binlerce derdin
İnsana hergün edip durduğu
kahpelik
kahpelik
kahpelik.

*
**

İkinci Dünya Savaşı, İstanbul'da aydınlarla Alman yanlıları arasında mücadeleyi kızıştırıyor. Dinamo, bu mücadele içinde, Hitler yanlısı kalemler «hergün gazeteler de doğu cephesini Hitler namına karış karış fethediyor, duraklamış, yerinde saymakta olan Alman ordularının yüzlerce kilometre önünde koşar adım faşizmin zaferine doğru gidiyorlardı» diye anlatıyor. Dayanamıyor ve «İki Emekli General ve Bir Sivil Amirale» adını taşıyan bir yergi şiiri yazıyor. İki emekli general, Hitler tarafından, Doğu Cephesi'ni gezmeye çağrılıyor. «Sivil Amiral» ise,

Hitler yanlısı ve Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver oluyor.

Anlatmasını sürdürüyor: «Abidin Dino bunun Ses'e konmaması için uzun uzadıya direndiyse de ben ağır bastım ve şiir Ses'te çıktı. Bu şiirin yayınlanmasından sonra aradan yirmi dört saat geçmemişti ki, sıkıyönetim komutanlığına çağrıldık.. On gün sonra Sıkıyönetim Mahkemesine çağrıldık». Bir serüven başlıyor.

«Biz, böylece Sıkıyönetim Mahkemesine taşınaduralım. Birgün ikinci şubeden bir polis geldi. Askerlik için polis müdüriyetine gitmemi bildirdi. Uzun okul yaşayışım ve mahpushanede yatmam yüzünden askere gidememiştim. Yedek subaylık hakkımı kazandığıma değin kamp belgelerim vardı... Beykoz şube reisi beni Selimiye kışlasına göndermek için jandarma kumandanlığına teslim edince jandarma başçavuşu hemen ellerime kelepçe vurdu...

Er olarak, önce iyi bir kıtaya verildim. İkinci olarak verildiğim kıtamda benim için sürüp gidecek felâketlerin çanı çaldı: iriyarı birkaç kıta çavuşunun terrörüne bırakıldım... İşte, benim çok dara geldiğim bu günlerden bir gün yazar Ali Rıza Seyfi Bey'in oğlu, sonradan film yıldızlarından biri olan Turan (topçu alayındaydı) bana topçu subaylarından iki üç kişinin, bu arada benim de yazlık kampımızın bulunduğu ormanlık bölgede öldürülmemiz üzerinde konuştuklarını, pencerenin dışında rastlantı olarak dinlediğini söyledi. Tâ İstanbul'dan beri toplanan bu terör havası kafamı karıştırdı. Kıtamı bırakıp uzaklaşmak zorunda kaldım».

«İstanbul'da hiç saklanacak yerim yoktu. Bu yüzden bir ara Karacaahmet Mezarlığı'nda saklandım. Karacaahmet Senfonisi adlı şiirlerimin bir bölüğünü o zaman yazdım...»

«Yakalandığımda iki ay müdüriyetin dam bölümünde bir hücrede tutuklu kaldım... Bizi Buradan Askerî Cezaevine götürerek (84 kişiydik) garnizon mahkemesine verdiler. Yargılanmamız bir yıl sürdü. Bir yıl ağır hapse çarptırılarak eski kıtama gönderildim. Ora garnizon mahkemesi de yaptığım askerliği yakarak beni altı ay hapse

mahkûm etti. Orda cezamı çekerek Erzincan'a sürüldüm, ordan Pülümür'e verildim. (Gördüğüm baskıya dayanamayarak bir kez daha kaçtım..) İşte, bu sırada Rus sınırındaki kıtalara Ankara'dan benim için şöyle bir emir verildi: Hasan İzzettin Dinamo ikinci defa ordudan firar ettiğinden sınır üzerinde görüldüğü yerde vurularak ele geçirilmesi...»

«Bu emir, o zaman sınırda yedek subaylığını yapan öğretmen Ziya Yamaç'ın eline geçmiş, şaşırmıştı. Şundan ki, Dinamo'nun yakalanması değil, görüldüğü yerde vurularak öldürülmesi söz konusuydu....»

«Kırşehir'de Yerköy istasyonunda yüzlerce kişinin gözleri önünde yakalanışım, bütün anlamıyle utanç verici korkunç bir rezaletti. Bir İstanbullu kadın bilet aldığım sırada ellerimden erkek olduğumu anlamış, beni ihbar etmişti. Her yanda kadın kılığında bir Rus casusu yakalandığı söylentisi çalkalanıyordu. Bütün Orta Anadolu emniyet örgütü ayaktaydı. Bu trajik bir komediden başka bir şey değildi. Birkaç sosyalistçe şiir karalamaktan, iş nereye gelip dayanmıştı. Devlet gücü bir tek insana karşı harekete geçince korkunç bir şey oluyordu».

«Her neyse, bu yakalanıştan sonra da çok zahmet ve eziyet çekerek Erzincan'a götürüldüm. Ordaki hapishanede yeniden dört buçuk aya mahkûm edildim... Cezamı bitirerek Pülümür'deki eski kıtama gittim... Erzincan'da yanıma eskiden tanıdığım birkaç arkadaş daha katıldı. Muğla'daki yeni kıtamıza doğru yola çıkarıldık. Aydın'da jandarmaya teslim edildik. Karakoldan karakola teslim edilmek koşuluyle yola dizildik».

«Ege'nin korkunç sıcağı altında yayan ve ellerimiz kelepçeli gidiyorduk. Çine'de ünlü jandarma taburu vardı. Yırtık postallar içinde ayaklarımız patladı, yara bere içinde kaldık. Çine'ye vardığımızda bir yığın delikanlı jandarma, keyiften ağızları bir karış açık bizi karşıladı. Bizi karanlıkta tâ jandarma koğuşunun altında merdivenle inilen bir yer altı hücresine itelediler. İçerde ayaklarımız insan pisliklerine battı. Pislik ve sidik kokusu buram bu-

ram tütüyordu. Demek ki, bizden önce gelenler işlerini buraya yapmışlardı».

«Betonun üstüne yorgunluktan kıvrılıp birbirimize yaslanarak bir şekerleme kestirelim derken, kapı açıldı. Bizi birer birer alıp götürmeğe başladılar. Sıra bana gelince anlatılması çok uzun sürecek işkencelere uğrattılar...»

Dinamo, yazgısının bir bölümünü de, Ant Dergisi'ne anlatıyor (*). Yetkin de, bunları kitabına aktarıyor.

«..... Kafama, suratıma yediğim ağır yumruklarla nakavt olmuş gibiydim. Yumrukların en müthişi çeneme inendi. Ben uyuşuk bir durumda ayakta, depreme tutulmuş Çine kavaklarından biri gibi sallanırken, sekiz-on jandarma beni anadan doğma soyarak sırtüstü soğuk betona yatırdılar. Her kolumdan ve bacağımdan ikişer kişi asılıyordu. Sırtım buz gibi betona yapışınca, sersemliğim geçer gibi oldu. Hayatî'nin (üstçavuş) eğilip tenasül uzvuma dikkatle baktığını ayırt ettim.

— Sünnetli olmasına sünnetli ama, bu onun gâvur olmadığını ispatlamaz dedi -. Yahudiler de sünnet oluyor. Belki de yahudidir. Bağlayın şunun kamışına bir ip.

Çevrede ipe benzer birşey bulamadıklarından bir jandarmanın getirdiği teli sarmağa başladılar.

Hayatî

— Ulan, herifin şeyini keser bu. Boşuna başımıza iş mi açacaksınız? Bir kınnap bulun hiç olmazsa! dedi. Birkaç dakika içinde bulunan bir kınnapı sıkıca bağladılar. Birisi iyi bağlanıp bağlanmadığını anlamak için kınnapa asılınca bağırmak zorunda kaldım. Yemekhane kahkahalarla çınladı. Sonra Hayatî bir jandarmanın adını çağırarak: 'Tükür şunun ağzına' dedi. Ağzımı zorla yırtarcasına açarak hazırladılar. Kendisine buyruk verilen jandarma, 'hak tüv' diye ağzıma tükürdü. Hayatî üstçavuş bir başkasını parmağı ile gösterdi: 'Sen de sümkün, bu gâvurun ağzına' diye emretti. O da ağzıma sümkürdü. Bir sürü genç insan elimi yüzümü sımsıkı tuttuğundan kafa-

(*) *Ant, 7 Nisan 1970.*

mı oynatamıyor, ağzıma dolan iğrenç yabancı maddeleri dışarı püskürtemiyordum.

Hayatî, bir başka jandarmaya :

— Haydi sen de işe bu hergelenin ağzına. dedi. Jandarma, hiç ikircikienmeden yanıma diz çöktü ve ağzıma pek az da olsa çöğdürdü. Biraz sonra Hayatî, jandarmaya şöyle ünledi :

— Ulan bu herifin ağzının içine sıçacak kimse yok mu?

Erattan hiçbiri bu korkunç işe yanaşmak istemediyse de Hayatî bir jandarmayı kolundan kavrayarak

— Sıyır ulan donunu, sıç bakalım şu hergelenin ağzına! diye bağırdı.

— Aman komutanım, ben biraz önce ayakyoluna gittim. Ben de bir şey kalmadı, yapamam!...

Üstçavuş öbür jandarmaları da sıkıştırdıysa da hiç biri bu iğrenç işe yanaşmadı. O zaman, 'Bırakın öyleyse kalsın' diye emretti..»

Birinci Bölüm İçin Dördüncü Ek

İKİ KİTAP İKİ KUŞAK

Emin Türk Eliçin, dil bilgisi ve çeviri, siyasal «Oligarşi» sözcüğünün edebiyat kaynağı, 1940 Kuşağı ile 12 Mart ve 12 Eylül Dönemleri'nde hapse konan gençlik ile ilgili enaz ek.

Amerika Birleşik Devletleri'nde otomobil fabrikaları var, otomobil mezarlıkları ve «second hand», elden düşme, otomobil satan galeriler var. «Second hand» ya da «used» kullanılmış otomobillerin alıcılarının bir bölümünü az gelişmiş denilen ülkelerden gelen görevliler oluşturuyor; bunlar, staj ya da eğitim için gittikleri Amerika Birleşik Devletleri'nde burslarından artırdıkları paralarla bir kullanılmış otomobil alıp ülkelerine dönüyorlar. Türkiye'de, Vehbi Koç otomotiv sanayiini kuruncaya kadar, otomobil edinmenin önemli yollarından birisi bu «elden düşme» Amerikan otomobil piyasaları oldu. Şimdi Fiat ve Renault montajı ile birlikte «second hand» Amerikan otomobillerine «bedelsiz ithalât» kapıları kapandı.

Türkiye, «second hand» ya da «kullanılmış» kitaplara kapılarını ne zaman kapatacak?

Önce Encyclopedia Britanica'dan aktarma yapabiliyorum: «Sinclair's fiction was largely topical in nature and in the U.S. most of his books did not survive their occasion; but they were widely translated and continued to

be read in othar countries» (*). Türkiye'de «Altın Zincir» kurgu-romanı ile bilinen Upton B. Sinclair'in, kitaplarının, güncel olaylara dayandığı, güncellik kalkınca aranmadığı, fakat diğer ülkelerde çok geniş bir okuyucusu bulunduğu, okunmasının sürdüğü anlatılıyor.

Sonra Encyclopedia Americana'dan aktarma yapabilirim: Jack London maddesinde «he is more widely known abroad than he is in the United States» (**) yazıyor. Türkiye'de en çok «Demir Ökçe» romanıyla bilinen Jack London'un Amerika Birleşik Devletleri'nden çok başka ülkelerde tanındığı belirtiliyor.

Böylece Sinclair ve London'un, Amerika Birleşik Devletleri için bir ara okunduktan sonra sürekli bir ihraç metaı haline geldikleri anlaşılıyor. Her ikisi de bir ara Amerika Birleşik Devletleri'nde Sosyalist Parti'ye üye oluyorlar; her ikisi de sonra ayrılıyor. London, morfin alarak 1916 yılında intihar ediyor. Sinclair, 1933 yılında Sosyalist Parti'den ayrılarak 1934 yılında Demokrat Parti'den California Valiliği'ne aday gösteriliyor. Kaybediyor.

London'un Türkçe'ye doğrudan adlandırılarak «Demir Ökçe» olarak çevrilen «Iron Heel» romanı 1906 yılında ve Sinclair'in «Altın Zincir» adıyla yayınlanan «Mammonart», zenginliğin insanı alçaltan özelliğini anlatan «Mammon» sözcüğü ile sanat sözcüğünden yapılan «Mammonart» çevirinin aksine sanatı aşağılayıcı bir anlam taşıyor, 1925 yılında yazılıyor. Bir zamanlar sosyalist parti üyeliklerine karşın, Sinclair ve London, Ankara'da bulabildiğim, Sovyet Ansiklopedileri'ne girmiyorlar; Demir Ökçe, Lenin öncesinde ve Altın Zincir, sonrasında yazılıyor. Altın Zincir, 1920 yıllarının ikinci yarısı Sovyetler Birliği'nde sanatı, sosyalist kuruluşun doğrudan hizmetine veren ve bir yanda sanatı bir tür propagandaya indirgeyen bakış açısına pek çok uygun düşüyor. Chicago Mezbahası'ndaki çalışma koşullarını konu alan ve 1906 yılında yayınladığı The Jungle romanıyla sosyalist ede-

---

(*) *Encyclopedia Britanica, Cilt 20, s. 559.*
(**) *Encyclopedia Americana, Cilt 17, s. 701.*

biyatta bir yer edinen Sinclair'in Mammonart ile, Sovyetler Birliği'nde övülebileceğini düşünmüş olması mümkün.

«Demir Ökçe» ve «Altın Zincir» adlarını Türkçe'ye, 1940 Kuşağı'na sokulabilecek olan Emin Türk Eliçin kazandırıyor. Millî Kütüphane kataloglarının incelenmesi şunu gösteriyor: Altın Zincir, ilk kez, 1940 yılında, İstanbul Numune Basımevi tarafından ve Emin Türk Eliçin'in çevirisiyle yayınlanıyor. Demir Ökçe'nin ilk yayını, yine Millî Kütüphane kataloglarına göre, yine Emin Türk Eliçin çevirisiyle ve 1966 yılında, İstanbul'da Gün Yayınevi (*) aracılığıyla gerçekleştiriliyor. Fakat Emin Türk Eliçin'in bu kitabı 1939 yılında çevirdiği (**) biliniyor; ve asıl okuyucuları, 12 Mart ve 12 Eylül dönemlerinde hapse giren kuşaklardan oluşuyor (***) Daha açık yazabilirim: 1906 yılında, Lenin'in ve Leninizm'in tanınmasından çok önce yayınlanan ve 1939 yılında (****) Türkçe'ye çevrilen Jack London'un Demir Ökçe'si, en çok «Tek Yol Devrim» yolunu ve «Oligarşi» çözümlemesini çiziyor.

Bu kısa eki, aynı zamanda, bir çok amacı gerçekleştirebilmek umuduyla yazıyorum. Amaçlarımı sıralıyorum.

(*) Gün Yayınevi, Ostrovskiy'in Çeliğe Su Verildi, Nazım Hikmet'in Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim, Behice Boran'ın Türkiye ve Sosyalizmin Sorunları türünden kitapları da yayınlıyor.

(**) «1939'larda çevirmişti Demir Ökçe'yi. Yukarda anlattığım nedenlerle, 27 yıl basılma olanağı bulamadı bu değerli kitap».

Emin Türk Eliçin, Kemalist Devrim İdeolojisi, İstanbul, 1970, s. 11.
Asiye Eliçin'in önsözü.

(***) Demir Ökçe, Türk yayıncılığı için bir hazine işlevi görüyor. Eliçin'in çevirisi Gün Yayınları'ndan May Yayınları'na geçiyor ve zaman içinde 7 baskı yapıyor. Bunun üzerine 1974 yılında Süleyman Nebioğlu ve Şemsa İlkin'in ayrı ayrı çevirileri, 1976 yılında Reha Pınar, çevirisi yayınlamyor. Adını saydığım yayınevlerinden başka, Birlik, Ararat, Oda Yayınları da Demir Ökçe basıyor. Şemsa İlkin'in çevirisini basan Oda Yayınları, 1974 yılından sonra, 5 baskı yapıyor.

(****) Bir mektubunda hapishanede Sabahattin Ali'nin de Demir Ökçe'yi çevirdiğine rastladım.

Bir: Türkiye, başka ülkelerde elden düşme düşüncelere lâyık değildir.

İki: Teoriyi edebiyat olarak öğrenme çizgisini, Ahmet Mithat Efendi'den başlayan Kemal Tahir'den geçen geleneği bırakma zamanı geldi, geçiyor.

Her sanat ürünü ideolojiktir; bir teoriye dayanıyor. Her sanat, bir teoriyi yansıtıyor. Ancak sanat, sanat olarak kaldığı sürece hiç bir zaman bir teoriyi açıklayamıyor. Bir sanat ürünü, bir teoriyi açıklamaya kalktığında sanat ürünü olmaktan çıkıyor. Bu, teorinin yapısından ileri geliyor. Teorik olan; her zaman nettir; ayrışıktır. Gerçeği değil özünü aktarıyor. Teorik olan, kendisi yaşamıyor; yaşatıyor.

Sanat ürünü, bir teoriyi anlatmayı üstlenince, sanat olmaktan çıkıyor ve az gelişmiş insanlar için yazılmış, az gelişmişler için yazıldığı için, tümüyle abartılmış, tek yanlı çoğaltılmış bir ders kitabına dönüşüyor. Sanat ürünü, teoriyi açıklamayı üstlenince, teoriyi çarpıtıyor; yoksullaştırıyor.

Altın Zincir ve Demir Ökçe, çarpıtılmış ve yoksul teorinin güzel örneklerini veriyorlar. Buna ek olarak, Altın Zincir, sanatı yalnızca bir propaganda olarak görüyor; Demir Ökçe ise Altın Zincir'deki sanat anlayışına uygun olarak, son derece mekanik bir biçimde algılanmış bir Marx ile Nietzche'nin görüşlerinin karşılıklı konumundan oluşan teorisini propaganda ediyor.

Üç: Bilmeyi bilmek gerekiyor.

Bilme nedir? Ne, nasıl bilinmiş oluyor? Türkiye'de en kıt «bilgi» bilme ile ilgili olarak duruyor.

Türkiye'de en çok köy kökenli yazarlar bilmeyi bilmiyorlar.

Altın Zincir ve Demir Ökçe'yi çeviren Emin Türk Eliçin, bir dili çeviri yapacak düzeyde bilmediğini bilmiyor. Kimse çıkıp da, sol ile sağ arasında kararsız kalmış Cemil Meriç hariç, Emin Türk Eliçin'in bir dili çevirecek kadar bilmediğini söylemek zahmetine katlanmıyor.

Bilmeyi bilmek, olumlu olarak öğretilemez; ancak bilmeyi bilmemenin olumsuz örnekleriyle gösterilebilir. Bu

nedenle Türkiye'de bilmeyi bilmemek, olumsuz örnekleri göstermekten kaçınma içgüdüsünden dolayı artıyor.

Başarılı bir gazeteci ve Amerika Birleşik Devletleri'nde seçkin bir eylemci olan Upton Sinclair, 1878-1968 döneminde yaşıyor, sanatın serüvenini bir roman kürgusu içinde anlatmayı denediği Altın Zincir'e, «İsa'dan önce 98073 yılında - şu halde bundan yüz bin yıl evvel - güzel bir akşam üstü Og'un oğlu Ogi mağarasının önünde yanan ateşin başında oturuyordu» sözleriyle başlıyor. Mağaranın duvarlarındaki süslemeden sanat çıkıyor; ancak bu başlangıcın anlatmak istediğini süslemesinden endişe ederek, romanının hemen başında şunları yazıyor: «Ogi ile evlâdını mümkün olduğu kadar çabuk bir yana bırakarak bu kitabın sanatçıyla maldar sınıf arasında ilişkilere dair bir inceleme olduğunu söyleyivereceğim» (*). Maldar sınıf ile sermayedarlar anlatılmak isteniyor; öyle sanıyorum (**). Bunu, yabancı dil bilmezliğinin değil, Türkçeye titizlik eksikliğinin bir göstergesi sayıyorum.

Devam ediyor: «İnsanlık tarihinin ilk doğuşundan bu yana sanatçının yalnız bir tek yolda ün ve başarı elde ettiği tezi ileri sürülecektir: Hakim sınıfları öğmek, ululamak suretiyle ve onların hizmetinde kalarak. Onları eğlendirmek ve parlak renklerle tasvir etmek, sonra onların esir ve uşaklarına efendilerini nasıl sayacaklarını ve onlardan nasıl korkacaklarını öğretmek mecburiyetinde idi». Doğrusu, bunlar, sanatı anlatmıyor ve çarpıtıyor. Burda

---

(*) *Upton Sinclair, Altın Zincir, Emin Türk Elçin çevirisi, May Yayınları, İstanbul, 1966, s. 11.*

(**) Sermaye ve «Capital», her ikisi de, «baş» ile ilgilidir. Daha sonra Türkçecilerin uydurdukları «anamal» sözcüğünü de hiç beğenmiyorum; ideolojik olarak yanlış buluyorum. «Mal», köylerde ve yalnızca makina içeren sabit sermayeden önce, işletme sermaye anlamında, sermayeyi anlatabilir. Bunun ötesinde sermayenin «ana» ile ilgisi yok. «Ana» sözcüğü bir sevgiyi içeriyor; sermayeye sözcüğüne sevgi akıtmayı anlamıyorum.

Sermaye, Türkçe'ye «başlık» olarak kazandırılabilir; Küçük Ansiklopedi'de geliştireceğim.

kalmıyor ve bir yerde ekliyor: «Sanat, iç güdüsel kaldıkça bir oyundur; fakat olgun ve bilinçli bir duruma gelince propaganda olur» (*). Bu kaddrcık aktarmanın, bu vulgar sanat tarihi hakkında yeterli bilgi verdiğini düşünüyorum.

Bu çevirinin dili üzerinde durmuyorum; Emin Türk'ün Demir Ökçe'yi de aynı zamanda çevirdiğine işaret ettim. Aynı çeviri düzeyi ikisi için de geçerli oluyor; Demir Ökçe'yi örnek seçiyorum.

Roman kahramanı, işçi kökenli sosyalist eylemci Ernst Everhard'dır; didaktik romancılar, isimleri bir rastlantı ile seçmezler. Everhard, «pek güçlü» olarak anlaşılabilir. Sevgilisi, Kaliforniya'da bir profesörün kızı Avis'dir; «avis» Latince, kuş, gelecek, gösterge anlamlarına geliyor.

Emin Türk, Avis'in babasının «Kaliforniya'da, Berkley'de Devlet Üniversitesi'nde profesör» olduğunu yazıyor. Bu ilk test oluyor; Amerika Birleşik Devletleri'nde «Devlet» üniversitesi yok. «State», «eyalet» anlamına geliyor ve bunlar «eyalet» üniversiteleridir; eğer bir kimse «state» sözcüğünün bir de «eyalet» anlamına geldiğini bilmiyorsa, henüz dil bilmiyor sayılabilir.

Macera romanları yazarı Jack London'un Nietzsche'den etkilendiğine değindim. Nietzsche'de «Üstün İnsan» kavramı var; bunu «İnsan Üstünü» olarak (**) Türkçe'ye çeviren hem yabancı dil ve hem de Türkçe bilmiyor, denebilir.

«Onun üzerine Percy Layton'a müracaat ettim. O devlet imtihanını kazanarak sonra gazeteciliğe geçmiş, raportör olarak üç gazeteden en nüfuzlusunda yer tutmaya başlamıştı» (***). Doğrusu, şimdi yazacaklarımı yazarken çok üzülüyor ve utanıyorum: Gazetede raportör ne iş yapıyor? Cümlenin her yanını ele alabilirsiniz; ancak,

---

(*) *U. Sinclair, Altın Zincir, op. cit., s. 23.*

(**) *Jack London, Demir Ökçe, Emin Türk Eliçin çevirisi, İstanbul, 1967, s. 21.*

(***) *ibid., s. 65.*

İngilizce «reporter» gazeteci demek. Raportör anlamı da var; ancak gazeteci anlamı ilk akla gelen oluyor. Aynı paragrafta «redaksiyon politikası» tamlaması geçiyor, «yazı işleri politikası» anlamına geliyor. Bunları bilmeden çeviri yapmak, çok büyük bir cüret işidir.

Bunlara dokunmadan Türkiye'de bilmeyi öğrenmek mümkün mü?

«Şikago komününün üç gününü yaşadım ve diyebilirim ki, bütün bu müddet içinde halkın boğazlanmasından ve bulut tırmalıyanlar arasındaki hava kavgasından başka bir şey görmedim» (*). Anlaşılması mümkün değil; «bulut tırmalıyanlar», gök delen olarak anlaşılırsa ve Şikago'da çok sayıda var olan gök delenlerin tepesinden yapılan savaş düşünülürse, anlaşılması kolaylaşabiliyor.

«Kongre ve senato boş bahanelerle gülünç oyuncaklardan başka bir şey değillerdi. Kamusal faydaları ilgilendiren sorular eski kaidelere göre merasimle tartışılıp geçiştiriliyor, gerçekte ise her şey Oligarşinin emirlerine meşruluk damgasını vurmaya yarıyordu» (**). Bu çeviride kesin uydurma var; Amerika'da Kongre, Temsilciler Meclisi ile Senato'dan oluşuyor. Kongre, Senato'yu da içine alıyor ve «kamusal faydaları», kamu yararı ya da toplum çıkarı olmak gerekiyor. Bütününden bir anlam çıkarabilmek için, bulmaca çözmek zorunlu oluyor.

«1912'nin büyük sosyalist ileri atılışında Ernst parlamentoya seçildi. Sosyalist akıntısının kabarmasında Hearstt'un ezilmesi olayı çok yardım etti» (***). Emin Türk Eliçin bilmediği bir yabancı dilden çeviri yaparken, Türkçe'yi de unutmuş görünüyor.

Ernst Everhard, iri yarı, işçi kökenli, örgütçü bir sosyalist aydındır; daha önce değindim. Avis ise, California'da çok ünlü bir profesörün kültürlü kızıdır; 25 yaşında. Yavaş yavaş Ernst'in cazibesine kapılıyor. Sonra anlatıyor: «Benim onun hakkındaki ilk intibaım parlak de-

---

(*) ibid., s. 268.
(**) ibid., s. 208.
(***) ibid., s. 172.

ğildi. Neden sonra onun tarafından çekildiğimi hissettim» (*). Öyle anlaşılıyor, Emin Türk Eliçin «to be attracted» sözcüğünü, yalnızca «çekilmek» olarak anlıyor; «cazibesine kapılmak» anlamından habersiz görünüyor. Ya da elindeki basit sözlükte bu anlam yok. «Hiç bir kız aşk tecrübeleri yapmaksızın bir üniversite şehrinde 25 inci yaşına kadar yaşıyamazdı. Şüphesiz benim de hürmetkârlarım oldu, hem de tüysüz tabelerden tut da profesörlere ve sporculara varıncaya kadar». Anlaşılması mümkün mü? «Aşk ilişkileri», tecrübe sayılıyor ve her halde «flirt» ve Türkçe okunuşuyla «flört» de «hürmetkâr» oluyor. «Tüysüz talebelerden hürmetkâr» tamlamasındaki terslik bile Emin Türk'ü özene davet etmiyor.

Maceraya seven, Alaska'da altına hücum kampanyalarına katılan, kazandığı parayla satın aldığı pahalı bir tekneyle iki yıl denizlere açılan, macera romanları yazarı Jack London için Encyclopedia Americana şu bilgileri de veriyor: «Marx ve Hegel'den önemli ölçüde etkilenen London, Herbert Spehcer, Darwin ve Nietzsche'yi de okudu. Sonuç, hümanitaryanizm ve sınıf dayanışması inancıyla bireysel kahramanlara hayranlıktan oluşan garip bir karışım oldu». Ne ölçüde bir karışımın ortaya çıktığı kuşkulu görünüyor; London'da «kahraman» bireylere düşkünlük baskın çıkıyor. Jack London, üstün insana olduğu kadar üstün ırka inanıyor ve sosyalist parti kartına karşın, Amerika Birleşik Devletleri'nin Meksika Devrimi'ne müdahalesini destekliyor.

Demir Ökçe, roman tekniğinin ilkel biçimi olan diyaloglara dayanıyor. Ernst Everhard gerçekten bir üstün insan; üstün mantığı ve bilgisiyle, profesörleri susturabiliyor ve piskoposları gülünç duruma düşürebiliyor (**). Romanda hep tartışıyor ve tartışırken, kazanıyor.

(*) ibid., s. 70.

(**) Jack London'un Nietzsche ve Üstün İnsan düşkünlüğünün nelere vardığını, Trotskist Ernest Mandel, övgüyle, anlatıyor. Mandel, dedektif romanlarını inceleyen küçük çalışmasında, London'u göklere çıkarırken aynı zamanda da açıklamış oluyor.

Avis ile birlikte babası saygıdeğer Profesör Cunnigham'ı kazanıyor. John Cunnigham ise Ernst Everhard'ın sosyalist görüşlerine yaklaştıkça, bir Türk filmindeki hız ve tek yanlılık ile birlikte, hızla kaybediyor. Üniversitedeki görevini kaybediyor, saygınlığını kaybediyor, tek güvendiği hisse senetlerini bile kaybediyor. En sonunda geçimini kent merkezinde, bir zamanlar evinde ağırladığı arkadaşlarının faytonlarının kapısını açarak kazandığı bahşişlerle sağlıyor.

«Jack London, en büyüleyici ve dokunaklı örneği sunar. 1916'daki trajik intiharının arifesinde, gelmiş geçmiş en şaşırtıcı polisiye romanı hemen hemen bitirmiş durumdaydı. Cinayet Ltd. Şirketi, gerçek felsefî cinayet romanıdır. Bu roman, felsefede ve radikal harekette iki zıt eğilimi temsil eden iki birey arasındaki bir zekâ çarpışmasıdır. Bireylerden biri, toplumsal kötülüğü kötü bireyleri öldürerek ortadan kaldırma çabasını temsil ederken, öteki de toplumsal soruna, ezilenlerin öz örgütlenmesi ve öz kurtuluşu yoluyla çözüm bulmayı arar».

«London işe, Cinayet Şirketi'nin Nietzsche'ci kurucusu ile onun Marksist can düşmanı, ki aynı zamanda katilin kızının aşığıdır, arasındaki ilk tartışmayla başlar ve ince analizini kat kat açarak devam eder. Cinayet Şirketi'nin başı, geleneksel anarko-teröristlerin etkin olamayışlarıyla dalga geçer».

Cinayet Şirketi'nin «filozof-katillerinden bazıları, katı ahlâkî ilkelere bağlı kalırlar ve yaşamlarına mal olsa bile, bunları çiğnemeyi reddederler. Ama aynı zamanda para için adam öldürürler. Öte yandan Marksist kahraman, birazcık anti-kahraman gibidir, tuhaf bir bireycidir ve sonunda, bir yandan ümitsizce kurtarmaya çalıştığı Cinayet Şirketi'nin şefini ortadan kaldırır».

Ernest Mandel, Trotskiy'in «bu çağın en büyük devrimci düşünürlerinden biri» saydığı London'un romanında sürekli acı veren yeniden değerlendirmeler olduğunu kaydediyor. Tamamlıyor: «Ama bu ıstırap verici yeniden değerlendirmeler aynı zamanda, Jack London'un çektiği ve sonunda intiharına yol açacak olan eziyeti yansıtır. Kendisi siyasî bir çizgide karar kılamadı; kendi kanaatlarıyla uyumlu yaşamayı başaramadı, çeşitli roman kahramanlarında o denli dokunaklı biçimde yansıttığı kişisel mutluluğa umutsuz arayışı da başarısızlıkla son buldu».

Ernest Mandel, Hoş Cinayet, İstanbul, 1985, s. 67-68.

Lenin'in düşüncesinin etkinlik kazanmasından önce yazılmış Demir Ökçe'de London, sonsuz güçlü bir «Oligarşi» tablosu çiziyor; John Cunnigham'ın hızlı düşüşüne hiç bir fren konamıyor. Artık çelişkinin güçlüsü değil, en zayıfı bile kalmamış; insanlar, «Oligarşi» ile kavgacı işçi sınıfı arasında her türlü tereddütten kurtulmuşlar. Oligarşi de, intiharı sayılabilecek girişimlerden çekinmiyor; Cunnigham'ın hisse senetlerinin bile yok olduğunu ileri sürüyor.

Hisse senetleri türünden kutsal varlıklar bile Oligarşi'nin acımasız egemenliğini sürdürebilmek için bir kenara atılıyor.

Bu keskinlik içinde Everhard'ın başını çektiği sosyalistler seçimlerde başarı kazanıyorlar ve Kongre'ye giriyorlar. Everhard, Kongre'de de yenilmez bir politikacı olarak ortaya çıkıyor. Fakat çok sürmüyor; Oligarşi, Kongre'yi silâhla basıyor ve bütün sosyalist parlamenterler tutuklanıyor. Yargılanıyorlar: «Muhakeme pek kısa oldu ve bütün tutsaklar mahkûm oldu. Ernst'in idam edilmeyişi bir mucize idi. Oligarşi için bu ağır olduğu kadar da pahalı bir hata oldu. Ama şu günlerde Oligarşi kendine pek güveniyordu. Muvaffakiyetlerle sarhoştu. Ve bu bir avuç kahramanın içlerinde, Oligarşi'nin temellerini sarsacak bir kuvvet gizli bulunduğunu hayalinden bile geçirmiyordu. Yarın, büyük ihtilâl patlayıp da bütün dünyayı çın çın öttürünce Oligarşi, tabii çok geç olarak bu kahramanlar takımının nasıl heybetle büyüdüğünü öğrenecektir» (*). Oligarşi'nin bu bir avuç kahraman karşısında titremeyişinin sonuçları romanda anlatılıyor.

Zaman geliyor; sosyalistler, ıssız yörelerde ve çok iyi korunmuş hapishanelerinden kaçmasını başarıyorlar. Ve başkaldırma hazırlanıyor. Şikago'da komün kuruluyor. Bu kez Oligarşi, komüne karşı daha acımasız bir savaş hazırlıyor. Sosyalistler bu kez de yeniliyorlar. Avis, bu savaşa katılıyor ve not alıyor. «Garthwaite ile genç subay modern denilen muharebe tarzı ile şu anda şehrin her

(*) *ibid., s. 212.*

bucağında kuduran 'Sokak ve Bulut tırmalıyanlar savaşı' arasındaki farka dair hararetli bir konuşmaya tutuştular. Saçımı ve parçalanan elbisemi düzeltmeğe çalışırken dikkatle onları dinliyordum. Bu sırada yaralıların öldürülmesi işi devam etti» (*). Avis, notlarını alırken yakalandı ve her halde öldürüldü. Ancak notları bulunduğu yerden alınabildi.

Hepsi bu kadar. Kuşkusuz London, Amerikan Parlamentosu ve Şikago Komünü'ndeki yenilgileri, deneyim kazanmak için kaçınılmaz sayıyor.

Bu kısa eki bitiriyorum.

London, silâhlı mücadelenin dışındaki her türlü mücadeleyi mahkûm ediyor. Demir Ökçe'yi yazdıktan sonra, kendi içinde her türlü çelişkiyi önemsiz ayrıntıya indirebilmiş bir kapitalizm kalıyor; bir avuçtur, ancak çok güçlü. Bunlara karşı, her türlü politik ve ideolojik mücadele, sendikal hareketler ve benzerleri, geçersizlikleri her deneyimde ortaya çıkacak çabalar olarak değerlendiriliyor.

Çeviri bozukluğu mu? Dil bilmek ve dile karşı titizlik, hepsi ayrıntı değil mi?

Demir Ökçe'nin eleştirisi mi? «Hepimiz» aynı yöne bakmıyor muyuz? Kapitalizmi bu kadar şiddetle eleştiren bir roman nasıl eleştirilir?

Bu eki, bu soruların geçersizliğini göstermek için hazırladım. Demir Ökçe'nin etkisini abartmak istemiyorum. Ancak ilerde ve Türkiye'de sosyal mücadeleler tarihi yazılırken, Türkiye'de, hiç bir yolu reddetmeden her türlü mücadele yolunun denenmesini öneren görüşleri reddeden eğilimlerin «edebî» kaynağını arayanların, bu eke bakacaklarını düşünüyorum.

Bu ekten, çevirilerin önceden sansür edilmesi gerektiği tezinin çıkarılabileceğini sanmıyorum. Ancak bir tarikat anlayışı ile her türlü eleştirinin sansür edilmesinin eleştirilmesi gerektiği tezi çıkıyor.

(*) ibid., s. 269.

Birinci Bölüm İçin Beşinci Ek

BALTACIOĞLU VE ÜLKEN DÖNDÜLER Mİ?

«Olanaklarım, deneyimlerim, bilgim, yaşıtlarım olan yazarlardan çok eksikti. Her bakımdan düşünsel gelişmem o denli geç oldu ki, otuz yaşımdayken bile bilinçli bir sosyalist değildim. İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun 'Yeni Adam' dergisinde hikâyelerim yayımlanırdı. On hikâyemden dokuzunu geri çeviren Baltacıoğlu, hikâyelerimi yazdığım kâğıtların arkasına 'bu sosyalist hikâye, neşredilemez!' diye yazardı. Hikâyemi geri çeviren Yeni Adam'ın idare müdürü Mahmut Bey'e 'ben sosyalizmin ne olduğunu ile bilmiyorum, sosyalist hikâye yazmadım' diye hırçınlaşırdım».

Aziz Nesin, Ah Biz Ödlek Aydınlar, s. 26.

«Profesör Hilmi Ziya, ne demek... Lise öğrenciliğimde O, bir söylence insandı; Türkiye'nin en çok okuyanı, en çok bileni... Ve solcuydu. Bilime yakın gençler için Hilmi Ziya bir örnek kişiydi. Ama öyle bir baskı ki o zamanlar... Bu baskıyla Hilmi Ziya epiyce sağa kaydı ve eski solculuğunu yadsıdı».

Aziz Nesin, Benim Delilerim, s. 53.

Birbirini beğenebilecekleri ya da birbirini sevebilecekleri hiç aklıma gelmedi: Teorik olarak birbirini beğenmeleri mümkün değil. Eğer pratikte birbirini sevdilerse, bu her ikisinin de ödün vermeye eğimleri olmasından, kırılmak yerine eğilmeyi seçebilmelerinden ileri geliyor.

Profesör İsmayil Hakkı Baltacıoğlu ile Profesör Hilmi Ziya Ülken'in bir araya gelmeleri ve bir arada çözümlenmeleri kolay görünmüyor; ancak bir yerde eylemsi tarih, bu ilginç iki akademisyeni bir araya koyuyor.

Pratik, kendisine ters, soyutlamaların da ip ucudur.

Albay Türkeş taraftarı, polis kayıtlarından yararlanarak kitaplar yazan, kaynaklık değeri olan kitaplarını bitirmeden 1970 yıllarında solcu gençler tarafından öldürülen İlhan Darendelioğlu, Baltacı ile Ülken'i bir araya getiriyor. Aktarıyorum: «1942 yılının Şubat sonlarında, yıllardır dergisinde solcu, marksist ve komünistlere serbestçe yazılar yazdırmış olan İsmail Hakkı Baltacıoğlu, yaptıklarının ve bu müsamahasının günahını affettirebilmek için 'Türke Doğru' isimli bir eser neşretmişti. Aynı yıllar içinde niçin marksist olduğunu, niçin marksist fikirleri benimsediğini izah ve müdafaa eden Hilmi Ziya Ülken de Baltacıoğlu gibi uyanık Türk halk efkârının asla bu düşüncelere iltifat ve itibar etmeyeceğine kat'i olarak kani olduktan sonra 'Tarihi Maddeciliğe Reddiye' isimli bir eserle eski fikirlerinden rücu ettiğini ifade etmişti» (*). Bir ölçü bulanık yazılmış olmakla birlikte, çünkü 'Tarihi Maddeciliğe Reddiye' 1951 tarihinde yayınlandı, Darendelioğlu, bu iki özgün üniversite öğretim üyesinin sola eğilimlerini bırakarak sağa döndüklerini yazıyor.

Bu kadarı o kadar ilginç değil; daha ilginç olan arkadan geliyor. Şöyle: «İşte bu iki eser Türkiye'mizde kısa da olsa geniş bir yankı uyandırmış, dolayısıyla komünistleri oldukça çileden çıkarmıştı. Ama bu iki şahsın hareketlerindeki samimiyet derecesi, o gün bugün hâlâ rahatlıkla münakaşa edilebilir. Bu cihet bir yana, gerçek şudur ki, komünistler o günlerde bu iki eserle büyük bir şamar yemişlerdi». Çok ilginç buluyorum; polis kayıtlarına dayanarak kitap yazan Darendelioğlu, Ülken ve Baltacıoğlu'nun sağa dönüşlerinden güven duyamıyor.

Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı ve Hilmi Ziya Ülken, ne

(*) *İlhan Darendelioğlu, Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri, İstanbul, s. 104.*

İsa'ya ne de Musa'ya yaranabildiler. Ortak yanlarından birisi de, özgün düşünce süreçlerine eğilimli olmalarıdır. Her ikisi de yazdıkları sürece, toprakları dışındaki kaynaklardan yararlanmak ve esinlenmekle birlikte, doğru ya da yanlış ancak kendi kafalarından çıkan düşüncelere öncelik vermeye çalıştılar.

Baltacıoğlu'nda belli bir popülizm hep etkili oldu. Ülken, insanlığın ortak kazanımlarından daha çok etkilendi. Her ikisi de ahlâk ve estetikle etkilendiler. Her ikisi de Kemalizm'in sınırlarında gezdiler ve böylece Kemalist ideolojinin oluşumuna katkıda bulundular.

Her ikisinin de Kemalizm'e karşıt, Kemalizm'e bağdaşmaz bir tek cümlesini bulmak mümkün değil. Ancak her ikisinin de Kemalist Rejim ile, İsmet İnönü dönemi dahil, bağdaşmadığı, Kemalist Rejim'in tarafından dışlandıkları zamanlar oldu. Bu, düşüncelerinin özünden değil; kişiliklerinin özelliklerinden ileri geldi. Her ikisi de idiosinkratik sayılabiliyorlar.

Hiç bir zaman sosyalist olmadılar. Yazılarıyla Türk düşüncesini en çok etkiledikleri zamanda, Türk sosyalistleri Kemalizm'den ayrışma cesaretini gösteremiyordu. Ülken ve Baltacıoğlu, korkularını içlerine gömmekle birlikte, sosyalistlerle biriikte dergi çıkarmaktan ya da aynı dergilerde yazmaktan çekinmediler. Ülken'in en etkin yazılarının çıktığı İnsan Dergisi'nin kuruluşunda Nazım Hikmet de vardı; Nazım, hazırlıklar sırasında tutuklandı. Baltacıoğlu'nun Yeni Adam Dergisi, hapisteki Nazım Hikmet lehine yazılar yayınlamaktan çekinmedi.

Bir yandan Kemalizm'in sınırında gezmeleri ve diğer yandan Kemalizm'den ayrışma gücünü gösteremeyen Türk sosyalistleriyle yan yana gelmekten çekinmedikleri zamanların da olması iki sonuç sağladı. Bunlardan birisi, Kemalizm'e; sosyalist düşüncenin meyvalarını Kemalizm için kullanıma hazır bir hale getirdi. Kemalizm, bunlardan uygun gördüklerini bir çeşni olarak tüketebilecekti. Diğeri kendilerine; hep Kemalist Rejim ile soğukluk içinde

oldular (*). Kemalistler, her ikisini de beğenmediler; kullandılar.

Köy Enstitüsü düşüncesi, tümüyle ve en saf biçimiyle, Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı'ya aittir.

Bunu Türkiye Üzerine Tezler'in birinci kitabında ve ayrıntıyla geliştirdim. Tekrarlamak için bir gerek duymuyorum.

Kemalizm'in Tanzimat düşmanlığı bütünüyle Hilmi Ziya Ülken tarafından geliştirildi.

Buna burada da değinmek zorundayım.

Baltacıoğlu ile başlıyorum. Daha doğrusuyla Yunus Kâzım Köni başlıyor. Şöyle: «Yeni Adam bir fikir gazetesidir; İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Darülfünun'dan ayrıldıktan sonra kurduğu inkılâpçılık ve yenilik mürevvici bir fikir gazetesidir» (**). Baltacıoğlu, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul Darülfünun'unun Emini, bugünkü kullanımıyla, rektörüydü; 1930 yılında yeni parti kuruluşlarını ciddiye aldı, Serbest Fırka yöneticisi oldu. Darülfünun, 1933 yılında, bir yasa ile modernize edildi ve her modernizasyonun, bir tasfiyesi de beraberinde getirdiği burada da görüldü; İstanbul Darülfünu kapatılır İstanbul

---

(*) Kadro Dergisi'nden aktarıyorum.

«Onu, yirmi beş yıldanberi terbiyede olsun, içtimaî politikada, hatta kısaca politikada olsun kat'i bir 'individualisma'nın müdafii olarak tanırız. Hatta, diyebilirim ki, bizim bütün Meşrutiyet devri fikriyatına hakim olan bu nazariyeyi en iyi ve en ilmî surette sentetize eden İsmail Hakkı Bey'dir. Onu, bu itibarla Ziya Gökalp'in tam bir antitezi olarak da telâkki edebiliriz».

«İçimizde, 'sakın, İsmail Hakkı Bey de bir nevi fikir oportinismasına mı düştü?' diye bir sual ve endişe peyda oluyor. Lâkin, bu endişenin izahını, Yeni Adam'm demokratik vasfından kolaylıkla çıkarabileceğimiz için çok merak ve telâşa düşmüyoruz. Çünkü, bu demokrasi kelimesi, son zamanlarda bizatihi oportinismanın müradifi (eş anlamlısı, y.k.) haline girmiştir».

(**) *Kadro, Mecmualarımız, Yıl 1934, Sayı 27, s. 52.*
Yunus Kâzım Köni, Bugün Yeni Adam 8 Yaşına Girdi, Yeni Adam, 1940, Sayı 313, s. 8.

Üniversitesi açılırken, Baltacıoğlu da üniversitenin dışında kalanlar arasında kaldı. Baltacıoğlu bu tasfiyeden pek eğilmedi; «Yeni Adam» Dergisi ile yeni adam yaratmaya çalıştı. Bu nedenle olmalı; Yunus Kâzım Köni, «Yeni Adam, Baltacıoğlu demektir» diye yazdı.

Alman araştırıcı Widmann'dan bir aktarma yapmak durumundayım; Baltacıoğlu'nu çok iyi anlatıyor. «Pedagoji, 1913'ten beri Dar-ül-Fünun'da büyük Türk bilgini İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından temsil edilmekteydi. Ancak bu bilgin 1933'te uygulanan genel kadro tasfiyesi ile birlikte - politik nedenlerle - görevinden alındı. Yeni üniversitenin pedagoji kürsüsüne ancak 1936'da, Wilhelm Peters'in gelişinden kısa bir süre önce pedagog Sadrettin Celâl Antel geçti ve ölümüne kadar kürsüyü yönetti» (*). Profesör Antel, Aydınlık Dergisi yazarlarındandır; komünizmden yargılanmış bir geçmişi var. Ancak bir süre sonra komünizmi bıraktığını belli ediyor. Kemalist Rejim, bir eks-komünistti, komünizme her zaman karşıt bir Baltacıoğlu'na tercih ediyor.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu çok uzun bir dönem bir kişilikli insanı sergiliyor. 1940 yılında Muhsin Ertuğrul, İsmail Hakkı için şunları yazıyor: «Ben bu adamı çok severim. Niçin bilir misiniz? Ne memlekette Pedagoji'nin üstadı olduğu ve onu senelerce yaptığı için, ne Darülfünun Eminliğine lâyık olduğu ve onu senelerce yaptığı için, ne de haksızlığa uğrayarak yıllarca ıztırabın abidesi, timsali olduğu halde başı eğilmediği, uzun boyu bükülmediği için. Bütün bu meziyetlerin biri bile bir adam için çokken, ben bunlar olmasa da, o adamı bu kadar severim. Niçin mi? Beyazıt Meydanı'na diktiği ağaçlar için, o ağaçların bir teki için. Bu kurak memlekette insanların, değil birbirlerine, toprağa bile biğane kaldıkları bu çorak yerde o adam sayısız ağaçlar dikmiştir». Muhsin Ertuğrul bir sevgiyi topluyor.

Baltacıoğlu'nun, Muhsin Ertuğrul'un bu değer bilir

(*) *Prof. Dr. Horst Widmann, Atatürk Üniversite Reformu, İstanbul, 1981, s. 94.*

yazısına bir cevabı var; şakacı, ancak çok acı. Aktarıyorum: «Ben artık akıllandım; bana 'alim, pedagog, feylesof, artist' diyenlere pek kulak astığım yok. İlim, pedagoji, felsefe ve sanat travaylarım ve eserlerim üzerinde tanınmamı ve eğer onlarda şahsî ve orijinal denilebilecek bir taraf varsa, olduğu gibi teslim edilmesini istiyorum; yalnız bunu istiyorum. Çünkü vaktiyle bir iki ay önce çıkan iki büyük kitabım vesilesiyle Türk irfanına yaptığım hizmetleri alkışlayan bir Maarif Vekili'nin bir iki ay sonra da, aynı beni, Darülfünun'dan kapı dışarı ediverdiğini gözlerimle görmüştüm!» (*) Akılcı ve gerçekçi, kuşkusuz; ancak akıl ve gerçeğe bir düşmanlık taşımıyor mu? (**) Bir aydın yolundan dönüşü akıllanmak olarak niteliyor.

Baltacıoğlu nasıl akıllanıyor? Muhsin Ertuğrul'a, kendi kendisiyle alay ederce, «ben artık akıllandım» diye yazmadan kısa bir süre önce şunları yazıyor: «İsmet İnönü, Türk milletinin kendisidir, en yüksek derecede Türk milletinin kendisi... Onun için Türk milleti yüksek derece mesut bir millettir» (***). Özgün düşüncelerin yaratıcısı İsmayıl Hakkı, ancak bir yere kadar dayanabiliyor. «Millî Şef» İnönü'yü artık tümüyle kabul ediyor (****). 1933

(*) *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Ertuğrul Muhsin'e Açık Mektup, Yeni Adam, Yıl 1940, Sayı 271, s. 2.*

(**) Sözcüklerin de bir alayı var: Kendisini reddeden, arkadaşlarına iftira ederek kurtulmak isteyenlere, cezaevlerinde arkadaşları, «gerçekçi» adını takıyorlar.

Bunlardan tahliye edilenlere Devlet, «estetik» ameliyatı yaptırıyor. «Estetik» sözcüğü, kendisiyle, alay etmiyor mu?

(***) *İ. Hakkı Baltacıoğlu, İnönü'nün Şahsiyeti, Yeni Adam, 1940, Sayı 265, s. 2.*

(****) Osmanlı döneminden gelme aydınların önemli bir bölüğü, Cumhuriyet'i geçici bir gelişme olarak algıladılar; Osmanlı Devleti'nin modernizasyon tarihinin yanıp-sönen atılımlarından birisi olarak gördüler.

Zaman geçtikçe, bir kalıcılığı sezmeye başladılar; zaman içinde biat edenler arttı.

Cumhuriyet Dönemi aydın tarihinde bu Cumhuriyet'e bağlanma çizgisini kalın bir eğilim olarak görmek mümkün. «Restorasyon» Dönemi, burada en büyük hasat oluyor.

yılından 1940 yılına kadar, hiç bir kamu görevi almadan ve yalnızca yazarak sürdürdüğü yaşamını, artık İsmet Paşa'nın faziletlerini görerek eğiyor. Bundan sonra kamu görevlerinin açılması ve giderek milletvekilliği ve benzerleri mümkün olabiliyor.

Şunları da yazıyor: «Türkiye Cumhuriyeti Reisi Millî Şefimiz İsmet İnönü ile şimdiye kadar sekiz defa uzun uzadıya ve hemen daima ilim, kültür ve maarif meseleleri üzerine görüşmek fırsatını buldum. Millî Şefimizin inkılâp tarihimizin başından beri söyledikleri, bütün nutuklarını ve yazdıkları bütün yazıları da okudum». Baltacıoğlu, İsmet İnönü yönünde eğilmeden önce İsmet İnönü'yü iyice inceliyor ve okuyor. Bundan sonra kendi tarafsızlığını yazıyor: «Ben otuz yıldan beri insan ruhu, cemiyet hayatı üzerinde düşünen ve çalışan bir adamım. Bu faaliyetim Millî Şef'in şahsiyeti hakkında ilmî bir hüküm vermek cesaretini bana veriyor. Yine ben şu dakikada hiçbir siyasî fırkaya mensup olmayan ve ilmî hükümlerini ilmî olmayan, kalbî fikirlerin esiri etmeyen serbest bir insanım. Bu hür vaziyetim de bana bu işdeki bitaraflığı, garazsızlığı veriyor». Böylece hem inceleme ve hem de incelemeyi yapan açısından bilimsel bir başlangıç yapılmış oluyor.

Bundan sonra çözümleme geliyor: «Milletler ancak kendilerine benzeyen insanları severler ve başlarında tutarlar. Sevgi bir benzerlik, bir birlik psikolojisidir. Türk milletinin zaman ve mekânın şeametlerine en çok göğüs geren millî karakterlerini araştıralım. Bunlar nelerdir? 1) Akıl aleminde realistlik. 2) Gönül aleminde panteistlik. 3) İrade aleminde yaratıcılık. Coşkun ve ilâhi milletimizin bu bitmez ve tükenmez hayat kaynakları - olduğu gibi - fakat terkip halinde, demek ki en zengin derecesinde, İnönü'de vardır. Biz Türkler İnönü'yü onun için seviyoruz» (*). Böylece İnönü'nün Türk ulusunun tüm zenginliklerini birleştirerek içerdiği bulunmuş oluyor.

Baltacıoğlu, İsmet İnönü'nün bulunmaz niteliklerini

(*) *İ.H. Baltacıoğlu, İnönü'nün Şahsiyeti, op. cit., s. 2.*

Yeni Adam Dergisi'nin 265 inci sayısında açıklıyor. İki sayı sonra, 267 nci sayıda ise, İsmayil Hakkı Baltacıoğlu imzasıyla «Ankara'dayım» yazısı yer alıyor. «Onbeş günden beri buradayım. Maarif Vekilliği'nde çalışıyorum. Maarif Vekilliği beni ilk okul kitaplarını tetkik edecek komisyona seçti» (*). İsmet İnönün'nün kişiliğinde bulunması zor nitelikler bulabilen İsmail Hakkı, uzun bir aradan sonra, yeni bir kamu görevi bulmakta güçlük çekmiyor.

«Dün gece ilk Tedrisat Umum Müdür Vekili İsmail Hakkı Tonguç'un yemeğine davetliydim. Sofrada Halkevleri Umum Reisi olan Nafi Atuf Kansu ve Talim ve Terbiye Reis Vekili Z. Kadri Yörükoğlu vardı. Nafi Atuf, Yeni Adam'cılar gibi karagöz üzerinde duruyor, O da bizim gibi karagözün modernize edilip köy kahvelerine kadar sokulmasını istiyor». Restorasyon Dönemi'nde köycülük, ortak bir bağ haline getirilince, popülist ve pedagog İsmail Hakkı'ya uygun bir yer de açılmış oluyor.

1940 yılında Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı, «ben artık akıllandım» diye yazıyor.

Bu tarihten sonra Baltacıoğlu'ndan hiç bir özgün düşünce çıkmıyor.

1940 yılında, Millî Şef İsmet Paşa'yı Türk ulusu ile özdeş ilân ettikten sonra İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, artık bir aparatçik durumuna geliyor.

Meşrutiyet Aydını, eklektiktir; güçsüz ve çaresiz. Eklektizmin, pratiğe kapılanma anlamına da geliyor. Büyük bir ödüncülüğü beraberinde taşıyor.

Tanzimat, radikal bir harekettir; her türlü tepkiyi ve giderek ödünü çağırıyor.

Meşrutiyet Aydını, eklektik bir ideolojiyi savunabilmek için Tanzimat'ı kötülemeyi bir varolma nedeni haline sokuyor.

Tanzimat karşıtlığı, Cumhuriyet ideolojisine, Meşrutiyet döneminden geliyor.

Kemalizm için ilginç ve saptanmaya değer bir çeliş-

(*) *İ.H. Baltacıoğlu, Ankara'dayım, Yeni Adam, 1940, Sayı 267, s. 2.*

ki ve bir tahtarevalli ortaya çıkıyor. Batılılaşmayı en temel ilke sayan Kemalizm, Tanzimat karşıtlığını da alâmet-i farikası haline getiriyor.

Bir tez yazılabilir: Tanzimat karşıtlığı, Kemalizm'in batılılaşma eğilimini sürekli olarak frenliyor.

Bu tezin bir uzantısı var: Kemalizm, anti-emperyalist motiflerini yumuşatırken, Tanzimat karşıtlığını keskinleştiriyor.

1938 yılında yayına başlayan İnsan Dergisi'nde ve birinci sayıda en önemli yazı, hiç kuşku yok, Hilmi Ziya Ülken'e ait ve «Tanzimata Karşı» başlığını taşıyor. Nazım Hikmet'in de kurucuları arasında olduğu, ancak tutuklanması üzerine, Hilmi Ziya, Muzaffer Şerif, Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüboğlu adına çıkartılan İnsan Dergisi'nin motorunun Hilmi Ziya olduğu kolaylıkla anlaşılıyor. Dergi'nin ilk sayısında «Maksad» yazısını da Hilmi Ziya Ülken kaleme alıyor. Hilmi Ziya, bir Türk Rönesansı peşinde koşuyor. «Bugün hakiki mânâsiyle Rönesans yapıyoruz» diye yazıyor. Şunları ekliyor: Dünyanın kervanına yeniden katılıyoruz. Bu yolda kendimizi tekrar bulmak için garb metodları bize rehberlik edecektir» (*). Rönesans, yeniden doğuş, bir büyük sevinçtir; Hilmi Ziya Ülken, bunu haber vermek istiyor.

Maksad yazısı, bir Tanzimat eleştirisini de haber veriyor. «Türk inkılâbı Tanzimat'ta yapması lâzım gelen rönesansı ancak bir asır sonra yapabiliyor». Kemalizm'in bu sindirilmemiş yazarı, 1938 yılında, Kemalizm'de bir rönesans hayal ediyor.

«1 — Dünyanın akışına yeniden katılmamızı men eden kapalı, mistik aleminin bütün arta kalanlarını kökünden temizlemek». İnsan Dergisi ve Ülken, Türk Rönesansı'nın ilk koşuluğunu akılcılıkta buluyor. «2 — Tarihte oynamış olduğumuz rolü meydana çıkarmakla, ufkumuzu dünyanın mikyasına kadar genişletmek». İkinci koşul olarak evrensel bir bakış açısı yazılıyor. «3 — Bu medeniyetin bütün eserlerini (Sümer'den zamanımıza ka-

(*) *H.Z. Ülken, Maksad, İnsan, 1938, Sayı 1, s. 2.*

dar) büyük nisbette iştirak ettiğimiz bir konserin eserleri gibi esasından tanımak». Rönesans'ın bilgi kaynaklarına karşı şöven bakmamayı öneriyor. «4 — Beynelmilel münasebetlere giren bugünkü içtimaî bünyemize ve kıymetlerimize bu geniş zaviyeden tekrar bakmak». Ülken, Türkiye'nin sui generis, kendine özgü ve gelişme yasalarının dışında bir toplum olarak görülmesine karşı da uyarıcı olmak gereğini duyuyor.

Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı ne kadar popülistse, Hilmi Ziya Ülken o ölçüde evrensel bakışlı olarak ortaya çıkıyor; Baltacıoğlu zaman zaman derin bir mistisizmin etkisini yansıtıyor, Ülken ise tümüyle akılcı kalmak gereğini vurguluyor. Biri, Kemalizm'i daha yerel, diğeri ise daha evrensel yapmak istiyorlar. İkisi de en yaratıcı dönemlerinde Kemalizm'i içlerine sindiremiyorlar; içlerine sindirdikleri zamanlar yaratıcı olmaktan çıkıyorlar.

Her ikisi de uzun bir dejenerasyon döneminden sonra Cumhuriyet ile birlikte gelen canlanmanın etkisindedir. Entellektüel birikimleriyle birlikte bu canlanma ile canlanmış görünüyorlar. Bir büyük millet olmanın heyecanını duymuşlar; sosyolog Ülken, ırkçılığa kaymadan tarihe bakarak büyük milletin ipuçlarının yakalanabileceğini düşünüyor. Pedagog Baltacıoğlu, yaparak öğrenmenin yararları ile bitmez tükenmez bir hazine olarak gördüğü yerel değerleri birleştirmeyi deniyor. Sanki Ziya Gökalp'in silinmeye mahkûm medeniyet ve hars ayrımı, Hilmi Ziya ve İsmayıl Hakkı'da kişilik kazanıyor.

Bu bağlam içinde Ülken'in «Tanzimat'a Karşı» görüşlerinin çözümlenmesi gerekiyor. Daha önce de değindim; Hilmi Ziya, Tanzimat'a karşı olmak zorunluluğunu duyuyor. Tanzimat'ı bir düalite yaratmış olmakla mahkûm ediyor. Gerçekte ise her modernizasyon hareketi, düalite yaratmak sorunuyla karşı karşıyadır; yeni, hiç bir zaman eskiyi birdenbire yok edemiyor. Düalitenin yoğunluğu modernizasyon hareketinin köktencilik derecesi ya da aynı anlama gelmek üzere hızı ile ters orantılı olarak duruyor.

Hilmi Ziya Ülken'in bu noktayı görememiş olması tarihsel ve bireysel kökenlidir. Tarihsel olanı, içinde yaşadığı tarih kesitinin toplumsal ve sınıfsal ağırlıklarıyla ilgili oluyor; bireysel ise bu ağırlıklar karşısında eğilmeyi seçmiş olmasından geliyor. Egemen görüşe tümüyle karşı çıkma yüreklıliğine sahip olamadığı için, Kemalizm'in, Meşrutiyet ile yumuşatılmış bir Tanzimatçılık olduğunu görmezlikten geliyor.

«Tanzimat, Garbi daima boş bir kalıp, mücerred bir şekil olarak almıştır. Müsavat ve hürriyet fikirleri, müşahhas muhtevaları olan canlı fikirler değildi. Karşılığı muayyen bir içtimaî realite olmayan kelimelerdi» (*). Ülken, Tanzimat'ı eleştirmek için bunları yazıyor. Ülken'i eleştirmek için değil, yazılanların daha iyi çözümlenebilmesi için şunların söylenmesi ya da sorulması gerekiyor: Kentlerde mülk sahibi olmaya başlayanların yönetime katılma istekleri ve tüm yoksulların eylemli eşitlik arayışları olmadan, hürriyet ve müsavat sözcükleri somut içerik kazanabilir mi? Tanzimat, ancak arayış süreçlerini başlatabilir.

Burada bir parantez açmam ve parantezin içine bir tez yerleştirmem gerekiyor: Her yenilik hareketi bir değiştirme ve bir aydın değiştirme girişimidir.

Tezin birinci uzantısını yazıyorum: Değiştirmeden toplamak statükoyu korumaktır.

Tezin ikinci uzantısını yazıyorum: Kemalistler, aydını ve köylüyü değiştirmek istediler.

Tezin üçüncü uzantısını yazıyorum: Sosyalistler, işçiyi ve aydını değiştirmek gereğini duyuyorlar.

Tezin dördüncü uzantısını yazıyorum: Her yenilik hareketinin bir değiştirme hareketi ve bir yeni aydın yaratma süreci olduğunu sezerek, sorunların nedenini ve aynı anlamda çözümlerin ip uçlarını aydında görmek, bir yanıyla bir entellektüel tembellik ve diğer yanıyla bir gericiliktir.

(*) *H.Z. Ülken, Tanzimata Karşı, İnsan, 1938, Sayı 1, s. 8.*

Tezin beşinci uzantısını yazıyorum: Yenilikçi, varolan aydınla kavga edendir. Bunun tersi de doğru oluyor; kendi aydınına çiçek atanlar, varolan durumu koruyorlar.

Hilmi Ziya Ülken, Tanzimat ile ilgili düalizm saptamasını bir aydın çözümlemesine götürüyor (*). Şöyle sürdürüyor: «Bu yüzden Garp'ten gelen her şey boşlukta kaldı. Formalizm, nominalizm, muhtevasız şekil Türk münevverinin içinde bulunduğu buhranı doğurdu». Cumhuriyet'e ve belki de 1938 yılına ve belki de İnsan Dergisi'nin çıkış tarihine kadar, aydını bunalım içinde görüyor. Şunları ekliyor: «Tanzimat mütefekkirinde tam bir düalizm hakimdir. O ya tamamiyle kendi muhitine kapılarını kapamış bir Garp Hayranı'dır. Yahut onun içinde iki şahsiyet yaşar. Bir tarafında içine kapanmış ve şeklini kaybetmiş Şark, ötede muhtevasız ve realite ile bağsız Garp. Bu düalizm, birbirinden habersiz iki insan gibidir. Aralarındaki derin uçurumu farketmeksizin yan yana yaşar dururlar». Türk aydınının tutarlı ve teorik olmadığını söy-

---

(*) Baltacıoğlu İsmayıl Hakkı'ya katılmıyorum; ancak, Türk aydınının bir günah keçisi yapılışını göstermek durumundayım.

«Osmanlı Devleti Parçalandı, Atatürk İhtilâl bayrağını açtı; 'münevver' politikacı mukavemet etti! Millî ordu kuruldu, dünya şeametlerine karşı durmaya başladı; 'münevver' diplomat mukavemet etti! Şapka kanunu çıktı, 'münevver' şarklı mukavemet etti! Latin harfleri almak istedik 'münevver' dilci mukavemet etti! Öztürkçe konuştuk, 'münevver' Osmanlıcacı mukavemet etti! İyi, doğru, güzel, yaşıyan her neyi benimsemek istedikse, bu 'münevver' karşımıza dikiliyor ve üzerimize 'mantık, ihtiyat, tekamül' tozu atıyor! Münevver'in bu mukavemeti nereden geliyor? Düşünülmesi, doğrunun ve güzelin selâmeti için anlaşılması gereken bir mukavemet bu!»

«Eğer bu 'münevver' ilk, orta, yüksek okulun yetiştirmek istediği münevverse, çok korkunç bir şey! Eğer bu 'münevver' diri ve canlı Türk kültürünün ve Türk vicdanının tanımadığı, dinlemediği ve anlamadığı 'münevver' ise, ondan kendimizi sakınmalıyız ve onu mahrem işlerimize karıştırmamalıyız».

İ.H. Baltacıoğlu, Münevverden Gelen Mukavemet, Yeni Adam, 1940, Sayı 270, s. 2.

lemenin son derece dramatik bir yolu; bunu daha da açabiliyor. «Bundan dolayı Tanzimat mütefekkirinde anlaşılmamış olmanın bütün buhranı ve sukutu hayali görülüyor». Hilmi Ziya da, son derece geçici ve tekil bir durumda kullansa da, Türk aydınının yazgısının düş kırıklığı olduğunu görebiliyor.

Ülken'in, Tanzimat'a Karşı görüşlerinden aktarmayı sürdürüyorum: «Entellektüalizmin bu fena şekli muhitle münevver arasında rabıtaların ne kadar gevşek olduğunu gösteriyor. Münevver meyustur. Realiteye nüfuz etmek değil, fakat realiteyi kendi zihni kalıplarına uydurmak ister. Buna muvaffak olamayınca aklın medhiyesini yapmakla kendini teselli eder, hatta ve nihayet davasından vaz bile geçer ve ye'se düşer. Rebab-ı Şikeste ve Haluk'un Defteri, bu neviden ne kadar sukutu hayallerle doludur!» Görülüyor, Hilmi Ziya, bir yol ararken başladığı Tanzimat eleştirisini, doğrudan doğruya bir aydın eleştirisine indirgiyor.

Hilmi Ziya'nın aydın eleştirisini aktarıyorum: «Namık Kemal'in hamlesi büyüktü; fakat Osmanlı devrinin kapalı dünyasını aşamadığı için eskilerin düalizminden kurtulamadı ve böylece Meşrutiyet mütefekkirlerine kadar Şark ile Garp, din ile ilim, memleket ile insanlık, vakıa ile mefkure arasında buhran devam etti. Bu devir bu buhranın azabının en çok duyulduğu devirdir» (*). Meşrutiyet Aydını, bunalımı en derin yaşayan bir aydın kuşağı olarak algılanıyor; ancak, en hareketli ve aynı zamanda arayışı yoğun bir kuşak olarak çözümlemeye geçiyor. Meşrutiyet Aydını'nın bu görkemli arayışını, 1961-1971 Dönemi'nin eylemli arayış ile karşılaştırabiliyorum.

Üç Tarz-ı Siyaset, Üç Siyaset Yolu da denebilir, Batıcılık, İslâmcılık, Türkçülük, Meşrutiyet Aydını'nın bir yolu ve bir yol arayışı oldu. Üç Tarz-ı Siyaset çözümlemesini Yusuf Akçora yaptı. Tanzimat ile Meşrutiyet arasında Afî Suavi, bu üç yolu da birlikte benimsedi; bu ne-

(*) *H.Z. Ülken, Tanzimata Karşı, İnsan, 1938, Sayı 1, s. 8*

denle hem kafası karışık bir ihtilâlci oldu ve hem de bir yandan islâmcılar, türkçüler ve batıcılar tarafından kısmen benimsenirken, tümüyle hiç birisi tarafından benimsenmedi.

Ülken'in çözümlemesini kolaylaştırmak istiyorum; artık, aktarmayı sürdürebilirim. «Ali Suavi zamanında başlayan bu tezadın şuuru, Fikret'te, Yusuf Akçura'da, Ziya Gökalp'te kemale erdi». Yusuf Akçura Türkçülük'ü, Fikret Batıcılık'ı temsil ediyor. Ziya Bey ise tam bir eklektik oluyor. «Akçura'nın septik ruhunda bütün meziyetleri ve kusurlarıyla teşhir edilen mesele, Ziya'nın sistemci kafasında telif yoluna girdi». Telifçilik, eklektik bakış açısına Osmanlıcada verilen addır; Hilmi Ziya, Ziya Bey'i över görünürken yeriyor. «Hatta Ziya'ya bu telifiyle Tanzimat zihniyetinin en tam ve sistemli mütefekkiri denebilir». Kuşkusuz, Ziya Bey'e Tanzimat Düşünürü demek, hem peryodizasyon çabalarını ve hem de Tanzimat'ı eleştirmiş olan Ziya Gökalp'ı anlamayı zorlaştırmak demek oluyor.

Hilmi Ziya'nın entellektüel yaşamında «Tanzimat'a Karşı» çözümlemesini, Rejim'e karşı bir ödün ve eğilme olarak değerlendiriyorum. Şunları yazıyor: «Tanzimat'ın en mühim zararlarından biri de kozmopolit tipin karşısında gittikçe içine kapanan tipi yetiştirmesi olmuştur. Ahmet Vefik Paşa'nın karşısında Cevdet Paşa, Baha Tevfik'in karşısında Şehbender Zade, Abdullah Cevdet'in karşısında Sebili Reşad, Fikret'in karşısında Akif daima bu içine kapanmış alemi temsil ediyorlar» (*). Ülken, Tanzimat'ı karşıtını yaratmakla eleştiriyor.

Bir modernizasyon hareketini, karşıtını yaratmakla eleştirmek bir aşırı eleştiri türü olmalı; karşıtı, toplumsal tutuculuk yaratıyor. Tanzimat, Türkiye'ye yeni olanı getiriyor. Volontarist Ahmet Vefik, materyalist Baha Tevfik, hümanist Fikret, Ateist Abdullah Cevdet, Türk toplumu için yeni insan türleridir; tutuculuk bu yeni insan türleri karşısında şaşkına uğruyor. Bu yeni insan türleri, tutu-

(*) *ibid., s. 11.*

cu toprağı parçalıyor; hiç kuşku yok, yeterli hızla derine inemiyor ve bu nedenle, kendi varlığını korumaya yönelik insan tiplerinin doğuşuna katkıda bulunuyor.

Cevdet Paşa, Şehbender Zade ve Akif de yenidir; halkçı görünümleri, toprağa daha yakın olmalarından ileri geliyor.

Tezi yazıyorum: Tanzimat karşıtı aydınları toprağa ve halka daha yakındır ve hiç kuşku yok, çok daha tutucudur.

İş toprağa ya da halka yakın olmak değil; iş toprağı yarmak ve halkı değiştirmek oluyor.

Tanzimat'ı, istenmeyen ve ancak zorunlu ürünleri Akif veya Cevdet Paşa'yı yarattığı için değil, bunları etkisizleştirecek bir süreci ve gücü gösteremediği için eleştirmek mümkündür. Ancak bu eleştiri haksız görünüyor; On Dokuzuncu yüz yılın ikinci yarısında bir merkantilist dönemi yaşama şansı olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda Cevdet Paşa veya Akif'i ya da türünü etkisizleştirmek imkânsız olarak duruyor.

Merkantilizm olmadan bir yeniden doğuş mümkün mü? Rönesans'ı yaşatan, Batı Avrupa'nın yaşadığı merkantilist dönem oldu. 1930 yıllarında Türkiye, bu merkantilist politikanın belirgin çizgilerini uygulamaya koymaya başladı. Ülken, toplumların gelişme sürecini yalnızca bir entellektüel eğilim olarak anlamaya çalışıyor. 1938 yılında Tanzimat'a Karşı görüşlerini formüle ederken şunları da yazıyor: «Tanzimat'ın yapması lâzım geldiği halde asla yaklaşamadığı rönesans hamlesi ancak bugün başlıyor». Tanzimat, Kemalist Dönem'in günah keçisi oluyor.

Eleştiri, anlamanın en önemli yöntemlerinden birisidir.

Rönesans, bir eleştiri hummasından doğdu.

Ancak eleştiri adına günah keçisi yaratmak ve sürekli bir günah keçisini dövmek, anlamayı zorlaştırıyor.

Tanzimat Eleştirisi, Kemalist Rejim'in mantıksal sı-

nırlarını geriye çekiyor. Tanzimat Eleştirisi, Kemalist Aydın için bir netlikten uzaklaşma yolu açıyor.

Tanzimat Eleştirisi, Hilmi Ziya için bir eğilme yolu oluyor.

Çok farklı bir noktadan hareket ediyor; ancak Tanzimat Eleştirisi ile Hilmi Ziya, Baltacıoğlu'nun başlangıç noktasına ulaşıyor. Birleşiyorlar.

Bitiriyorum.

Hilmi Ziya, Nazım Hikmet'in tutuklanarak çok uzun yıllar sonra çıkacağı bir kafese kapatıldığı yıl, eğilmenin ilk işaretini veriyor. Bunalımlı bir yaşamı başlatıyor. Yavaş yavaş ölüyor.

Bir rastlantı mı? On Üç yılı, Nazım Hikmet'in uzun hapislik yıllarını, bir korku ve hesaplaşma dönemi olarak mı geçirdi; bilemiyorum. Romanını yazmıyorum. Ancak nasıl bir rastlantı olabilir? Adından başka ününe lâyık bir tek cümlesi olmayan ünlü kitabı «Tarihi Maddeciliğe Reddiye» (*) 17 Haziran 1951 tarihinde tamamlanıyor. Önsözün altındaki tarih, budur; 1951 yılı ise son yılların en büyük Komünist Tevkifatı yılıdır. Şöyle de söyleyebilirim; 1951 yılı Tevkifatı ile Türkiye'nin tanınmış bazı aydınları, Hilmi Ziya'nın tanıdıkları, Türkiye Komünist Partisi üyeliği nedeniyle tutuklanıyor ve sonunda uzun hapislere mahkûm oluyor.

Aziz Nesin yazıyor: «Hilmi Ziya'nın kayınçosu Tayyareci Celâl diye bilinen Celâl Benneci ise sol çizgisinden ölümüne dek değil, ölümünden sonra bile ayrılmamıştı» (**).6-7 Eylül 195 tarihinde, «Kıbrıs Türktür» kampanyaları sırasında hükümet kontrolunda bir gösteri kontroldan çıkarak İstanbul'da tam bir talan hareketine dönünce suçlu aranıyor ve solcular bulunuyor. Benneci'yi de tutuklamak için evine gelen polislere, eşi, Benneci'nin bir yıl önce öldüğünü söylüyor.

Aziz Nesin sürdürüyor: «Geçen yıl bir yabancı pro-

(*) *Hilmi Zyia Ülken, Tarihî Maddeciliğe Reddiye, ikinci baskı, İstanbul, 1963.*

(**) *Aziz Nesin, Benim Delilerim, İstanbul, 1984, s. 54.*

fesör arkadaşımla Aşlyan'ın altındaki Rumelihisarı mezarlığını geziyoruz. O mezarlık sanki bizim mahallemizdir; baksanıza orda kimlerin son evleri var: Orhan Veli, Adnan Veli, Ahmet Hamdi, Ulvi Uraz ve bir de baktım, Hilmi Ziya'nın kabri ve aynı aile mezarlığında Celâl Benneci'yle toprağı bölüşmüşler, koyun koyuna... Bu son buluşma çok düşündürdü beni». Gerçekten düşündürücü.

Kim bilir; Türk sağının Hilmi Ziya'nın dönüşünden kuşku duyması, belki de mezarını bir solcu ile paylaşmasından ileri geliyor. Baltacıoğlu ve Ülken, bir yerde eğiliyorlar; ancak sürekli eğilmeyi bir yaşam biçimi haline getirmiyorlar.

İKİNCİ BÖLÜM

EKSİĞİ VE FAZLASI

Türkiye'de bilim yapılır.

Nazım Hikmet bir inattır; inada bir «teori» ile bakılması gerekiyor.

Aziz Nesin inatçıdır; Aziz Nesin'e «soyut» bakılmalıdır.

«My dear doktor, pray accept my apologies. Viewing the matter as an abstract problem, I had forgotton how personal and painful a thing it might be to you» (*). Bunları Sherlock Holmes, arkadaşı Watson'a, Watson'un uzattığı silinmiş bir köstekli saatın incelenmesinden, saatın Watson'un alkolik ve başarısız kardeşine ait olduğunu bulması üzerine, Watson'un kardeşinin kişiliğinin ortaya çıkmasına üzülmesi karşısında söylüyor. «Azizim Doktor» diyor, sorunu soyut bir problem olarak ele alırken, Sizin için ne kadar kişisel ve acı olabileceğini unutmuşum». Teorinin kendisinin sevinç olabilmesi, teorik buluşların, başkası için, acı olmasını önleyemiyor.

Batı dillerinin hepsinde, science, bilim, Latince, bilim demek olan scire fiilinden türüyor. Bilen kişi ise yine Latince doceo fiilinden türeyen doctus ya da doctor demek oluyor; öğrenmiş kişiyi anlatıyor. Doçent, öğreten

---

(*) *Arthur Conan Doyle, the Completc Sherlock Holmes, Hamlyn, 1985, «The Sign of Four» adını taşıyan öykü, «The Science of Deduction», Dedüksiyon Bilimi, bölümü, s. 83.*

demek ve doktrin, öğretilen ya da öğreti, hepsi Latince öğretmek fiilinden geliyorlar. Doktor sözcüğünün çıkışında tıp ya da hastalıkla ilgili bir yanı yok; ancak aydın ya da bilen, ilk çıkışında bir bütünsellik sunuyordu. Ressam aynı zamanda hekim ve filozoftur, giderek ayrılıyor (*) Bilimselliğin gelişmediği yerlerde, ne yazık Türkiye'de de, «doktor» sözcüğü yalnızca tıp doktorunu simgeliyor.

Dünyadaki polis romanı ve dedektif tipolojisinin en gelişmişi olan Sherlock Holmes'un yaratıcısı bir tıp doktorudur; Birleşik Krallık'ta «Sir» ünvanını da alıyor ve polis romanları meraklısı Sultan Hamit'in davetlisi olarak Türkiye'ye de geliyor. Sultan Hamit, Sir Arthur'u takdir ediyor ve ödüllendiriyor.

Ancak Arthur Conan Doyle'e verilecek ödüllerin en değerlisi, her halde Einstein'in yazdıkları olmalıdır; bu gelmiş geçmiş çağların en büyük doktorlarından birisi, Sir Arthur'u, aklının ve kalbinin derinliklerinden övüyor. Einstein, Infeld ile birlikte Fiziğin Evrimi'ni anlatmaya başlarken, Conan Doyle'dan söz etmek gereğini duyuyor. Aktarıyorum: «Conan Doyle'un o çok güzel hikâyelerinden beri, hemen hemen her polis romanında öyle an gelir ki, polis hafiyesi, hiç değilse probleminin belirli bir evresi için kendisine gereken bütün olguları toplar. Bu olgular, çoğu zaman gerçekten garip, birbirinden kopuk ve baştan sonra ilişkisiz görünür. Bununla birlikte, ünlü polis hafiyesi, o anda, araştırmayı sürdürmenin gereksiz olduğunu, toplanan olguların karşılıklı-ilişkisine, correlation, salt düşünmekle varılacağını anlar. Bunun üzerine keman çalar, ya da piposunu tüttüre tüttüre koltuğunda oturur, sonra birdenbire, bakındı şu işe, o karşılıklı-ilişkiyi bulur! Yalnız eldeki ipuçlarının bir yorumuna ulaşmakla da kalmaz, belirli başka olayların geçmiş olması gerektiğini de bilir. Canı isterse, teorisi için ek bilgi toplamak

(*) Bu nedenle İngilizce'de tıp doktoruna Medical Doktor ya da Physician, deniyor. Silâhlı Kuvvetler'de hâlâ kullanılan Tabip Doktor tamlaması doğrusudur.

üzere dışarı çıkar, çünkü nerede araştırma yapacağını kesinlikle bilir» (*). Sherlock Holmes, çalışma odasında, müziğin yardımıyla, elindeki her problem için bir «teori» geliştirdikten sonra, sanki kanıt toplamaya değil, teorisini sınamaya çıkar. Artık elini attığı her yerde bir kanıt olmalıdır; olgular, Sherlock Holmes'u doğrulamalıdır. Doğruluyorlar.

Türkiye'de bilim yapılır.

Türkiye'de bilim yalnızca toplumun, kaçınılmazlığın zembereği içinde sıkışmış olması nedeniyle yapılır hale gelmedi; bu, var. Türkiye'de bilim, aynı zamanda, insan ve en gelişmiş türü olan aydın, içinde bir atomun zenginliğini geliştirdiği için de yapılabilir hale geldi. Artık Türkiye'de insan ve gelişmiş türü aydın, türkünün tekseslliğini aştı, çok sesli oldu. Zenginleşti.

Aydın, Türkiye'de, somutun zenginliğini içermeye başladı.

Türkiye'de artık aydın, soyut olarak ele alınabilir hale geldi.

Türkiye'de aydın soyut olarak ele alındığında iki eksiğiyle ortaya çıkıyor. Bir, ütopyacısı yok. İki, polisiye roman geleneği yok.

Türkiye'de bilim yapılır: Türk aydınının bu iki eksikliği arasında kesin bir bağ bulunmalıdır.

Ütopya ve polisiye arasında bağ, Türk toplumunun öne çıkardığı bir sorun oluyor. Türk aydınının incelenmesi, dünya biliminin önüne, yeni sorunlar ve kesin çözümler çıkarıyor.

Nazım Hikmet, ileriye atılmış bir aydındır ve kesin inat oluyor. Hülya'ya dayanmayan inat olmaz; hülyalı yaşam, inatın sürekli kendini artıran besin deposudur. Nazım Hikmet, hülyalıdır; hep geleceği düşünüyor.

Ütopyacı, hülyasını uygulayarak öğretendir; Nazım Hikmet'e uygulama şansı verilmiyor. Pratikten yoksun bir dersane yeterli görülüyor: Hapishane. Nazım Hikmet, bir

---

(*) *A. Einstein-L. Infeld, Fiziğin Evrimi, Ankara, 1976, s. 16-17.*

Büyük Öğretmen'dir; doçent, Latince dokent, İtalyanca doçent okunuyor, Nazım Hikmet bir Büyük Doçent oluyor. Öğrencilerini kendisi seçemiyor: Gönderiliyor. Romancı Kemal Tahir, Öykücü Orhan Kemal, Ressam İbrahim Balaban, Büyük Öğretici için seçilen öğrenciler; kabul ediyor (*). Sınıfta, koğuşta diyebilirsiniz, çekemezlik de oluyor.

Peki Aziz Nesin öğrencilerini seçebiliyor mu? Seçemiyor (**). İlân veriyor, gelenleri kabul ediyor.

Nesin Vakfı, bir ütopya mı? Buna «evet» demek oldukça zor; ancak, Aziz Nesin, ütopyacıya Türkiye'de en çok yaklaşanlardan birisi oluyor.

Türkiye'de ütopyacı yok; ütopyacı benzeri var.

Türkiye'de ütopyanın bulunmayışının bir nedenini saptamak o kadar zor değil: 1917 yılından sonra ütopyacı olmaz.

Ancak bu cevabı yeterli sayabilmek de pek zor; çünkü, 1917 öncesinde de Türkiye'de ütopya yok (***). Bu

---

(*) Nazım Hikmet-Orhan Kemal-Kemal Tahir Üçgeni'nde Mektuplarıyla Orhan Kemal, bu bölümün birinci ekidir; öğretmeni ve öğrencilerini ele alıyor. Bakılabilir.

(**) Bu kitap için Markopaşa Kolleksiyonları'nı çok hızlı bir biçimde incelemek üzere Çatalca'da ve Aziz Beyin çalışma odasında bulunduğum bir sırada bir kabul işlemine, Anglo-Amerikan üniversitelerinde, ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi'ndeki sözcükle «registration» işlemine tanık oldum. Son derece profesyonel; Azız Bey, birkaç rutin sorudan sonra «yarın yalnız çamaşırlarını al, gel» dedi. Kabul, bitti.

(***) Aydın Üzerine Tezler'le birlikte yayına hazırladığım «Küçük Ansiklopedi: Siyasal İktisat» için, ütopya maddesini tamamladıktan sonra ortaya çıkan tablonun Aziz Nesin'e benzediğini gördüm. Maddeyi gönderdim. Aziz Bey'in 2 Ağustos 1985 tarihli ve Çatalca'dan gönderdiği mektubun bir bölümünü aktarıyorum.

«Yanlış anımsamıyorsam, senin Türk ütopyacıları olmadığı gibi bir düşüncen vardı kı, kesinlikle doğru değil.

Türk ütopyacılarının yazılı olarak ne bıraktıklarını bilemiyorum, ama kesinlikle vardır, olmalıdır, hiç değilse mektupları filân... Ama eylem ve eylemsel düşünce olarak başta Fikret olmak üzere bir ütopyacılar grubumuz var. İttihat ve Terakki'nin yarattığı düş kırıklığından sonra uzakta bir adaya, Yeni Zelanda'da olacak, yerleşip bir komün kurmayı tasarlamışlar. Yazık ki, kitaplığımı ayırıp sıralayamadığım için bu konuda hiçbir notumu, yazımı, belgemi bulma olanağım yok. Ama sende çok şey vardır ve bulabilirsin. Bir Türk yazarı 'Ütopya' maddesi yazıp da Türk ütopyacılarını almazsa, son kertede büyük eksiklik - hatta ayıp - olur. Türk ütopyacılarının bulunmadığı düşüncende direniyorsan, o zaman da, bu düşünceni yazmalı ve neden ütopyacılarımızın olmadığını - kendince - açıklamalısın».

Bir: Türkiye'de bir ütopyacı geleneğinden söz ediyorum. Böyle bir gelenek yok.

İki: Servet-i Fünun'cular, Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve arkadaşları, Yeni Zelanda'da bir adaya ve İzmir'de bir çiftliğe çekilmeyi düşündüler. Ancak burada, var olan mülkiyet ilişkilerinin dışında ve yeni bir toplumsal yapı nüvesi olacak biçimde bir yaşamı sürdürmek istediklerini gösteren hiç bir iz yok. Hüseyin Cahit, anılarında, bu projelerinin ayrıntısını bile hatırlamıyor.

Üç: Bir adaya çekilmek ütopya değil; Daniel Defoe'nin Robinson Cruzoe'si kesinlikle ütopya arasına girmiyor.

Dört: Ütopya geleneği çekicidir; İslâm da böyle bir geleneğinin olduğunu göstermek istiyor. İbn Tufeyl'in, Hayy İbn Yakzan'ın Olağanüstü Serüveni'ni, dünyadaki ütopyanın başlangıcı sayma eğilimi var. Yakzan oğlu Hayy, bir adada yaşayarak ve düşünerek elde ettiği bilgilerin, Tanrı'nın kitabı Kuran'daki ile aynı olduğunu göstermiş oluyor. 1106-1186 yıllarında yaşamış ve yazdığı Yakzan oğlu Hayy'ın Serüveni, Orta Çağ boyunca ve sonrasında bütün Batı dillerine çevrilmiş olan İbn Tufeyl'i de bir ütopyacı sayamıyorum.

İbn Tufeyl, Ruhun Uyanışı ya da Hayy İbn Yakzan'ın Olağanüstü Serüveni, İstanbul, 1985.

Beş: Ütopyacılar, aydınlanma çağının çocuklarıdır ve doğmuş olan kapitalizme aklın egemen olamaması nedeniyle şaşkındırlar. Akla sonsuz güveni yansıtıyorlar;

insanı daha çok mutlu edecek bir düzeni yazmanın ve pratik olarak göstermenin yeterli olacağını düşünüyorlar.

Fikret, insan aklına coşkun bir inancı temsil ediyor; kişiliği bir ütopyacıya yakın duruyorlar. Ütopyacılar saf ve temiz insanlardır; yalan bilmiyorlar.

Tevfik Fikret'in şiirlerinin içeriği, bir ütopya yakını sayılabilir.

Altı: Yirminci yüz yıla yaklaşırken ütopya uygulamaları Amerika Birleşik Devletleri'ne yayılmış durumdadır. Artık tarikata dönüşmüş ütopya komünleri bulunuyor. Sabiha Sertel'in, 1920 yıllarının başında Amerika Birleşik Devletleri'nde okurken bunlardan etkilenmiş olduğunu sanıyorum.

«Ben hayalci sosyalistler gibi bir köye çekilip bir cemaat teşkilâtı kurmak isteğindeydim» diyor.

S. Sertel, Bir Roman Gibi, İstanbul, 1969, s. 68.

Yedi: Türkiye'nin sui generis olduğu iddialarına katılmıyorum. Dünyanın başka yerlerinde olanların Türkiye'de de bulunduğunu yazıyorum.

Ancak deha çözümlemesinde geliştirmeye çalıştığım bir yöntem var: Saçılmış olarak bulunmak. Bazı dağlarda altın cevheri var; fakat, çok saçılmış, çıkarılması zor. Operasyonel değil.

Maden çıkarım teknolojisinde saçılmışlık çıkarıma engeldir; bilimde neden engel olsun! Saçılmış dahi ya da ütopyacıları bulmaya çalışıyorum.

Bilimsel sosyalizm çağında ütopyacılığın itibarının düşük olduğunun kabul edileceğini umuyorum. Ancak yine de bu cevapla yetinmiyorum.

Bilimsel geleneğin zayıf olduğu toplumda ütopyacılık da zayıf olmak durumunda: Her ikisinin kaynağı insan aklına büyük güvendir.

Ölümünü yazmayı deneyen Beşir Fuat, mizah ile felsefeyi yan yana getirmeye çalışan Baha Tevfik, şiirle aklı yazan Tevfik Fikret, inatını bileyleyen Sabiha Sertel, dalgalanmak için gereken rüzgârı kendi hareketiyle yaratmaya kalkan Nazım, ütopyacının üç özelliğini, inat, çahşkanlık ve mizah, kişiliğinde birleştirmiş olan Aziz Nesin, bunlar yalnızca Aydın Üzerine Tezler'de bir araya geliyorlar. Hepsinde bir parça ütopya var; tam değil. Neden tam değil; bunu göstermek, benim işim.

Türk ütopyacılarını yazmadığımı söylemek haksızlık olmuyor mu?

nedenle ütopyanın eksikliği üzerinde düşünmek gerekliliği ortadan kalkmıyor.

Einstein, Conan Doyle'u överken yarattığı Sherlock Holmes'un çalışma yöntemini övdüğünü biliyor. Bir araştırma yöntemi olarak Sherlock Holmes'un «çoğu zaman gerçekten garip, birbirinden kopuk ve baştan sona ilişkisiz» olgular toplamasını, gerekli buluyor.

Ütopya geleneğinin eksikliğiyle ilgili buraya kadar olan çözümlemede Nazım Hikmet ile Aziz Nesin'in adları geçiyor. Çalışma odamdaki kartlarda ise Nazım Hikmet ile Aziz Nesin bir kez karşı karşıya geliyorlar. Aziz Nesin, hapisteki Nazım'ın şiirlerini yayınlıyor; «polis» diyorlar. Aziz Nesin kızıyor ve hastahanede yatan Nazım Hikmet'e gidiyor. Çünkü Nazım Hikmet de Aziz Nesin'e polis diyor. Hastahanede Nazım Hikmet, Aziz Nesin'e ve kendiliğinden, şunları söylüyor: «Niçin böyle şeylere aldırıyorsun, boşver, senin için çıkarılan dedikodular hiç olmazsa memleket içinde kalıyor. Bir zamanlar benim için raporlar gönderdiler dünyanın her yerine»[1]. Bundan şu çıkıyor; Türkiye'de Nazım Hikmet ile Aziz Nesin de polislik suçlamasıyla karşılaşıyorlar. Karşıtları bunları bilseler sonsuz şaşırabilirler; yoldaş kamptan çıkıyor.

Nazım Hikmet, Mihri Belli, Aziz Nesin, Üç Genç Deniz Yusuf Hüseyin, polislikle suçlandılar; okudum ya da duydum. Hep aynı nehirde kürek çekenler tarafından polislikle nitelendirildiler.

Akıl dışı değil mi?

Ütopya ve polisiye, akıl ile ilgilidir: Ütopya, toplumsal düzene aklı uygulama çabasıdır. Ütopyacının aklından başka güvencesi yok; aklının süzgecinden geçmeyen kurumları atıyor. Polisiye, insan aklının tarih içinde geliştirdiği iki önemli yöntemi, dedüksiyon ve analiz, yaşam ve ölüm ikilemine uyguluyor. Sherlock Holmes, bu uygulamayı bir sanat düzeyine çıkarıyor; Einstein, bilim adamlarına örnek gösteriyor.

Akıl dışı polislik suçlamaları, Türkiye'deki polisiye geleneğinin yoksulluğu ile bağlantılıdır; aklın uygulamalarının sınırlı oluşunu gösteriyor.

İlk büyük ütopyacı Thomas More, bunu izleyen Atlantis yazarı Francis Bacon ve Robert Owen, Britanya Adaları'nda yeşeriyorlar. İlk büyük polisiye Sherlock Holmes'u yaratan Arthur Conan Doyle ile «Polisiye'nin Kraliçesi» Aghata Christte de Britanya Adaları'nda doğup büyüyorlar. İkisi arasında bir bağ olmalıdır.

Ütopya ve polisiye geleneğinin varlığı da, yokluğu da birbiriyle ilgilidir.

Bu tezin gösterilmesi gerekiyor.

Tümüyle gösterebileceğimi sanmıyorum; İngiltere'de bu geleneğin varlığını, Türkiye'de yokluğunu göstermek için kullanmak durumundayım.

«I Cannot live without brainwork»[2]. Sherlock Holmes, nerede ise her serüvenin başına koyduğu, Dedüksiyon Bilimi bölümünde bunları söylüyor; «kafayı çalıştırmadan ben yaşayamam». Ekliyor: «What else is there to live for?» Yaşamak için başka ne var?

Polisiye, ütopyadan çok sonra tarih sahnesine geliyor. Artık toplum üzerinde, daha açık bir deyişle kapitalist toplumda aklın egemenliğinin kurulabileceğinden umutların kesilmiş olduğu bir zamanda en iyi örnekleri ortaya çıkıyor. Bu çıkışta, aklın egemenlik alanını son derece daraltma işlevi de bulunabilir; en azından polisiyenin bu amaç için kullanıldığından kuşku duymak için bir neden yok. Ancak bu, polisiye ile aklın belli yöntemlerini parlak ve yaygın kullanım alanları bulunduğu gerçeğini ortadan kaldırmıyor.

Conan Doyle, Sherlock Holmes'u, On Dokuzuncu yüz yılın sonlarında yaratıyor. İlk öykülerin birinde, Sherlock Holmes kendisini ve türünün ilki oluşunu şöyle açıklıyor: «Aklım durgunluğa isyan eder. Bana problem veriniz, ödev veriniz, en çözülmez şifreleri ya da en karmaşık

analizi veriniz; bunlar olunca ben tam havamı bulurum. Artık yapay uyarıcılar olmadan da yapabilirim. Fakat ben var olmanın sersemletici tek düzeliğinden tiksiniyorum. Aklın yücelmesini büyük bir hırsla istiyorum. İşte bu nedenle bu özel mesleği seçtim, daha doğrusu yarattım; çünkü dünyada tekim»[3]. Kapitalist dünya bir akıl dışılığa gömülürken, kapitalist dünyada adam öldürme aklın en parlak uygulamalarını sergileyen bir özel alan olarak ortaya çıkıyor. Adam öldürmenin «akıllı» düğümlerini çözmek de aklın yücelmesi peşinde olanlar için uygun bir ortam oluyor.

Türkiye'de ise Nazım Hikmet, Mihri Belli, Aziz Nesin ve diğerleri, Üç Genç Deniz Yusuf Hüseyin, polislikle suçlanıyor: Akıl dışı. Türkiye'de polislik suçlamalarının pek çoğunda aklın izi bile bulunmuyor. Türk aydınında polisiye geleneğinin eksikliği, aklın uygulama alanının darlığı ile denkleşiyor.

Polisiye kurgudur; üstelik çift kurgu oluyor. Polisiyede gerilim, yalnızca katil ile dedektif arasındaki yarıştan doğmuyor. Bundan daha ötede ve polisiye tutkunu bir okuyucu için asıl gerilim, bu iki kurgunun bir arada anlatımından doğuyor. Her polisiyede bir kez okuyucunun önünde ve son derece inandırıcı bir cinayet öyküsü var; deneyimli polisiye okuyucusu, kendi önündeki ve son derece inandırıcı öykünün asıl öykü olmadığını biliyor. Gerilim, polisiyedeki ilk öyküye inanmak zorunluluğu ile inanmamak gerekliliğinden de çıkıyor; okuyucu, kendisinin göremediği ancak mutlaka var olan ve sakin dedektifin bulacağı ikinci kurgu için geriliyor (*). Bu iki kurgu, yalnız-

(*) Çocukluğumda başta Sherlock Holmes her türlü polisiye romanını büyük bir hırsla okudum. Bunlar içinde Server Bedi adıyla yazan Peyami Safa'nın Cingöz Recai'si de vardı. Bu çalışma için Cingöz Recai'leri yeniden okumak istedim; bulamadım. Hatırladığım Cingöz Recai'nin yalnızca sevimli bir hırsız olduğudur.

Türk aydınında polisiye eksikliğini, Türk romanında kurgu eksikliğine de bağlıyorum. Peyami Safa'nın romanlarında, daha sonra Mayk Hammer türü polisiye «telif» eden Kemal

ca bir kaç noktadan birbirine tutuşturulmuş iki dünya yörüngesine benziyor; bu noktalar, polisiyenin reddedilemez ve her teoriye uyabilecek olguları oluyor.

Ütopya da kurgudur; üstelik çift kurgu. Her ütopyada bir var olan toplum düzeni kurgusu söz konusudur, eleştiriliyor. Bu, polisiyenin göz önündeki kurgusuna denk düşüyor. Polisiye klasik örneklerinden ayrılarak soysuzlaşmaya başladığı zaman, göz önündeki kurgu hep, polis departmanının senaryosu olarak sunuluyor; böyle bir sunma, polisiyeye devletin resmî aygıtlarını eleştirme lüksünü de getirmiş oluyor (*). Ütopya, sürekli var olan düzeni eleştirerek, akla dayalı bir başka kurguyu öneriyor. Ütopyada da, tıpkı polisiyede olduğu türden iki kurgunun çatışması var.

Polisiye ve ütopyada sınıf, sınıf çelişkisi ve sınıf kavgası yer almıyor. Yalnızca tarihsellik ve toplumsallıktan kopuk bireysel akıl etkinliğini sürdürüyor. Ütopya, yaşanılan mutsuzlukları yalnızca aklın çözümünün bilinmemesine bağlıyor; polisiye, aklı simgeleyen bir dedektifin elinden hiç bir cinayetin kurtulamayacağını anlatıyor. Ütopya'da mutlu son için aklın kurgusunu göstermek ve mümkünse uygulayarak anlatmak yeterli sayılıyor. Her polisiye kesin olarak kendi kurgusunu anlatarak son buluyor.

Aydında ütopya ve polisiye geleneği, bir toplumda aklın yaygınlığını ve bir yaşam biçimi olarak etkinliğini anlatıyor. Her ikisi de bir toplumun yakın tarihinde, tarihin hızlanmasını ve birbirini çelen senaryoların bir arada ve ardarda yaşanmasını gerektiriyor.

Tezi yazıyorum: Aklın egemenliği, insanlara ayrışık bakabilmeyle koşut gidiyor.

Tezin uzantısını yazıyorum: Ayrışık bakamamak, ce-

Tahir'in sonraki romanlarında kurgu daha gelişmiş görünüyor.

(*) Amerikan polisiye dizileri, giderek, Amerikan polis departmanlarının «alık» olarak sunulan komiserleriyle alay etmeyi, bir ortak yapı haline getiriyorlar.

maat ya da tarikat bakış açısından kurtulamamak oluyor.

Tezin pratiğini yazıyorum: Nazım Hikmet, Aziz Nesin, Mihri Belli ve benzerleriyle Deniz Yusuf Hüseyin'i polislikle suçlamak, Türkiye'de yalnızca polislerin ayrı davranabileceğine inanmaktır.

Türk aydınının kendinden ayrı düşünenlere polis demek hastalığı vardır; bu hastalığın tedavi edilmesi gerekiyor.

Aydın Üzerine Tezler'i bir de, Türk aydınının görebildiğim hastalıklarını tedavi etmek için yazıyorum.

Türk aydınının ayrışık bir bakış açısına ve bir sevgiye yaklaştığını düşünüyorum. Türk aydını, kendisinden ayrı bakış açısı ve eylemi olanlara da sevgi ve anlayışla bakma durumuna geliyor. Bu, hoşgörü sözcüğünün anlamının dışına düşüyor.

Polisiye ve Ütopya

Görüntü ile öz aynı olsaydı, bilime ve bilim adamına gerek duyulmazdı.

Türk aydını, polis okullarında ders veren, aydınların ileri dergilerini çıkaran sosyalist örgütlenmelerin kuruluşuna katılan ve karaborsa yapan Alâettin Hakgüder'i polis olabileceği düşüncesiyle dışlamadı; polis olabileceğini düşünerek bir kampanya açmadı. Türk aydını, Nazım Hikmet'in arkadaşlığından, Resimli Ay yazarlığından, komünist yayınları sansür ve izleme departmanının başına getirilen, polis kolejinde öğretmenlik yaparken solcularla düşüp kalkan, tek parti döneminin milletvekili ve polis baskısını bir ağıt haline getiren 1940 Kuşağı aydınlarının içki ve eğlence finansörü Sadri Ertem'i polislikle suçlamadı. Hakkında polis olabileceği yolunda ciddi bir söylenti bile çıkarmadı.

Türk aydını, kendilerinden ayrılmayan polis okulu öğretmeni Alâettin Hakgüder ve Sadri Ertem'den hiç çekin-

medi. Üstelik, bugünkü otomobille devriye gezen polisleri hatırlatırcasına, içki masasının yanında bir masayo hiç gizlenmeden oturan polisten çekindi; yakınmasını Sadri Ertem'e anlattı.

Türk aydını, yaşamlarının uzunca bir zamanını hapiste geçiren (*) Nazım Hikmet'i, Aziz Nesin'i, Mihri Belli'yi ve diğerlerini polislikle suçladı. Türk aydını, kendileri için darağacı kurulurken bile, Deniz Yusuf Hüseyin'in polis olduğunu düşünebildi.

Neden? Üzerinde düşünmek gerekiyor.

Türk aydınının, Nazım Hikmet'in Aziz Nesin'in Mihri Belli'nin Üç Genç Deniz Yusuf Hüseyin'in polisliğini düşünmemesi gerekiyor ve düşünüyor.

Beklenmedik bir durum oluyor ve beklenenden sapıyor.

Düşünmek sapmalara eğilmekle başlıyor.

Sigara külünün kül tablasında olması gerekiyor; eğer yatak çarşafı üzerinde ise bir sapmayı haber veriyor. Çamur bahçede olmalıdır, halının üzerinde çamur izi sap-

---

(*) Türkiye'de artık ayrımlı anlatım zamanı geldi ve geçiyor.

Bir örnek verilebilir: Polis olmak başkadır ve polisle zaman zaman işbirliği yapmak bambaşka. Örnek olsun, bugün Türk basınında ve önemli yerlerde hem mesleği polis olanlar ve hem de zaman zaman polisle işbirliği yapanların olduğunu sanıyorum. Bunları birbirinden ayırmak gerektiğini düşünüyorum.

Bunun için de örnek verilebilir; hiç bir zaman Sabahattin Ali'nin polis olduğunu yazmadım. İnanmıyorum. Ancak Sabahattin'in zaman zaman polisle işbirliği yaptığına inanmak zorundayım.

Böyle bir zorunluluk, Sabahattin Ali'nin romanlarını değerlendirmemi etkilemiyor. Önemsememi de engellemiyor.

Türk aydınının ayrışık bakış yoksulluğundan söz ederken bunu da anlatmak istiyorum. Benim, Sabahattin'in polisle işbirliği etmiş olduğu tezim karşısında son derece rencide olmuş hissediyorlar. Bir: Sabahattin'i sevmemeleri gerektiğini düşünüyorlar. İki: Sabahattin'i benimsemiş oldukları için, polisle işbirliği tezini üstlerine alıyorlar. Hiç ilgisi yok.

mayı gösteriyor. Sherlock Holmes, kimselerin dikkat etmediği sapmaları başlangıç sayarak işine başlıyor. Düşünüyor.

Hiç bir araştırma ve hiç bir olgu toplama bir «teori» olmadan başlamaz; teoriyi, bir başlangıç olarak, bilgi birikimini uygun kalıplara dökülmüş özü olarak tanımlayabiliyorum. Türk aydınının polisiye sapmaları üzerinde düşünürken de bir başlangıç teorisinin olması gerektiğini eklemek durumundayım.

Ayrıntıyla geliştirmek için zamanım yok; ayrıca gerekli olduğunu da sanmıyorum: Polis yöntemlerinin en çok geliştirildiği dönemler, restorasyon dönemleri oluyor. Bir çalışmada, «modern edebiyatın ana polis tipine modellik eden, tarihin ilk ünlü polisi» Vidocq'un Napolyon zamanında ortaya çıkmış olduğu kaydediliyor (4). Restorasyon hep geri çekilmeyenlerin atılımlarından ya da ihtimalinden kaynaklanıyor. Kaygı, bu türlerin kontrol al-

---

Yazdıklarım yalnızca Sabahattin Ali'nin kişisel zaafını gösteriyor.

Devam ediyorum: Uzun yıllar hapiste yatanlardan da saf değiştirenler ve üstelik polis olanlar da çıkabilir. Sorun bu değil; adını saydıklarımın polis olmadıklarına inanıyorum.

Ancak bunun tersi doğru değildir: Hiç bir devlet ve hiç bir polis örgütü, kendi mensubunu, uzunca bir süre hapise sokacak bir senaryoyu uygulamaya koymaz. Hiç bir devlet ya da polis örgütü, bir mensubunun, işlemediği bir cinayeti kabul ettirerek dört yıl kadar hapse girmesini sağlayamaz.

Bunu düşünmek devleti ve polisi bilmemek oluyor.

Sabahattin Ali'yi öldürdüğü iddiası ile hapse mahkûm olan Ali Ertekin'in polis olduğu teziyle Sabahattin Ali'nin ölümü olayına yaklaşmak, Türk aydınının ilkel bir yanlışı oldu. Polisiye geleneğinin yokluğunun yanında, polisiye okumadığını da gösteriyor.

Ali Ertekin, daha ağır bir hapis tehdidiyle Sabahattin Ali'yi öldürdüğünü kabul etmeye ikna edilmiş, hırsızlıktan hükümlü bir kaçakçıdır. Ali Ertekin'e, Sabahattin Ali'nin ölümü «yüklenmiştir». Kaçakçılıktan dava açma tehdidiyle bu yükleme, mahkemelerde yer yer kopma noktasına gelmesine karşın, sürdürülebildi.

Polisiye geleneğinin yokluğu, Sabahattin Ali Olayı'nı karıştırdı.

tına alınmasına ve bu yolla da kışkırtıcı eylemlerin kullanılmasına neden oluyor. Cumhuriyet tarihinde de polisin siyasal edebiyata bir öcü türünden yerleşmesi, Aydın Üzerine Tezler'de Restorasyon Dönemi olarak nitelenen tarih kesitinde gerçekleşiyor.

Bir parantez gerekiyor: Türkiye dışında gelişerek dünya bilgisinin bir parçası olmuş olan ütopya ve polisiye geleneklerinin Türkiye'de eksikliği üzerinde duruluyor. Eksik olan Türkiye'nin dışında var olan bir gelenektir. Bunun Türkiye'de neden eksik olduğunu Türkiye'de var olanlar ile açıklamak zorunluluğu da var.

Devam ediyorum. Sapma üzerinde düşünmeyi başlatabilmek için gerekli ikinci bilgi birikimi özü şöyle: Türk aydınının tarih bilincinde «yanlış» yer almıyor ve bunun yerine «hain» geçiyor. Türk aydınının tarih bilincinde «yanlış» olarak bir tek, Baltacı Mehmet'in Çariçe Katerina ile kurduğu varsayılan ilişki geçiyor ve bu «yanlış» da anlaşılması zor bir ulusal gurur örtüsü ile bağışlanıyor. Bunun dışında Türk tarih bilincinin onaylamadığı bütün olgular yalnızca hainlerin omuzlarına yazılıyor.

Tezi yazmaya sıra geldi: Türk aydınının kampında yanlış yapanlar yalnızca polislerdir.

Tezi yazıyorum: Türk aydını hep yalnızlıktan kaçtı. Türk aydını genel kütlesinden ayrılarak yalnız bir yolu izlemek isteyenleri hep yanlış saydı.

Polis okulunda öğretmen ve karaborsacı Alâettin Hakgüder, hep sürünün içinde kaldığı için polis sayılmadı.

Polis okulunda öğretmen ve komünist yayınları sansür dairesinin başı Sadri Ertem, hep solcular içinde yaşadığı için polis sayılmadı.

Ancak herkesin sosyalist eylemini durdurup tek partili CHP yoluna katıldığı bir sırada sosyalist mücadelenin durmayacağını düşünerek yalnız yoluna devam eden Nazım Hikmet polistir; polis ilân edildi.

Restorasyon Dönemi ileriye atılanları kütlesel olarak ve teker teker kırarken meydana inen pek az kişiden bi-

risi, tek değil ancak pek azdan biri, Aziz Nesin, mücadele alanında yalnız görüldüğü için polistir ve polis ilân edildi (*). Aziz Nesin polislik suçlamasını uzun zaman taşıdı.

Sosyalist örgüt içinde yer almakla birlikte zaman zaman atak ve kestirme yolları deneyen, daha 1950 yıllarından önce cami minaresine pankart asan Mihri Belli polistir; polis ilân edildi (**). Mihri Belli, polislik suçlamasıyla büyük bir gençlik kütleselliğine ulaştığı zamanda da karşılaştı.

1960 yıllarının görkemli uyanışında parlamenter ve barışçıl yolla iktidara gelmek Türk aydınının inancı oldu. Üç Genç, kendilerinden altmış yıl kadar önce Üç Genç, Niyazi Eyüb Sabri ve Enver türünden silâhı seçenlerin

---

(*) «O sıralarda, benim polis ya da polis ajanı olduğum üzerine yaygın dedikodular vardı. Bu dedikoduları ya polis kendisi ya da çekemezlik, kıskançlık, gereksiz kuşku gibi duygular yüzünden arkadaşlarım olmaları gerekenler çıkarıyordu... Nazım Hikmet'in hiç bir yerde şiirlerinin yayınlanamadığı günlerde, (Başdan-28 Aralık 1948) çıkardığım dergide 'Bu Memleket Bizim' şiirini yayınlamıştım. Cezaevine sokuluşundanberi Nazım'ın şiiri ilk yayınlanıyordu. Bu davranışım da polisliğime yorulmuş, Nazım da buna katılmıştı. Kendisine, gereken çok ağır cevabı göndermiştim. O zamanlar şimdiki gibi değildim, bu dedikodular beni çok üzüyordu».

Aziz Nesin, Poliste, İstanbul, 1973, s. 192.

Bir yerde Aziz Bey'in kısmen yanıldığını sanıyorum. Memleketimden İnsan Manzaraları'ndan bazı şiirler bazı dergilerde yayınlandı. Ayrıca Naci Sadullah'ın İzmir'de çıkardığı Havadis Gazetesi'nde 1946 yılında yayınlanmış olduğu kaydediliyor. Gazeteyi bulup kontrol etmem mümkün olmadı.

(**) Sevim Tarı'nın, daha sonra Sevim Belli, 1951 Tevkifleri sonucunda kondukları Sansaryan handa nişanlısı Mihri'ye yazdığı ve açıklayıcı mektup da Türkiye'de polislik suçlamalarına dayanak yapıldı.

Sevim Tarı'nın mektubunu Türk solculuğunun romantik ve deneyimsiz dönemine ait bir olgu olarak değerlendiriyorum. Deneyim de toplumsaldır.

Mihri Belli'ye yöneltilen suçlamaları bu mektuptan ayrı tutuyorum.

önüne düştüler. Genel eğilimden ayrıldılar ve polis sayıldılar.

Hiç birisi için değer hükmü yazmıyorum. Yaptıklarının doğruluğu ya da yanlışlığıyla ilgili bir yargı vermiyorum. Yargım var ve değişik. Ancak sıraladığım polislik suçlamalarının ortak yanının belirgin olması için bir yargı yazmamak gerekiyor. Ortak yan şu: Hepsi, yapılanı ya da yapılmayanı «durmak» sayıyor. Yeterli saymıyor. Hareket etme gereğini duyuyor. İleriye atıldığını düşünüyor.

İşte bu polislik oluyor. Mantık son derece yalındır; önce yavaş hareket etmek gerektiği bir zamanda hızlı hareket yanlışlık sayılıyor. İkincisi, Türk aydınının yanlış yapmayacağı kabul ediliyor. Türk aydınına göre yanlışı ancak polis yapıyor.

Toplumsal mücadelede ileriye atılanlar ile ilgili polislik karinesi, Türk aydını için ithal malı bir düşüncedir; yerli olan, Türk aydınının yanlış yapmayacağı ve yanlışın yalnızca bir hain ya da polis tarafından yapılabileceği oluyor. Ancak sosyal mücadelede zaman zaman kütleden koparak öne atılanların polis olabileceği inancı, Türkiye'nin pratiğinden çıkmıyor. Başka ülkelerde var olan böyle bir pratik, Türk düşüncesine yamanıyor.

Türk aydınında polisiye geleneği eksik; buna karşın, «polis provokasyonları» kavramı son derece gelişmiş olarak bulunuyor. Türk aydını, toplumsal mücadelede kendisini şaşırtan her olaya, «polis provokasyonu» mantığıyla yaklaşmayı bir alışkanlık haline getirebiliyor. Bu, polisi, soğukkanlılıkla inceleyerek ya da polisiye yoluyla öğrenme yerine, polis bilgisini, sosyal mücadele tarihiyle ilgili el kitaplarından edinmesinden kaynaklanıyor.

Kabul edilmeli, polis provokasyonlarının dünya tarihi, bir kalın kitabı aşıyor. Bunlardan birisi Türkçeye de çevrilmiş durumda: «Les Provocations Policieres» (*). Türk-

---

(*) *Bernard Thomas, Polis Kışkırtmaları, İstanbul, 1975.*
Bu kitap Türkçeye çevrildiği zaman, ajan provokatörlere

çeye «Tarih Boyunca Polis Kışkırtmaları» adıyla çevrilen bu kitapta, çeşitli ülkelerdeki ajan provokatörlerden örnek öyküler sergileniyor.

Tarihte ajan provokatör kullanmanın ilk ve oldukça gelişmiş örneklerinden birisi, Fransa'da Restorasyon Dönemi'nde görülüyor. Tarihçilerin Napolyon'un kesin yenilgisinden sonra başlattıkları dönemde yöneticiler en çok hapse konulamamış Napolyoncu kuvvetlerden çekiniyorlar. Restorasyon Dönemi'nde provokatör ajanlar kullanmayı bir meslek haline getirmiş polis şeflerinden birisi, anılarında, şu bilgiyi veriyor: «Güçlü bir şekilde yerleşmiş iktidardan (Napoleon'un iktidarı) sonra onun yerini alan daha az etkili iktidarın (Restorasyon'unki) kendini kabul ettirmek ve yaşamasını sürdürmek için bütün polis kaynaklarını kullanmaya ihtiyacı var gibiydi»[5]. Restorasyon bir geriye çekilme rejimidir; hareketsiz duran, ancak Napolyon'a bağlılıklarını saklamayan faktörleri potansiyel tehlike olarak görüyor. Restorasyon Dönemi'nin polis şefi, Napolyon'a bağlı Yarbay Caron'u, bir kez mahkeme önüne çıkarıyor; kanıt yetersizliğinden mahkûm ettiremiyor.

Yarbay Caron, bir kez mahkeme önüne çıkıp da mahkûm olmadan kurtulunca kentini değiştiriyor ve bir başka yerde karısı ile birlikte bir sakin hayata başlıyor. Provokasyon işte burada başlıyor: Polis şefi, en iyi ajanlarını Yarbay Caron'a gönderiyor ve Yarbay, yeni karşılaştığı içten taraftarlarına güveniyor, baş kaldırmaya ikna oluyor. Örgüt kuruluyor. Harekete geçileceği zaman örgütün içindeki görevliler, Yarbay Caron ile birlikte diğer içten Napolyoncu kadroları yakalıyor. Caron, idam ediliyor.

Dünya provokasyon tarihinin en ünlü örnekleri, beklenebileceği gibi, Rusya sosyal mücadele tarihinden çı-

---

aşırı duyarlı fıkra yazarları tarafından pek çok övülmüştü. Yürüyüş Dergisi'nde yayınladığım eleştiri yazısında kitabın çözümsel olmadığını ve Türkçesinin de utandıracak düzeyde bozuk olduğunu ileri sürdüğümü hatırlıyorum.

kıyor. Ütopya ve polisiye türlerinin Britanya Adaları'nda doğuşunun yerel ve nesnel kökenleri var; kesin, dünyanın tanıdığı en iyi provokatörlerin Rusya'dan çıkmasının da yerel ve nesnel nedenleri oluyor. Eşitsiz gelişme yasası çerçevesinde son derece disiplinli örgütlerle toplumsal mücadelesini sürdüren Rusya'da bu örgütleri felce uğratabilmek için bu örgütlere sızmak ve örgüt içinde güven kazanmak gerekiyor.

On Dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya, dünya sosyal mücadelede tarihine «popülist» sözcüğünü sokan narodnik suikast örgütleriyle sarsılıyor. Çoğu Rusya'nın yönetici ailelerinden gelen üniversite öğrencisi kız ve erkekler, tarihin o zamana kadar tanımadığı bir katılık, özveri ve gizlilik içinde, başta Çar olmak üzere yöneticilerin önde gelenlerinin hayatlarına kastediyorlar. Çarlar ya da bir çar, yaşamak için ölümle saklambaç oynamak zorunda kalıyor. Narodnik örgütte her kırılma, örgütün daha katı ve disiplinli olması sonucunu doğuruyor. Bir Çar öldürülüyor ve diğeri geliyor; narodnik ve daha sonra Sosyalist İhtilâlciler adını alan eser örgütü varlığını sürdürüyor. Ajan provokatör Azyef, suikastçilerin içinde yer alıyor ve bir çoğunun planlamasına katılıyor, uygulamada rol üstleniyor.

1905 Burjuva-Demokratik Devrimi'ne yol açan Kanlı Pazar'ın örgütçüsü Rahip Gapon'un bir ajan provokatör olduğu konusundaki iddialar bir türlü çürütülemiyor. Ancak 1905 Devrimi öncesinde Gapon'un ajan olduğunu gösteren inandırıcı kanıtların olmadığını belirtmek durumundayım. Yalnız ajan provokatör mantığı için iddia, kanıttan daha önemli sayılıyor; vulgar kafa ve kalemler, kaba klişeler peşindedirler, benzer kurguların karşılaştırılması önemli sayılmıyor.

Bolşevik Partisi genel merkez komitesi üyesi Malinovskiy'in buradaki tabloya girdiğinden kuşku duymak gerekiyor. Malinovskiy'in bir polis olduğu, Bolşevik Parti içinde iddia olarak ortaya konuyor. Soruşturmalar yapılıyor; Lenin, Malinovskiy'in polis olmadığını savunuyor,

konuşuyor ve ikna oluyor. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra geçici hükümet, bir Bolşevik girişimini boşa çıkarmak için Malinovskiy'in polislik belgelerini açıklıyor. Kaçıyor; Ekim Devrimi'nden sonra kendi iradesiyle geliyor, teslim oluyor. İdam ediliyor.

Bütün bu bilgiler çerçevesinde «ajan provokatör» kategorisine ve buradaki çözümlemeye girmiyor; çünkü, ileri hareketi tam bir çıkışla daha ileriye götürme söz konusu değil. En azından Malinovskiy ile bilgiler bunu göstermiyor. Buna karşın içerde ve dışarda bir ajan provokatör kataloğuna alınmasına tereddüt gösterilmiyor.

Disiplinli, dinamik, heroic ilericilikle polisin gücünün doğru orantılı olduğunu söylemek mümkün; ajan provokasyon üzerine bir çalışma, Rus polis departmanı «Ohrana, dünyanın en iyi polisiydi» diyor[6]. Rusya'da polis müdürü «Zubatov işçi hareketini kurmaya katıldı; Gapon çarlık putunu sarstı, Azev bir çok yüksek görevliyi şaşırttı ve Malinovskiy ihtilâlci propaganda yaptı». Siyaset kuramı kadar, polis yazını da Rusya'nın deneyimlerinden çok büyük ölçüde etkilendi.

Türkiye'de ajan provokatör kavramı ithal malıdır.

Türk aydın hareketinde, bir eğilim ve sürekli bir endişe kaynağı olacak ölçüde provokatör ajan çıkmadı. Kısaca bunun incelenmesi zorunlu oluyor.

Adı sosyaliste çıkmış ilk insan, «Sosyalist Hilmi» ya da «İştirakçi Hilmi» olarak biliniyor. Mütareke döneminde Sosyalist Fırka kurdu; yabancı sermayeli şirketlere karşı grevler örgütledi. Türk aydınına ve sosyalist harekete itibar getirmeyen bir yaşam sürdü ve buna uygun bir ölüm seçti. Hakkındaki tek kaynak, Hilmi'nin katilinin «Hilmi'nin kendisine tecavüzde bulunduğu ve namusu için onu öldürdüğünü» söylediğini belirtiyor[7]. Katilin arkasındaki kişinin İngiliz casusu, Mütareke Dönemi'nde İstanbul polis müdürlüğü de yapan Tahsin olduğunu ekliyor. Ayrıca «Hilmi'nin İngiliz İntelicans Servisi hesabına çalıştığını, casusluk yaptığını iddia edenler oldu» diye yazmak gerektiğini de duyuyor. Bunların doğruluğunu kes-

tirmek zor ve üstelik hiç de gerekli görünmüyor. Gerekli olan, şu yargısını aktarmak oluyor: «Sosyalist Hilmi, sosyalizmin ancak bir karikatürü idi»[8]. Bu nedenle, Osmanlı Imparatorluğu'nun son zamanlarında yaşamış bu kırmızı yelek giymeye düşkün ve kırmızı otomobil sahibi garip yaratığı bir provokatör ajan saymaya hiç imkân yok; desteklediği ya da başlattığı grevler lekesiz duruyor. Bu grevlerde istilâcı devletler arasındaki çekişmenin ve İngilizlerin Türkiye'deki yabancı sermayenin risk altında olduğu izlenimini vererek katı tutumuna taraftar toplamak istemesinin rolü olabilir. Bunlar İştirakçi Hilmi'ye bir ajan provokatör gözüyle bakmak için yeterli olmaktan çok uzak; olsa olsa kişiliği zayıf bir maceracı sayılabilir.

Kimse Hilmi'ye bir ajan provokatör gözüyle bakmıyor

Türk aydını ajan provokatör klişesini sosyal mücadelenin basit el kitaplarından ithal ediyor. Bu, ancak, aydın hareketi içine polis sızdırılmadığı anlamına gelmiyor. Kuşkusuz sızdırılıyor.

Ancak bunu da çok abartmamak gerek: Türk güvenlik örgütü, sosyalist hareketle ilgili en güvenilir bilgileri döneklerden elde ediyor. Vedat Nedim biliniyor ve Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, Vedat Nedim'in şimdiye kadar kabul edilmiş gerekçelerin tümüyle dışında yalnızca korktuğu ve daha işin başında adı henüz konmamış Kemalizm'i ararken Komünizm'e takılmış olduğu için, 1927 yılında elindeki bütün bilgileri, kendi iradesiyle götürüp polise verdiğini ileri sürdüm. Başka örnekler de var. Abidin Nesimi, Birinci Büyük Savaş'ta Rusya'da esir düşen ve Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevik olarak Türkiye'ye önemli görevlerle gönderilen Altındiş Faik'in, Türkiye'ye gelir gelmez polise teslim olduğunu yazıyor. Sovyetler Birliği'nde KUTV'da eğitilmiş Faik, Üçüncü Enternasyonel ile Türkiye Komünist Partisi arasında irtibat sağlamakla görevlendiriyor ve bütün ilişkileri polise aktarıyor. Büyük bir bağlantıyı polise bildirdikten sonra da, Osmanlı Dönemi'nde küçük zabit, bugünkü astsu-

bay olan Faik bir karakolda resmî polis oluyor (*). Yıllar sonra dilenirken görülüyor.

Artık ayrışık bakış açısı dönemine giriliyor; tanımlar üzerinde durmak zorunlu oluyor. Polise teslim olmuş aydın ve aydın hareketi içine polisin sızdırdığı ajan ile ajan provokatörü birbirinden ayırmak gerekiyor. Eldeki bilgilere göre, Altındiş Faik'i bir kışkırtıcı saymak imkânsız; bir yandan esaretten kurtulma isteği ve diğer yandan yepyeni bir düzenin çekiciliğiyle komünist partisine girdikten sonra, kendi topraklarına ayak basar basmaz, saf değiştirenlerden birisi oluyor. Komünistlikte bulamadığı güveni polislikte deniyor.

Çubuğu tersine bükmek zamanıdır: Türk aydın hareketinde normal boyutta ancak çok sayıda ya da spektaküler ve tek provokatör ajan bulunmuyor. Pratiğinde olmayan bir çizginin Türk aydınının düşüncesine yer etmesi, yalnızca ithal klişelerin ağırlığına işaret ediyor.

Önemli sayılabilecek bazı olaylardan söz etmek durumundayım. Türk aydın hareketi içinde açığa çıkmış en gösterişli ajan provokasyon olayı, Mahir Kaynak'ın adını ön plana çıkarıyor. 1960 yıllarının görkemli uyanış ve yükselliş döneminde eylemini sürdürdü. Subay olması ihtimal dahilinde; öğretim üyesi olarak iş yaptı. 1960 yıllarının ikinci yarısında sosyalistlik üniversitenin öğretim kadroları ile öğrencileri çok kapsamlı bir biçimde sarmıştı. İs-

---

(*) Abidin Nesimi, Galata Kulesi çevresinde karakol polisi Faik'in bu bölgedeki bir hırsız-polis çatışmasında ağır yaralandığını bildiriyor. Daha sonra TKP Genel Sekreteri İsmail Bilen'in bu yaralamayı üstlendiğini anlatıyor.

«Üstüngel takma adıyla anılarını yazan Lâz İsmail Altındiş Faik'in adını vermeden yukarıdaki olayı değişik bir biçimde anlatmıştır. Üstüngel'e göre, kışkırtıcılardan biri Galata Kulesi civarında devrimciler tarafından öldürülmüştür. Bu kışkırtıcı hakkında Üstüngel isim vermeden genişçe bilgiler vermiştir. Bu bilgilerle Üstüngel'in tanımladığı kışkırtıcı ajanın Altındiş Faik olacağı düşünülebilir».

Abidin Nesimi, Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler 1909-1949, İstanbul, 1979, s. 101.

tihbarat örgütünün üniversite öğretim topluluğuna ajan provokatör monte etmesini normal karşılamak gerekiyor.

Mahir Kaynak, bu dönemde en gözde üniversite disiplini matematik iktisat olduğu için bir de Fen Fakültesi'ni bitiriyor ve İktisat Fakültesi'nde asistan oluyor (*). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Gülten Kazgan gibi ilerici, Sencer Divitçioğlu ve İdris Küçükömer türünden Türkiye İşçi Partisi üyesi öğretim üyeleri var (**). Ayrıca 1960 yıllarının sonlarına doğru tek merkezli olan Türkiye solculuğu çok merkeze doğru yöneliyor ve tek merkezden harekete geçtiği için toplama platformları birbirini izliyor.

Burada Mahir Kaynak'ın en ultra önerilerin temsilcisi olduğunu belgeleyen çıkış ve konuşmaları biliniyor. Ancak üniversite öğretim üyesi Kaynak, 1970 yılına yaklaşırken ilgi ve görev alanını has anlamda solculuktan, genel anlamda ilerici aydın hareketine ve burada Silâhlı

(*) 1960 yıllarının ortasında Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilâtı'nda Uzun Vadeli Planlar Şubesi Müdürü olarak ikinci beş yıllık planın hazırlıklarını yürütüyor ve bu arada yeni planlama modelini hazırlıyordum. Sencer Divitçioğlu ile İdris Küçükömer'in de danışman olarak bu işe katkıda bulunmasını istedik; Sencer ve Küçükömer, çok yoğun olduklarım, gelemeyeceklerini, ancak çok güvendikleri iki yardımcılarını gönderebileceklerini bildirdiler.

Kabul ettim. Sencer Divitçioğlu ile İdris Küçükömer'in, asistanları aracılığıyla da olsa yardımlarını alabileceğimiz için seviniyorduk. Şu sıralarda Teknik Üniversite'de öğretim üyesi İlban Onur ile Mahir Kaynak'ı gönderdiler. Mahir Kaynak, bir süre, benim müdürü bulunduğum Şube'de de çalıştı.

İlban yararlı oldu; uzun zaman katkıda bulundu. Mahir Kaynak, ne yapacağını şaşırdı, yaptığımız işi bile anlamadı, sıkıldı. Üç ay sonra kendi isteğiyle tekrar İstanbul'a döndü.

Gözlerinde bir güvensizlik okuyabildik. Ajan olduğu aklımıza bile gelmedi.

Bizi ve Ankara'yı önemsemedi. İstanbul'a gitti; daha sonra ihtilâl komiteleri toplantıları için Ankara'ya gelip gittiği belli oldu.

(**) 12 Mart döneminde değiştirilinceye kadar üniversite öğretim üyeleri siyasî partilere üye olabiliyordu.

Kuvvetler içinde örgütlenerek iktidara gelmek isteyen aktivitelere yöneliyor. 27 Mayıs ihtilâlinin önde gelen liderlerinden emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu'nun güvenini kazanarak ihtilâl komitelerinin içine sızıyor.

Bütün bunlara bakarak Mahir Kaynak'ın bir ajan provokatör olduğu ileri sürülebilir. Ancak rolünün ve etkinliğinin abartılmaması gerektiğini düşünüyorum. Üç nedenle, rolünün abartılmaması zorunlu oluyor. Birincisi, 12 Mart öncesinde Silâhlı Kuvvetler içinde iktidarı almaya yönelik çeşitli komiteler oluşturulmuş olduğu, nerede ise herkesin bildiği bir sır idi. Doğan Avcıoğlu'nun haftalık Devrim Gazetesi bir ihtilâl hazırlığını hiç gizlemiyordu. İkincisi, Silâhlı Kuvvetler'in üst kademeleri de bu komitelerin çeşitliliği içinde yer alıyordu ve komiteler arası aktarma ile transferler, Silâhlı Kuvvetler içinde günlük sorunlar haline gelmişti. Mahir Kaynak'ın bir ihtilâl komitesinden topladığı bilgilerin, bir başka ihtilâl komitesinin eline geçtiğini düşünmek bile mümkün görünüyor. Üçüncüsü, hazırlıkların 9 Mart 1971 tarihinde başarısızlıkla sonuçlanması, Mahir Kaynak ve benzerlerinin raporları nedeniyle ortaya çıkmadı; Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur türünden komite üyelerinin son anda korkarak ya da başka bir nedenle ihtilâli gerçekleştirmekten vazgeçmeleri üzerine karşı hareket gerçekleşti. Mahir Kaynak'ın raporlarına karşın, Silâhlı Kuvvetler'in üst kademelerindeki subaylar ve bu arada 12 Mart döneminde Genel Kurmay Başkanlığı'na gelen Orgeneral Faruk Gürler de ihtilâl komitelerine katılmış olduğu için, bir çok aydın işkence gördü; yalnız kimse mahkûm olmadı.

Bu kısa çözümleme sonucunda Mahir Kaynak'ı da dar ve has anlamda ajan provokatör kategorisinden çıkarmış oluyorum; bir provokatör olarak hazırlandığı kesin, daha çok bir istihbaratçıya dönüşüyor. Bir başka örnek üzerinde durmam gerekiyor.

Türkiye, 1950 yıllarının ortasında «Kıbrıs Türktür» mitingleri düzenledi. Türkiye ile Yunanistan arasında ger-

ginlik arttı. Daha sonraki bilgiler, 1955 yılı 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen kargaşanın Hükümet tarafından planlandığı konusunda kuşku bırakmadı. 6-7 Eylül tarihlerinde, Yunanistan'a karşı kızıştırılmış olan gençlik ve halk, Yunanistan'a karşı bir gösteriyi amaçlarından aşırdı. Bundan otuz yıl kadar önce Türkiye'de, özellikle İstanbul'da ve yine Beyoğlu denilen Pera'da zenginliği müslüman olmayan yurttaşlar ve bunlar içinde de Grek kökenli Türkiyeliler oluşturuyordu. Hükümetin planlaması, yoksul halkın, müslüman olmayan yurttaşların mağazlarını ve bu arada müslüman olan yurttaşlara ait olanları da talan etmesine dönüştü.

6-7 Eylül Kargaşası, Selânik'te Atatürk'ün doğduğu eve bir bomba konması üzerine başladı. «Halk» buna çok kızdı, İstanbul'da karşı gösteri ve talan gerçekleşti. Ancak çok kısa bir zaman sonra bombayı bir Türk'ün koyduğu anlaşıldı. Daha sonra bu Türk, Türk polis örgütünün mensubu olarak ortaya çıktı ve Emniyet Genel Müdür yardımcılığına kadar yükseldi.

6-7 Eylül Kargaşası ile Türk aydınının ve Türk solculuğunun uzaktan ya da yakından hiç bir bağlantısı yok; mümkün değil. Ancak hemen İstanbul ve İzmir'de adı solcuya çıkmış ne kadar insan varsa toplandı; Hasan İzzettin Dinamo, İstanbul'da toplananların sayısının yetmişe ulaştığını yazıyor. Dinamo, Aziz Nesin, Asım Bezirci, Arslan Kaynardağ ve kim düşünülebilirse, o sırada ölmüş olan Celâl Benneci dahil, hepsi arandı ve sıkıyönetim altında aylarca hapiste tutuldular (*). Her za-

(*) İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde İkinci Şube Müdürü Necdet Uğur, 6-7 Eylül düzenlemeleri içinde rol aldı. Daha sonra Ecevit Hükümetleri'nde İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlığı yapan Necdet Uğur, 27 Mayıs Devrimi üzerine kurulan Yassı Ada Mahkemeleri'nde tanıklık yaptı. Necdet Uğur, beş yıl sonra, bir polis görevlisi olarak Türk sosyalistlerini akladı.

«Bir büyük şehirde çeşitli semtlerde birbirine benzer karakterde hadiseler, ancak bir teşkilâtın işi; ne komünistlerin, ne de Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensuplarının, ne de muhale-

man hükümetin politikasına yatkın basın, 6-7 Eylül Kargaşası'nı Türk solculuğunun omuzlarına yıkmakta tereddüt etmedi.

Bir yanda 6-7 Eylül Kargaşası ve diğer yanda 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı ile birlikte gelen Takrir-i Sükun döneminin anlattıkları var: Türkiye'de aydınları ve solcuları toplamak, tutuklamak ve mahkûm etmek için, aydın hareketi ve sosyalist örgütlenmeler içinde provokasyona gerek duyulmuyor. Rejim, kendi sağından gelen ve normal özgürlük ve hakları sıkma gerekçesi olarak kullanılabilen her siyasal gelişmede, aydınlara ve sosyalistlere darbe indirmekten geri kalmıyor.

«Elrom Olayı» bu açıdan ele alınabilir; 9 Mart 1971 tarihinde sona eren bir yükselmenin arkasından gelen 12 Mart Dönemi'nde İstanbul'da İsrail Konsolosu Elrom'un kaçırılarak öldürülmesi, Türk aydın tarihinde «Balyoz Hareketi» denilen bir toplamanın gerekçesi olarak kullanıldı. Konsolos Efrail Elrom'un öldürülmesinden sonra, toplumsal mücadelede silâh kullanımını şiddetle eleştirmiş aydınlar da dahil çok geniş bir toplamaya başvurulması, Elrom Olayı'nı baştan bir ajan provokatörler eylemi olarak değerlendirmelere yol açtı.

Basit şemaya uygun düşüyor: Bir, Elrom'un öldürülmesi bir ileriye çıkış, bir «huruç» hareketi olarak ele alınıyor. Kütlenin devingenliğine göre çok daha hızlı bir hareketlilik var. İki, arkasından polis toplamaları başlıyor. Üç, öyleyse kesin ajan provokatör işidir. Böyle düşünüldü, düşünülüyor.

Böyle mi? Mümkün; ancak muhtemel görmüyorum. Elrom'un öldürülmesiyle Balyoz Hareketi'ni bir ara-

---

fet partilerinin müessir rolü olmadığı anlaşılmıştır».

Zamanın hükümetinin «maksatları efkârı umumiyeye göre politikasını yapan büyük devletlere tesir etmekti. Yunanlılar bunu yaptılar, bizde de yapma ihtiyacını duydular».

İbrahim Topçuoğlu, tutanaklardan aktarıyor.

İ. Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Partisi 1946 - TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, Üçüncü Cilt, İstanbul, 1977, s. 51 ve 53.

ya getiren tek teorinin provokasyon teorisi olduğunu sanmıyorum. Her ikisi bir araya gelebilir; provokasyon olmayabiliyor. Gerilla yöntemini bir mücadele yolu olarak seçenler, birisinin kaçırılıp öldürülmesiyle sonuca ulaşamayacaklarını bilebilecek durumdalar. Ancak bu tür eylemlerle iki sonuç bekleyebilir ve çok zaman da sağlıyorlar. Bunlardan birisi, gücün kanıtlanması oluyor. Hiç bir siyasal hareket güçsüzlüğe ve güçsüzlük imajına dayanamıyor. İkincisi ve daha da önemlisi bu tür eylemlerin misillemeyi doğuracağı biliniyor. İç savaşlarda her baskının bir misillemeye yol açacağı ve misillemenin kurbanlarının «masum» ve orta yoldan giden insanlar olacağı bir ilkedir; gerilla, iç savaş tekniklerine dayanıyor. «Masum» sayılan ve orta yoldan giden insanların, eylemin doğurduğu tepki zinciri içinde kurban seçilmesi, saflaşmayı hızlandırabiliyor. Kütle içinde karar almayı zorluyor.

Türkiye'de böyle oldu: Konsolos Elrom'un öldürülmesi, 12 Mart'ın programının daha çabuk bir biçimde açılımını ve uygulanmasını sağladı. Beraberinde tepkisini getirdi. Zaman içinde Elrom'un öldürülmesi unutuldu ve 12 Mart'ın belirgin çizgilerinden birisi olarak Balyoz Harekâtı kaldı.

İki «teori» ya da kurgudan hangisi doğru? Bu soru, Aydın Üzerine Tezler'i hiç ilgilendirmiyor; önemli olan her ikisinin de doğru olabilmesidir. Her ikisinin de doğru olması mümkün iken yalnızca birisinin ve en küçük bir teste tabi tutulmadan doğru sayılması, Türk aydınındaki bir eksikliği gösteriyor.

Tekrarlıyorum: Polisiye, iki kurgunun yarışına dayanıyor. Her iki kurgu, belli noktalarda, buna belli olgular da denebilir, birleşiyor. Elrom Olayı'nda, Konsolos Elrom'un öldürülmesi ve bundan sonra Balyoz Harekâtı'nın başlatılması iki olgudur; belli bilgi birikimi içinde üzerinde hiç bir tartışmaya gerek görülmüyor. Ancak bu iki olgu, iki elpsin küçük çap üzerinden birbirine bağlanması türünden, iki ayrı kurguya da girebiliyor.

«I am afraid that whatever theory we state has very

grave objections»[9]. Sherlock Holmes, kedisini en çok açıklayan öykülerinin birisinde, The Memoirs of Sherlock Holmes, bunları söyleyerek işe başlıyor. «Ne yazık, hangi teoriyi formüle edersek edelim pek ciddi itirazlarla karşılaşıyor». İş, hiç bir olgu ile çelişmeyen bir teoriye ulaşmak olarak ortada duruyor.

Ancak işe başlarken de bir teori gerekiyor. Arthur Conan Doyle'un Sherlock Holmes öykülerinin hepsinde resmî polisin bir teorisi var; Sherlock Holmes hep bunları çürütüyor. Resmî polis, kendi teorisini doğrulayan olguları Sherlock Holmes'un Anıları'nda Silver Blaze öyküsünde Müfettiş Gregory bulduğu olguların hepsini Sherlock Holmes'a aktarırken, ünlü dedektif birisinin atlandığını saptıyor. Müfettiş Gregory, kızarıyor ve «nasıl oldu da bunu görmedim, anlayamıyorum» diyor. Sherlock Holmes'un cevabı şöyle: «It was invisible, buried in the mud. I onyl saw it because I was looking for it»[10]. Çünkü Sherlock Holmes'un bir başlangıç teorisi var. «Görünmez, çamura gömülüydü. Ben onu aradığım için görebildim». Teorisi olmayan göremez; Arthur Conan Doyle, Sherlock Holmes öykülerinde bunu anlatıyor.

Sherlock Holmes, ünlü öykülerinin birisinin «Science of Deduction», Dedüksiyon Bilimi bölümünde, kendisini bilimsel dedektif, scientific dedective olarak niteliyor ve öykülerini Fransızcaya çeviren bir Ressam dedektiften söz ederken bilimsel dedektifin üç özelliğini de sıralamış oluyor. Şöyle: «İdeal bir dedektifte bulunması gerekli üç özelliğin ikisine sahip görünüyor. Gözlem ve dedüksiyon gücü var. Yalnız bilgisi eksik, bu da zamanla giderilebilir»[11]. Kuşkusuz hem bilim adamı ve hem de bilimsel dedektif bir bilgi hamalı değil; o kadar çok ayrıntıyı kafasına hapsetmesi zor. Bilimsel dedektifte bilgi, bilgi takımları halinde bulunuyor; bir küçük olguya uyan bir çok bilgi kalıbı, bilgi programı da denebilir, harekete geçirilebiliyor.

Arthur Conan Doyle, bir başka Sherlock Holmes öyküsünün «Science of Deduction» bölümünde bunu açık-

lamaktan geri kalmıyor. Aktarıyorum: «Bir mantıkçı bir damla sudan, Atlantik ya da Niagara'nın varlığını, bunların birini ya da diğerini görmeden veya duymadan, bir ihtimal olarak çıkarabilir. Ne de olsa yaşamın tümü bir büyük zincirdir; bir tek halkası da bize gösterilse, niteliğini öğreniriz. Diğer tüm sanatlar türünden Dedüksiyon Bilimi ve Analiz, ancak uzun ve sabırlı çalışma ile kazanılabilir ve yaşam hiç bir ölümlü insan için, bu meslekte mümkün olan en yüksek mükemmeliyete ulaşmak imkânını verecek kadar uzun değildir. Sorunun çok büyük güçlüklerle dolu bu tür ahlâkî ve aklî yanlarına eğilmeden önce, araştırıcının daha temel sorunlarda ustalaşmasında yarar var. Araştırıcı ölümlü birisiyle karşılaştığında, bir bakışta adamın geçmişini, zanatını veya ait olduğu mesleği çıkarsın. Böyle bir ekzersiz çocukça bulunabilir, ancak gözlem yeteneklerini hassaslaştırır ve nereye ve ne için bakmak gerektiğini öğretir» (*). Bir insanın tır-

---

(*) *Arthur Conan Doyle, The Complete Sherlock Holmes, Hamlyn, 1984, s. 16-17.*

Aktardığım paragrafın bir bölümü, Ernest Mandel'in Türkçeye «Hoş Cinayet» olarak çevrilen ve polisiye romanın toplumsal tarihini vermeye amaçlayan kitabında da var. Bu kitap Türkçede yayınlanınca, günlük basında yazan eleştirmenler tarafından pek beğenildi.

Trotskist olmasına karşın yetenekli çözümlemeler yapmış olan Mandel'in bu kitabını neden beğendiklerini bir türlü anlayamadım. Türkiye'de eleştirmenlerin ya yazara ve giderek da yayınevine göre yazı yazmaya başladıklarına inanmak zorunluluğuyla karşılaşıyorum. Bu kitapta «vulgar sol» klişelerin dışında bir çözümleme yok.

Burası ayrı; bulmak isteyenler buluyorlar. Yalnız bu eleştirmenlerin eleştiri yazarken kitabı okuduklarını sanmıyorum. Çünkü yazdıkları eleştiriler, okudukları konusunda bir bilgi vermiyor; kitabın arka kapağındaki bilgi kadarını veriyor.

Aktarıyorum «Bütün öteki sanatlar gibi, tümdengelim/ çıkarsama/ ve Analiz Bilimi de, uzun ve sabırlı bir çalışma sonunda öğrenilebilir ancak. Meselenin en büyük güçlükleri sergileyen şu ahlâkî ve zihinsel yanlarına bakmadan önce, bırakın soruşturmacı işe daha ilksel sorunlarda ustalaşmakla başlasın. Ölümlü bir beni ademle karşılaştığında, bir bakış-

naklarından, ceketinin kollarından ve benzerlerinden mesleğinin çıkartılabileceğini yazıyor. Bu, ancak çeşitli meslekte insanlara göre bilgi kalıplarının ya da programların olmasıyla mümkün; başkası düşünülemez.

Bir tıp doktoru nasıl çalışır? Bilimin en önemli aşamalarından birisi olan «teşrih» tıpta gelişti. Teşrih, otopsi, ölü yapıyı parçalara ayırma ve patoloji, organlardaki sağlıksızlık gözlemlerinin yapısal ve fonksiyonel çözümlemesi, yalnızca tıbbın değil aynı zamanda bilimsel yöntemin ilerlemesinde çok önemli bir rol oynadı. Tıp doktoru bir sağlıksız sonuçtan, bunun nedenlerine yönelmeyi bir düşünce alışkanlığı haline getirdi.

Tıp doktorunun düşünme alışkanlığını, Aydın Üzerine Tezler'de geliştirmeye çalıştığım terminoloji ile ifade etmek durumundayım; tıp doktoru sapmalar üzerinde düşünen bir uzmandır (*). Normal, tıp doktorunda bir tepki

---

ta adamın tarihini, işini ve mesleğini anlasın».

Ernest Mandel, Hoş Cinayet, İstanbul, 1985, s. 17

Şimdi ne yazmak gerekiyor?

Çevireni mi, yayınevini mi, yoksa eleştireni mi eleştirmem gerekiyor?

Neden eleştiriyorlar ya da eleştirmiyorlar?

Eleştirmenin dil bilmediğini varsayabiliyorum: Peki, bu çeviri ne? «Tümdengelim», «çıkarsama» türünden Türkçe sözcüklerin yanında yeni kuşakların hiç anlayamayacağı «beni adem» ne arıyor? Ayrıca «ölümlü bir beni adem» ne demek, insan oğlu demek olan «beni adem» ölümlü değil mi?

«Like all other arts, the Science of Deduction and Analysis is one which can only be acquired by long and patient study, nor is life long enough to allow ayn mortal to attain the highest possible perfection in it». Bu cümlenin, nor'dan başlayan bölümü tümüyle atlanmış.

Çevirmen çok rahat; ister atlar, ister kendisi yazar. Hık diyen bir eleştirmen var.

Bu ek, yayınevi ve yazar dalkavuğu eleştirmenlere; isim vermiyorum, en azından bu çeviriyi övenlere.

Ayrıca İngilizce «fellow» sözcüğü çoğu zaman Türkçeye çevrilmez; research fellow araştırma adamı değil, araştırıcıdır

(*) Bundan sonraki bölümün başlığı «Aydın Savunması»; aydın savunmalarından örnekler sunuyorum. İkisi ülkemizin

doğurmuyor; tıp doktorunun düşünme süreci normal ile başlamıyor. Kesin; normaldan bir sapma olacak; buna, belli bir hastalık deniyor. Tıp doktoru, belli bir hastalık arazından, nedene doğru yöneliyor; ancak bunu yapabilmesi için kesin organ bilgilerinin bulunması gerekiyor. Böbrekle, karaciğerle, kalp ile bilgi programları olmayan bir tıp doktorunun sapmalardan nedene inmesi söz konusu olamıyor.

Tıp doktorunun dedüktif bir mantığı ve bu mantığı harekete getiren bir gözlem, kesin bir sapma, bir araz, bir ip ucu, bir kanıt olması zorunludur. Sherlock Holmes'un yaratıcısı Arthur Conan Doyle bir tıp doktorudur (*).

---

zenginleri arasında yer alan iki tıp doktorumuza ait. Her ikisi de tipik tıp doktoru düşüncesini sergiliyorlar.

Profesör Hüsnü Göksel şunları söylüyor: «Demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile yürürlükte olduğu bir ülkede, benim gibi bir Cerrahi Profesörü, bir kanser cerrahı, hem de ömrünün otuz yılını yalnız bir organın kanserini tedaviye odaklamış bir kanser cerrahı kalkıp da Devlet Başkanına demokrasi konusunda dilekçe verirse onu mahkemeye değil Psikiatri servisine götürürler». Mantık, sapma üzerinde düşünmekle başlıyor ve savunma aşılıyor.

Profesör Gençay Gürsoy, bir «normal» düşüncesinden aykırı düşmeyi hareket noktası alarak suçlamayı aşıyor: «Sayın Yargıç, bir hekim ve bir aydın olarak, bütün bu acıların yaşandığı bir ülkede, şimdi yargıladığınız dilekçeye imza koymaktan daha fazla bir şey yapamamış olmamdan dolayı kendimi suçluyorum. Onun için iddia makamının suçlamaları bana fazla bir şey ifade etmiyor». Acı karşısında hareketsizlik suçtur; hukukçunun suç tanımından önemli ölçüde ayrılıyor.

(*) 1859 yılında Edinburgh'ta doğan Conan Doyle, tıp pratiğinin yanında tarihle ilgisini hiç koparmadı. Ancak yazdığı tarih kitaplarında Britanya İmparatorluğu'nun emperyalist savaşlarını savundu. On Dokuzuncu yüz yılın sonlarında, aklın en yüceltilmiş uygulama alanı olarak ölüm-yaşam ilişkisini seçti. Sherlock Holmes serüvenleri, dedüksiyon yönteminin usta gösterileri oldular ve çok ilgi gördü. O kadar ki, İngiliz çıkarlarını savunan tarih romanları nedeniyle de Sir ünvanı verilen Sir Arthur, bir ara Sherlock Holmes'tan sıkıldı ve bir serüveninde Sherlock Holmes'u İsviçre'de şelâlelerde boğdu. Okuyuculardan gelen çok büyük tepki üzerine yeniden canlandırmak zorunda kaldı.

Edebiyata, tarihe ve tarihsel romanlara merak duyuyor; ününü Sherlock Holmes ile kazanıyor.

Sherlock Holmes'un mantığı dedüktiftir; ancak her dedüksiyon uygulaması türünden gözlemden uzak kalmıyor. Gözlem olmadan düşünmenin başlaması söz konusu değil, ancak Sherlock Holmes'un yönteminde şaşırtıcı olan, bilimsel dedektifin bir gözlem manyağı olmaması oluyor. Bilimsel dedektif, gözleme dayanıyor ve tahmin yapmıyor; fakat gözlemleri son derece küçük olgulardan ibaret kalıyor. Bir öyküsünde yöntemini, arkadaşı tıp doktoru Watson'a açıklarken çok net konuşuyor: «No, no. I never guess. It is a shocking habit - destructive to the logical faculty. What seems strange to you is only so because you do not follow my train ot thought or observe the small facts upon which large inferences may depend». Bilim adamı ve bilimsel dedektif pek tahmin yapmaz; Sherlock Holmes, tahminin mantık yeteneklerini için için tahrip edici olduğunu belirtiyor. Arkadaşı tıp doktoru Watson'u, küçük olgulardan çok büyük çıkarsamalar yapmasını görememekle eleştiriyor.

Küçük olgu, çok zaman uyumsuzluktur; uyumsuzluk çok zaman hareketsizlik olarak ortaya çıkıyor. Sözü edilen öyküde Müfettiş Gregory, Sherlock Holmes'e «dikkat etmemi istediğiniz bir başka nokta var mı?» diye soruyor[12]. Holmes, «köpeğin o geceki garip haline bakınız» diyor. Müfettiş, «dün gece köpek hiçbir şey yapmadı» diyerek karşılık veriyor. «Garip hal budur»; ahırdan ünlü bir yarış atının çalmdığı ve atın kaybolduğu, bakıcısının

---

Kapitalist dünyada akım dar ve en son uygulama alanlarından birisini milyonlarca okuyucusuna götüren Sir Arthur, dünyada ilk sosyalist düzenin kurulduğu 1917 yılında, Birinci Dünya Savaşı'nda ölen oğlundan bir mesaj aldığım ileri sürerek ruhçu oldu. Aklın egemenlik alanının tam karşısına geçti ve 1930 yılında ölünceye kadar bütün çabasını ve servetini ruhçuluğun yayılmasına ayırdı.

Hiç şaşırtıcı gelmiyor.

Sultan Abdülhamit, bir Sherlock Holmes hayranı idi ve Conan Doyle'u Türkiye'ye davet etti ve ağırladı.

ölü bulunduğu bir gece, bir köpeğin sessiz kalması, küçük bir olgu olabilir; büyük sonuçları görülebiliyor.

Polisiyede resmî polis departmanı bir anlamda resmî düzendir; eleştiriliyor, ancak hiç bir zaman toptan reddedilmiyor. Sir Arthur, On Dokuzuncu yüz yılın sonunda en ileri kapitalist devletten eninde-sonunda hoşnut kalıyor; ancak bir eksikliği var. Müfettiş Gregory için şunları söylüyor: «Vakanın soruşturmasını üzerine alan Müfettiş Gregory son derece yetenekli bir görevlidir. Bir de hayal gücü olsa, mesleğinde büyük zirvelere çıkabilir» (*). Bilimsel dedektif, scientific dedective, resmî düzende yalnızca hayal gücü eksikliğini buluyor.

«Hayal gücünün, imgelem değerine bak, Gregory'de eksik olan tek nitelik budur. Biz ne olmuş olabileceğini hayal ettik, bu varsayıma göre hareket ettik, sonunda haklılığımızı gördük»[13]. Uyumsuzluklar, bambaşka bir tasarıma yol açıyor; bilimsel dedektif kendi tasarımının doğru olduğuna inat ediyor. Sherlock Holmes, arkadaşı Doktor Watson'a bunları aktardıktan sonra devam ediyor: «Let us proceed». Arkadaşına «haydi, devam edelim» diyor.

Let us proceed.

Bilimsel dedektif, resmî katil kurgusuna karşı bir tasarımla işe başlıyor; bunun çok daha akla uygunluğuna kesin inanıyor ve gerçek katili yakalamak, bilimsel dedektif için, akla dayanan senaryoyu uygulamak, uygularken görmek ve önemlisi de göstermek oluhor. Her po-

---

(*) Polisiye'nin iki kurgu arasında bir yarış olduğunu tekrarlamak durumundayım. Sherlock Holmes, son cümleyi tekrarlıyorum, şöyle sürdürüyor: «Were he but gifted with imagination he might rise to great heights in his profession. Gelir gelmez, üzerinde doğallıkla kuşkuların yoğunlaştığı adamı derhal buldu ve tutukladı».

Arthur Conan Doyle, The Complete Sherlock Holmes, Hamlyn, 1984, s. 319.

Kuşkusuz, üzerinde kuşkuların yoğunlaştığı adam katil değildir.

lisiyenin sonundaki açıklama, aklın pratik uygulanmasında bir virtüositeyi sergiliyor.

Ne kadar çok Robert Owen'u hatırlatıyor! Ütopyacı, insanın toplumsal yaşamına aklı uygulamaya çalışıyor. Resmî kurgunun dışında, çok daha akla uygun bir düzenleme içinde, insanların daha çok insan olarak gelişebileceklerini ve mutluluğa yaklaşabileceklerini düşlüyor. Ütopyacı kendi kurgusuna inatla inanıyor ve Robert Owen, kendi aklının pratik uygulaması için alana iniyor. Her ikisi de sınıf çelişkisi ve siyaset bilmiyor; yok sayıyorlar.

Bir yerde ayrılıyorlar: Ütopyacı yaşamı başlangıç noktası alıyor. Polisiye, ölümü başlangıç sayıyor.

Aralarında bir de faz farkı var: Ütopyacı kapitalist üretim biçiminin egemenliğinin başlangıç döneminde ortaya çıkıyor. İlk hayal kırıklığıdır; ilk büyük ütopyacılar Aydınlanma Çağı'nın çocukları oluyorlar. Polisiyenin çıkışı, emperyalizm ile yaşıttır; artık kapitalizmin hayal kırıklığı değil, bir yandan kokuşması ve diğer yandan da bunun karşısında yaygınlaşan bir duyarsızlık var. Emperyalist aşamada, burjuvazi burjuva insanını ortadan kaldırmayı bir işlev haline getiriyor. Emperyalist aşamada artık, kapitalizmi yaratan ve yaratırken kendisi de doğan burjuva insanının baş kaldırısı yok; sınıf çelişkisi ve siyasetin yok sayıldığı bir dünyada, baş kaldırmak insanın insanı öldürmesi olarak gerçekleşiyor.

Türkiye'de bilim yapılır.

Türkiye'de polisiye eksiktir; ütopya saçılmış.

Türkiye'de bilim geleneği olamadı; aklın uygulamasının iki alanı neden olsun?

Ayrı nedenler de var: Dayağa ve işkenceye dayalı kanıt toplama bir polisiye yöntemi olursa, akla dayalı roman demek olan polisiye nasıl gerçekçi olabilir? Bu, bir. İkincisi; ütopya, bilimsel sosyalizm egemenliğini genişletmeye başlayınca ortadan kalkıyor. Ütopyacılar, On Dokuzuncu yüz yılın başında ortaya çıktılar; ikinci yarısında şurada ve burada ve daha çok Kuzey Amerika'da çeşitli

ÜTOPYA ÜZERİNE ENAZ BİLGİ (*)

Komedi, insanoğlunun, önlenebilir çelişkilerin gülünçlü görüntüsünü sergilemesı ise, ütopya da, toplumsal yapıdaki düzeltilebilir bozuklukları gidermek için tasarılar hazırlamaktır. Hem komedi ve hem ütopya, insan aklına sonsuz güveni yansıtıyor; iki anlama geliyor. Birisi, insan aklının egemenliği altında toplumsal yapıda bozuklukların olmayacağı ve ikincisi, eğer olacak olursa, bunun kesinlikle düzeltilebileceğidir. Düzeltmek için ise, anlatmak, göstermek ve ikna etmek yeterlidir. Bu yapılınca, var olan yapıdaki bozukluklar ister gülünç bir konuma indirilerek ve isterse, insan onuruna yakışmaz nitelikte bulunarak mahkûm edildikten sonra, komediler, mutlaka mutlu son ile biter; ütopyalar, binlerce yıl sürecek mutluluğun reçetelerini verirler.

Mantıksal olarak doğru olan tarihsel olarak da geçerlidir: Gülmece ile ütopya arasında mantıksal bir köken ortaklığı saptanınca bunun tarihsel örneklerde ortaya çıkması gerekiyor. Ütopya sözcüğü ilk kez, İngiliz Thomas More tarafından, 1516 yılında uyduruldu; Grekçe «u-», yok anlamına geliyor, ön eki ile «topos», toprak ya da ülke demek oluyor, birleştirilerek ve «yokolanülke» ya da «olmayantoprak» anlamını veren «utopia» yaratıldı. Thomas More, ismini de Latince'ye çevirerek, «Morus», ve zamanın aydın dili olan Latince yazdığı bu kitabında, yaşadığı günlerde İngiltere'de çözülen feodalite ile belirmeye başlayan kapitalizan ilişkilerin yarattığı kargaşaya ve özellikle koyun yetiştirmek için ortak toprak-

(*) Yayına hazırladığım «Küçük Ansıklopedi: Siyasal İktisat» için yazdım. Buraya alınak gereğini duydum.

ların çitlenip özel mülkiyete geçirilmesi sonucunda kasabalara dolmaya başlayan, «poor», fakir veya «vagabond», serseri, denilen aylakların içine düşürüldüğü duruma tepkisini dile getiriyor. Bir hayal ülkesini, ütopyayı, İngiltere'nin içine atıldığı kargaşadan temizleyip planlayarak, kendi ülkesinin de kurtulabileceğini göstermek istiyor.

İngiltere'de şimdiki başbakanlığa eşit Chanceller görevine de gelmiş olan More'un şakacı ve yüksek bir mizah duygusuna sahip bir kişi olduğu biliniyor. Ütopyanın okunması da zaman zaman bir gülmece hazzı sağlıyor. Fakat bunun ötesinde, More'un yakın arkadaşı, «Deliliğe Methiye» yazarı Hollandalı Erasmus, «tanıdıkları arasında gülünç şeyleri en çabuk onun sezdiğini, 'kendi kendisiyle de alay etmesini' bildiğini» söylüyor (*). Erasmus, Morus'un, «başkalarının düpedüz felâket sayacakları durumlarda bile gülünecek bir yan» bulduğunu ekliyor. More, İngiltere Kilisesi'nin papalıktan koptuğu zaman da sadık bir katolik olarak kalıyor; Sekizinci Henry'nin karısını boşayarak sevgilisiyle evlenmesini, inançlarına aykırı bulduğu için, onaylamayınca idama mahkûm oluyor. Baltayla kafası koparılıncaya kadar tüm seromonilerde gülünçlü bir yan buluyor; en son yaptığı iş, sakalını baltanın saldırısından korumak ve en son söylediği söz de, «ne de olsa sakalım vatana ihanet etmedi, o da ölüm cezasına çarptırılmasın» demek oluyor.

Thomas More, kapitalizmin doğarken yarattığı kargaşaya ve ortaya çıkardığı fakirlerin çokluğuna tepkiyi yansıtıyor. Üç büyük ütopyacı,

---

(*) *Mina Urgan, Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More, İstanbul, 1984, s. 24.*

Saint-Simon, Fourier ve Owen ise sanayi devrimi ile Batı Avrupa'da egemenliğini kuran kapitalizmin, zenginlikle yan yana alabildiğine büyük bir yoksulluğu, sanayici sermayedar ile fabrikada çalışan yoksul işçiyi yaratması karşısında bir büyük şaşkınlığı ve tepkiyi kişileştiriyorlar; yaşam biçimi yapıyorlar.

Aydın hayal kırıklığının çocuğudur; ütopyacı, bir hayal kırıklığını daha büyük hülyaya çevirebilendir. Her üçü de, On Sekizinci yüz yılın aydınlanma felsefesinin çocukları idiler; mutlak aklın sonsuz çözümleyici gücüne inanarak büyüdüler. Bununla birlikte, tarih On Dokuzuncu yüz yıla dönerken, yaşadıkları topluma, aklın egemen olmamasına şaşırdılar. Aydınlanma çağının ürünü oldukları için, bunu, yalnızca ahenkli bir toplumun gösterilmemiş olmasından ve bunu gösterebilecek dahilerin henüz ortaya çıkmamış olmasına bağladılar. Robert Owen, gösterisine, New Lanarck sanayi tesislerinin yönetimini eline aldığı 1800 tarihinde başladı; Claude de Saint-Simon, ütopyacı karyerini, 1802 yılında Cenevre mektuplarıyla açtı, Charles Fourier'in ilk çalışması ise 1808 yılında yayınlandı.

On Dokuzuncu yüz yılın ilk on yılında, üç büyük ütopyacı, aydınlanma felsefesinin pratiğe uygulanması olarak algılanan Fransız İhtilâli'nin evrenselleştirdiği ilkelerin, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ile sınırlı kalmasına ve bir araya gelmeyi ihmal etmek bir yana yasaklamasına da, büyük bir tepki oluşturdular. Her üçü de, Fransız Devrimi'nin bu pek anlamlı yasağını, ütopyalarının temeli yaptılar; Saint-Simon, özel mülkiyeti kaldırarak bütün çalışanları, sanayici ve işçi bir arada, bir araya getiren atölyelerini

geliştirdi. Fourier, özel mülkiyeti reddetmeden sanayici ve işçi tüm çalışanları falans adını verdiği, üretimi ve tüketimi içine alan büyük otellere benzetilen birliklerde topladı. Owen ise New Lanarck'daki deneyimlerin sınırını özel mülkiyetin olmadığı, çamaşırhaneden komünal mutfağa kadar tüm yaşamın planlandığı ve tüm bireylerin ortak depodan ihtiyacı ölçüsünde yararlanabileceği Kooperatif Toplum'u savundu.

F. Engels, Fourier'yi «yalnızcı bir eleştirici» olarak değil, aynı zamanda ve «kuşkusuz bütün zamanların en büyük mizahçılarından birisi» diye niteledi. K. Marx ise sekseninci yaş törenine katılarak gördüğü Owen'u, «şakacı ve sevimli» bulduğunu yazdı. Bir asil olarak bir şatoda doğan, oda hizmetçisine kendisini «efendimiz, kalkınız, büyük işler sizi bekliyor» sözleriyle uyandırmasını emreden küçük Saint-Simon, 1805 yılında kendisini tanıyan eski oda hizmetçilerinden birisinin evine almasıyla açlıktan ve ölümden kurtuldu, sonra açlığa ve projelerine ilgisizliğe dayanamayarak intihara kalkıştı, bir gözünü kaybetti; yaşamı, bir şaka olarak yaşadı.

Üç büyük ütopyacı da, kişisel karakter olarak, son derece inatçıdır; bilimsel sosyalist yazına, kadının kurtuluşunun toplumun genel kurtuluşunun ölçütü olduğu görüşünü bırakan Fourier'nin yaşamında hiç kadın izi bulunamıyor. Yıllar yılı, her gün saat on ikide, planlarını gerçekleştirecek krediyi getirecek finansörü karşılamak için, sokak kapısını açıyor; hiç bir gün finansörün ortaya çıkmaması, Fourier'yi hayal kırıklığına uğratmıyor. «Mümkün olan en özgün ve en eylem dolu yaşamı» bir ilke olarak seçen Saint-Simon, bir gözünü kaybettikten sonra da insan-

lığı kurtarmak için proje hazırlama seferberliğini sürdürdü, en önemli çalışmasını ve Marx'ın Saint-Simon'un işçi sınıfına hitap eden tek çalışması saydığı Le Nouveau Christianisme'i, ekmek ve su ile, yakıtsız ve mumsuz, hazırladı; tamamladıktan bir kaç hafta sonra öldü. Owen ise, başarılı ve reformcu bir iş adamı olarak yaptığı bütün serveti, daha da önemlisi kendisine bütün kapıları aşan ününü, aklının peşine takılarak geliştirdiği ütopyalarını gerçekleştirmek uğruna harcadı; yüzüne kapıların birer birer kapanmasına aldırmadı. 170 yıl önce görüşlerini yazan gazetelerden 30 biner sayı alarak dağıttı; İngiltere'de uygulama umudunu yitirince, komünizan ilkelere dayalı toplumunu gerçekleştirmek için Amerika'ya gitti. 87 yaşında ölürken papazı reddetti; zamanından ileri, dünyaya önemli gerçekleri bırakan ve anlaşılmayan bir adam olarak mutlulukla öldüğünü söyledi.

Ütopyanın temelinde mutlaka bir ahenk düşüncesi var; ütopyacılar, klasik siyasal iktisattan ahengin kendiliğinden ortaya çıkmayacağı görüşüyle ayrılıyorlar. Bunun kurulması gerekiyor; bu gereklilik, ütopyanın din ve planlama ile ilgisini de belirliyor. Fourier, Tanrı'ya inancını yazmakla birlikte doğadaki ahengin Tanrı tarafından sağlandığını ve projeleriyle toplumda ahengi sağlamanın tanrısal bir iş olduğunu belirtiyor. Saint-Simon, ütopyasına, yeni hristiyanlık demekten çekinmiyor; din bir yana, toplumda politikayı da kaldırarak yönetimi sanayi ve bilimin egemenliğine bırakıyor. Owen, tüm insanlığı kurtaracak ayrıntılı planlarına yöneticilerin gösterdiği ilgisizliği, bekâreti ve yoksullara yardım etmemeyi savunan vaiz Malthus'un etkisine bağla-

yarak, giderek dine hücumlarını artırıyor. Hazırladığı ayrıntılı Kooperatif Toplum planlarında kilise yerine ibadet yeri için mekân ayırıyor.

Terziden önce elbise, ütopyacıdan önce de ütopya var: Antik Grek dünyasında Eflatun ütopyacı sayılmasa bile yazdıklarında ütopya var. İdeal site kurmaya çabalıyor. Bunun için L. Mumford, şunları yazıyor: «Kısmen bu çaba, aklın süreçlerinin her türlü insan eylemine ölçü ve düzen getirebileceğine güveni işaret ediyor: İlkel büyü döneminden beri, insan aklı, elindeki güçlerden hiç bir zaman bu kadar emin olmadı. Sitenin kendisi, tasarıma ve bilinçli yeniden yapıma bağlı bir sanat eylemi olarak düşünülemez mi? Ütopya, tüm akıllı insanların bir toplumsal geometrici olmak istedikleri varsayıldığında, ütopya, uzay geometrisinde yeni bir eksersizden başka bir şey değildi» (*). Tüm ütopyaların planlamacı yanı, başlangıçtan beri sürüyor; burada vurgulanıyor.

F. Engels, Owen'un planlamacı yanını övmek için sözcükleri seçmekte güçlük çekiyor. Owen'un, New Moral World kitabında, komünizmi, «mümkün olan en net biçimde», the most clear-cut communism possible, çizdiğini belirtmesine ek olarak, «gelecek komünist topluluğun, master planı, cephe ve yan ile kuş bakışı tasarımları dahil en kapsamlı yapım projesini», the most comprehensive building project of the future communist community, with its groun-plan, front and side and bird's eye views, vermiş olduğunu da belirtiyor (**). Owen'un komünist ütopyasının, hep bir pratik nitelik taşıması ve ticarî hesap so-

(*) *L. Mumford, City in History, N.Y 1961, s. 172.*
(**) *F. Engels, Anti-Dühring, s. 314.*

nucu olması, ayrıca övgüye değer bulunuyor.

Bir bütün olarak ve bilimsel soğukkanlılıkla değerlendirildiğinde Marx ve Engels'in üç büyük ütopyacıdan aldıkları düşüncelerin, klasik siyasal iktisattan aldıklarından, sayıca, çok fazla olduğu görülüyor. Saint-Simon'un, ütopyasında yalnızca üterim bilimin egemen olması ve politikanın kalkarak, hükümetin görevlerini, çalışanlar meclisi ile bunun altındaki uzmanlar meclisine devretmesi ile devletin ortadan kalkması arasında çok kısa bir mesafe bulunuyor. Çalışma hakkını ilk kez Fourier'inin ifade etmesi bir yana, daha On Dokuzuncu yüz yılın ilk yıllarında, tüm burjuvazinin ebedî kıldığı kapitalist sistemin geçiciliğini ifade etmesi ve tarihin periodizasyonunu, üretim biçimlerine denk düşen üç ana dönem ile kapitalizm sonrası dönemi de kendi içinde aşamalandırması, bundan sonraki geliştirmeler için, önemli bir temel oluyor. Owen'un, ana okulları, kooperatifçilik türünden öncülükleri ayrı, gelecek toplumun kurulmasını ayrıntılı plan düşüncesiyle ekonomik hesaba bağlaması, şu ya da bu biçimde, daha sonraki geliştirmeleri önemli ölçüde etkiliyor.

Bütün bunlara karşın, ütopyacıların, bilimsel sosyalizmin kurucuları tarafından kötülenmiş oldukları izleniminin açıklanması gerekiyor. Açıklamaları çeşitli düzeylerde yapmak mümkün görünüyor.

İlk önce Marx ve Engels'in, popüler izlenimlere rağmen, ütopyacıları çok zaman ve şaşırtıcı ölçülerde övmüş oldukları kesindir. İkincisi, On Dokuzuncu yüz yılın ortalarına gelindiği zaman, belli başlı ütopyaların uygulama denemelerinin

birer skandalla sonuçlandığı ve çoğunun birer tarikata dönüşme pratiği gözleniyor.

Amerika Birleşik Devletleri, yerleşime açık toprakları, henüz kaybolmamış serüven ruhu ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen insanları bir araya toplaması nedenleriyle ütopyaların denenmesi için uygun yer oluyor. Owen, kendi ütopyasını denemek için Amerika'yı seçtiği zaman, Peder Rabb'ın kurmuş olduğu, Harmony adını taşıyan ve komünizan ilkeleri benimsemiş bir köyü satın alıyor. Owen'un başında olduğu zaman işleyen ve New Harmony olan topluluk, 1827 yılında iç kavgalarla sona eriyor. Fourier'nin taraftarları, Fourier'nin ütopyasını 1841 yılında Boston yakınında Brook Farm'da uygulamaya koyuyorlar, Kısa zamanda başarısızlık kendisini kabul ettiriyor. Etienn Cabet'nin, 1840 yılında yayınladığı Le Voyage en Icarie, ütopik bir romandır, taraftarları Amerika'da toprak alıp Icaria ütopyasını uygulamak istiyorlar. Cabet'nin on yıl diktatöryel yetkilerle donatılma koşulu da kabul edilince, Icaria 1849 yılında başında Cabet olmak üzere İllinois'de deneniyor; en kısa zamanda hiziplere ayrılıyor.

Zaman içinde ütopya, pratik olarak, itibarını yitirmeye başlıyor. Ütopyacılara gelince, bunlar geniş kütleler içinde bir ilgi kaynağı olmakla birlikte hiç bir zaman güven vermiyorlar. Güvensizliğin saptanabilen iki nedeni var: Ütopyacılar, bütün insan sevgilerine karşın, demokrat bir kişilik taşımıyorlar; «despot» olarak nitelenebilirler. Başlangıçta, kendilerinin ayrı ve tüm dünyayı kurtaracak formüle sahip olduğu inancı var. Bu o kadar öyle ki, Saint-Simon, Fourier

ve Owen çağdaş olmalarına karşın birbirinin projelerini hiç ciddiye almıyorlar, sözünü etmiyorlar; söz etmek gerektiği zaman da küçümseyen bir iki sözcükle yetiniyorlar.

Kişiliğin ötesinde, ikinci olarak, ütopyacılar, kendi felsefelerinin bir sonucu olarak, hem sınıf ayrımı yapmıyorlar ve hem de hep yöneticileri ikna etmeye bakıyorlar: Gözleri yöneten sınıflara çevrili oluyor. Bu, işçi sınıfı içinde ütopyacıları güvensizliğin kaynağıdır.

Ancak On Dokuzuncu yüz yılın ortalarına gelindiğinde, ütopyacılar, kişi olarak kütlesel bir destekten yoksun olmakla birlikte, işçi sınıfı içinde Fourier'nin, Saint-Simon'un, Owen'un etkisi ve taraftarları bulunuyor. Buna karşın, kapitalizmin savunucusu klasik iktisatçıların, Ricardo'nun veya diğerlerinin işçi sınıfı içinde izleyicilerinin bulunması söz konusu değil.

1877 yılına ait bir mektubunda Marx, Alman işçilerinin kafalarından ütopyan sosyalizmi temizlemek için on yıllardır her türlü çabayı gösterdiklerini ve bu nedenle Alman işçilerinin, Fransız ve İngiliz işçilerinden üstün olduklarını yazıyor (*). Bu çabalarında, ütopyacıların sınıf savaşı kavramını bilmemelerinin yanında, mevcut düzende gördükleri bozuklukların düzeltilebilir olduğunu sanmalarının rolü çok büyük. Üç ütopyacıda da, kapitalizmi mahkûm etmenin dışında, bu sistemin iç bunalımlarla yıkılacağı düşüncesi yer almıyor.

Klasik siyasal iktisat, geliştirdiği emek-değer kuramı ile artık değer yaratmanın kaçınıl-

---

(*) K. Marx-F. Engels, Selected Correspondence, s. 290.

mazlığına dayalı sınıf kavgası ve Sismondi'nin açtığı tartışma ve buna eklenen 1825 yılının büyük bunalımıyla da kapitalizmin yıkılacağı düşüncesini getiriyor. Ricardo, kapitalizmi savunsa da, emek-değer kuramını mümkün olan netlikte ve düzeyde geliştirerek, istemeden de olsa, kapitalizmin sonunun kaçınılmazlığını haber veriyor.

1881 yılında Domela Nieuwehhuis'e yazdığı mektubunda K. Marx, «dünyanın sonunun geldiği rüyası; ilk hristiyanlara, Roma İmparatorluğu ile mücadeleyi ilham etti ve zafere güvenmelerini sağladı» diyor (*). Ütopyalardaki cennet düşüncesinin belli bir atalet doğurma eğilimine karşın, kapitalizmin sonunun yakın olduğunun bilimsel olarak gösterilmesinin, işçileri, sınıf kavgalarında yüreklendireceğine inanıyor.

Bir diğer mektubunda da, ütopyan kuramların, materyalist eleştirel sosyalizm çağından önce, bu sosyalizmin ilk ilke ve ögelerini içermesine karşın, bu yeni dönemde piyasaya sürülmesi halinde «yalnızca aptalca, bayat ve temelden gerici» olacağını yazıyor (**). Kaçınılmazlığın kanıtlanmış olduğu bir zamanda önlenebilirliğin öne çıkarılması, kararlılığı azaltıcı sayılıyor.

K. Marx ve F. Engels, ütopyacıları, kapitalizmi eleştirmekle birlikte anlamamakla suçlarlarken, genel bir anlayış eksikliğini değil, kaçınılmazlığı anlamamayı anlatıyorlar.

(*) ibid., s. 318.
(**) ibid., s. 291.

ÜTOPYACI OWEN ÜZERİNE
ENAZ BİLGİ (*)

Büyük Britanya Adası'nda Galler Bölgesi'nde 1771 yılında, saraç ve aynı zamanda kasabanın posta işlerini üstlenmiş bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen Robert Owen, yedi yaşında okuduğu okulda öğretmeninden öğreneceğinin kalmadığına karar vererek öğretmeninin yardımcılığını üstlendi. 10 yaşında ise doğduğu Newton kasabasında yapacağının kalmadığını anlayan Owen, ailesini ikna ederek evini bıraktı, Londra'da iş aramaya çıktı. 87 yıllık yaşamının bundan sonraki 77 yılını hep arayarak ve mücadele ederek geçirdi; 20 yaşına gelmeden önce zamanın en modern ve 500 işçi çalıştıran bir fabrikasına yönetici oldu, hem işçilere kendisini sevdirdi ve hem de fabrikanın kârını artırdı. Sosyalizmin kurucuları arasında sayılan ütopyacılar içinde zenginliğe ve dünya ölçüsünde üne yalnızca Robert Owen ulaştı. Aklını ve enerjisini, kapitalizmi reforme etmeye ve böylece daha insanî bir yüze kavuşturmaya ayırdığı sürece, prenslerin ve devlet adamlarının ziyareti ve övgüsüyle karşılaştı; ancak, burada durmayarak, özel mülkiyetin olmadığı planlı insan çevreleri önermeye ve yaratmaya kalkınca, yalnız kaldı, hücumlarla karşılaştı ve alay konusu oldu.

Karl Marx ve Frederick Engels, Owen'ı diğer ütopyacılardan ayrı bir yere koydular. Marx, Artık Değer Kuramları'nda, Ricardo iktisatına muhalefet ile ilgili bölümü, «siyasal iktisatın Ricardo'cu döneminde, antitez, komünizm (Owen)

(*) Yayına hazırladığım «Küçük Ansiklopedi: Siyasal İktisat» için yazdım. Buraya da alıyorum.

ve sosyalizm (Fourier, Saint-Simon, sonuncusu yalnızca başlangıçtadır) de ortaya çıkar» değerlendirmesiyle başlatıyor (*). Marx, Owen'un ütopyasının komünist olduğunu belirtirken, Engels de Owen'un komünizminin iş temeline, business foundation, dayandığını ve bir tür ticarî hesaptan, commercial culculation, çıktığını vurgulamak gereğini duyuyor. Owen'un ütopyası olan Kooperatif Topluluklar için, «gelecek için kesinleşmiş planında, ayrıntıların teknik tasarımı öylesine bir pratik bilgiyle yapılmış ki - master planı, cephe ve yan ile kuş bakışı tasarımları, hepsi dahil - toplumsal reformda Owen yöntemi bir kez kabul edilince, ayrıntıların gerçekleştirilmiş düzenlemesine, pratik açıdan söylenecek pek az şey kalıyor» diye yazıyor (**). Ayrıca her ikisi de, yazılarında geçerken değinirken, Owen'un kişiliğini övmekten geri kalmıyorlar. Engels, «harikulâde denebilecek, çocuksu basitlikte bir karaktere sahip ve aynı zamanda, insanoğlunun pek az olan doğuştan liderlerinden birisi» olarak nitelediği Owen'u, Marx'ın, 1851 yılında Owen'un sekseninci yaş gününü kutlamak için yapılan ve bin kişinin katıldığı toplantıda görmüş olduğu anlaşılıyor. Marx, buradaki izlenimlerini, 21 Mayıs 1851 tarihli mektubunda Engels'e, sabit düşüncelerine karşın, «şakacı ve sevimli bir ihtiyar» olarak aktarıyor.

Robert Owen, Fourier ve Saint-Simon türünden aydınlanma çağının çocuğudur; aydınlanma akımının belli çizgilerini net bir biçimde taşıyor:

(*) K. Marx, Theories of Surplus Value, Üçüncü Cilt, s. 238.

(**) F. Engels, Socialism: Utopian and Scientific, K. Marx-F. Engels, Selected Works, s. 408.

Toplumsal kurumlar, aklın süzgecine dayanabildikleri ölçüde var olabiliyorlar. Owen'da bu çizgi mantıkî ucuna kadar uzanıyor; aklının peşine takılmış giden bir gövdeye benziyor. Tarihi, sınıfları, birikimi, kalıtımı kabul etmiyor; mevcut düzenin bozukluklarını anlatmaya ve yeni düzenin üstünlüklerini göstermeye önem veriyor. Modern bilimin deneyciliğini de mantıkî sonuçlarına vardırarak, insanın kendisi değil çevresi tarafından yaratıldığını düşünerek, çevre değiştikçe insanın da değişeceğini bütün sosyal önerilerinin temeli yapıyor.

Sınıfların varlığını ve sınıf kavgasını kabul etmeyen birisi için şu soru ortaya çıkıyor: Mevcut düzenin kötülükleri ile gelecek dünyanın planı kimlere gösterilecek, kimlere anlatılacak? Aklı, rehber kabul eden Owen için, bu sorunun bir tek cevabı var: Anlayabileceklere. Aydınlanma çağının bir çocuğu, birikimi, sınıfları ve kalıtımın etkisini küçümseyen bir ütopyacı için, fakirlerin ve işçilerin, ne içinde yaşadıkları günlerin kötülüklerini ne de Owen'in geleceğe ait planlarını anlamaları mümkün. Bu nedenle, Owen, diğer ütopyacıların tüm toplumu kurtarma projelerine karşın ve ancak öneriler çağının sonlarına doğru yalnızca işçi sınıfını kurtarmak için öne çıkmasına karşın, hiç bir zaman bunu, işçilerle beraber yapmayı düşünmüyor. Owen, yaşadığı çağın kendisi türünden aydınlar ve daha geniş bir anlamda orta tabakalar tarafından kurtarılabileceğine inanıyor; çünkü onlar anlayabilecekler. Ancak aydınların ve geniş orta tabakaların yardımıyla yöneticiler ikna edilebilecek. Dolayısıyla Owen, sonunda, diğer ütopyacılardan ayrılmıyor; bir yandan, düşünceleri için uygun bir ku-

muoyu yaratmaya çalışırken, hep yöneticileri ikna etmeye özen gösteriyor.

Owen, Fransa'ya gittiği zaman kısa zamanda imparator olabilecek prenslerle, Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret ettiğinde de görevde ya da ayrılmış devlet başkanlarıyla görüşüyor. Ancak yaşamının ileri ve bir ütopyacı olarak karyerinin sonlarına doğru, 1830 yıllarına dogru, anlatmaya ve ikna etmeye önem verdiği bütün çevreler Owen'un projelerine sırtını çevirince, Owen işçilere dönmeye ve bütün çabasını işçileri uyandırmaya ayırıyor. Burada da, işçilerin yaptığı pratik eylemlere ve 1830 yıllarında İngiltere'yi etkisi altına alan ve ilk büyük örgütlü işçi hareketi sayılan Chartest Hareketi'ne katılmıyor, uzak duruyor.

Robert Owen'un bütün ütopyacılardan daha çok etkili olması, hepsinden daha çok bir pratisyen yanı olmasından ve radikalizmi ile zenginliğinin aynı yönde artması sonucunda edindiği serveti ve ünü, giderek komünizme kuyan ütopyalarını gerçekleştirmek için kullanmasından ileri geliyor. Henüz 19 yaşında 500 işçi çalıştıran Drinkwater tesisinin başına geçmeyi büyük bir cüretle istemesi, patronun kabul etmesi, kısa zamanda edindiği başarı ve anlaşmazlığa düşerek ayrıldığı patrona zarar vermemeye özen göstermesi, Robert'e kısa zamanda ve Büyük Britanya ölçeğinde ün getiriyor. Bir iş gezisi için Iskoçya'ya giderken zamanın en büyük zenginlerinden David Dale'in kızıyla tanışıyor; David Dale'i, büyük New Lanark tesislerini, kendisine satmaya ve ayrıca kendisini damatlığa kabul etmeye ikna ediyor. New Lanark'ta uygulamaya koyduğu sistem, Owen'a dünya ölçüsünde ün sağlıyor; burası, da-

ha sonra çar olacak Arşüdük Nikola dahil zamanın ünlü-ünsüz yeniliğe ve başarıya eğilimli herkesin ziyaret ettiği bir yer oluyor.

Robert Owen, içinde yetiştiği İngiltere'de On Dokuzuncu yüz yılda da bütün şiddetiyle işleyen Fakir Yasaları'na ve bundan kaynaklanan işlik, workhouse, sistemine ve bu sistemin insan onuruna aykırı vahşi işleyişine tepki duyuyor. New Lanark, yönetimini eline alır almaz, ilk önce, daha insancıl bir «işlik» kurmaya çalışıyor. İşliklerde en çok, çocuk işçiler sömürüldüğü için, New Lanark'a işliklerden çocuk işçi almayı, on yaşından küçük çocukları çalıştırmayı yasaklıyor ve bütün İngiltere'de 14 saatın üstünde olan çalışma süresini, kuşkusuz büyükler için, 10 saat 30 dakikaya indiriyor. Owen, deneyci yapısının gereği, işçilerini, sarhoş ve sabıkalılardan seçiyor; işçi evlerinin temizliğini denetleyecek ekipler kuruyor. Cezalandırmayı ve ödüllendırmeyi sevmeyen yapısı gereği, fabrikalarda çalışan ve okumayazma bilmeyen işçilerın, çalışmalarını ayarlayabilmeleri için, yanlarına yavaş ya da hızı çalıştıklarını gösteren renkli tahtalar koyuyor. Bunun dışında, İngiltere'de ve dünyada ilk kez, ana okulu, New Lanark'ta açılıyor. Önce iki yaşındaki çocuklar ve daha sonra ailelerin isteği üzerine bir yaşındaki işçi çocukları, anne ve babaları işte iken ana okullarında eğitiliyorlar. Owen, oyuna ve dansa önem veriyor; çocuklar evlerine dönmek istemiyor.

Owen sisteminin çalıştığı çabuk ortaya çıkıyor: New Lanark'ta meyhaneler kapanıyor, kavga ve sürtüşme olmuyor ve daha önemlisi tesisler kâr getiriyor. Owen, New Lanark tesislerini satın almak için para yatırmaya ikna etti-

ği sermayedarlarına, temettülerini aksatmadan ödüyor.

Fakat Owen burada durmuyor; aklının izinde yürüyor. Verimliliğin artmasıyla, New Lanark'ta çalışanlarla, elli yıl öncesine göre çok daha fazla insanın iş bulup beslenme olanağı varken, bütün bu başarılara rağmen, sistemini geliştirmeyi, dağıttığı kârda buluyor ve buradan özel mülkiyete karşı cephe almaya başlıyor. New Lanark'taki reformlarından sonra, Owen, Yeni Bir Toplum Görüş'üne ulaşıyor ve 1813 yılında bu adla ilk kitabını, A New View of Society, çıkarıyor. Bundan sonra Owen, hızla komünizme kayarken, servetini ve ününü de kaybetmeye başlıyor; önce İngiltere'de, şimdiye kadar kendisine açık olan kapılar, bir bir kapanıyor.

Bütün ütopyacılar ve bu arada Owen da yenilginin ve hayal kırıklığının ürünüdür; Napoleon ablukasının sona ermesinden sonra 1815 yılında İngiltere'nin içine düştüğü ekonomik bunalım, bütün iktisatçıları ve aydınları etkiliyor. Owen, karşılaşılan satış bunalımını, artık gözle görülen sanayi devriminde verimliliğin artmasına karşın bir yandan üretilenin satılamamasını ve diğer yandan da işsizliğin ve dolayısıyla fakirliğin artmasını mevcut sisteme ve bu arada İngiltere'de fakirlerin kullanılmasına, yeteri kadar iş verilmesine bağlıyor. Owen bu görüşlerini, Cantenbury Piskoposu'nun başkanlığında kurulan, Committee for the Relief of the Manufacturing Poor, İmalât Kesimindeki Fakirlere Yardım Komitesi'ne, sunuyor. Fakat ayrıntıyı, proje ve plan yapmayı hiç ihmal etmeyen Owen, Komite'nin önüne bir de «Plan» ile geliyor. Bu «Plan» önce bu Komite'yi, daha sonra havale edildiği Fakir Ya-

saları üzerinde çalışan özel komisyonu şaşırtıyor; bu özel komisyon, bütün ününe karşın, Owen'u dinlemiyor, atlatıyor. Owen, fakirlerin, şimdiki işliklerde değil, yeni ve bir plana göre yaratılacak Cooperative Community'lerde, Kooperatif Toplumlar olarak örgütlenmesini öneriyor.

Kooperatif adını kullanmakla birlikte Owen'un verdiği kare biçimindeki köy toplumlarında özel mülkiyet bulunmuyor. Ortaklaşa çalışma ve herkesin köyün ortak deposundan ihtiyacı için istediği ölçüde yararlanma ilkeleri, Owen'un Planı'nın temelini meydana getiriyor. Karenin ortasında komünal mutfak, yemekhane ve benzeri yapılar yer alıyor. Plan'da bu binaların yanında çocuklar için yerler ve bunun dışında konuklar için ayrılan lojmanlar da dahil bütün kullanım alanları ve ailelerin büyüklükleri, çocukların kaç yaşında ailelerinden alınacağı türünden birlikte yaşamın tüm bölümleri titiz bir ayrıntıyla işleniyor. Owen, her köy topluluğunun kaç kişiden olacağını da kararlaştırıyor, ayrıca bir fizibilite çalışması yaparak gerekli finansmanı gösteriyor ve bunun Fakir Yasaları'nın gerektirdiği harcamalardan daha fazla olamayacağını ekliyor.

Plan'ının açıklanmasıyla birlikte kendisine sırt çevrilmesi, Owen'u yolundan çevirmiyor. Plan'ını açıklayacak toplantılar yapıyor ve buna zamanın en ünlü iktisatçısı Ricardo'yu çağırıyor. Robert Owen, Plan'ına karşı ilgisizliği, yetkililer üzerine Robert Malthus'un etkisine bağlayarak hem Malthus'a karşı bir kampanyayı başlatıyor ve hem de dine karşı tutumunu daha da sertleştiriyor. Kampanyasını gazeteler yoluyla da destekliyor; Owen'un henüz tümden erimemiş ünü

ve daha önemlisi görüşlerini yazan gazetelerin her sayısından 30 bin kadar alarak dağıtması nedeniyle, bir süre gazetelerde sesini duyurabiliyor. Fakat sonunda Plan'ını Hükümet'in uygulamayacağını anlamakta gecikmiyor.

Böyle durumda Plan'ını gerçekleştirmek Owena düşüyor; 1825 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Indiana Eyaleti'nde bir tarikata ait bir köyü satın alıyor. Adını, beklenebileceği gibi, New Harmony, Yeni Ahenk'e çevirerek, ortak mülkiyete dayalı Cooperatif Community'sini uygulamaya başlıyor. Kısa bir süre başarılı oluyor; 1826 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığının elli birinci yıl dönümü 4 Temmuz gününde, Declaration of Mental Independence'i, Aklî Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilân ediyor. Başarılarından güven ve coşku duyan Fransız ihtilâlcileri türünden, artık kurduğu yeni dünyada, takvimi de bu tarihten başlatıyor ve 1826 yılına Aklî Bağımsızlığın İlk Yılı adını veriyor.

Owen, ütopya ile gerçekçiliği, hiç bir zaman birbirinden ayırmıyor: New Harmony'de yaşayanlara tek tip elbise çizerken, başında bulunmadığı sürece bu projesinin de sonunun geldiğini anlamakta gecikmiyor. İngiltere'ye dönünce artık yalnız işçileri ikna edebileceğini düşünüyor. 1830 yıllarına doğru ve bundan sonra Owen'un tek muhatabı işçiler oluyor. Owen, 1830 yılında, emekdeğer kuramını pratiğe geçirmeyi deniyor; Labor Exchanges, Emek Piyasaları'nı kuruyor. Buna göre, Robert Owen'un kurduğu piyasalarda değişim yalnızca mallar içindeki işgücü miktarı ve saat cinsinden hesaplanarak yapılıyor. Önce Londra, daha sonra Liverpool ve Birmingham'da kurulan ve Owen'un emekçiler arasında yaratmış olduğu

güvenden destek alan bu projede bir süre başarıyla çalıştıktan sonra, Emek Piyasaları'na kaliteli mal gelmediği gerekçesiyle dağılıyor.

Fakat Owen'un işçileri ikna etmek için, yöneticilere ayırdığı kadar zaman ayırmadığı anlaşılıyor. Bunda, M. Beer'in şu değerlendirmesi etkin olmalıdır: «Emekçi kütleler içindeki tüm propaganda çabalarına karşın bir demokrat değildi. Hep onlarla beraberdi, hiç bir zaman onların bir parçası olmadı. Emekçilerin, kendisini feda eden babası ve öğretmeni, son sözü söyleyen danışmanı veya lideri olabilirdi, fakat hiç bir zaman primus inter pares, eşitler arasında birinci olamazdı» (*). 1834 yılında tüm kütle hareketlerinden çekildi. Ölümünden bir yıl önce, 1857 yılında, Oto-Biyografisi'ni yayınladı.

Ana okullarından başka kooperatif hareketin de kurucusu olarak biliniyor. Bunun dışında «sosyalist» sözcüğünün bugünkü anlamda kullanılması, Owen'a bağlıdır; Fransızların, bu sözcüğün ilk kez 1830 yıllarında Pierre Leroux tarafından kullanıldığını ileri sürmelerine karşın, ilk kullanılışının Owen'cu Cooperative-Magazin'in Kasım 1827 sayısında ve bir dipnotta olduğu kesindir.

Owen'un dört oğlu da Amerikan yurttaşı oldular. En büyük oğlu, 1844-47 yıllarında kongre üyeliği yaptı ve 1971 yılında doların devalüasyonu kararlarının alındığı Smithsonian Institution'un kurulması için yasa çıkmasına ön ayak olmasının yanında, ücretsiz okullar ya da boşanmanın kolaylaşması yönünde de çalıştı.

(*) M. Beer, A History of British Socialism, Birinci Cilt, London, 1919-1953, s. 162.

tarikatlara dönüştüler. Türkiye'de ise aydın Tercüme Odası'nda doğdu. Ütopya, bir aydın gerçekleşmesi olarak itibarını yitirirken Türkiye'de aydın doğuyordu.

Ütopya, simya halinde sosyalizmdir; ütopyacı bir simyacı oluyor.

Kimya, simyayı kovuyor.

Ancak ne olursa olsun, ütopya dünyayı değiştirmenin bir yoludur; hayale dönüşmüş aklı anlatıyor.

Türk aydınında saçılmıştır.

«Ütopya: Enaz Bilgi» metin-içi ek olarak sunuluyor. Ütopyacının üç özelliği var; çalışkan, inatçı ve mizahçı.

İnat nedir? Uygulamada başarısızlıktan yılmamak değilse inat ne oluyor? Bir bireyin inatçı olması nasıl mümkün? Ancak bir inancı ve bir de hülyası olursa, inat ortaya çıkıyor (*). Çünkü hülya ve inanç, insanı yenilgilerin geçiciliğine inandırıyor. Yenilgilere karşı en güçlü aşı, hülya oluyor.

Çalışkan nasıl ortaya çıkıyor: Bütün ütopyacılar çalışkandır.

Aziz Nesin'e Başlangıç

Ceviz, yedi yıl aşağıya ve yedi yıl yukarıya büyürmüş. Cevizin gökyüzüne doğru çabuk büyümesini isteyenler, toprağı kazdıktan sonra ceviz fidanının köklerinin altına taş koyuyorlar; cevizin derinliklere doğru bü-

---

(*) Kavgacı ile mücadeleci arasında bir ayrım yapmanın gerekli olduğuna inanıyorum. Hülyası ya da inancı olmayan kavgacı olabiliyor; kesinlikle mücadeleci olamıyor.

Ataç, kavgacı bir aydın oldu. Hiç bir zaman mücadeleci olamadı. Ataç'ın hüylası yoktu.

Kavgacı ile mücadeleci arasında tutarlılık duvarı var. Kemalizm'in bu en etkili esteti, tutarlılık kaygısını hiç duymadı.

Akıl türetilmiştir; tutarlılık peşinde koşuyor.

«Kediler Dünyasından Bir Adam: Ataç» başlıklı ek, Ataç'ı çözümlemeye çalışıyor.

yümesini önlemiş oluyorlar. Ceviz, yukarıya doğru görkemli ve her zaman serin büyümesini, köklerinin altına duvar çekilmesiyle gerçekleştiriyor.

Türk aydınının göksel bir büyümesi var; derinliği eksik.

Türk aydını, On Dokuzuncu yüz yılın başından beri daha çok yukarıya büyüyor. Toplumsal pratikte etkinlik alanları buluyor; daha çok bu nedenle, boy atıyor. Kökünde taş var, her zaman üzerinde taş yok.

Üzerinde taş olanlar, üzerine taş konanlar derinliğine (*) büyüyorlar.

Yukarıya doğru büyümekte güçlükle karşılaşanlar, derinliklerini büyütüyorlar.

«BAŞIM DÖNÜYOR İÇİMİN DERİNLİĞİNDEN» (**)

En derini dünyanın kendi uçurumum
Başım dönüyor içimin derinliğinden
Bigün kaldırıp kendimi fırlatacağım
Kendimi kendi içime atacağım

Kartal kanatlarının da bir sınırı var gökte
Uçakların da füzelerin de

(*) «Tek çıkar yol, gözlerinizi kendi içinize çevirmenizdir. Size yazmanızı buyuran nedeni araştırıp ele geçirmeye bakınız. Bu nedenin yüreğinizin ta en dip köşesinde kök salıp salmadığını araştırınız. Yazmanız diyelim ki yasaklandı, ölür müydünüz o zaman, ya da yaşar mıydınız eskisi gibi, bunu açıklayın kendinize. Özellikle şunu yapın; gecelerinizin en sessiz saatinde kendinize şu soruyu yöneltin: İlle de yazmam gerekiyor mu?»

«Deşin içinizi, diplere inin, derinlerden bir yanıt ele geçirmeye çalışın».

Rilke'nin Mektupları, İstanbul ,1983, s. 46.

(**) Aziz Nesin, Sondan Başa, İstanbul, 1984, s. 138.

«Derinlik Çekimi 2» olarak yayınlanan şiirin adını değiştirdim.

Bütün o sınırları aşacağım
Kendimi içimdeki sınırsız boşluğa bırakacağım

Durmadan çekiyor beni bu dipsiz doruksuz uçurum
Gözlerim kararıyor içime bakınca
Atıp kendimi kendime
Derinlik korkusundan büsbütün kurtulacağım

*
**

Bütün dinlerde planlı açlık vardır; adına «oruç» deniyor. Açlara yaklaşmak için değil, hiç acıkmayana, Tanrı'ya, yakınlaşmak için oruç tutuluyor. Sıradan müminlerden başka, keşişler ayrıca aç kalıyorlar; «çile» çekiyorlar. Hafiflemek için, içini genişletmek, derinleşmek için, yemeği kesiyorlar ya da enaza indiriyorlar.

«Ağzıma lokma koymayalı iki gün oldu»[14]. Azız Nesin'in açlığı planlı değil; belirtmem gerekiyor. Sürgünde bir oteldedir; yemek için bile parası kalmıyor. «Dışarı çıksam, nereye? İçerde kalsam, neyle? Tastamam, üç tane beş kuruşum var. Çay mı içeyim, simit mi yiyeyim, diye düşünüyorum. Çay ısıtır, simit doyurur. Açlık başıma vurmuş. Sokağa çıktım. Lâpa lâpa kar yağıyor; bir tanıdık çıksa karşıma hiç olmazsa, diye içimden geçiriyorum. Gelenin geçenin yüzüne bakıyorum. Kar yağışında insanlar hızlı hızlı yürüyorlar. Şunların hepsi de bir yere gidiyor; hepsinin de gidecek yerleri, görecek kimseleri yapacak işleri var». Evi olmayan, evi olanlara şaşırıyor; nasıl da evleri var, diyor.

İnanılmaz gerçekleşiyor; bir arkadaşını görüyor, göz göze geliyorlar. Kuleli Askerî Lisesi'nde beraber öğrenciyken Kandilli Kız Lisesi'ne koştukları Şazi'yi görüyor. «Şazi!» diye bağırıyor. Bağırınca Şazi koşmaya ve kaçmaya başlıyor. Bundan sonrasını Aziz Nesin anlatıyor. «Şazi! diye bağırıyorum, ben bağırdıkça o koşuyor. Şu gurbet ilde bir tanıdık yakalamışım, bırakır mıyım? Ben de koşuyorum. Bir sokağa daha saptı, ben de arkasından. Yokuşa veretti, ben de... İkimiz de 19 Mayıs bayramına

sınır toprağı yetiştirecek gibi koşuyoruz. Ben, biyondan da bağırıyorum. O başını çevirip bakıyor, sonra koşuya devam... Koşmuyor, kaçıyor. Ben de öyle; koşmuyorum, kovalıyorum. Bursa'nın dış mahallelerine geldik. Yokuş yukarı tırmanıyoruz. Yollar da bitti. Hani neredeyse, biraz sıksak kendimizi Uludağ'a çıkacağız. Bir kır koşusu tutturduk. Karlar çok fena kayıyor. Ben kendimi kaybetmişim. Kandilli Lisesi'nin kızlarına koşuyorum, sanıyorum». Aziz Nesin, karlar içinde yatıyor; Şazi yüz metre uzaktan gülüyor. Konuşmak için, lise arkadaşını ıssızlığa çekiyor.

«Bursa'ya sürgün geldiğimi ne çabuk öğrenmişler.. O günden sonra, bütün eski arkadaşlarım, dostlarım, tanıdıklarım, yalnız tenha, ara sokaklarda, uzaktan uzağa el sallayarak selam verdiler». Issızlıkta selam var; ancak yardım yok, aleyhte delil olabilir.

«Gömüldüğüm karlardan kalktım. Sallana sallana asfalta indim. Bir sıcak kahveye girip çay içecektim. Üç tane beş kuruştan ikisi düşmüş.. Arandım, bakındım, parayı koyduğum pantalon cebim delinmiş»[15]. Karnını doyuramıyor; içini derinleştirmekten başka yolu yok.

Aydın Üzerine Tezler'in bir tezini tekrarlamak durumundayım: Aydın, yalnız kalabilen yaratıktır. Çoğalmayı istiyor; yalnızlık, aydının sınanma sürecidir.

Yalnızlık, aydının içini geliştiriyor.

Aslında «yalnızlık» da demiyorum; kimsesizlikte yaşıyor. Çünkü kimsesizlikte aydın yalnız değil; hülyaları, inançları ve düşünceleriyle hesaplaşıyor.

Ancak hülyalı insan kimsesizliğe dayanabiliyor.

Bir uzun aktarma yapmam gerekiyor. Eskiden aydınların toplandığı yer, şimdiki Harbiye'de Harbiye Cezaevi idi; Markopaşa'nın ilk sayısı 26 Kasım 1946 tarihinde çıkıyor, 4 Aralık 1946 yılında CHP sıkıyönetimi uzatıyor ve 16 Aralık 1946 tarihinde Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi'ni kapatarak önde gelenlerini tutukluyor (*). İbrahim Topçuoğlu

(*) «16 Aralık 1946'daki büyük tutuklamada ikimiz de vardık. Kısa bir süre sonra beni bıraktılar, Faris Erkman, Em-

da toplananlar arasında yer alıyor ve şunları yazıyor: «Harbiye'de bulunduğumuz sıralarda bir gün bahçede oturuyorduk. Cezaevi Müdürü yanımıza gelmişti. İkram ettiğimiz çayı yudumlarken şöyle dedi: 'İçerde tek hücreye konmuş bir kişi vardır, gideni geleni ve parası da yoktur. Ona askeriyeden yemek sağlamak da olanaksızdır. Komünden yardım etseniz iyi olur, çok perişan durumdadır, ben yemek göndermenize müsaade edeceğim.' Kim olduğunu sorduk. 'Aziz Nesin isminde Marko Paşa Gazetesi'ni çıkaran biri imiş, yazdığı yazılardan tevkif edilmiş'. Öneri bizim komünaya yapılmıştı. Komiteyi toplayarak durumu konuştuk, Aziz Nesin'i çoğumuz tanırdık. Yardım edilmemesi için bir sakınca yoktu. Marko Paşa Gazetesi'nde Sabahattin Ali ile yazdıkları yazılar öyle yenir yutulur şeyler değildi. O dönemde işler durumda olan sıkıyönetim iktidarının buna göz yumması beklenemezdi. Bunun için bu cesur adamların gazeteleri kapatılıyor, onlar da başka ad takarak yine çıkarıyor, yılacaklarına daha da sert çıkışlar yapıyorlardı. Marko Paşa, Malum Paşa, Merhum Paşa ve daha bir çok isim değiştirip yayın yapmışlardı. İşte böyle bir kimse cezaevinde parasız, pulsuz bir hücreye kapatılacak da biz kendimizi devrimci sayar ve hem de cezaevi müdürünün müsaadesi olursa yardım etmez miyiz? Hemen karar aldık ve bir inzibat eri eşliğinde ilk öğlen yemeğini Süleyman Taki ile gönderdik. Başka ihtiyacını sorduk. Aziz Nesin

---

niyet Müdürlüğü'nde haftalarca ağır işkenceler altında tutuldu. (Bu tüyler ürpertici işkenceler de gün gelir yazılır, elbet.)»

«Faris'le Harbiye Askerî Cezaevi'nde, sonra da Sultanahmet Cezaevi'nde bir koğuşta yattım. Cezaevinde, Darüşşafaka'daki o sapsarı saçlı çekingen çocuk gibiydi, sessizdi, uysaldı, yumuşaktı. Ranzasına uzanır, saatlerce ve saatlerce büyük resim ustalarının pörrodüksiyon albümlerine bakardı. Bir tabloyu önüne koyup, bütün bir yarım gün baktığı olurdu. Hep resimden konuşurdu. Bikaç arkadaşına cezaevinde resmin ne olduğunu anlattı, öğretti durdu».

Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 Yol, İstanbul, 1977, s. 410 ve 411.

ilgimize çok memnun olmuş, teşekkür etmiş, sigara ve kâğıt kalem istemişti»[16]. Aziz Nesin, bugün pek modern bir Ordu Evi kazanan semtte, Harbiye'de, Askerî Cezaevi'nde ve bir hücrede orucunu tuttuktan ve kimsesizlikte yaşadıktan sonra, öğle yemeğine kâğıda ve kaleme kavuşuyor.

Harbiye Komünü, Aziz Nesin'e bakıyor. Karnını doyuruyor. Kalem, kâğıt veriyor.

Aziz Nesin, plansız oruç tutuyor.

Bütün ütopyacılar plancıdır. Robert Owen'un fabrika yönetimine getirdiği yeniliklerden Sovyet plancılığı yararlanmasını bildi.

Kimsesizlikte yaşayabilmek aydının büyüme aşısıdır; çoğalmak için açlık duymak sağlık belirtisi oluyor.

Nasıl çoğalmak?

Işkın vermek, sürgün vermek, çiçek açmak, çoğalmaktır. Bitkiler ölümü duydukları zaman çoğalmaya yöneliyorlar; nesillerini tüketmemeye çalışıyorlar. Bitkilerin, çiçek açmaları için, suyun kesilmesi gerekiyor; kuruma tehlikesi çiçeğe dönüşüyor.

Aydın, bitki değil. Ancak zaman zaman neslinin tükenmediğini göstermesi zorunlu oluyor. Zaman geliyor, aydına kıran giriyor; verimli aydın topraklar kıraça çevriliyor. İşte bu sırada tek olarak ayakta kalmak gerekebiliyor; bir yiğitlemedir.

Aydın hareketi bir nitel harekettir. Bazan teklik çoğalma oluyor. Aydın türünün varlığını göstererek de çoğalabiliyor.

Aydın, yerinde durarak varlığını gösteremiyor. Kimsesizlikte aydının kendisini göstermesi yiğitlemedir.

İleriye atılmak.

İleriye atılmak, kütleden ayrılmaktır.

Hayvanlar dünyasında sürüden ayrılanı kurtlar kapıyor.

Aydın dünyasında kendinden kopan aydını, aydın kemiriyor.

Aydın aydının kurdu oluyor.

Devam ediyorum. Topçuoğlu'nun Harbiye'den yazdıklarını aktarmayı sürdürüyorum: «Hemen karar aldık ve bir inzibat eri eşliğinde ilk öğle yemeğini Süleyman Taki ile gönderdik. Başka ihtiyacını sorduk. Aziz Nesin ilgimize çok memnun olmuş, teşekkür etmiş, sigara ve kâğıt istemişti. Bu ilişki devam ederken iki gün sonra onun da güneşlemesine müsaade aldık ve Aziz Nesin bahçeye aramıza gelip gitmeye başladı». Ne kadar güzel değil mi? Harbiye'de Aziz Nesin havalandırmaya bile çıkıyor. Ancak bu kadarı fazla; Harbiye'de tutuklu aydınlar, Aziz Nesin'e bu kadarı fazla buluyorlar. Lüks sayıyorlar.

Aktarmaya devam ediyorum: «Bu ilişki devam ederken iki gün sonra onun da güneşlemesine müsaade aldık ve Aziz Nesin bahçeye aramıza gelip gitmeye başladı. Bizim bu davranışımız burjuvaların ağzına sakız oldu. Tutuklular arasında sinsice dedikodu etmeye başladılar. 'Beslediğimiz ajanlar yetmiyormuş da bir ajan daha beslemeye başlamış bulunuyoruz. Aramıza işte böyle numaralarla ajan sokarlarmış, bu da onlardan biri imiş şeklinde Aziz Nesin'in türlü çeşit ajanlığını sayıp döküyorlardı'. Hemen hemen bahçeye hiç çıkmayan ve hep koğuşta ranzasında oturan Şefik Hüsnü'ye gittim, yanında Dr. Hulusi Dosdoğru olduğundan Rusça olarak, 'Aziz Nesin için fazla dedikodu ediliyor, ajanların öğreneceği ne kaldı ki deniyor, yine huzur bozulmasın, arkadaşlar alınıyor, bu dedikoduları dizginlerseniz iyi olur' dedim. 'Celâl'e söyler dedikoduyu kestiririm' cevabını verdi ve dedikoducular sustu» (*). Harbiye'de sustular.

(*) Aziz Nesin için dedikoduları kesmek Rusça konuşularak gerçekleşiyor.

Aziz Nesin için 1970 yıllarının sonlarında «Büyük Grev» öyküsünden dolayı, çok büyük ve «Aziz Nesin, Sen Nesin» kampanyası açıldı; polisliği yine ileri saçıldı.

Deneyimli ve daha güçlü Aziz Nesin, bu kampanyayı kaynağından kesti.

«3 Aralık 1977 günlü Vatan Gazetesi'nde 'Büyük Grev' adlı bir masal-öyküsü yayımlanmıştı. Sözcüğün tam anlamıy-

Düşünebiliyorum. Yeniden kurabiliyorum.

Evlâtlık büyümüş bir ananın çocuğu olmuş; babası hep define aramış. Darüşşafaka'da okumuş, Kuleli ve Harbiye'den sonra üsteğmenlikten ayrılmış. Babıali'ye inmiş; issızlıkla karşılaşmış. Karnını doyurması gerek, yazması gerek; kendi ve aydın onurunu dik tutması gerek. Dönüş yollarını kapatmış, ileriye atılması zorunlu olmuş. Arkasına bakmamayı öğrenmiş; arkasına bakmaktan korkar olmuş. Arkasına bakmaması, arkasında kalabalıklar hahal etmesini kolaylaştırıyormuş.

Hapse düşmüş. Hücreye koymuşlar. Kimse aramamış. Günlerce hücrede aç uyumuş. Sonra Komün fark etmiş. Karnı doymaya başlamış. Güneşe bile çıkmış. Sırtını du-

---

la bir olay oldu, bu masal-öykünün yayımlanışı. Aziz Nesin, gene bütün içtenliğiyle, Maden-İş Sendikası'nın o günlerde altıncı ayını doldurmuş bir grev olayını eleştiriyordu, bu öyküsünde. Sadece Politika Gazetesi'nde tam 14 yazı çıktı, hakkında. Vay sen misin? Belirli bir çevre demediğini bırakmadı. Yalnız Politika Gazetesi'nde olsa.. Ne hainliği kaldı, ne ajanlığı. Hatta hatta, kimileri işi öyle terbiyesizliğe vardırdı ki... Birtakım imzasız yazılarla küfür bile ettiler. Dolaylı biçimde homoseksüel olduğunu bile söylediler».

Demirtaş Ceyhun, Çağımızın Nasrettin Hocası Aziz Nesin, İstanbul, 1984, s. 53.

Zaman en büyük doğrulayıcıdır; peki zaman nedir, eğer insan ve toplum eylemlerinin birikimi değilse, dünya güneşin çevresinde kaç tur atarsa atsın, nasıl «zaman» olabiliyor?

İbrahim Topçuoğlu, kendi cümleleriyle aktardığım öyküsünün bu bölümünü, dünyanın hareketine göre değil, insanın, toplumun ve bu arada Aziz Nesin'in eylem birikimine dayanarak tamamlayabiliyor.

«Aziz Nesin'in yıllardan beri sürdürdüğü devrimcilik hayatında bir kimseyi gammazladığını veya devrimciliğe yazı ile ihanet ettiğini görmedim ve işitmedim. Yayınladığı eserler bir çok dile çevrilmiş, sosyalist ülkelerde de istenerek okunmaktadır. Türkiye'de Aziz Nesin'in kitaplarının girmediği ev yok gibidir. Yaldızlı söylemem gereksiz, ona tarihin notları yeterlidir».

İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti 1946-TKP Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi 1914-1960, İkinci Cilt, İstanbul, 1976, s. 122.

vara dayamış. Verilen çayı içiyormuş. Şimdi biliyorum, şekersiz içiyor. O zaman şekerli içmesi gerekiyor. Sigara da içiyormuş.

Çayı yudumlamakta güçlük çektiğini düşünüyorum. Sigaranın dumanını içine kaçamak çektiğini düşünebiliyorum. Belli olmaz, hapisliktir; birisi gelir, çayına çarpıverir, «pis ajan» deyiverir. Hapisliktir; bir yoldaş-tutuklu, duyuracak bir biçimde, «komünün sigaralarını ajanlara vermeyelim» deyiverir. Yutkunmak zorundadır, biliyor olması gerekir.

Yanına gelenin sevgi mi götüreceğini, nefret mi getireceğini bilmiyor; her ikisine de hazırlıklı, sırtını duvara dayamış, güneşte kemiklerini ısıtıp, çayını yudumluyormuş. İçi oyulurken yüzüne güvenli bir gülümseme takıp boşluğa bakıyormuş; bu, kendi onurunu ve aydın onurunu koruma adınaymış. Aydın onuru, acı çekerken gülümsemeyi zorluyor.

Ütopyacı ile mizahçının aynı kökten geldiğini yazıyorum: Yeni bilgi, kabul ediyorum. Her ikisi de tek başına aklın çözüm olduğuna inanıyor. Ütopyacı, toplumsal yanlışlıkların gösterilerek düzeltilebileceğine inanıyor. Mizah, insanların düzeltilebilir yanılgılarının gülünçlü anlatımını içeriyor.

Gökten denize düşen uçağa kimse gülmüyor. Uçuruma yuvarlanan otomobile de kimse gülmüyor. Düzeltilmesi mümkün değil. Ancak insanlık, Golden Silence, Sessiz Film döneminde, yıllarca muz kabuğuna basıp düşen aktöre güldü. İnsanlar, buzda kayıp düşen arkadaşlarına hep gülüyorlar. Yolda tökezleyip düşene hep gülünüyor. Çünkü bütün bunlar düzeltilebilir sayılıyor. Düzeltilebilir düşüşleri önleyebilmek için aklın kullanımı yeterli olabiliyor.

Ütopyacı, satirist ve çalışkandır. Hep yanılıyor.

Aziz Nesin, Türkiye'de insanlar hakkında hep yanıldı.

İnsanlara hep aklıyla baktı. Bakarken sanatçı sezgisini hep kapattı.

Türkiye'nin bu en çok yazanı, Türkiye'nin en eski

gazetesi Cumhuriyet'te hiç yazmadı.

Dünyada kendi alanının en büyük ödüllerini aldı; dünyanın ödüllerini kazandı. Türkiye'de ödül alması gecikti; Türkiye, dünyayı gecikmeyle izledi. Kısa kaldı.

Türkiye'de, eleştiri reklâmla bir tutulduğu için olmalı, hiç eleştiri almadı.

*
**

AÇTIM KAPILARI TEKMELEYEREK (*)

Hiçkimse buyur etmedi beni
Bu dünyada hiçbir yere
Ama açtım bütün kapıları tekmeleyerek
Bütün engelleri göğüsleyip yıkarak
Buyrun dediler o zaman incelikle
Buyur ettiler
Ve
Buyurdum

Elimden geldiğince görevimi yaptım
Gülümsedim hıçkırıklarımı boğarak
Sonunda kimsenin yorulmadığı denli yoruldum
Artık kapılar açık kalsın
Bundan sonra gireceklere
Şimdi dinlenmeye gidiyorum
Hoşçakal güzel dünyam

*
**

Devam ediyorum.

Aydın içini korumak özgürlüğüne sahip değil; geliştirmek bir zorunluluk oluyor. Geliştirmezse, kuruyor.

Takvimi değiştirmek istiyor.

Hızlandırmak, değiştirmek oluyor.

Takvim nedir, eğer zamanı kesmek ve düzenli parçalara ayırmak değilse? Takvim, bir korku ve teslimiyettir.

(*) Aziz Nesin, Sondan Başa, İstanbul, 1984, s. 72.
Şiirin adını değiştirdim; «Açtım Kapıları Tekmeleyerek» başlığını ben koydum.

İnsanlar, değerin, işgücünün zamanı ile ölçülmesinden korktular. Değeri ölçmeyi, kendi dışlarına çıkardılar ve piyasaya, piyasadaki rekabete, yüklediler.

İnsanlar zamandan korkuyorlar; zamanın ne olduğunu bile bilmek istemiyorlar. Kant ve Einstein bir yana, zaman üzerine düşünmenin bu kadar az oluşu pek çok şaşırtıcı bulunmalı. İnsanlar, zamanın ne olduğu üzerinde düşünmek yerine zamanın pratik ölçümü ile yetiniyorlar.

İnsanlar, zamandan korktukları için zamanın ölçümünü kendi dışlarına çıkarıyorlar. İnsanlar,, kendi ölçümlerine güvenemiyorlar. Zamanı, çok uzaklarda, dokunmalarına imkân olmayan, kontrollarının dışında göksel kürelerin hareketi ile ölçmeye çalışıyorlar. İnsanların, zamanı, güneşin, ayın ya da dünyanın karşılıklı hareketi ile ölçmeye çalışmaları ne büyük çaresizliktir. Ne büyük korku ve teslimiyet oluyor!

«Kaç yaşındasınız» sorusuna, yirmi ya da otuz veya bir başka sayı ile cevap veriliyor. Yirmi ya da otuz, yalnızca, iki göksel kürenin birbiri etrafında kaç kez hareket ettiğini gösteriyor. Yaş ise yaşamak ile ilgilidir. Yaş, yaşamanın uzunluğunu veya burada aynı anlama gelmek üzere yoğunluğu göstermek durumundadır.

Yaşamak, harekettir, eylemdir; göksel kürelerin birbiri etrafındaki eylemiyle ilgisi yok.

Yaşamak, yaşamayı sınamaktır; ölüm'e yaklaşmak ve uzaklaşmak.

Tekelci aşamada yaşamak, yaşamın sınırlarında dolaşmaktır.

Yaşamak, yoğunluktur. Mutluluk, derinlik.

Takvimi değiştirmek, eylem yoğunluğunu artırmak oluyor. Buna zamanı hızlandırmak da deniyor. İnsan, insanın gelişmiş türü aydın, aydının ileri aşaması devrimci, revolüsyoner (*), göksel kürelerin eyleminden bağımsız

(*) Revolüsyon sözcüğünün siyasal bir anlam kazanması çok sonradır; ilk önce astronomide kullanıldı ve göksel cisimlerin eylemini, daha dar anlamda, dönüşümünü anlatıyordu.

olarak, zamanı hızlandırabiliyor. Eylemini yoğunlaştırıyor.

Restorasyon da bir takvimi değiştirme çabasıdır. Zamanı geriye alma anlamına geliyor. 1940 yılları restorasyon çabalarının yoğunlaştığı bir dönem oluyor. Aynı zamanda 1940 yılları, tekrarlıyorum, Cumhuriyet'in anlamını kendi gelişmelerinde bulan, kendi görece ileri konumlarını Cumhuriyet'in temel işlevi sayarak, kütleyi kendi yanlarına çekmek için uğraşanlar ile bunlar bir yana, Kemalizm'i çıkış radikalizminden temizlemek, Osmanlı dönemi artıklarını Cumhuriyet'e içermek isteyenler arasında bir mücadelenin başlangıcına sahne oluyor.

Zamanı yavaşlatmak, takvimi geriye almak ne de-

ÖLÜM BİLİM (*)

Dünyayı öyle yavaş yavaş yaşıyorum
Bir ılık suda yüzer
Bulutlarda gezer gibi
Yerçekiminden gittikçe uzaklaşıyorum

Saçlarım tel tel
Parmaklarım yaprak yaprak
Kolum bacağım dal dal
Maviliklerde uçuşuyorum

Sıyrılıp derimden iskeletimden
Doğaya karışıyor doğalaşıyorum
Çözülüp eriyorum en büyüğün içinde
Nerdeyse bütüne kavuşuyorum

Tut beni sarıl bana
Yoksa darmadağın paramparça
Seninle bir olamayınca
En küçük bölünmezlere dağılıyorum

(*) *Aziz Nesin, Sondan Başa, s. 26.*
Şiirin adını değiştirdim. Özgün adı, «Ağır Çekim».

mek? Kayıtlardan, toplumsal bellekten, bazı eylemleri çıkarmak demek oluyor. Çok gerilerden bir örnek getirilebilir; On Dokuzuncu yüz yılın sonlarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni kuran gençler birbirini okudukları bir gizli kitaptan tanıdılar, buldular. Askerî Tıbbıye'de gizlice Namık Kemal okunması, bunların birbirine güvenmelerine ve ısınmalarına neden oldu.

Abdül Hamit'in baskı dönemi, Namık Kemal'i yaşanmamış saymak biçimiyle kendisini belli ediyor. Bununla 1940 yıllarında sahneye konan restorasyon çabaları arasında bir paralellik kurabiliyorum. İsmet Paşa'nın liderliğindeki restorasyon süreci, Nazım Hikmet'i yaşanmamış saymaya kararlı görünüyor. Nazım Hikmet eylemini, Türkiye'nin belleğinden koparmak istiyor.

Yasal bir engel var mı? Hiç önemli değil, pratik duvarlar var. Nazım, 1938 yılında hapse konduktan sonra, pek uzun yıllar Türkiye'nin belleğinden çıkarıldı. Türk aydını, dörtte bir yüz yıl ile ölçülen bir zaman kesitini Nazım Hikmet'siz yaşadı.

Bir toplumun yaşamından, bir büyük eylemini çıkarmak, zamanı geriye almaktır. Zamanı geriye almak, eylemsiz yaşamak oluyor. Mümkün mü?

Canlanma, eylemi yoğunlaştırmaktır; geçmiş eylemler değil. Hiç de kolay olmuyor. Zorluk, takvimi geriye almanın şiddetiyle ilgilidir. Geçmiş eylemleri canlandırma, resistansla karşılaşıyor. Uzun bir aradan sonra, uluslararası yumuşamanın da etkisiyle Türk politikacıların ve bu arada gazetecilerin Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmelerinin başlaması Nazım Hikmet'in rehabilitasyonunu da başlatıyor. 1964 yılının sonunda, Yön Dergisi'nde İlhami Soysal'ın, Moskova'da Nazım'ın mezarını ziyaret ettikten sonra, yazmış olduğu «Bir Türk Şairinin Ölümü» başlıklı röportajı Nazım Hikmet eyleminin Türkiye'de yeniden başlamasının ilk ve önemli adımı oluyor.

1965 yılı Mart ayında «Yön Yayınları» içinde Nazım Hikmet'in «Kurtuluş Savaşı Destanı» yayınlanıyor. 25 takvim yılı, hiç bir kitabı ve şiiri yayınlanmıyor: Hiç bir yasal engel olmadığı anlaşılıyor. Çünkü bundan sonra baş-

layan hızlı yayınlar, hiç bir yasa maddesinin değiştirilmesine gerek göstermiyor.

Resistans yok mu, var. Resistans, bazı eylemleri silerek zamanı geriye almanın sonucudur; çıkarılmış eylemlerin yerine konması önlenmek isteniyor. Naci Sadullah Daniş'in 1965 yılı Temmuz ayında yayınlanan «Dostum Nazım Hikmet» yazısı, kovuşturma konusu oluyor, üniversitelerin bilirkişileri (*) suçlu raporları veriyor ve Naci Sadullah hapse mahkûm oluyor[17]. Nazım Hikmet'e bir Türk aydınının «dostum» demesi, cezaî sorumluluk altına konuyor.

Şimdi bir özet gerekiyor: Zamanı hızlandırmak, eylemi yoğunlaştırmak, zamanı yavaşlatmak eylemi seyrekleştirmek demektir. Zamanı tersine çevirmek ise, eylemlerin bir bölümünü silmeyi, ortadan kaldırmayı anlatıyor.

Restorasyon, bir zamanı geriye alma girişimidir. Eylemlerin ve eylemsi kavramların bir bölümünü silmeyi deniyor.

Restorasyon çabalarına karşı koyma bir yiğitlemedir.

Şimdi aktarıyorum: «Burda, polise anlatmadığım bir anımı anlatacağım». Aziz Nesin böyle başlıyor. «1950 yılı bir yaz ayı... Nazım Hikmet, Cerrahpaşa Hastahanesinde yatıyor, açlık grevinden yeni çıkmış, çok bitkin.. Ziyaretine gitmiştim»[18]. Böyle sürdürüyor. «Odada yalnızdık. O sıralarda, benim polis ya da polis ajanı olduğum üzerine yaygın dedikodular vardı. Bu dedikoduları ya polis ya da çekememezlik, kıskançlık, gereksiz kuşku gibi duygular yüzünden, arkadaşlarım olmaları gerekenler çıkarıyordu». Tekrar etmek gerekiyor; Türk aydını bir sürüsel durağanlığın içine girdiği zaman, durmayanı polis olarak damgalıyor. Ayrışık bakamıyor, yanlış ve doğru

(*) Yargıtay'ın bozma kararı sonucu aklanma ile kapanan bu dava, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Dr. Erol Cihan'ın verdiği rapor üzerine açıldı. Erol Cihan, benimle ilgili olarak Sulhi Dönmezer'in suçsuz bulduğu bir kitaba da, 1985 yılında, İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'ne suçlu raporu vererek karyerini sürdürdü.

kavramları henüz bilincine yerleşmiş değil; bilimsel bakış açısı pek zayıf. Kendinden ayrı davranan eleştirmiyor, yalnızca hain ve aynı anlama gelmek üzere «polis» sayıyor.

Büyük bir acıdır. Böyle durumlarda aydının eylemini sürdürebilmesi için, yalnızca içini geliştirmesi zorunludur. Başka yol yok. Egemen sınıfların cezalandırmaları göğüslenebilir; peki, yoldaş-aydının en acı suçlaması nasıl karşılanacak? Kime sığınılacak? Kimsesizlikten başka bir sığınak yok; restorasyonda, kütlesel çekilmelerde aydının inançlarından başka, hülyasından başka sığınağı yok.

Kimsesizlik, aydının güç aşısıdır. Ya tutar, sağlıklı büyür. Ya tutmaz, sağlıksız; ölür.

Aziz Nesin'in öyküsünü aktarmaya devam ediyorum. «Nazım Hikmet'in hiç bir yerde şiirlerinin yayınlanamadığı günlerde, Başdan 28 Aralık 1948, çıkardığım dergide 'Bu Memleket Bizim' şiirini yayınlamıştım. Cezaevine sokuluşundanberi Nazım'ın şiiri ilk yayınlanıyordu. Bu davranışım da polisliğime yorulmuş, Nazım da buna katılmıştı» (*). Tekrar tekrar aktarılması ve üzerinde durul-

---

(*) Naci Sadullah'ın İzmir'de çıkardığı Havadis'te, İnsan Manzaraları'ndan bazı bölümlerin yayınlandığı ileri sürülüyor. Havadis'i Millî Kütüphane'de bulamadığımı belirtmiştim. Kaydediyorum.

«Cezaevinde bulunduğu yıllar şiirleri İbrahim Sabri, Mazhar Lütfi takma adlarıyla, ya da imzasız olarak, 'Yeni Edebiyat', 'Ses', 'Yürüyüş', 'Gün', 'Yığın', 'Baştan', 'Barış', 'Nazım Hikmet' dergilerinde, 1940-1950, yayımlanıyordu. Kuvayı Milliye Destanı 'Havadis' gazetesi, İzmir 1946 tarihinde tefrika edildi».

Şükran Kurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Ankara, 1973, s. 280.

Hastahanede Nazım ile Aziz Nesin arasındaki görüşmenin devamını da, aktarma gereğini duyuyorum.

«Nazım Hikmet'i hastanede ziyarete gittiğim gün, iki yıl önce geçmiş bu olayı çoktan unutmuştum. Nazım, kendiliğinden açtı. Belli ki, bu söylentilere inanmış olmaktan üzüntülüydü.

— Niçin böyle şeylere aldırıyorsun? dedi, boş ver, senin»

ması gereken bir olgu var. Nazım Hikmet Eylemi'nin toplumsal bellekten çıkarılmak istendiği, Nazım Hikmet Eylemi'nin silinmek istendiği bir süreç içinde, buna karşı koymak, polislik sayılıyor. Daha da önemlisi, Nazım Hikmet de buna katılıyor.

Bir: Türk aydını, Nazım Hikmet Eylemi'ni çıkarma girişimlerini kabullenmeyi gerçekçi bir yaklaşım sayıyor. İki: Ayrışık bakamıyor, kendi içinden bu kabullenmeyi gerçekçi saymayanların çıkmasını kavrayamıyor. Üç: Çıkanların ancak polis olabileceğini düşünüyor. Damgayı vuruyor.

Sanki başına gelecekleri önceden biliyor. Aziz Nesin, «hain» damgasıyla çok erken karşılaşıyor. Henüz alana inişinin başlangıcında, 1946 yılının sonlarında, şunları yazıyor: «İttihat ve Terakki Fırkası'nın, inkâr edilmez bazı müsbet faaliyetleri yanında bu memlekete bıraktığı kötü bir miras var: Kendi safında olmayan, kendisi gibi düşünmeyenlere vatansız, milletsiz damgasını vurmak»[19]. Ayrışık bakamıyor; ancak Aziz Nesin, bu değerlendirmesini yoldaşları değil karşısındakiler için yapıyor (*). Açıklıyor, aktarıyorum. «Bizim nesil, yani bir büyük

---

için çıkarılan dedikodular hiç olmazsa memleket içinde kalıyor. Bir zamanlar benim için yazılı raporlar gönderdiler dünyanın her yerine...

Şimdi sorguya geliyorum.

Beni, Türkiye Komünist Partisi'yle TİP arasında bağ kurmakla suçlayan polislere,

— Beyfendi, dedim, Türkiye Komünist Partisi denilen yurt dışındaki örgüt, beni, dışarda, polis ajanı olarak tanıtmaktadır. Her yerde bu dedikoduları yayıyorlar. Nasıl olur da, ben TKP ile TİP arasında bağ kurarım?

— Türkiye Komünist Partisi'ni kimler idare ediyor?

— Bilmiyorum. Bunu niçin bana soruyorsunuz? Bunlar sözde gizlidir. Ama bizim elçiliklerde bunların yayınları var. Elçiliklere gidişimde gördüm ve elçiliklerde bunların kimler oldukları biliniyor, bana da orda söylediler».

Aziz Nesin, Poliste, İstanbul, 1973, s. 192-193.

(*) «Biz ki bu vatana, tapuları karılarımızın üstüne yapılmış apartman temelleriyle değil, canımızla bağlıyız. Biz ki bu millete, uşaklarımızla, bendeğanımızla, dalkavuklarımızla

harp içinde gözünü dünyaya açan, bakımsız kalmış, cılız, zayıf ve ikinci büyük harp içinde kendisi gibi hastalıklı bir nesil daha yetiştiren bu memleketin has çocukları, daima böyle iftiralara maruz kaldılar, hâlâ da bu kötü, bayağı ve bayatlamış iftiralar altında eziliyorlar». Gerçekten de eziliyorlar. Ezilmemeyi öğreniyorlar.

Ayakta kalanlar, güveni öğreniyorlar.

Güven, hiç bir somut dayanak olmadan, «bunu başarırım» duygusudur; ayakta kalınarak elde ediliyor.

Güven duygusundan önce güvensizlik var. Pratik, güvensizlik duygusunu güvene çeviriyor.

«Aziz Nesin, Babıali'ye savaşın son yıllarında gelmişti» diyor, yayıncı Zekeriya Sertel. «Odama kısa boylu, iddiasız, 30 yaşlarında bir genç girdi ve kendisini Aziz Nesin diye tanıttı. Onu ilk kez görüyordum. Zaten Babıali'de tanınmış değildi»[20]. Zekeriya Sertel'in yanında çalışmaya başladı. Kendi vücudundan korkan bir hali vardı. Sertel, şunları yazdı: «Aziz Nesin gösterişi sevmez, sokulganlık göstermezdi. Matbaaya bir gölge gibi gelip giderdi. Onun varlığından hemen benden başka kimse haberli değildi». Yazıcılık yoluna bir gölge gibi girdi.

Yıllar, önce güvensizlik getirdi. Kendi isminden de korkar oldu. Çok az kimse, Aziz Nesin'e iş verdi. Aziz Nesin, yıllar sonra, kendisine iş verenlerin hepsini şükranla andı; zor durumlarında savunmaktan geri kalmadı. Akbaba'nın yayıncısı Yusuf Ziya Ortaç, Aziz Nesin'i çalıştırma yürekliliğini ve becerisini gösteren pek az yayıncıdan birisi oldu (*). Yusuf Ziya, hem Aziz Nesin'i işe aldı ve hem de hükümete haber verdi.

---

değil, bütün varlığımızla, kendimizle bağlıyız».

«Biz ki, bu toprak üstünde tek ve dikili ağacımız olmadığı halde, bu 17 milyonla beraber, bütün bu toprakların sahibiyiz».

Aziz Nesin, Milliyetperver ve Vatanperver Kim?, Ses, Yıl 1946, Sayı 9, s. 2.

(*) Güven duygusuyla önem duygusu birlikte gelişiyor. Yusuf Ziya Ortaç, Aziz Nesin'i işe almaya karar verdikten sonra yaptıklarını da açık açık yazıyor.

Alana indikten, yazıcılık yolunda eskidikten sonra Yusuf Ziya Ortaç'ın uzun yıllar çıkardığı ve bir dönem berberlerin temel okuması olan Akbaba'nın kapısını çaldı. Yusuf Ziya, yıllar sonra, kapısına gelen Aziz Nesin'i anlattı. Aktarılması gerekiyor. İzlenimleri şöyle başlıyor: «Kışa yaklaşan bir gündü. Aziz Nesin geldi. Ürkek, utangaç, isteksiz... Hatta güvensiz... Öyle yılmış ki insanlardan!»[21] İnsanlar neden yılarlar, insanlardan? İnsanlar, her zaman karşısındaki insanlardan yılmazlar; karşısındaki insanlardan yılanlar, çokça zaman karşı çıkmazlar.

İnsanlar, karşılarındakilerden çok, karşıdan gelen ezen güçten daha çok, yanlarındakilerin davranışlarından yılarlar. Aziz Nesin, «Böyle Gelmiş Böyle Gitmez» başlığıyla başlattığı anılarının ilk kitabına «Yol» adını koyuyor. Yol'da şunları yazıyor: «Bütün yaşamımda da öyle oldu; bana dövüşmesini öğretenler, salık verenler, kavgaya girdiğimiz zaman, arkadan bakıp seyrettiler, kimisi seyretmedi bile..»[22] Bundan yılıyorlar; yılmamak için kavgada arkaya bakmamak gerekiyor.

«Son derece sevinerek karşıladım kendisini. Oturmadı, ilişti koltuğa». Yusuf Ziya Ortaç, Aziz Nesin'in pek az patronundan bir diğeri, böyle sürdürüyor. «Yavaş yavaş, ilişti koltuğa oturdu. Çayları yeniledik. Her biten sigaradan yenisini yakıyordu. 'Koymayalım imza, koymayalım! Çok görmüş, çok geçirmiş Aziz kendi adından

---

«İlk işim İstanbul Valisi'ne telefon etmek oldu

— Aziz Nesin'i Akbaba kadrosuna aldık... Sayın Valimizin bilmesini isterim».

Vali, CHP döneminden DP dönemine kalma Fahrettin Kerim Gökay oluyor. Cevap veriyor.

«— Çok memnun oldum, dedi. Yalnız hükümete de haber ver».

Başbakan, 27 Mayıs'tan sonra yargılanarak asılan Adnan Menderes; Yusuf Ziya tepkisini de yazıyor.

«Adnan Menderes, pek keyiflendi bu haberden :

— Onun Akbaba'da imzasını görmek bizi sevindirir, dedi».

Yusuf Ziya Ortaç, Bizim Yokuş, İstanbul, 1966, s. 259-260.

MARKOPAŞA, SABAHATTİN ALİ VE NAZIM

Markopaşa'nın çözümlemesini, «Markopaşa ve Zincirli Hürriyet» ekında yapmaya çalıştım. Burada düzeltme yapma gereğini duyuyorum.

Nazım Hikmet'ten aktarma yapıyorum: «Birinci Dünya Harbi biter bitmez, Sabahattin Ali, 'Marko Paşa' gazetesini çıkarmaya başladı. Bu bir siyasî mizah gazetesiydi. Türk mizahı o zamana kadar böyle bir gazete görmemişti. 'Marko Paşa' emperyalizmin aleyhinde yazıyor, Türk burjuvazisi ve burjuva partileriyle öldüresiye alay ediyordu. Gazete haftada iki defa çıkıyordu ve tirajı 150 bini bulmuştu. Böyle büyük bir tiraj Türkiye'de henüz görülmemişti. Hükümet, çok geçmeden gazeteyi ve yazarlarını mahkemeye verdi. Basımevlerine gazeteyi basmamaları için polis tarafından emir verildi. Fakat gazete, bazan hektografta basılarak, bazan da başka isimler altında olarak çıkmağa devam etti. Marko Paşa'nın demokrasi, millî bağımsızlık ve barış uğrunda ve emperyalizm aleyhinde yürütülen mücadeledeki rolü çok önemlidir. Sabahattin'i birkaç defa hapse attılar. Buna rağmen mücadelesinden vazgeçmedi. O zamanki iç ve dış durum öyleydi ki, mürteci idareciler 'Marko Paşa' gazetesini doğrudan doğruya tasfiye etmeğe cesaret edemediler. İrtica için, gazeteyi durdurmanın bir tek çaresi vardı: herhangi bir provokasyon yardımiyle gazete sahibini yoketmek, yani Sabahattin Ali'yi öldürmek! Öyle de yaptılar. Türkiye gizli polisi, kiralanmış ajanlarından birinin eliyle, Sabahattin Ali'yi bir ormanda öldürdü» (*). Nazım Hikmet, yurt dışında ve her türlü

(*) *Nazım Hikmet, Bütün Eserleri, Sekizinci Cilt, s. 469-470.*

kolleksiyondan uzak yalnızca belleğine dayanarak yazıyor. Belleğinin daha önce de zayıf olduğunu, Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabında yazdım.

Eke bakılabilir; burada kısaca düzelteceklerim var. «Birinci Dünya Harbi biter bitmez» bir bellek zayıflaması bile sayılmayabilir; her yazar yapabiliyor. Editörünün düzeltmesi gerekiyor, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişini anlatıyor. İlk sayı 26 Kasım 1946 tarihinde çıkıyor.

Nazım Hikmet'in, Marko Paşa'nın Amerikan emperyalizmine karşı çıkışını vurgulaması çok yerindedir. Aziz Nesin, bana yazdığı bir mektupta, Marko Paşa'nın yalnızca mücadelede atılmış bir taş olduğunu ileri sürmüştü. Ötedir. Nazım'ın Marko Paşa'nın önemi ile ilgili vurgulamalarına katılıyorum.

Tirajının 150 bine çıktığı konusunda hiç bir kayıt yok. Aziz Nesin de en yüksek 60 bin sayısını veriyor. Bu bile düşünülmesi çok zor bir sayı oluyor. Haftada bir basılıyor. Ancak Nazım, görülmemiş istek karşısında sürekli baskı yapma zorunluluğunu, haftada iki olarak hatırlıyor.

Marko Paşa, Sabahattin'in isteği üzerine yazılara isim koymuyor. Bugün çok daha açık biliniyor; yazıların çok ama çok büyük bir bölümünü Aziz Nesin yazıyor. Aziz Nesin in adı Marko Paşa'da uzun süre görünmüyor. Ancak biliniyor. Çıkmadan önce verilmiş bir ilân, çıkmadan önce Marko Paşa'nın saptayabildiğim tek izi, Sabahattin Ali ile Aziz Nesin'in adını birlikte geçiriyor (*). Daha sonra Sabahattin, Marko Paşa'dan uzak kalıyor.

(*) «Markopaşa Haftalık Mizah Gazetesi yakında çıkıyor. Çıkaranlar Sabahattin Ali-Aziz Nesin».
Ses, Yıl 1, Sayı 1, 9 Ekim 1946.

Nazım, eksik hatırlıyor. Marko Paşa gazetesinin çıkışı engelleniyor. Başka adlarla yayını sürdürüyor. Burada Sabahattin görünmüyor.

Sabahattin Ali öldürüldüğü zaman yazıcılık değil kamyonculuk yapıyor.

Öldürülmesinde mücadelesinin rolü var. Ancak Marko Paşa'nın yayınını durdurma amacının etkisi yok.

Bunları yazıyorum: Bu çok büyük aydının soğukkanlı okunması akıl edilmiyor. Nazım'ın adı büyük olduğu için, küçük yanlışlar da sürdürülüyor. Küçük yanlışları ortadan kaldırmanın Nazım'ın adını hiç etkilemeyeceğini düşünüyorum.

korkuyordu». İnsanın kendi adından korkması acıdır; ancak güç veriyor. 1952 yılında Akbaba'da imzasız öyküler böyle başlıyor.

Ekleyeceklerim var: Aydın, kendi adından korkmayı, kendisi bulmuyor. Aydın, kendi adından korkmayı, okuyarak öğreniyor. Aydın, kendi adından korkmayı, yoldaş aydınların yüzlerinden okuyarak öğreniyor.

Yusuf Ziya Ortaç, ilk izlenim olarak, Aziz Nesin'in yüzünü de yazıyor: «Ne sevimli, ne çocuksu bir yüzü vardı. Yanaklı yanaklı... Kapkara, sık, kuvvetli saçlar, çekik badem gözler..» Büyük bir sevecenlikle bunları yazıyor. Peki, bundan sonra ne yazıyor? Ne yazabilir ki? «İlk işim İstanbul Valisi'ne telefon etmek oldu» diye yazıyor. «Aziz Nesin'i Akbaba kadrosuna aldık.. Sayın Valimizin bilmesini isterim». Aziz Nesin, saf saf «koymayalım imza, koymayalım» diyor. 1920 yılında Nazım Hikmet, Vâlâ Nurettin, Faruk Nafiz Çamlıbel ve Yusuf Ziya Ortaç, Kurtuluş Savaşı'na katılmaya karar veriyorlar, yakın arkadaş dört gençtiler. İnebolu'da Ankara'dan vize bekliyorlar. Faruk Nafiz ile Yusuf Ziya için vize gelmiyor, «seciyesiz» diyorlar. İkisi Ankara'ya ilerliyor, ikisi İstanbul'a geri dönüyor. Yusuf Ziya, Aziz Nesin'i ilk gördüğünde «ne de güzel yanakları var» diye düşünüyor.

İşe alıyor. Derhal, kendi kendisini İstanbul Valisi'ne jurnal ediyor. Vali, güven bulmuyor. Yusuf Ziya, Aziz Nesin'i Akbaba'da çalıştırabilmek için Başbakan Adnan Menderes'ten vize alıyor. Başbakan Adnan Menderes, daha sonra asılıyor.

Türkiye'nin ilk kuşak solcularından Sadrettin Celâl Antel, Adalet Nazırı Celâl Bey'in oğludur. Türkiye'nin ilk kuşak solcularından Vedat Nedim Tör, Yaveran-ı Hazreti Şehriyari Nedim Bey'in oğludur. Türkiye'nin ilk kuşak solcularından Nurullah Esat Sümer, Allâmezade Esat Bey'in oğludur. Solcu oldular ve sonra döndüler.

Babalarından güzel harçlık aldılar; yurt dışında okudular. Soyadı yasasından sonra da babalarının adını soyadı olarak taşıdılar. Aziz Nesin, babasının adını soyadı yapmadı; babasının adını kendisine isim yaptı, «Aziz», Mehmet Nusret Nesin'in yazı adıdır. Babasının adı oluyor. Aziz Nesin, babası Abdülaziz Efendi'yi «üç beş kez bana dondurma aldığını da unutamıyorum» diyerek anıyor. «Tekerlekli dondurma sandığının önünde, ayaklı cam bardakta yemiştim dondurmayı... Galiba kırk paraya idi. Çok pahalıymış»[23]. Yüz para, iki buçuk kuruş ediyor. Abdülaziz Efendi, her dondurma alışta «Sultan Abdülhamit Efendimiz zamanında kırk parayla insan en iyi lokantada etlisiyle, tuzlusuyla, tatlısıyla yemek yerdi» diyor. Abdülaziz Efendi, Kurtuluş Savaşı'na katılıyor ve Sultan Abdülhamit'e hep sadık kalıyor. Aziz Nesin, çelişkilerinin çocuğu olarak büyüyor.

Tanin'de, 26 Nisan 1961 tarihli günlük yazısında, kendisini çiziyor; buna, Anglo-Amerikan dünyasında self-portrait denebilir. Kısa; aktarıyorum. «Babam Orta Anadolu'nun çok uzak, çok sapa bir köyünden çalışmak için on bir yaşında İstanbul'a gelmiş. Anam, Ordu'nun dimdik, kısır topraklı bir köyünden 6 yaşında bir memura evlâtlık verilmiş. Ben doğmuşum. Nasıl okumuş, okuyabilmişim, onu ben bilirim. Yırtına yırtına, didine didine, soluk soluğa bir adam olmuşum. Kendimi bir türlü istediğimce yetiştirememişim. Türkiye sınırlarından bir kere bile çıkamamışım. Bir tek yabancı dili, göbeğim çatla-

yarak yarım yamalak öğrenir gibi olmuşum. İki kez bale, dört kez opera görebilmişim. Bütün bunlar da ancak tesadüflerle olmuş ve ben tesadüfler elinde yazar olmuşum». İnsanlar, çözemedikleri belirginlere «tesadüf» adını veriyorlar.

Darüşşafaka'da, Kuleli'de ve Harp Okulu'nda okuyor. Ancak Aziz Nesin «beni Galip Amcam okuttu» diye yazıyor[24]. «Galip Amcam bir roman: Arapça, Farsça, Fransızca ve yüksek matematik bilen, şiirler yazan bir rüfai ve kadiri dervişi.. Zamanına göre çok devrimci, ilerici bir adam olduğu için, ne hocalarla ne şeyhlerle uyuşabilirdi; buyüzden işi gücü de yoktu. Hem de hattattı, hem de beste yapardı, hem de marş bile bestelerdi». Galip Hoca nargileyi ve kahveleri seviyor. Aziz Nesin, derslerini anlatıyor. «Galip Amcam nargile tiryakisi. Dadandığı kahvehaneler var. Kimileyin dersleri de kahvehanede yapıyoruz. Günde beş saat, altı, yedi saat kahvedeyiz. Altı yaşında bir çocuğun çilesi bu... Öğleleri çayla simit yiyoruz. Pek seyrek olarak babam o sabah Galip Amcam'a elli kuruş vermişse, piyazcıya gittiğimiz de oluyor». Kahvehane, Aziz Nesin'e dersane oluyor. Sınıf arkadaşları da var; Böyle Gelmiş Böyle Gitmez'de sayılıyor. «Bahriyede bir çarkçı, bir mescidin imamı, bir mübaşir emeklisi, bir arzuhalci, bir gezginci satıcı, bir hurdacı» ve bunlara bir de kahveci Hasan Efendi ekleniyor.

Derslerin içeriği hakkında da bilgi veriyor. «Karşısındakilerin sözlerini anlayıp anlamadıklarına hiç önem vermezdi; başkaları için değil, kendisi için, konuşmak için konuşurdu. Onlara, Sokrat'tan, Eflatun'dan, Aristo'dan anlatırdı. İbn-i Haldun der, Hafız der, Mevlâna der... Ben bunları peygamberlerden sanırdım». Tarikat eğitiminde, yararlanılan düşünürlere kutsallık eklemek yaygındır.

Aziz Nesin, sekiz yaşında hafız oldu. Pek küçük yaşta hafız olduğu anlaşılıyor. Şunları yazıyor: «Cübbe giydirdiler, başıma sarık sardılar. Kasımpaşa'da Uzunyol yanındaki Büyük Cami'de öğle namazlarından sonra Kur'an okurdum, beni dinleyenler ağlarlar, tecvit bilmeme de

KURAN DERSİ

Aziz Nesin

Bir zamanlar yağlıboyayla yastık yüzleri resimledim. Hani şu eski evlerde misafir odalarında koltuk, kanape arkalarına, divanlara konulan parlak kumaşlı köşe yastıklarından... Renk renk ipekli kumaşlar üstüne gül, menekşe, kedi, manzara, özellikle ençok ay ışıkları yansıyan romantik görünüşlü göl resimleri yapıyordum. Bursa Kapalıçarşısı'nda bir dükkâncıyla iş yapıyoruz. Resim yapılacak yastık yüzü bezini dükkâncı veriyor. Ben üstüne resim yapıyorum. Dükkâncı bana, resim başına önceleri bir lira veriyordu. Sonra yetmişbeş kuruşa, daha sonra elli kuruşa indirdi. En sonra da,

— Çok yapıyorsun birader, dedi, ekmek değil ki bu, herkes alsın... Haftada iki-üç ancak satılır.

Ondan sonra, yaptığım resimlerin parasını peşin değil, yastıklar satıldıkça ödemeye başladı.

Bir oyma takımı ele geçirsem, kontrplaktan sehpalar, raflar, takvimlikler, süslü kutular yapmayı düşünüyorum. Onu da satmak bir dert.

Birgün, Bursa'nın büyük kahvelerinden birinde oturuyordum. İçeri bir adam girdi,

— Sayın baylar! diye başladı. Sonra hokkabazlık numaraları gösterdi. Eline para alıyor, parayı göz kaş arasında kaybediyor, sonra kaybolan parayı sinek avlar gibi havada yakalıyor. Bir makara iplik yuttu. İplikleri burnundan çıkardı. Ağzında ateş yaktı. Türlü hüner gösterdi. Sonra şapka çıkarıp parsa toplamaya başladı.

İnsanın böyle bir marifeti olmalıymış. Ben, işe yarar hiçbişey öğrenmemişim. Hokkabazlık nerede olsa geçiyor. İki, üç hokkabaz hüneri de

bende olsa, çıksam orta yere, kahvede oturanlara,

— Sayın baylar! Çok değerli zamanınızdan bir dakikanızı alacağım için özür dilerim, diye başlasam, hünerimi göstersem, kasketime paraları doldursam, kötü mü olurdu... Demek bir yazar, başına gelecek bütün belaları önceden düşünüp zamanında hokkabazlık öğrenmeliymiş.

Bursa'da tanıştığım başka bir kitapçıya gittim.

— «İngilizce ders verilir» diye bir kâğıda yazsam da, sizin dükkânın camına kâğıdı yapıştırsam, nasıl olur?

— İş çıkmaz! dedi.

— Neden?

— Şimdi herkes İngilizce ders veriyor. Manav dükkânlarından, berber dükkânlarına kadar bak, hepsinin camında «İngilizce ders verilir» diye kâğıtlar asılı... Ağaçlara, duvarlara bile kâğıt asmışlar. İngilizce dersi bu hızla giderse, ders verenler dersi alanlardan fazla olacak. O zaman, Türkçe ders verenlere iş çıkacak. En iyisi, siz Türkçe dersi verin.

Güldüm.

— Şaka değil, dedi, şuraya «Eski Türkçe ders verilir» diye bir kâğıt asalım, bak kaç kişi gelecek.

Dediğini yaptık. Bir hafta sonra dört öğrencim oldu. Bunlar, dokuzla onüç yaş arasında çocuklardı. Eski kitapları okumak isteyen gençlerden gelir sanmıştım, oysa çocuklar geldi.

Önce bir baba geldi.

— Kuran dersi verir misin? dedi.

Bu, hiç hesaptà yoktu.

— Veririm... dedim.

Adam, çocuğunu göndermeden önce, beni

Kuran'dan bir sınava çekti. Vaktiyle hafız olmanın bir zaman gelip yararını göreceğimi hiç ummamıştım. Kuran öğrencileri birken iki, ikiyken üç oldu.

Her sabah Ulucami'ye gidiyoruz. Öğrencilerime Kuran dersini camide veriyorum. Öğrenciler sekize çıkınca, başıma bir iş gelecek diye korkmaya başladım (*). Çocuklarının iyi yetiştiğine memnun babalar, birbirlerine haber veriyorlar. Çocuklardan birinin babası, birgün,

— Maşallah, çok çabuk öğretiyorsunuz, dedi. Bizim oğlana bir hoca ders veriyordu. Oğlan bir yılda «Amme»ye gelemedi.

Durum iyi. Hani içimden, «Sürgünden sonra da Bursa'da kalsam, bu Kuran dersi hiç de kötü iş değilmiş...» diye geçiriyorum.

Bir sabah yine Ulucami'de bekledim. Öğrencilerimden hiçbiri gelmedi. Ertesi gün de gelmediler. Camide tanış olduğum, müezzin yada kayyum gibi biri vardı, ona nedenini sordum. Kemküm ediyor, ağzından baklayı çıkarmıyor.

— Hastalanmışlardır, diyor.

— Salgın hastalığına tutulmadılar ya bunlar... Hiçbiri gelmiyor.

Bir daha öğrencilerim gelmedi. Sonradan öğrendim. Öğrencilerimden birinin babasına,

— Oğlunuza kim Kuran okutuyor? Biliyor musunuz? diye sormuşlar.

— Hafız Aziz! demiş.

— Hafız mı? Ne hafızı? Tam hafızı bulmuşsunuz maşallah...

Ne olduğumuzu anlatmışlar.

Bunu bana, bigün, kahvede ahbap olduğum,

(*) Çünkü o zamanlar Atatürk, şimdiki kadar çok ölmemişti. Kuran dershaneleri, Kuran kursları açmak bugünkü gibi serbest değildi.

ama kim olduğumu bilmeyen bir adam anlattı.

— Ah kardeşim ah, dedi; İstanbul'dan buraya sürgün ediyorlarmış, burada hafızız diye ortaya çıkıyorlarmış. Bu heriflerin girmediği kılık yok... Az kaldı ben de çocuğumu gönderecektim. Öyle de güzel, çabuk öğretiyormuş ki... Az kaldı çocuğu zehirletecektik... Böyle bir adamın Ulucami'de hafızlık edeceği kimin aklına gelir?...

. . . . . .

Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, İstanbul, 1984, s. 55-57.

şaşarlardı». Hafızlık, otuz yaşından sonra bir ara Aziz Nesin'i açlıktan kurtardı. Bursa'da sürgün Aziz Nesin, pek çok işi denedikten sonra, «komünist» hafız olduğu anlaşılıncaya kadar Kur'an dersi vererek karnını doyurabildi.

Babası ile ilgili şunları bırakıyor: «Babam, eşi bulunmaz iyi yürekli, merhametli, ama çok kızgın, hiddetli, coşkun, çok da kıskanç, çok da gerici bir adamdı. Bütün yaşamında takvimin iki yüz yıl gerisinde yaşadı». Saygı duyuyor. Abdülaziz Efendi, hep Abdülhamit'çi oldu. «Babam Kuvayi inzibatiyeden değildi. Ama sonuna dek padişahçı ve Abdülhamit'e bağlı kaldı», diye yazdı. Abdülaziz Efendi, padişahçı olmasına karşın Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Aziz Nesin bunu uzun süre anlayamadı. «Böyleyken niçin onun, çoluğunu çocuğunu bile yüzüstü bırakıp Anadolu'ya gittiğini, düşmanla gönüllü savaştığım, bu uğurda yanıp hastalandığını bugüne dek çözümleyebilmiş değilim» (*). Kurtuluş Savaşı'nın ilân edilmiş bir Cihad'ın devamı olarak sunulduğu bir süre aklına gelmedi.

(*) Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 Yol, İstanbul, 1977, s. 80.

Aziz Nesin, dizinin ikinci kitabında, hem bunu ve hem de babasının Atatürk düşmanlığını çözümlüyor.

«Çoluğunu çocuğunu yüzüstü bırakıp Kurtuluş Savaşı'na gönüllü katılmış olan babamın Gazi'ye neden düşman olduğunu o zamanlar anlayamazdım. Bunun nedenini, sonraları

Abdülaziz Efendi, Mustafa Kemal Paşa'yı sevmedi, sonradan düşman oldu; ancak Kemal Paşa'nın liderliğinde bir savaşa katıldı. Oğlu Aziz Nesin, «Kemalist değilim, Atatürkçü de değilim» diyerek konumunu açıkça yazdı (*). Ancak Türkiye'de izlenmesi gereken yolun Atatürkçülük olduğunu belirtmekten geri kalmadı. Türkiye'de solculuğun yeniden canlanmaya başladığı 1961 yılında, bir günlük sütunda, şunları açıkladı: «Açık seçik olarak yolum Atatürkçülük ilkelerine dayanır. Atatürkçülük ilkelerinin bugünkü Türkiyemiz için değerini yitirmemiş olduğuna özden inanıyorum»[25]. Bunları, Kemalizme bir sosyalist yorum ve sosyalizme bir Kemalist başlangıç arayış döneminin başlarında kaleme alıyor.

Ekliyor: «Hemen söyleyeyim, ben soldayım, böyle olmakla övünürüm, çünkü yurdumun gerçek gelişmesini, halkımın kalkınmasını solculukta buluyor, buna içten inanıyorum. Yani sosyalistim, Türkçesi toplumcuyum. Atatürkçülük, ancak bu yolla sağlanır. Atatürkçülük yalnız toplumculukla bağdaşır». Kemalizm'i, sosyalizme doğru

---

düşünerek buldum. Mustafa Kemal, Ulusal Kurtuluş Savaşı başlamadan önce halka bildirisinde 'Makam-ı Hilâfeti düşman işgalinden tahlis' amacı güttüğünü söylemişti. Babam gibi pek çokları da hilâfeti, halifeyi kurtarmak için savaşa katılmışlardı. Savaştan sonra, kurtarmak istedikleri hilâfet tümüyle ülkeden kovulunca, aldatıldıkları kanısına varmışlardı».

Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 2 Yokuşun Başı, İstanbul, 1977, s. 18.

Türkiye Üzerine Tezler'in önceki kitaplarında değinildi; Meşrutiyet, Tevfik Fikret ve Cumhuriyet, Mehmet Akif için hayal kırıklığı getirdi. Meşrutiyet Devrimi'nden daha laik, Anadolu İhtilâli'nden daha dindar bir Türkiye bekleyişleri de vardı.

Aziz Nesin'de, Mehmet Akif'e karşı anlamakta güçlük çektiğim yoğunlukta bir saygı var. Babasına olan saygının taşmış biçimi olmalıdır; öyle düşünüyorum.

(*) «Atatürk'e çok büyük saygım var. O'nun tarihimizdeki büyük değerini yadsımaya kalkmak, ya kandırılmışlık, ya bilgisizlik ya da hainliktir. Kemalist değilim, Atatürkçü de değilim. Ama bugünkü Türkiye ortam ve koşullarında, Atatürkçülüğün bile bir ilericilik aşaması olduğuna inanıyorum».

İbid., s. 21.

uzatmak istiyor. «Biz Atatürkçülükten, ilkin her alanda ulusal bağımsızlığı anlıyoruz» diyor. «Atatürkçülük Devletçiliktir» ve «Atatürkçülük Laikliktir» nitelemeleriyle Kemalizm'i tamamlıyor.

Aziz Nesin'de her çizgi zıddı ile birlikte yer alıyor.

Legal ya da illegal bir sosyalist örgütlenmeye üye olduğunu gösteren hiç bir kayda rastlanmıyor. Aziz Nesin, alana indiği zaman ortaya çıkan Şefik Hüsnü'nün Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ya da Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi ile örgütsel bir bağ kurmuyor. Ancak Esat Adil'in Türkiye Sosyalist Partisi'ne yakınlık duyduğunu söylemek zor değil; desteklediği ileri sürülebilir (*). Politikayı geniş olarak anlıyor. 1965 yılında, Akşam Gazetesi'nde yazarken, «çağımızda insan, sendikaya, partiye, derneğe, birliğe üye olmadıkça, yani örgütsel biçok bağlarla kendini sınırlayıp sorumluluk yüklenmedikçe, özgür olamayacak, varlığını koruyamayacaktır» diyor[26]. Fakat politikayı, siyasal örgütlenmelerin dışında yapmayı seçiyor.

Tarihin kaydettiği bütün ütopyacılar, örgütlü siyasal hareketlere uzak kaldılar. Has anlamda politika içinde insan aklının sınırlandığını düşündüler. Bunun dışında, siyasal görünmeyen örgütlenmelerle geniş anlamda siyaset yapmayı benimsediler.

«Çağımızda örgütsel varlık olan insan, her türlü örgütün içinde ister istemez politika yapmaktadır». Politika, her türlü örgütlenmeden birisi ve siyasal örgütlenmelerin dışında kalan oluyor (**). «Çağımızda örgütsel var-

---

(*) *Aziz Nesin, TSP Genel Sekreteri Esat Adil'e Soruyor: Sendikalar Hakkı, Ses, Yıl 1946, Sayı 10, s. 3.*

(**) Aziz Nesin, 1971 yılında Yeditepe Dergisi'nin Ocak sayısında çıkan çok açıklayıcı «Özeleştiri» incelemesinde, kuşağını da işin içine katarak örgütlü politikaya isteksizliğini belli ediyor.

«Hemen hepimiz halk çocuklarıyız, ya emekçi sınıfından ya da küçük burjuvanın en yoksul kesiminden geldik. Kaynağımızın bütün meziyet ve kusurlarını ortaklaşa taşırız. İyi eğitilmedik, iyi öğrenim görmedik, yabancı okullarda, Avrupa'da

lık olan insan, herhangi bir örgütün içine girdiği anda, politikanın içindedir: Girmeyince de çağının insanı değil, yani çağının niteliğinin bilincine varmış değildir». Aziz Nesin, örgütü çağdaş yaşamın gereği sayıyor; buna karşın siyasal örgütlere güvenmiyor.

Atatürk ilkelerine güveniyor. Mustafa Kemal Paşa'ya ilkelerinden daha çok güveniyor. Kemal Paşa öldükten sonra, önceleri Hacettepe'de, bugünkü Hacettepe Tıp Fakültesi'nin bulunduğu yerde, bir anıt mezar yapılması planlanıyor. İsmet Paşa geciktiriyor; Cumhurbaşkanıdır. Aziz Nesin, Ordu'dan ayrılmış genç bir subay olarak sabırsızlanıyor. 1946 yılında, Ses Dergisi'nde yazısıyla sabırsızlığını dile getiriyor: «Halk, Hacettepe'de Kâbesinin Kurulmasını Bekliyor» (*). Bu yazıdan aktarma yapmak gereğini duyuyorum: «Daha çok gözleriyle inanan halk, Hacettepe'de tavaf edeceği kâbesini bekliyor. Yedi felâket yılında bu milleti kurtaran, resmî nutuklara övünme vesilesi olan istatistiklerdeki asfalt yolların uzunluğu, apartmanların yüksekliği değildir, altın borsasının inip çıkması değildir, ağızlara birer parmak bal olan ayni yardım değildir, kibrit kutusu agrandismanlarından yapılan vekâlet binaları hiç değildir, yalnız ve yalnız halk kütlesinin kalbinde millî kurtuluş ruhu çarpan büyük Atatürk'ün manevî kuvvetidir. Halk, kâbesinin yapılmasını bekliyor»[27]. İsmet Paşa'dan, Mustafa Kemal Paşa

yetişmedik, çoğumuz yabancı dil bilmeyiz, bilenimiz de iyi bilmez. Her nereye ulaştıksa, dirseklerimizle ite ite, anlatılmaz zorluklarla, soluk soluğa geldik. İster istemez içine daldığımız politika bizim için ne lüks, ne fanteziydi. Ana baba parasıyla, devletin verdiği bursla yapmadık politikayı. Buyüzden göze aldığımız tehlikeler de, yaptığımız işe oranla çok büyüktü. İşte bu nedenlerle özel yaşantımızda da, sanatımızda da kayıplarımız büyük oldu».

Aziz Nesin, Ah Biz Ödlek Aydınlar, İstanbul, 1985, s. 31.

(*) «Nasıl yazmışım diye şaştığım, yazmış olduğum için utandığım yazılarım çoktur. Ama öğreti yönünden, bugün de altına imzamı atamayacağım hiçbir yazım olmadığı için övünürüm».

İbid., s. 27.

için kâbe isteyen Aziz Nesin, isteğinin karşılığında bol bol hapis alıyor.

Sosyalist olmasına karşın Atatürkçülüğü geçerli ilke sayan Aziz Nesin, hapisliğin dışında, Kemalistler tarafından hep tersleniyor. Yalın ve arı bir Türkçe yazmaya özen gösteren yazarların başında geliyor; ancak Türk Dil Kurumu'na üyeliği gecikmeyle gerçekleşiyor. Gerçekleştikten sonra da TDK içinde yalnızca muhalefet rolü veriliyor. Çok yazıyor; tutucu ya da radikal (*), ancak her zaman Kemalizm ile özdeş Cumhuriyet Gazetesi'nde hiç bir zaman yazma olanağına kavuşamıyor.

Aziz Nesin, siyasal parti aracılığıyla yapılacak sosyalist mücadeleden uzak kalıyor. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi için farklı tutum alabiliyor. 27 Mart 1961 tarihli Tanin Gazetesi'ndeki sütununda şunları yazabiliyor: «CHP'lilere şunu da ansıtayım. Ben, CHP'nin düşmanı değil, dostuyum. Bugün CHP'yi savunur sanılanların olduğu gibi, milletvekili olmak, basın ataşesi olmak, ondan bir çıkar ummak diye bir niyetim ve CHP büyüklerine yakınlık özentim yok. Ben, CHP'yi tutuyorum ve ne yazık ki tutuyorum. Ve yine ne yazık ki, bugün için iktidara lâyık, ondan daha iyi bir parti de göremiyorum. Bugün seçim olsa, bugünkü koşullar içinde oyumu CHP'ye veririm» (**). Bu kadar açık yazıyor.

(*) Cumhuriyet Gazetesi, kendi tarihi içinde, her zaman ilerici bir rol üstlenmedi. Kemalizm'in resmi savunucusu oldu, Restorasyon Dönemi'nde tutucu bir gazete niteliği kazandı; Şefik Hüsnü, Esat Adil, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Aziz Nesin için hep bir polemik alanı sağladı. Cumhuriyet'in ilerici boyutlar kazanması, İlhan Selçuk'un gazeteye girmesine denk bir tarihe sahip; 12 Mart 1971 tarihinde Cumhuriyet, gericiliğin büyük hedeflerinden birisi yapıldı.

12 Eylül döneminde, büyük fiyatlar pahasına da olsa, Cumhuriyet'in çıkmış olması yalnızca sevindiricidir. Ödenen fiyatları geri almak mümkün olabilir; olmasını diliyorum.

(**) «Bu savaşma sırasında, (1950-1960 dönemi Bayar-Menderes İstibdadına karşı mücadele, y.k.) siyasî hürriyet özleminde birleşik olduğumuz için CHP'yi destekliyorduk. Onlar da bizi beğeniyorlar, göklere çıkarıyorlardı. Gazetelerinde, dergilerinde, benim için çıkmış övgüler doludur. CHP büyükleri-

Neden ve nasıl bu kadar açık yazabiliyor? Verebileceğim cevap pek kestirme olacak; kişiliğinden kaynaklanıyor. Aydın Üzerine Tezler'in bu kitabında Nazım Hikmet için «saf çocuk» nitelemesi yapıldı. Aziz Nesin'in ise bir çocuk saflığı var. Ayrıca Nazım'ın çocukluğu pek uzun sürmüş, hep çocuk kalmış. Aziz Nesin ise çocukluğunu hiç yaşamamış. Yol'dan şu paragrafı her okuyuşta büyük bir üzüntü duyuyorum: «Çocukluğumu hiç yaşamadım. Çember çevirmedim, zıpzıp, bilya alamadım elime. Uçurtma uçurmadım. Elbende, sobe, körebe, uzuneşek, kovalamaca oynamadım... Hiç, hiçbişey.. Çocuk olmuş tek günüm yok yaşamımda... Oysa öyle severdim ki koşup oynamayı..» Çocukluğuna doymamış; çocukluğu başkalarında yaşamak için Vakıf kuruyor.

«Çocuk olmuş tek günüm yok yaşamımda». Aziz Nesin, bunları, Aziz Nesin için yazıyor ve ben, hiç katılmıyorum. Doğru bulmuyorum. Bugün bile Aziz Nesin'i, hep karşı komşunun kapısının zilini çalıp sökülmüş arabanın arkasına saklanan çocuk olarak algılıyorum.

Yetmiş Yaşım Merhaba'nın ilk öyküsü «Tülsü'yü Sevmek», ancak bir çocuğun hayal gücünden çıkabilir. Ancak bir çocuğun hayal gücünde her çizgi zıddı ile birlikte yer alabiliyor. Aziz Nesin, takvim yaşını artırdıkça, hayal gücünün önündeki sınırları daha çok kırıyor; zorunluluklar birbir özgürlüğe çevriliyor. Takvim yaşı çoğaldıkça hayal, ritmik bir belirlilik kazanıyor. Bir tür inat oluyor. Simyacı'nın «Kan Yüzüğü» öyküsünde hayalin sınır tanı-

---

nin iltifatlarıyla dolu mektupları dosyamdadır. Kendi iktidarları sırasında bana birgün göz açtırmamış olan CHP, kendi gazetelerinin, dergilerinin sayfalarını bana açmıştı. 'Ulus' Gazetesi'nde romanlarım, yazılarım, taşlamalarım çıktığı gibi, bu gazetenin birinci sayfasında da aylarca küçük yergilerim çıkmıştır. O zaman beni çok beğenirlerdi. Çünkü ortaklaşa özlemimiz siyasî hürriyet uğruna CHP'yi en çok destekleyen, DP'ye en amansızca saldıran kalemlerden biri de bendim. Nitekim, muhalefette bulunduğu sırada DP de bize karşı böyleydi».

Aziz Nesin, Karakedi, Tanin, 27 Mart 1961.

Aziz Nesin, Suçlanan ve Aklanan Yazılar, Ankara, 1982, s. 77.

mazlığı mı, yoksa arayışın bir yaşam inatı oluşu mu ön plana çıkıyor; söylemek çok zor.

Karar vermek çok zor. Erkeğin işi, Tülsü'yü sevmek: «Hep onu arayıp duruyorum. Benim başka niçin bu kentte olduğumu sanıyorsunuz? Dünyanın bilmediğim bir yerinde, bilmediğim bir adreste yaşayan, beni bekleyen bilmediğim bir kadındır Tülsü. O'nu bulacağıma inanıyorum, hep arıyorum». Tülsü'yü bulmak için dünyayı dolaşıyor ve her kentte postahaneye giderek, adını, adresini, yerini ve kendisini bilmediği Tülsü'ye telgraflar çekiyor.

«O'nu arayıp da bulmadıkça, bulduğum zaman da kavuşamayınca, Tülsü'ye tutkum daha çok artıyor. Öyle bir tutku ki, gittikçe harlanıp yalazlanıp beni yakıyor, içim köz köz... O'na hiç kavuşamadan kendi yangınımdan kül olup tükeneceğimi biliyorum. Tülsü öyle iyi, öyle iyi ki..» Tülsü ile soyut, yükseklere tırmanıyor. Buna karşın, Ah Biz Ödlek Aydınlar'ın önsözünde, Aziz Nesin, somuta övgüler düzüyor ve bir tarihsel kök bulmaya çalışıyor (*). Aydın Üzerine Tezler, somutun zenginliğinde soyutlama düzeyini yükseltmeyi amaçlıyor. Aziz Nesin, somut siyaset pratiğini sevmiyor.

Çocukluğunu yaşamamıştır. Siyaset pratiğini sevmemek lüksü bağışlanabilir.

Devam etmeden önce gerekli tezi yazıyorum: Türki-

(*) «'Fiil' deviniyle üretilir; bu yüzden fiil'ler somuttur. 'isim' üretmek soyutlamaktır. Yerleşik toplumların soyutlamak ve soyutlayarak 'isim' üretmek için daha çok zamanı olmuştur. Bizse hep devini içinde olduğumuzdan somut dünyada yaşamışız, somutu anlatan fiil'ler üretmişiz. Buyüzden biz Türkler çoğunlukla somutlamaya eğilimliyiz. Benim kafa yapım da çok soyut ve karmaşık konuları somutlamaya ve yalına indirgemeye yatkındır».

«Göreceksiniz, belki binlerce yıldanberi sürüp atalarımdan bana dek gelen göçebelik kalıtımından dolayı, yazılarımda soyut ve karmaşık konuları somutlaştırıp yalına indirgemeye çalıştım».

Aziz Nesin, Ah Biz Ödlek Aydınlar, İstanbul, 1985, s. 7 ve 9.

ye'de siyaset pratiğini sevmemek aydının lüksüdür. Uzantısını ekliyorum; 12 Mart Dönemi'nden sonra arttı. İkinci uzantısını da yazıyorum; 12 Eylül, siyaset pratiğini sevmemeyi, siyaset pratiğinden korkuya dönüştürmeyi de amaçlıyor.

«Tülsü öyle iyi, öyle iyi ki... Neden iyi? Yanılıp da kendilerini Tülsü sanarak birlikte olduğum öteki kadınlar gibi benimle kavga etmedi, kavga fırsatları yaratmadı, benimle ilişkilerinde çıkarcılık gütmedi, ne versem daha da oburlaşan bir gözü doymaz değildi, seni seviyorum diye ne beni ne kendini kandırdı, hiç ikiyüzlülük etmedi, hiçbir gizli hesabı olmadı. Çünkü bütün bunların olabilmesi için paylayacağımız zamanımız olmadı ki.. Tülsü benim için hep üçüncü boyutsuz anlık yaşam olarak kalıyor, bir şimşek parıltısı süresince yaşayabiliyorum O'nu. Bu yüzden O'nu seviyorum, hep seveceğim. Tülsü'yü sevmekten başka işim yok, olmayacak da..» Aziz Nesin, Rus salatasının adının Amerikan salatasına çevrildiği Soğuk Savaş Türkiyesi'nde, çok çok kimselerin sustuğu bir zamanda, sosyalist olduğunu söyleyebildi, yazabildi. Ancak sosyalizmin pratik sorunlarını çözmede karşılaşılan güçlüklerden hep rahatsızlık duydu.

Burada bir parantez açmak zorunluluğunu duydum. Bu bölüme eklerden birisinin başlığı «Kediler Dünyasından Bir Adam: Ataç» oluyor. Nurullah Ataç'ı çözümlemeye çalışıyor. Parantezi, Ataç ile ilgili ekten aktarma ile açıyorum.

Ataç, kediler dünyasından gelen bir adam; sevgiyi bildiğinden kuşku duyuyorum. Şunları yazabiliyor: «Varsın kökü özcülükte olsun, sevgi insanın gene en ulu duygusudur; daha doğrusu en güzel, en kutlu yalanıdır». Sevginin yalan olduğuna katılamıyorum. Sevgi, bilmektir; derinliklere, oyuklara inmektir. Sevgi, bu nedenle, Osmanlıca sözcükle, vuslattır. Vuslat ise kavuşmak ve kavuşmak, bilmek oluyor.

Sevgi, bu nedenle, görmeden gerçekleşmeyen tek bilgidir.

Sevgi, yüzde yüz ampirik olan tek bilgidir; yaşama-

dan sevgiyi bilmek mümkün değil. Bu nedenle dünyada olmayacak tek olgu, platonik sevgidir. Yalnızca insanın başının içinde kalmış sevgi olamıyor.

Sevmek, bilmektir. Sevgi, hem objeyi ve hem de süjeyi bilmektir.

Sevgi, insanın kendisini bilmesinin yoludur. Hiç sevmeyen, hiç kendisini bilmez.

Parantezi kapatıyorum: Sevmek, bağlanmaktır. Bağlanmak, pratık güçlüklerinden korkmamayı da içeriyor. Bağlanmak, pratik güçlükleri içine alıyor.

Yeni bir parantez açıyorum: Astronomiden önce astroloji, falcılık ve kimyadan önce de simya var. Astroloji, astronominin ve simya da kimyanın doğuşuna katkıda bulundu; bilimin, doğumunu hazırladılar.

Tezi yazıyorum: Türkiye, bilim öncesi falcılık ve simya aşamalarını geride bıraktı.

Devam ediyorum. Aziz Nesin'in, «Kan Yüzüğü» öyküsünün kahramanı bir simyacıdır; simya, bir yanıyla pek kolaycı bir uğraş sayılıyor. Simyacılar, kömürü altına çevirecek Felsefe Taşı'nı arıyorlar. Felsefe Taşı'nı bulan simyacı olmadı; kimya, Felsefe Taşı'nı kabul etmiyor. Aziz Nesin'in simyacısı bir güzel kız tanıyor, seviyor ve sevgilisine Felsefe Taşı adını veriyor. Sevgilisi Felsefe Taşı'na, Felsefe Taşı'nı ilk ve son bulan simyacı olmanın da sevinciyle, «dünyanın ve tarihin en değerli armağanını vermeye» karar veriyor. Ne olabilir, araştırıyor; buluyor, «kendi kanındaki demirden bir yüzük yapacak, bu Kan Yüzüğü'nü sevgili Felsefe Taşı'na sunacak». Hesap ediyor ve ne yapması gerektiğini planlıyor: «Yüz milimetre insan kanında yetmişbeş mikrogram demir.. Vücuttundaki ortalama altı kilo kanda dörtbuçuk gram demir vardı. Sevgilisine Kan Yüzüğü yapabilmesi için vücudundaki kanı yedi-sekiz kez boşaltması ve içindeki demiri çıkarıp alması gerekiyordu». Hesaplaması zor olmadı; uygulaması, yıllar alıyor.

«Simyacı, sevgili Felsefe Taşı'yla tanışmalarından iki yıl sonra vücudundaki bütün kanı parça parça boşaltmıştı; artık vücudunda yeni kanı dolaşıyordu. Kanından

demir çıkarmak için sabırsızlanmaktaydı. Kanındaki demirin mili miligramını bile ziyan etmemeye çalıştı. Biriktirdiği soğutucudaki kanından demiri alıp çıkarma işlemi hiç de kolay olmadı. Kanındaki plazmayı, plazmadaki tuzları, eriyik gazları, yağları, glikozu, proteini ayırıp hemoglobini elde edince, hemoglobindeki demiri oksitleyerek ayırmanın yöntemini buldu. Bu işlem haftalar boyu sürdü. Sonunda başardı. Kendi kanından ilk demiri elde edip de bunu gözüyle görüp, eliyle tutunca dünyalar onun oldu; bir simyacı demiri altına dönüştürebilseydi nasıl sevinirdiyse, O, bundan daha da çok sevindi. Ne var ki, kitaptaki hesap hiç de uygulamaya uymadı. Beş litre kanından dört buçuk gram demir çıkması gerekirken ancak üç gram demir çıkarabilmişti. Geri kalan ya ziyan olmuş ya da elde edilememişti». Ancak Aziz Nesin'in simyacısı pratik güçlüklere bakıp sevgilisi Felsefe Taşı için kanından demir çıkarmaktan vazgeçmedi.

Kan Yüzüğü, tipik ve güzel bir Aziz Nesin serüveni oluyor: Umudu inatla tekrarladıktan sonra hayal kırıklığını getiriyor. 1969 yılı Krokodil Ödülü alan «İnsanlar Uyanıyor» öyküsünü her okudukça tepki duyuyorum. Aziz Nesin, umudu dalga dalga kabarttıktan sonra, acı ile söndürüyor. Daha sonraki yıllarda çok tepki çeken «Büyük Grev» öyküsü de öyle; belki bu nedenle tepki topluyor.

Aziz Nesin, rüzgâra karşı söylüyor.

Simyacının yıllarca süren bir inatla kanından çıkardığı demirlerle yaptığı Kan Yüzüğü, Felsefe Taşı, «Yaa..» diyerek, «dirseğini dayadığı üstü cam masaya» bırakıyor. Öykü bitiyor. Simyacının serüveni sona eriyor. «Benden öncekiler gibi, ben de, demiri altına dönüştürecek felsefe taşını bulamadım, ama nasıl olsa bigün felsefe taşını bulacak bir simyacı çıkacak» diyor.

Aziz Nesin'in Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklemesine dönüyorum. Burada Aziz Nesin'in Yol'undan bir aktarma yapmam gerekli oluyor. Şöyle: «Çocukluğumdan

kalmadır, dalga geçmesini severim, insanı avutur, rahatlandırır» (*). İhtiyacı var.

Bir de çocuk saflığı var; belki de dalga geçiyor. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir siyasal örgüt olduğunu, bir belleğe sahip bulunduğunu, çocuk saflığıyla kendisi unutsa bile Halk Partisi'nin kendisine yapılan muhalefeti unutmayacağını unutuyor.

Aziz Nesin, CHP'nin dostu olduğunu ve ilk seçimde oyunu bu partiye vereceğini açıklıyor. Karşılığını, tarihe, yine Aziz Nesin bırakıyor; kendisine yazılanları kitabına alıyor. Bir CHP'li bakanın sahip ve bir diğer CHP'li bakanın başyazar olduğu gazetede yazılanlarını önce günlük sütununa ve sonra da kitabına alıyor. Aktarıyorum: «1946 ile 1950 arasındaki hürriyet çabalarını dejenere eden sen... 1950 ile 1954 arasındaki hürriyet havasını alabildiğine sömüren sen... Ve işte 27 Mayıs sonrasının hürriyet penceresinden ablak suratını ilk gösteren ve bu son umudumuzu da insafsızca kendine yontan gene sen» (**). Bunlar hücumların bir bölümü ve bir örneği oluyor. Halk Partisi, muhalefette sırtını okşadığı Aziz Nesin'e, iktidara yaklaşırken sırtını dönüyor. En acımasız bir biçimde yapmaktan da geri kalmıyor.

Aziz Nesin yazıyor: «Ne akıllanmaz partiymiş bu CHP? Doğru söyleyene can düşmanı oluyor. Yazık, yazık... CHP'ye değil, memlekete yazık»[28]. Akıllanmamak

---

(*) Devamını da yazmam gerek: «Sanat da bir bakıma dalga geçmektir; kişinin özleminin dışa vuruluşu...»

Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 Yol, İstanbul, 1977, s. 41.

(**) «Gördünüz mü neler yapmışım.. Bari beni assalar da, şu memleket kurtulsa, güllük gülistanlık olsa.. Peki, bütün bunları ben nasıl yapmışım? CHP iktidarında, sonra da DP iktidarında beş buçuk yıl hapis yatarak mı? Bu insanoğlunda insafın zerresi kalmamış».

Aziz Nesin, Niçin Yanıt Vermiyorum? Tanin, 7 Nisan 1961.

Aziz Nesin, Suçlanan ve Aklanan Yazılar, Ankara, 1982, s. 84-85.

ne demek, eğer yanılmaktan korkmamak değilse? Aziz Nesin, yanılmaktan korkmuyor. Cumhuriyet Halk Partisi'nin akıllanmamasına şaşmıyorum.

Sıra 27 Mayıs'a geliyor.

27 Mayıs'a, kömürü altına çevirecek bir felsefe taşı olarak bakanlar da çıkıyor.

Simyacı, sevgilisi Felsefe Taşı'na, kanından çıkardığı demirle yaptığı yüzüğü hediye ediyor. Felsefe taşı pek anlamıyor, oralı olmuyor. 27 Mayıs, yine de ansızın geliyor. Büyük bir coşkudur; insanlar sevinçten altın yüzüklerini hediye ediyorlar. Bugün 27 Mayıs 1960 tarihinde evli ya da nişanlı olanların ve bunlar içinde 27 Mayıs'a karşı olmayanlar, eğer tekrar satın almadılarsa, hep yüzüksüzdürler. Aziz Nesin, 27 Mayıs'tan büyük bir coşku duyuyor; biliyorum (*). Ancak yüzüğü değerli olmalıdır; yüzüğünü hediye etmiyor (**). Aziz Nesin, 27 Mayıs Dev-

---

(*) Aziz Nesin'i ilk önce böyle bir coşku içinde tanıdım. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 27 Mayıs döneminin kutsal binalarından birisidir; 29 Nisan'da güvenlik kuvvetleri tarafından kurşun yağmuruna tutuldu. Ben öğrenci lideri sayılıyordum; akşam üzeri ünlü Tahkikat Komisyonu beni aramaya başladı, 27 Mayıs sabahına kadar saklandım.

«Özgürlük» havası içinde, Aziz Nesin'i Fakülte'ye konuşmaya çağırdık. Belki de çağrıldığı ilk üniversite yapısıdır. Pantalonunun üzerinden bıraktığı gömleği, çocuk yüzü ile beni hiç etkilemedi. Ancak üzerine çıkardığımız masadan inançlı konuşması, çağrımızdan duyduğu ve hiç saklayamadığı sevinci son derece etkileyiciydi.

(**) Ali ve Ahmet'in annesi Meral Hanım ile tel örgülerin arasından nişan yüzüklerini takıyorlar. 6-7 Eylül Kargaşası ile toplanan solcular arasındadır; Harbiye'de, bugünkü Ordu Evi'nin bulunduğu yerde bir yerde kalıyor.

«Bir gün, bir mektup aldım, Aziz'den. Ateş olsa bu kadar yakmazdı insanı: Benden iki altın halka istiyordu, bir ziyaret gününde, tel örgü arkasından Meral'le nişanlanmak için!»

«Haberi olmadığı bir ayaklanmadan, en kolay suçlu diye onu yakalıyordu polis.. Onu tıkıyorlardı deliğe!»

«Bir eski subaydı... Bir eşsiz yazardı. Bir yaralı adamdı. Her şeye lâyık, ama lâyık olduğu hiçbir şeye kavuşamamış bir yaralı adam!»

rimi'nden daha çok heyecan duyuyor ve 1956 yılında aldığı Altın Palmiye ödülünü, hediye ediyor. Daha sonra acıyla şunları yazıyor: «Büyük övüncüm olan uluslararası bir yarışmada kazandığım Altın Palmiye'yi 27 Mayıs'ın coşkulu sevinciyle Devlet Hazinesi'ne bağışlamak için nasıl koşmuş olduğumu anımsadım». Zor koşullarda hatırlıyor.

Tutuklanıyor.

27 Mayıs'çılar da Aziz Nesin'i, devirdikleri Demokrat Parti iktidarının kapattığı hücreye koyuyorlar. «Ne şaşılası bir durumdur ki, devrik DP iktidarı da, kendilerinin kışkırttığı 6-7 Eylül 1955 faciasının sanığı olarak beni yine bu cezaevinde bir hücrede dörtbuçuk ay tutmuşlardı. O zamanki hücreyle bu kez kapatıldığım hücrenin ayrımı şuydu: Eski dar hücrede beton olan yerde oturulabilirdi, bu hücrede oturma olanağı yoktu, çünkü alttan lâğım borusu geçiyor ve boru da patlamıştı. Bu nedenle bütün geceyi ayakta dikilerek geçirmek zorunda kalmıştım». Ayakta kalması gerekiyor. Ayakta kalmayı unutmaması gerekiyor.

Neden tutuklandı? Bunu en çok Aziz Nesin'e anlatmak zor.

Ütopya, aydınlanma çağının yarattığı hayal kırıklığının ürünüdür; aydınlanma, bireylerin aklî yeteneklerini artırıyor ve bu yeteneklerle, toplumsal düzenin akıl dışılığını görmek kolaylaşıyor. Ancak ütopyacılar, aklın toplumsal niteliğini kabul etmek istemiyorlar. Toplumda bireylerin akıllarının ötesinde bir zorunluluklar demeti ol-

---

Yusuf Ziya Ortaç, Bizim Yokuş, İstanbul, 1966, s. 264.

Paragrafların sırasını değiştirdim.

«Mutlu bir insanın hiç bir zaman hayal kurmadığını ve hayal kuran bir kimsenin istediklerini ele geçirememiş bir kimse olduğunu ileri sürebiliriz».

«Her hayal, bir isteğin doyurulması ve doygunluk sağlamayan gerçekliğin değişikliğe uğratılmasıdır.

S. Freud, Yaratıcı Yazarlar ve Hayal Kurma, S. Freud, Cinsiyet ve Psikanaliz, İstanbul, 1963, içinde, s. 18.

27 MAYIS MI, YİNE TUTUKLANDIM

Aziz Nesin

«Kahrolsun Komünizm!» diye bağırarak 27 Nisan günü miting yapanların gerçek amacıysa, bir gün sonra yapılacak olan «28 Nisan Üniversite Olayları Yıldönümünü» baltalamaktı.

Bu toplantı ve saldırıların olduğu gün Kurmay Başkanı Kurmay Albay Emin Aytekin, Tanin Gazetesi'nin genel yayın yönetmeni İhsan Ada'yla beni makamına çağırttı. Gittik. Odasında iki-üç kurmay subay daha vardı. Konuşmamız uzun sürdü. Ayrıntılarını anılarımda uzunca anlatacağım bu konuşmada özetleyin şöyle dedim:

«Sıkıyönetim altındayız. Ayrıca bir askeri yönetim de var. Yazmam istenmiyorsa elbet yazmam. Ama yazmama izin veriliyorsa yine böyle yazacağım. Çünkü yazılarımda, yasalar önünde hiçbir suç yoktur. Bir yeni Anayasa yapılmaktadır. Bir ülkede Anayasa yapılması tarihsel bir olaydır. Her pazartesi - perşembe anayasa yapılmaz. Böyle bir dönemde bu yazıları yazmak benim aydın ve yazar olma borcumdur. Düşüncelerimi açıklamak zorundayım. Bu yeni anayasaya toplumsal adaletin güvence altına alınarak girmesini istiyoruz. Ben bunu kendi çıkarlarım, özel ilgilerim için istemiyorum».

Özetleyin son sözüm bunlardı.

Odasından ayrılırken Emin Aytekin birden sınıf arkadaşı olduğumuzu anımsamış göründü.

Tanin Gazetesi'nde, Akşam Gazetesi'nde 27 Mayıs öncesinin bunalımlı günlerinden çok daha sıkıntılı bir çalışma başlamıştı benim için.

18 Mayıs 1961 günü, Cağaloğlu'nda sahibi olduğum Düşün Yayınevi'nde çalışıyordum. (Bu tarihten sekiz ay sonra bu yayınevi bilinmeyen ki-

şilerce yakılmıştır.) Saat 17 de İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube memuru olduklarını söyleyen iki kişi geldi. Yayınevinde arama yaptılar her ne arıyorlarsa... Yayınevinde bu arama yapılırken bir yandan da yine Birinci Şube'den beş memur da, yanlarına mahallenin muhtarını da alarak evimde arama yapıyorlarmış. Yazılarında suç olduğu samlan bir yazarın evi ne diye aranır? Arasınlar... Aradıkları şey her neyse o şeyi bulamadıkları için olacak, elleri boş gitmeyi mesleklerine yediremeyen bu görevliler evimden ve yayınevinden akıllarının erdiğince yığınla yazıyı, kitabı, notu, dergiyi, mektupları çuvallara doldurup aldılar. (Her zaman olduğu gibi sonradan bunların hepsini geri aldım.) Bu çuvallara konulanlar arasında Bernard Shaw'un, Romain Rolland'ın, Çehov'un büyük boy resimleri de vardı. Evimi arayanlar da, babamın duvara asılı çerçeveli resmini almışlar. Başka bir odada, sakallı babamla benim yan yana resmimizi görünce, aldıkları ilk resmi bırakmışlar.

Yayınevimi arayan iki polis beni bir cipe bindirip İstanbul Emniyet Müdürlüğüne götürdüler. Orda bir kurmay binbaşı beni ağır biçimde suçlamaya başladı. Binbaşı, bir yurt hainine yurt sevgisi dersi verir gibi konuşuyordu. O'nun sert konuşmalarını dinlerken, büyük övüncüm olan Uluslararası bir yarışmada kazandığım ALTIN PALMİYE'yi 27 Mayıs'ın coşkulu sevinciyle Devlet Hazinesi'ne bağışlamak için nasıl koşmuş olduğumu anımsadım. Sonunda Binbaşıya şöyle dedim :

«Mahkûm olmuşum gibi konuşuyorsunuz. Siz beni hakimlerden önce mahkûm ediyorsunuz.»

Hep düşünürüm, o binbaşı şimdilerde nerelerdedir, ne yapıyordur, neler düşünüyordur?

Saat 20.00 de bir polis arabasına bindirilip Harbiye'ye Sıkıyönetim Komutanlığı'na götürüldüm. İvedilikle işlemleri yapıp bir dar hücreye attılar. Ne şaşılası bir durumdur ki, devrik DP iktidarı da, kendilerinin kışkırttığı 6-7 Eylül 1955 faciasının sanığı olarak beni yine bu cezaevinde bir hücrede dörtbuçuk ay tutmuşlardı. O zamanki hücreyle bu kez kapatıldığım hücrenin ayrımı şuydu: Eski dar hücrede beton olan yere oturulabilirdi, bu hücrede oturma olanağı yoktu, çünkü alttan lâğım borusu geçiyor ve boru da patlamıştı. Bu nedenle bütün geceyi ayakta dikilerek geçirmek zorunda kalmıştım.

Ertesi günün sabahı İhsan Ada'yla bir cipe bindirilerek Balmumcu askeri cezaevine götürüldük. Cezaevi avlusundan geçirilirken, çoğunun iftiralarla, yalan ihbarlarla hapsedilmiş olduklarını sonradan öğreneceğimiz ve hepsiyle arkadaş olacağımız bir koğuş dolusu tutuklu «Kızıllar!» diye bağırarak, söverek üstümüze yürüdüler. Yanımızdaki iki yedeksubay, tatlı tatlı gülümseyerek bu görünümü seyrediyorlardı.

İhsan Ada'yla birlikte «ihtilâftan men» kararıyla hiçkimseyle görüştürülmeden bir odada kapalı tutulduk. Kimi yedeksubaylar bize yurtseverlik söylevi çekmekten kıvanç duyuyordu. Bir yedeksubay da nöbetçi olduğunda, Hatay milletvekili İhsan Ada'ya çöp tenekesini taşıtarak avluyu boydan boya geçirtmeye pek meraklıydı. (Bizim çöp tenekemiz değil.)

Elli gün tutuklu kaldık. DP iktidarı döneminin milletvekilleriyle, valileriyle, genel müdürleriyle ve daha başka ileri gelenleriyle koğuş arkadaşlığı yaptık. Elli gün sonra, yargılanmamız tutuksuz sürmek üzere tahliye olunduk.

Tanin'de yazmaya başladığımın elliikinci günü yazılarım için kovuşturma açılmış, elliiki yazı-

dan ilk otuzikisinde suç varsayılmıştı. Yazının yayınlanışından iki ay sonra zamanaşımı nedeniyle dava açılamayacağından, ikinci ayın son günü, ilk otuzaltı yazıdan dava açılmıştı. Beş, on, yirmi değil, üstüste hergün yazılmış otuzaltı yazıda suç... Cezaya çarpılma olasılığını arttırmak için suç sayısı da çoğaltılmıştı.

. . .

Aziz Nesin, Suçlanan ve Aklanan Yazılar, Ankara, 1982, s. 41-44.
Metin-içi ekin adını ben koydum.

duğunu görmüyorlar. Yönetenlerin aklını, toplumsal zorunluluklar ile özdeş tutuyorlar.

Aziz Nesin, tutuklandığı zaman, 1950 yılları CHP muhalefetinin ünlü genel sekreteri Kasım Külek'in Tanin Gazetesi'nde yazıyor. 1960 yıllarına doğru Kasım Külek, CHP Genel Sekreterliği görevinden uzaklaştırılıyor; geri dönmek istiyor (*). 27 Mayıs'tan sonra ve üstelik siyasal eylemin açılacağı bir zamanda CHP içinde mücadele kızışıyor. Kasım Külek'in durumunu sarsmak ve komünistlerle işbirliği yaptığını göstermek isteyenler olabilir.

Ayrıca her askerî müdahaleden sonra müdahaleyi yapan askerler arasında gidip-gitmeme ve hızlı ya da yavaş gitme tartışmaları çıkıyor. Bunlar gücünü kaybeden dalgalara benziyor; birbirini tard etmekten, emekliliğe ve giderek tartışmaya iniyor. Aziz Nesin'in tutuklanması 1961 yaz başına doğru yoğunlaşan bu iç mücadelenin yansıması da olabilir. Çünkü askerî müdahalelerin bu aşamasında çeşitli eğilimler arasındaki mücadeleler bir satranç maçına da benziyor. Ancak maç taşlarla değil oyuncularla gerçekleşiyor; iki eğilim de, birbirine hamle yaparken kendilerinin olmayan veziri, atı ya da kaleyi düşürüyorlar. Satranç tahtasının bütün taşları, iki eği-

(*) CHP içinde bir kanat 27 Mayıs öncesinde, kendi iç mücadelesini geciktireceği gerekçesiyle, hep öğrenci gençliğin mücadelesini önlemeye çalıştı.

lime de aynı uzaklıkta piyon işlevini görüyor. Her iki oyuncu da kurbanını aynı piyon takımından seçiyor. Önemli olan düşürme oluyor; ister vezir, ister kale, isterse bir sıra askeri düşürülsün, karşı oyuncu anlaması gerekeni anlıyor.

Her ikisi de olabilir. Aziz Nesin, tutuklanır tutuklanmaz Kasım Külek, gazete ilânları ve radyo reklâmlarıyla işe başlattığı Aziz Nesin'in hiç bir zaman kadrosunda olmadığını ilân ediverliyor. Yazılarının ise, tutuklanmadan bir hafta önce kesildiğini de duyuruyor. Sıkıyönetim'de de bir kurmay binbaşı, Aziz Nesin'e yurtseverlik dersi veriyor.

Her ikisi de mümkün; ancak açıklama sayılamaz. Kişilikler de birikimdir; nicel birikim, bir zaman sonra nitel çizgi oluyor. Kişiler, kendi nitel çizgilerini reddetmeden, bu insanın kendisini reddetmesidir, bazı işleri yapamaz oluyorlar. Toplum da, ister egemen sınıflar ve isterse «aşağı» tabakalar olsun, kişilere, insan olarak değil çizgiler olarak bakmaya başlıyorlar.

Kişiler, gösterge oluyorlar.

Dil, göstergelerden oluşuyor.

Gösterge kişileri tutuklamak ya da serbest bırakmak bir anlatımdır; bir söylev. 27 Mayıs, «normal» sayılan bir döneme geçerken, bazı umutları kapamak gereğini düşünüyor. İkinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye, «çok partili» döneme açılırken, açılan dönemin sosyalistlere kapalı olduğu anlatılmak istendi. Şefik Hüsnü ve Esat Adil'in partileri kapatıldı ve yöneticilerle, yakın destekçiler yine Harbiye'ye toplandı. Aziz Nesin, toplandı ve bırakıldı.

Anlamıyor.

Anlaması zor: Aziz Nesin'in babası Abdülaziz Efendi bir define arayıcısıdır. Ömrünü define arayarak geçiriyor.

Define arayıcıları, hayal kırıklığına doymuyorlar.

Devam etmeden önce parantezler açıyorum. Birinci parantez şu: Türkiye'de bilim yapılır.

İkinci parantez, birincisi türünden bir tekrarı anla-

tıyor: Türkiye'nin eksiği var, fazlası var. Ancak sui generis değil, kendine özgü değil; evrensel gelişme yasalarının içinde yer alıyor.

Çelişkileri uzun yıllar keskinleşemedi. Bu, çizgilerin netleşememesini anlatıyor. Net olmayan çizgi de vardır; bilimsel uğraşı daha yaratıcı ve daha heyecanlı yapıyor.

Üçüncü parantez bilimin kendisinden ayrılması zor yöntemle ilgilidir; öze parmak basılınca olgular, sanki bir mucize yaratarak, yeniden diziliyor ve öze koşuyor.

Devam ediyorum: Aziz Nesin'in babasının bir yaşam boyu define arayıcısı olması, ancak ilk kez «Küçük Ansiklopedi: Siyasal İktisat» için hazırladığım ütopya çözümlemesi içinde bir anlam kazanıyor. Gerekli tevazu ile böyle bir çözümlemenin dünyada ilk kez Türkiye'de yapılmış olduğunu belirtmek zorundayım. Buna şunu eklemek durumundayım: Çalışkan, özel ilişkisinde despot, yaşamla dalga geçen, hep mizahçı, hayal kırıklığına doymayan, çünkü sürekli hayal jeneratörü olan, inatçı bir ütopyacı çözümlemesiyle Türkiye'de şimdiye kadar önemsiz sayılan olguların önem kazanmasını şaşırtıcı bulmuyorum. Çünkü çerçeve çözümleme, bilinçli ya da bilinçsiz birlikte, Türkiye'deki olgulardan çıkıyor.

Türkiye'yi Türkiye'ye bakarak çözümlemeye çalışıyorum.

Türk aydınını çözümlerken başlangıç noktası olarak eylemini alıyorum.

Aziz Nesin'in babasına dönüyorum. «Bir mektup geldi babamdan. Bursa'dan göndermiş. Sevinçli haberler getiren mektubu ben okumuştum anneme. Yakında zengin oluyorduk. Çünkü, babamla arkadaşları, Bursa'da bir mağarada gömü bulmuşlardı, toprağın altından çok eski zaman paraları çıkarmışlardı. Yakında altınlar da çıkacaktı yerin altından»[29]. Ne kadar güzel haber değil mi? Abdülaziz Efendi, evine güzel haberi gönderiyor. Ama inanacaklar mı, bu kaçıncı güzel haber? Abdülaziz Efendi, ev halkını inandırmak istiyor ve önlemini alıyor.

Çocukların yöntemini biliyor; parayı kâğıdın altına koyarlar, üzerinden kurşun kalemi geçiriyorlar. Aziz Ne-

sin yazmasını sürdürüyor: «Yakında altınlar da çıkacaktı yerin altından. Babam, buldukları eski paraları mektup kâğıdının altına koymuş, kurşun kalemle kâğıdı karalayınca, alttaki paraların izleri kâğıda çıkmıştı. Kâğıda basılmış mühür gibi dört-beş tane eski zaman parasının izi, mektup kâğıdının üstünde duruyordu. Demek çok yakında biz de zengin olacaktık». Aziz Nesin, zenginliği yakalayıp kaybetmeye alışarak büyüyor.

Yalnız kazanmak değil, kazınıp kaybetmek ya da kaybedip kazanmak: Yetişmek. İster yaşamda ve isterse hayal dünyasında, kaybetme-kazanma tansiyonunu yaşamadan gelişmek mümkün olmuyor.

Anneler gerçekçidir; babalar hayalci. Bu bir eğilim oluyor; kadın binlerce yıllık sömürüsünün sonucunda, bir de erkek tarafından ezildiği için, pratiğe daha sıkı bağlanıyor. Neden dünyada hiç ütopyacı kadın yok ve neden dünyanın kadın şairleri bu kadar az? Bilime büyük katkıları olan kadınlar var, büyük mücadelenin kahramanı kadınlar yaşadı; şiir, bir erkek sanatı olarak kaldı.

Aziz Nesin'in genç yaşta ölen sevgili annesi inanmıyor; Aziz Nesin yazıyor. «Annem, mektuptaki müjdeye hiç sevinmedi. Çünkü, gömü bulunacağına inanmıyordu. Annem, babamdan buna benzer çok gömü müjdeleri almıştı. Babam, başımızda, yanımızda bulunsa, az kazançlı da olsa, belli, belirli bir işi olsa babamın, annem kolayca mutlu olabilirdi. Bulunan gömüye annem sevinmeyince, ben de sevinemiyordum. Mektuptaki para damgalarının bizde hiçbir olumlu etkisi olmadı». Aziz Nesin'in babası hayal, annesi gerçektir; öyle görüyor.

«Babamın, ölümüne dek, yıllarca süren defineciliğinde, eline geçen tek şey, işte bu bize gönderdiği mektup kâğıdındaki eski para izleriydi. O paraların bile tekine sahip olamamıştı». Abdülaziz Efendi hiç bulamamakla birlikte bulduğuna inanıyordu. «Kendi anlattığına göre, ya arkadaşları paraları alıp kaçmışlar, ya da daha önceden yerini öğrendikleri gömüyü başkaları alıp savuşmuşlardı. Babam defineciliktan zengin olan eski arkadaşlarını sayardı boyuna. Bana kalırsa bütün bunların hepsi de, ken-

dini iyice inandırdığı bir hayaldi». Aziz Nesin, babası Abdülaziz Efendi'nin bir hayal dünyasında yaşadığını anlatıyor.

Abdülaziz Efendi, Aziz Nesin'in hayal dediğini gerçek sanıyor; tersine inandırmak zor. Aziz Nesin ise, benim yazgım yazmak/yaşamak bana yasak, diyor; yazılarda yaşadığını bilmez görünüyor. Aziz Nesin, Abdülaziz Efendi'nin defineciliğini anlatmayı şöyle bitiriyor: «Babamın arkadaşları üzerindeki gözlemlerime göre, defineciliğin bir şiirli, bir büyülü, bir tatlı hayalcilik yanı vardır. Sanırım babamı define arkasında koşturan da, defineye sahip olmaktan çok, kendisinin bile farkına varamadığı bu tatlı düş, bu şiirli çekicilikti». Aziz Nesin, babasından, bunu miras aldı.

Abdülaziz Efendi, oğlu Mehmet Nusret'e dünyanın en büyük mirasını bıraktı.

U-topia, Grekçe yok-toprak demek oluyor. Ne-sin, Türkçe, yokluğu da anlatıyor. Mehmet Nusret'in «Nesin» soyadını alırken, Ütopya'nın anlamını bilmemiş olması mümkün; ancak kendi adını kullanmayarak babası Abdülaziz Efendi'nin adını yaşatırken ne yaptığını bildiğinden kuşku duymuyorum. Mirası, paylaşıyor.

⁂

GÖMÜ (*)

Babam Abdülaziz Efendi
Yaşamınca bir gömü aradı
Sanki gömmüş gibi kendi
Yerini başkası bilmezdi
Bulamadan aradığını
Seksenüçünde tükendi

Gömü arayıcılar soyundan gelirim
Kimimiz altın arar kimimiz sevi

(*) *Aziz Nesin, Sondan Başa, s. 59.* Şiirin adını değiştirmedim.

Hepimizin gönlünde o düşlem evi
Bulamayacağımı bilirim
O olmayanı ararım
Babam gibi bulamadan ölürüm

Türümüz tükeniyor gittikçe oğlum
Sürdür ata armağanı kalıtımızı
Kurutma bu has damarı insansoyundan
Olmasa da ara düşleyip bir gömü
Yaşamak aramaktır içindeki gömüyü

*
**

Türkiye'nin Stratejik Önemi

Yaşamak içindeki defineyi aramaktır; kesin inanıyorum.

Türkiye'nin stratejik önemine inanmak; kesin, aramayı bırakmak oluyor.

Hayal kurmak, Abdülaziz Efendi'nin oğlu Mehmet Nusret'e büyük armağanıdır. Bir kişiden bir kişiye bir büyük armağan oldu. Türkiye'nin stratejik önemi inancı ise bir düzenden bir çokluğa, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet aydınına bir zimmet oldu. Türk aydınının aklını ve hayal gücünü bağlıyor.

Yazıyorum: Türkiye'nin stratejik önemi olduğu inancı, bir Osmanlı dönemi kalıntısıdır. En küçük bir geçerliliği bile yok.

Hatırlanacağını umuyorum; Tanzimat düşmanlığının bir gericilik olduğunu ileri sürdüm. Ekliyorum; Türkiye'nin stratejik önemine bağlanmak, Türkiye'de gerici düşüncelere esir düşmek oluyor.

Türkiye'nin stratejik önemini savunmak, tutuculuktur.

Bunu kolaylıkla kanıtlamak mümkün; Türkiye'nin stratejik önemini reddetmek, özgürlük oluyor. Reddediyorum.

Türkiye'nin aydınlarına, Türkiye'nin geleceğini, Türkiye'nin stratejik öneminin kalmadığını düşünerek başlamalarını öneriyorum. Özgürlüğe başlangıç oluyor.

Düşünme ataleti bir kenara atıldığı zaman, Türkiye'nin stratejik öneminin kalmadığını görmek zor olmayacak; gayet açık. Birincisi; strateji kavramı On Dokuzuncu yüz yılın başında ortaya çıktı ve hızla Türkiye'ye geldi. Çıkışında belirsizliği olan bu kavram, Türk insanının fetişlerinden birisi oldu.

Bir tezi tekrarlamak zorundayım: Fetiş, ilkel insanın ideolojisidir.

Fetişler, kendilerini yaratan insanları eziyorlar.

Tanrıları insanlar yaratıyor; altında eziliyorlar.

Her fetiş bir belirsizliğe dayanıyor.

Strateji, çalışmaları, temel amacı gerçekleştirmek için kullanma sanatı olarak tanımlanıyor. Dünyada amaçlar değişiyor; Türkiye'nin stratejik önemi olduğu düşüncesi bir türlü değişmiyor.

Türkiye'de boğazlar var; sanki dünyanın başka hiç bir yerinde boğaz yok. İkincisi, boğazların öneminin değişmesinden kaynaklanıyor. Yüz elli yıla yakın bir zamandır savaş teknolojisinde çok büyük değişiklikler oluyor; Türkiye'nin var olduğuna inanılan stratejik önemi hiç değişmiyor.

Üçüncüsüne geliyorum; Türkiye'nin bir bilim tarihi yok. Açıklıkla söylenmeli, bir kültürü yok. Tahta kaşık ya da çorap nakışına dayalı, ya da mimarlık tarihinde niteliksel bir değişimi göstermeyen minare ya da kubbe yapımına bağlı bir kültürü-teknoloji bilgisini ilginç saymak mümkün; önemli saymak imkânsız.

«Biz» Türkler, köksüzüz. Yalnızca Türkiye'nin stratejik önemine «sahibiz». Türk aydını için, Türkiye'nin stratejik önemi, bütün eksiklikleri örten bitmez-tükenmez bir hazine oluyor. Birinci Dünya Savaşı oluyor, İkinci Dünya Savaşı gerçekleşiyor; Türkiye'nin stratejik önemine hiç etki yapmıyor. 1917 yılında, dünyada ilk kez bir sosyalist devrim ve bu devrimden sonra bir yeni düzen kuruluyor; Türkiye'nin stratejik önemi değişmiyor.

Çin Devrimi oluyor, Nasır Devrimi oluyor; Türkiye'nin stratejik önemi olduğu yerde duruyor. Küba Devrimi oluyor, Türkiye'nin stratejik önemi azalmıyor. Angola'da yeni bir yönetim kuruluyor, Türkiye'nin stratejik önemi etkilenmiyor.

Türkiye'nin stratejik önemi, Türklerin aşağılık duygusunun bir başka anlatım biçimi oluyor.

Süveyş Kanalı açılıyor, stratejik önem aynı kalıyor. Savaşta uçak kullanılıyor; stratejik önem bunun dışında kalıyor. Sputnik atılıyor, stratejik önem sputniğin yörüngesinin dışına çıkıyor. Daha önce atom bombası kullanılıyor; daha sonra yıldız savaşları tartışma planına giriyor, Türkiye'nin stratejik önemi parçalanmıyor. Dördüncü olarak, Türkiye'nin stratejik önemi, teknolojik gelişmelerden bağımsız olarak gelişiyor.

Türkiye'nin stratejik önemi, Türklerin aşağılık duygusunu övünmeye çeviren bir felsefe taşı sayılıyor.

Beşincisi şudur: Buraya kadar yazılanlar yanlıştır. Siyasal, teknolojik, tarihsel ve coğrafya değişmelerinin Türkiye'nin stratejik önemini değiştirmediğini söylemek, yanlış oluyor. «Biz» Türkler için, Türkiye'nin stratejik önemi hep değişiyor; dünyadaki tüm değişme ve gelişmeler Türkiye'nin stratejik önemini etkiliyor. Ancak «biz» Türkler için yalnız ve yalnız bir yönde etkiliyor; Türkiye'nin stratejik önemini artırıyor.

Politikacılara, aydınlara bakılabilir; Ekim Devrimi, Çin Devrimi, Nasır Devrimi ve yakın tarihin kaydettiği tüm devrimlerin sanki bir amacı var, Türkiye'nin stratejik önemini artırıyorlar. Yakın zamanda İran Devrimi, Afganistan Devrimi ve tüm gelişmeler, sanki yalnız ve yalnız Türkiye'nin stratejik önemini artırmak için yapılıyor.

Türkiye'nin stratejik önemi yok; bir sanrı var.

Türkiye'nin stratejik önemi, bir illüzyondur. Varlık nedeni, Türkiye'de polisiye ve ütopya geleneğinin yokluk nedeni ile aynı oluyor. Ütopya, aklın, toplum düzenine sınırsız, ancak ayrıntılı bir biçimde uygulanması olarak ortaya çıkıyor. Polisiye, aklın, ölüm-yaşam ikilemine, son derece sınırlı ancak ayrıntıları ön plana çıkara-

rak uygulamak oluyor. Her ikisinde de hem akıl yöntemlerinin önemli ölçüde gelişmiş olması ve hem de düşünme eyleminin büyük bir ayrıntı tutkunluğu biçiminde gerçekleştirilmesi gerekiyor. Engels, Robert Owen'ın yeni düzen-taslaklarındaki ayrıntı düzeyine hayranlığını yazıyor. Arthur Conan Doyle'un Sheriock Holmes'ı ise tümüyle, ayrıntıyı hor gören gözlerden kaçan ip uçlarını başlangıç alarak yola çıkıyor.

Strateji kavramı, çıkış noktası bakımından, hem gelişmiş akıl yöntemlerinin uzağına düşüyor ve hem de tümüyle ayrıntıyı hor gören bir bakış açısını yansıtıyor (*). Strateji, kosmosda iyice belirlenmemiş ve her zaman karşıtına dönüşebilecek kürelerin eğilimleri çıkarılamamış hareketleri üzerinde düşünmeye benziyor.

Herkes yapabiliyor; en çok Türkiye'nin köylerinde yapılıyor. Türkiye'nin köylerinde cami avluları stratejilerle dolup taşıyor. Başka dillerde benzeri olabilir; ancak «çarıklı erkân-ı harp» Türkiye'ye özgüdür, çarıklı kurmay subayı anlatıyor. Kurmay subaylar, strateji uzmanları olarak yetiştiriliyorlar.

Polisiye ve ütopya, aklın sınırlı ve sınırsız sınanmasıdır; strateji, vulgar aklın dar pratiği sayılabiliyor. Çok az bilgi gerektiriyor; mümkün olduğu kadar az bilgi ile karar vermek, stratejinin kabul edilen pek az ilkesinden birisini meydana getiriyor.

Strateji, savaşların ya da çok daha genel bir anlamla uyuşmazlıkların sanatı olarak anlaşılabilir. Grekçe general ya da paşa demek olan «strategus» sözcüğünden türemiştir; generallerin sanatı anlamına geliyor. Uyuşmazlık kesinlikle karşı tarafın varlığını ve karşı tarafın hareket planını bilmeyi, bir ön koşul sayıyor. Karşı tarafın eylem programı bilgisinden güven duymak hiç bir zaman mümkün olamaz; strateji değerlendirmelerde bilginin probabilistik niteliği kaçınılmaz olarak ortaya çıkı-

(*) Clausewitz, strateji için, «her türlü ihtimallerle dolu belirsiz bir alanı kapsar» diyor.
Carl von Clausewitz, Savaş Üzerine, İstanbul, s. 157.

yor. Komutan, karşı tarafın eylem programını bir olasılık dağılımı olarak ele almak ve bunlardan birisi hakkında karar vermek durumunda kalıyor.

Büyük Napoleon'un savaş eylemlerinin incelenmesinden doğuyor; strateji, On dokuzuncu yüz yılın başında yüksek prestijli asker Napoleon Bonapart'ın savaşlarının soğuk kanlı bir değerlendirmesinden çıkarılan ilkeleri kapsıyor. Bunlardan birisi, kütle ya da yoğunlaştırmadır; Napoleon savaşları, eldeki olanakları belli bir zaman ve belli bir noktaya yığarak sonuca ulaşıyor. Kütle ya da yoğunlaştırma ilkesi, doğası gereği, ayrıntıları bir kenara atmayı gerektiriyor.

Savaş, ayrıntıları olmayan bir serüvendir. Clausewitz'den beri savaşın, politikanın şiddet kullanılarak sürdürülmesi biçiminde algılanması, genel kabul görüyor. Şiddet de bütünü aydınlatmasının yanında ayrıntıları örtüyor. Şiddeti bir noktaya yığın olarak uygulamak ise pek çok az bilgiyle yetinebiliyor.

Taktik, tek tek muharebelerle ilgilidir; çarpışma alanında son derece net ve ayrıntılı bilgi gerektiriyor. Strateji, netlikten uzak, iyice tanımlanmamış ve çok zaman probabilistik bilgiden çok azı ile bir değerlendirme ve eylem programı çıkarabiliyor. Stratejide stratej, çok zaman kullandığı bilginin ayrımında bile görünmüyor. Bu nedenle olmalı stratejinin kurucusu Cari von Clausewitz, «büyük komutanlar hiç bir zaman çok bilgili subaylardan veya alimlerin safından çıkmazlar; bunların durumları çoğu kez geniş bilgiler edinmelerine elvermemiştir» diyor[30]. Stratejinin bu yapısı, Türkiye'de köy camilerinin avlularında ve her zaman yoğun strateji tartışmaları yapılmasına neden oluyor. Genç kurmay subaylara ise aynı tartışmaları renkli kalemler ile renkli oklar çizerek yapmak düşüyor.

Almanya'nın askerî liderlerinden Kont von Schlieffen, burada yapılan çözümlemeyi, başka sözlerle anlatmaya çalışıyor. «Stratej doğuştan olur, sonradan yetişmez» diyor[31]. Von Schlieffen'in bu değerlendirmesi, bir yandan stratejinin en çok bir sanat sayılabileceğini ve diğer yan-

dan da bu sanatta doruğa çıkan yolun bilgiye değil doğuştan var olan yeteneklere bağlı olduğunu anlatıyor. Bu anlatım da «ümmi» sözcüğünü akla getiriyor. Sözcük, «ümm», ana sözcüğünden geliyor, anadan anlamını taşıyor; ancak aynı zamanda ve öncelikle bilgisiz insanı anlatıyor (*). Kuşkusuz ve şimdiye kadar yapılan çözümleme ile tutarlı bir biçimde, doğuştan yeteneklere bağlı bir yükseliş, bilgisizliği de içermiş oluyor.

Türkiye'nin stratejik önemine inanmanın temelinde bilgisizlik var. Bu kadar değil; Türkiye'nin köy camilerinin avlularında yapılan bitmez-tükenmez strateji tartışmaları yalnız savaşlarla sınırlı kalmıyor. İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilâf ya da Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti veya İsmet Paşa ile Adnan Menderes arasındaki uyuşmazlıklar da Kuran yolu ile gelmiş bir Aristotales mantığı içinde, geniş anlamda köy strateji derslerinin ünitelerini oluşturuyor. Köylerde ve kasabalardaki «Çarıklı Erkân-ı Harp» türü, bu derslerden yetişiyor. Çoğu okuma-yazma da bilmeyen bu çarıklı kurmaylar, kapalı yerleşme birimlerindeki siyasal kararları etkilemede pek çok önemli sayılıyor.

Bir soru geliyor; Türkiye'nin stratejik önemi olduğu konusunda yüz elli yıldan uzun bir zamandır süren bu inanç yalnızca bilgi kuramı çerçevesi içinde ve akıl yöntemlerinin gelişemediği bir ülkede vulgar bir akıl uygulamasının sonucu ve alanı olarak kabul edilebilir mi? Yalnızca boş zamanları geçirme içgüdüsünün bir sonucu gözüyle ele alınabilir mi? Alınamaz. Türk insanını ve bu arada Türk aydınını kafasının içine sokulan ya da sokulmayanlarla algılama alışkanlığı içinde kuşkusuz böyle algılanabilir; ancak Aydın Üzerine Tezler'in yöntemi çerçevesinde, tarihsel ve eylemsel planda dayanaklar bulmak gerekiyor.

Aydın Üzerine Tezler'in başlangıç kitabına dönmeye

(*) Ümmi, anasından nasıl doğmuş ise öyle kalıp okuma yazma öğrenmemiş.
Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, s. 1356.

gerek yok, hatırlatmakla yetinebiliyorum: Türk Aydını Tercüme Odası'nda doğdu. Tercüme Odası ise Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinin başlarında bir zorunluluk olarak ortaya çıktı. Dil bilmek, dış dünyaya bakmak, Tercüme Odası kuruluncaya kadar Osmanlı Toprakları içinde Osmanlı yurttaşı olan, ancak Türk ve müslüman olmayan halkların bireylerinin tekelinde kalıyordu. Tercüme Odası dil bilen yurttaşlar yetiştirmek isterken, aynı zamanda aydın ocağı oldu; yeni insanı ve aydınları yetiştirdi.

Tercüme Odası, giderek Dışişleri Bakanlığı'na dönüştü. Tercüme Odası'ndan yetişenler bu yeni bakanlığın bürokrasisini ve çok zamanda başını meydana getirdiler. Buraya kadarı biliniyor ve bir tekrardan daha ötesini anlatmıyor; basit, ama düşünmeyi başlatabilecek eklemeler var. Tercüme Odası'ndan gelişen Dışişleri Bakanlıkları'nın başları, giderek başvekil oldular. Reşit, Ali ve Fuat, önce dışişleri bakanı ve sonra de çok kez başbakan koltuğuna oturdular.

Savaş, politikanın şiddet kullanılarak sürdürülmesi ve sürpriz ise stratejinin en çok kabul gören ilkelerinden birisi oluyor. Şiddetin sürprizli gerçekleşmesi, savaşın sonucunu sağlayabiliyor.

Nedir, savaşın sonucu? Savaşın sonucu, karşı tarafa, bir başka iradeyi anlatmak ve kabul ettirmek değilse, başka ne olabilir? Buradan şu çıkıyor: Sürprizli şiddet anlatımı kolaylaştırıyor.

On Dokuzuncu yüz yılın başı, aydınlanma çağına mirastır; risk almış ve hep kendisini yaşamla sınamış bireylerin anlamaya olan aşırı tutkusu (*), On Dokuzuncu

---

(*) Faust, böyle bir insanı simgeliyor; anlamaya doyamıyor. Anlama tutkusunun peşinde rüzgâra tutulmuş kâğıt parçası türünden uçuyor; Faust, mutlu demek oluyor, anlamaktan başka mutluluk bilmiyor. Dünyada başka hazların bulunduğunu göstermesi için Mefisto ile iddiaya giriyor.

«Bir defa olsun tatmin edilmiş halde tembellik yatağına uzanabilsem, ölüm umurumda olmaz! Beni kendine beğendirecek tarzda riyakâr zevklerle iğfal edebilirsen, artık son günüm gelmiş olsan. Bu hususta bahse tutuşurum».

yüz yılın başında henüz etkinliğini sürdürüyor. Böyle bir ortamda anlatımın sürprizli şiddetle donatılmasına gerek duyulmuyor. Tekelci aşamada ise durum oldukça değişik; bireyin bütün hücrelerinin iltihaplanmış olduğu böyle bir dönemde anlatımı kolaylaştırmak bir yana anlamaya istek yaratabilmek için sürprizle gelen şiddet gerekli olabiliyor (*). Kontrast beyin üzerinde her zaman şiddet etkisi yapıyor.

Kontrast şurada: Bugün Türkiye'de dışişleri bakanlarının yapmadıkları tek iş, başbakanlık oluyor. Bugün Türkiye'de politikanın üst noktaları bir yana, çarıklı kurmaylar bile, başbakan adayları listesi yaparken bir dışişleri bakanını düşünmüyor; aklına gelmiyor. Bunda artık Türk dışişleri bakanlarının kişilik sergileyememesi yanında dışişleri alanında hareket özgürlüğünün son derece sınırlı olduğuna inanılmasının da etkisi var. Aslında bu iki neden birbirinden bağımsız değil; ikincisi, birincisini doğuruyor.

Dışişleri alanında özgürlük olmadığına inanılması, dışişleri mesleğini dejenere ediyor.

Türkiye'nin stratejik öneminin varlığına inanılması dış alanda tüm özgürlükleri ortadan kaldırıyor.

Kontrastı sürdürmek mümkün; geniş anlamda Tan-

«Ver elini öyle ise. Eğer o ana 'dur geçme, ne kadar güzelsin' diyecek olursam, beni artık zincire vurabilirsin. O zaman helâk olmaya razıyım. Artık ölüm çanlarım çalabilir. Sen de hizmetini bitirmiş olursun. Artık saat vurabilir, yelkovan düşebilir, benim için vakit tamam olabilir».

Goethe, Faust, s. 59.

(*) Sanatın her türü ayrı bir anlatımı veriyor. Sanatın anlatım işlevi, tiyatroda daha açık ve doğrudan kalıyor.

Bertol Brecht'ten bir aktarma yapabilirim; her tür anlamada, recognition'ı böyle çeviriyorum, şiddet bulunması gerektiğini söylüyor. İsteyenin özel çeviri yapabilmesini sağlayabilmek için İngilizce aktarıyorum.

«Spectator and actor ought not to approach one another but to move apart. Each ought to move away from himself. Otherwise the element of terror necessary to all recognition is lacking».

Brecht on Theatre, New York, 1964, s. 26.

zimat döneminde başbakanlığa dışişlerinden gidilmesi, Birleşik Krallık'ı hatırlatıyor. En güçlü olduğu dönemde, İngiliz başbakanlar nerede ise bir kural olarak, dışişleri bakanlıklarından geliyorlar. Londra'da dışişleri bakanlığına bir başbakanlık stajı olarak bakmak mümkün (*). Şöyle de söylenebilir; Tanzimat dönemi Türkiyesi'nde ve en güçlü dönemlerinde Birleşik Krallık'ta yürütme yetkisini kullanmadan önce dış dengeleri ve buradaki özgürlük alanlarını sezmek gerekli görülüyor.

Tanzimat Türkiyesi ile gücünün doruğunda İngiltere, kalıpla döküm türünden birbirinin aynıdır; birisi dişi, diğeri erkek.

Kontrastı üç isimle sürdürebiliyorum: Kurtuluş Savaşı sonrasında, Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Dışşileri Bakanlığına geçen İsmet Paşa, başbakan oldu. İkinci Dünya Savaşı'nda Dışişleri Bakanları Şürk Saraçoğlu ile Hasan Saka da başbakanlık koltuğuna oturabildiler. Gayet anlamlı; Lozan öncesi ve İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye için dış dengeler ön plana çıkıyor. Burada özgürlük seziliyor. Yürütme bir sezgi birikiminden sonra ele alınıyor (**). Özgürlük döneminde devletler arası politikayı görmek, şiddeti sezmek oluyor.

Bütün bunlar gerekli bir hatırlatmadan sonra daha da açıklayıcı olabilir; Türk aydını dış faktörle yüklüdür. Uzatılmış bir yıkılma dönemi yaşayan Osmanlı Devleti'nde yabancı elçiliklerin oynadığı rol, başbakanların kendilerine ancak İstanbul'daki yabancı elçiliklerin baş tercümanlarını muhatap olarak bulmaya alışmaları, Türk

---

(*) Uluslararası dengelerde önemi azalmış bir Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher'ın başbakanlığı, önceliklerin değiştiğini de gösteriyor.

(**) Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal'da bir sezgi göremiyorum. Henüz oturduğu koltuğu bile algılayamamış görünüyor.

Turgut Özal'ı, selefi Donanma Komutanı'nın ve 12 Eylül'ün bir devamı sanıyorum.

Hücrelerine iltihap sıkılmış toplumları her tür başbakanla yönetmek mümkün olabiliyor.

insanında dış faktörü abartma eğilimi doğurdu. On Dokuzuncu yüz yılın ortalarından başlamak üzere, Türkiye'nin modernizasyon programlarına İstanbul'daki yabancı elçiliklerin sahip çıkar görünmeleri de dış faktöre bir de kurtarıcılık tonu ekledi.

Şimdi bir toplama yapılabilir: Osmanlı Dönemi'nin sonlarında uzatılmış bir yıkım sürecini yaşamak, dış faktörü abartmak, başarıyla taçlanamayan modernizasyon programlarını birbiri arkasına sıralamak, kendine güveni olmayan Türk insanında Osmanlı Devleti'nin neden daha önce yıkılmadığı sorusunu doğurdu. Bu soruya, çok geri bir soyutlama düzeyinde, aklın ve vulgar gerçekleşmesinde, bir yandan büyük devletler arasındaki denge hesaplarıyla ve diğer yandan da özellikle Osmanlı dönemi dışişleri bakanları ya da başbakanlarının manevra yetenekleriyle cevap vermeye çalışıldı. Bu cevap, yakın zamanlarda, Türkiye'nin stratejik önemi inancına dönüştü.

On Dokuzuncu yüz yıl sonlarına doğru yıldızı çok büyük ölçüde parlayan ve Alman Genel Kurmay Başkanlığına yükselen Von Moltke, genç bir subay iken savaş ve askerlik deneyimini İkinci Mahmut'un davetlisi olarak Türk ordusunda artırdı. 7 Nisan 1836 tarihinde Beyoğlu'ndan yazıp ülkesine gönderdiği bir mektupta şu çözümlemeyi yaptı: «Uzun zaman, Osmanlı egemenliğine set çekmek Avrupa ordularının ödevi olmuştu. Bugün ise Avrupa politikasının tasası bu devletin varlığını sürdürmesidir»[42]. Von Moltke'nin bu ifadesinin, Türkiye'nin stratejik önemi inancına dönüşen anlayışın ilk formülasyonu olduğunu sanıyorum.

Bu bir yeni olgudur; ilk kez yaşanıyor. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın ilerleyişini durdurabilmek için Batılı iki büyük devlet Fransa ve Birleşik Krallık'tan yardım istiyor. Karşılık bulamıyor. Birleşik Krallık, üstelik, Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana bir politikayı benimsemiş olduğunu çok yakın bir zamanda gösteriyor; 1820 yıllarının sonlarında Helenlerin bağımsızlığını ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmış topraklarda ilk kez bir bağımsız devletin kuruluşunu destekliyor. Bugünkü

Yunanistan'ın kurulmasında Londra'nın desteği önemli bir rol oynuyor.

İkinci Mahmut, Fransa ve Birleşik Krallık'tan yardım alamayınca Rusya'ya dönüyor, pek umutlu olduğunu sanmıyorum, yardım istiyor. Gerçekte cevap o kadar çabuk geliyor ki, Mahmut bir tuzağa düştüğü izlenimine kapılarak istediği yardımı kabul etmekte tereddüte düşüyor. In fact the reply of the Tsar's Foreign Minister was sa promp that Mahmoud -sensing a trap, hesitated to accept the proffered asistance[33]. 8 Temmuz 1833 tarihinde Türkiye ile Rusya arasında Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanıyor; Rus askerleri, İstanbul'un Asya yakasında mevzileniyor.

Birleşik Krallık büyük bir telâşa kapılıyor; On Dokuzuncu yüz yıl boyunca Rusya silâhlı kuvetlerinin tekrar İstanbul'a inmemesi, Londra'nın temel politikası oluyor (*). 1877 Savaşı'nda Türkiye'nin büyük yenilgisine karşın, Ayastefanos'a yerleşen Rus askerlerinin İstanbul'a girişini de İngiltere önlüyor.

Birleşik Krallık'ın bu telâşının Türkiye'nin stratejik önemi ile bir ilgisi yok; yalnızca büyük devletler arasındaki çıkar kavgasını ve güç dengesini yansıtıyor. İngiltere, tek başına, Osmanlı Topraklarını eline geçirebileceğine ihtimal vermiyor. Fransa ya da Rusya'nın da eline geçmesini istemiyor (**). Hünkâr İskelesi Antlaşması,

---

(*) «İngiltere, Akdeniz'de ve Asya'da, Çarlık Rusyası ile çetin bir çıkar mücadelesinde bulunurken, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni desteklemiş, daha doğrusu Rusya'ya karşı bir tampon devlet olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır».

Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e, Birinci Kitap, İstanbul, 1974, s. 38.

(**) «Akdeniz kıyılarındaki öteki devletlerin Babıali ile hemen hemen hiç bağlantıları yok. Eğer Fransa henüz bu memleketlerin en güzelini kendisi için alıkoymakta tereddüt ediyorsa bu, İstanbul'daki divandan daha çok St. James'deki kabineden (İngiltere Hükümeti) çekinmekte oluşundandır».

Beyoğlu, 7 Nisan 1836.

Feldmareşal H. Von Moltke, Türkiye Mektupları, İstanbul, 1969, s. 43.

zamanın iki sanayileşen büyük devleti Birleşik Krallık ve Fransa ile güçlenen Çarlık Rusyası arasındaki bu çekişmeyi açığa çıkarıyor. Türkiye ilk kez Batılıların Türkiye ile Kuzey komşusu arasında bir yakınlaşmaya son derece duyarlı olduğunu öğreniyor.

Hünkâr İskelesi Antlaşması, Türkiye'de, bir politikanın iki uzantısının yerleşmesinin başlangıcı oluyor. Bir: Kuzey komşusunun güneye inmesi Batı için bir kâbustur. Türkiye, Kuzey komşusuna yakınlaşıyor izlenimi vererek ya da Türkiye'ye yönelik bir Kuzey tehlikesi bulunduğunu yayarak her zaman Batı'nın ilgisini çekebilir. İki: Batı, Türkiye'nin Kuzey komşusu ile iyi ilişkiler geliştirmesine hiç bir zaman müsaade etmez.

Bu, bir politikadır ve 8 Temmuz 1833 tarihinden beri yaklaşık bir buçuk yüz yıllık bir zaman süresince pek az kesintiyle uygulanıyor. Kırım Savaşı, 77 Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Rusya'ya savaş açması, hep bu temel politikanın yakın tarihte uygulamaları oluyor. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalabiliyor; ancak, savaştan hemen sonra hiç bir belge ve kanıt olmaksızın Türkiye'den toprak ve üs istendiği kampanyasını başlatarak Truman Doktrini'ni hazırlıyor ve aynı politikayı bir kez daha uygulamaya koyuyor.

Bu, bir politikadır; Türkiye'nin stratejik önemi olduğu inancı ile hiç bir bağlantısı yok. Stratejide temel ilkelerden birisi, iyice tanımlanmış bir hedefin olmasıdır; strateji geliştirmede tek belirgin olan hedeftir, önem, bu hedeften çıkıyor. Daha açık olarak söylenebilir; bir eylem ya da toprak parçasına «stratejik önem» yüklemek, aslında bu eylem ya da toprak parçasının önemsiz olduğunu söylemeğe özdeş düşüyor. Çünkü, stratejik önem, doğrudan doğruya belirlenmiş hedeften türüyor; hedef değiştiği zaman, önem de değişiyor.

Hünkâr İskelesi Anlaşması'nın yapıldığı zaman kesitinde ve On Dokuzuncu yüz yılın çok büyük bölümünde önemli olan Türkiye topraklarıdır. Strateji kavramının ve tartışmaların belirsizliği içinde unutuluyor; Kuzey Afrika, Mısır, Suudi Arabistan, Yemen, bugünkü emirlik-

ler, Kızıl Deniz, Suriye, Irak henüz Türkiye toprakları içinde yer alıyor. Rusya'nın güneye inmesi, Türkiye topraklarından geçmesi ya da Türkiye topraklarını bir başka belirlenmiş hedef için kullanması değil, Türkiye'ye yerleşmesi demek oluyor. Türkiye ile ticaret, fazla abartılmamak koşuluyla ve Türkiye üzerinden geçen Hindistan ticareti, Birleşik Krallık ve Fransa için önem taşıyor.

Türkiye'nin stratejik önemi olduğu inancı, Hünkâr İskelesi'nden kalma bir On Dokuzuncu yüz yıl düşüncesi oluyor. Bu toprakların çok büyük bir bölümü, artık Türkiye'nin ve iradesinin dışına düşüyor. Ayrıca, Doğu-Batı ticaretinde, İstanbul ve Çanakkale Boğazları değil Suriye limanları daha önemlidir; buradan sonraki kara taşımacılığı Afrika'yı dolaşan deniz taşımacılığı ile rekabet etmek zorunluluğuyla karşılaşıyor. Süveyş Kanalı, bu rekabetin zorlamasıyla açılıyor (*). Süveyş Kanalı, Osmanlı Devleti'nden Türkiye'ye kalan toprak parçasının önemini daha da azaltıyor.

Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamanın önemi, köy camiinin avlusundaki tartışmalarla sınırlıdır; bunun dışında bir önem taşımıyor. Milyonlarca insan, Asya'dan Avrupa'ya ya da ters yönde bir kıtadan diğerine geçtiğini bilmeden geçiş yapıyor. Bu büyük toprak parçasının sanki boğazlardan başka bir bağlantısı yokmuşça, sanki aradaki uzun kara bağlantısı üzerinde yalnızca insan geçmez bataklık varmışça, İstanbul Boğazı'nı iki kıtanın tek bağlantısı ve Türkleri de bu bağlantının sahibi olarak göstermek, aklın vulgarizasyonu oluyor. Bayağı bir mantık sayılması gerekiyor.

Marmara Boğazları, Doğu-Batı ticareti için değil yal-

(*) Birleşik Krallık, uzun bir zaman, Süveyş Kanalı projesine karşı çıkıyor. Bunun yerine Fırat Nehri Projesini destekliyor. Fırat'ın İran Körfezi'ne bağlanmasıyla, Hindistan ticaretinin hem daha güvenilir ve hem de daha ucuz olacağını ileri sürüyor.

Frank Edgar Bailey, British Policy and the Turkish Reform Movement - A Study in Anglo-Turkish Relation 1826-1853, Oxford, 1942, s. 66.

nızca Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkeler için önem taşıyor (*). Türkiye'nin Boğazları aracılığıyla Asya ve Avrupa uygarlıkları arasında bir köprü ve bu nedenle ayrı bir öneme sahip olduğu düşüncesi ise yalnızca eksantrikleri ilgilendiriyor. Dünyada hiç bir politik akımın, iki uygarlığı bir köprü üzerinde birleştirerek bir melez uygarlık yaratma kaygısı olmadı. Batı, yeni uygarlığını, en azından, ticaret metaı ile dünyanın her yanına götürmek istedi. Emperyalizm, yeni malları götürme ve gittiği yerde atıl kaynakları sömürme çabasıdır. Bu çaba içinde ve zorla bir uygarlık aktarılıyor. Ne yazık, lokomotif ile kağnı arabasından melez bir taşıt ya da uygarlık doğmuyor.

Türkiye'nin stratejik önemi batıl inancını süslemek için eklenen Türkiye'nin «köprü» olduğu tezi yalnızca köy camilerinin avlularında ciddiye alınabilecek bir düşünce olarak kalıyor. Çünkü köprü, en çok köylü için önemlidir; köyler, çok zaman var olan köprünün yıkılmasıyla dünya ile bağlantısını kaybediyor. Köprü en çok köylü için önemli olmasının yanında en çok köylüler bir köprü sahibi olmaya önem veriyorlar.

Köprü kişiliksizdir. Köprü olmaya özenmek kişiliksizliği bir yaşam biçimi yapmakla özdeştir.

Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan çıkarılan dersin, Türkiye'nin stratejik önemi inancıyla bir ilgisi yok; ilk dersin temelinde, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya ve 1870 yıllarından sonra Almanya'nın Türkiye topraklarını paylaşmakta anlaşamamaları ve bunlardan birisinin Türkiye topraklarını kemirmesi ya da atak davranarak bir parça koparması halinde geriye kalanların buna tepki göstermesini içeriyor. Hepsi Türkiye topraklarını istiyor; yalnız bir-

(*) Otomotiv sanayiinin gelişmesi ve deniz trafiğinin tıkanması sonucunda Doğu-Batı arasında önem kazanan kamyon taşımacılığı Boğazlar üzerinden geçiş trafiğini yoğunlaştırdı. Ancak bu yoğunluktan türeyen önem bütün E-5 ülkeleri için geçerlidir. E-5 trafiğini Türkiye'nin stratejik önemine bir dayanak olarak kullanmak zor; Bulgaristan daha da önemli oluyor.

biriyle savaşı göze alacak kadar istemiyor (*). Büyük Devletler, Düvel-i Muazzama, Türkiye için, «benim olmayacaksa, olduğu gibi kalsın» politikasını geliştiriyorlar.

Türkiye bir hasta adamdır; emperyalistler ölümüne ve ölüm biçimine karar veremiyorlar. Bu nedenle yaşatacak kadar ilâç almasını istiyorlar. İlâç, reform programları oluyor.

Doğru cevaplar için doğru sorular gerekiyor. Osmanlı Devleti neden yıkıldı, sorusunun pek açılımlı bir soru olduğunu sanmıyorum. Açıklığa yönelen soru şöyle ol-

---

(*) «The attitude of the British Foreign Office with respect to Near Eastern affairs underwent a profound change in 1833. The event which marks this new interest on the part of the Foreign Secretaries, as well as a large portion of the British populace, was the crisis of 1833, in particular the signing of the Treaty of Unkiar Skelessi between Russia and Turkey by which the Ottoman Empire virtually became a protectorate of great Russian State».

«The policy of watchful guidance for Turkey's territorial integrity which was pursued for more than twenty years after 1833 is explained in large measure by the fact that the British peoble recognized the real importance of Turkey to their economic prosperity and to their access to India».

Frank E. Bailey, ibid., s. 39-40 ve 64

«Pendant des siècles, la Turquie a été pour les grandes puissances de l'Europe, non pas précisément un camp de bataille, mais un terrain de competition et de discorde. Selon les previsions de quelques hommes politiques, elle devrait le rester jusqu'a sa mort, c'est -à- dire jusqu'au dèmembrement complet et definitif de l'Empire ottoman».

«Avant de décider la 'liquidation' de l'Empire ottoman, on fera bien de s'entendre sur la façon de le remplacer, soit en Europe, soit en Asie».

Maurice Pernot, la Question Turque, Paris, 1923, s. 221 ve 222.

«Bu dostluk ve koruyuculuktan İngiltere, XIX. yüz yılın sonlarına doğru vazgeçer. Osmanlı İmparatorluğu'nu korumak yerine, onu parçalamaya yönelir. Osmanlı Devleti'ni bırakıp, Rusya'nın dostluğunu sağlamaya çalışır».

Doğan Avcıoğlu, Millî Kurtuluş Tarihi, op. cit., s. 39.

malı: Neden bu kadar uzun yaşadı? Neden can çekişmesi bu kadar uzun sürdü?

Türkiye'nin stratejik önemi inancı, doğru sorulmamış bir soruya, verilen geri ve korkak bir cevaptır. Doğru soruyu sorabilmek de bir yürek işidir; hasta adam can çekişirken, evinin köşe başında olduğunu söyleyerek yaşayacağına inanmak, hastalığın bütün toplumsal vücuda yayıldığını anlatıyor.

Hastalık yayılıyor; vücuttan kafalara geçiyor. Fuat Paşa, Fransa Büyükelçisi Thouvenel'e, «Siz, bizi çabuk kırılıp dağılacak mı sanıyorsunuz?» diye soruyor. Cevabı, yine Fuat Paşa veriyor: «Yanlışınız var. Sağlamlığımız sizin ordularınıza dayanıyor, onun için uydurma değildir»[34]. Bir dışişleri bakanı ve başbakana, bir halka ve bir aydın takımına bu inancın yerleşmesi kadar acı ne olabilir?

Türkiye'nin stratejik önemi inancı, aşağılık kompleksi ile iç içe gelişiyor.

Namık Kemal, İbret'in ilk sayısında, Haziran 1872 tarihinde yazıyor: «Rusya Sivastopol'u tahkim ediyormuş. Mancınıkla kaldırıp da üzerimize mi atacak?»[35]. Kemal Bey, katıksız bir Russofob'tur; bütün yazılarında bir Rusya tehlikesi ve Rusya düşmanlığı yer alıyor. Ekliyor: Rusya, «şimdi Avrupa üzerinde olan teşebbüsatını vakti müsaide talik etti; Asya ile uğraşıyor, İstanbul'a değil Hind'e gidiyor». Russofob Kemal Bey, Rusya tehlikesinin azaldığını haber veriyor.

Peki neden? Kemal Bey'in cevabını aktarıyorum: «Buna en büyük sebep ise Bismarck Hazretlerinin dehşet-i vücududur. Bu zat, bayağı hiçbir şey altında ezilmemek şanından olan efkârı beşere bir barı giran oldu. Âti gibi yapacağı bilinmez, zaman gibi önüne durulmaz bir hale geldi. Buralarda 'bakalım felek ne yapar?' denildiği makamda Avrupa'da 'bakalım Bismarck ne yapar!' deniliyor». Dış faktör karşısında eziklik söz konusu olunca ayrım ortadan kalkıyor; Kemal Bey, iç özgürlüklerde hedef seçtiği Fuat Paşa ile birleşiyor.

«Bu haysiyette bir adam meydanda, Avrupa dahili-

nin en kudretli olan kavmi onun elinde ve hele Fransa'nın felâketi ahiresi göz önünde iken Şark meselesi gibi cihanı medeniyette mevcut olan menafiin kaffesini doğrudan doğruya veya dolayısıyla tealluku zahir olan bir fitnei naimeyi uyandırmaya kim cesaret edebilir?» Açık; Doğu Sorunu'nun uygarlığın çıkar düğümlerinden birisi olduğu belirtiliyor, Bismarck ve liderliğindeki Almanya varken, bu düğüme kim dokunabilir, Kemal Bey bunu soruyor.

«Hasılı biz her vakit Avrupa'nın kefalet ve muavenetinden eminiz» (*). Türkiye'de adı yasağa çıkmış öncü aydınlardan birisi ve başta geleni Kemal Bey, kurtarmaya çalıştığı devletini Avrupa'nın kefaletinde sayıyor. Daha ileri de gidiyor. İbret'te bir başka yazısında «istikbalimiz emindir» diyor ve nedenini açıklıyor. «İstikbalimiz emindir: Çünkü bir zamandanberi bir dereceye kadar medeniyet aleminde saltanat sürmeye başladığı görülmekte olan muvazenei düveliye efkârının mabikilhayatı buranın istiklâlidir»[36]. Hem aktarılması ve hem de altı çizilmesi gerekiyor; Namık Kemal, Türkiye'nin stratejik öneminden değil, devletler arası dengeden, muvazene-i düveliye, söz ediyor. Ayrıca net bir biçimde, denizler ve boğazlardaki istihkâm kapasitesini, devletler arası dengenin dayanaklarından birisi sayıyor. Aktarıyorum: «Muvazene-i düveliye şimdiki halde ve bahusus deniz lâğımları malûm olan haysiyette bulundukça Avrupa'nın altını üstüne getirmek göze alınmazsa veyahut semavata bedava bir sefer etmeye merak olunmazsa sahillerimize yanaşılamaz». Türkiye sahillerine silâhlı bir tecavüzün

(*) Kemal Bey'e haksızlık yapılmasını istemiyorum; Kemal, bunu hem «iane» sayıyor ve hem de bunun sona ermesini diliyor.

«Hasılı biz her vakit Avrupa'nın kefalet ve muavenetinden eminiz. Şu kadar var ki gönüli iane ile yaşamayı istemez. Binaenaleyh bize göre muktezayı hamiyet kendimizi her kime karşı olursa olsun kendi kuvvetimizle muhafazaya çalışmaktır».

Mustafa Nihat Özön, Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İstanbul, 1938, s. 37.

bir Avrupa savaşına ve sonunda semavata bedava bir sefere, Kemal Bey büyük insan kaybını anlatmak istiyor, yol açacağına inanıyor.

Aydın Üzerine Tezler'de Türk aydınını eyleminin ürünü alıyorum. Aşağılık kompleksi yüklü devletler dengesi ve bunun çarpıtılmış kalıntısı Türkiye'nin stratejik önemi inancı, bu yöntemi bir kez daha somutlaştırmak olanağını veriyor. Hünkâr İskelesi Anlaşması, Osmanlı insanının ve münevverinin bir eylemidir; Mehmet Ali Paşa'nın ilerleyişi karşısında yardımdan uzak duran, daha önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan ilk kez bir bağımsız devlet, Helen Devleti, kuruluşunu desteklemiş olan Birleşik Krallık, 1833 tarihli Türkiye-Rusya Anlaşması üzerine aşırı telâş gösteriyor ve diplomatik sözcükle, Türkiye'ye yardım için Türkiye'ye yalvarıyor. İkinci eylem Kırım Savaşı oluyor ve Türkiye bir büyük savaşında, yakın tarihte ilk kez, istediği müttefikleri ve Batı'nın büyük devletlerini arkasından sürüklüyor.

Kırım Savaşı ve sonuca bağlayan Paris Anlaşması üzerinde durulması gerekiyor. Türk tarihinin bu büyük tahrifatı da düzeltilmeyi bekliyor. Bu savaşa artık, bir yanıyla Türkiye'nin bir Avrupa Devleti sayılması ve diğer yanıyla da romanesk Florance Nightingale öyküleriyle bakma alışkanlığını geride bırakma zamanı geldi, geçiyor. Ne yazık, burada yalnızca yeni bir değerlendirmenin ip uçlarını sunmak ve bununla yetinmek durumundayım.

Türk tarihçiliğinin Kırım Savaşı ile sonuç anlaşmasını tahrif ederek yazmasının nedenleri var; birisi, yakın tarihin en önemli askerî başarılarından birisi olarak görmek istiyor. Tarihi askerî zaferlerle dolu bir devletin, artık kahramanlarını Kanije, Plevne, Anafaratalar türünden hep savunma savaşlarından çıkarmak zorunda kalan bir ulusun, askerî başarılara susamışlığını ve en küçük başarıları abartmasını anlayışla karşılamak mümkün görünüyor. Ancak Türk tarih yazımının bu çarpıtması, yalnızca böyle bir susamışlıktan kaynaklanmıyor. İkincisi ve daha önemlisi, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine

de aktarılan dış politika eğiliminin tek olumlu dayanağı olarak duruyor.

Osmanlı Devleti'nin son yüz yılının dış politika hedeflerinden birisi, hep büyük devletlerle birlikte savaşa girmek oldu. Birinci Dünya Savaşı'na girişi, Enver'in omuzlarına sorumluluk verilerek, bir devlet politikası olmaktan çıkarılma çabalarını fazla ciddiye almamak gerekiyor. Kırım Savaşı'nda da Londra'da savaşa girmek yanlısı politikacılarla bunun karşıtları çarpışıyorlar, Kırım'a Birleşik Krallık'ın müdahale etmesini isteyenler kazanıyor. Her savaşta, üst düzey yöneticiler arasında, görüş ayrılıkları olur; Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye'nin girişi bir devlet politikası oldu.

Türkiye, Kırım Savaşı'nda, İngiltere'nin önlemek istemesine karşın, Rusya'ya savaş ilân etti ve arkasından İngiltere ile Fransa'yı sürükledi. Savaşın bitiminde imzalanan Paris Anlaşması'm da, devlet olarak varlığının bir Avrupa garantisine bağlanması biçiminde değerlendirdi Bu Anlaşma ile Türkiye'nin artık bir Avrupa devleti sayıldığı masalı buradan kaynaklanıyor; Türkiye'nin, Avrupa'nın büyük devletlerini koruyucu olarak kabul etmesini gizlemeye yarıyor.

Osmanlı Devleti artık ayakları üzerinde duramıyor; güçlü devletler ise parçalanmasında anlaşamıyorlar, bu nedenle ayakta tutmaya çalışıyorlar. Kırım Savaşı'nın çıkışında Rusya Çarı'nın Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını hızlandırmak istemesinin rolü var. Kırım Savaşı öncesinde Rusya Çarı, Birleşik Krallık'ın Moskova'daki temsilcisine artık Türk Ayısı'nın (*) ölmekte olduğunu ve cesedi kaldırmak için bir paylaşma ve sorumluluk planında anlaşılmasının zamanının geldiğini söylüyor. Birleşik Krallık ölümün yakın olmadığı cevabını veriyor.

(*) Ruslar için, Moskova Prensliği'nden beri ayı bir güç sembolüdür; güçlüye ve bu arada Türklere ayı diyorlar. Türkler'in Ruslar'a ayı demeleri de buradan geliyor, bir Türk buluşu değil. Batılılar da kullanıyor; Batı'da Kırım Savaşı yanlıları, bu savaşı başlatabilme kampanyalarını, Rus Ayısı'nın bir gözünü kör etme gereğine dayandırıyorlar.

Rusya'nın Türkiye'ye tutum ve bakışında hiç bir ayrılık yok: Her güçlü ya da güçlenen devlet, zayıf ve zayıflayan komşusunu ya parçalamak istiyor ya da koruyuculuğunu üzerine almayı planlıyor. Bu açıdan bakıldığında Rusya'nın Türkiye politikası ile İngiltere'nin Doğu Politikası arasında bir öz ayrılığı görünmüyor. Birleşik Krallık da, Türkiye'yi kendine bağlı tutmak ve bu olmazsa da parçalamak planını uyguluyor. Ancak zaman zaman her iki devletin Türkiye politikasında zaman aralığı ortaya çıkabiliyor; Rusya'nın parçalamak istediği zaman Büyük Britanya Türkiye'yi kendi koruyuculuğu altında korumak istiyor ve vice versa.

Rusya'nın güçlenmesi ve Ekim Devrimi'ne doğru bir ikinci sınıf emperyalist devlet oluşu, iki komşusu büyük devletin, Polonya ve Osmanlı İmparatorlukları'nın dağılması ve küçülmesine denk düşüyor. Rusya, bu iki büyük imparatorluğun küçülmesini hem hızlandırıyor ve hem de bundan pay alıyor.

Tarih, Bulgarlar Helenler ile Rusya arasında dostluk tohumları ekiyor. Aynı tarih, Türkler ve Lehler ile Rusya arasında ayrık otları dikiyor.

Rusya, Kırım Savaşı'ndan hemen önce Osmanlı toprağı Filistin'deki kutsal yerlerin yönetimi nedeniyle ortodokslarla katolikler arasındaki uyuşmazlıklara müdahale etmek, bu uyuşmazlıkta taraf olmak ve Osmanlı uyruğu ortodoksların koruyuculuğunu almak istiyor. Daha önce Türkiye-Rusya arasında imzalanmış olan Küçük Kaynarca ve Edirne anlaşmalarının buna olanak tanıdığını ileri sürüyor.

Küçük Kaynarca, Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarından hatırlanacak, Osmanlı tarihinin ilk ve çok ağır yenilgisi oluyor; On Sekizinci yüz yıl sonlarına doğru Türkiye'de modernizasyon çabalarının başlamasında Küçük Kaynarca Antlaşmasının utancının büyük rolü var. Helenlerin bağımsızlığı ve Türkiye İmparatorluğu'ndan ilk bağımsız devletin çıkışını belgeleyen Edirne Antlaşması, Türklerin kendine güvensizlik duymasında

çok büyük bir etkiye sahip; çağdaş aydının doğuşu ile aynı tarih kesitine düşüyor.

Mısır'dan Vali Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı tahtını tehdit yürüyüşüne çıkması ve Rusya Çarı'nın Hünkâr İskelesi Anlaşması ile Anadolu yakasına Rus askerlerini yığarak sultanı korumayı kabul etmesi gerçek bir dönüm noktası oluyor. Artık Türk yöneticilerine bir koruyucu ve doğmaya başlayan Türk aydınına da bir dayanak arama tutkusu girip yerleşiyor ve giderek bir kişilik olmaya başlıyor.

1853 yılı Nisan ayında, Lord Canning'in Londra'dan İstanbul'a büyük elçi olarak gelmesi, Büyük Britanya'yı koruyucu seçmek isteyen parti de büyük sevinç yaratıyor. Türkiye'de vulgar ilerici tarihin, zamanın Türk yöneticilerini Canning'in adamları olarak resmetmesine karşılık zamanın Türk yöneticileri de kendi adamlarının Büyük Britanya büyükelçisi atandığını düşünüyoriar. Canning, Londra'dan daha militan bir Türkiye'yi yaşatma politikasının şampiyonluğunu yapıyor ve zaman zaman Londra ve İstanbul saraylarının tanımadığı insiyatif kullanıyor.

İngiliz tarihçileri, Kırım Savaşı için, «savaşın çıkışındaki payımız ne olursa olsun», kişisel kahramanlıklar bir yana, Kırım Savaşı'nın tarihin utanç verici bir sayfası olduğunu yazıyoriar. Whatever our apportionment of responsibility for the war, except for individual heroism it makes an inglorious page of history[37]. Savaş, İngiliz ordusu için bir perişanlık olarak ortaya çıkıyor ve güçsüzlüğünü kanıtlıyor. Rusya ordusu ise perişanlıkta Büyük Britanya'yı geride bırakıyor (*). Türk Ordusu da, Kırım Savaşı'nda her cepheye iyi başlıyor ve sonunda kaybediyor.

Though this war has often been called unnecessary or fruitless, to his death Gladstone viewed it as one

(*) Kırım Savaşı Londra'da hükümetler değiştiriyor. Orduların savaş perişanlığı, dünyada ilk kez hemşireliğin bir meslek haline gelmesine yol açıyor. Rusya'da köleliğin ilga edilmesinde, Kırım Savaşı'nın Rusya'nın hiç de bir ayı kadar güçlü olmadığını göstermesinin etkisi hiç tartışılmıyor.

fought to vindicate the public law of Europe, while no modernit British war war more strongly desired by the people at large[38]. Bir cümle, İngiliz tarih yazıcılığının Kırım Savaşı ile ilgili olarak ortaya çıkardığı üç çizgiyi özetliyor. Bu savaşın gereksiz olduğu, yöneticilerin savaşa Avrupa düzeninin korunması açısından baktıkları ve bütün bunların ötesinde Birleşik Krallık'ta sokaktaki insanın, modern zamanlarda en çok Kırım Savaşı'nı istediği bir arada yazılıyor. Bunun bir nedeni var; 1848 İhtilâl dalgası, 1851 yılına doğru geri çekilirken yerini koyu bir gericilik salgınına bırakıyor. Dünyanın gericilik sağnağına tutulduğu bir dönemde Filistin'deki kutsal yerlerin yönetimindeki katolik papazlar ile ortodoks rahipler arasındaki sürtüşme, Batı Avrupa insanının en önemli sorunu olabiliyor.

Rusya, İstanbul'a Prens Mençikof başkanlığında büyük bir heyet gönderiyor. Lord Stratford Canning, Türkiye'nin barışa ihtiyacı olduğuna inanıyor ve Türkiye'ye Rusya'yı idare etmesini öneriyor; Türkiye'nin Küçük Kaynarca ve Edirne Antlaşması'nı teyid etmesinin bunalımı çözebileceğini düşünüyor. Türkiye ise geleceğini bir savaşa bağlamışa benziyor; Rusya ile savaş, İngiltere ile ittifak getirecek, böyle düşünülüyor.

Türkiye, Mençikof Kurulu'nun önerilerini reddediyor Londra'da panik havası esiyor. Büyük Britanya Hükümeti, donanmasına, Fransa ile anlaşarak, Çanakkale ağzında Beşike Koyu'na hareket etmesi ve beklemesini emrediyor (*). Rusya, katoliklerin yoğun bulunduğu Eflak-

(*) Tarih nasıl yazılır ve insanların düşünceleri değil de donanmaların ve orduların hareket tarihi üzerinde nasıl ayrılık olur; çok şaşırtıcı sorular var.

Türk tarihinin altını üstüne getirdiğim tezimi şakayla, alayla, şaşkınlıkla karşılayanlara, biraz da kuşkuculuğu tavsiye ediyorum. Türk tarihi ters yazılmıştır; düzeltmek zor olmuyor.

«Mençikof'un İstanbul'dan eli boş dönmesi üzerine Rusya, savaş ilân etmeksizin askerlerini Prut nehrini aşarak Buğdan'a soktu. Artık Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı açıkça harekete geçmişti. Bu sebeple, ortak bir İngiliz-Fransız donan-

Boğdan Eyaletleri'ne giriyor ve işgal ediyor. Fransa, Büyük Britanya, Avusturya, Prusya, harekete geçiyor; savaşı önlemek, zamanın Avrupa Politikası olarak beliriyor. Hazırlanan Viyana Notası, büyük ölçüde, statükonun korunmasını amaçlıyor; Çar kabul ediyor, Türkiye reddediyor. Türk tarih yazımının Stratford Canning'in dileklerini buyruk saydığını kaydettiği Türk vezirleri, Büyük Britanya büyükelçisinin itidal tavsiyelerini bir kenara atıyor.

Encyclopedia Britanica, Kırım Savaşı'nın bu aşaması için, The Turks had by now sensed that they could provoke a crisis and in the longrun obtain British and French support[39], Türkler bir bunalım yaratabileceklerini ve uzun dönemde de Britiş ve Fransız desteğini sağlayabileceklerini anladılar, diye yazıyor. Türkiye, Rusya'ya savaş ilân ediyor. Canning, Türkiye'nin bu savaşçı tutumunu daha da tahrik etmemek için, Londra'nın, Çanak-

---

ması 1853 Haziranı başında Çanakkale Boğazı dışındaki Beşike Koyu'na demir attı. Çar Nikola'nın hesabı yanlış çıkmış, İngiltere ile Fransa beraberce kendisine karşı harekete geçmişti».

Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih 1789-1960, 1973, s. 139.

İngiliz tarihçileri tersini yazıyor; önce Fransız-İngiliz Donanması'nın Beşike Koyu'na geldiğini ve sonra da Rus askerlerinin Eflâk-Boğdan'a girdiğini belirtiyor. Ancak tarihleri bırakıyorum, çok okunan ansiklopedilerden aktarıyorum.

«On June 2 the British fleet was ordered to Beşika bay, just outside the Dardanelles, where it arrived on June 13, to be joined by a French squadron next day. Nicholas I, determined to uphold Russia's position, on June 27 ordered the occupation of principalitalities of Moldavia and Walachia, and the Russian forces crossed the Prut on July 4».

Encyclopedia Britanica, Cilt 6, s. 760.

Büyük Britanya Donanması 13 Haziran günü Çanakkale önüne geliyor, bir gün sonra Fransız filosu katılıyor. Çar, 27 Haziran günü kuvvetlerine Eflak-Boğdan'ı işgal emri veriyor ve Rus kuvvetleri 4 Temmuz günü Prut'u geçiyor.

Eflak-Boğdan'ın işgali, İngiliz Donanması'nın Çanakkale önünde demirlemesinden sonra gerçekleşiyor. Savaş sırasında, Avusturya'nın bir ültimatomu üzerine, Rusya, Eflak-Boğdan'ı boşaltıyor.

kale kapısındaki donanmanın İstanbul'a getirilmesini emrini geciktiriyor, uygulamaya koymuyor. Savaş ilân etmiş olmakla birlikte henüz çatışma başlamamıştır; engellenebileceği düşünülüyor. Türkiye, Ruslar'ın işgalindeki Memleketeyn'e hücum ediyor. Rusya, Türkiye'ye savaş ilân ediyor ve Fransız-Büyük Britanya Donanması Boğaz'a iniyor. Rusya, Sinop önündeki Türk filosunu tahrip ediyor. Büyük Britanya ve Fransa, Türkiye savaşına katılıyor.

Kırım Savaşı, Türkiye'nin savaş politikasında bir somut doruk oluyor; Türkiye, geleceğini, büyük savaşlarda, savaşı kazanma şansı kesin görünen büyük devletlerle savaşmaya bağlıyor. Kırım'da istediğini elde ederken, 77 Savaşı'nda Rusya karşısında Batılı müttefiklerini bulamıyor, büyük bir yenilgiyle karşılaşıyor. 1870 Savaşı'nın galibi Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın da galibi olacağına inanıyor ve şansını Almanya ile birlikte deniyor, kaybediyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği karşısında ikiye ayrılmış Batı dünyası, Türkiye'nin karar vermesini güçleştiriyor ve Almanya ile Büyük Britanya safları arasında gidip geliyor (*). Bu kararsızlığını İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru gidermek için acele ediyor; yenik Almanya'ya savaş ilân etmekle birlikte yeni bir savaşın ateşli taraftarları arasına katılıyor. Kore Savaşı'na kadar sıcak bir çatışma bulamayınca Soğuk Savaş'ın en kızgın noktası olmaya adaylığını koyuyor ve Soğuk Savaş'ın acı meyvelerinden mümkün en büyük payı almaya özen gösteriyor.

Kırım Savaşı, Türk tarih yazıcılığında bir tahrifattır; düzeltme yönünde ip uçlarını dökmeyi sürdürüyorum. Kuşkusuz tahrifatın kökeninde, Türkiye'nin temel dış politika yönelişini maskelemek amacı yer alıyor. Soğuk Savaş'ın çıkışı ile Kırım Savaşı'nın oluşumuna Türkiye'nin katkısı, Tezler'e kadar, sürekli gözlerden uzak tutuluyor. Birisi

(*) Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında, İkinci Savaş sonrasından sonraki Türkiye'nin savaş arayışının çözümlemesi de yer alıyor.

Türkiye'nin stratejik önemini ve diğeri de Türkiye için devletler arası dengenin varlığını göstermede işe yarıyor. On Dokuzuncu yüz yıla ait Türkiye için devletler arası dengenin varlığı, Cumhuriyet döneminde ve özellikle Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin stratejik önemi inancına dönüşüyor.

Tezi yazıyorum: Türkiye'nin stratejik önemi inancı, en güçlü kapitalist devletin, Türkiye'de sosyalizmin kurulmasına izin vermeyeceği inancına özdeştir. Giderek dıştan çok içe yönelik etki için kullanılıyor.

Ütopya, aklın toplum yapısına uygulanmasını anlatıyor. Polisiye, tekelci aşamada, insan öldürme zanaatının akılcı çözümlemesi oluyor. Stratejik önem ise aklın bayağılaştırılmasıdır; hiç bir birikime dayanmıyor ve yöntemsiz bir düşünme çabasıyla sınırlı kalıyor.

Büyük korkular yaratmadan, stratejik önemi anlatmak imkânsız görünüyor.

Stratejik önem, ürkütülmüş aklın uzantısıdır.

Stratejik önem inancı, Türk aydınının fazlasıdır. Akılcı yöntemlerin gelişme eksikliğine dayanıyor. Ütopya ve polisiye geleneğinin eksikliğiyle stratejik önemin varlığı aynı kaynaktan geliyor.

Devam ediyorum ve Kırım Savaşı'na dönüyorum. Çarpıtma, süsleme ile birlikte ortaya çıkıyor. Maskelemek için, zaman zaman, süslemeye gerek duyuluyor. Kırım Savaşı, Florance Nightingale'i ortaya çıkarıyor ve hemşireciliğin İstanbul'daki kurucusu Florance Nightingale de Kırım Savaşı'nı süslüyor. Kırım Savaşı'nda Fransız ve İngiliz müttefikler ile Türkler büyük kayıplar veriyor. Yaralılar ve salgın hastalıkların kurbanlarıyla İstanbul, çok büyük bir hastahaneye dönüştürülüyor. Florance Nightingale adlı İngiliz kızı, hasta ve yaralı İngiliz subaylarıyla erlerine sağlık hizmetleri götürebilmek için yeni bir mesleği, hemşireliği de örgütlemek ve geliştirmek zorunda kalıyor. Birleşik Krallık'ta, İstanbul'daki özverili Florance'ın yönetiminde yaralı ve hastalara bakmak, asil kadın ve genç kızları saran bir moda ve yurtseverlik gösterisi oluyor; İstanbul'a akın ediyorlar.

Hastalara bakarken İstanbul'daki çok sayıda İngiliz subaylarıyla gece eğlenceleri de düzenlemeyi ihmal etmiyorlar. Mısır'dan gelmeye başlayan daha Batılı Mısırlı prens ve prenseslerin de katılmasıyla İstanbul'un yaşamını çok büyük ölçüde değiştiriyorlar. Buna Osmanlı sarayının kadın ve erkekleri ile yeni yetişen aydınları da katılıyor (*). İstanbul'a gece yaşamı ve yeni bir «ahlâk» geliyor.

Yalnız Florance Nightingale, yalnız Büyükdere ve Pera'daki gece eğlenceleri, balolar, yalnız bu balolara katılan, ancak henüz çubuk içmekten başkasını becerememeyen yeni aydınların, yeni Türk erkeklerinin arkalarından bıraktıkları tütün kokusunu giderebilmek için İngilizlerin evlerini en az üç gün havalandırma zorunda kalmaları mı? Yalnız bunlar mı, Kırım Savaşı'nın İstanbul'a bıraktıklarının yazımı?

Kırım Savaşı'nın yazımı, Türk tarihçiliğinin en büyük çarpıtmalarından birisidir.

Aktarıyorum: «İstanbul'daki Fransız Birliği Kumandanı General Larchey'in aracılığıyla Fransız Sefiri M. Thouvenal, Beyoğlu'nda bir polis karakolu kurma izni aldı. Jandarmalarımız birçok olayda faydalı oldular. Ama ne yazık ki yakalananlar daima elçiliklerine haber verilmesini istiyor, bu sefaretler de onları serbest bırakıyordu»[40]. Asil bir kadının Kırım Savaşı anılarından Fransızların İstanbul'da kendi jandarma örgütü ve karakolunu kurduk-

---

(*) Cevdet Paşa'nın bu gelişmelere çok kızdığı ve bunları ayıpladığı anlaşılıyor.

«Kırım muharebesi bize büyük bir ibret olup da kendimize çeki düzen vermek lâzım gelirken bir garip sefahat kapıları açıldı. Ötedenberi harem-i hümayun kadınları bir yere çıkıp gezmez iken ol vakittenberi arabaları ile her yere gider oldular. Diledikleri gibi sefahat eder oldular. Hele manzure-i hümayun olan Serfiraz Kadın pek ziyade aşırıp taşırdı. Etvar-u harekâtı namusa dokunur raddelere vardı».

Cevdet Paşa, Tezakir 13-20, Ankara, 1960, s. 8.

Saraylı Serfiraz Kadın, sevgilisi küçük fesli, Ermeni çalgıcı genci, kendisinden yüz çevirmesi üzerine öldürttü; elçilikler bunu bir diplomatik sorun yaptılar.

ları öğreniliyor. Ancak bir sömürgede söz konusu olabilir; Fransız jandarmanın gücü Türklere yetebiliyor, Türk olmayanları çeşitli elçilikler koruyor.

Sıra İngilizler'e geliyor; bunun için de Türk Genel Kurmayı'nın yazdığı tarihten aktarma yapmak gerekiyor. Yapıyorum: «Hükümet böyle sıkıntılı bir durumda iken İngilizler, 'Türk-İngiliz Mukavemet Ordusu' adı ile bir ordu kurulmasını önerdiler. Bu ordu için Osmanlı Devleti'nden 25.000 asker istenilmişti. İngiliz subaylarının nezareti altında yetiştirilecek olan bu ordu; İngilizlerin ısrarı üzerine, İstanbul'da kurulmağa başlandı»[41]. Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi'nden öğreniliyor; Türkiye'yi kurtarmak için Türkler'e müttefik yapılan İngilizler, önce Türkiye'de yeni ve kendi kumandanları altında bir ordu kuruyorlar. «Bu ordu için ayrılmış olan İngiliz subayları, Osmanlı subayları gibi sayılacaklardı». Böyle devam ediyor ve şunlar ekleniyor: «İngiliz subayları, kurulan bu orduyu mükemmel duruma getirinceye kadar İstanbul'da çalışmak istiyorlardı. Büyükdere'deki sefaret sarayı, İngiliz-Türk Ordusu'nun karargâhı olmuştu. Vilâyetlerden getirilen askerler, bunların emrine veriliyordu». Kırım Savaşı, Türk askerlerinin İngiliz subaylarının emrine verilmesine ve Türkiye'de Türk olmayan bir ordunun kurulmasına yol açıyordu (*). Kuruldu.

(*) Özel Ordu, daha sonra sorun oldu.

«Kısa zamanda sayısı 10.000 i bulan bu askerler, düzenli bir eğitim sayesinde iyi bir duruma gelmişlerdi. Fakat bir süre sonra disiplinsiz hareketlerin belirmesi yüzünden, bu kuvvetleri, Büyükdere'den kaldırmak zorunluluğu doğdu, ancak nerede kullanılacağı hakkında tereddütler belirdi. Bunları ne İngilizler ne de Osmanlılar, kendi birlikleri arasına sokmayı uygun bulmadılar. Sivastopol'un alınmasından sonra bunlar Kerç'e gönderildi. Topçusu Üsküdar'da kaldı. Süvarileri Büyükçekmece'ye gönderildi. Barış yapılıncaya kadar burada kaldılar».

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt 5 nci Kısım 1793-1908, Ankara, 1978, s. 463.

Yöntemle ilgili bir paranteze gerek duyuyorum: Yeni olan kaynaklar değil, kaynakların kullanımıdır. Fransızların özel jandarma karakolları, İngilizler'in özel ordu kurmuş olduklarını keşfetmek için yeni arşiv çalışmalarına gerek yok; bunlar var. Ancak, bu olgular mevcut tarih yazımının kullanımının dışında kalıyor; az okunan ya da az kullanılan metinlerde duruyor. İkincisi, bunları, ölü olarak durdukları yerlerden harekete geçirmek, bunları canlandırmak, bunları görünür hale getirmek, yalnızca başka bir bakış açısıyla mümkün oluyor.

Bilim, bir bakıştır.

Eğer bakış varsa, yeni olgular dizilmekte gecikmiyor; dondurulmuş olgular, harekete geçiyor.

Hareket etmeyen olgunun var olduğu netlikle söylenebilir mi?

Dizilen bir olguyu aktarmanın sırasıdır; bir Amerikan-Türkiye uzmanı, Roderic Davison, Kırım Savaşı sırasında İstanbul'daki Fransız ve İngiliz askerlerini, bir tür işgal, a kind of foreign occupation, olarak niteliyor ve bunu, aynı tarihlerde Commodore Perry'nin gemileriyle Asya'nın doğusunu Batı sömürgeciliğine açmasına benzetiyor (*). Hiç solcu olmayan bir Amerikan uzman, Kırım Savaşı'nı, Türkiye'nin işgali olarak nitelerken Türk tarih yazıcılığı, Kırım Savaşı sonucunda Türkiye'nin bir Avrupa devleti sayıldığını ileri sürerek, bu savaşı, Türk tarihinin onurlarından birisi düzeyine çıkarmaya çalışıyor.

(*) «The beginnigs of the later phase of the Tanzimat may as plausibly be found in 1854, the year in which the British and French became the allies of Turkey against Russia. Though most of the foreign troops went on to fronts first in Bulgaria and then in Crimea, the Turkish capital wast host to a kind of foreign occupation from 1854 to 1856, at about the same period when Commodore Perry's ships appeared in Edo Bay. Turkish ministers could not easily avoid the diplomatic pressures exerted on them by the ambassadors of their military allies».

Robert E. Ward-Dankwart A. Rustow, Political Modernization in Japan and Turkey, Princeton Unisity Press, 1968, s. 97-98.

Bir ülke nasıl «Avrupa Devleti» sayılıyor ve bu sayımı kim yapıyor? Bugün futbolda Avrupa Kupaları'nı düzenleyen bir kuruluş var; devletleri kıtalara göre hangi kuruluş ayırıyor? Köy camii avlusundaki tartışmaları tarih yazımına getirmenin göz alıcı örneklerinden birisi burada yatıyor.

Avrupa devleti sayılma masalından kıvanç duymak, bir sömürge insanı hazzıdır; Türkiye'nin sömürgeleşme süresince bir önemli adım, böyle bir masal ile maskeleniyor. Kırım Savaşı, hangi cepheden bakılırsa bakılsın Türkiye'nin sömürgeleşme süreci içinde bir önemli adımdır; bir başka cephe ile ilgili olarak iktisatçı Refii Şükrü Suvla'dan aktarıyorum. Tanzimat dönemi dış borçlanmalar üzerine yaptığı incelemede Profesör Suvla, şunları ileri sürüyor: «Osmanlı İmparatorluğu'na Garp memleketlerinin kredisinden istifade imkânını temin eden Tanzimat'ın vadedip bir türlü meydana getiremediği ıslahattan ziyade, 1854 Kırım harbi dolayısıyla Fransa ve İngiltere ile aktedilen askerî ittifaktır»[42]. Gayet açık; Türkiye'de dış borçlanma çığrı ve bununla birlikte Düyunu Umumiye adı altında Türkiye ekonomi ve politikasına ipotek konulması, Tanzimat'la ve vulgar çözümlemelerin pek abarttığı 1838 Türk-İngiliz Ticaret Anlaşması'yla değil, Kırım Savaşı ile başlıyor. Aktarma sürüyor: «Osmanlı İmparatorluğu yabancı krediden istifade imkânını - bu harpten sonra - derhal istismar etmiş, harp ve isyan masrafları, devamlı bütçe açıkları ve nihayet bizzat Düyunu Umumiye mürettebatı hep bu zahiren kolay ve külfetsiz yabancı istikrazlar hasılatıyla karşılanmıştır. İlerisi düşünülmeden daha ziyade 'yevmün cedit rızkun cedit' (yeni gün yeni rızk'tır, y.k.) prensibine uyulmuş ve 40-50 sene içinde harici istikrazlar bir çığ gibi büyümüştür». Türkiye, dış borçların cenderesi içinde, gerçekten yerinden kımıldayamayan bir ülke haline geliyor.

Borçlu, baş eğiyor.

Osmanlı Devleti, yükseliş döneminde kendisini tüm Avrupa devletlerinden çok üstün görüyor. Üstünlük, Osmanlı padişahının diğer krallara yazmış olduğu mektup-

larda çok açık olarak görülüyor; bu, Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında yazıldı. Diğer devletlere ikinci sınıf devletler olarak bakma, Osmanlı sarayında yabancı elçilerin kabul merasimlerinde de ortaya çıkıyor; elçilerin başlarına vurularak uygun selâm vermelerinin sağlandığı olaylar biliniyor. Osmanlı Devleti, güç kaybettikçe, güç kaybı yapılan anlaşmalarla belli oluyor, özellikle Karlofça Anlaşması'ndan sonra elçilere daha saygılı davranıyor.

Ancak On Dokuzuncu yüz yılın ortalarına yaklaşıncaya kadar, Osmanlı padişahlarının üstünlük iddialarında, diğer tüm devletleri kendisinden aşağı görmelerinde ve bunun sonucu olarak yabancı elçilere hakaret de içeren kabul törenleri düzenlemelerinde, özle ilgili, bir değişiklik olmuyor. Daha 1830 yıllarında Türk Ordusu'nda hizmet eden General Von Moltke, Türkiye mektuplarında, yabancı elçilerin Osmanlı Padişahları'nı görebilmelerinin, huzura kabul edilmelerinin ne kadar güç olduğunu kaydettikten sonra, şunları yazıyor: «Bu saadete erişen elçiyi iki kapıcıbaşı kollarından sımsıkı tutarak götürür ve iyice eğilerek reveranslar yapmaya mecbur ederlerdi. Elçiler padişaha nutuklarını söylerlerdi, fakat bunlar ancak bir kaç kelime ile tercüme olunurdu, bundan sonra da hediyelerini sunabilirlerdi. Haşmetli padişah vezirine, bir şeyler söylemesi için işaret ederdi, böylece de iş bitmiş olurdu»[43]. Yenilgiler ve yenilgileri kayda geçiren anlaşmalar, üstünlük duygusunu kemiriyor.

Daha sonraki yıllarda Feldmareşal Von Moltke, aynı mektubunda ekliyor: «Ta on sene önceye gelinceye kadar huzura kabul böyle, yahut pek az farklı olagelmişti. Yeniçerilerin yok edilmesinden sonra, yahut daha doğrusu Rusların Türklere, artık yenilmez olmadıklarını biraz öğrettiklerinden beri bu usul ortadan kalkmıştır, fakat padişahla temas bütün Avrupa hükümdarlarıyla olduğundan daha güçtür». Güçlük, Kırım Savaşı'ndan sonra tümüyle ortadan kalkıyor; üstünlük duygusu tüm bir dejenerasyona uğruyor.

Şimdi de Enver Ziya Karal'ın Osmanlı Tarihi'nden ak-

tarıyorum. Şöyle yazıyor: «Abdülmecid'e gelinceye kadar, Osmanlı padişahları yalnız nişan vermişler, fakat kendileri almamışlardı»[44]. Gerçek büyüklük vermek, ancak karşılığında almamakla özdeşleşiyor. Kırım Savaşı (*) nedeni ve sonucunda bu özdeşlik bozuluyor. Enver Ziya Karal'dan aktarmayı sürdürüyorum: «Padişahlar, Krallık hanedanlarına mensup kimselerin yaptıkları ziyaretleri de iade etmezlerdi. Abdülmecid, Kırım muharebesine iştirak etmek üzere İstanbul'a gelen Prens Napolyon'a ziyaretini Fransız elçiliğine gitmek suretiyle iade etmişti». Devamı da var. Kırım muharebesi vesilesiyle Fransa ile Osmanlı devleti arasında dostluk bağlarının sıkılaştırılması üzerine, Fransa İmparatoru, Abdülmecid'e Lejyon Donör ni-

---

(*) Kırım Savaşı, ne kadar bir Türk Savaşı oldu, sorulması gerekiyor. Cevaba katkıda bulunabilmek için Genel Kurmay tarafından yazılan Tarih'ten aktarma gereğini duyuyorum.

«15 Eylül'de Eskikale bölgesine çıkarma yapılmasına başlandı. Dört gün içinde 58,000 kişilik bir kuvvet ve bütün malzeme kıyıya çıkartılmıştı. Karaya çıkan kuvvetlerin 26,000 i İngiliz, 25,000 i Fransız ve 7,000 i Türk'tü».

«Karaya çıkan Müttefik kuvvetleri 19 Eylül 1854 günü Sivastopol'a doğru harekete geçmişti. 40,000 kişilik bir Rus Ordusu ise Sıvastopol yönünü kapayan Alma deresi güney sırtlarını tutmuştu».

«Bu savaşlarda Rus kaybı 7,000, müttefik kaybı 3,300 kadardı».

«Ruslar, 5 Kasım 1854 günü 33,000 kişilik bir kuvvetle İngiliz ve Fransız birliklerine taarruz ettilerse de yapılan muharebe sonunda fazla kayıp vererek çekildiler».

«Bu sırada müttefikler, Rumeli'deki Osmanlı Ordusu'nun Kırım'a geçirilmesini önerdiler. Osmanlı Hükümeti, istemiyerek bunu kabul etmek zorunda kaldı».

«1854 Aralık ayı ortalarından başlayarak dört ay içersinde 60,000 insan, 12,000 hayvan, 18 bataryalık bir Osmanlı Ordusu Varna ve Süzebölu'dan gemilere bindirilerek Görleve'ye çıkarıldı. Bu kuvvetler, burada Prekop berzahından gelen yolu gözetleyeceklerdi».

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü cilt, 5 nci Kısım 1793-1908, Ankara, 1978, s. 461-462.

Türk kuvvetleri, yedek güç olarak kullanılıyor.

şanını teklif etti. Abdülmecid de bu nişanı kabul etmede tereddüt göstermedi. Bu suretle de ilk defa olarak bir Osmanlı padişahı bir yabancı hükümdarın nişanını göğsüne taktı». İşte Türk tarih yazımının Türkiye'nin Avrupa Devleti sayıldığı safsatasını ileri sürerek kutsallaştırdığı Paris Anlaşması, böyle bir gelişmeyi sergiliyor. Paris Anlaşması ile Türkiye, Avrupa Devletleri'ne karşı sürdürdüğü üstünlük tutumunu resmen ve fiilen bırakıyor.

Bu görünürdedir; bir devlet eğer varlığını, devletler arası dengeye ve bunun dumura uğramış biçimi olan stratejik önem inancına dayandırıyorsa, devletler arasında eşitlik isteğinden de vazgeçmiş oluyor. Daha açık yazılabilir; üstünlük kompleksi hemen aşağılık kompleksine dönüşüyor.

Üstünlük kompleksi ile aşağılık kompleksi birbirini her zaman tamamlıyor. Türk Tarih Tezi ya da Güneş Dil Teorisi, Türkler için, bir üstünlük kompleksi olarak gösteriliyor. Aslında bir aşağılık duygusunu atma girişimi oluyor.

Kırım Savaşı sırasında İstanbul'u yaşayan bir asil kadın, şunları yazıyor: «Bugün Reşid Paşa Fransız Sefirini ziyarete geldi. Türk tarihinde ilk olarak bir sadrazam, bir sefiri ziyaret ediyordu» (*). Kırım Savaşı bir dönüş noktasıdır; devlet başkanlarının başlarını eğmeye başlamasını, başbakanların baş eğmeleri izliyor ve önünde baş eğilenler giderek değişiyor (**). Yirminci yüz yılın

---

(*) «Yine çok yakın bir tarihte bir vezir, sefirimize bir saygı ifadesi olarak bundan böyle resmî yazılarda ölmüş Hıristiyanlar için 'gebermiş' sözünün kullanılmayacağını söylemiş».

«Hakikaten herşey çok değişti. Türkler daha anlayışlı oldular».

La Baronne Durand de Fontmagne, Kırım Harbi Sırasında İstanbul, İstanbul, 1977, s. 193 ve 194.

(**) Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini önlemek için baştercüman önünde eğilmek gerekiyor.

«Bunun için Vükelâ Meclisi adına Hariciye Nazırı Rifat Paşa, İngiliz Büyükelçisinin ziyaretine gelerek, elçilik baştercümanı Fitzmaurice'in mebuslar heyetine katılmasını istedi.

başına doğru, artık önünde baş eğilenler elçilik tercümanları oluyorlar ve bunu iş adamları ve banka müdürleri izliyor (*). Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı dışa karşı güvenle bir onurlu davranış Soğuk Savaş ile birlikte öne sürülen Türkiye'nin stratejik önemi inancıyla yeniden kesintiye uğruyor ve aynı merdiven inişi tekrarlanıyor.

Bu bölümün sonuna yaklaşıyorum.

Yönetici sınıfların çarpıtması başkadır; bu çarpıtmayı Türk aydınının içermesi için ayrı nedenler gerekiyor, var. Kırım Savaşı'nı sonuçlandıran Paris Anlaşması ile yenilikçi Türk aydını yenilik programları için bir dayanak belge bulduğunu düşünüyor. Avrupa, Türkiye'nin henüz parçalanmasında karara varamadığı için yaşatacak ölçüde modernizasyon çabalarının destekçisi görünmeyi tercih ediyor (**). Paris Anlaşması, bir adım daha atarak,

---

Hükümet böyle bir yardımı isterken şunu düşünüyordu: Meşrutiyete karşı bir saldırı olmadığına bir yabancı ve özellikle bir İngiliz tanık olursa, Hareket Ordusu için bir iddianın daha inandırıcı olması ihtimali vardı».

Sina Akşin, 31 Mart Olayı, Ankara, 1970, s. 120.

(*) Artık Türkiye Bakanlar Kurulu Başkanı, resmen çağrılmadığı başkentlerde, üçüncü sınıf iş adamlarıyla görüşmek üzere kendi başkentini bırakabiliyor.

(**) Zamanın Büyük Britanya Büyükelçisi Stratford Canning'in biyografisinde, Türkiye'nin yenilik programları ilâç olarak değerlendiriliyor.

«İngiliz Elçisi, ilâçları çoğu zaman acı kaçan, iyi bir doktordu. Tam dozlu ilâçlar o zamanki Türk devlet adamlarının anlayışlarına pek uymuyordu ve Türkiye'de yapılması gereken devrimler üzerinde konuşmaya başladığı zaman, doktorlarının öğütlerini hiç de hoş karşılamıyorlardı».

«Canning, Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupalılaştırmak suretiyle ayakta tutma emelindeydi».

«Türkiye'yi kendi rağmına bile olsa kurtarma kararındaydı».

Stanley Lane-Poole, Lord Stratford Canning'in Türkiye Hatıraları, Ankara, 1959, s. 99 ve 101.

İstanbul'da aynı zamanda Büyükelçi olarak bulunan M. Thouvenel de şöyle konuşuyor: «Türkler boş yere çok acı şurup ve ilâç içmiş bir hastaya benziyor, artık ağzına hiçbir şey almak istemiyor».

bunlardan birisini, Islahat Fermanı'nı, anlaşma maddelerinden birisi yapıyor (*). Böylece, yenilikçi Türk aydını için Paris Anlaşması her türlü giysisinden soyunarak Türkiye'yi yenileştirme çabalarının önemli bir dayanağı haline geliyor.

Türkiye'nin bir Avrupa Devleti sayılması masalı, bir önemli yenilik programını, bir uluslararası anlaşmanın maddesi haline getirilmesini anlatıyor. Türkiye üstünlük iddialarını atıp, ikinci sınıf bir Avrupa Devlet sayılmayı büyük bir kıvanca çevirmeye başlıyor.

Bunun hangi sınıftan olursa olsun bir Avrupa Devleti sayılma anlamına gelip gelmediğini yeniden tartışmak gerekiyor. Genel Kurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi tarafından yayınlanan Tarih'e bakılabilir; aktarma yapmak zorunluluğu doğuyor. Önce artık bir klişe sayılabilecek inanç yazılıyor: «Paris Antlaşması için Devletler 25 Şubat 1856'da Paris'te toplandılar. Paris Kongre-

---

La Baronne Durand de Fontmagne, Kırım Harbi Sırasında İstanbul, İstanbul, 1977, s. 47.

Türkiye «hasta adam» sayılınca yenilik programları da «ilâç» oluyor.

(*) Paris Anlaşması'nın dokuzuncu maddesi şöyle yazıyor

«Padişah Hazretleri, tebaalarının refahı için sarfetmekte oldukları devamlı himmetleri yolunda din ve ırk farkı gözetilmiyerek, cümlesinin durumunu ıslah edici olmakla beraber İmparatorluğu'nun hıristiyan halk hakkında inayetkâr niyetlerini teyit eden bir yüksek ferman ihsan buyurmuş olduklarından ve bu hususta olan asil düşüncelerine bir delil göstermek istediklerinden müstakil iradelerinden sadır olmuş olan işbu yüksek fermanının Paris Antlaşması Devletleri'ne tebliğini tensip buyurmuşlardır».

«Paris Antlaşması Devletleri, bu tebliğin yüksek değerini isbat ve teyit ederler. Şurası kesin olarak kararlaştırılmıştır ki bu tebliğ Padişah Hazretleri'nin ne kendi tebaasiyle olan hükümdarlık işlerine ve ne de Devletlerinin iç işlerine ayrı ve birlikte olarak müdahale etmek için hiçbir halde Paris Muahadesi Devletleri'ne bir hak ve selâhiyet vermeyecektir».

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi Cilt VII, Ankara, 1977, s. 6.

si'ne Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa ve Piyemonte'den başka Avusturya ve Prusya da katıldılar. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk defa olarak devletler arası bir kongreye Avrupa devletleri ile eşit haklara sahip olarak katılıyordu». Burada, daha teknik yazımlarda, Avrupa Devleti sayılma iddiası bir Avrupa Kongresi'ne katılma olarak ifade ediliyor. Eşitlik iddiasını tartışmak gerekecek; yapılıyor.

Tarih'ten hemen izleyen paragrafı da aktarıyorum: «Paris Barış Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne en büyük kazancı, Avrupa devletleri topluluğu içine girmesi, topraklarının ve bağımsızlığının garanti altına alınmış olması idi». Şimdi sormak gerekiyor; bağımsızlığı ve toprakları başka bir devlet tarafından garanti edilmiş bir devlet, nasıl olur da garantör devletlerle eşit sayılır? Türkiye'nin varlığını bir Avrupa Devletleri tayfasına garanti ettirmesini, kendisinin Avrupa sayılmasıyla eşit tutmasını, ulusal onur açısından yüz kızartıcı buluyorum. Bir ülkenin toprak ve bağımsızlığının güvencesi halkının gücü ve özverisi olmalıdır; bağımsızlık onuru bunu gerektiriyor.

Tarih'ten aktarmayı sürdürüyorum. «Diğer Devletler'e göre en büyük kazanç, Rusya tarafından bozulmak istenilen devletler dengesinin tekrar kurulmasıdır» (*). Hepsi bu kadar olmalıdır; Kırım Savaşı, Türkiye'den çok bir devletler arası dengenin kurulması için önemli sayılıyor.

Devletler arası denge ne demek ve ne kadar sürüyor? Bu soruya, Türkiye'nin stratejik önemi inancını da kapsayacak bir biçimde, bir cevap verebiliyorum: Bir ömür sürmüyor. Devletler arası denge, değişiyor. 1856

(*) «İki tarafın Karadeniz'de tersanesi bulunmaması kaydının antlaşmaya girmesi, Avrupa ve özellikle İngilizler için büyük önem taşımaktadır».

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt 5 nci Kısım 1793-1908, Ankara, 1978, s. 466.

yılında Paris'te kurulan denge, yirmi yıl içinde iflâs ediyor; yirmi yıl sonra İstanbul'da toplanan bir başka uluslararası kongre nedeniyle Türkiye koruyucu sağlayabilmek için top atışlarıyla Türkiye'nin ilk anayasasını ilân ediyor. Olmuyor. Rusya, Türkiye topraklarına doğru ilerlerken yeni bir denge doğduğu için ve Avrupa Devletleri artık Türk Ayısı'nın parçalanmasında bir sakınca görmedikleri için, 1856 yılında verilen garantinin kâğıt üzerinde kalışı yaşanıyor. Osmanlı yöneticileri, Paris Antlaşması'ndan yirmi yıl kadar sonra, Kırım Savaşı'nda olduğu türden arkasından güçlü Avrupa Devletleri'ni sürükleyebileceği inancıyla Rusya'ya savaş ilân ediyor. Bundan sonrasını, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan Tarih yazıyor: «Osmanlı Devleti, Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerden yardım istedi. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin desteklemesine rağmen, Rusya'ya karşı harekete geçmedi; yalnız Rusya'dan, İstanbul'u işgal etmeyeceğine dair söz aldı». Hepsi bu kadar; Osmanlı Devleti için garanti, yirmi yıl sonra İstanbul için garantiye dönüştü (*). Dengeler değişince garantiler düşüyor.

Bir anlamda hepsi bu kadar olamıyor; Silâhlı Kuvvetler Tarihi'nden edebiyat tarihine geçiyor. Bunu daha önemli sayıyorum; çünkü aydının düşüncesini, içgüdülerini, ne yazık, teknik ve ayrıntılı çalışmalardan daha çok, romanlarda, öykülerde, fıkra yazılarında bulmak mümkün oluyor. Yeni takvimle 77 Savaşı ve eskilerin kullandığı sözcüklerle 93 Savaşı'nda Türkiye, güvendiği müttefiklerinin kendisini yalnız bırakmasının da sonucunda, Rusya karşısında çok büyük bir yenilgiye uğruyor. Rusya kuvvetleri Yeşilköy'e, Ayastefanos'a, geliyor ve kamp kuruyor. İstanbul'a girmesini önleyecek bir Türk direnişi yok. Gerisini, İsmail Habip Sevük'ün edebiyat tarihine bırakıyorum; aktarıyorum: «Rus mağlûbiyetinde Moskof

---

(*) Devletler arası denge ya da bunun vulgarize edilmiş türü olan Türkiye'nin stratejik önemi inancına güvenle bakanlar, Sevr Anlaşması'nın bile İstanbul'u Türkler'e bıraktığını unutmamaları gerekiyor.

orduları Ayastefanos'a kadar dayandılar; bir yürüyüşle İstanbul'u ele geçirmelerine, bizim taraftan mani olacak, hiç bir maddî kuvvet yoktu. Onu yaptırmayan, hatta Ayastefanos Muahadesi'ni yırttıran, onun yerine daha ehven ve elimizde hiç olmazsa Rumeli'yi kısmen bıraktıran Berlin Muahadesi'ni yaptırmış olanlar Avrupa devletleri idi. Şu halde Rusya isterse bir sıkışta bizim canımızı çıkarıverecek kadar azametli bir dev; Avrupa ise öyle bir devi bile durduracak müthiş bir kudretti. İşte Abdülhamit devrinin bütün harici siyaseti büyük devletlerle tekapu etmek siyasetine müstenitti»[45]. Abdülhamit'in yerine geçenler O'nun kadar şanslı olamadılar; Avrupa bir tarafta ikiye ayrıldı, kazanacaklarına kesin inandıkları bir safta, savaşa katıldılar. Yenildiler. Osmanlı Devleti son buldu.

Devletler arası denge düşüncesi Osmanlı Devleti'nin ölümüne çelenk koydu.

Birinci Büyük Savaş'ta kazanacak tarafı isabetle seçemeyen Türkiye, artık Türkiye Cumhuriyeti oluyor, İkinci Büyük Savaşı iki saf arasında mekik dokuyarak geçirdi. İkinci Dünya Savaşı'nda atom bombasının patlaması ve kazanacak tarafın içinde olmanın getirilerinden yoksun kalma, Türkiye'yi bir yeni savaş özlemine ve bu arada Türkiye'nin stratejik önemi inancına götürdü.

Türkiye'nin stratejik önemi, teknolojideki değişmelere, siyasal coğrafyanın yenileşmesine karşın, bir türlü bitmiyor. Ancak bu bölüm bitiyor.

Son olarak Profesör Frey'in araştırmasından söz etmek gerekiyor; Profesör Frey, Soğuk Savaş'ın ortasında Türkiye'ye, Ankara'ya gelerek «Türk Politikacı Eliti» üzerinde bir araştırma yaptı. Yumuşama döneminde yayınlanabilen bu araştırma ile Amerikalı Profesör, Türkiye içinde etkili kişilerin gelecek üzerindeki düşüncelerini saptamaya ve böylece Türkiye'nin Amerikan yanlısı tutumunun ömrünü ölçmeye çalıştı. Profesör Frey'in Türkiye değerlendirmesinden bir önemli paragrafı aktarmakta yarar görüyorum. «Today, as in the past centuries, her

proximity to Russia and her control over the Dardanelles and the Bosphorus give her a pivotal geopolitical positin. As the sole Near Eastern member of both NATO and CENTO, Turkey continues to act as a bridge between Europe and Asia»[46]. Türkiye'de köy kahvelerinde yapılan tartışmaların tüm argümanları Amerika Birleşik Devletleri'nin ünlü bir üniversitesinin araştırıcısının bir tek paragrafında yerlerini buluyorlar. «Bugün, geçmiş yüz yıllarda olduğu gibi, Rusya'ya yakınlığı ve Çanakkale Boğazı ile İstanbul Boğazı'nı kontrol etmesi, O'na, Profesör Frey Türkiye'yi anlatıyor, bir stratejik jeopolitik pozisyon sağlıyor. NATO ve CENTO'nun Yakın Doğu'lu tek üyesi olarak Türkiye, Avrupa ve Asya arasında köprü işlevini sürdürüyor». Eğer İngilizce «pivotal» sözcüğü de «stratejik» olarak anlaşılacak olursa, İngilizce metnin Türkçe çevirisi de yapılmış oluyor.

Amerikalı Profesör Frey böylece Türkiye'nin stratejik önemi ile ilgili tüm tekerlemeleri veciz bir biçimde ifade ettikten sonra eklemek gereğini duyuyor: «Bu düşünceler hâlâ önemli olmakla birlikte silâh teknolojisi ve dinleme aygıtlarında, monitoring devices, gelişmeler, çok uzak olmayan bir gelecekte Türkiye'nin salt askerî önemini muhtemelen azaltacaktır». Amerikan uzman, 1950 yıllarında Türkiye'nin askerî öneminin azalacağını tahmin ederken, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne yakın bir batırılması mümkün olmayan uçak gemisi, «unsinkable aircraft carrier», olarak değerlendirmeyi bir çarpıtma sayıyor.

1950 yıllarında Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye verdiği önemde bir artış görülüyor; inkârı mümkün değil. Peki bu önemin tümünün, Türkiye'deki vulgar düşünce türünden yalnızca askerî kaynaktan geldiğini ileri sürmek mümkün mü? Hiç sanmıyorum. İkinci Dünya Savaşı, faşizm ile demokrasi arasındaki savaşı geride bırakıyor ve yerini sosyalizm ile kapitalizm arasında bir mücadele alıyor. Bu mücadele her cephede yapılıyor; kapitalist yollarla ve Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı kalınarak da kalkınılabileceğini gös-

termek Batı için büyük önem taşıyor. Kemalist dönemde önemli mesafeler kaydetmiş bir Türkiye'yi İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve kapitalist ilkeleri saklı tutarak kalkındırmak ve bunu tüm az gelişmiş kapitalist ülkelere bir vitrin olarak sunmak Batı için stratejik sayılıyor.

İki sistem arasında sanayileşme yarışı bugün için eskisi kadar önemli görünmüyor. Kıbrıs çıkartması sonucunda Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo, Türkiye'nin öneminin çok gerilerde kaldığını belgeliyor. Ayrıca Afganistan ve Polonya gelişmeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bölgede büyük riskleri düşünemediğini ortaya çıkarıyor.

Türkiye'nin stratejik önemi inancı, içe dönük bir tutkudur: Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de bir sosyalist yönetime izin vermeyeceğini anlatmak için saklı tutuluyor. İleriden çok geriye yakışıyor.

Bir ülkede akıl ve ütopya geleneği yoksa, stratejik önem oluyor.

İKİNCİ BÖLÜMÜN NOTLARI

1 Aziz Nesin, Poliste, İstanbul, 1973, s. 192
2 Arthur Conan Doyle, The Complete Sherlock Holmes, Hamlyn, 1984, s. 84
3 ibid., s. 80
4 Ernest Mandel, Hoş Cinayet-Polisiye Romanın Toplumsal Bir Tarihi, İstanbul, 1985, s. 23
5 Bernard Thomas, Tarih Boyunca Polis Kışkırtmaları, İstanbul, 1985, s. 26
6 ibid., s. 242
7 Münir Süleyman Çapanoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, İstanbul, 1964, s. 74
8 ibid., s. 89
9 The Complete Sherlock Holmes, op. cit., s. 320
10 ibid., s. 324
11 ibid., s. 81
12 ibid., s. 327
13 ibid., s.325
14 Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, İstanbul, 1984, s. 24
15 ibid., s. 25
16 İbrahim Topçuoğlu, Neden 2 Sosyalist Parti, İkinci Cilt, İstanbul, 1976, s. 121-122
17 Dr. Çetin Yetkin, Siyasal İktidar Sanata Karşı, Ankara, 1970, s. 76
18 Aziz Nesin, Poliste, op. cit., s. 191
19 Aziz Nesin, Milliyetperver ve Vatanperver Kim? Ses, Yıl 1946, Sayı 9, 4 Aralık 1946, s. 1
20 Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım 1905-1950, İstanbul, 1968-1977, s. 278
21 Yusuf Ziya Ortaç, Bizim Yokuş, İstanbul, 1966, s. 258
22 Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 Yol, İstanbul, 1977, s. 149
23 ibid., s. 44
24 ibid., s. 39

25 Aziz Nesin, Suçlanan ve Aklanan Yazılar, Ankara, 1982, s. 47
26 Aziz Nesin, Ah Biz Ödlek Aydınlar, İstanbul, 1985, s. 95
27 Aziz Nesin, Halk Kâbesinin Kurulmasını Bekliyor, Ses, Yıl 1946, Sayı 6, s. 3
28 Aziz Nesin, Suçlanan ve Aklanan Yazılar, op, cit., s. 87
29 Aziz Nesin, Böyle Gelmiş Böyle Gitmez 1 Yol, op, cit., s. 354
30 Carl von Clausewitz, Savaş Üzerine, İstanbul, 1975, s. 153
31 Encyclopedia Britanica, Cilt 21, s. 290
32 Feldmareşal H. von Moltke, Türkiye Mektupları, İstanbul, 1969, s. 42
33 Frank Edgar Bailey, British Policy and the Turkish Reform Movement A Study in Anglo-Turkish Relation 1826-1853, Oxford, 1942, s. 47
34 La Baronne Durand da Fontmagne, Kırım Harbi Sırasında İstanbul, İstanbul, 1977, s. 47
35 Mustafa Nihat Özön, Namık Kemal ve İbret Gazetesi, İstanbul, 1938, s. 35
36 ibid., s. 31-32
37 K. Feiling, A History of England, London, 1950-1970, s. 908
38 ibid., s. 906
39 Encyclopedia Britanica, Cilt 6, s. 760
40 Kırım Harbi Sırasında İstanbul, op. cit., s. 65
41 Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı, Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, III ncü Cilt 5 nci Kısım 1793-1908, Ankara, 1978, s. 463
42 Refii Şükrü Suvla, Tanzimat Devrinde İstikrazlar, Tanzimat, İstanbul, 1940 içinde, s. 263
43 Feldmareşal H. von Moltke, Türkiye Mektupları, op. cit., s. 85
44 Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Cilt VII, Ankara, 1977, s. 104
45 İsmail Habip Sevük, Edebî Yeniliğimiz II, Lise Kitapları III Sınıf, İstanbul, 1932, s. 255
46 F.W. Frey, The Turkish Political Elite, Massachusettes, Camb., 1965, s. 3

İkinci Bölüm İçin Birinci Ek

Nazım Hikmet - Orhan Kemal - Kemal Tahir Üçgeni'nde

MEKTUPLARIYLA ORHAN KEMAL

«Şu satırları yazarken makinanın başında hırsımdan ağlamamak için kendimi zor tutuyorum. Günümüzün, çağımızın insanı patlatacak atmosferini romanlarına - hiç olmazsa - konu almayan, almasını beceremeyen, bu beceriksizliği idrak etmeyen, topyekun bir savaşa atılmayan aydının, aydınların suratına sıçayım. İtioğlu itler. Lâf ebeliğinden, şekil varyasyonlarından, ucuz ün peşinde koşmaktan öte bir bok yedikleri yok. Yaşar da, Kemal Tahir de yaşadıkları devirden, günlerden kaçıyorlar. Bunu anlamayan, anlamak isteyen eleştirmenlerin de suratına sıçayım».

Orhan Kemal
19 Nisan '59 tarihli mektup

Mektup bir edebiyat türüdür.

Yazılı sanatlar içinde şiire en yakın olanı, mektuptur.

Şiire en yakın edebiyat türü olması, konuşmanın yaratıcılığı ile yazmanın tutarlılığını bir arada verebilmesinden ileri geliyor. Konuşma içtendir; insanın derinliklerindeki çağlayan ile gökyüzünün uzaklıklarında parlayanın coşkusunu verebiliyor. Yaratmak için kesin coşku gerek;

buna birikmiş akıl ekleniyor, tutarlılık demek. Mektup, yazmada var olan tutarlılık ile konuşmaya yansıyan coşkuyu çerçeveliyor.

Mektup, sonsuz gökyüzünün yıldızlı parlaklığından gelen sınır tanımaz coşku ile insan kafası içine sığdırılmış akıl denilen bütünsellik arayışını bir araya getiriyor. Bu, «Benerci Kendini Niçin Öldürdü» romanındaki dizelerle, evrenin en mükemmel iki varlığının da, bir araya gelmesi demek oluyor.

«— Delikanlım!
iyi bak yıldızlara,
onları belki bir daha göremezsin.
Belki bir daha
yıldızların ışığında
kollarını ufuklar gibi açıp geremezsin...
Delikanlım!
Senin kafanın içi
yıldızlı karanlıklar
kadar
güzel, korkunç, kudretli ve iyidir.
Yıldızlar ve senin kafan
kâinatın en mükemmel şeyidir».

Bir edebiyat türü olarak biliniyor. Edebiyatta basitin içinde akla şaşkınlık veren derinlik ya da atomun içindeki uçsuz bucaksız dünya betimlenmek istendiği zaman mektup türü kullanılıyor. Varvara Alekseyevna ile Makar Devuşkin dış görünüşleri ile ne kadar yoksullar, vazgeçebilecekleri maddî zenginliklerle ölçüldüğünde özveri yetenekleri sonsuz sınırlı, limitte sıfır; ancak Dostoyevskiy, İnsancıklar'da bu iki insancığın insan derinliklerini mektuba döktüğü zaman, ortaya çıkan görkemli görüntü büyük bir haz ve mutluluk kaynağı olabiliyor. Mektuplar Varvara iie Makar'ı derinliğine büyütüyor veya içlerindeki bitmez tükenmez oyukları, labirentleri, yukarıya çıkarıyor.

İçten olmaları gerekli. Mektup da, «günce» ya da «günlük» veya «journal» türünden yayınlanacağı varsayımıyla yazıldığı zaman, mektup olmaktan çıkıyor. Bu nedenle zaman zaman bu adlarla ya da not defteri biçiminde yayınlanan yazıların, kendi türüyle hiç bir bağlantısı olmayan utangaç ve güvensiz denemeler olduğunu belirtme durumundayım.

İlerde yayınlanacağı düşüncesiyle mektup yazan ya da günlük tutan bir kimse bir küçük adamdır; büyük adam, kendi görüntüsüne hiç inanamayan ve kalıcılığı sürekli bir kuşku ile karşılayan kimse oluyor. Gerekli dozlarda alındığı sürece insanın kendisine yönelik kuşkusu, bireyin toprak üzerinde de büyümesini sağlayan en kesin vitamindir.

Orhan Kemal'in mektuplarının içtenliğine inanıyorum. Bunları yazarken bir gün yayınlanacağını aklına getirmemiş görünüyor. Basit insanı yazarken basit yazıyor ve basit olduğunu düşünüyor. 27 Mayıs 1960 Devrimi'nden bir buçuk ay kadar önce, Türkiye halkı ile aydınının o zamana kadar yaşadığı bir büyük bunalımın içinde, «katiyen karamsar filân değilim» diyor (*). Ekliyor: «Alt tarafı küçük kâtip Raşit Efendiyim. Üst makamlardan, ya da aşırı zenginliklerden yuvarlanmış değilim ki koysun». Nüfus cüzdanı ismi Mehmet Raşit Öğütçü olan Orhan Kemal, yazarlığı dışında geçimini kazanmak için çabaları sırasında en çok küçük işyerlerinde kâtiplik düzeyine çıkabiliyor.

Yalnız Orhan Kemal'in «alt tarafı küçük kâtip Raşit Efendi» oluşu doğru olmakla birlikte nereden yuvarlandığı konusunu bir ölçüde düzeltmek gerekiyor. Orhan Kemal, Osmanlı'nın iç mücadelelerle dolu son döneminde adını duyurmuş, Cumhuriyet Türkiyesi'nde milletvekili ol-

(*) *Fikret Otyam, Arkadaşım Orhan Kemal ve Mektupları, İstanbul, 1975, s. 200.*
Bu incelemedeki bütün aktarmaları Fikret Otyam'ın yayınladığı mektuplardan yapıyorum. Yazının başındaki aktarma Otyam'ın kitabının 165 inci sayfasında yer alıyor.

muş, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna izin verilmesiyle bir sosyalist parti kurmuş ve bu nedenle başı derde girmiş, mücadeleci ve sol eğilimli bir hukukçu babanın oğlu olarak dünyaya geliyor. Dolayısıyla aşırı zenginlikten gelmemekle birlikte kesinlikle kâtip çıkaran bir katmandan da çıkmıyor. Ancak Sait Faik türünden, Orhan Veli gibi, Nurullah Ataç türünden, Melih Cevdet gibi, Cahit Sıtkı Tarancı türünden, Asaf Halet Çelebi gibi, yazarlığa, okumadıkları için başlayan bir kategoriye giriyor; bunların hepsi, şu veya bu nedenle okumayı sevmiyorlar. Sait Faik varlıklı bir belediye başkanının oğludur; liseyi bile okumak istemiyor. Osmanlı döneminde bir bakan oğlu olan Nurullah Ata, yurt dışında okumaya gönderilmesine karşın üniversite diplomasına hiç sahip olamıyor. Melih Cevdet, Cahit Sıtkı Avrupa'da eğitime gidiyorlar, diploma almadan dönüyorlar; Nurullah Ata, bir edebiyat ya da dil öğretmenliğini sağlayabiliyorlar. Orhan Veli, Melih Cevdet, Cahit Sıtkı ve Asaf Halet de, kamuda çalıştıkları sürece, Abdülkadir Kemalî Bey'in oğlu Orhan Kemaiî gibi kâtipliği aşamıyorlar.

Kişisel yaşamlarında başarıyı tatmamış bir kesittir; halka düşüyorlar. Orhan Kemal buraya kadar bu kesitin içine oturuyor; buradan sonra ayrılıyor. Orhan Kemal, içine düştüğü halk gibi yaşamayı bir yüreklilik biçemi yapıyor; bakış açısı, dünya görüşü ile tam bir halk basitliğine erişiyor. Orhan Kemal, yazmaya çalıştığı insancıklar gibi yaşıyor. Bir mektubunda, 1960 yılı başlarında, «çiğ köfte, beyti Adana kebabı ve domates salatasıyla kafayı çekmenin, çekebilmenin zevki emin ol Nobel'e namzet gösterilmekten çok daha fazla» diyor. Çiğ köfte ve Adana kebabı ile Nobel Ödülü'nü karşılaştırmak, Adanalı da olsa, ancak Orhan Kemal'den beklenebilir.

Yaşamı ile sanatı arasında birebir bir ilişki kuruyor; hem olumlu ve hem de olumsuz olarak. Orhan Kemal, Kemal Tahir'in sanatı konusunda, son derece olumsuz

görüşlere sahip; bütünüyle katıldığımı eklemek durumundayım. Kemal Tahir'in romanları için, «yaşamadan, hapishanede topladığı notlardan yazdığı romanlar» nitelemesini kullanıyor (*). Ayrıca öykü ve roman sanatı ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi de yapıyor: «Hasta, anormal, deli tipleri işlemek kolaydır da, normal, hiç göze batacak özelliği olmayan insanları yazmak zordur». Sanat, bir açıdan bakıldığında, göze batmayanı görüp gösterebilmek değil mi?

Sürdürüyor: «Ufak insanların, günlük ufak meselelerini okuyucuya anlatmak, anlatabilmek çok zordur. Bunun için ayrıntıları lâyıkiyle verebilmek, o tiplerin gerçek dünyalarında yaşamış olmaya bağlıdır». Böylece kendi

---

(*) ibid., s. 162.

Aslında Kemal Tahir'in sanatındaki eksiklik, hapishanede topladığı malzemeye dayanmasından kaynaklanmıyor; Çankırı Hapishanesi'nde kendisine yazgılarını anlatan abaza köy ağalarının öykülerindeki abartmayı görmemesinde yatıyor. Ayrıca eğer daha önce yoksa, hapishanelerde, bir de insan sevgisizliğini derliyor.

Kemal Tahir, Çankırı Hapishanesi'nde iken Orhan Kemal, o zamanki adıyla Raşit Kemali, Nazım ile birlikte Bursa Cezaevi'nde yatıyor. Nazım, Bursa Cezaevi'nde Raşit Kemali'yi ve Çankırı Cezaevi'nde de Kemal Tahir'i yetiştirmeye çalışıyor. Başka bir incelememde dile getirdim; Nazım, bir büyük öğretmen ve her büyük öğretmen türünden öğrencisine aşık. Burada tekrarlıyorum ve bu incelemede bir kez daha tekrarlayacağım.

Nazım, Kemal Tahir'in gözlemeden yazmasını, en azından bir yerde çok olumlu ve lehine kaydediyor. Gördüğünü abartmak ve çoğaltmak yerine gözlemediğini gerekli ölçüde yansıtmaya hiç bir itirazım yok; Nazım'ı aktarıyorum.

«Kemal, sana bir şey daha söyliyeyim. Tuhaf gelecek ama, değildir. Bilir misin Sağırdere'nin en muvaffak tarafı neresidir? Kulör lokal, mahallî renk, mahallî hususiyet, mahallî egzotizm denilen teferruatın üstünde fazla değil, ancak icabettiği kadar durulmuş olmasıdır. Bunu da, Sağırdere'yi gidip görmeden, orda yıllarca yaşamadan yazmış olmana medyunsun. Paradoks ama hakikat».

Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusane'den Mektuplar, Ankara, 1968, s. 256.

yaşamı ile sanatı arasında olumlu bir bağlantı kuruyor. Bir başka mektubunda ise, kurduğu bağlantının bilincinde olmayabilir, bu bağlantıyı güçlendiriyor: «Ben milletimi, köylümü, bütün fakir fıkarayı seven bir yazarım. Belirli şartlar yüzünden geri, cahil, görgüsüz, pis kalmış insanların, imkâna kavuştukları zaman değişik gelişeceklerine, ileriliği benimseyeceklerine, medenileşeceklerine inanıyorum» (*). Halkını içtenlikle seven saf bir yüreği sergiliyor ve yine sürdürüyor: «Bu sebepten, insanları - puş, pezevenk, deli, frengili, eşkiya, hırsız, kaatil, şu, bu - suçlamıyorum». Burada Orhan Kemal «suçlamıyorum» derken, bunu yapanları da suçluyor. Suçlama genel olmakla birlikte, seçilen sözcükler Kemal Tahir'in roman kahramanlarını nitelemek için kullanılabilecek türden oldukları için, özel olarak da Kemal Tahir'e kadar uzanıyor.

Her açıdan bakıldığında gerçekten sıradan ve gerçekten insancıklara lâyık bir yaşamı olduğu anlaşılıyor. Yazdığı türden yaşamış olduğunu, mektuplarından, böyle bir inceleme için uzun sayılabilecek birkaç aktarmayla göstermek zorundayım. Bunlardan ilki, 1950 yıllarının ortalarında bir tarihi taşıyor ve şöyle: «Bir dokunulup bin aaah işitilen fağfur çanağa döndük. Ama gene de dünya güzel be! Aldırdığım yok. Serdim, şerefsizim. Borçlular filân umurumda değil. Allah bana, ben onlara. E, bu hale gelince insan, gam, tasa, keder, kahır mahır kalmıyor, tabii kilo da verilmiyor. Tam tersi, galiba kilo alınıyor. Sonra şu karaciğerden de eser kalmadı. Hani baş ağrıları vardı da onun için az içerdim, az yerdim ya, şimdi onun da sebebini keşfettim: Meğer baş ağrıları içkiden önce az yiyecek yemekten olurmuş. Dün ilk defa bir arkadaşla şenlikli bir köftecide okkalı bir işkembe çorbasının üstüne üç bardak şarabı korka korka içtiydim. Baş ağrısından, mide bulantısından gebereceğimi sanırken, vay anasını, bin keyif, bir azgınlık, bir sağa sola posta koyuş! Fıkara Buyrukçu'yu yakaladım. Oturttum karşıma.

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 200.*

Kürdün Kahvesi'nde, başladık bilüm oynamaya. Bendeki neşeyi naraları görme.. Cenabet kaat bile iyi gün dostu. Bir kaat gelsin, bir kaat gelsin» (*). Bu tür mektupları çok öğretici buluyorum; Sait Faik'in cenazesini Burgaz'a götürünce balıkçı arkadaşları pek çok şaşırmışlar, arkadaşlarının böyle «ünlü» ve «büyük» olduğunu yeni anlamışlar. Bu, Sait Faik'in tevazuunu değil, davranış biçimi olarak ayrışmamış olduğunu gösteriyor. Orhan Kemal'in mektubundan aldığım bu uzun bölüm de, neresinden ve hangi açıdan bakılırsa bakılsın bir yazarlık işareti vermiyor.

Kadına bakışı da bir ayrışma ve gelişmiş insan ip uçları taşımıyor. Bu sevecen yürek kadınlara son derece ilkel bakabiliyor; Nisan 1959 tarihinde yazdığı bir mektuptan aktarma yapmak durumundayım. Şöyle: «Ne düşünüyorum biliyor musun? Hayatım boyunca bekâr olmalıymışım. Beyoğlu'nun bilmem ne sokağındaki bilmem ne pansiyonunda yatıp kalkmalıymışım. Ressamlar, şairler, hikâyeciler evime dolup taşmalıymış. Karılar, kızlar.. Ama insanın başına tümen tümen çocuk musallat etmek için evlenmek sözünü ağızlarına almayacak cinsten, namuslu karılar! Eş, dost rakısı, mezesiyle düşmeli, karı kancık takımı sofrayı hazırlayıp, bulaşıkları yıkamalı, işleri bitince de defolup gitmeli, ya da bir kenara kıvrılıp yatmalıymışlar» (**). Sevdiğim Orhan Kemal'in bu düşüncesinden onur duymadığımı belirtmek zorundayım.

Burada bir tez yazıyorum: Yazarlık serüveni, süjesini, herkeste varolan ilkelliklerden tümüyle arındırmamışsa, henüz yazarlık yolunda atılacak adımlar bitmemiş, demektir.

Bu tezin uzantısına işaret ediyorum: Bu tez bir ölçüt olarak da kullanılabilir; eğer bir yazarın kişiliğinde eksiklikler varsa, yazıcılığında da eksiklikler olmalıdır.

Sürdürüyorum: Halka düşmüş, halk içinde yaşamış,

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 85.*
(**) *ibid., s. 166.*

halkla en çok özdeşleşmiş Orhan Kemal, «Adanalı» bakış açısından ve «kadın» anlayışından kurtulamamış görünüyor. 1961 yılı ortalarında yazdığı mektubun bir yerinde söze «derken sana festivalî bir havadis» diye başlıyor. Orhan Kemal de sürdürüyor: «Bizim Aşk'ı i...nin biri mi, O.....nun biri mi bizim hanıma ulaştırmış. Tabi ayılma bayılmalar, kendisini pencereden atmaya kalkmalar... Fırtına geldi ve geçti. Nuriye Hanım yeni emrivaki'e boyun eğmiş görünüyor. Her şeyi tafsilâtile anlattım. Yani senin anlayacağın, şimdi 'iki evli'yim» (*). Ekonomik özgürlüğü olmayan zavallı Nuriye Hanım, emrivakie boyun eğmesin de, ne yapsın!

Bu sıralarda Nuriye Hanım evde bir de torununa bakıyor olmalı; kızları Yıldız, bebeğiyle birlikte kocasının evinden babasının evine dönmüş bulunuyor. Orhan Kemal'in üç ayrı mektubundan bu öyküyü özetleyebiliyorum. Şöyle başlıyor: «İkinci mesele, Yıldız'ın nişanı. Kemal Sülker'e veriyoruz. Hiç olmazsa aklı başında, karakter sahibi insan» (**). Ancak kızını evlendirmek, sonraki mektupların birinden anlaşılıyor, Orhan Kemal'in sıkıntılarını artırıyor. Torun sahibi olma ihtimali, Orhan Kemal'e yalnızca parasızlığını hatırlatıyor. 1959 yılı Nisan ayındaki mektupta şunlar da var: «Yaş kırkbeş, yakında dede olacağız, hâlâ bu. Bayram seyran gelince, çocuklara, torunlara maskara olmak da var galiba. Ben harçlık bulamıyorum ki başkalarına hayrım dokunsun!» (***) Yalnız kızı Yıldız'ın Kemal Sülker ile evliliği Orhan Kemal'e harçlık sorunundan başka sorunlar da yaratıyor.

«Hiç hesapta olmayan işler gelip çattı»; 1960 yılının ilk ayındaki mektup, acı dolu. Devam ediyor: «Yıldız, bir daha dönmemek üzere baba evine geldi. Hem de iki aylık kızı ile. Hani söyler dururdum ya, bir verip iki alacağım diye?» (****) Orhan Kemal Türü, kötüye alışmış-

---

(*) ibid., s. 224.
(**) ibid., s. 146
(***) Fikret Otyam, op. cit., s. 164.
(****) ibid., s. 191.

tır; Orhan Kemal türü için en mutlu gelişmelerden yalnızca daha kötülük beklemek gerekiyor. Kızının evliliği, Orhan Kemal'in geçim yükünü bir can azaltacak yerde iki can artırıyor. Kibar insan, kadınlara ilkel baksa da, kızının ayrılığına saygılı davranıyor. «Neden böyle oldu? Bir gün nasıl olsa karşılaşacağız, anlatırım». Bunu söylemekle yetiniyor.

Yetiniyor mu? Dünyaya gelecek torununa harçlık bulamama ihtimalinin sıkıntısı, Orhan Kemal'e, barışçıl silâhların en şiddetlisini düşünmeye götürüyor. Aynı mektupta, «ben harçlık bulamıyorum ki başkalarına hayrım dokunsun» sözlerinden sonra, şunları da ekliyor: «Zaman zaman aklıma memleketi terk etmek geliyor. Pasaport verdiler, verdiler, vermemekte ısrar ettiler mi, yat açlık grevine dayan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları'na...» Bu sözlerden hemen sonra da gerçekçi Orhan Kemal okunuyor: «Hooş, hangi insan hakları desene?» Vazgeçiyor, düşündüğünü yapmıyor.

Bu dönem mektuplarından, Orhan Kemal'in günlük sıkıntıdan Türkiye'nin sıkıntısını göremediği sonucunu çıkarıyorum. Türkiye'deki direnişten, üniversite öğrencilerinin unuttukları ölüme kolaylıkla yaklaşmalarından, uzak sandıkları ölümü elle tutma denemelerinden tümden habersiz görünüyor. Mektuplarında hiç bir iz yok. Bunları ancak 27 Mayıs 1960 sabahında fark ediyor; bir hafta sonra mektubunda bu fark edişi, pek çok «halkça» dile getiriyor. «Lâkin ne tatlı oldu be! Gerçekten 'Yaşasın Ordu!' Ya üniversitelilerin dayatması, diretmesi!» (*) Sevince dönen bir şaşkınlık var. Ancak hemen sonra bu sevince birikmiş solculuğunun dileklerini ve Orhan Kemal kuşağı solcuların saflıkla yuğrulmuş hayal kırıklığının sonuçlarını eklemekte gecikmiyor. «Evet ama, inkılâp ve bilhassa hürriyetten beklediğimiz 'iktisadî, malî hürriyet' şüphesiz! Bu değişimin o neticeyi getireceğini ümitle bekliyerek tekrarlayalım: Yaşasın Ordu! Yaşasın Hürriyet!»

(*) *Ibid., s. 205.*

Ben de ekleyebilirim: Sevinç ne kadar güzel! Mektuplar, sevincin güzelliğini gösterebiliyor.

Uzun yılların kırgınlığı ve kırılmışlığı içinde, 27 Mayıs 1960, Orhan Kemal ve türü için bir büyük umut kaynağı oluyor; naivite, bütün açıklığıyla ortaya çıkıyor. Cumhuriyet Halk Partisi'ne güvensizlik, Millî Birlik Komitesi'ne bir açık bonoya dönüşüyor. «Daha çok da CHP'liler», her türlü ilericiliğin önüne çıkarlar; Orhan Kemal, Temmuz 1960 tarihinde böyle yazıyor. «Daha çok da CHP'liler. Malûm ya, basım ve yayın onların elinde. Derginizi basmak istemezler. Ben bunu 946'dan biliyorum. Gerçi Millî Birlik Komitesi 946'nın CHP'si değildir ama, gene de tedbirli hareket etmek, basacağınız matbaayı, esaslı şekilde temin etmeniz lâzım» (*). Bu mektup sürüyor, yalnız aktarmaya devam etmeden önce, bir parantez açarak bir tez yazmak gereğini duyuyorum.

Yönetici için korkutma, şiddetin kendisinden daha etkilidir.

Bunu, Latince kökenli uygun sözcüğü ve iki anlamıyla kullanarak da ifade edebilirim.

Terör, terörden daha etkilidir (**). Dehşet, şiddetten daha etkili oluyor.

Tezin uzantısını yazıyorum: Türkiye'de şiddet en çok 1940 yıllarında dehşet yaratabildi. Plancıların katsayı tutkusuyla söylenecek olursa, Türkiye tarihinde yöneticiler, uyguladıkları birim şiddete en çok dehşeti, 1940 yıllarında elde ettiler.

1940 yıllarında dehşet aydının kafasının içine yerleşti. Bunu Aydın Üzerine Tezler'in Dördüncü kitabında gös-

---

(*) *ibid., s. 206.*

(**) Terreur 1 — Ürkü, büyük korku, dehşet. 2 — Şiddet, zorbalık.

Tahsin Saraç, Fransızca - Türkçe Büyük Sözlük, s. 1279.

Terror 1 — A state of intense fright or apprehension. 2 — One that inspires fear.

Webster's Third New International Dictionary, s. 2361.

terebiliyorum; terörize olmuş kafalar, 1950 yıllarında, sol parti kurmak için bile hükümetten izin alma gereğini duydular. Demokrat Parti'nin gösterdiği kimselerin liderliğinde parti kurmaya razı oldular. Kurulamadı, yeni hükümetin sosyalist partisi başkanı olarak görmek istediği kimseler, kendilerini orada görmeye razı olmadılar.

Orhan Kemal'in bu mektubu, dehşetin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından da değerli oluyor. Devam ediyor: «Bu memleket artık CHP'nin temsil etmek istediği kırk ambar parti anlayışından kurtarılmalı. İllâhlah! Her sınıf halkı sinesinde toplayacak, menfaat zıtlıkları içindeki her sınıf insanın menfaatini temsil edeceğini vaad edecek. Olmaz böyle şey». Öyle görünüyor, Orhan Kemal ve türü, Millî Birlik Komitesi'nden kendi yapamadıklarını yapmasını istiyorlar. Devam ediyor: «Bu memlekette de sosyalizm fikri artık yerleşmeli. Bunu Millî Birlikçiler de gerçekleştiremezlerse hiç kimse gerçekleştiremez... diyeceğim ama, belli de olmaz». Orhan Kemal'in mektubu sürüyor. Burada keserek, Aydın Üzerine Tezler'in üçüncü kitabının birinci bölümünde açıklanan bir tezi tekrarlamak istiyorum.

Türk sosyalistleri, 1919-1920 döneminde kısa bir süre, 1945-1946 döneminde kısa bir süre, 1960 yıllarının sonlarında kısa bir süre umutlu oldular; bunun dışında sosyalizmden hep umutsuz mücadele ettiler.

Haksız bir büyük umut, bir büyük umutsuzluk demek oluyor.

Orhan Kemal, umutlu olmak ve güvenmek için elinde istiare dağ-taş dolanıyor. Umuta ve güvenmeye mahkûm görünüyor. Çaresiz görünüyor ve mektubunu sürdürüyor: «Mamafi, Millî Birlikçilere güvenmek, onları sevmek için kuvvetli emareler var. Bu yaşıma kadar ben, hiçbir otoriteye böylesine gönül vermemiştim. Sağ olsunlar» (*). Ömrü mücadele ve sıkıntıyla geçmiş Orhan Kemal'in 27 Mayıs 1960 Hareketi için «bu yaşıma kadar ben, hiç bir

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 207.*

otoriteye böylesine gönül vermemiştim» diyebilmesi, Türkiye'de bir bilim ve ülkü yoksulluğuna işaret etmiyorsa, neyi gösteriyor? Türk aydınının, Orhan Kemal türü'nde, hülyasının gerektirdiğinden çok daha fazla zahmete razı olmuş olduğu ortaya çıkıyor.

Bundan bir sonraki mektubunda, bu incelemeyi yazdığım tarih ve günden tam yirmi beş yıl önce de, şunları ekliyor: «Millî Birlik Komitesi'ni tutuyorsunuz. Bu da güzel. Zaten bence, memleketi tekrardan 'sansar politikacılara' kaptırmamalı. Memleketin 'politikaya' değil, 'kalkınmaya' ihtiyacı var» (*). 1960 yılına, Türk aydını, solcusu ve sosyalisti, politik mücadele olmadan güzelliklerin gelebileceğine inanarak geldi.

Kızgınlığını soyutlayamadı, soyutlayarak çoğaltamadı, çoğaltarak örgütleyemedi. Kendi somutunu aşamadı, kızdığı insanları yalnızca «insan» olarak gördü; sanatçıları bile, günlük yaşamlarında, sınıflama olmasa bile, «tipoloji» çizerek, insanlarını, sınıflara olmasa bile tipolojilere yerleştirerek hareket etmedi. «Halk» gibi davrandı.

Halk nasıl davranıyor? «Halkça» davranışın temel çizgilerinden birisi, bütün kötülüklerin kaynağında aydını görmesidir. Orhan Kemal, 1960 Nisan tarihini taşıyan bir mektubunda «insana kulaklarıyla bakan o zavallı görgüsüz köylülerden çok zararlıdır bizim Babıali'nin içinden pazarlıklı aydınları» diye yazıyor (**). Babıali'yi salt aydın olarak görüyor; Türk aydını basının da bir işletme ve dolayısıyla sermaye kuruluşu olduğunu, üretim ve sınıf ilişkileri içinde yer aldığını bir tür kabul etmek istemiyor.

Babıali'de çalışan «aydın» bir sermaye ilişkisi içindedir; bu, ne kınamak ne de kınamamak oluyor. Bugün dünden daha çok, ancak dün hiç yok değil, bir gazeteciyi ya da fıkra yazarını yalnızca bir «insan», belki bir «ilerici», yalnız kesin bir «gazeteci» ya da «fıkra yazarı» olarak görmemek gerekiyor. Soyutlayarak mutlaka bir

(*) *ibid., s. 208.*
(**) *ibid., s. 201.*

üretim ilişkisinin, sürekli ilişki içinde bulunan bir çevrenin, etkilerini, izlerini, sınırlamalarını taşıyan bir toplumsal aktör olarak görmek gerekiyor.

Memur da öyledir, kuşkusuz memur-eleştirmen de. Türk aydını, Orhan Kemal türü gösteriyor, yeterinden çok daha fazla somuttur ve somut gerçeklerle iç içe yaşıyor. Türk aydınında eksik olan, sık sık ileri sürülen, «halkı bilmemek» ya da «Anadolu'yu tanımamak» değil, bunun tam tersine, halkı ve Anadolu'yu soyutlayamamak, somutları genelleştirememek, daha açık bir biçimde, teorik olamamak ve küçümsemek için kullanılan bir sözcüğü tersine çevirerek söyleyebilirim, «kitabî» olamamaktır.

Türk aydınının kusuru «kitabî» olmak olsaydı, bu, bu kadar tekrarlanır mıydı?

Toprakta, tanelerden, taşta sertlikten, denizde sudan başkasını göremeyen bir aydın türüne nasıl «kitabî» denir?

Yakın zamanlara bakıldığında şu görülüyor: Edebiyata heves edenler, önce öykü yazmayı deniyorlar. En azından 1940 yıllarında aktif olan bir kuşak için bunun böyle olmadığını söylemek gerekiyor. Kemal Tahir, Orhan Kemal, Aziz Nesin, hep şiirle işe başlıyorlar. Orhan Kemal, alias Raşit Kemalî, en çok Nazım'ın yanında, Bursa Hapisanesi'nde edebiyat çalışmaya başlıyor. Nazım'a öğrenci oluyor; Nazım, Orhan Kemal'i şiirden alıp, daha etkin olabileceği öykücülüğe kaydırıyor. Güzel sözleri var, ayrıca Orhan Kemal'in gösterdiği ilerleme çizgisi karşısında büyük bir mutluluğu var; dile getirmede, her zaman olduğu türden, cömert davranıyor. 1940 yıllarının başında, bir mapusaneden diğerine mektupla eğitim sürecini başlatmışken, Orhan Kemal'i, Sabahattin ve Sait Faik ile karşılaştırıyor ve yazıyor: «Fakat sana bütün samimiyetimle söyliyeyim ki amele muhitini vermekte rekor bence hâlâ yazıları henüz intişar etmeyen Raşit Kemalî'nindir» (*). Yüreklendiriyor. Bir büyük öğretmen dav-

(*) *Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 91.*

ranışı içinde, bir başka mektubunda «Raşit Kemalî güzel, temiz, planlı çalışıyor» (*) diyor ve ekliyor, «Ondan çok memnunum». Öğretmendir, sürekli not veriyor, daha sonraki mektubunda daha çok mutluluk yazıyor. «Raşit Kemalî'den her gün biraz daha memnunum» (**). Her öğretmen, hocalık mesleğinin ne demek olduğunu öğrenebilmek için, mesleğini sevmek için, Nazım'ın mektuplarını, bir de bu açıdan, okumalıdır. Raşit Kemalî'nin Fransızca diline başlaması, 28 yıllık bir hükmü çekmek üzere hapse girmiş Nazım için bir ayrı sevinçtir; 28 yılın hüznünü atmaya, zamanın ve mekânın dışına çıkmaya, yetecek bir güç kaynağı oluyor.

Hapisanede sevecen ve yüreklendirici bir öğretmenin, bir sabırlı estetin tedrisinden geçmiş Orhan Kemal, dışarda, her halde ilgi bulacağını sanıyor. Babıali'de kitaplarını bastırmakta anlayamadığı türden güçlüklerle karşılaşıyor, güçlüklerin kaynağını aydınlarda görüyor. Buna ek, bir de, eleştirmenlerin ilgisizliği ya da kendisini mutlu etmeyen ilgilerinden büyük ölçüde rahatsız oluyor. Bu rahatsızlığı mektuplarına dökerek, rahatlıyor.

Bu dönemde Tevfik Çavdar, hem İstatistik Umum Müdürlüğü'nde memurdur ve hem de sanat yazıları yazıyor. Hapisten, Nazım'ın yanından gelmiş olan Orhan Kemal, Tevfik Çavdar'ın bir de memur olduğunu unutuyor ve çok kızıyor. 1959 yılı sonbaharında bir mektubunda kızgınlığını sınırsız bir biçimde dile getiriyor. Şöyle: «Tevfik Çavdar denilen zavallıyı görürsen söyle: Vasat kabiliyetle eleştirmecilik yapılmaz. Yeditepe'ye yolladığı yazıyı Hüsam bana verdi. İstersen koymıyayım, dedi. Okudum. Hiç ama hiç anlamadığı 'Vukuat Var' üzerine saçma sapan lâflar etmiş. Bir budalayı kendi kendisine teşhir ettirmek için bundan güzel fırsat olamazdı. Hüsam'a rica ettim, Allah aşkına ilk çıkacak sayıya koy şunu da

---

(*) *ibid., s. 93.*
(**) *ibid., s. 114.*

kepaze olsun dedim» (*). kızgınlığını burada tutmuyor, devam ediyor. «Benimle Anadolu pasajında yaptığı röportajda anlamıştım her bakımdan yetersizliğini ve ahmaklığını». Tevfik Çavdar için bu kadar ağır sözler yazarken, kendisine karşı dürüstlüğü elinden bırakmak istemiyor ve «Ona bu satırları oku» diyor.

Eğer Marx ve Engels'i gerektiği ölçüde okuyabilmiş olsaydı, «conspiracy of silence» kavramını bilebilirdi; sessizlik suikastı ya da ölümcül sessizlik fitnesi olarak Türkçe'ye çevirebilirim. Bilmediği için yakınıyor ve hatta değerinden kuşkuya düşüyor. Sessizlik suikastı, eleştirmenlerin, egemen düzen ile kurmuş oldukları fesattır. Egemen düzenle ortaklıklarını halkçı yazarların ürünleri karşısında sessiz kalarak, bunları görmeyerek sürdürürler. Orhan Kemal'i görmeyerek sürdürdüler, Aziz Nesin'i görmeyerek sürdürdüler, Adalet Ağaoğlu'nu görmeyerek sürdürdüler, yakın zamanlarda Bilgesu Erenus'u görmeyerek sürdürüyorlar. Görmeyerek, kendilerinin görüleceğini sanıyorlar ve düzene bağlılıklarını, kişisel kanıtlama gerekçesiyle gizlemeye çalışıyorlar.

Burası Türkiye'dir ve eleştirmenleri pek çok ilerdedir. Bu böyle olmakla birlikte, Orhan Kemal 1959 yılının başlarında mektubuna şunları koymak zorunda kalıyor: «72'nci Koğuş üzerine tek satır yazı çıkmadı. Kitap o kadar değersiz mi?» (**) Gerçekten pek mi değersiz?

72'nci Koğuş, ilk önce diğer öykülerle birlikte bir kitap olarak basılıyor. Behçet Necatigil, «yazarın en güzel hikâyelerinden biri olan Abla'nın da ilk baskıda yayınlandığını kaydediyor (***). Bunlar, 1950 yıllarının ilk yarısında; Orhan Kemal, 1950 yıllarının sonlarında, daha sonraki yıllarda, tüm eleştirmenlerin ortak övgüsünü kazanacak bu çalışması hakkında tek bir satır çıkmamış olmasından yakınıyor.

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 178.*
(**) *ibid., s. 162.*
(***) *Behçet Necatigil, Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü, İstanbul, 1979, s. 503.*

Sessizlik suikastına karşı en iyi silâh, yazmayı sürdürmek oluyor. Ölümcül sessizlik fitnesi, güçten korkuyor. Orhan Kemal, aynı mektubunda, sözünü Fethi Naci'ye getiriyor. Şunları yazıyor: «Fethi Naci'nin son Dost'taki yazısını okudum. Yavaş yavaş hizaya geliyor. «Orhan Kemal, Fethi Naci'ye, Kemal Tahir'i tuttuğu için içerliyor. Kemal Tahir'den, Fethi Naci'yi kastederek «O'nun adamı Kemal Tahir» diye söz ediyor.

Kemal Tahir, Nazım ile tanışmamış olsaydı, belki de böyle uzun bir hapisliğin içinde olmayacaktı. Ancak Nazım ile tanışıklığı Kemal Tahir'e yalnızca zahmet getirmedi; en olumsuz koşullarda yetişmesiyle candan ilgilenen bir «usta» buldu. Türk entelijansiyasının Nazım'a, en azından görünürdeki saygısı, kendisini kanıtlayıncaya kadar Kemal Tahir'in en büyük desteği, destekten de öte Kemal Tahir'in hazinesi oldu.

Öyle görünüyor, Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e özeni her türlü ölçüyü aşıyor. Orhan Kemal'in umuta mahkûmiyeti türünden Nazım Hikmet de, başarılı bir öğrenciye mahkûmiyet ölçüsünde düşkünlük gösteriyor. Diğer öğrencilerine düşkünlüğü yazıya dökülmediği için bir karşılaştırma yapmak mümkün değil; ancak mutlak boyutta da taşkın bir özenden söz edebilecek durumdayım. Nazım, Kemal Tahir'i, «fikri imtidadı», düşünsel uzantısı, olarak görüyor.

Bursa'dan Çankırı'ya, kuşkusuz bir hapishaneden diğerine, Kemal Tahir'e yazdığı mektuptan uzun bir aktarma yapma zorunluluğu var. Aktarmada sözü edilen iki çocuğun Piraye'nin çocukları Suzan ve Mehmet olduğunu belirterek aktarmayı yapıyorum: «Fizyolojik imtidadım ne olduğunu bilmiyorum. Çünkü çok sevdiğim iki çocuğum var ama bu fizyolojikman benim imtidadım değil. Sen bana 'fikri imtidadın' zevkini verdin. Düşündüğüm, hazırladığım bir yığın sanat ruşeymlerinin sende inkişafı benim ömrümü senin ömrünce uzatacak. Çok yüksek bir yere çıkıp haykırmak istiyorum: 'Şu Göl İnsanları hikâyelerini yazanı biliyor musunuz? O daha ne güzel ne güzel

şeyler yazacaktır ve hepsinin içinde, temeninde benim tohumlarım var' Fizyolojik babalık da böyle bir şey olacak» (*). Fazla sahiplenme izlenimi veriyor.

Baba-oğul benzetmesini daha ileriye götürerek abartmayı indirmeye çalışıyor, mektup kaldığı yerden sürüyor: «Ve analara yavruları bundan dolayı zümrütü anka görünüyorlar galiba.. Bu platonik bir muhabbet değil. Bu, neslin, nevin, soyun muhafazası, idamesi, galebesi kavgasının gayet reel bir ifadesi». İnsanlar fizyolojik çocuklarının sayısını sınırlamak zorundalar; yazarlık ve üstelik bir büyük hülyaya bağlı yazarlar için entellektüel çocuklarını sınırlamak zorunluluğu yok.

Nazım Hikmet'in durumu ise farklı: Kendisi sınırlanmış. Yirmi sekiz yıl için kapatılmış. Yazması mümkün, ancak, ya suya sabuna dokunmayacak ya da rejimin istediği doğrultuda olacak; başka bir yol görünmüyor. Bu durumda Nazım, rejimin, hapishaneye gönderdikleriyle yetinmek zorunda kalıyor. Dışardan taslaklarını gönderip görüş isteyenler, Sabahattin Ali bunlardan birisidir, dışında, hapishaneye kapatılanlarla yetinmek zorunda kalıyor.

Bu incelemenin tezlerinden birisini tekrarlıyorum: Haksız bir büyük umut, bir büyük umutsuzluktur.

Nazım, Kemal Tahir'in olgun yazarlığını görse ve ilgilense ne derdi, söylemek çok zor. Bilim, aynı olgunun tekrarlanmadığı zamanlarda, karşılaştırmalardan yararlanıyor. Burada ise Nazım'ın mektubunu sürdürmek geliyor. Yukardaki aktarmanın son cümlesini yeniden yazarak, Nazım'ın Kemal Tahir'e mektubunu, aktarmayı sürdürüyorum: «Bu, neslin, nevin, soyun muhafazası. İdamesi, galebesi kavgasının gayet reel bir ifadesi. Şimdi, Nail filân gibi, çoğu maalesef kof bir yığın insanla niçin uğraştığımı anlıyorum. Ve bu uğraşmaya neden dolayı devam etmeye mahkûm bulunduğumu kavrıyorum. Bu

(*) *Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 52-53.*

genç kabiliyetleri keşfetmek, onlara yardım etmek gibi palavra hayırseverlik falan gibi hislerin neticesi değil. Bu nevimin, neslimin idamesi kavgası». Burada, bir zamanlar gözdesi olan ve Nazım şiirinin Nazmı'dan sonraki en yetkin temsilcisi sayılan Nail V. hakkında oldukça sert bir yargı yer alıyor. Yeni bir gözde bulduğu zaman, eskisinden duyduğu hayal kırıklığını açıklıkla yazıyor.

Nail V. imzasını kullanarak, Nazım'ın yükselişine tanık Resimli Ay sayfalarında Nazım Hikmet şiirine en yakınları yazmış olan Nail Vahdeti Çakırhan'a (*) kırgınlı-

---

(*) Nail V., uzun bir dönem eklipsini yaşadıktan sonra, bir ödül töreni nedeniyle tekrar adını duyurdu. Bir tarikat şeyhinin, kumarhane işleticisi ve uluslararası çapkının, islâmik mimariyi geliştirmek için koyduğu ödülden yararlananlar arasına girdi.

Tarikat şeyhi, kumarhane işleticisi Ağa Han adına konulan ödülde, eski solcular, ilericiler, jüri işlevini üstlendiler. Bir eski solcu olan Nail Vahdeti Çankırhan'ın Muğla'daki evini islâm mimarisini geliştirici buldular; dolarla ödüllendirdiler.

Bu işler yapılırken ben görüşlerimi ifade edebilecek koşullarda değildim. Sonsuz kırıldım, bir parçası olmaktan onur duyduğum Türk entelijansiyası adına utandım.

Böyle bir senaryoya, yalnızca Mimarlık Dergisi sahibi dostum Cemil Gerçek karşı çıktı. Sevindim. Daha sonra, karşı görüşlerini okudum. Karşı çıkışı böyle bir ödüle değildi; ödülün, artizanal bir yapıya ve modern mimarinin mekânı olan kentte bir çalışmaya değil, tekrarı çok zor bir köy evine verilmesiydi. Bu karşı çıkmaya da katılıyorum: Türkiye'de proudhonculuk oynamanın zamanı çoktan geçmiş olmalı.

Ancak daha temelli bir neden var: Türk aydını laisizmden ödün veremez. Türk aydınının islâmî mimariyi geliştirmek türünden bir sorunu ve amacı olamaz.

Daha da önemlisi, Türk aydınının, hem jüri olarak ve hem de ödül sahibi olarak, bir uluslararası parazitin adına konan bir ödül ile ne ilişkisi olabilir?

Son nokta: Bir uluslararası parazitin ödülünü bir eski solcuya vermekle Türk ilericiliğinin hiç bir kazancı olmaz. Ağa Han'ın kazancı olur; iyi bir propagandadır. Bilinçsiz kesimlerde popülaritesini artırabilir.

İlgili dönemi incelerken karşılaştığım Nail Vahdeti'nin ne yaptığını merak ediyordum. Ağa Han ödülleri dağıtılırken öğrendim.

ğının tek nedeni sanatsal olmayabilir; tartabilecek durumda değilim. Fakat Nazım'ın yetiştirmesi Nail V.'nin politik eylemde, Nazım içerde iken, Nazım Hikmet ile çatışmış kişilerle biraraya gelmiş olduğunu saptamak mümkün oluyor.

Devam etmeden önce ve Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabının birinci bölümünde bir ölçü daha açılmak üzere, bir basit fakat genellikle gözlerden kaçan saptama yapmam gerekiyor: Gerek Harb Okulu ve gerekse Donanma Davaları, hiç bir zaman, bir Türkiye Komünist Partisi davası haline getirilmiyor. Bunlar «Nazım Hikmet» Davaları olarak tutuluyor; Türkiye Komünist Partisi'ni davanın içine çekmeden Nazım'ın, kendi takımıyla Harbiye'ye ve Donanma'ya sızma çabaları olarak ele alınıyor.

Hayal kırıklığına uğradım.

Hayal kırıklığını başkalarına da geçirmek istiyorum. Bu nedenle aktarıyorum. «İsmailiye Mezhebinin dinî lideri Ağa Han ve arkadaşı Emir Ali, Başvekil İsmet Paşa'ya bir mektup» gönderdi.

«Ağa Han ve arkadaşına göre Halife'nin nüfuz ve şerefi hiçbir zaman Papa'nın nüfuz ve şerefinden az olmamalıydı».

«İşte bu ve bunlara benzer diğer sebeplerden dolayı Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, Hilâfet ve İmametin müslüman milletlerin güven ve saygısına lâyık bir mevkie getirilmesini ve böylece Türkiye'ye de kuvvet ve şeref bahşedebilmesini saygı ile TBMM'den ve onun büyük ve ileriyi görür reislerinden istirham eyleriz».

Böyle, başvurdular.

Mektupları, Tevhidi Efkâr, İkdam, Tanin ve Trabzon'da Faik Ahmet Barutçu'nun İstikbal gazetelerinde yayınlandı.

«Başvekile gönderilmiş olan mektup İkdam, Tevhidi Efkâr, Tanin ve Trabzon'da çıkan İstikbal gazeteleri tarafından yayınlanınca, İstiklâl Mahkemesi kurularak İstanbul'a gönderilmiştir».

«1923 yılının son aylarında cereyan eden muhakeme sonunda çeşitli beraet ve mahkûmiyet kararları verilmiştir».

Tarık Zafer Tunaya, İslâmcılık Cereyanı, İstanbul, 1962, s. 161-162.

Harb Okulu ve Donanma Davaları arefesinde Nazım Hikmet, sürüden ayrılmış koyuna benziyor (*). Yalnız.

«1941 senesi 12 nci ayının 21 nci gününün gece saat 9.30 u», takvimin bu noktasında yazdığı mektubunda Nazım, şu görüşlerini dile getiriyor: «Gün geçtikçe kendimin gitgide daha kuvvetle politik bir varlık olduğunu

---

(*) 1930 yıllarının ortasında Kemal Tahir, sevgilisi Fatma İrfan'a yazıyor :

«Son havadisim, Nazım Hikmet de satıldı. Vâlâ'ya, Sadri'ye, Vedat Nedim'e, Ahmet Cevat'a döndü».

Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar, İstanbul, 1979, s. 125.

«Satıldı» etiketi, genellikle partiden çıkarma gerekçelerinde yer alıyor. Biliyorum; Türkiye İşçi Partisi, beni ihraç gerekçeleri arasına, bunu da koymuştu.

Sol örgütlenmelerde, parti yönetiminin izlediğinden daha «sol» çizgiler savunmak, genellikle «anti-sovyet ve anti-komünist» nitelemesini hak etmek için yeterli olabiliyor. Bu daha eski «Trotskist» nitelemesinin bir uzantısıdır.

Ne yazık! Türkiye'de sol örgütlenmelerde «sol» iktidarı almanın yolları üzerindeki tartışmalarda çıkmıyor. Na yazık! Türkiye'de sol örgütlenmelerde «sol» suçlaması, iktidarı almamanın yoluna karşı çıkıldığı zaman çıkıyor.

Gelişmişlik, yakın zaman, bulanık oluşumlara, geçmiş zamana, ışık tutuyor.

Ne yazık! Türkiye'de sol örgütlenmelerde «sol» Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı izlenecek çizgide ortaya çıkıyor. Ben, 1970 yıllarının ortalarında, Türkiye'de sol akımların CHP ile çizgilerini netleştirmesi gerektiğini savundum. Ayrı seçimlere girmek, ayrı işçi etkinlikleri sağlamak, ayrı bakış açılarını geliştirmek, 1970 ortalarında, benim savunduğum görüşler oldu. Sol'un önce kendisini bilmesi gerektiğine inanıyordum. Hâlâ da buna inanıyorum.

1977 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında Türkiye İşçi Partisi'nin seçimlere girmesini sağlamakla suçlandım. Bundan onur duyuyorum. Bu onura katılmak isteyenler olabilir, tümünü verebilirim; ancak hiç kimse katılmasa da onurun tümünü seve seve alabiliyorum.

1970 yıllarının ikinci yarısında yaşadıklarımız, 1930 yıllarının ikinci yarısında yaşanmış olanlara ip uçları oldu. Türkiye'de sol mücadelelerin bu bölümündeki karanlığın bir bölümünü, buradan çıkardığım ip uçları ile çözmeye çalıştım.

anlıyorum» (*). Bunlar doğru mu, değil mi, kestirmek güç. Ancak devam eden bölümü mektubun devamından bir aktarma daha yapmam gerekiyor: «Bundan dolayı da seksüel, cinsî kıskançlığın haricinde bende ya sevgi, ya nefret ve düşmanlık var. Fakat haset yok. Felsefede materyalist, hayatta idealist olmanın, olmaya çalışmanın bir hususiyeti de bu olsa gerek». Buradaki kişi-politikacı tanımına katılıyorum.

Yalnız, örgütlü mücadeleden koparılmış, politikacı olduğuna inanan Nazım Hikmet, çoğalmak ve kendisini uzatmak imkânını arıyor. Hapishanede Kemal Tahir'e umutla bakıyor.

Burada şu soru ortaya çıkıyor: Peki, Orhan Kemal'i çizerken Kemal Tahir ve Nazım Hikmet ile bunlar arasındaki ilişki nasıl resme giriyor? Bu sorunun bir basit cevabı var; ikizkenar üçgenin bir köşesini gösterebilmek için diğer köşe ile tepe köşesini kesin göstermek gere-

---

Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabımda yazdıklarımı tekrarlamak durumunda değilim. Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabının birinci bölümünde, 1930 yıllarının ikinci yarısında bir «cephe» sezebiliyorum. Türkiye'de sol entelijansiyanın tümüyle CHP ile geliştirilen bir programa katılmış olduğunu gösterebiliyorum.

Katılma değil ama programı daha çok sevmediğim, görülecek.

Peki, Nazım ne olacak?

Hapiste, ama, eğer böyle bir «cephe» varsa, Nazım'ın hapiste olduğu nasıl açıklanacak? 1940 arefesinde, henüz Orhan Veli ve Yahya Kemal propagandası işin başında olduğu için, Nazım hâlâ yüksek bir prestijdir. Parti disiplinine aykırı hareket ettiği iddiası, bu prestiji fazla etkileyemez.

Yapılan ikidir: Birincisi, «İsmet Paşa-Fevzi Paşa ya da İyi Paşa-Kötü Paşa» ikilemidir. Türk aydını, ne yazık!, en çok bu dönemde «İyi Paşa-Kötü Paşa» ikilemini düşünce sisteminin temel çizgilerinden birisi yapmıştır. Nazım'ın yazgısında İsmet Paşa beraat ettirilmiş; sorumluluk Fevzi Paşa'ya yüklenmiştir.

İkincisi şudur: Bu programa, hapishaneden, Nazım da katılıyor.

(*) *Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar, op. cit., s. 122.*

kiyor. Orhan Kemal'i çözümleyebilmek için kesin Kemal Tahir-Nazım Hikmet ilişkisini ele almak zorunlu oluyor. Bu yapılmazsa, Orhan Kemal'in Kemal Tahir çözümlemesi yalnızca kişisel bir bakış ve hatta bir kıskançlık belirtisi sayılabilir.

Orhan Kemal, önce değil 1968 yılında yazdığı bir mektubunda, Kemal Tahir için şunları söylüyor: «Kemal Tahir üzerinde hiç durma. Bu adam baştan aşağı bir kıskançlık kumkuması. Nazım'ın, Allah selâmet versin, bol keseden paye veren yanı meşhurdur. Bu ..... herifi de, benden çok önce tutmuş, adam olsun diye göklere çıkarmış ama, işte adamım.. CHP'ye girdiğini Ulus yazmış. AP'ye de girebilir, tasavvur edemeyeceğin kötülükleri yapabilirdi ilericilere. Ya istemediler ya da CHP fazla...» (*) Nazım'ın verdiği payeyi Orhan Kemal geri almak istiyor. «Romancılar arasında sivrilememesi, başa güreşememesi herifi çılgına çeviriyor. Boşver. Artık Nazım falan yok». Bunları da yazıyor. «Boşver. Artık Nazım falan yok».

Orhan Kemal, bunları, 1968 yılında yazıyor. Özellikleri var; artık Sevgili Doğan Avcıoğlu'nun Yön'de başlattığı Nazım Hikmet'in rehabilitasyonu süreci meyvalarını vermeye başlıyor. 1930 yıllarından sonra, Nazım'ın ilk şiir kitabı, 1965 yılında «Yön Yayınları» içinde, sanki Sevgili Doğan bunu Nazım için kurdu, çünkü başka yayınını hatırlamıyorum, yayınlandı: «Kurtuluş Savaşı Destanı». Tehlikesiz olduğu görülünce, ya da tehlikeyi Sevgili Doğan göğüsleyince, Cevdet Kudret, solcuların «sol» soyadı modası da «solok», Hasan İzzettin Dinamo, Arif Damar Barikat, Kemal Tahir Benerci, Cevdet Kudret Solok, 1968 yılında yeniden yayınladı. Nazım'ın üvey oğlu Mehmet Fuat da, 1966 yılında Memleketimden İnsan Manzaraları'nı yayınlamaya başladı. Bütün bunlar, kendi topraklarında Nazım'ın yeniden doğuşunu gösteriyordu.

1968 yılının iki özelliği daha var. 1967 yılında Kemal Tahir, daha sonraki ününü sağlayacak iki roman yayın-

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 396.*

lıyor: «Yorgun Savaşçı» ve «Devlet Ana». Yorgun Savaşçı, kemalistlerin beğenisini kazanıyor ve 1968 yılında Yunus Nadi Armağanı'na lâyık görülüyor. «Devlet Ana» kemalistlerle birlikte popülistlerin büyük beğenisini kazanıyor, CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ile TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Devlet Ana'yı övecek sözcükleri seçmekte güçlük çekiyorlar; 1968 yılında Türk Dil Kurumu ödülünü alıyor.

Ayrıca uyarıcı olduğu anlaşılıyor; Nazım'ın rehabilitasyonu, Kemal Tahir romanlarının Türk estetiğinde yol açtığı karmaşa ve belki de beklenmeyen bir etkiyle, Nazım Hikmet'in 1968 yılında yayınlanan Kemal Tahir'e Mektuplar'ında açıklanan estetiği, Kemal Tahir romanlarının yeniden değerlendirilmesine yol açıyor. Orhan Kemal'in, Kemal Tahir'i haksız yere tutmakla suçladığı Fethi Naci, Kemal Tahir romanları hakkında sert ve kesin görüşlerini yazıyor.

Fethi Naci'nin Kemal Tahir değerlendirmesine, tümüyle, katılıyorum. Orhan Kemal'in görüşlerine geçmeden uzun aktarmalar yapma gereğini duyuyorum. Fethi Naci, çok yerinde bir biçimde, Kemal Tahir'in «sevgisizliği» üzerinde duruyor. «Sevgisizliğin romancısıdır Kemal Tahir» diyor (*). Kavga kadar sevginin de şairi olan Nazım Hikmet'in düşünsel uzantısı olarak görmek istediği Kemal Tahir'in yalnızca sevgisizlik derlediği ve sevgisizlik yaydığı görüşüne de katılıyorum.

Devam ediyor: «Bugünlerde yayınlanan Büyük Mal'ı (1970 yılında, y.k.) 1958 ve 1959 da yayımlanan Yediçınar Yaylası ve Köyün Kamburu ile birlikte okuyunca bu gerçek açık seçik ortaya çıkıyor. Üç Roman da aynı çevrede aynı kişilerin serüvenini anlatır. Aşağı yukarı yarım yüz yıllık bir süreyi kapsayan bu üç romanda da kimse kimseyi sevmez». Burada kalmıyor, sevgisizlik kendi mantığını gerçekleştiriyor. «Ayrıca bu tutum, romancıyı halkına karşı bir davranışa sürüklüyor, ister istemez. K. Tahir, bir tutum içinde 'gerçekçi bir yazar' olarak bak-

(*) *Fethi Naci, On Türk Romanı, İstanbul, 1971, s. 45.*

mıyor halkına, 'ağaların gözüyle' bakıyor». Gerçekten de bu üçlü dizide, Kemal Tahir'in dizisinde, cinsel açıdan «normal» bir kadın bulmak imkânsız.

Yunus Nadi Ödülü alan Yorgun Savaşçı ve sonrası için de şunlar yazılıyor: «Kemal Tahir'in özellikle Yorgun Savaşçı'dan sonra yazdığı romanlar da 'özetlenebilir' romanlar. İnsanlardan değil, sosyal ve tarihî gerçekler hakkındaki malûmattan yola çıktığı için, romanlarındaki insanlara sadece bu malûmatı okurlara duyuracak bir 'spiker' gözüyle baktığı için, bu romanlar 'insansız' olmaktan kurtulamıyor; yani, bir bakıma 'edebiyat eseri' niteliğinden yoksun olarak çıkıyorlar, ortaya». Yorgun Savaşçı, Kurt Kanunu, Devlet Ana'yı okuyucu, birer roman olarak değil, tarih çalışması ya da tarih tezleri olarak okudular.

Bunu, Kemal Tahir yazıcılığını, bir başka incelememde, cızbız köfteyi ağzında çiğnedikten sonra bebeğinin ağzına koyan sevecen anneye benzettim. Kemal Tahir, tarih kırıntılarını ağzında çiğnedikten sonra romanlara döktü. Okuyucu, edebiyat yerine tarih kırıntılarını ezilmiş bir biçimde almaktan, bir süre de olsa, hoşlandı.

Kemal Tahir, romanlarının edebiyattan yoksunluğunu gözlerden uzak tutmasını bildi. Fethi Naci de, bu noktaya parmak bastı: «K. Tahir, romanlarındaki bu eksikliği gözlerden saklamak için Devlet Ana gibi, Kurt Kanunu gibi romanlarına 'yeni görüşler' sokuşturarak, bu romanları bir 'edebiyat olayı' yapmak becerikliliğini gösterdi. Çoğunun gözünden kaçan gerçek şu idi: K. Tahir'in bu romanları edebiyata getirdiği yeni görüşler dolayısıyla değil, edebiyat eserine dönüşemeyen, romanlara yama gibi eklenen edebiyat-dışı görüşler dolayısıyla edebiyat olayı haline gelmişti. Kimse bu romanların edebiyat bakımından getirdikleri üzerinde durmuyordu; durmazdı da, çünkü böyle bir şey yoktu. Tartışılan, ortaya sürülen, malûmatın doğruluğu ya da yanlışlığı idi». (*). Bu açıklamalardan sonra, Fethi Naci, bir sonuca ulaşıyor.

(*) *ibid., s. 48.*

«Bunun sebebi açık» diyor; «çünkü K. Tahir, edebiyatın kendine özgü anlatım aracını değil, sosyal bilimlerin anlatım aracını kullanıyor». Kullanmaya çalışıyor, demek, daha doğru olmalı.

Buradan Orhan Kemal'e geçiyorum. Kemal Tahir için, tekrarlıyorum, şunları da yazıyor: «CHP'ye girdiğini Ulus yazmış. AP'ye de girebilir, tasavvur edemeyeceğin kötülükleri yapabilirdi, ilericilere». Bunlar, Orhan Kemal'in Kemal Tahir'i kişi olarak da sevmediğini gösteriyor. Avnı mektubunda sürdürüyor: «Yüz yüze geldiğimiz zaman benimle nasıl konuştuğunu görsen; sonra da arkamdan atıp tutmalarını işitsen, şaşar, küçük dilini yutarsın». Bunlara «halkça» bir de küfür ekliyor. «Neyse, ...den fazla söz etmeğe değmez». Ancak bu kadar değil.

Orhan Kemal'in, Kemal Tahir değerlendirmesinde, Fethi Naci'yi ve kuşkusuz beni, öncelemiş olduğunu belirtmek durumundayım. 1964 yılının son ayının tarihini taşıyan bir mektubunda pek çok açık yazıyor: «Ama Kemal Tahir'in de, hele hele Tahir Alangu'nun da anlayamadıkları, galiba yaşamlarının sonuna kadar da anlayamayacakları şey, sel romanı yazmak, bir takım projeleri gerçekleştirmekle 'romancı' olunmaz. Ne olursa olsun, roman, bilime paraleldir. Bilimin ışığında gider. Bilime ışık tutabilirse de, bizzat bilim yapmaz, yapamaz» (*). Bunun, ne yazık, yalnızca roman yazarı tarafından değil okuyucu ve eleştirmenler tarafından da yeterince anlaşılmış olduğunu söylemek zor görünüyor.

Orhan Kemal'in roman görüşlerini aktarmayı sürdürüyorum: «Tahir Alangu'ya kalırsa, Kemal Tahir şimdiye kadar Türk romanında - yüz bulurlarsa dünya romanında diyebilirler - yapılmamış bir sel roman meydana getirmekteymiş. Bu, iki kollu bir selmiş. Biri köylüyü, öteki kentliyi veriyormuş. Bilmem kaç cilt sonra kollar birleşerek, nasıl kalkınabileceği problemi şıp diye meydana çıkıverecekmiş». Böylece romanlar yoluyla ve romancı aracılığıyla kalkınma yöntemi de bulunmuş oluyor. Ama

(*) *Fikret Otyam, op. cit., s. 277-278.*

buna «kalkınma için kalkınma» diyebilirim; çünkü, Orhan Kemal'in tam karşısında Kemal Tahir'de insanları ve halkını sevdiği pek okunamıyor.

Orhan Kemal, aynı mektubunda, Kemal Tahir için, «O zatın sanatçılığı, insanseverliği kıt» diye yazıyor. 1964 yılının son ayında.

Bitiriyorum. Orhan Kemal'in mektuplar dizisini tarayarak bir romanı nasıl yazdığını ortaya koymak istiyorum. Bitiriyorum.

«Günlerdir Beyoğlu ve Babıali'de bir küfür gibi dolaşıyorum: Eskici ve Oğulları, çok iyi şekilde bitti. Gelgelelim, Cumhuriyet'e bu yıl konması kaabil olamıyacakmış. Çünkü, Ortadirek'ie aynı bölgeyi anlatıyormuş. Bir, bir buçuk yıl sonra..» (*) Yaşar Kemal, Orhan Kemal'e öncelik kazanıyor. Orhan Kemal, bunun üzerine, «bir kalıp ki nereye sokarsan sok» diyor.

Bu mektup, 2 Ekim 1959 tarihine ait; 20 Ekim 1959 tarihli mektup ise sevindirici. «Ankara'ya gelmek... Evet, güzel şey. Lâkin, Cumhuriyet Gazetesi'yle yeni bir angajmana giriştim. Onlara Kasım ayı sonunda teslim edilmek şartıyla bir şehir romanı yazıp teslim etmek zorundayım. İlk gün ve haftalar bir hayli bocaladım ama, şimdi iş yoluna girdi. Hem de çok iyi.. Dehşetli memnunum» (**). Mektuplara dayanarak yapılabilecek bir hesaba göre Cumhuriyet, elli günde bir roman yazılmasını istiyor.

Bir sonraki mektup, 10 Kasım 1959 tarihini taşıyor. «Evlerden Biri diye isimlendirdiğim ve Cumhuriyet Gazetesi'ne hazırladığım - çünkü şehir konulu bir şey istediler ve avans verdiler - romanım da yüz sayfayı aştı. Dili mili, konusu monusu, işçiliği filân iyi, çok da memnunum. Bakalım yüz, yüz elli sayfa daha çabalıyayım da bitsin, ne olacak?» (***) Yirmi günde, aklında olmayan bir roman için, yüz sayfa yazmış olduğunu hesaplıyabiliyorum..

(*) ibid., s. 187.
(**) ibid., s. 188.
(***) ibid., s. 189.

Günde beş daktilo sayfası roman. Ve 14 Aralık 1959 tarihinde tamam. Önce mektubunu geciktirmesinin nedenini açıklıyor: «Fotoğrafları bir kaç gün önce almıştım. Cevap yazmakta gecikişimin sebebi, şu ikinci romandı. Evlerden biri!» (*) Sonra haberi veriyor: «Neyse, bu akşam son dedim. Kalıyor şimdi paraları almak».

Orhan Kemal, altmış günde bir roman yazıyor.

Şimdi iş paraları almaya kalıyor.

(*) *ibid., s. 190.*

İkinci Bölüm İçin İkinci Ek

KEDİLER DÜNYASINDAN BİR ADAM ATAÇ

«Dün gece, kafayı bir güzel çekerken - evde kendi kendime - acı haber geldi: Ataç ölmüş! Nasıl üzüldüm, tasavvur edemezsin. Meğer ne kadar severmişim onu! Oysa hiç sanmazdım bu kadar sevdiğimi».

«Peki ama, şimdi kime kızacağız? Kimin arkasından atıp tutacağız? Kızdırmak için kimi iğneleyip vereceği cevapları merakla bekleyeceğiz?»

Orhan Kemal, 1957

«Bütün çocukluğum kediler arasında geçti. Annem, babam, kardeşlerim, hepimiz kediyi severdik. Büyük büyük bahçeli evlerde otururduk, yirmi beş otuz kedimiz bulunurdu. Martta, kabakta doğurdular mı, sanki düğün ederdik. Lohusa şerbeti kaynar, al basmasın diye sepetlere kırmızı kurdeleler bağlanır, küçük küçük altınlar takılırdı. Yavrulara ad arardık. Bir tanesi ölünce, içimize dert olurdu. Öyle gömmeğe falan kalkmazdık, herkes gibi biz de çöp arabasına atardık ama arkasından ağlardık...»

Ataç, Günlerin Getirdiği

«Babam 17 Mayıs 1957 yılında Cuma günü öğleden sonra öldü. Ölüm haberi kısa sürede bütün yurtta duyuldu. Ölümüne yananlar olduğu gibi üzülmeyenler, giderek sevinenler bile oldu».

M. Tolluoğlu, Babam Nurullah Ataç

Ataç'ın ölüm haberi «bize» çok çabuk geldi. «Biz» Ataç'a çok yakındık. Ataç, şimdi adı verilen Ataç Sokak'ta oturuyordu. Kızılay'da bu küçük sokakta Ataç'ın evi, edebiyatçılar ve bu arada edebiyat ile kavgayı seven

gençler için bir kâbe'dir; önünden geçmek bile sevinç oluyordu.

«Biz» Mekteb-i Mülkiye'de idik; Kızılay'a yürünürdü, yürümek ve yürürken politika ve sanat tartışmak bir bazdır. Kurtuluş'tan Kolej'in sonuna kadar olan bölmeye «Aşıklar Yolu» adı verilirdi, ıssızdı, akşamları geçmek için yürek isterdi. Ataç Sokak'ın başına gelindiğinde bir grup ayrılır, kesin Ataç'a döner, Ataç'ı bir görür, gelirdi.

Ben gitmezdim, görmezdim (*). O zamanlarda da görmeyi sevmezdim.

Görmeyince daha iyi görüyorum.

Yine de gördüğümü hatırlıyorum. Kızılay'a renk veren outdoor cafe'lerde, ya da 40 Kuşağı'ndan kalma köhneleşmiş Özen'de görmüş olabilirim. Bende eski bir öğretmen izlenimi bıraktı; eski öğretmenler, şimdiki öğretmenlerin eskilerine benzemiyorlar. Şimdiki müsteşarların eskisi olarak düşünülebilir: Elbiseler yine temiz, ütülü, ancak kesin eski. Yüzler her zaman tıraşlı, ancak bir müsteşar başı türünden taze değil, solmuş.

Ataç'ın görüntüsü hiç etkileyici değil.

«Biz» Mekteb-i Mülkiye'de bir gruptuk. Ataç, 9 Aralık 1954 tarihli Günce'sinde şunları yazıyor: «Uzman olmağa, hep uzman olmağa özeniyoruz. Uzman olmanın aydın olmak sayılmayacağını bir türlü kavramıyoruz. Aydın kişi, edebiyattan geçmiş olan kişi demektir. Uzmanın aydını da olabilir, her uzman aydın değildir» (**). Bunları, sanki, bizim için söylüyordu. Kaymakam, vali, konsolos, büyükelçi, sosyolog, iktisatçı yetiştirecek bir okuldaydık, ancak, önce aydın olmak istiyorduk; bunun için, başta edebiyat sanatın her türlüsüyle ilgileniyorduk. Şa-

---

(*) «Sonraları oyunları gidip sahnede görmektense kitap okumayı daha iyi buldum, alıştım ona».

N. Ataç, Günce 1953-1955, Ankara, 1972, s. 11.

«Doğru bir yol değil bu: Bir oyun ancak sahnede tamamlanır, kişiler canlanacak, gerçekleşecek. Ne yapayım? Alışmışım bir yol».

ibid., s. 11.

(**) *N. Ataç, ibid., s. 334.*

ir Ece Ayhan, tiyatroyu sevdiği için, Bülent Ecevit hükümetleri dönemi de dahil, bir türlü kaymakam yapılmayan, hukuk işlerinden emekliliği yakın Sevgili Ercü, uçak kazasında kaybettiğimiz şair arkadaşım Ergin Günce, Paris'te profesör Taner, şair Özcan Yalım, sonradan Aysel Özakın ile evlendiğini işittiğim Rimbaud Erol, «Genç Kız ve Ölüm» romanına model olacağını bilemeyen Ülkü, akademik karyerde «uzman» statüsünü aşamadan emekli olan Mehmet Genç, müzik eleştirilerini okuduğum Üner Birkan, ayrı sınıflardaydık, ancak Kantin'de bir sınıftık, bir gruptuk. Pazar Postası yazarlarından bir bölük, bizden önce mezun olmasına karşın kantinden ayrılamayan Cemal Süreya kantinin bize özgü köşesinde sık sık görünürlerdi. Hukuk Fakültesi'nden Erdal Öz, Selâhattin Keyman, Dündar, hukuk derslerini, Mülkiye kantininden izlerlerdi. Bizim asıl okulumuz, Mekteb-i Mülkiye Kantini oldu.

Ben üniversiteye birincilikle girdim, sınıfları birincilikle atladım. Bunu şunun için yazıyorum: Derslerden ders aldım, fakat, asıl öğrendiklerimi Mekteb-i Mülkiye Kantini'nde öğrendim.

Üniversite öğrencisinin birinci öğretmeni yoldaş öğrencidir.

Üniversiter eğitim için asıl ünversite kantinlerinin özgür olması gerekir.

Baskı dönemlerinde dershaneler değil kantinler kapatılır.

Kuşkusuz bu kadar değildik. Filiz de bizim ve sanata meraklı çevremizin içindeydi; ilk kadın büyükelçi oldu. Şimdi Avrupa Konseyi nezdinde Türk Sefire olarak, her fırsatta, Türkiye'nin ne kadar demokratik olduğunu, kantinlerin kapatılabileceğini, ancak hapishanelerin iyi olduğunu anlatıyordur. Benim en yakın arkadaşım Ömer de iyi bir diplomat olmadan önce aydın olmak gereğine inanıyordu; bizim grup içindeydi, hariciyeci oldu. Aydın olmama yolunu seçtiğini bilmiyordu.

Aydın Üzerne Tezler'in ilk kitabında Türk aydının Ter-

cüme Odası'nda doğduğunu yazdım. Tercüme Odası, tarihsel ve kurumsal olarak, bugünkü Hariciye Bakanlığı'nın nüvesi ve başlangıcıdır. Kemal, Şinasi, Âli ve diğerleri Tercüme Odası'ndan yetiştiler. Ketebe olarak girip ilk aydınlar oldular.

Bugün Türk Hariciye Bakanlığı'na aydın olarak girenler, aydın olarak girmek pek zordur, yalnızca yozlaşıyorlar. Nedensiz değil; Hariciye, Türkiye'nin uluslararası sermaye ile en içli dışlı kuruluşudur (*). Türkiye'nin Maliye ve Ticaret Bakanlığı'ndan da ekonomiyle ilgileniyor; buna bir de evlenme yoluyla Türk Büyük sermayesi ile birleşme ekleniyor.

Sermaye boğucudur; yozlaştırıyor.

(*) Amerika Birleşik Devletleri'nin Ankara Büyükelçisi, Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan anılarında, 12 Eylül 1980 sabahı, İlter Türkmen'in kendisini arayarak, Dışişleri Bakanı olacağını bildirdiğini açıkladı. Bu açıklama, başbakandan önce yeni dışişleri bakanının saptandığını, müstakbel bakanın bunu Amerikan elçisine duyurarak endişeleri gidermek istediğini gösteriyor.

İlter Türkmen, Atina ve Moskova'da Türkiye büyükelçisi oldu; her ikisi ve özellikle Moskova büyükelçiliği, ABD için Türk diplomatlarının güvenirliğini test etme yeridir.

27 Mayıs 1960 tarihinde Askerî Hareket, önce Fahri Korutürk'ün dışişleri bakanı olacağını açıkladı. Sonra Selim Sarper dışişleri bakanı oldu.

Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında belgeleri, İngilizcesiyle açıkladım; Sarper, Moskova Büyükelçisi olarak zamanın Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile yaptığı görüşmeyi, anında ve bütün ayrıntılarıyla, zamanın Moskova'daki Amerika Büyükelçisi Harriman'a anlatan adamdır. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istediği yalanını, Harriman'a anlattığı, Harriman'ın ülkesine kripto ile bildirdiği ve zamanı gelince gizliliği kaldırılarak açıklanan bu anlatım, Sarper'in yalanını çürütüyor, uyduran adamdır.

Korutürk daha sonra Moskova Büyükelçiliği ve daha sonra da Türkiye'de Devlet Başkanlığı yaptı.

1974 yılında Bülent Ecevit Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı olan Turan Güneş, bütün sevimliliği ve şakacılığıyla Amerika'ya yatkın bir politikacıdır; CHP'li olmasına karşın, Dışişleri Genel Sekreterliği görevini, politikada AP'ye, içerde büyük ser-

Hariciye Bakanlığı, içten çok dışa yakın duruyor (*). Kapitalist Türkiye'de bir tarikat görünümü veriyor.

«Biz» ise, Ataç'a çok yakındık. Ataç'ın ölüm haberi «bize» çok çabuk geldi. Her halde bir arkadaşımız, çoğumuz yatılıydık, akşam üzeri Mekteb-i Mülkiye'ye dönerken, bir Ataç Sokak'a dönmüş, Ataç'ı görmek istemiş, taze ölümü görmüştür. Mekteb'e keder getirmiştir. O günü yalnızca, Ömer'in etüdde, koca başını omuzuma koyup saatlerce ağlamasıyla hatırlıyorum. Ataç'sız bir dünyada kendisine acıyordu. Ataç'sız Türkiye için ağlıyordu.

Ömer, şimdi Hariciye'nin önde gelenlerinden birisi oldu. Türkiye'nin insan hakları «uzmanı» olduğunu çıkarıyorum; çünkü Hariciye Nazırı, Türkiye'deki insan haklarının tartışıldığı uluslararası toplantılara yanına hep Ömer'i alıyor, haberlerden okuyorum. Hariciye Nazırı için Türkiye'de siyasal suçlu olmadığı tezini de her halde Ömer geliştirmiştir, yetenekli olduğunu hatırlıyorum. Ataç'-

---

mayeye ve dışarda ABD'ne çok yatkın, karısı Amerikan yurttaşı Şükrü Elekdağ'a verdi.

12 Eylül, önceden bildirilerek, bir Moskova büyükelçisini Dışişleri Bakanı yaptı. İlter Türkmen'in yerine dışişleri bakanlığı Moskova büyükelçisine ve üstelik «parlamento dışı» olarak verildi.

Türkiye'nin Moskova büyükelçiliği ve büyükelçileri, Amerika Birleşik Devletleri'ni çok yakından ilgilendiriyor.

(*) Türk aydını Tercüme Odası'nda doğdu. Tercüme Odası, Dışişleri Bakanlığı'nı doğurdu. Dışişleri Bakanlığı'nın bugün içine düşmüş olduğu durum, her halde diyalektiği en çok doğruluyor.

Dışişleri Bakanlığı bugün aydınlar için bir gaz odasıdır.

Beraber şiir matineleri düzenlediğimiz, Türkiye'nin şu anda Avrupa Konseyi'nde Büyükelçisi Filiz'e, bir gazeteci en çok sevdiği şairi sorunca, düşünüp Ümit Yaşar Oğuzcan cevabını vermiş. Eskiden Ümit Yaşar'ı bilmezdi; bildiklerini unutunca, aklına Ümit Yaşar gelmiş, olmalı.

Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil eden bir kimsenin, en çok sevdiği şairin Ümit Yaşar olduğunu öğrenince yalnızca irkiliyorum.

sız bir Türkiye için bir kez hüngür hüngür ağlayan Ömer, artık, Türkiye'ye ağlamıyor.

Ey Vatan, göz yaşların dinsin
Yetiştik, çünkü biz

Mülkiye Marşı bile söyler.

Öyle görünüyor, yakın zamanlarda, Türk aydınlarının göz yaşları gerçekten diniyor. Bunun, Mülkiye Marşı'nın etkisiyle olduğunu sanmıyorum. Türk aydını, son yirmi yıl içinde çok ölü ve çok ölüm gördü; alıştı. Ağlamamayı öğrendi.

Halbuki Türk aydınının geleneğinde ağıt var: Aydın Üzerine Tezler'in daha önceki kitaplarında aydın ağlayışlarını sergilemek imkânını buldum (*). Recaizade Ekrem'in, Halit Ziya Uşaklıgil'in, Fikret'in ayrı ayrı ve bazan da ağlama seanslarında beraberce ağladıklarını gösterebildim.

(*) Bir Jöntürk ihtilâlci, Cumhuriyet döneminde tek parti milletvekili Tahsin Uzer de sık sık ağlıyor.

«19 yaşına girmiştim. Bütün düşüncem, emelim, meşguliyetim ve aşkım hep vatandı. Başka bir şey düşünemez hale geldim. Bazen çok sevdiğim, Kenan ve Süreyya Bey'lerle ve diğer arkadaşlarımla birahaneye gider, bir iki bira içerdik. Fakat ben daima düşünür, düşünür ve düşünürdüm. Saza gider, şarkı ve saz dinlerken ağlardım».

«Vatan aşkı beni çıldırtacak vaziyete sokmuştu. Manen ve maddeten hasta idim».

«Odada yapayalnız kalmıştım, yerler ve büyücek masanın üstü tomar tomar gazete, evrak ve zarflarla doluydu. Uzunca bir zaman hepsini ayrı ayrı inceledim. Mithat Paşa'nın resmini baş sayfasında gördüğüm Mizan Gazetesi'ni okuduktan sonra, kendimi tutamadım ağladım».

Tahsin Uzer, Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, Ankara, 1979, s. 15 ve 18.

Mehmet Kemal de, Cahit Sıtkı'nın başlattığı, kendisinin katıldığı ve genç bir hanım doktorun eşlik ettiği bir ağlama sahnesi yazıyor; aktarıyorum.

«En son, Cebeci'deki Gülhane Hastanesi'nde ziyaret ettim. Bir arabanın içinde, sırtında ropdöşambr, konuşamaz, söyliyemez bir adamla karşılaştım. Sade kaşı, gözü ile Cahit'ti. Başkaca bir eser yoktu. Türkçeyi en güzel konuşan şair 'Anne,

Ataç ve arkadaşlarının da ağlamaya düşkün oldukları anlaşılıyor. Kızı Meral Tolluoğlu anlatıyor: «Bir gece annem büsbütün fenalaştı, sabaha kadar kustu. Ağzından katran gibi bir şeyler geliyordu. Belki de bütün gece en fazla yarım saat arayla sürekli kustu. Sabahleyin babamın odasına gittim. Babam yüzüme bile bakamadı. Ağlamaktan gözleri kıpkırmızı olmuştu» (*). Kızı, Ataç'ın bu dönemini anlatırken «ağlaya ağlaya yatağa kapandı» ya da «hıçkıra hıçkıra ağlıyor» cümleciklerini kullanıyor.

Nurullah Ataç, kediler dünyasından bir adam; sevgisi ve nefreti gidip geliyor. Ahmet Hamdi Tanpınar, uzun yıllar Ataç'ın en yakınlarından birisi oluyor. Arada çok kızmaktan geri kalmıyor. Kızı anlatıyor: «Bir gün babam Tanpınar'a çok sinirlenmiş, ona söylemedik söz bırakmamış. O da bu sözlere hiç aldırmamış, her zamanki gibi sessiz sessiz gülmüş. Bu davranışı babamı büsbütün kızdırmış. Bu sefer 'be adam! Sana kötü daha ne söz söyliyeyim? Sana bok mu diyeyim? Sana bok da diyemem. Bok evvelce iyi olan bir şeyin çürüyüp o hale gelmesidir. Sen hiç bir zaman iyi bir şey olmadın ki şimdi bok olasın' demiş» (**). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın buna karşılığı, yine Meral Tolluoğlu'nun anlattıklarına göre şöyle olmuş: «Hamdi amcam, buna da bir yanıt vermemiş, gene gülmüş». Ahmet Hamdi Tanpınar bu, bazan gülüyor ve bazan da ağlıyor; ne zaman güleceğini ve ne zaman ağlayacağını kestirmek zor oluyor.

Ataç, hasta olunca Ahmet Hamdi ağlıyor. Meral Tolluoğlu yazıyor: «Ahmet Hamdi Tanpınar da devre milletvekili seçilmişti. O da Ankara'da oturuyordu. Her gün

---

Allah' kelimelerinden başkasını söyliyemiyordu. Bir de bazı acaip sesler çıkartıyor ve ağlıyordu. Dayanamadım, ben de ağladım. Asistan genç ve güzel bir kız, ikimizin ağladığını görünce, o da ağlamaya başladı. Resim çektirdik».
Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, Ankara, 1967, s. 15-17.

(*) *M. Tolluoğlu, Babam Nurullah Ataç, İstanbul, 1989, s. 125.*

(**) *ibid., s. 68.*

babamı yoklamaya geliyor, saatlarca yanında oturup 'Nurullah ya ölürse' diye çocuklar gibi ağlıyordu» (*). Tek parti milletvekili, estet, ve profesör Ahmet Hamdi, Ataç iyi olunca da ağlıyor. «Hamdi amcacığım, babama, anneme, bana ne kadar sevgi doluydu. Babam iyileşince dünyalar onun oldu. Bu sefer de mutluluktan göz yaşı döktü». Ancak Ataç, gerçekten ölünce, ağladığına dair bir kayıta rastlamadım. Çünkü Meral Tolluoğlu, «Hikmet Birant gibi babam ona da dargın öldü» (**) diye yazıyor.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Maliye Nazırı olan, iktisatçı sayılan ve en önemlisi Hammer tarihini Osmanlıcaya çeviren Mehmet Ata'nın oğlu olarak dünyaya geldi. Varlıklı bir ailenin çocuğuna açık olan eğitim imkânları, fazlasıyla, Nurullah'a da açıldı; ilk okula Frerler Okulu'nda başladı, Galatasaray'da sürdürdü, yüksek öğrenim için İsviçre'ye gitti (***). Okuyamadı. Okumayı sevmedi.

1940 yıllarında aktif olanların ortak yazgısı Ataç'ta da var: Başarısızlık. Eğitimde başarısızlık ve bu arada öğrenilen bir yabancı dil ve çokça zaman, Fransızca, çevirmenlik kapısını açık tutuyor ve sonra da dil öğretmenliği sağlıyor. Ataç, bu sıralardaki soyadıyla Ata, İstanbul'da Fransızca öğretmenliği yapıyor.

1898 yılında, On Dokuzuncu yüz yılın sonunda bir Osmanlı yurttaşı olarak doğuyor; kemalist ve demokrat olabiliyor. Yirminci yüz yılda demokrat olmak, çok zaman tutarsızlığı bir yaşam biçimi yapmak da demektir; Ataç, tutarlı olma gereğini hiç bir zaman duymuyor. Halit Fahri Ozansoy, Ataç'ın Büyük Ada günlerinden yakın arka-

---

(*) *ibid., s. 63.*

(**) *ibid., s. 63.*

(***) Frer'lerden Fransızcaya başlayan, Galatasaray'da dört yıl okuyan ve İsviçre'ye gönderilen birisi için, «Fransız dilini bile özel çalışmalarıyla öğrendi» denebiliyor.

Hayret!

Şükran Kurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, s. 60.

daşıdır, çok yerinde olarak belirtiyor; Nurullah, bir sanat yeteneği taşımıyor (*). Nurullah Ataç da doğayı sevmediğini yazıyor, Ozansoy, bunu, sanata olan yetersizliğin başlangıcı olarak görüyor. Gerek yok; Ataç, sanatla ilgilidir, yeteneği yok, eleştirmen oluyor.

Bağlandığı kemalizm, eleştirmen ve giderek estet işlevini yüklenen ve bir süre de rakipsiz kalan, Ataç'a yeni sınırlamalar ve yeni tutarsızlıklar yüklüyor. Her kemalist türünden Ataç da, Meşrutiyet döneminin sanatçılarını ve sanat akımlarını ciddiye almıyor ve Konur Ertop'tan aktarıyorum (**). Abdülhak Hamit için «Batı taklitçisi», Fikret için «tarih duygusundan yoksun» ve Akif için de «Doğu'nun tadına varamamış» yargılarını veriyor. Tanzimat'a gelince (***), bu kadar da değil, her türlü kemalist gibi, toptan bir red ifade ediyor.

Kavgacıdır, asla, mücadeleci değil: Ataç, kediler dünyasından bir adam. Nazım Hikmet şiirinin tadına varılmasında ve kabul edilmesinde önemli bir etkinliği olduğu

---

(*) Cahit Tanyol, o sıralar, farklı düşünüyor.

«Nurullah Ataç münekkid olduğu kadar sanatkârdır da. O, hudutları kendisince dahi keşfedilmemiş bir estetik nizamın yarım kalmış muadelelerini halletmeye memurdur».

«Nurullah Ataç daima yenidir; fakat bu yenilik, bir ikinci ele geçtiği zaman gülünç olmaktan kendisini kurtaramayan bir firarilik hassasına sahiptir. Bundan dolayı hiç bir surette taklid edilemez. Onun fikirlerini taklit edenlerin düştükleri bayağılığı görüp de acımamak kabil değildir».

«Nurullah Ataç, hisli ve samimi bir adamdır».

Cahit Tanyol, Nurullah Ataç'a Dair, İnsan, 1941, sayı 15-17, s. 4-6.

(**) *Milliyet Sanat Dergisi, 15 Mayıs 1982, s. 13.*

(***) «İşte tam Tanzimat kafası. Avrupa'dan bir takım yenilikler alacağız, ama eski yaşayışı bırakmayacağız».

«Tanzimat'ı yermiyorum, bu topluma iyiliği olmuş, Atatürk devrimini hazırlamıştır. Ama Tanzimat kafası eksik bir düşüncedir, ürkek bir düşüncedir. Annesinin, dadısının elini bırakamayan çocuk».

N. Ataç, Günce 1953-1955, Ankara, 1972, s. 249.

yadsınamıyor (*). 1938 yılı başında, Hilmi Ziya, Sabahattin Eyüboğlu ve Nazım Hikmet ile birlikte «İnsan» Dergisi'nin hazırlıkları içinde görülüyor. 1938 yılı Ocak ayında Nazım Hikmet, 1950 yılında çıkmak üzere hapse konuyor. İnsan Dergisi'nde Nurullah Ata ile yardımcısı Sabahattin Eyüboğlu, bunun ne demek olduğunu anlamakta gecikmiyorlar: Sabahattin Eyüboğlu, İnsan Dergisi'nin birinci sayısı için, «Yeni Türk Sanatkârı yahut Frenkten Türke Dönüş» başlıklı bir yazı hazırlıyor; görülmemiş bir Yahya Kemal propagandisti olarak ortaya çıkıyor. Aynı sayıda daha sonra Nurullah Ata'nın yönetiminde Nazım şiirine karşı bir bayrak olarak dolaştırılacak olan Orhan Veli çıkarılıyor.

Ataç, eleştirmen ve estet olarak etkisini en çok kemalizmin restorasyon döneminde gösteriyor. Bu dönemde, kemalizmin kendi varlık nedeni gereği Meşrutiyet ile Tanzimat yasaklı estetik bölge oluyor. Nazım'ın açtığı yeni estetik dünya ise, Nazım kapatılmış olduğu için, riskli sayılıyor. Ataç'a özgürlük ve zorunluluk alanı olarak Divan ile Halk Şiiri kalıyor. Yahya Kemal ile Orhan Veli, yalnızca Divan ve Halk Şiirine açık, kendisi için değil kendi halinde bir entellektüel kuşak ve giderek halk yaratmanın estetik aktörleri olarak kalıyorlar ve çıkıyorlar.

Ataç'tan aktarmalar yapmak durumundayım. Ataç, restorasyon döneminin adamıdır; aktarıyorum. «Divanları kapatmak zorunda değildik, onlar da bize dilimizi öğre-

(*) «O'nun edebiyat aleminde bugün tuttuğu yeri tayine çahşalım. Son zamanlarda yazdıkları insan ruhu ve tabiatı hakkında gündelik vesilelerle sezdiklerinin notları sayılabilirdi. Fakat uzun zaman şahıslar ve kitaplar üzerinde yazdı. Bu yazılara tenkit diyoruz. Bu tenkitlerde şiirimize daima yeni zevk getirenleri buluyor ve tanıtıyordu. Şair Nazım Hikmet'i en iyi o tanımış ve tanıtmıştı. Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet üçgeninin demek istediklerini kavrıyan da oydu. Eğer Nurullah olmasaydı bu muharrirlerin hiç biri okuyucular tarafından keşfolunamazdı».

Yunus Kâzım Köni, Edebî Oluşlar, Yeni Adam 1942, sayı 398, s. 7.

tirlerdi. Onları kapatmış olmak yüzünden Edebiyat-ı Cedideci'ler, Avrupa'dan aldıklarını da iyice söyliyemediler, düşüncelerinin, duygularının geleceğe kalmasını sağlayamadılar. Bu yüzden onların yazıları bize en eskiden bile daha eski gözüküyor; Fuzuli'nin, Baki'nin, Nedim'in kasidelerinde, gazellerinde öyle bir tazelik, öyle bir yenilik vardır ki Tevfik Fikret'in şiirlerinde de, Halit Ziya Uşaklıgil'in nesrinde de bulamazsınız» (*). Ataç, Tanzimat'ın ve özellikle Servet-i Fünun'un bir yeni insan yaratmaya yöneldiğini, dili ve insanın içini genişlettiklerini ve değiştirerek geliştirdiklerini anlamak istemiyor.

Restorasyon döneminde Ataç'ın Divan Şiiri'ni canlandırmak istemesi normal; çünkü restorasyonun amaçlarından birisi Cumhuriyet iie birlikte ortaya çıkan ve uç veren yeni insanı durdurmaktır. Aydını, köylülüğün ya da kendi halinde halkın düzeyine indirme çabası var. Böyle bir misyon varken, Divan Şiiri'nin bayraktarlığını yapan Ataç'ın aynı inceleme içinde bir de şunları söylemesi kaçınılmaz oluyor: «Bir Baki Efendi dili vardır, ama bir Baki Efendi düşünce, duygu alemi yoktur; onun şiiri bize kendisinden haber vermez, şiir aleminde zaten bulunan maznunları yeniden söyler, o kadar» (**). Gerçekten o kadar mı? Ataç, kendisine yüklenen misyonun estetiğini, ne kadar bağdaşmaz görünürse görünsün savunmak durumundadır.

«Halk şiirimizin güzelliklerini bilmez, anlamaz değilim; Köroğlu'nun, Karaca Oğlan'ın diye anılan birkaç koşma, semai vardır ki en güzel gazellerimizin yanına konabilir. Ama onlar azdır». Öyleyse ne yapmalı? Cevap yine Ataç'tan: «Saz şairlerimizin şiirlerini okumalıyız, ama divan şiirini de bırakamayız». Buna şunu eklemek zorundayım: Divan Şiiri ile Saz Şiri arasındaki ortaklık, derinlikten yoksunluktur.

Divan Şiiri ya da Halk Şiiri; ancak asıl gözde Yahya Kemal oluyor. Ölümünün yirmi beşinci yılında yapılan so-

---

(*) *N. Ataç, Günlerin Getirdiği, İstanbul, 1957, s. 129.*
(**) *ibid, s. 133.*

ruşturmaya Cemal Süreya'nın verdiği cevap şu: «Baştan sona Ataç'ın baş tacı Yahya Kemal'dir». Katılmamak mümkün değil. Ataç, Yahya Kemal'i Türk aydınına sevdirme kampanyasında yardımcısı Sabahattin Eyüboğlu ile çok büyük bir yarış içinde görünüyor. Ataç şunları yazabiliyor: «Gelecek yüz yılın insanlarını kıskanıyorum: içlerinde şiiri sevenler Yahya Kemal'in eserini tam olarak okuyacak, güzelliklerini, değerini bizden daha iyi anlayacaklar; hayranlıkları bizimkinden belki hem daha büyük, hem de daha berrak olacak.. Biraz da acıyorum onlara; şair Yahya Kemal'i bilecekler, insan Yahya Kemal'i, bizim koşmalarile tanıdığımız insan Yahya Kemal'i bilmiyecekler» (*). Yusuf Ziya Ortaç'ın, bir büyük şair olarak

---

(*) 1938 yılında Nazım hapse konunca, Yahya Kemal'i Türk sanatkârına model ilân eden Sabahattin Eyüboğlu, Ankara'dan İstanbul'daki kardeşi Bedri Rahmi'ye yazdığı 1 Haziran 1940 tarihli mektupta şunları da söylüyor :

«Ataç'a selâmını söyledim. Gözlerinden öpüyor: Durmadan senin resim ve şiirlerini övüp duruyor. Yahya Kemal üstadımız İstanbul'da.. Ulus'taki yazını çok beğendiğini ve sana mektup yazacağını söylemişti. İstanbul Kulübü'nde kendisini görmeye gidersen, çok memnun olacak. Benim de ellerinden öptüğümü söyle gidersen».

Sabahattin Eyüboğlu, kardeşine yazdığı 3 Ağustos 1943 tarihli mektupta da şunları iletiyor :

«Yahya Kemal'e gidiyor musun? Bugünlerde hep yine onun lezzeti içindeyim. Ulus'ta çıkacak bir Yahya Kemal sayfası düşündük. O sayfa için bir yazı hazırlıyorum. Onu görmeye git. Benim için ellerinden öp».

B.R. Eyüboğlu, Kardeş Mektupları, Ankara, 1985, s. 150 ve 198.

Ataç ile Eyüboğlu Kardeşler ilişkisine gelince, Ataç'ın desteği kalkınca veya gerekli olmayınca yakınlığın bozulduğunu çıkarabiliyorum.

Sabahattin Eyüboğlu, Bedri Rahmi'ye 1942 yılında yazıyor :

«Nurullah Ataç'a gelince, zavallı hasta. Artık ne yaptığını bilmiyor. Ben münasebeti tamamen kestim. Tahammülüm kalmadı. İtidalimi kaybetmekten korktuğum için, elimden geldiği kadar kaçıyorum».

ibid., s. 186.

nitelediği, tartışılabilir, aynı zamanda bir küçük adam nitelemesini eklediği, tartışılamaz, Yahya Kemal için Ataç, peygamberler için ayrılabilecek sıfatları cömertçe kullanıyor. Dahi demekten kaçınmıyor.

Ataç, kediler dünyasından gelen bir adam; sevgiyi bildiğinden kuşku duyuyorum. Şunları yazabiliyor: «Varsın kökü özcülükte olsun, sevgi insanın gene en ulu duygusudur; daha doğrusu en güzel, en kutlu yalanıdır» (*). Sevginin yalan olduğuna katılamıyorum. Sevgi, bilmektir; derinliklere, oyuklara inmektir. Sevgi, bu nedenle, Osmanlıca sözcükle, vuslattır. Vuslat ise kavuşmak ve kavuşmak, bilmek oluyor.

Sevgi, bu nedenle, görmeden gerçekleşmeyen tek bilgidir.

Sevgi, yüzde yüz ampirik olan tek bilgidir; yaşamadan sevgiyi bilmek mümkün değil. Bu nedenle dünyada olmayacak tek olgu, platonik sevgidir. Yalnızca insanın başının içinde kalmış sevgi olamıyor.

Sevmek, bilmektir. Sevgi, hem objeyi ve hem de süjeyi bilmektir.

Sevgi, insanın kendisini bilmesinin yoludur. Hiç sevmeyen, hiç kendisini bilmez.

Ataç'ın kendisini de doğru dürüst bildiğinden kuşku duyuyorum. Ölümünden dört yıl önce, 17 Nisan 1953 tarihli güncesinde de şunları yazıyor: «Çocukluğum olmadı benim. Çocukluğu olmamayanın gençliği de olmaz. Bir

---

Ataç'ın da öncelikle Bedri Rahmi olmak üzere Eyüboğlu Kardeşler'i pek lâubali bulduğu anlaşılıyor: «Cumhuriyet'in 17 Ekim sayısında Bay Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun 'Kaç Mumluk Aydın?' adlı bir yazısı vardı. Baktım 'Ataç Reis' diye başlıyor, bıraktım. Öyle reis meis gibi sözleri sevmem. Arkadaş arasında konuşurken neyse ne! Okurlara sunulan, Tevfik Fikret'in dediği gibi 'görmediğimiz, bilmediğimiz kaarilere' sunulan bir yazıda el gün karşısında öyle şakanın ne yeri var. Bıraktım. Bay B.R.E. beni övmüş, yermiş, bana ne? İki üç yıl oluyor, Cumhuriyet'te gene bir çatmıştı bana, ayaktakımı ağzıyla abiy'li, mabiy'li bir yazı. Okumuştum onu, yeter».

N. Ataç, Günce, op. cit., s. 462.

(*) *N. Ataç, Günlerin Getirdiği, op. cit., s. 83.*

şey söyleyeyim mi ben size? İhtiyarlığı da olmuyor öylesinin» (*). Ataç'ın çocukluğu olmadığında da kuşku duyuyorum.

Sosyalizm çağında demokrat olmak zorunda kalan Ataç; ihtiyarlığında da çocukluğunu yaşadı. İçtenliği, insanları kırmaktan korkusuzluğu, tutarsızlıktan çekinmezliğiyle Nurullah Ataç, en olgun zamanında bir çocuktu; çocuksu, değil çocuktu. Herkesi, bu arada öğrencilik yıllarında sosyalizme yönelmenin yalnızlığını duyan «bizleri» etkilemesinin nedenini burada görüyorum.

«Yahya Kemal'i büyük bir şair saymaktan şaşmıyorum» diyor (**). Ekliyor: «Hayranım onun şiirine». Ekliyor: «Onun yanında olmak bize başka bir duygu, bir çeşit emniyet veriyor». Ben de ekliyorum, kızı Meral Tolluoğlu'ndan aktarıyorum: «Gerçekten babam, Samet Bey'i, (Samet Ağaoğlu, y.k.) hiç sevmezdi. Onu sevmediğini her zaman söylerdi. Demek yüzüne de söylermiş. Babam, açık, doğru bir insandı. İki yüzlülük, yalan nedir bilmezdi. Arkadan söylediğini yüzüne söyler, söylemeyeceğini hiç söylemezdi. Kimi zaman da, 'evvelden çok severdim ama artık sevmiyorum' derdi. Örneğin Yahya Kemal'i, Tanpınar'ı, Orhan Veli'yi bir zamanlar sevmiş, öğmüş, sonra da 'artık sevmiyorum' demişti» (***). Bu kadar değil, bir cümle daha aktarıyorum: «Kimi zaman da 'acaba sevsem mi yoksa sevmesem mi diye düşünüyorum' derdi». Sosyalizm çağında demokrat, ihtiyarlık yaşında çocuk, her zaman ikirciklidir; papatya falına benzer.

Yahya Kemal'in, bu Osmanlı titreşimlerinin usta şairinin, restorasyon döneminde «bir çeşit emniyet» olduğunu kabul ediyorum. Ancak restorasyon bir ricattır; ricat, bir geriye hızlanış oluyor. Ataç'ın, bilinçli olması şart değil, Yahya Kemal'le bir geriye hızlanışı gerçekleştiremeyeceğini sezdiğinden güvenli olmak gerekiyor.

(*) *N. Ataç, Günce, op. cit., s. 59.*
(**) *N. Ataç, Günlerin Getirdiği, op. cit., s. 135.*
(***) *M. Tolluoğlu, Babam Nurullah Ataç, op. cit., s. 103-104.*

Tekrar edeceğim, burada da yazmam gerekiyor: 1940 Kuşağı, örnek olsun Rıfat Ilgaz, Mehmet Kemal, «anılmayı» çok seviyorlar. Bir yazar, bir kez bu kuşaktan birisini andı mı, bin yıl unutmuyorlar. Hasan İzzettin Dinamo da bu çizgiye tıpa tıp uyuyor. Ataç için, «benim için beş on güzel satır yazmış olan bu adama şimdi bile yürekten bağlıyım» diyen Dinamo, bu dönemde Nazım'ın en yakın taklitçisidir; Ataç, Nazım şiirinin tanıtılmasında etkin ve önemli rol oynuyor. Hasan İzzettin, Ankara'da bir şiiri nedeniyle hapse mahkûm oluyor, dört yıllık hapsini tamamladıktan sonra, İstanbul'a gidiyor. Hakkında «beş on güzel satır yazmış olan» Nurullah'ı bulacak. Nurullah, Büyük Ada'da. Hasan İzzettin gidiyor.

Yıl, 1939 ve Nazım, 28 yıllık bir hükmü çekmek üzere hapistedir. Bundan sonrasını Dinamo'dan aktarıyorum. «Ataç bir ara elime elyazısıyla yazılmış bir şiir defteri tutuşturdu» diye başlıyor ve sürdürüyor: «'Bak' dedi, Orhan Veli'nin şiirleri. Onu son zamanlarda dergilerden tanırsın. Onu ünlü bir şair yapmağa karar verdim. Bu şiirleri hele bir gözden geçir. Düşünceni sonra bana söyle. Ben bu çocuğu çok beğeniyorum» (*). Estetikte ricat, ileriye atılımdan, Nazım Hikmet estetiğinden geriye dönüş, Orhan Veli ile olacaktır; karar veriliyor. 1939 yılın-

---

(*) *Hasan İzzettin Dinamo, İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları, İstanbul, 1984, s. 17 ve 12.*

Dinamo, o sıralarda borçlu duyduğu Ataç'a içinden geçenlerin tümünü söylemiyor, kırk beş yıl sonra yayınlayacağı kısa anılarına ayırıyor. Şu anda 1939 yılını yazıyorum; Dinamo'nun 1939 yılında söylemediğini aktarıyorum.

«Tek başıma oturup defteri baştanbaşa okudum. Karşımda şiirle oyun oynayan bir genç şair buldum. Bunlar, küçük burjuva şairlerine özgü, şairanelikten uzak, pasif gerçekçilik, mizah, alay havası içinde oynaşan şeylerdi».

«Şimdi, ben bu şiirleri güzel bulduğumu Ataç'a nasıl söyleyebilirdim? Beni boydan boya yere seren özgürlüksüz dünyamdan hiç bir rüzgâr esmiyor, hiç bir yaprak kımıldamıyordu bu şiirlerde».

ibid., s. 12.

da Nurullah Ataç, daha önemli görevlerle, İstanbul'dan Ankara'ya taşınıyor.

Nurullah Ataç ile Sabahattin Eyüboğlu restorasyon döneminin estetik cerrahlarıdır; Ataç, katı ve içten ve Eyüboğlu, esnek ve çıkarcıdır.

Ataç ve Eyüboğlu, İsmet Paşa'nın, Türk estetik dünyasındaki iki ajanıdır (*); iki faktörü oluyorlar.

Ancak Ataç, bu misyonla sınırlı kalmıyor; gücünü, Orhan Veli'yi kabul ettirmek için kullanıyor. Restorasyon döneminde büyük bir etki sağlıyor, fakat, bugüne bu etkisiyle kalmıyor. Bu etkisini düzeltici adımlar atmaktan geri kalmıyor (**), tutarlılık kaygısından yoksun olması,

---

(*) Dil büyük bir soyutlamadır; zengin. Dejenerasyon, dili daraltmakla bir arada gidiyor. Bir toplumun bilimsel ve teorik zenginliği, dilinin zenginliği, cümle kuruluşunun gelişmişliği ve sözcüklerin çok anlamlılığıyla paralel oluyor.

Ne yazık, daralma sonucu, «ajan» sözcüğü tek anlamlı oluyor. Bir kez bir incelememde «acenta» sözcüğünü kullandım, bundan, kimilerine polis anlamında «ajan» dediğim sonucu çıkarılınca nasıl şaşırdım. «Ajan» çok anlamlıdır; «borsaj ajanı», üretim faktörleri anlamında üretim ajanı, ajan'dan türeme «ajans» ve diğerleri var. Burada kullandığım anlam ancak, «adam» sözcüğüyle anlatılabilir; henüz çok ısınamadım.

Agent, Fail, amil, müessir, acenta, vekil, mümessil.
Redhouse İngilizce-Türkçe Sözlük, s. 16.

Agent, 1 — etken, 2 — görevli, 3 — acenta, 4 — casus, çaşıt, ajan.
T. Saraç, Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük, s. 36-37.

Agent, 1 — Acente, 2 — Ajan, 3 — Gizli ajan, casus.
Rusko-Turyetskiy Slovar', s. 18.

(**) Divan Şiiri ile Saz Şiiri'nin propagandasını kabul eden Ataç, bunların, bir kâğıt kadar derinlikten yoksun olduklarını da biliyor ve yazıyor.

«Evet, divan şairleri ile halk şairleri arasında düşünüş, dünyayı görüş bakımından hiç bir esaslı fark yoktur. Her ikisi de bir takım maznunları (sanılanları, y.k.) tekrar eder dururlar. Divan şairlerinin halk şairlerini hor görmesi onların fikirlerindeki, hislerindeki basitlik yüzünden değil, arabça veya farisi kelimeleri, aruzu iyi kullanmaları yüzündendir. Divan şairi indinde halk şairleri kabadır, kendisi ise mektep medrese görüp yontulmuştur».

bu adımları atmasını kolaylaştırıyor (*). Ataç, daha sonraki zamana, geri adımları nedeniyle de kalmıyor: Asıl, etkili olmak istemediği zamanlardaki tutumuyla dikkat çekiyor.

Demokrat bir öğretmen olduğundan kuşku duymuyorum. Öğrencisi İlhami Soysal, bunu güzel aktarıyor. Bir öğrencinin bir öğretmeni için söyleyebileceği en güzel sözlerden bir bölümünü yazıyor. Şöyle: «Ataç, bir arkadaş gibi davranırdı. Okumanın bir seçme işi olduğunu anlatmaya çalışırdı» (**). Sınıfta İlhami'nin okumayı sevdiğini ve Sabahattin Ali'nin çevirdiği Fontamara'yı okuduğunu anlayınca, o gün öğrencisini alıyor, zamanın Ankara'daki en ünlü kitabevine götürüyor, tanıştırıyor ve İlhami'ye bir kaç Sabahattin Ali hediye ediyor. Bravo!

N. Ataç, Bir Mektup, İnsan 1938, Sayı 4, s. 372.

Ataç, bugün Orhan Veli savunucularının kullana geldikleri tekerlemeyi yazdıktan sonra, «Orhan Veli'nin büyüklüğü, şiire giremeyecek sanılan sözlere şiir katabilmek, onları şiire yükseltmekteydi», Orhan Veli'nin yitişini de yazıyor: «Bu gücünü yitirince şu 'edalım, vabalim' gibi yıpranmış sözlerle dolu 'İstanbul Türküsü'ne düştü».

N. Ataç, Günce, op. cit., s. 330.

Bugünkü Orhan Veli savunucuları Ataç'ın şiirin alanını genişletmek tekerlemesini benimsiyorlar; Ataç ise, onların Orhan Veli'nin yükseldiğini iddia ettikleri dönemde düştüğünü yazıyor.

(*) «Nurullah Ataç herkesin gözünde bugün dediğini yarın yalanlıyan manyakın biridir. Onda objektif bir münekkit hali yoktur. Onun fikir hayatı kaprisyerinin esiri olan bir hüküm otomatizmasından başka bir şey değildir».

«Nurullah Ataç'ta aklı kudurtan bütün tezatlara rağmen yaşıyan, ölmiyen, kalan, iz bırakan, etrafındaki temayülleri mayalandıran bir gerçek hamlesi vardır; harcıalemden, arıziden, süsten, faniden, silkinme ve öze, asıla, temele, bakiye sarkma. Nurullah bütün yazılarında zamanlar ve nesiller altında çahşan edebî ve bedîî oluşun yorulmaz bir işçisi olmuştur».

Baltacıoğlu İsmayil Hakkı, Ferde Karşı Cemiyet, Yeni Adam 1941, Sayı 320, s. 2.

(**) *R.M. Ertüzün, Sabahattin Ali Olayının Gerçeği, İstanbul, 1985.*

İlhami Soysal'ın Önsözü, s. 5.

Bir diğer öğrencisi Mehmet Kemal, aynı değerlendirmeyi bugüne getiriyor. Mehmet Kemal de, «hoca olarak edebiyatın kurallarını öğretmez, onları siz okuyun der, daha çok edebiyat ve şiir beğenisi verirdi» diye yazıyor. Acılı Kuşak'ta ekliyor: «Hocalık geçti. Arkadaş olduk. Beraber edebiyatçıların gittiği meyhanelere giderdik». Genç öğrencisiyle eşitlikten korkmuyor (*), aynı masaya oturuyor.

«Ben kimsenin büyüğü olmaya, kimseye yol göstermeye kalkmadım, bütün ömrüm yerleşmiş düşüncelere, insanlara karşı savaşmakla geçti». Yüzde yüz gerçeği yansıttığını sanmıyorum. Ataç, yol göstericiliğe özenmeden yol gösterdi; büyüklük iddiasına sarılmadan «büyük» rolü oynadı.

Ataç'ın sorunu nedir?

İnançlara karşı savaşmak yerine, «bir» inancı koymakla beraber gitmezse, mutlak başka bir inanca yol hazırlamaktır.

Sosyalizm çağında demokrat olmak zorunluluğunu yaşayan Ataç, demokrasinin de bir kavga olduğunu, belki, sezmişti; ancak, tutarlı bir mücadele için bir inançtan yoksundu. Kavgacıydı, bir inancın inatçı savunucusu olamadı.

Sanatçı olmak istedi, kendinde sanatçı yeteneği bulamadı.

Ataç, en çok kendisine karşı dürüsttü.

İnsanın kendisine karşı dürüstlüğü acımasızlıktır. Sürekli hesaplaşmak. Ataç'ın en güzel yanı, sürekli kendisiyle hesaplaşması oldu.

Sürekli kendisiyle hesaplaşmak, eğer yaşama eksen

(*) «Niçin? Çünkü müsavatsızlık hiç bir devirde bugünkü kadar büyük olmamıştır».

«Dünün haksızlığı da, müsavatsızlığı da insan ölçüsünde idi. Bugün makina ölçüsündedir ve bunun için dünden daha fazla göze çarpıyor, gönüle çarpıyor».

«Veli, gadrin yalnız ıstırabını değil, hicabını da duyar».

N. Ataç, Müsavat, İnsan, 1948, Sayı 1, s. 3 ve 4.

olan bir büyük inanç yoksa, tutarsızlıktan korkmamakla mümkündür. Ataç, en az tutarsızlıktan korktu.

«Ben kimsenin büyüğü olmaya» kalkmadım, diyor. Bu, daha 1938 yılında İnsan Dergisi'nde yazdığı «veli, gadrin yalnız ıstırabını değil, hicabını da duyar», ermiş yalnızca haksızlığın acısını değil utancını da duyar, sözlerinin bir uzantısı değilse nedir? Bu, bu özlü sözün tümü aktarıldığında daha açık oluyor. Şöyle: «Veli, gadrin yalnız ıstırabını değil, hicabını da duyar. Her türlü imtiyazın hicabı.. 'Niçin onda var da bende yok?' diyen kıskançlığın yerine, 'niçin onda yok da bende var?' diyen hicap. Dostoyevski'nin romanları böyle insanlarla doludur. Budala'nın Mişkin'i, Cürüm ve Ceza'nın Sonya'sı, Karamazof Kardeşler'in Alyuşa'sı vicdan azabı duymayanların, gaddarların, zavallı kötülerin hallerine ağlarlar». Ataç, Dostoyevskiyen izler taşıyor.

Mistik bir yanı var. Karısının cenazesi, evden çıkarılırken «Hanımcığım, ben sizin acınıza en çok iki yıl dayanabilirim» diye ağlıyor. Dille ilgili bir toplantıya katılamayacağını belirtirken «ben Cuma'ya arkadaşlar toplantıdayken ölürüm» diyor. Bu Cuma ile karısına söz verdiği iki yıl yalnız iki gün fark ediyor; söylediği Cuma günü, karısının ölümünden iki yıldan iki gün az bir zaman sonrasında ölüyor.

Rüyaya ve fala inanıyor.

Mistik özellikler taşıyor, Dostoyevskiyen izler sergiliyor. Dostoyevskiy'in tipleri, kendilerine karşı dürüst ve aynı anlama gelmek üzere acımasız davranıyorlar. Ataç da öyle, 1 Aralık 1953 tarihli Günce'sinde şunları yazıyor: «Benim uzun tümcelerden kaçınışım da belki kekemeliğim yüzündendir. Ama bugünün genç yazarları uzun tümceler kurmağa da özenmeli. Sonra benim deyişim kupkurudur, o da yaradılışım gereği olacak ben bir duygu adamı değilim, şairliğim yoktur» (*). Türk diline en büyük katkısını fizyolojik özelliği ile açıklamaktan kaçınmıyor. Bir acımasızlıktır; saygı ile yazıyorum.

(*) N. Ataç, Günce, op. cit., s. 154.

Ataç'ın kendisine acımasızlığına saygı duyuyorum. Orhan Veli'nin, Ataç'a acımasızlığına ise tepki gösteriyorum. Bu acımasızlığın açığa çıkmasını istiyorum ve aktarıyorum: «Birine tutulduydu. Ben hikâyesini duydum. Kafayı çektiği geceler, sevdiğinin kapısına gider, eşiğini öpermiş. Bu evin, sevgilisinin evi olduğunu ona Orhan (Orhan Veli, y.k.) söylemiş. Fakat günün birinde öğrenmiş ki, bu ev sevgilisinin evi değil. Alaya alındığı, aldatıldığı için çok kızmış, Orhan'a küskünlüğünün bir nedeni de buydu» (*). Bu kadar değil. Mehmet Kemal'den aktarmaları sürdürmem gerekiyor. «Kekeme olduğundan sinirlendirici bir konuşma biçimi vardı». Bunu, kendisi de yazıyor. «Gülmesi de kendisine özgüydü, ağlama ile inleme arası bir ses çıkarırdı». Bunu, Mehmet Kemal ekliyor. «Orhan Veli'yi tanıtan oydu». Bu, artık biliniyor ve tartışmasız kabul edilmesi gerekiyor.

Nurullah Ata
Tirink Galata
Soğan Salata

Bunu da Orhan Veli, kendisini tanıtan Ataç için yazıyor. Ataç'tan daha çok Orhan Veli'yi anlatıyor. Bunu, Ataç duyuyor. Mehmet Kemal'in yazdıklarının şu bölümü de Ataç'ı anlatabiliyor. «Orhan, Ataç için üç mısralık bir tekerleme yakıştırmıştı. Kulağına gitmiş, kendisi okurdu» (**). Ataç'ın kendisine soğukkanlı bakabildiği, artık, net bir biçimde ortaya çıkıyor.

Başkasına dürüst olabilmek için, insanın, kendisine karşı dürüst olması gerekiyor.

Dürüstlük, bir cesarettir.

Ataç'ın, doğru ya da yanlış, başkalarına karşı dürüst olma cesaretini gösterdiğini yazmak durumundayım.

Çiçeği burnunda şair Rıfat Ilgaz'a, 1940 yılında Ulus'ta, şiirlerinin kötü olduğunu yazabiliyor. Kendisi rejimin

---

(*) *Mehmet Kemal, Acılı Kuşak, op. cit., s. 55-56.*
(**) *ibid., s. 57.*

esteti olmasına karşın, bunda da bir derece arıyor ve Ahmet Kutsi Tecer'den «komik şairimiz» diye söz edebiliyor. Mahmut Makal'ın bir kampanya haline getirildiği zaman bile, Makal için, «düşünmez, düşünemez, öğrendiklerine, kafasına başkalarının tıktıklarına bağlanır, yalnız onların doğru olabileceğine inanır» diyebiliyor.

Ataç, kendisine «üstad» diye yazıp kitaplarına gönderenlere haber gönderebiliyor: «Çabuk, geri al, kitabını». Şöhrete ulaşmak için Ataç'a rüşvet veren, Köy Enstitülü yazarların çoğunu tersliyor; övgülerini reddediyor. Günce'sinde şunları da yazabiliyor: «Bugün şair İbrahim Minnetoğlu ile tanıştım. Hoşlanmam şiirlerinden, bir iki yazısında övdü beni, o yazıları da beğenmedim, kızdım. Beni ne diye övüyor?» (*) Ataç, Günce'sini yayınlamak üzere hazırlıyor. Yayınlanıyor.

Bir yerde şaşkınlığını yazıyor: «Anlamıyorum böyle kişileri. Bir kişi için en ağır sözleri kullanmaktan çekinmiyorlar. En büyük töresizlikleri konduruyorlar. Gene de selâmı kesmiyorlar ondan. Benim 'jurnalcılık' edecek kadar aşağı bir kişi olduğuma inanıyorsa, benden tiksinmesi, tiksindiği için de selâmı kesmesi gerekmez mi?» (**) Bunları Attila İlhan için yazıyor. Günler geçiyor ve Günce'sine şaşkınlığını kızgınlığa çevirerek yazıyor. «Bay Attila İlhan yeni çıkardığı Yağmur Kaçağı adlı şiir kitabından bana da göndermiş. Üzerine de 'Sayın Nurullah Ataç'a' yazmış. Şaşırdım bunu görünce. Daha bir ay oldu olmadı, benim bir 'jurnalci' olduğumu o adam okurlarına söyledi idi. Sonra da 'sayın' diyebiliyor. Demek ki kendisi jurnalcılara da saygı gösterebilecek bir yaradılışta, onlarla da arkadaşlık edebilecek» (***). Burada da kalmıyor, duyduklarını yazmaktan çekinmiyor. «Bana 'jurnalci' demesine kızmıştım, artık geçti kızgınlığım, bir tiksinme geldi. 'Jurnalci' dediği bir kimseye birkaç gün sonra 'sayın' diyebilen kişiden ancak tiksinilir de onun

(*) *N. Ataç, Günce, op. cit., s. 63.*
(**) *ibid., s. 387.*
(***) *ibid., s. 396.*

için». Bunlar, estetiğin belli bir davranış biçimi ile yakından ilgili olduğunu gösteriyor.

Edebiyat, edep, çoğulu âdâb sözcüğünden geliyor; Tanzimatçılar uyduruyor. İyi terbiye, nazik davranış anlamına geliyor. Türkiye'de yeni insan ve yeni bir davranış biçimi yaratmak bilinçli çabaların konusu olunca, «edebiyat» doğuyor.

Ataç, yalnızca kendisine ve edebiyatçılara acımasız bakmıyor; bunu daha ileri düzeylere de çıkarıyor. 1950 yıllarının ortasında şu yargıyı vermekten çekinmiyor: «Sıkıntılarımızın çoğu, edebiyatsızlığımızdan geliyor. Bir Türk edebiyatı yoktur, tilciğin (tilcik, Ataç'ın, kelime karşılığı olarak uydurduğu sözcüktü, y.k.) Avrupa arasındaki anlamıyla, gerçekten bir Türk edebiyatı yoktur». Bunu, yargısını, edebiyatçılara taşırıyor. «Aydın geçinen kimselerimiz arasında Avrupa'nın büyük şairlerini, büyük romancılarını, büyük denemecilerini okumuş üç beş kişi ya vardır, ya yoktur». Burada da durmuyor. Edebiyattan kalkarak diğer insan bilimlerine geçiyor. «Oysaki edebiyatsız tarihçilik olmaz, hukukçuluk olmaz, hekimlik olmaz, hiçbir şey olmaz. Edebiyatsız kişioğlunu bilemezsiniz, anlayamazsınız ki kişioğluna değgin bilgileri kavrayabilesiniz». Burada şu soru ortaya çıkıyor: Bugün durum nasıl?

Pek edebiyatçı yoksa nasıl çıkacak? Bu sorunun hiç bir zaman kesin bir cevabı yok; Ataç'dan da beklenmiyor. Ancak Ataç türünden edebiyata bu denli düşkün birisinin bazı öğeleri söylememiş olması mümkün değil, söylüyor. Bu incelemeyi bitirirken öğelerden birisine işaret ediyorum.

«Şu kanı bende günden güne güçleniyor» diyor Ataç, ve ekliyor: «Avrupa dillerinden birini, okuyacak, konuşacak kadar bilmeyen bir Türk yazarı, gerçekten değerli bir şey veremez». Ağır görünüyor; Tercüme Odası geleneği koşuyor. Ataç, ilk Tercüme Odası'ndan tam yüz yıl kadar sonra, 1940 yıllarında Hasan Ali Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı sırasında başlatılan çeviri kampanyası içinde yer alıyor. Umut besliyor.

Dilini seviyor, fakat daha, 1938 yılında «bugünkü Türkçe. Avrupa irfanının bir çok mefhumlarını, fikirlerini düşünmemize elverişli değildir» diye yazıyor (*). Bu nedenle bir Avrupa dilini, aydın olmanın gereği sayıyor. Bunun için de olmalı, «mekteplerimizde yunanca ve latince öğretilmesinin lüzumuna kaniğim» diyor. Gerçekten de klasik diller, bir «kol» olarak orta öğretime konuyor. Ancak restorasyon döneminin bir gereği olarak ve yine 1950 seçimlerinden önce, kaldırılıyor.

Bitiriyorum. Ataç'ı anlatıyor. Günce'sinden aktarıyorum: «Bir dergi çıkar Ankara'da. Adı Latince'dir, adı Latince olduğu için de elimi sürmem» (**). Ankara'da Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy gibi çoğunluğu Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin, Mekteb-i Mülkiye, öğretim üyesi olan kimseler tarafından çıkarılan ve zamanında aydınlar arasında pek çok etkili olan «Forum» Dergisi'nden söz ediyor. Latince öğretilmesini savunan Ataç, yalnızca ismi Latince olduğu için zamanın en prestijli dergisine elini sürmüyor. Ataç, bu.

Günce'den aktarıyorum: «Geçen gün genç yazarlarımızdan biriyle konuşuyordum... Övdü o dergiyi, savundu. 'Adı yüzünden okumuyorum' dedim, yukarda yazdıklarımı ona da söyledim. 'Hoş görmeli yaptıklarını, daha çok bilimle uğraşan kişiler o dergiyi çıkaranlar, dile pek önem vermiyorlar' dedi. İşte bunu anlayamıyorum ben de. Bilim, dörüt (sanat), düşünce işleriyle uğraşan bir kişinin önce dile önem vermemesini anlayamıyorum». Ben de anlayamıyorum.

Ataç ile ilgili kısa incelemeyi bitirdim. Latince'yi savunmasını ve adı Latince olduğu için Forum Dergisi'ni okumayı reddetmesini anlıyabiliyorum. Üstelik burada bir tutarsızlık da görmüyorum. Bitiriyorum.

Soru: Ataç'a ne yapılır? Türkiye'de kendisine ve çevresine dürüst olmaya çalışan birisine ne yapılır?

Cevap: Dövülür.

(*) *N. Ataç, Humanisma, İnsan 1938, Sayı 2, s. 83.*
(**) *N. Ataç, Günce, op. cit., s. 422.*

Ataç, Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet üçlüsünün bir manifesto ile ileriye sürdükleri «Garip» Şiir akımının sahibi ve tanıtıcısı oldu. Dolayısıyla Oktay Rifat ile Melih Cevdet'le de dost oldu. Ataç'ın sürekli konukları arasında Orhan Veli türünden Oktay Rifat ile Melih Cevdet de yer alıyordu.

İkisi görünmez olmuşlar; kızı Meral, sormuş, Ataç cevap vermemiş. Kızı ısrar etmiş, Ataç cevap vermemiş, sinirlenmiş 'görmüyorum, artık» demekle yetinmiş. Kızı inadı sürdürmüş, Ataç sinirlenmeyi sürdürmüş ve en sonunda Melih Cevdet için «beni dövdü de ondan» demiş. Kayıtlara göre Melih Cevdet, kendisini tanıtan, üne kavuşturan Ataç'ı iki kez dövmüş. Birinde, bazı şiirlerini eleştirdiği için, her yerde, «onu nerede görürsem döveceğim» demiş. Ataç, buna karşın, Melih Cevdet'in karısını pek sevdiğinden dayanamamış ve evlerine gitmiş. Tiyatro sanatçısı Mehmet Keskinoğlu'nun babası Avukat Fuat Keskinoğlu'nun tanıklığına ve Meral Tolluoğlu'nun yazdığına göre, Melih Cevdet, kendi evinde, Ataç'ı, «sen bir de benim evime mi geliyorsun» diyerek iyice dövmüş.

İkincisi ise şöyle oluyor. Nurullah Ataç'ın kızı anlatıyor. «Yıllar önce biz İzmir Caddesi'nde otururken buna benzer bir olay olmuş, Melih Cevdet'le Oktay Rifat, babamın yolunu kesip tekme atmışlardı. Babam, akşam üzeri eve gelirken tam sokağın köşesinde şimdiki Anadolu Kulübü'nün önünde Melih Cevdet'le Oktay Rifat, babamın önüne geçip 'sen nasıl bizim şiirlerimizi beğenmediğini söylersin?' diye babama vurmuşlar. Babamın aldığı helvalar elinden fırlayıp paltosuna yapışmış, şapkası başından düşüp toz içinde kalmış, pantolonunun paçalarında da iki gencin tekmelerinin izi vardı. Babam nefes nefese içeri girince halini görüp düştüğünü sanmıştık» (*). Düşmüyor, dövülüyor; Oktay Rifat ile Melih Cevdet, Ataç'ı kiraladıklarını düşünmüş, olmalılar.

«Bu iki ünlü yazarımızın, ünlü şairimizin eleştirilince kaba kuvvete başvurduklarını o gün gözlerimizle görmüş-

(*) *M. Tolluoğlu, Babam Nurullah Ataç, op. cit., s. 162.*

tük. Attıkları tekmeler babamın iki dizini de morartmıştı». Bunları yazdıktan sonra son ve bu kez yarım anlamlı bir soruyla bitiriyorum: «Ne Demeli!»

Nazım Hikmet, Türk aydınını harekete geçirmek, harekete geçirirken aydınlatmak, kendisi için düşünen bir kesim haline getirmek istedi. Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet'in «Garip Şiir» akımı, Nazım'ın etkisini ortadan kaldırmayı amaçladı. Aydını halklaştırmak, halkı kendi haline indirmeye çabaladı. Bu şiir, yalnızca ve yalnızca Ataç'ın çabalarıyla kabul gördü.

Orhan Veli, Ataç'a borcunu ödedi: Nurullah Ata/Tiring Galata/Soğan Salata şiirini yazdı. Oktay Rifat ile Melih Cevdet de borçlarını ödediler: Ataç'ı dövdüler. Melih Cevdet, daha çok borçlu olmalı, iki kez dövdü.

Ne demeli?

İkinci Bölüm İçin Üçüncü Ek

MARKOPAŞA VE ZİNCİRLİ HÜRRİYET

> Ben demiyorum ki, ben en iyi mizah muharririyim, katiyen böyle bir iddiam yok. Fakat, ilk konuştuğumuz gibi, Markopaşa, Aziz Nesin damgasını taşıyacaktır. Ve bu damgayı taşıdığı müddetçe satılır. Bunu anlar mısın? Yeknesak ne demek? O senin dediğin yeknesaklık, Yedi Gün için, Karikatür ve Şaka mecmuaları içindir. Hayret ediyorum, kırk senelik Sabahattin'le bu mevzuu nasıl münakaşa ediyorum.
>
> *Aziz Nesin, Sabahattin Ali'ye Mektup.*

Birinci tez: Her dergiyi bir insan yaratır.

İkinci tez: Her dergi yaratıcısını yaratır.

Üçüncü tez: Türkiye'de etkin aydınların pek çoğunun adına bir dergi yazılıdır.

Mekteb-i Mülkiye'de tarih müderrisi Mehmet Murat, Mizan Dergisi'ni çıkardı. Adı unutuldu; Mizancı kaldı ya da Mizancı Murat olarak anıldı.

Abdullah Cevdet İçtihad'la bilindi. «Sosyalist» Hilmi, bütün yaşamı boyunca, çıkarmış olduğu «İştirak» Dergisi nedeniyle İştirakçi Hilmi olarak çağrıldı.

Kuşku yok, Resimli Ay, düzeltmen olarak giren Nazım Hikmet'ten önce de çıkıyordu. Ancak tarihçi, estet, siyasetçi Resimli Ay ile yalnızca Nazım Hikmet dönemini anlıyor. Sertel'lere ve diğerlerine saygısızlık yaptığımı sanmıyorum; Resimli Ay, yine de Nazım Hikmet ile doğdu ve

Nazım olmazsa, Resimli Ay tarihsel de olamazdı. Ancak Nazım Hikmet de Resimli Ay ile doğdu. Resimli Ay ile Nazım Hikmet, birbirinin çocuğu ve birbirinin ana ve babası oldular.

Şevket Süreyya, Kadro'yu yarattı; Kadro, Şevket Süreyya'yı çıkardı.

Turhan Feyzioğlu, bir zamanlar Türk aydınının övünçlerinden birisiydi; Forum Dergisi ile ortaya çıktı. Metin Toker, Akis Dergisi ile ortaya çıktı.

Sevgili Doğan, Akis'te zaman zaman Metin Toker'den çok daha etkindi. Ancak Yön'ü çıkardı ve Yön'le damgasını vurdu. Doğan Avcıoğlu'nu Yön'süz, Yön'ü Doğan Avcıoğlu'suz çözümlemek mümkün değil.

Diğer Doğan, Doğan Özgüden, 1960 yıllarının dergisi Ant'ı yayınladı. Bir zamanlar Türkçe'ye, iyi bir dergi çıkarabilmek için, «bir Doğan bulmak gerek» sözü buradan girdi. Ant ile Doğan Özgüden, daha sonra sürdürmek şansına sahip olamadığı bir etkinlik kazandı.

Dergi, bir çok imza tanıtır: Bir kişiyi yaratır.

Mehmet Ali Aybar, Zincirli Hürriyet'i yarattı. Sağ teröristler tahrip etti; Aybar kaldı.

«Toplatılmadığı zamanlarda çıkan siyasî mizah gazetesi: Markopaşa». Gazetenin başlığı böyleydi. Aziz Nesin'in inatçı yanını seviyorum; Aziz Bey'in de inatını sevdiğini sanıyorum. Çatalca'dan gönderdiği mektuplarının birisini «Medet» zarfının içine koymuş; çıkardığı dergilerden birisinin adı oluyor. 6 Temmuz 1950 tarihli Medet'in başlığının altında şunlar yazıyor: «Markopaşa, Merhumpaşa, Ali Baba, Yedisekiz Hasan Paşa, Öküz Mehmet Paşa gazetelerinin devamıdır». Aziz Nesin kendisinin devamıdır.

Markopaşa, Aziz Nesin'in babasıdır.

Aziz Nesin, Markopaşa'nın babasıdır.

Metin Toker hapiste olduğu zamanlar, 1960 öncesi, Akis'in tümünü nerede ise Doğan Avcıoğlu çıkarıyordu. Metin Toker, insan sömürmenin üstadıdır; geldiği yer, kaçınılmaz oluyor. Doğan'a haber götürürdüm, üniversite öğrencisiydim, öğrenci eylemleri örgütlüyordum; sıkışık-

lıkta götürdüğüm haberleri bana yazdırırdı. Ancak Doğan'ı asıl Yön'de izlemek, incelemek imkânını buldum. Haftalık dergide üç gün uyumaz ve sürekli yazardı; bıraktığı izlenim bu oldu.

Her dergi, bir one-man show'dur.

Her dergi bir anaç yazı makinası gerektiriyor.

Yön'de Doğan, kendi yazısı, imzasız yazıları dışında, yönetim işleri dışında başka işleri de yapıyordu. İdris Küçükömer'in, Nermin Abadan'ın ve benzerlerinin anlaşılması zor yazılarını anlaşılır yapmak da Doğan'a düşüyordu; yeniden yazıyordu.

Aziz Nesin'in dergiciliğini bilmiyorum; gözleyerek bilmem imkânsız. Ancak Doğan'ın dergiciliğinden Aziz Nesin'e bakıyorum. İp uçları veriyor; tarihsel materyale bakarken daha sonraki dergicilik bilgilerim, nereye bakılması gerektiğini bana söylüyor.

Markopaşa'nın sahibi Sabahattin Ali görünüyor. Sabahattin Ankara'da; sürekli direktif veriyor. Aziz Nesin de tepki dolu cevap mektupları yazıyor. Bunlardan birinde şunlar da var: «Ben kimseden yazı istemiyorum, rica da etmiyorum. Yazarlarsa, ne alâ. Ve ancak şu şartla ve isterlerse yazsınlar. Yazılan yazıları da her türlü tahrif hakkına malikim. Cancağızları isterlerse» (*). Bunlara şaşırmıyorum; Markopaşa çıktıysa eğer ve altmış bine kadar satıldıysa bazı haftalar, birisi bunu söylemiş olmalıdır, birisi bu sorumluluk ve güvenle ortaya çıkmalıdır. Doğan, daha kibardır; öz aynıdır. Yön deneyiminden Mar-

---

(*) *Filiz Ali Laslo - Atilla Özkırımlı Sabahattin Ali, İstanbul, 1979, s. 211.*

Ekin başındaki aktarma da aynı mektuptan. Sürdürüyorum.

«Marko Paşa gibi gazeteler, bir şahsiyet gazetesidir. Bu Akbaba değil, mizah değil, karikatür değil. Yani kalkıp da kendimi sana meth mi edeyim? Farkında değil misin ki, Türkiye'de bütün mizah gazeteleri, eskileri ve yenileri her sayılarında bizi taklit ediyorlar».

«Bir İçtihad vardı, bu Abdullah Cevdet'in şahsiyeti idi. Mademki, bu kadar mizah muharriri vardı, bu efendiler, şimdiye kadar nerede idiler?»

kopaşa'ya bakarken, nereye bakmam gerektiğini çıkarıyorum.

Markopaşa'nın ilk sayısı, 26 Kasım 1946 tarihinde çıktı. İsminin altında «Halk için Haftalık Siyasî Mizah Gazetesi» yazıyor. Fiatı, 10 kuruştur; «Sahibi ve Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden», S. Ali oluyor. Sabahattin Ali, 13 Kasım 1946 tarihinde, İstanbul'dan Ankara'daki eşi Aliye Hanım'a yazdığı mektupta ise şunları yazıyor: «Marko Paşa'yı belki on güne kadar çıkarabileceğiz. Ondan sonra bakalım bir kaç nüshayı ben idare edeceğim, sonra Aziz Nesin'e bırakacağım» (*). Sabahattin, bundan sonraki mektubunda, 26 Kasım 1946 tarihli ve Morkopaşa'nın çıkış günü yazılıyor, ilk günün heyecanı ve işlerini karısına aktarıyor. «Gazeteyi İstanbul'a ve Ankara'ya tevzi işini üzerlerine alan bayiler, son dakikada sabotaj yaptılar. Biz bu gazeteyi dağıtmayız! dediler. Bunun üzerine Aziz Nesin ile ben gazeteleri toplatıp kendimiz tevzi ettik. Bununla beraber Marko Paşa bir gün içinde satıldı. Herkes tarafından aranıyor, fakat mevcudu kalmadı. Zaten 6000 nüsha basmıştık» (**). Markopaşa, Türk basın tarihinde bir harikadır; kısa zamanda haftalık altmış bin tiraja ulaşıyor. Matbaası, Marko Paşa'yı basmaya yetişemiyor.

Marko Paşa'nın tarihini yazmıyorum, yazılmalıdır, sayıları her gün çoğalan basın-yayın okulları ne güne duruyor? Yalnızca Marko Paşa'nın Türk aydın tarihi içindeki yerini belirtmeye çalışıyorum. İnsan ilişkileriyle birlikte bunu ortaya çıkarmaya çabalıyorum. Aynı mektubunda Sabahattin belli konumunu belli ediyor: «Ben Aralık ayının ortalarına doğru Ankara'ya döneceğim. Şimdilik işleri tek başına Aziz Nesin'in üzerine bırakmama imkân yok. Henüz siyasî bakımdan da, mizah seviyesi bakımından da kontrola muhtaç. Hiç olmazsa dört nüshayı ben çıkaracağım». Sabahattin Ali, Aziz Nesin ile ilişkisine en azından bir usta-kalfa düzeyi tutturmaya çalışıyor. Böyle düşündüğü anlaşılıyor.

(*) ibid., s. 202.
(**) ibid, s. 202.

Aziz Nesin'dir; alana yeni gelmiş olsa da bunu kabul edecek bir kimse olmadığını hemen gösteriyor. 17 Ocak 1947 tarihinde Sabahattin Ali'ye mektup yazıyor ve aktarıyorum. «Bana gönderdiğin ilk mektubunda, Aziz, diye başlıyor ve arka arkaya yedi madde sıralıyor, bu maddelerde de öyle nasihatlar ediyordun ki, sanki benim Marko Paşa ile hiç bir alâkam yokmuş da, senin maaşlı bir memurunmuşum gibi. İşe başladığımız günden beri, aynı jest. Bunu açıkça konuşalım ki her türlü isim, imza, kolay şöhret ve günlük ihtiraslardan âri, böyle mi yazılır?, olarak, bu neviden - dikkat et, bu neviden - ya emir, ya tavsiye yarı nasihat yollu sözler ve yazılar canımı sıkmaktadır» (*). Aynı mektupta, yetkinin kendisinde olduğunu göstermek istiyor ve aktarıyorum: «Son gönderdiğin baş makale, evvelkilerin yanında sıfır. O kuvvetli mevzuu, gayet korkakça ve çok fena şekilde yazmışsın. Bu yazıyı kullanmadım» (**). Baş yazıları sabahattin yazıyor.

«Darılma, hakikati ve hislerimi olduğu gibi söyliyen adamım. Bu Marko Paşa işinde, hiç bir zaman seni itip öne geçmek, görünmek sevdasında değilim. Bunu ileride ki münasebetlerimde de anlarsın. Fakat, ne şekilde olursa olsun geriye itilmeğe, kakılmağa gelemem. Biliyorsun ki fikir halinden iş haline kadar Marko Paşa bana aittir». Aynı mektupta Aziz Nesin, Sabahattin'e karşı, Marko Paşa'nın kendisine ait oldùğunu yazıyor. Burada kalıyor; Marko Paşa üzerinde başka öncelik davaları ol-

---

(*) *ibid., s. 204.*

(**) Marko Paşa'yı, Aziz Bey'in kolleksiyonundan çalıştım. Baş yazılarının altına, matbaadan çıkmışça özenli «Sabahattin Ali» imzalarının konduğunu gördüm. Sordum, kendisinin koyduğunu söyledi.

Hür ve Zincirli Hürriyet'i de Mehmet Ali Bey'in lütfen gonderdiği fotokopi sayılarından çalıştım. Mehmet Ali Bey'in de özenle, kendisinin dışındaki yazılara imzaları eklemiş olduğunu gördüm.

Aziz Bey'e de, Mehmet Ali Bey'e de şükranlarımı yazıyorum.

duğunu bildiğim için bu noktayı açıklığa çıkarmak gereğini duydum.

Aziz Nesin'in yazılarını yazdıklarını ileri sürenlere rastladım, Rıfat Ilgaz'ın iddiasını Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabına aldım. Aziz Nesin, bu tür iddiaları pek önemsemiyor; tersine, kendi yazılarından dolayı başkalarının hapse girmesinden söz ediyor. Yıllar sonra bu öykünün Marko Paşa bölümünü şöyle anlatıyor: «Markopaşa için bir çok adlî kovuşturma ve davalar açılmıştı. Yine Sabahattin'in isteği üzerine, Markopaşa'da ne yazar, ne sahip, ne de yayın müdürü olarak benim adım görünmediği için, yazılardan ben sorumlu değildim ve benim yazdığım yazılardan Sabahattin, ondan sonra da öteki yazıişleri müdürleri mahkemeye gidiyorlardı. Siyasî polis ve dolayısıyla iktidar, Markopaşa'daki yazıları benim yazdığımı epiy sonra öğrenmişti» (*). Markopaşa'da yazılar imzasız çıkıyordu.

«Sabahattin Ali'nin isteği üzerine, Markopaşa'daki hiçbir yazıya yazarın adı konulmuyordu. Sabahattin'in neden böyle bir istekte bulunduğunu, bir başka uzun yazıda açıklayabilirim. Şu kadarını söyleyeyim: Markopaşa'nın ilk döneminde Markopaşa'daki Sabahattin'in yazıları, yalnız çerçeve içindeki başyazılarıdır. Cevdet Kudret'in 'Hoşgeldin Viktori' başlıklı, Amerikan zırhlısı Missoury'nin İstanbul limanına gelişini yeren bir hikâyesiyle, Şerif Hulusi'nin birkaç yazısı ve iki arkadaşın biriki kısa yazısı dışında Markopaşa'daki bütün yazılar benimdir» (**). Hepsi bu kadar; Aziz Nesin nerede ise Markopaşa'nın tümünü yazmış olduğunu yazıyor.

Tekrarlıyorum; Markopaşa 26 Kasım 1946 tarihinde yayına başlıyor. 1946 yılı, Millî Şef İsmet İnönü'nün «demokratikleşme» arayışına sahne oluyor. Missouri'nin Türkiye'yi ziyaret ettiği bir zamanda, Türkiye'de demokra-

(*) Aziz Nesin de Markopaşa'yı bazan tek sözcük, bazan da iki sözcük olarak yazıyor. Yazıldığı gibi bırakıyorum.
Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, İstanbul, 1984, s. 114.

(**) *ibid., s. 113.*

tikleşmenin olamayacağı pek anlaşılmıyor. 4 Aralık 1946 tarihinde Meclis, sıkıyönetimi yeni bir altı ay için uzatıyor. Millî Şef İnönü, yeni kurulan Demokrat Parti'ye güvence üzerine güvence vermeye çalışıyor. Demokrat Parti'nin Celâl Bayar ve arkadaşları tarafından kurulmuş olması İsmet Paşa'ya güven veriyor; CHP içinde sevinçle karşılanıyor. 16 Aralık 1946 tarihinde CHP İktidarı, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisi'ni kapatıyor. Bu iki partiye yakın dergileri, dernekleri kapatıyor. Bu iki partinin yöneticisi ve yandaşlarını, topluyor, tutukluyor.

Markopaşa bu koşullarda çıkıyor.

Mizah olmasından da yararlanıyor.

Mehmet Ali Aybar'ın Hür ve Zincirli Hürriyet Dergileri denemeleri, uzun ömürlü olamıyor. Hemen bastırılıyor ve tahrip ediliyor.

Birlikte ele alınmasında sakınca yok; gereklilik görüyorum. Üç neden sıralanabilir; aynı zamana denk geliyor. Mehmet Ali Aybar da, alanın boşaltıldığı bir zamanda, alanı boş bırakmamak için dergiciliğe başlıyor. Hür, ilk sayısını 1 Şubat 1947 yılında İstanbul'da yayınlıyor. Stad Matbaası, Markopaşa'cıların da işlerini yapıyor. İkinci neden; kadrolar birbirine yakın. Cevdet Kudret, Sabahattin Ali, Mim Uykusuz ve Zincirli Hürriyet'te Mim Uykusuz ile «Zincirli Mizah» yazan Aziz Nesin var. Cevdet Kudret, «Beşer» imzasıyla yazıyor (*); Sabahattin'in İzmir'de çıkan Zincirli Hürriyet tahrip edildikten sonra 1948 yılında İstanbul'da başlayan «ikinci seri» Zincirli Hürriyet'te görülüyor, Orhan Veli Kanık, İzmir'deki Zincirli Hürriyet'e İstanbul'dan «İstanbul Mektubu» gönderiyor, Naci Sadullah yazıcılar arasında yer alıyor.

Markopaşa ile Hür ve Zincirli Hürriyet, hiç bir zaman pro-Soviet sayılmaz; ancak kesin anti-Amerikan bir tutum içindeler. Amerika Birleşik Devletleri'nin savaş gemilerini İstanbul'a göndermesi, Truman Doktrini hazırlık-

(*) Mehmet Ali Bey, «Beşer» imzasının yanına Cevdet Kudret işaretini koymuş; buradan çıkarıyorum.

ları ve ilânı, Mehmet Ali Aybar için de, Aziz Nesin için de Türkiye'nin işgaline yakın sayılıyor. Markopaşa ve Hür ve Zincirli Hürriyet, Amerikan yönelişini savunanlara karşı çok sert bir polemiği sürdürüyor ve bu arada Amerikan yönelişinde sınır tanımayan Cumhuriyet Gazetesi hem Aybar'ın, hem de Aziz Nesin'in baş hedeflerinden birisi oluyor (*). Devletler Hukuku Doçenti Mehmet Ali Aybar, Hür ve Zincirli Hürriyeti sanki dış politika dergileri olarak çıkarıyor ve ulusal bağımsızlığı ön planda tutuyor. Mehmet Ali Aybar'ın, 1960 yıllarında Türkiye İşçi Partisi'nin Genel Başkanı olarak İkinci Kurtuluş Savaşı'nı ilân etmesinin kaynağı her halde bu döneme kadar uzanıyor.

Aydın Üzerine Tezler'in bir tezini tekrarlamak duru-

(*) «İkinci Dünya Savaşı sonu. Modern emperyalizm, Türkiye'yi kendi etki alanı içine almak istiyordu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman adına 'Truman Doktrini' daha yeni çıkmıştı. Türkiye'nin bugünkü acıklı durumunun başlangıcı ve kaynağı olan Truman Doktrini altında modern emperyalizm, ekonomik, politik ve stratejik çıkarları için, özellikle geri kalmış ülkelere yardım maskesi altında sömürü ağlarını germeye başlamıştı».

«Öyle bir yer geliyor ki, artık o yerde mizah yoluyla mücadele olanağı da kalmıyor. Modern emperyalizmin Türkiye'ye girişine karşı halkımızı uyarmak için mizah dışında yayın yapmamız gerekiyordu. İşte bu amaçla 'Nereye Gidiyoruz?' başlıklı küçük bir broşür yazdım».

«Beni, Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in odasına almışlardı. İçerisi kalabalıktı. Çok iyi giyimli adamların karşısında, ayaktaydım. Benimle konuşan çok ileri gelen biri olmalıydı ki, o konuşurken Ahmet Demir bile susuyor, saygılı davranıyordu. Çok sert bir yüz ve çok sinirli bir sesle,

— Niçin yazdın bu broşürü? dedi.

Niçin yazdığımı en kısa yoldan anlatmalıydım. Şöyle dedim

— Cumhuriyet Gazetesi'nde 'Amerika'nın hudutları Türkiye'den geçer' diye büyük bir haber başlığı vardı birinci sayfasında. Bu başlık ve haber bir Türk yazarı olarak millî haysiyetime dokundu. Onun için yazdım.

Gerçekten de Cumhuriyet Gazetesi'nde o başlığı gördüğüm gün, broşürü yazmaya başlamıştım».

Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, İstanbul, 1984, s. 114-115.

nıundayım: Aydın, yalnız kalabilen yaratıktır. Çoğalmayı istiyor; yalnızlık, aydının sınanma sürecidir.

Fransızların bir sözü var; bir insan kendi köyünde peygamber olamıyor. Bu, başka özellikleriyle birlikte, peygamberlerin de bir yalnızlık dönemi geçirdiğini anlatıyor. Dünyada ve Türkiye'de yalnızlığın süzgecinden geçmemiş bir büyük ya do etkin aydın olmuyor.

Yalnızlık, aydının içini geliştiriyor.

Aslında «yalnızlık» da demiyorum; kimsesizlik'te yaşıyor. Çünkü kimsesizlik'te aydın yalnız değil; hülyaları, inançları ve düşünceleriyle hesaplaşıyor.

Ancak hülyalı insan kimsesiz kalabiliyor.

Çok ilginç; Mehmet Ali Aybar'ın en çok «kimseli» olduğu zaman, 1960 yıllarından boşlıyor ve 1968 yılı son baharında doruğa çıkıyor. Aybar, Türk aydın ve sosyalist hareketinde bir kütie patlaması olarak nitelendirilebilecek Türkiye İşçi Partisi döneminde, baştan 1968 yılı Çekoslavakya Müdahalesi'ne kadar tartışmasız lider kaldı. «Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm» adı altında yazıları, 1968 yılı başında derlendi ve yayınlandı. Kemal Sülker ile o zaman TİP basın danışmanı Turhan Tükel, Aybar'ın Hür ve Zincirli Hürriyet dönemini de içine alan yazılarını bir kitap haline getirdiler.

Kemal Sülker ile Turhan Tükel'in derlemeye eklediklerı açıklamadan aktarma yapmak durumundayım. Derlemeyi sunarlarken, «elinizdeki kitap Sayın Aybar'ın sorumluluk duyan bir aydın olarak tek başına mücadele dönemindeki» (*) yazıları da içerdiğini belirtiyorlar. «Biz, Sayın Aybar'ı, bir yazar olarak tek başına mücadelesini yürüttüğü dönemde onu yakından izleyen bir gazeteci ve bir okurduk» diyorlar (**). Yazılarda «ilk defa Sayın Mehmet Ali Aybar tarafından ele alınan, eleştirilen ve karşı çıkılan andlaşmaların, bağlantıların» Türkiye'yi nereye sürüklediğinin görülebileceği haber veriliyor. Üç sayfalık bir sunuş yazısında «ilk defa» ya da «tek başı-

(*) *Mehmet Ali Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, İstanbul, 1968, s. 14.*

(**) *ibid., s. 14.*

EY TÜRK FAŞİSTİ!

Aziz Nesin

Birinci vazifen Türk matbaalarını yıkmak, makineleri ısırmak, demirleri dişleyip duvarlara saldırmaktır. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli, gazeteleri çamurlara serip üzerinde ağzın köpürünceye kadar tepinmektir. Bu temel partinin hazinesidir.

Bir gün nümayiş yapmak için emir alırsan, bütün polisleri yanıbaşında bulacaksın.

Meydanlarda kitaplarını yaktığın namuslu insanlar, bütün dünyada eşi emsali görülmemiş şekilde işkenceye tabi tutulabilir. Emniyet müdürlüğümüzde dövülebilir. Demir Ahmet tarafından sövülebilir. Bütün malları mülkleri zaptedilmiş matbaaları yıkılmış, gazeteleri kapatılmış, evleri tarumar edilmiş, çoluk çocuğu dağıtılmış, haneleri işgal, kendileri perişan edilmiş olabilir.

Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere Amerika'dan borç dahi alınabilir. Hatta bu borç alınan paralar ziyafetlerde yenilebilir.

Ey faşist yumurcakları! İşte bu ahval ve şerait içinde dahi bütün bu yapılanları kafi görmeden, vazifen matbaaları yıkmak, makineleri ısırmak, namuslu vatanperverleri parçalamaktır. Muhtaç olduğun kazma, balta, Halk Partisi'nin anbarlarında mevcuttur

Bu yazının çıktığı Zincirli Hürriyet'i güvenle saptayamadım. Mehmet Ali Bey, lütfen bana fotokopileri gönderdiği ve gazetenin fotokopileri de ancak ikiye ayrı-

larak çekilebildiği için her sayfadan tarih ve sayısını çıkarmakta güçlük çektim. Ancak diğer yazılardan İstanbul'da çıkan «İkinci Yıl - Yeni Seri» Zincirli Hürriyet'in 5 Şubat 1948 tarihli birinci sayısı olduğunu sanıyorum.

Bu sayının birinci sayfasında Sabahattin Ali'nin «Asıl Büyük Tehlike Bugünkü İktidarın Devamıdır» başlıklı yazısı, Mehmet Ali Aybar'ın «İleri Değil, Geri Gittik» baş yazısı var. Bir de birinci sayfanın ortasında «Dosta Düşmana Beyanname» yer alıyor.

na» tekrarlamalarını göz önüne çıkarmak gereğini duydum.

Türkiye'de bilim yapılır: Aydın Üzerine Tezler, Türk aydınını bilimsel olarak çözümlemeye çalışıyor.

Türk aydınını bilimsel olarak çözümlemek, bilimin çerçevesini genişletmektir.

Aydın, kütleden farklıdır; kütle her zaman kalabalık oluyor. Aydın ise, en kalabalık kütle ile bütünleşmiş olsa da, geçmişinde bir yalnızlık aranıyor.

«Dosta Düşmana Beyanname» şöyle başlıyor: «İşte tekrar çıkıyoruz. Aylardır susturulduktan sonra, ilk fırsatta tekrar çıkıyoruz. Ama ümide kapılmadan çıkıyoruz. Çünkü biliyoruz ki, bugün efendilerimiz yalnız Demokrat Parti liderlerinin, ırkçıların, bir de yobazların konuşmasına müsaade buyurmuşlar; o da Vaşington'a sadık kalmak şartıyla. Ve yine biliyoruz ki, efendilerimizin elinde bizi susturmak için türlü vasıtalar vardır: Antidemokratik kanunlar olmazsa, iftira ve yalan çamuru saçan gazeteleriyle, o da olmazsa Üniversite gençliğinin temiz ismini istismar eden uşaklarıyla, bizi de istedikleri anda susturabilirler. Bunu biliyoruz. Fakat biz de efendilerimizin şunu bilmelerini istiyoruz ki, bu memleketin hayrına bildiğimiz hakikatleri, yılmadan, usanmadan tekrarlıyacağız. Hiç bir kuvvet bu mukaddes vatan borcunu ödemekten bizi alıkoyamayacaktır. Bu memleketin hayrına bildiğimiz hakikatleri, gazetemiz tekrar çıkarken,

dosta düşmana karşı işte ilân ediyoruz» (*). Mehmet Ali Bey'in kaleminden çıkan bu ilândan sonra, Zincirli Hürriyet «ikinci yıl-ikinci seri» matbaasız kalıyor (**). Zincirli Hürriyet, «ikinci yıl-ikinci seri», Aybar'ın kendi yönetimindeki dergicilik çabalarının da sonu oluyor.

«Hür», ilk sayısını 1 Şubat 1947 tarihinde çıkarıyor. Haftalık «siyasî gazete», sayısı 10 kuruşa satılıyor, «Sahabi ve Yazı İşleri Mehmet Ali Aybar», tek kişilik gazetelerden birisi oluyor. İlk sayısında Mehmet Ali Aybar, «Sulha Doğru» baş yazısıyla «bazı muhitlerden durmadan tekrarlandığı gibi, dünya üçüncü bir harbin arifesinde bulunmuyor» diyerek başlıyor. Hür, bir savaş korkusu ya-

---

(*) *Zincirli Hürriyet, İkinci Yıl - İkinci Seri, Sayı 1, 5 Şubat 1948.*

(**) Aybar, bundan sonra ancak mizah dergilerinde yazı yazabiliyor. 1948 yılında «Geveze» ve 1949 yılı ile 1950 yılının başında «Nuhun Gemisi» mizah dergilerinde yazıyor. Nuhun Gemisi'ndeki yazılarının bir bölümünü, Zincirli Hürriyet'te yazdığı bir yazıdan dolayı İnönü'ye hakaretten hükümlü olarak bulunduğu Paşakapısı Cezaevi'nden gizlice gönderiyor ve «Nuh» imzasıyla çıkıyor.

1950 yılının başlarından, 1962 yılında Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı oluncaya kadar geçen dönem, Mehmet Ali Aybar'ın suskunluk yılları oluyor.

1962 yılında yeniden çıkışında Aybar'ı çok kimse tanımıyordu; tanıyanlar vardı, İsmet Paşa da bunlardan birisi oluyor.

1962 yılında Doğu Anadolu'da Koçero adında bir haydut, güvenlik kuvvetlerini sürekli uğraştırıyordu. Uzun bıyıklı, yakışıklı bir Kürt idi.

1962 yılında Birinci Beş Yıllık Plan, hazırlanmış ve Yüksek Planlama Kurulu'nda Başbakan İsmet İnönü'nün başkanlığında inceleniyordu. Koalisyon hükümetinin bakanlarıyla önde gelen plancılar büyük masanın çevresinde, genç plancılar arkada hazır, oturuyorduk. İsmet Paşa her toplantıdan önce, gazetelerdeki resimlere bakıp «Koçero ne yapıyor?» diye soruyordu. Mehmet Ali Bey de yeni bir bıyığı tanıtıyordu, Koçero'nunkine yakın. Her gün bir demeci yayınlanıyordu. İsmet Paşa'nın bakanları, soruya hep Doğu'daki Koçero'dan haber vererek cevap yetiştiriyorlardı. Paşa, «öbürü» diyordu; Aybar'a «Koçero» diyordu.

ratılarak, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri'nin bir peyki yapılmasını önlemek istiyor. Ancak altı sayı çıkabiliyor. Sıkıyönetim kapatıyor.

Aybar, İzmir'de «Zincirli Hürriyet» adıyla sürdürüyor. İlk sayısı 5 Nisan 1947 tarihinde yayınlanabiliyor. «Niçin Çıkıyoruz?» başlıklı bir açıklama yer alıyor. «Zincirli Hürriyet, hürriyetlerin zincire vurulduğu bu memlekette, hürriyet uğrunda mücadele etmek için çıkıyor. Zincirli Hürriyet, İstanbul'da sıkıyönetimin susturduğu Hür'ün manevi mirasçısıdır. Onun yürüdüğü yoldan yürüyecektir». Açıklama «Zincirli Hürriyet, doğduğu bu günde İzmirli vatandaşlarına gösterdikleri alâka ve misafirperverlikten dolayı teşekkürü tatlı bir vazife bilir» cümlesiyle sona eriyor. İzmirli yurttaşların konukseverliği de pek uzun sürmüyor; 5 Nisan 1947 tarihinde birinci sayı ve 12 Nisan 1947 tarihinde ikinci sayı yayınlanıyor. 19 Nisan 1947 tarihinde, Başbakan Recep Peker ile muhalefet başkanı Celâl Bayar'ın İzmir'de olduğu zaman, Tan'ın tahrip edildiği 4 Aralık 1945 tarihinde de Celâl Bayar ve İsmet İnönü Çankaya Köşkü'nde idiler, Zincirli Hürriyet'in üçüncü sayısı basılıyor, ancak dağıtılamıyor. Tahrip ediliyor. Uyarılmış İzmirlilerin konukseverliği bitiyor; büyük bir gösteri ile Zincirli Hürriyet yerle bir ediliyor.

İlk baskısı 1979 yılında yapılan Türkiye Üzerine Tez-

Müşir Mehmet Ali Paşa'nın oğlu, Hareket Ordusu'nu İstanbul'a getiren Hüseyin Hüsnü Paşa, Mehmet Ali Aybar'ın dedesidir; Yarbay Tahsin Bey'in oğlu olarak 1910 yılında İstanbul'da doğdu, Galatasaray ve Hukuk Fakültesi'nde okudu, İstanbul Üniversitesi'nde Devletler Hukuku doçenti oldu. Üniversite'den uzaklaştırıldı. CHP ve ABD'ye muhalefetinden, İnönü'ye hakaretten hapse girdi.

Erzurum Kongresi ikinci başkanı İsmail Fazıl Paşa ile oğlu Kurtuluş Savaşı Kahramanlarından Ali Fuat Paşa ve Nazım Hikmet'in akrabasıdır. İsmet Paşa'nın tanımaması mümkün görünmüyor.

İsmet Paşa, hapse attığı, Soğuk Savaş döneminde susturduğu Türk solculuğunun yeniden canlanmasını Koçero'nun çıkışına benzetiyor. Haklı mı, haksız mı?

NİÇİN ÇIKIYORUZ?

ZİNCİRLİ HÜRRİYET, hürriyetlerin zincire vurulduğu bu memlekette, hürriyet uğrunda mücadele etmek için çıkıyor. ZİNCİRLİ HÜRRİYET, İstanbul'da sıkıyönetimin susturduğu HÜR'ün manevî mirasçısıdır. Onun yürüdüğü yoldan yürüyecektir.

ZİNCİRLİ HÜRRİYET'in uğrunda mücadele edeceği hürriyetler, medeni dünyanın «demokratik» ismini verdiği insanlık haklarıdır. Hani şu anayasamızda olup da bir türlü nimetlerinden faydalanamayacağımız hak ve hürriyetler....

ZİNCİRLİ HÜRRİYET, bu hürriyetlerin iktidar partisinin tahtı inhisarından kurtulup, bu topraklar uğrunda icabında kanını akıtan memleketin öz evlâdlarına, yani milyonlara, mal edilmesi için mücadeleye atılıyor. İnsanca yaşamamıza engel olan tahakküm, nereden gelirse gelsin, mahiyeti ne olursa olsun, ZİNCİRLİ HÜRRİYET, gücü yettiği kadar buna karşı koymaya çalışacaktır. ZİNCİRLİ HÜRRİYET, ırk ve din farkı gözetmeden bu toprak için yaşıyan ve bu topraklar için ölen, anayasa haklarından mahrum edilmiş bütün memleket evlâdlarının gazetesidir.

İşte hülâsaten ZİNCİRLİ HÜRRİYET'in iç politikada takip edeceği yol. Binaenaleyh ZİNCİRLİ HÜRRİYET ne Demokratların, ne halkçıların, ne de her hangi bir zümre veya şahsın gazetesi değildir. O, hürriyetin gazetesidir.

Dış politikada ise, ZİNCİRLİ HÜRRİYET İstiklâl savaşları ruhuna, Misaki Milli ruhuna bağlıdır. Türk istiklâlini daima herşeyin üstünde sa-

yarken, gizli veya açık her türlü emperyalizmin amansız düşmanı olarak yaşayacaktır.

ZİNCİRLİ HÜRRİYET, doğduğu bu günde İzmirli vatandaşlarına gösterdikleri alâka ve misafirperverlikten dolayı teşekkürü tatlı bir vazife bilir.

. . . . . .

Zincirli Hürriyet, Sene 1, Sayı 1, 5 Nisan 1947, İzmir.

ler'in ikinci kitabı ile Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabında öyküsü var; tekrarlamıyorum.

Hür ve Zincirli Hürriyet'ler üzerinde monoğrafi yazmıyorum; aydın ve sol hareketler tarihindeki yerini belirlemeye çalışıyorum. Bir inattır; aydın tarihinde inatları çoğaltmaktan seviniyorum (*). Aydın yalnız kalabilendir; ancak, her zaman çoğalma peşinde koşandır.

Kimsesizlikte yaşayabilmek, aydının ölümsüzlük aşı-

(*) İnat ile hülyalı olmanın birbirinden ayrılamayacağını savunuyorum.

Aybar'ın gerçekleşmesi imkânsız bir hülyası var; öyle anlaşılıyor.

«Kısacası, barışmaz iki kelimeyi korkmadan birleştirerek diyelim ki; Fertçi bir sosyalizm tatbik edeceğiz. İşte benim tahayyül ettiğim gerçek hürriyet rejimi».

Vatan, 13 Ekim 1945.

«Sovyetizm, sosyalizmin gerçekleşen bir şeklidir; fakat gerçekleşebilecek tek şekli değildir. Sosyalizme dayanan başka hükümet ve idare şekilleri de bulunabilir».

Gün, 13 Ekim 1946.

Mehmet Ali Aybar, Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, op. cit., s. 35 ve 78.

Aybar, sosyalizmin temelindeki kollektivite içinde yaratıcılığı, kollektivist yaşamda sosyalist insanı yaratma zorunluluğunu ve diğer yandan da Lenin'in katkıları ile marksizmin, marksizm-leninizm'e dönüşmesini kabul etmek istemiyor.

1968 yılı sonbaharında Sovyetler Birliği'nin Çekoslavakya'ya müdahalesi üzerine Mehmet Ali Aybar, anti-sovyet görüşlerini daha açık ve yüksek sesle ifade etme yolunu seçiyor.

sıdır; kimsesizlikle yetinmek, aydının ölümcül hastalığıdır.

Hülya ile inat arasında bir bağlantı kuruyorum.

Aydın tarihini aydının kişiliğinden ayırmanın imkânsız olmasının yanında gereksiz olduğunu da düşünüyorum. 1940 yıllarının ortasında üsteğmenlikten ayrılarak Babıali'ye gelen Aziz Nesin ne yapabilir? Mizaha değil şiire yatkın görünüyor. Ancak iki zorunluluk üst üste biniyor. Bunlardan birincisi, toplumsal; rejim, her türlü sol içerikli muhalefeti tıkıyor. Alan, kırılmış. Veteran mücahitler hapislere dolduruluyor. Dergiler çökertiliyor. Markopaşa yayını sürdürmek isterken, Zincirli Hürriyet tahrip ediliyor. Zorunluluğun biri, bu oluyor. İkincisi, Aziz Nesin'in kendisinden doğuyor; zorunludur, karnını doyurması gerekiyor. Yazabilir; doğrudan muhalefet tıkanmış, mizah denenebilir.

1940 yıllarının sonlarından 1960 yıllarının başlarına kadar sol içerikli muhalefet Türkiye'de mizah oluyor.

Aziz Nesin, yazmağa mahkûmdur.

Zorunluluk, bir yeni yol ve bir yeni yöntem oluyor.

*
**

Yaşadım sandığım
Yaşadım diye aldandığım
Yaşamak istediğim seviler
Hepsi bende benimle ölüp
Yazılarda yaşadı birer birer
Yazmak değil yaşamak istedim
Hiç olmazsa bu en sonuncusu
Bahanesi olmasaydı yazılarımın

Bikez daha
Hayır son kez anladım
Yaşamak için yaratılmadım
Yaşam boyu bu çabam boşuna
Benim yazgım yaşamak değil yazmak
Anladım yaşamak bana yasak

*
**

Aziz Nesin, «benim yazgım yaşamak değil yazmak, anladım yaşamak bana yasak» (*) diyor. O kadar zorunlulukla yazmış olmalı, yazmanın yaşamak olduğunun bilincinde görünmüyor. Aziz Nesin, yaşamak için yazmaya ve kendisi olmak için de muhalefet yapmaya mecbur kalıyor; sol içerikli muhalefet, mizahın sırlı köşküne çekiliyor (**). Mizahın sırlı köşkünde, Aziz Nesin dünyaya geliyor.

Yazmaya mecbur; dergi kapanıyor. Bir yeni isimle çıkıyor: Markopaşa, Merhum Paşa, Malum Paşa, Ali Baba, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Öküz Mehmet Paşa, bütün bunlar Aziz Nesin için dergi adı oluyor. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra ilk sayısı 6 Temmuz 1950 tarihinde çıkan Medet'in, artık yardım dilemenin zamanıdır, Medet'in bu dergilerin devamı olduğu yazılıyor.

Yazı işleri müdürü dayanmıyor. Sabahattin Ali, Rıfat Ilgaz, Mim Uykusuz, Haluk Yetiş yazı işleri müdürü oluyor. Mücap Ofluoğlu bir sayı yazı işleri müdürlüğü yapıyor; korkuyor, bırakıyor.

Dergi kapatılıyor, yazı işleri müdürleri hapse giriyor, matbaalar reddediyor. Markopaşa yazıcılığı sürüyor. Yazı işleri müdürlüğüne polis geliyor; akıl almaz görünüyor, öyle oluyor. Polis memuru yazı işleri müdürü olu-

---

(*) «Bir sanat yapıtı zorunluktan doğmuşsa iyidir ancak. Üzerinde bir yargı verilirken hangi yoldan doğup çıktığına bakılır sanat yapıtının; bunun dışında bir başka yargılama biçimi yoktur».

«Yazmadan da yaşanabileceğini hissetmek, dediğim gibi, yazmalardan tümüyle el çekmek için yeterlidir».

Rilke'nin Mektupları, İstanbul, 1983, s. 47 ve 48.

(**) «Öyle bir yer geliyor ki, artık o yerde mizah yoluyla mücadele olanağı da kalmıyor. Modern emperyalizmin Türkiye'ye girişine karşı halkımızı uyarmak için mizah dışında yayın yapmamız gerekiyordu. İşte bu amaçla 'Nereye Gidiyoruz' başlıklı küçük bir broşür yazdım».

Aziz Nesin, Bir Sürgünün Anıları, İstanbul, 1984, s. 115.

Mahkûm oldu, cezaevinde yattı, Bursa'ya sürgün gitti. Mizah zordur; düz yazı da zor.

Yol, imtiyaz sahipliğini alıyor ve sonradan derginin adını emniyete taşıyor.

Merhum Paşa Dergisi'nden aktarıyorum. «İstanbul Basın Müdürlüğüne» diye başlıyor, bir açık mektup yayınlıyor. Aktarıyorum: «Hırsızlık yaptığı iddiasıyla savcılığa verdiğimiz Orhan Erkip, idarehanemizden aldığı neşriyat müdürümüz Mustafa Uykusuz'un imzasını havi kâğıdın üstünü doldurarak, Markopaşa imtiyazının kendisine devredilmesi için makamınıza müracaat etmiş, Siz de muamelesini yapmışsınız. Halen elimizde bulunan ruhsatnamede Markopaşa'nın Sabahattin Ali'den Mücap Nedim Ofluoğlu'na, Mücap Nedim Ofluoğlu'ndan Mustafa Uykusuz'a devredildiğine dair meşruhat bulunduğu halde, Mustafa Uykusuz'un Orhan Erkip'e devrettiğine dair meşruhat yoktur. Mevzuata tamamen aykırı ve sırf gazetemizi kösteklemek için yaptığımız bu muamelenin cereyan tarzını öğrenmek üzere verdiğimiz istidayı da kabul etmediniz. Bu iki yolsuz hareketinizden dolayı, gereken makamlara müracaat etmeden önce, bu skandalı izah edecek resmî cevabınıza intizar ediyoruz» (*). Kuşkusuz cevap gelmiyor. Orhan Erkip, Markopaşa'sını çıkarıyor.

Merhum Paşa, Aziz Nesin'in polis olduğunu söylediği Orhan Erkip'in Markopaşa'sı ile karşı karşıya geliyor Merhum Paşa, Orhan Erkip'in çıkardığı Markopaşa'da «aşırma vakalar» yakalayıp yayınlamayı da üstleniyor. «1 — Birinci sayfadaki 'şakalar' klişesinin bizim çıkardığımız Markopaşa'ya ait olduğunu, Markopaşa'ya Tan Gazetesi'nden geldiğini bizim okuyucularımız bilirler. 2 — İkinci sayfadaki 'Burhan Felek', 'nazar boncuğu', 'keş valilere', 'serseriler beri gelsin' yazılarıyla üçüncü sayfadaki 'Yaşasın İlim', 'Güvercin Kafaları' yazıları ve bundan başka gazetenin bir çok fıkraları ve ilânları Aziz Nesin'e aitdir ve idarehanemizden aşırılmıştır» (**). Bir mü-

---

(*) *Merhum Paşa, Yıl 1, Sayı 2, 16 Ekim 1947.*
(**) *Merhum Paşa, Yıl 1, Sayı 4, 1 Kasım 1947.*

cadelede en zor yazılardan birisinin bu tür yazı olduğuna inanıyorum.

Markopaşa'nın ilânlarına örnekler vermek durumundayım. Daha önce değindim, Cumhuriyet Gazetesi, 1940 solcularının baş hedefidir; en sağdaki gazetelerden birisi oluyor. İlânlardan birisi, gazetenin sahiplerinden küçük fıkra yazarı Doğan Nadi ile ilgilidir (*); aktarıyorum.

«Taksim Belediye Gazinosunda Yeni Numaralar
Doğan Nadi ve Anne Chapells tarafından eşsiz bir şekilde yaratılan

APAŞ DANSLARI

Sulu ve pişkin bir delikanlının, kazak bir kadın tarafından hırpalanışını tasvir eden canlı tablolar».

Bu sayının çıktığı Markopaşa'nın yazı izleri müdürü, Çağdaş Yayınları'ndan tadsız anıları basılan Mücap Ofluoğlu'dur. Bu sayıdan sonra Mim Uykusuz'a devrediyor.

Bir başka ilân da odun alımıyla ilgili (**); Emniyet Genel Müdürlüğü, bu kez Malum Paşa'ya ilân veriyor. Aktarıyorum.

«Odun Alınacak

1 — İdaremizin 1947-1948 yılı ihtiyacı için 1800 ton kızılcık sopası cinsinden odun alınacaktır.

2 — Pazarlık herkesin gözünün önünde yapılacaktır.

3 — Taliplilerin, muhtelif boy ve numarada kızılcık sopasına dair hususi ve gizli talimatı görmek üzere...

Emniyet Umum Müdür
Ahmet Demir»

Malumpaşa'nın bu sayısında bir de «insaniyet namına» ilân var. Aktarma gereğini duyuyorum: «Kapanmak ve kapatılmaktan artık bıkıp usandığımızdan ötürü, bu hallerin tekerrür ve devamını önleyebilmek için, hangi soydan yazılarımızın zülfü yara dokunmadığının insaniyet namına önceden bildirilmesini rica ederiz». Kuşkusuz, san-

(*) *Markopaşa, Yıl 1, Sayı 7, 14 Nisan 1947.*
(**) *Malum Paşa, Yıl 1, Sayı 2, 15 Eylül 1947.*

sür yasak olduğu gerekçesiyle, Malum Paşa'nın bu «insaniyet namına» isteği cevapsız kalıyor.

Bir dizi dergilerde, isimlerini ve sayılarını vermiyorum ve hepsini Markopaşa olarak niteliyorum, şortlu bir Amerikan denizcisine Vali Lütfi Kırdar'ın başı oturtulabiliyor. Hüseyin Cahit, Papa giysisiyle ve «Papa Cahit» olarak tanıtılıyor. Cihad Baban için ise «Von Baban» adı uygun görülüyor. «Hayl Hitler! Hayl Cihad Baban!» Cihad Baban yazılarını süslüyor. Cumhuriyet Gazetesi'nde yazdığı sürece Sabiha Sertel'e «Bolşevik Dudu» diye küfreden Peyami Safa için de şunlar yazılıyor: «Fızamaninna 'Cumhuriyet' ceride-i feridesinde fıkralar yazan bilâhare Tasvir'e taşınan Peyami Safa adındaki büyük mütefekkir muharrir gaip olmuştur». Bununla yetinmiyor, «Hukuku Merkep Beyannamesi» yayınlanıyor.

Bu eki tamamlıyorum. Ancak tamamlamadan önce Markopaşa dizisi ile ilgili bir çeşni sunmak gereğini duyuyorum.

İkinci sayıdan iki seçme alınabilir; birincisi «yabancı sermaye» başlığını taşıyor (*). Şöyle: «Yurdumuza tekrar yabancı sermaye gelecekmiş. Gazeteler bu havadisi verirken cünbüş ediyorlar. Resmî makamlar da, memlekete yabancı parası girmesini kolaylaştırmağa himmet ediyorlar». O zaman aydınlar için yabancı sermayenin bir hüzün kaynağı olduğu çok açık ortaya çıkıyor. Nedenleri var; «çünkü bir memlekete girip yerleşen yabancı sermayeyi çıkarıp atmanın, yabancı orduları sürüp denize dökmekten çok daha güç olduğunu biz Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçıları herkesten iyi biliriz». Yabancı sermayenin girişi, bağımsızlığa konan ipotek olarak algılanıyor.

Aynı sayıdan bir «ilân» seçilebilir. Aktarıyorum.

«Muteber Tüccarlardan
Meşhur Karaborsacı
Hırlı Peygamberzade
Allah'ın cehennemine kavuşmuştur.

(*) *Markopaşa, Yıl 1, Sayı 2, 2 Aralık 1946.*

Murdar cesedi, Büyükada'daki yazlık köşkünden Eren Köyü'ndeki baharlık villasına, oradan Büyükdere'deki şitaiyelik yalısına, oradan Şişli'deki kışlık apartmanına nakledilecek ve namazı ..... camiinde aptestsiz olarak kılındıktan sonra ve Hendekmekâna küfür merasimi icrasından sonra, eğer toprak kabul ederse, meşahir mezarlığındaki muhteşem aile mezarlığına defnedilecektir».

Nefret, hiç saklanmıyor.

Bir sayı sonra «Yıl Dönümü» başlıklı yazı var (*). Aktarmaya değer buluyorum.

«Geçen sene dört Aralık hadisesini tertip eden ve bir kaç gazetenin canına okuyan kahramanlar, büyük bir kadirşinaslık göstererek bu senenin dört Aralık günü geçen seneki mahut hadisenin hatırasını anma töreni tertip etmişlerdir.

En önde iki bin kazmalı, arkadan üç bin kadar balyozlu, onu müteakiben binden fazla baltalı, sopalı ve sopasız yekunu on bine varan kalabalık güpe gündüz 'Martinim atılmıyor, pahalı satılmıyor' şarkısını söyliyerek şehri dolaşmışlardır.

Bu kafileyi gören Tan Pastahanesi tabelasındaki T yi silerek An Pastanesi olmuştur. Tan Mezecisi de tabelasında değişiklik yapmış, Can Mezecisi olmuştur.

Tan Oteli Kan Oteli, Tan Kitapçısı, Şan Kitapçısı olarak adlarını değiştirmişlerdir.

Geçen sene yıkılan matbaa binaları önüne gelen kalabalık;

— Allah Allah! nidalarıyla

Kazmaları, balyozları, baltaları sıyırıp, makinelere, demirlere ve duvarlara saldırmışlardır. Merasimi müteakip kırılmış makina parçaları ve yıkılmış gazete matbaalarının harabeleri üzerine çelenk konulmuştur.

Kalabalık nezaret altında pek disiplinli bir şekilde dağılmıştır».

Aralık ayında çıkan son sayıda, «Hürriyeti Seçenler» başlıklı yazının içten bir kızgınlığa neden olacağını tah-

---

(*) *Markopaşa, Yıl 1, Sayı 3, 9 Aralık 1946.*

HUKUKU MERKEP BEYANNAMESİ

Aşağıdaki Beyanname Jan Jak Marsuvan tarafından kaleme alınmıştır.

1 — Bütün eşekler eşek olarak doğar, eşek olarak ölürler; hür olarak doğar, esir olarak ölürler.

2 — Bütün eşekler görünüşte eşit, hakikatte çeşit çeşittirler.

3 — Eşeklerin ahırları her türlü taarruzdan masun ise de, sahipleri semere kızıp eşeği dövebilirler.

4 — Bütün eşekler anırma hürriyetine sahiptirler. Ancak başkalarına çifte atmamak şartıyla.

5 — Ömür billah eşekler hoşaftan anlamayacaklardır. Suyunu içip tanelerini, efendilerine bırakacaklardır.

6 — Sıpa olarak doğan eşekler, tekamüi ederek eşek olurlar, Marsuvan eşekleri deve kervanlarına ve uyuz eşeklere kılavuzluk ederler.

7 — Eşeklerden her türlü asalet unvanı ve imtiyazlar alınmıştır. Sırma palan vursan eşşek, yine eşektir.

8 — Şeddesiz eşekler, şeddeli eşeklere itaate mecburdurlar.

. . . . . .

Kırk Haramilere Karşı Ali Baba, Yıl 1, Sayı 2, 2 Aralık 1947.

min etmek güç görünmüyor (*). «Demir Perde» edebiyatı alaya alınıyor; edebiyat henüz yeni başlıyor. Elçilerin ülkelerini övdükleri, ancak ülkelerine çağrıldıkları zaman sosyalist ülkeyi bırakıp kapitalist ülkede kaldıkları yazılıyor. Şöyle yazılıyor: «Ne zaman ki, memleketlerine ge-

(*) *Markopaşa, Yıl 1, Sayı 9, 24 Aralık 1946.*

ri çağrılıyorlar, o zaman, akılları başlarına gelip 'Demir Perde!' diye avaz avaz bağırıp kendi memleketleri aleyhinde söylemediklerini bırakmıyorlar. Acaba evvelce akılları nerelerine kaçmıştı. Herhalde orta yerde bir perde meselesi var amma, demir perde, naylon perde, tahta perde değil, düpedüz ar ve haya perdesi». Sosyalist ülkeleri terk eden diplomatlara hayasız deniliyor.

Aynı sayıdan bir de ilân aktarıyorum.

«Kış yaz, karda kıyamette, tozda dumanda
her zaman kullanılması icap eden
Pembe Renkli Fenni
CHP Gözlükleri
Bütün bakanlar, büyük adamlar, ileri gelenler
hep bu gözlükten kullanıyorlar.
Bu gözlükle gecekonduyu apartman, pireyi de deve göreceksiniz. Maaşınıza göre ölçü üzerine verilir.
Hilmi Uran ve Ortakları»

Hilmi Uran, bu dönemde İsmet Paşa'dan sonra CHP hiyerarşisinde iki numarayı işgal ediyor.

Markopaşa dizisi de, CHP ile ABD kampının kirlerini toplayan bir yayın yapıyor.

İkinci Bölüm İçin Dördüncü Ek

BİR ÖYKÜNÜN EKONOMİ-POLİTİĞİ

Yalçın Küçük

Aziz Nesin, 3 Aralık tarihli Vatan'daki öyküsüne şöyle başlıyor: «Meddah geleneğimize uyarak / Ad ada benzer, yer yere benzer, kişi kişiye benzer, kimi er dişiye benzer, şey şeye benzer, deyip / kimseler üstüne alınmasın diyerek / işbu anlatacağımız olaydaki / yer ve kişi adlarını söylemeyeceğiz / Arif odur ki / leb demeden leblebiyi anlar / Hödük ise odur ki / Sen, bayram haftası desen, / O mangal tahtası anlar». Nefis bir türkçe, üstün bir anlatım yeteneği ile gelişen öyküyü şöyle bitiriyor: «İşveren,. artı üretim olunca ne yapacağının dersini almıştı bu olaydan. Ya sendika? O ders almamış, ama utku kazanmıştı. Arif odur ki / leb demedęn leblebiyi anlar / Hödük ise odur ki / sen, bayram haftası desen / O, mangal tahtası anlar / Biz söyleriz / Gerisi, sizin izanınıza kalmıştır / sayın bayanlar, baylar!»

Akümülasyon Akümülasyon

Aziz Nesin'in «Büyük Grev» adlı öyküsü, bir öykü olmaktan çok öte. Bir gazete sayfasına sığdırılmış bir büyük ekonomi politik dersi. Zaten sanatın ve üstün sanatçının gücü burada. Kitaplar, ciltler ve dergi sayfalarına zor sığdırılabilecek bir ekonomi politiği, bir gazete

sayfasının boyutları içinde anlatabilmesinde. Eksiksiz olarak anlatabilmesinde. Bunun da ötesinde. Sahte ekonomi kitaplarıyla kafaları bozulmamış olanların, ekonomi politiği anlamak için «kitap kurdu» olmak gerektiği kompleksine düşmeyenlerin kolaylıkla ve beğeni ile okuyup anlayabilecekleri bir öykü olmasında.

«Büyük Grev» öyküsünde bir «yurtsever» iş adamı anlatılıyor. «İşte bu çook, çoktan da çook zengin yurtseverin, ülkenin her yanında fabrikaları vardı. Fabrikalarının ürettiği malları dağıtan dağıtım kurumları vardı. Dağıtımcıların dağıttığı malları satan satıcı firmalar vardı. Bankaları, şirketleri, holdingleri, firmaları, anonimleri, kollektifleri, komanditleri, daha da bilmem neleri, neleri vardı». Bu çok büyük iş adamının her telden çalan bir beyin takımı vardı: «İşçilerin nasıl daha çok çalışacaklarını araştırmak için özel uzmanlar çalıştırırdı. Sosyologlar, psikologlar, işletmeciler, işletme iktisatçıları, işletme mühendisleri, ekonomi mühendisleri, pazarlamacılar, pazarcılar, tezgâhlamacılar, daha da neler neler...»

Her büyük iş adamının bir tek «Allahı» var. Sürekli akümülasyon. Sürekli birikim. Sürekli zengin olmak. Bu, iş adamının kişisel tercihi değil. Bu iş dünyasının kutsal emri. Çünkü, bir kez büyük işadamı olunca, artık durmak mümkün değil. Durmak ölüm, demek. Ölmemek için büyümek gerek. Aziz Nesin, ekonomi politiğin bu temel yasasını şöyle anlatıyor: «Bu böylece yıllar yılı sürdü. Ama gel gör ki... Nasıl rakı denen meret, içilince, şişe içinde durduğu gibi durmazsa içenin içinde, bu sanayi denilen ve ticaret denilen iş de, bikez işleyip gelişmeye başlayınca, durmaz öyle olduğu gibi yerinde. Çünkü durunca ölür. Çünkü, boyuna büyüyecek, şişecek ki yaşayabilsin».

Aşırı Üretim ve Pazar Sorunu

Sürekli üretecek, sürekli büyüyecek. Fakat üretilenler ne olacak? Üretilenleri, elden çıkarmak gerek. Üretmek kâr için yapılıyor. Ama satış olmadan, üretilenler

elden çıkarılmadan, ekonomi politiğin deyimi ile, kârlar «realize» edilemiyor. Üretilen tüketim araçlarını satabilmek için biraz ücretler ve maaşları artırmak zorunlu. Ama biraz. Ücretler ve maaşlar çok artırılırsa, kâr kalamaz. Böylece üretimin maksadı ortadan kalkar. Biraz ücretleri artıracaksınız, biraz taksitle borca bağlayacaksınız, biraz fiyatları fırlatacaksınız. Peki, bunları yapmakla fabrikatörlerin şişme hızı arasında bir uyum sağlanabilecek mi? Aşırı üretim ortaya çıkmayacak mı?

Söz Aziz Nesin'in: «O çok zengin işadamının yüz üreten fabrikaları bin üretir oldu. Bin üretenler yüzbin üretti. Sanmayın yetti. Yüzbinken üretim, milyon üretti. Halk da, tüketti ha tüketti. İşadamının fabrika malları arttı da arttı. Ama sanmayın yetti. Milyon üreten fabrikalar yüzmiylon üretti. İşadamının malları da arttı da arttı. Ama halk? Halka yetti. Halk tüketemedi, yetti. Halkın tüketimi, fabrikaların üretimine yetişemedi». Halkın tüketimi fabrikaların üretimine yetişemeyince ortaya sorunlar da çıktı. Çünkü stoklar birikti. Birikenleri başka ülkelerin halklarına satmak düşünülebilirdi. Çok zengin işadamının beyin takımı da böyle düşündü. Ama acı gerçek ortada idi: «Dış pazarlarsa çoktan kapışılmıştı. Yeni ilişkiler kurmak için, hükümet de çok beceriksizdi. Biz bu hükümeti bunun için mi hükümet yaptık? Gösteririz biz onlara... Evet, görecekler.. Hele bir görsünler...»

Zibidi Yazar ve Yaman Sendikacılar

Kapitalizmin bunalımı işliyor, stoklar birikiyor. Hükümet, çaresiz. Yeni hükümet formülleri aranabilir. Ama zaman alacak. İşadamı bekleyemez. İşadamına acil çare gerek. Üstelik işadamı tek değil. İşadamları içiçe. Birbiri ile kenetlenmiş. Bu kenetlenmeyi de Aziz Nesin şöyle anlatıyor: «O çok uygar ülkenin işadamları, bu işadamının batmasını istemezlerdi. Çünkü alacakları vardı, ortaklıkları vardı, komisyonları vardı, verdikleri krediler vardı, yani bağları vardı». Böylesine birbirine bağlı işadamlarının çaresiz kalması düşünülemezdi. Böylesine

işadamlarının bağlarının yanında yakınları vardı. İşadamlarının yakınları çare oldular. Çare oldular. «Büyük Grev» başladı.

Aziz Nesin «bir zibidi yazar çıkmıştı ortaya» diyor. Devam ediyor. «Aman etmeyin, eylemeyin... Bu sıra grev sırası değildir, tam işverenin dişlerinin sökületeği sıra, siz greve giderek onun ekmeğine yağ sürüyorsunuz, aman haa, oyuna geliyorsunuz, hem de kendi oyununuza... Grev işçinin tek silâhıdır ama, kendisini öldürmeye değil..» diyor, zibidi yazar. Aziz Nesin, yine, devam ediyor. «İyi ki yaman sendikacılar ağzının payını verip susturdular. Gidi hayın, gidi işçi düşmanı, gidi grevkırıcısı seni!»

Gebe Olanlar ve «Büyük Grev»

«Büyük Grev» büyük destek gördü. Öyküde desteğinin bir bölümü şöyle yazılıyor. «Büyük işadamının buyruğuyla her fabrikadaki işveren temsilcileri, sözde greve gidilmemesi için çalışıyorlar, ama öte yandan yine büyük işadamının dolaylının dolaylısı etkisiyle, gazeteler, filmler, radyolar, televizyonlar, işçileri haklı buluyor ve grevi destekliyor». İşçiler, hasretini duydukları silâhlarından birisi olan grev silâhına sarılıyorlar. Ekonomik haklarını almak için. Grevin bir okul olduğunu bildikleri için. Bunu sezdikleri için.

İşçiler heyecanlı. İşçiler coşkulu. İşçiler hem coşkulu, hem de biraz buruk. Son zamanlarda bu sendikanın işçileri biraz buruk olmaya başladılar. Biraz sezmeye başladılar. Bu yüzden bu grevde gebe kadınlar kocalarına destek oldular. Aziz Nesin, bu saf coşku ile deneyimlerinden kaynaklanan burukluğu anlatıyor: «İşçiler, kazan kaynatıyor, kendileri için yemek yapıyorlardı. Grev nöbetçisi işçilere, eşleri, çocuklarını ellerinden tutmuş yemek getiriyorlar, sevgi getiriyorlar, yüreklerine güç getiriyorlardı. İşçi kocalarına gelen kadınların kimi gebe, kiminin kucağında ve elinde bebe, öyle geliyorlardı. Karıkoca işçi olanlar grev nöbetini birlikte tutuyorlardı. Hem gebe, hem kucağında, hem elinde bebe bir kadın, grev

nöbetçisi kocasına «Dayan adamım, diren adamım, arkanda ben varım!» diyordu».

«Büyük kentin varlıklı kadınları, özel arabalarına binip grev yapan fabrikaların önlerine gelmişler, bu çok görkemli grevi seyrediyorlardı ve o olağanüstü görkemli görünümden pek çok duygulanıp ağlıyorlar, kimi ipek, kimi kâğıt mendiliyle gözlerini, burunlarını siliyorlardı». Büyük işadamının kızı, gelini, damadı da grev yerlerine gittiler. Çok duygulandılar. Büyük işadamı kızını, gelinini, damadını «insanlıklarından» ötürü kutladı. Büyük işadamı, basınına da memnuniyetini belli etti. Daha çok ilân verdi. Bir süre için bunalımını hafifletti. Basınını, radyosunu, televizyonunu ve «devrimcilerini» pek sevdi.

«Büyük Grev» dolayısıyla birikmiş stoklar yüksek fiyatla satıldı. Stoklar tümden erimeye başladı. Ama hâlâ stok var. İşadamının beyin takımı greve devam niyetinde. Stoklardan tümden kurtulmak istiyorlar ama beyin takımı yalnızca ekonomi biliyor. Ekonomi politik bilmiyor. Büyük işadamı ise hem ekonomi, hem de politika biliyor. Beyin takımına şöyle diyor: «Stokların erimesini beklersek, sendika daha önce eriyip gidecek. Böyle bir sendikayı ben sonra nerede bulurum? Her artı üretim çoğaldığında bana gerekli bu sendika...» Büyük işadamı, borçlu kalmak istemiyor. Kendi yardımına koşan sendikadan yardımını esirgemiyor. Büyük Grev'in sonu geliyor.

Aziz Nesin, dört beş cilde sığdırabilecek bir ekonomi politiği, bir gazete sayfasına yazıyor. Ustaca. Aziz Nesin'in bu öyküsünü, gazeteden kesip arkadaşlarına okutan aydınlar gördüm. Aziz Nesin'in bu öyküsü çok okunacak.

Aziz Nesin, Büyük Grev, İstanbul, 1978, s. 315-321.

Bu yazıyı, Aziz Nesin'in Büyük Grev öyküsü, Vatan Gazetesi'nde yayınlanır yayınlanmaz, başyazarı olduğum Yürüyüş Dergisi'nde yayınladım. Yazının yayınlanışı ile Aziz Nesin'e aklın almayacağı sövgülerin yazılması aynı zamana denk geldi. Bu sövgülerden payıma düşenler de oldu.

«Sınıf savaşımında Nesin-Küçük-Sülker-Sönmezsoy gibi

yazarların tuttuğu safın böylesine ayan beyan olması ile yetinelim de 'Allah muhabbetlerini artırsın' diyelim».

Aydın Engin, Politika Gazetesi, 17 Aralık 1977.

Bu sırada Politika Gazetesi'nin sahibi DİSK'tir; Aydın Engin Genel Yayın Yönetmeni, Nesin, Aziz Nesin, Sülker, Kemal Sülker, Sönmezsoy, Tercüman Gazetesi yazarı Refik Sönmezsoy. Küçük de ben oluyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN SAVUNMASI

Bilim, bir bakıştır.

İnsan, bir bakış.

Bakış, bir yön ve bir de eğimi kapsıyor; eğimi tartı saymak mümkün.

Bilimsel bakış, etkinin yönüyle birlikte etkiyi tartabilmeyi de içeriyor. Tartısız etki, düşünmenin sonu oluyor.

Ölüm, tartısız etkidir.

Stratejik önem, ölüm dolu bir korkuya dayanıyor. Tartma ve dolayısıyla düşünme, stratejik önemle birlikte sona eriyor.

Türkiye'nin stratejik önemi inancı, bir On Dokuzuncu yüz yıl kalıntısıdır; artık Türkiye'nin stratejik önemi kalmadı. Ancak ısrarı var.

Eğer Türkiye'nin stratejik önemi varsa, Kıbrıs çıkartmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye neden ambargo koyuyor? Ya da Avrupa Ekonomik Topluluğu, Türkiye'deki özgürlüklerin askıya alındığı gerekçesiyle ilişkilerini donduruyor. Bunlara bir cevap ve bir gerekçe bulmak gerekiyor.

Düşünme yoksa, günah keçisi vardır. Arada bir şeytan taşlamak zorunlu oluyor. Grekler, artık Türkiye'nin günah keçisi oldu. Hem Türkiye'nin stratejik önemi üzerinde ısrar edilebilmesi ve hem de Washington ve Brüksel'de terslenmelerin açıklanabilmesi Grekler'in günah keçisi yapılmasıyla mümkün oluyor. «Yunan Lobisi», Tür-

kiye'nin var olan stratejik öneminin etkisini göstermesini engelliyor; böyle düşünülüyor.

Yunan Lobisi'nin etkisi olabilir; Grek Hükümeti'nin izlediği politikaların kuşkusuz bir rolü var. Ancak düşünmek tartmak demek de oluyor; ne kadar etkisi var, sorusu ortada duruyor. Eğer Grek etkisi kabul edilmekle birlikte Helen Hükümeti Türkiye'nin günah keçisi olmaktan çıkarılırsa, aynı anlama gelmek üzere, etki tartılabilirse, Türkiye'nin stratejik öneminin erozyona uğramış olduğunu saptamak kolaylaşıyor.

Son zamanlarda Türkiye'yi, kara sınırlarından jiletle kesilmiş ve bağlama halatı koparılmış bir mavna olarak algılamak mümkün; Brüksel'e doğru kayıyor. Türkiye tarihinin NATO'ya en yakın konumuna girdi. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Yirminci yüz yılın son Orta Çağı'nda yeni bir Soğuk Savaş'ı başlatmak için büyük çabalar harcadı, belli başarılar elde etti. Böyle bir durumda NATO için Türkiye'nin öneminin artması gerekiyor; düşünülebilir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri dışındaki önde gelen NATO ülkeleri hükümetleri ve halkları, Türkiye'deki temel haklar konusunda her zamankinden daha duyarlı olabiliyorlar.

Bugün ABD dahil hiç bir Batı ülkesi yöneticisi Türkiye'den Devlet Başkanı'nı kendi ülkelerine çağırma cesaretini gösteremiyorlar. Türkiye'de Bakanlar Kurulu Başkanı, Batı başkentlerine çok zaman özel banka yöneticisi veya tüccarlarla görüşebilmek için gidiyor.

Batı devletleri, Türkiye'deki temel hakların içine konduğu durumu ileri sürerek Türkiye ile ilişkilerini dondurabiliyorlar. Türkiye, Osmanlı dönem de dahil, tarihinin Avrupa tarafından en çok reddedildiği bir zaman kesitini yaşıyor. Tartışmasız bir bakış içinde önce Grek ve sonra da Ermeni lobisi, bu reddi görmemenin perdesi yapılıyor.

Eğer Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliği askıya alınabiliyor, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri dondurulabiliyor ve önde gelen Batı Avrupa Devletleri Türkiye'yi uluslararası mahkemeye şikâyet edebiliyorlarsa

Türkiye'nin stratejik öneminin kaımadığı ortaya çıkıyor; demek oluyor. Stratejik önemin reddi, Türkiye'nin yazgısına sahip olması anlamına geliyor.

Türkiye'nin yazgısı Türkiye'ye teslim ediliyor.

Dışarda olan içerde de yaşanıyor.

1856 yılı ilkbaharında toplanan Paris Konferansı'ndan hemen önce Türkiye, Islahat Fermam'nı ilân ediyor. Osmanlı Balkanları'ndaki bağımsızlık hareketlerini ve Osmanlı Devletleri'nin Balkan topraklarındaki iç yönetimi görüşmek üzere 1876 yılı Aralık ayında İstanbul'da toplanan İstanbul Konferansı'nın delegeleri açılış günü görüşmelerine top sesleriyle başlıyorlar; Türkiye, ilk Anayasası'nın ilânını İstanbul Konferansı'nın açılışına denk getiriyor. Daha yakın zamanlarda Devlet Başkanı İsmet İnönü'nün açıkladığı ve Türkiye'nin iç özgürlükleri platformunda «12 Temmuz Beyannamesi» olarak adlandırılan, burjuva muhalefet partilerine güvence getiren belge ile Türkiye'ye Amerikan Yardımı Antlaşması'nın imzalanması da aynı güne geliyor.

Türkiye'de yenilik programlarının ilân tarihi ile Türkiye hakkında yabancıların karar süreçlerini denkleştirmek yönünde bir gelenek var. Artık geride kalıyor. Türkiye'nin yaşadığı ve yaşamaya devam ettiği bir bunalım içinde Türkiye'nin sorumluluğunu duyan aydınlar, Devlet Başkanlığı Dairesi'ni sundukları gözlem ve izlenimlerini içeren belgeye bir ön sayfa eklemek gereğini duydular. Bu ön-eki aktarıyorum: «Bu dilekçe, ilgili makama, Avrupa Konseyi'nin Türkiye'deki demokrasi ve insan haklarına ilişkin kararından sonra sunulacaktır. Bunun nedeni, bu dilekçenin verilmesinin çeşitli çevrelerce bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlanmasını veya kötüye kullanılmasını önlemektir». Bu ekin, bir büyük aşama olduğunun kabul edilmesi gerektiğine inanıyorum. Tarihin bu öneki, belli makamların çarpıtmalarını önlemeye yönelik yanını ihmal edeceğini ve Türk aydınının bağımsızlığının bir kanıtı sayılacağını düşünüyorum.

Avrupa Konseyi'nin Türkiye'deki temel haklarla ilgili oturumundan sonra hazırlanmış olan belge 15 Mayıs

1984 tarihinde Devlet Başkanlığı Dairesi'ne verildi (*). Devlet Başkanı Kenan Evren 28 Mayıs 1984 tarihinde belgeye cevap vererek Türk aydınlarını vatan hainliğiyle suçladı (**). Türk aydım kendisini savunmak zorunda kaldı.

Türkiye'nin stratejik önemi inancından bir ebedî savunma düşüncesi doğuyor. Stratejik önemin reddi, özgürlüğü artırıyor.

Şair Tahsin Saraç, savunma ile hücum arasındaki duvarı yıkıyor. Mustafa Kemal Paşa'yı kara kuvvetlerin bir silâh olarak kullanmalarını da önlemek isteyerek şunları söylüyor: «Atatürk'ü yıkmak, bu büyük birleştirici odağı ortadan kaldırmak için tek çıkar yol, bunların hepsi için, O'ndan yanaymış gibi görünerek, O'nu kendisi ile hiç ilgisi olmayan biçimlerde yorumlayıp çökertmektir. Bugün Türkiye'de sahte bir Atatürkçülük edebiyatıdır tutturulmuş gidiyor. Osmanlı'da bir Düzmece Mustafa Olayı vardı, bugün de Türkiye'de bir Düzmece Mustafa Kemalciiik Olayı var. Atatürk'ün giyimini, pozlarını taklit etmek, O'na saygıyı büstlerde, yontularda dondurmak Atatürkçülük değildir». Değerli Arkadaşım Tahsin Saraç, bunları, Askerî Mahkeme'de savunmasını yaparken dile getiriyor. Devlet Başkanı Kenan Evren'in Türk aydınını en ağır biçimde suçlaması, Türk aydınına, sanık sandalyasını bir dershane kürsüsü olarak kullanabilme olanağını veriyor.

Aydınlar üç tayfa oluyorlar. Bir tayfa sanık sandalyasına oturuyor. Bir tayfa savunma işini üstleniyor (***). Bir küçük tayfa da sürekli olarak duruşmaları izliyor. Bu ay-

---

(*) Belgeyi ve imzası bulunanları ekte sunuyorum.

(**) Devlet Başkanı'nın suçlamasını ekte sunuyorum.

(***) 117 hukukçu savunmayı üstlendi. Bunların adlarını ek olarak sunuyorum. Kuşkusuz, duruşmanın yükünü çok daha az ve çoğunluğu Ankara Barosu'na bağlı avukatlar üstlendiler. Ancak yine de savunmayı isim vererek üstlenmeyi, savunmanın bir parçası sayıyorum.

rımın gerekliliğini herkes biliyor; ancak her tayfanın nasıl oluşturulduğunu kimse bilmiyor.

Bütün savunmalardan söz edemem; Aziz Nesin ile Erbil Tuşalp'ın savunmalarından yazılı söz etmek, mahkeme kararıyla, yasaklandı. Bunlar dışında tümü için söylenecek şudur: Savunmalar, bir aydın çözümlemesi oldu. Sanık mertebesine çıkarılmış her aydın, yasalar önünde kendisini savunurken, Türk aydınının çeşitliliğini ve somutun zenginliğini sergilediler.

Aydının savunması, kendisini anlatmasıdır.

Üç Aydın, kendisini anlatıyor. 1940 yıllarının başlarında subay olarak Tıp Fakültesi'ni bitirmiş Profesör Hüsnü Göksel, 1950 yıllarının sonlarında Tıp Fakültesi'ni bitirmiş Profesör Gençay Gürsoy ve 1960 yıllarının sonlarında Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde okuyan Dr. Haluk Gerger, Aydın Üzerine Tezler çerçevesi içinde yakın zamanlar hakkında ip uçları veriyorlar. Bu üç aydın anlatımının, dönemlerinin aydın dünyasını da yansıttığını düşünüyorum.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Mahkemesi'nin tutanaklarından aktarmaya Hüsnü Göksel ile başlıyorum.

Hüsnü Göksel :
Cerrahın Demokrasi Dersi (*)

Bugün siz sayın Yargıç ve siz sayın Savcının karşısına benim için büyük onur payı olan bir görevle çıkıyorum. Çünkü savunmayı bir hakkın kullanılması kadar, bir görevin de yerine getirilmesi olarak kabul ediyorum. Bu görev sizlerle beraber adaleti inşa etmek görevidir. Yargılanmam sonunda hüküm giymemle, aklanmam ara-

(*) Profesör Doktor Hüsnü Göksel'in, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Mahkemesi'nde 19 Temmuz 1985 tarihinde yaptığı savunma. Hüsnü Bey'in izni ile tutanaklardan aktarıyorum. Savunmanın eklerini almadım; tutanaklarda kalıyor.

sında kişi olarak benim için bir ayrım olmayacaktır. Çünkü sonuç ne olursa olsun, bu salondan başım dik ve onurlanmış olarak çıkacağıma inanıyorum.

«Adalet Mülkün Temelidir»

Şu karşıda yazılı olan kavram benim 1961'de yayınlanan bir yazımın başlığı idi (Belge No : 1 16 Eylül 1961 - Ulus). O yazımdan şu satırları alıyorum: «Bir mahkemede hâkim, dâvalı ve dâvacı bulunur. Adaletin zedelenmemesi için hâkimin niteliklerinden başka dâvalı ve dâvacının da ödevleri vardır. Dâvalı veya dâvacı devlet ise, hâkim huzurundaki durumu herhangi bir vatandaştan farklı olmamalıdır. İşte hâkim teminatı ve mahkemenin bağımsızlığı, adalet huzurunda güçlü ile güçsüzün eşit olmasını sağlamak için lüzumludur. Dâvalı ve dâvacı kim olursa olsun, gerek kişi ile kişi, gerekse kişi ile devlet arasındaki münasebetlerde yalnız adalet kurallarının yürürlükte olması topluma huzur getirir». Aynı yazımda o zamanki Yargıtay Birinci Başkanı Merhum Recai Seçkin'in, adalet yılını açış konuşmasından hukuk devletinin kurulması için vatandaşa düşen ödev konusundaki şu sözlerini almıştım: «Mahkeme kararlarının sadece onlarla ilgili kimseler üzerinde değil, fakat bütün toplum üzerinde haksız davranışlara karşı cesaret kırıcı bir etki bırakması lâzımdır. Bu etki, haksızlıkları önleyici ve hukuk düzenini mahkeme kararına ihtiyaç kalmadan sosyal münasebetlerde hâkim kılıcı bir sebeptir. Lâkin gerek yurttaşlar, gerekse devlet idaresinde herhangi bir görevi bulunanlar, kendi görüşlerine uygun düşmeyen yahut, kendilerinin haksız olduklarını tesbit eden bir mahkeme kararının yanlış olduğunu ileri sürerek hâkimi kınama yoluna gitmekten ve kendilerini böyle düşüncelere kaptırmaktan sakınmalıdırlar. Zira kimin haklı, kimin haksız, hangi davranışın kanuna uygun, ve hangisinin kanuna aykırı olduğunu karara bağlama hakkı, ilgililere değil, ancak dâvaya el koyan hâkime tanınmıştır.... Hukuk devleti demek, son sözü hâkimin söyliyeceği devlet demektir».

Merhum Seçkin'in bu sözlerini bir gece televizyonda haberleri izlerken üzülerek anımsadım.

Biraz önce adaletin inşa edilmesindeki görev payımın bana onur vereceğini söyledim. Bu rastgele söylenmiş bir söz değildir. Bu sözler benim adalete inancımın, adalete güvenimin ve adalete saygımın ifadesidir. Nitekim 1960 yılında yazdığım bir yazıda şöyle demiştim (Belge No. 2: Ulus 7 Temmuz 1960): «Adalet sözcüğünün daha lise sıralarında okuduğum ilk gençlik yıllarımdan beri üzerimde sihirli bir etkisi vardır. 'Adalet olsa idi adalet kelimesi kullanılmazdı' sözü beni uzun uzun düşündürmüştü. Nihayet mutlak adaletin Allah'a ait olduğuna inandım, dünya yüzünde adalet dağıtanların Allah'a yakın mutlu insanlar olduğu kanısına vardım. O zamandanberi bir çok hâkimlerle dostluklarım, arkadaşlıklarım, çeşitli ilişkilerim oldu. Bu ilişkilerimde adalet adamına karşı duyduğum en kuvvetli duygu her zaman saygı duygusu olmuştur. Bu duygu bende o kadar kuvvetlidir ki, son senelerde kimi hâkimlerin üzücü tutumu bu duygumu değiştirmedi. Türk toplumunun bir bataktan, ümitsizlikten kurtulup 27 Mayıs'a erişebilmesinde karakterli Türk hâkiminin büyük rolü olduğuna kuşkum yoktur. Protokoldaki yeri neresi olursa olsun, bir memleketteki en büyük mevkiin, ve bir faninin dünyada erişebileceği en yüksek mertebenin Yargıtay Başkanlığı olduğuna inanmaktayım»

Ben bu yazımı Devlet Başkanı Gürsel'in Yargıtay Başkanını ziyareti nedeni ile yazmıştım. Bu ziyaret Osmanlı tarihinde ve Cumhuriyet tarihinde bir devlet başkanının bir yargıtay başkanını ilk ziyareti idi.

Gürsel, Devlet ve Hükûmet Başkanı olarak ziyaret ettiği ilk resmî müessesenin Türk Adliyesinin en yüksek mahkemesi olduğunu belirterek başladığı konuşmcsını şöyle sürdürmüştü: «Milletin ve Devletin varlığının esas temelinin adalet olduğuna hiç şüphe edilemez. Ben buna bütün mevcudiyetimle inanıyorum. Bu inancımın ifadesi olmak üzere yüksek şahsınızda Türk Adliyesini sonsuz bir güven ve saygı ile selâmlıyorum..... Adalet ülkenin temelidir.... ve Konfüçyüs'ün deyimi ile Adalet Kutup Yıl-

dızı gibi yerinde durur, geri kalan herşey onun etrafında döner».

Yargıtay Başkanı Recai Seçkin şu yanıtı veriyordu Gürsel'ın konuşmasına karşı: «Hukuk devletinin kurulması ancak ve ancak devleti meydana getiren fertlerin ve bu arada bilhassa devlet içinde hâkim durumda olan idare edenlerin, bütün işlerinde ve işlemlerinde, candan ve gönülden inanarak ve seve seve kanuna ve mahkeme kararına bağlı olmaları ile ve onlara hakkı kabul ettirecek tesirli kanun hükümlerinin ve iyi işleyen müesseselerin kabul edilmiş bulunması ile gerçekleşebilir».

Televizyon haberlerinde bir akşam «Bana birşey yaparlarsa siz onları tükürükle boğarsınız» gibi linç ifadesi, başka bir akşam da «Yargıçlar hafif ceza verdikleri için bunlar hapisten çıkıp aynı şeyi yapıyor» anlamında bir konuşmayı duyduğumda Gürsel'in ve Seçkin'in yukardaki sözlerini anımsamıştım.

Adalete inancımın, adalete güvenimin, adalete saygımın bir ifadesi olarak 1962 yılında yayınlanan «Ülkenin Temeli» başlıklı başka bir yazımda da şu satırlar bulunmaktadır (Belge No. 3 : 23 Aralık 1962 - Ulus): «Asıl amaç bir hukuk devletinin kurulmasıdır. Ekonomik gelişme, sosyal adalet, huzur, refah hepsi hukuk devletinin kurulmasına, kurulabilmesine bağlıdır. Temeli adalet olmayan bir ülke, bir hükûmet şekli, veya sosyal bir sistem, adı ne olursa olsun çökmeye mahkûmdur.... İnsan açlığa dayanabilir, adaletsizliğe dayanamaz.... Adaletsizliğin açtığı yara kapanmaz. Toplumun mutluluğu için ülkenin temelinde yatan adaletin zedelenmemesi şarttır»....

İşte, adalete böylesine inanan, böylesine güvenen, böylesine saygı duyan bir kişi olarak adaletin inşası için ortak görevimizde karşınızda sanık sıfatı ile bulunuyorum. Beni sanık sıfatı ile karşınıza getiren girişimim demokrasi anlayışımın bir gereğidir. Bu demokrasi anlayışımda da adaletin büyük yeri vardır. 1958 yılında yayınlanan: «Hür Basın, Hür Üniversite, Hür Adalet» başlığını taşıyan bir yazımdan (Belge No. 4 : 18 Haziran 1958 - Ulus) alıntı yapmak isterim. O yıllar Basının, Üniversitenin, Ada-

letin mengenede sıkıştırıldığı, yargıtay başkanı ve yargıtay üyelerinin en ufak bir uyarıları yüzünden bir hafta içinde emekli edildikleri yıllardı. Gazetecilerin, yazarların hapishaneleri doldurduğu, rektörlerin, profesörlerin hakarete uğradığı yıllardı. Demokrasiye kavuşmanın yolu ancak korkudan kurtulmuş aydınların önderliğinde yürünebilirdi. O yazımda şöyle diyordum: «Hür Basın, Hür Üniversite, Hür Adalet... Bunlar yirminci asrın ikinci yarısında medenî insan toplumunu karakterize eden ilkelerdir. Birinin varlığı öbürlerinin varlığına bağlıdır. Biri olmayınca öbür ikisi de olmaz. Bu hürriyetlerden yoksun bir toplumun ferdi medenî dünyanın karşısına göğsünü gere gere çıkamaz. Ona ancak başını yere eğip utanmak düşer. Böyle bir toplumda idare edenler, kendilerini kanunların üstünde görseler dahi, hem aynı toplumun bir ferdi, hem de idare edilenlerin insan haklarından sorumlu oldukları için onların hissesine düşen utanma payı daha fazla olmak icap eder. Bu hürriyetleri ortadan kaldıran veya kısanlar daima idare ettikleri memleketin refah seviyesini yükselteceklerini, veya yükselttiklerini ileri sürerler. Hatta bunda çok defa muvaffak da olurlar.... Bir insanın veya bir gurup insanın kendilerini tenkit veya münakaşanın yukarsında görmeleri abestir. Bunun gibi kanunlar da tenkit ve münakaşadan uzak tutulamaz. Bütün vatandaşlar Anayasanın kanun yapma hakkını tanıdığı kimseler tarafından çıkarılan kanunlara uymaya mecburdurlar. Fakat yalnız uymaya mecburdurlar, mutlaka beğenip baştacı yapmaya değil. Hatta demokratik idarelerde vatandaşların beğenmedikleri kanunları veya hükûmetleri sözle ve yazı ile tenkit etmeleri, kanun yapanlara tesir ederek o kanun veya hükûmeti değiştirmeye çalışmaları meşru haklarından biri, vatandaşlık ödevinin en önde gelenidir. Biz de bu hakkımızı kullanarak vatandaşlık ödevimizi yerine getiriyor ve diyoruz ki: Bugün Türkiye'de basın, üniversite ve adaleti baskı altında tutan kanunlar antidemokratiktirler, medenî bir toplumun kanunları olamazlar, mutlak surette değiştirilmelidirler. Hürriyetten mahrum basın, üniversite ve adliye dejenere olur,

topluma fayda yerine zarar getirir. Böyle bir toplumun sonu yalanın, batılın ve zulmün karanlık uçurumunda can vermektir».

Ne yazıktır ki bu yazımı yıllar sonra çıkarıp okumak zorunda kaldım. Üzüntümü 17 Temmuz 1981 günü Cumhuriyet'te yayınlanan «Üniversite Yasası» başlıklı yazımda şöyle belirtmiştim (Belge No. 5 : 17 Temmuz 1981 - Cumhuriyet): «Üzüldüm, çünkü 23 yıl geçmiş olmasına karşın, «Hür Basın, Hür Üniversite, Hür Adalet başlıklı bu yazı bugün de geçerliliğini korumaktadır». O yazı şöyle bitiyordu: «Üniversite profesörü zor yetişir, zor tutulur. Onların yanlış değerlendirmeler içinde, itilip kakılmalarının zararını memleketin yarınları çeker. Çünkü üniversite yarınların yoğurulduğu bir ateyle, üniversite hocası yarınların mimarıdır. Bu mimarın bugünkü parasal değerinin, tefecilerin verdiği aylık faiz kadar bile olmaması, onun özgürlük ve bilimsel onur anlayışının da aynı terazide tartılabileceği sanısını uyandırmamalıdır».

Şimdi, beni karşınıza sanık sıfatı ile getiren kamu oyunda «Aydınlar Dilekçesi» olarak adlandırılan dilekçenin hazırlanıp yazılmasında, Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunuluşunda aktif olarak rol almamın, yetenek ve olanaklarımı son sınırına kadar zorlamamın neye dayandığını açıklamaya çalışacağım. Önce şunu belirteyim ki bu sadece bir tesadüf değil yıllar yılı sürdürdüğüm çizginin kaçınılmaz ve doğal bir varış noktasıdır. Bu noktaya hangi görev bilinci ile geldiğimi Türkiye'nin, dilekçeyi yazdığımız günlerdekine benzer bir evre geçirdiği günlerde bir köşe yazarı olarak yazdığım bir kaç yazımdan alıntılarla göstermek isterim

«Vatan Sevgisi İnsan Sevgisi» (Belge No. 6 23 Temmuz 1961 Ulus)

«Vatan sevgisi bir avuç toprak alıp okşamak, yahutta bir yurt güzelliğine bakıp 'Oh! Ne güzel vatanımız var demekle' olmaz. .....'Vatanım için canımı veririm' gibi kürsü edebiyatının da pratik bir değeri yoktur..... 1839'dan bugüne gelişimiz hep kendi mutluluğunu toplumun mutluluğunda bulan vatanseverlerin uyarısı ile olmuş-

tur..... Bugün aydınların elinde bir fırsat var: Bu memleketin insanlarını mesut etmek fırsatı, demokrasiyi kurmak fırsatı. Unutmamak lâzımdır ki demokrasi saygı rejimidir, terbiye rejimidir, medeniyet rejimidir..... Bugün elimizde hem kendimizin, hem gelecek kuşakların mutluluğunu hazırlamak fırsatı var. Bunu kaçırmayalım... Yüz yıllarca çile çekmiş Türk milleti en temiz duyguları ile bütün umutlarını bir kere daha aydınlarına bağlıyor. Bu güvene lâyık olmaya çalışalım».

«Mutlu Yarınlara Doğru» (Belge No. 7 10 Eylül 1961 - Ulus)

«Atatürk'e, Atatürk ilkelerine bağlı aydın olmak demek batı düşünüşünde aydın olmak demektir. Türk toplumunun bu çeşit aydınlara ihtiyacı hiç bir zaman bugünkü kadar fazla olmamıştır. Türk demokrasisi doğum sancıları geçiriyor. Vatan sevgisinden başka birşey düşünebilecek günlerde değiliz».

«Dar Geçit» (Belge No. 8 : 1 Ekim 1961 Ulus)

«Bu geçit, bu dar, bu binbir tehlike ile dolu olan geçit yirminci yüzyılın insan değerine giden yoldur. Bu geçitin sonunda hukuk düzeni içinde insanca yaşamak var. Korkmadan, yaltaklanmadan, çağdaş uygarlığın getirdiği bütün nimetlerden faydalanarak yaşamak, yüzyirmi senelik ideal, yüzyirmi senelik özlem duruyor orada. Her geçen gün bizi ona biraz daha yaklaştırıyor. Yaklaştırıyor ama, acaba, elimizi uzatır uzatmaz onu tutabilecek durumda mıyız? Nerde! Daha pek çok iş düşüyor bu memleketin vatanseverlerine, çok fedakârlık bekliyor bu vatanı, bu milleti bilerek, duyarak, şuurlu olarak sevenleri... Bu millet bir kere daha aydın evlâtlarına döndü. Bütün umudu ile onlara sarılıyor, bir avuç aydınına. Ve aydınlar yalan söylüyor. Hiç utanmadan yalan söylüyor. Karşısındakine yalan söylüyor. Yalan ve vatan sevgisi! Olmaz böyle şey! Bu dar geçitten yalanla geçilmez... Bugünün vatanseverine düşen yarını hazırlamaktır. Bugünü düşünmeden, kendini düşünmeden yarını hazırlamak. Mutlu yarınları! Bu ödevi yerine getirmenin vereceği huzur ve saadet küçük hesapların sağlıyacağı dünya ni-

metleri ile kıyaslanamıyacak kadar büyük ve doyurucudur..... Elimize geçen fırsatı değerlendirmeyi bilelim. Daha mutlu bir dünya bırakalım çocuklarımıza».

«Bulunduğumuz Nokta» (Belge No. 9 : 22 Ekim 1961 - Ulus) :

«Yaşadığımız günler Türk Milletinin uzun süreli kaderini tayin edecektir. Bu kader Türk Milletinin bir avuç aydınının sağduyusuna, vatan sevgisine, fedakârlığına bağlıdır. Bugünün aydınlar kuşağı mutlu yarınların yaratıcısı durumundadır. Bu ödevimizi başaramazsak gelecek kuşaklar bizi affetmiyecektir.... Yaşadığımız günler ihtilâl rejiminden normal rejime geçiş düzenidir. Türk toplumu doğum sancıları çekiyor. Demokrasinin doğumu, yirminci yüzyıl anlayışında insan olmanın, uygar insan olmanın, insan değerinde insan olmanın eşiğinde bulunuyoruz. Bugüne ne 27 Mayıs sabahından, hatta ne de 30 Ağustostan geliyoruz. Bugüne varışımızda 120 senenin emeği, 120 senenin bekleyişi var... Yalan söylememenin, cehalete dalkavukluk etmemenin vatanseverlik, sadece vatansever olmanın bile vatan hizmeti sayılacağı günlerde yaşıyoruz».

«Kime Güvenelim» (Belge No. 10 : 20 Ocak 1962 Ulus) :

«Memleket kurtuluşunu, yarınların mutluluğunu, Atatürk ilkelerinin ışığında batıya yönelmekte gören sayısız memleket aydını bu inançlarını savunmak için her tehlikeye göğüs gerdiler. Onların kayıtsız şartsız istedikleri insan hakları idi, hürriyet rejimi idi, yirminci yüzyıl insanına yaraşan insanlık haysiyeti idi.... Bu durumu, bu ciddî, bu demokrasimizi tehlike altında bulunduran durumun düzelmesi için güveneceğimiz ilk insan kendimiz olmalıyız. Bugün Türkiye'de eli iş tutan, kafası işleyen herkes yarınların, mutlu yarınların yaratıcısı, gelecek kuşaklara bırakılacak Türkiye'nin kurucusu olmak durumundadır. Bu şerefli ödeve ortak olalım. Memleketin içinde bulunduğu güçlüklerin yenilmesinde herşeyden evvel kendimize güvenelim».

«Karşı» (Belge No. 11 29 Ekim 1961 - Ulus)

«Bugün, gerek Büyük Millet Meclisi içinde, gerekse dışında bütün aydınları birleştiren tek nokta 'Vatan Sevgisi', 'herşeyden önce vatan sevgisi' olmalıdır. Bu unutulursa, hatırlatmak zorunluğu doğar ki, memlekete ancak huzursuzluk getirir».

«Sağduyuya Övgü» (Belge No. 12 : 15 Şubat 1962 - Ulus)

«Yurtseverlik muhakkak harp cephesinde alnından vurulmakla gösterilmez. Bugün yeni bir Türkiye yaratmak durumundayız. Bir sınırdan bir sınıra kadar hepimiz bu yeni Türkiye'nın yaratıcıları arasında bulunuyoruz. Bugünkü davranışımızın sıfırın altında yüz ile, sıfırın üstünde yüz arasındaki değeri yarın belli olacaktır. Yarınki kuşaklar görecek bugünkü davranışımızın iyiliğini de, kötülüğünü de..... Öyle güdümlü, düğümlü demokrasi değil. Demokrasi tolerans rejimidir. Başkalarının düşüncesine, saçma sapan düşüncesine bile saygı gösterme rejimidir. İnsanoğlu düşündüğünü, duyduğunu söylemekte ne kadar serbest bırakılırsa o kadar rahat eder... Hisle hareket edecek günlerde değiliz. Şiir yazmıyoruz, yeni bir Türkiye yaratmaya çalışıyoruz. Bu çabamızda yalnız sağduyumuza güvenebiliriz. Hislerimizden kurtulabildiğimiz oranda memlekete faydalı, hislerimizden uzaklaştığımız ölçüde yurtsever oluruz».

«Mayın Tarlası» (Belge No. 13 : 8 Nisan 1962 - Ulus)

«Bugün Türkiye, tarihinin en güç devrelerinden birini geçiriyor. Bu gerçeği görmezsek, onu kurtarmak için çok geç kalmış olacağız. Memleketi bu ciddi buhrandan kurtarmak ödevi gene Türk aydınına düşüyor. Gerçek yurtsever, demokrasi ilkelerine içten inanmış, menfaat gözetmeyen cesur ve Atatürkçü bir avuç Türk aydınına...».

Burda Askerî Yargıtay Başsavcı Yardımcısı Sayın Cahit Yahşı'nin 17 Aralık 1984 günü Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan «Yargıda Yeni Düzenlemeler ve Yargıcın Konumu» başlıklı yazısından kısa bir paragraf aktarıyorum: «Her yargıç ülkenin çağdaş bir aydınıdır. Atatürk'ün dediği gibi uygar ve aydın olduklarını, düşünceleri, dav-

ranışları, giyim ve kuşamları ile göstermek zorundadırlar».

20-25 yıl önceki yazılarımdan alıntıları sürdürüyorum:

«Fedakârlık Bize Düşüyor» (Belge No. 14 : 21 Ekim 1962 Ulus)

«'Biz bu memleketin sahibi değiliz'. 'Bizim çocuklarımız da değil'. Bu memleketin asıl sahibinin bizden sonra kaçıncı kuşak olacağını, ne zaman doğacağını bilemiyorum. O bilmediğimiz kuşağa mutluluk hazırlamaya çalışalım. Ömrümüz kısa, işimiz çok..... İşimiz gerçekten çok. Yılmamak lâzım, kırılmamak lâzım. Değil mi ki demokrasiye inanıyoruz, değil mi ki sosyal adalete inanıyoruz, değil mi ki ne kimseden bir beklediğimiz, ne kimseden bir korkumuz var, biz bu yolda yürüyeceğiz. Ancak inanan insan cesaret gösterebilir, inanan insan fedakârlık yapabilir. Cesaret de, fedakârlık da bize düşüyor. Hem de her türlüsü..... Biz ne yaparsak o olacak. Ülkümüzün gerçekleşmesini boş yere bu ülküye inanmıyanlardan beklemiyelim».

Televizyon haber bülteninde en üst devlet sorumlularının üç yabancı gözetmenin tutuk ve cezaevlerimizi beğendiklerini öğünerek söyledikleri zaman bu 22 yıl önceki yazımı anımsamış ve tekrar düşünmüştüm: Biz bu memleketin sahibi miyiz?

Hazırlık soruşturmamda, dilekçemizdeki sorunlarımızı yabancıların değil kendimizin çözümlememiz gerektiği inancımızı belirten satırları açıklarken bu konuya da değinmiştim.

Dilekçemizi Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı makamlarına sunduğumuzda, bu konuda en ufak haberi bile kapsayan yayın yasağı kondu. Sıkıyönetim vardır. Bu yasak sıkıyönetimin doğası gereğidir denir, tartışması geleceğe ertelenerek kabul edilir. Fakat ne oldu. Bir hafta sonra basın toplantısında üç yabancı gazetecinin Başbakanı soruları ile sıkıştırması sonucu dilekçeye konan yayın yasağı kaldırıldı. Bu böyle mi olmalıydı? Yine 22 yıl önceki yazımı anımsadım:

«Biz bu memleketin sahibi miyiz? Sahip çıkmazsak sahibi olamayız bu ülkenin».

«Mutsuz Azınlık» (Belge No. 15 : 20 Ocak 1963 Ulus) :

«Türk aydını bahtsızdır, mutsuzdur. Mutsuzluk içinde çırpınır, çırpınır, kendini tüketir. İşte ne yaparsa bu çırpınışlar yapar. Bugün bir Türkiye varsa, bu mutsuzların çırpınışı ile vardır. Türkiye'nin yarını yine bu çırpınışlarla kurulmaktadır. Türk aydınının karşısına her adımda aşılması gereken bir engel, yıkılması gereken bir duvar çıkar. Türk aydını her şeyden önce para sıkıntısı çeker, yoksulluk çeker. 'Dar gelirli', 'Değişmez gelirli' yaftalarının altında inler durur. Asıl acı tarafı, yoksulluğunu belli etmemek zorunda olmasıdır. Bunu herkesten saklar, en yakınlarından, çocuklarından saklar. Hatta kendinden saklar. Özellikle kendinden saklar, çünkü toplum içindeki değerinin para ile ölçüldüğü zaman bu kadar az tuttuğunu öğrenirse çırpınma gücünü yitireceğini, halbuki herşeyin, bugünün ve yarının bu güce bağlı olduğunu bilir..... Türk aydınının asıl çektiği yine Türk aydınından dır. Asıl yıkılması zor olan duvar o duvardır. Bu duvar mutsuz azınlığın karşısında dikilir, onu yolundan alıkoymak için ne lâzımsa hepsini yapar. Yalancılık ondadır, dalkavukluk, korkaklık ondadır. Karşısındaki aydının aydınlığına el uzatmak, karşısındaki aydından aydınlık çalmak bile ondadır. Bütün bu engellere karşı mutsuz azınlık, yılmadan çırpına çırpına gelecek kuşakların mutluluğunu hazırlamaya çalışıyor».

Yine bir haber bülteninde okumamış Türk halkının bile cebinden birkaç aydın çıkarabileceğini duyduğum zaman 21 yıl önce yazdığım bu yazı usuma geldi. Dilekçeyi imza eden kimi kişilerin soruşturmada düştükleri zavallı durumu görünce de yine bu yazımı anımsadım. Alışıktır mutsuz azınlık böyle şeylere....

Ve ben bu mutsuz azınlığın bir bireyiyim. Bununla onur duyuyorum.

«Yoklukların Arasından Sıyrılış» (Belge No. 16 10 Mart 1963 Ulus)

«Dünyada kusursuz bir iktidar, kusursuz bir devlet adamı yoktur. Bir memleketi idare edenler bu düşünüşe inanırlarsa o memleketin gidişi sağduyu yönünde olur. Demokrasi düzeninde, memleketi idare edenleri beğenip beğenmemek bir hak, idare edenlerin kusurlarını ortaya koyup, doğru yola yönelmelerini sağlamak bir ödevdir.....

Yok! Yok! Yok!..... Okul yok, yol yok, yakıt yok, su yok, yiyecek yok, hastahane yok, ev yok, insan gibi yaşamak yok. Biz bu yoklukların arasından sıyrılıp da yirminci yüzyıl uygarlığına kavuşacağız. Neyle? Yalanla mı? Abdülaziz'in nasıl öldüğünü anlatmakla bu sorunlar çözülmez. Bu sorunlar ancak hepimizin o ağır yükün altına girip, hepimizin alnından şıpır şıpır terlerin akması ile çözülebilir».

İşte ben, dilekçeye buralardan kalktım da geldim. Değişmeyen bir çizgi üzerinde yürüyerek. Değişmeyen bir hak ve görev bilinci ile geliyorum karşınıza sanık olarak. Sanık olarak adaleti inşa etmeye katkıda bulunmaya.

Bana yüklenen suç, 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasına aykırı olarak bildiri hazırlamak ve dağıtmaktır.

Şimdi bunu irdeliyelim: Gerçekten suçlu muyum?

Biz dilekçemizi yazmaya 1984 Şubat ayında başladık. 15 Mayıs 1984 günü Cumhurbaşkanlığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlıklarına sunduk. Ben dilekçenin hazırlanmasına, temize çekilip notere kayda geçirilmesine, ve imzalardan sonra noterde muhafaza altına alınmasına, yukarda adı geçen iki yüksek makama sunulmasına, özetle bu davaya konu olan olaya başından sonuna kadar bilerek, isteyerek katılmış bulunmaktayım, bilindiği gibi.

Şımdi bir kez daha soruyorum: Bu suç mudur?

Hayır değildir. Değildir, çünkü idarî makamlar dilekçenin hazırlanışını, notere verilişini, yüksek makamlara sunuluş gün ve saatini tüm ayrıntılarına kadar daha bunlar olurken biliyorlardı. Bilmeleri de doğaldı çünkü biz çalışmalarımızı gizli yapmıyorduk. Hazırlık ve imza aşamalarında gazetelerde bu konuda yazılar çıktı. Bu yazılarda dilekçemizden «Aydınlar Dilekçesi» diye söz edi-

liyordu. Milliyet Gazetesi'nde Mehmet Barlas ve Metin Toker bu konuda yazılar yazdılar. Bir gazetede de «Aydınlar Dilekçesi Kayboldu» başlığı ile ayrıntılı bir haber çıktı. Bunları elbet ki ilgili makamlar da okuyorlardı. Bir yayında dilekçenin dışarda hazırlandığı ima ediliyordu. Bu yanlış savı düzeltmek için 16 Nisan 1984 günü dilekçenin Giriş bölümüne bir ek paragraf yazdık. Bu paragraf da Notere tastik ettirildi. Bu paragrafta «Esin kaynağı toplumsal problemler olan bu konuda iç ya da dış, hiçbir kişi, kuruluş, örgüt ya da siyasal parti ile düşünce temelinde dahi herhangi bir ilişkimiz olmamıştır, olması da düşünülemez» deniliyordu.

Bu paragraf imzaya açılan metinde yoktu. Çünkü bu metin 5 Mart günü yazılıp bitmiş, notere tastik ettirilmişti. Fakat yüksek iki makama sunulan dilekçelerde bu paragraf vardır.

Bundan sonra ikinci bir sorun daha çıktı. Dilekçenin Türkiye'nin Avrupa Konseyine girip girmemesini etkilemek için hazırlandığı haberi yayılmaya başlandı. Bu kuşkuyu ortadan kaldırmak için dilekçenin giriş bölümüne ikinci bir paragraf daha eklemek zorunda kaldık. Bu paragrafı da 25 Nisan 1984 günü notere tastik ettirdik. İmzaya açılan kopyalarda olmayan bu paragrafta şöyle deniliyordu: «Bu dilekçe Avrupa Konseyinin Türkiye'deki demokrasi ve insan haklarına ilişkin kararından sonra ilgili makama sunulacaktır. Bunun nedeni, bu dilekçenin verilmesinin çeşitli çevrelerce bilerek ya da bilmeyerek yanlış yorumlanması veya kötüye kullanılmasını önlemektir».

Bu açıklama da imzaya açılan kopyalarda yoktu. İki yüksek makama sunulan kopyalara girdi.

Bu düzeltmeleri daha önce mahkemeye sunmuştum. Bu düzeltmelerin ekli olduğu bir kopyayı savunmama ek olarak bir daha sunuyorum (Belge No. 17). Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına sunulan dilekçenin bu düzeltmelerle yazılan, altı sunucunun da imzasını taşıyan «Sunuş Bölümü»nün kopyasını da savunmama ekliyorum (Belge No. 18).

Burda bir ekleme yaparak iki Yüksek Makama sunulan dilekçelere o zaman yürürlükte olan yasa gereği her imza için beş liralık pul yapıştırılmış olduğunu belirtmek isterim. Bu bile bunun bildiri olmayıp dilekçe olduğunu göstermeye yeter sanıyorum. Ben pullu bildiri diye bir şey duymadım.

Evet. İlgili makamlar bu dilekçenin hazırlanışından, varlığından, ve ne zaman nereye sunulacağından o kadar haberdar idiler ki Köşke gittiğimizde iki ekip arabasını orda bizi bekler bulduk. Kimliklerimiz nüfus kütüğündeki kayıtlara uygun olarak tespit edildi.

Köşkün kapısında dilekçeleri alan bir oda var. Burda her zaman yalnız bir polis memuru bulunur. Her yurttaş ona gidip dilekçesini verebilir. Verenin adı bir deftere yazılır ve verici imza eder. Her gün yalnız bir polis memurunun bulunduğu o odada biz gittiğimizde birçok kişi vardı. Bunlardan köşkte görevli olduğunu sandığım biri telefonda idi. Biz gidince telefonda şu konuşmalar oldu :

— Geldiler efendim....
— .....
— Altı kişiler efendim.
— .....
— Gazeteciler var efendim, fotoğraf çekiyorlar.
— .....
— Uzatıyor, veriyor efendim.
— .....
— Ne emir buyurursunuz efendim?
— .....
— Başüstüne, alıyorum efendim.
— .....
— Aldım efendim.
— .....
— Evet efendim....

Odanın kalabalığını, benim uzattığım dilekçeyi alırken memurun telefonda konuştuğunu gösteren iki fotoğrafı da ekli olarak mahkemeye sunuyorum (Belge No. 19).

Bu do dilekçenin varlığından, hatta verileceği gün

ve saatten bile ilgili makamların bilgileri olduğunu gösterir.

Evet, ilgili makamların bu girişimimizden elbette ki haberi vardı. Bunun şaşılacak hiç bir yönü yok. Çünkü daha önce de belirttiğim gibi, biz gizli iş yapmadık. Tüm çalışmalarımız açıktı. Ve yasalar çerçevesi içinde idi. Şaşılacak şey, eğer bu dilekçe değil de, sıkıyönetim yasasına aykırı bir bildiri idiyse, bundan haberi olan sıkıyönetimin neden bu eylem yürürken kovuşturmaya geçmeyip de, dilekçelerin sunuluşundan iki gün sonra olaya el koymuş olmasıdır.

Gerçekte bu sorunun yanıtı çok kolaydır. Şöyle ki: Sıkıyönetim bunun dilekçe olduğunu biliyordu. O kadar biliyordu ki hazırlık soruşturmaları dilekçenin içeriği üzerinde yapıldı. Soruşturmalarda 2969 sayılı yasaya aykırılık aranıyordu. Sonuçta bundan vaz geçildi, 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasına aykırı olarak bildiri hazırlamak ve dağıtmak savı ile dava açıldı. İçeriğinde suç ögesi bulunmaması haklılığımızın savcılıkça da kabul edilmesi anlamına gelir.

İznimizle burda Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Mahkemesinin Dr. Renan Pekünlü'nün 25 Nisan 1983 günlü aklanma kararının Askerî Yargıtayda kesinleşmesi gerekçesinden bir tümce okumak isterim: «Asıl olan sanığın suçsuzluğunu değil, iddia makamının iddiasını ispatlamasıdır. Fakat iddia makamı bu iddiasını kesin ve somut delillerle ispatlıyamamıştır».

Sanki bizim davamız için yazılmış bu gerekçe. Çünkü bu davada da iddia makamı iddialarını kesin ve somut delillerle ispatlıyamamıştır. O kadar ispatlıyamamıştır ki, esasa ilişkin mütalâasında kendisinin gösterdiği bir tek tanığın ifadesini bile değerlendirmeden hiç bir kanıt vermeden, bildiri yakıştırma ve dönüştürmesi yaparak, gerekçesiz bir suçlama ile cezalandırılmamızı istemektedir. İddianamesinde sözünü ettiği mütalâasını kanıtlaması gerekmez miydi? O iddianamede, bu dilekçenin Kızılay Meydanında dağıtıldığı, Hacettepe'de hasta muayene odalarında masaların üzerine bırakıldığı iddia edili-

yordu. Bu iddiaların tanıkları nerde? Neyle kanıtlandı bu iddialar?

Düşünce ve istemlerimizi devletin en yüce katlarındaki sorumlu ve yetkili kişilere dilekçe ile iletmek yolu varken, başlarını boyalı fotoroman sahifelerinden kaldırıp da böylesine ciddi bir konu ile ilgilenecekleri bile kuşkulu olan sokaktaki birkaç yüz ya da birkaç bin kişiye bildiri dağıtmaktan ne yarar beklenir ki?

Hacettepe Hastahanesi'nde benden başka yalnız iki kişi imzaladı bu dilekçeyi. Onlar da konuyu daha dilekçe yazılma aşamasına girmeden önce biliyorlardı. Her aşamada benden bilgi istiyorlardı. Ben dilekçeyi hastahane içinde kimseye göstermemeye özen gösterdim. O kadar ki ev toplantılarımıza katılmış olan Prof. Dr. Nusret Fişek bir gün hastahanede ziyaretime geldiğinde o sırada imza aşamasında olan dilekçeden hiç söz etmedim. Sonradan o gün kendisine bundan söz etmediğim için, Nusret Fişek bana gücenikliğini bildirdi.

Ben eğer Hacettepe Hastahanesi'nde imza toplamaya kalksa idim oldukça kabarık bir sayıya erişirdim sanıyorum.

Tersine ara rejimlerde kimi yöneticilerin suç ve suçlu arama meylini bildiğim için, yukarda sözünü ettiğim iki arkadaşıma bu dilekçeyi imzalamalarının kendilerine zararı dokunabileceğini açıkladım. Özellikle genç üniversite öğretim elemanlarının imza etmekle zarar görebileceklerini düşünmüştüm. Bu düşünce ile Ortadoğu ve İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyelerinden bazılarının imzalarını karaladım, imza dizelgesinden çıkardım. Bu düşüncemde haklı olduğum sonradan ortaya çıktı. Dilekçeye imza atan tüm üniversite öğretim elemanları hakkında disiplin kovuşturması yapıldı, ve hepsine önce maaş kesme cezası uygun görüldü ise de sonradan bu kınama cezasına dönüştürüldü.

Dilekçeyi imzalayan Dr. Zafer Öner 1972 yılında Tıp Fakültesini bitirip doktor olduktan sonra beş yıl Genel Cerrahi ihtisası yapıp Genel Cerrahi Uzmanı olmuş, ayrıca Türkiye'de çok az bulunan Cerrahi Bilimler Dokto-

rası da yaparak (Ph. D.) sıfatını kazanmış, daha sonra Üniversite Doçentliği sınavının tüm aşamalarını başarı ile verip, Üniversite Doçenti ünvanını almış bir öğretim elemanıdır. Kadrosuzluk nedeni ile Eylemli Doçent olamamıştır. O sırada açık bulunan Doçent Yardımcısı kadrosuna geçebilmek için sınava girdi ve bunun da tüm aşamalarını kazandı. Bu aşamalardan bir yabancı dilde ders vermektir. Bu arada Türkçe ve İngilizce 40 kadar yayın yaptı, yurt dışı kongrelere tebliğler götürdü. Fakat sınavı kazanmış olmasına karşın Doçent Yardımcısı kadrosuna tayini yapılmadı. Kendisi Üniversite Doçenti olduğu halde, Yardımcı Doçent kadrosuna lâyık görülmedi. Kendi kendinin yardımcısı olamadı, asistan kadrosunda kaldı. Çünkü YÖK, dilekçeyi imza edenlerin herhangi bir yeni kadroya atanmasını yasaklamıştı. Muhlis Fer imzasını taşıyan bu yasaklama genelgesinin fotokopisini ilerde Türk Üniversitesinin bugününü inceliyecek olanlara bir ibret levhası olarak sunuyorum (Belge No. 20).

YÖK'ün bu genelgesinde dikkati çeken bir nokta da «2547 sayılı kanunun amaç, ana ilke ve öngördüğü düzene aykırı bir davranışa girişmiş bulunan ve çeşitli mercilere verilen 1260 imzalı bildiri» deyimi kullanılmasıdır. Bildiri olup olmadığı mahkeme konusu olan dilekçemizin bildiri olduğunu yaymaktan çekinmeyen bu düşünüşü de ilerde bu dosyaları inceleyecek olan hukukçuların değerlendirmesine bırakıyorum.

Beni bu dilekçeye katılmaya zorlayan güç, demokrasiye olan inancımdır. Bu inancıma göre demokrasi, yönetilenlerin bilinçli isteği ile kök salar. O, yönetenlerin, yönetilenlere bağışladığı bir sadaka değildir.

Bu dilekçenin düşünce çekirdeğinden, İki Yüksek Makama sunuluşuna kadar tüm aşamalarına katılmamı hakkım ve görevim olarak görmekteyim.

Dilekçe hakkının evrimi üzerinde hukukçu ve sanık arkadaşlarım ve avukatlarımız sorgularında olduğu gibi savunmalarında da ayrıntılı olarak duracaklardır sanırım. Ben yalnız şu kadarını söyliyeceğim: Bizim toplumumuzda idarenin en yüksek makamına dilekçe vermek yerleş-

miş ve çok eski bir gelenektir. Halifelere, Sultanlara, Kumandanlara, Devlet Başkanlarına dilekçe vermek en tartışılmaz bir hak olarak görülmüştür. Bu gelenek cumhuriyetten sonra da sürüp günümüze kadar gelmiştir. Bunun en güzel örneği olarak Atatürk'ün Aralık 1930'da İstanbul'a gidişlerindeki günlerden birkaç gazete haberi okuyacağım: 8 Aralık 1930: «Dünde birçok kimseler saraya giderek Reisicumhur Hazretlerine şikâyetleri, dertleri, arzuları hakkında arzuhaller vermişlerdir». 9 Aralık 1930: «Dün de Reisicumhur Hazretlerine taktim edilen istidaların kabulüne devam edilmiştir». 10 Aralık 1930: «Saraya taktim olunan istidalar, taalluk ettikleri işlere göre, ati oldukları vekâletlerin Gazi Hazretlerine refakat eden müfettişlerine havale edilmektedir. Bu istidalar üzerine müfettişler tetkikatta bulunmakta ve neticeyi arzetmektedirler. Bu netayiç üzerine istidalar mahallî idarelere iş'ar ve mahallî idarelerce intacı mümkün olmayan hususat Başvekâlet vasıtasıyla ait oldukları vekâletlere bildirilmektedir. Vekâletler, bu işleri süratle intaç etmekte, pek mühim olanlar Heyetivekile ruznamesine dahi intikal edilmektedir». Bu haberlerin yayınlandığı gazete kesilerinin fotokopilerini de ayrıca sunuyorum (Belge No. 21).

Dilekçeye katılmamın hakkım olduğu kadar görevim olduğunu belirttim. Gerçekten de, bu hak ve görevi bana Anayasa vermektedir. Okuyorum: Anayasa İkinci Kısım - Temel Haklar ve Ödevler - Madde 12 - Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine, diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder». Görüldüğü gibi Anayasanın bu maddesi bana topluma karşı ödev ve sorumluluklar yüklemektedir.

Ayrıca, temel hak ve hürriyetlerimden olan bu ödev ve sorumluluğu yerine getirebilmemin sağlanması, bu hakkımın korunması Anayasanın Beşinci Maddesi ile devletin temel amaç ve görevleri arasına sokulmuştur.

Bu ödev ve sorumluluk, iddia makamının deyimi ile Kızılay'da bildiri dağıtıp ceza konusu yapılacak kadar hafife alınamaz. Bu hak ve ödevin muhatabı ancak Devletin

en yüce katları olabilir. Bu da dava konusu yapılan dilekçemizin bildiri değil dilekçe olduğunu gösterir.

Düşünüyorum da, keşke böyle bir dilekçe olayı hiç olmasaydı. Ben böyle bir olaya katılma zorunluğu duymasaydım keşke. Çünkü demokrasinin tüm kurum ve kuralları ile yürürlükte olduğu bir ülkede, benim gibi bir Cerrahi Profesörü, bir kanser cerrahı, hem de ömrünün otuz yılını yalnız bir organın kanserini tedaviye odaklamış bir kanser cerrahı kalkıp da Devlet Başkanına demokrasi konusunda dilekçe verirse onu mahkemeye değil, Psikiatri servisine götürürler. Ama ne yapalım ki, gelişmekte olan ülkelerin aydını, ülkesinin çeşitli sorunlarına eğilmek zorundadır. Bu zorunluk onu kendi öz uğraş alanının dışına da taşır ve taşırır. Yönetilenler dilekçelerini, gözlemlerini, istemlerini, düşüncelerini yönetenlere zamanında iletmezlerse sorarlar sonra insana «İnsan oğlu nerdeydin?» diye.

Demokrasinin tüm kurumları ve tüm kuralları ile işlediği ülkelerin demokrasi tarihinde de buna benzer olaylar geçmiş elbet. Demokrasi ancak böyle kurulmuş. Ben burda yalnız bir örnek sunacağım. Bu örnek, Vormärz Almanya'sında Göttingen'li yedi Profesörün protestosudur, yıl 1837. (Hürriyet Bildirgeleri - S. 131-133, Belge Yayınları, 1983. Belge No. 22). Bu protestodan birkaç tümce alıyorum.

«Bizlerin, Devletin Anayasasının hukuka aykırı olduğuna inanmamız, her ne kadar Kıraliyet Kelâmı önünde boynumuz kıldan inceyse de, vicdanımız önünde olanaksızdır».

«.... İmza sahipleri Anayasanın, herhangi bir derinlemesine araştırma ve bu işin ehilleri tarafından savunulması yapılmaksızın, sadece iktidar yoluna kurban edilmesini, vicdanlarını unutup, hiç ses etmeden kabullenemezler. Onların asıl yadsınamaz görevleri, burda yaptıkları gibi, devletin Anayasası üzerine ettikleri anda gelecekte de bağlı kalacaklarını ve bu yüzden, ne devletin Anayasasından başka bir temele dayanarak oluşturulan Zümreler Meclisi için ya-

pılacak milletvekili seçimlerine katılacaklarını, ne böyle bir seçimi kabul edeceklerini, ne de devletin Anayasasının hükümlerine aykırı toplanan zümreler meclisini meşru ve kalıcı olarak tanıyacaklarını ilân etmek olmalıdır».

«Eğer Ülke Üniversitesinin, bu protestoyu imzalayan üyeleri burda bir başlarına dikiliyorlarsa, bu meslektaşlarının inançlarının özdeşliğinden kuşkulandıkları için değil, olabildiğince erken, her geçen anın getirebileceği çatışmalara karşı durabilmek içindir. Etkinliklerinin başarıya ulaşması öğretilerinin bilimsel değerine bağlı olduğu kadar, kendi kişisel doğruluklarına, dürüstlüklerine de bağlıdır. Üniversite gençliğinin önüne, içtikleri andı umursamayan insanlar olarak çıkarlarsa etkinlikleri verimsizleşir».

Göttingenli yedi profesörün 1 Kasım 1837 günü, Anayasayı yürürlükten kaldıran Kıraliyet Beratına karşı kaleme aldıkları bu protesto için kitabın sunuç bölümünde şöyle deniyor: «Böylece Vormärz'ın Alman aydın dünyası da cesur bir inanışlığın ürünü olan eylemlerin kaydedildiği o büyük kitaba (Tarihe) geçebilmiştir».

Bu davanın açılışında, şekil yönünden, benim açıklığa kavuşturamadığım bir değerlendirme var. Şöyle ki: İki yüksek makama sunduğumuz dilekçelerde bu dilekçeyi imza etmiş olan 1260 kişinin adı yazılı. Bu adlar Notere teslim edilmiş olan ve savcılık makamı tarafından alınarak incelenen dilekçelerde de var. Savcılık makamı, kendi değerlendirme ölçülerine göre bu 1260 kişinin yarısına yakın bir bölümü için hazırlık soruşturması bile yapmak gereği görmedi. Hazırlık soruşturması yapılan 700 kadar kişiden 58 kişi için dava açıldı. Yani dilekçede imzası bulunan 1200 kişi için hiç bir kovuşturma yapmak gereği görülmedi. Hazırlık soruşturması yapılmış olan 700 kadar kişi içinden 12'si, sanık avukatlarının isteği üzerine tanık olarak mahkemede tekrar dinlendiler. Savcılık makamı bu 12 kişiyi dinledikten sonra ikisinin suça katıldıkları savı ile haklarında dava açılması isteğinde bulundu. Demek ki hazırlık soruşturmasında uygulanan

değerlendirme ölçüleri varsayılan suça katılma savını doğrulamaya yeterli değildi. Hazırlık soruşturması yapılanlarda bile böyle bir yanılma payı olduğuna göre soruşturma dışı tutulanlarda da böyle bir yanılgı olmayacağını kimse iddia edemez. Eğer böyle ise, yani hiç soruşturması yapılmayanlar içinde de, savcılık makamının varsaydığı suça katılanlar bulunuyorsa, aynı eylem içinde olan kişilerden bir bölümü için dava açılıp bir bölümü için açılmamış olması, bende adalete, çok saygı duyduğum, çok güvendiğim adalete gölge düşebileceği sanısını uyandırıyor. Bunun yargı makamı tarafından dikkate alınacağından hiç kuşkum yok.

Demokrasi tarihi, insanlığın, insan olma onurunu edinme ve koruma yolunda uzun yürüyüşünün tarihidir. Bu davanın da Türk Demokrasi Tarihine gireceğine hiç kuşkum yoktur. 50 yıl sonra bu salondakilerden belki de hiç kimse kalmıyacak. Ama şu tutanaklar kalacak. Bu salonda söylenenlerin hepsi kalacak. O zaman bu dosyaları inceleyenler, irdeleyenler, hatta yargılayanlar olacak. 50 yıl, 100 yıl sonra, dilekçelerin nasıl olup da bildiri niteliğine indirgendiğine, dilekçeciler hakkında dava açılıp cezalandırılmaları istendiğine belki de kimsenin aklı ermiyecek. Bugün bizim aklımız eriyor mu «Vatan» dedi diye zindana gönderilmeye?

İşte o zaman, sayın savcının bugün «Dilekçe-Bildiri» denklemine indirgediği olayın gerçekte, Türk aydınının bu uzun yürüyüşte, bu meşakkatli yürüyüşte, bu demokrasi yürüyüşünde kendine düşen sorumluluğun bilinci ile kendisini yetiştiren Türk halkına borcunu ödediği, bu sorumluluğun kendisine yüklediği görevi yaptığı saptanacak.

Bu dosyaları inceleyenler bu gerçeği gördüklerinde «1984'de Türkiye'de aydınlar vardı» diyecekler.

Türk demokrasi tarihine geçecek olan bu dava elbet Türk adalet tarihine de geçecek. Ama dilekçe mi bildiri mi arayışı ile değil, «Aydın Dilekçesi Davası» olarak geçecek. Hiç kuşkum yoktur ki 50 yıl sonra bu dosyaları inceleyen hukuk tarihçisi de «1984'te Türkiye'de

Aydınlar vardı» dedikten sonra, «1985'te Türkiye'de Yargıçlar da vardı» diyecektir.

İşte bunun içindir ki ben burda ne «adaletinize sığınıyorum» diyorum, ne de «adaletin tecellisi» deyimini kullanıyorum. «Adaletin inşa edilmesine ortak katkımla onur duyuyorum» diyorum.

Sayın Yargıç,

Anayasanın 36 ncı maddesinin bana tanıdığı savunma hakkı ile karşınızda bulunuyorum. Ama ben burda kişi olarak kendimi savunmuyorum. Ben burda, dilekçede belirttiğimiz düşünceleri savunuyorum. Ben burda demokrasiyi savunuyorum. Birleşmiş Milletler ilkelerinden olan herkes için «Onurlu ve yaşamaya değer bir hayat» olmasını savunuyorum. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde özlemi belirtilen «..... Korkudan ve yokluktan kurtulmuş insanların, içinde konuşma ve inanç özgürlüklerine sahip olacakları bir dünyanın» kurulmasını savunuyorum.

Ben burda Anayasa'nın Başlangıç Bölümü Beşinci Paragrafındaki «Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu, ve bunu millet adına kullanmağa yetkili hic bir kişi ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icapları ile belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkamıyacağı» ilkesini savunuyorum.

İnancımı savunuyorum, gerçekleri savunuyorum.

«Biz daima hakikatı arayan ve onu buldukça, bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren aaamlar olmalıyız» diyor Atatürk 1931 yılında (Utkan Kocatürk - Atatürk'ün fikir ve düşünceleri - s. 116).

Benim Atatürkçülük anlayışım bu cüreti gösterebilmek Atatürkçülüğüdür, kamyonlarda Atatürk büstü koşturan «Totem Atatürkçülüğü» değil.

Sayın Yargıç,

Mesleğimin bir parçası olarak pek çok insanın ölürken yanında bulundum. Pek çok insanın nabzı benim elimdeydi son nefesini verirken. Son nefeslerinde mutlu, son

nefeslerinde mutsuz, rahat ya da huzursuz olan pek çok insan gördüm son nefeslerinde. Bu bir son nefes hesaplaşması, son nefes yargılamasıdır. Bu öyle bir yargılamadır ki, orda yargıç da kendimiziz, savcı da kendimiziz, sanık da kendimiziz, avukat da kendimiziz.

Sayın Yargıç,

Bir yıldır süren bu dava bir gün karar aşamasına gelip bir karara varılacak elbet. Ama bitmiş olmayacak Sayın Yargıç.

Bu dava sizinle ve bizimle son nefeslerimize ertelenecek.

Son nefesimizde kendi kendimizle barış içinde olmamızı dilerim. Bu dileğim tüm insanlar içindir.

Saygılarımla.

Gencay Gürsoy : Nöroloğun Tarih-Coğrafya Dersi (*)

Demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin gözlem ve dileklerini bir dilekçe biçiminde Devlet Başkanlığına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına sunan 1256 aydın arasında, haklarında 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasına Muhalefetten dava açılan ve 3 aydan bir yıla kadar hapis cezası istemiyle yargılanan 59 sanıktan biriyim.

Öncelikle belirtmek isterim ki, bu davada sanık olmaktan onur duyuyorum.

15.8.1984 tarihinde karşınızda verdiğim ifademde belirttiğim gibi, yargıladığınız dilekçenin içeriğinde dile getirilen tüm görüşlere aynen katılıyor, kaleme alınışından, ilgili makamlara sunuluşuna kadar geçen sürecin her aşamasındaki tüm sorumlulukları paylaşıyorum.

Yargıladığınız metnin dilekçe mi yoksa bildiri mi olduğu sorunu beni hiç ilgilendirmiyor. Düşüncelerimizi di-

(*) Profesör Doktor Gencay Gürsoy'un Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 23 Ağustos 1985 tarihinde yaptığı savunma. Gencay'ın izni ile tutanaklardan aktarıyorum.

le getiren bu metin dilekçe olarak hazırlandı, bizler de onu dilekçe olarak imzaladık, ve dilekçe olarak belirli makamlara sunduk.

Şimdi iddia makamı, «Hayır bu bir bildiridir» diyor. Hiç şaşırmıyorum ve iddia makamını anlayışla karşılıyorum.

Sayın Yargıç, siz de, biz de gayet iyi biliyoruz ki, burada bir biçim arkasına sığınılarak yargılanmak istenen, bizim düşüncelerimizdir.

Biz, 12 Eylül rejimine ve onun sorumlularına övgüler dizen bir metin hazırlayıp, başına da açıkça «Bu bir bildiridir» diye yazsaydık, hatta iddia makamının ifadesiyle, bu bildiriyi «gayrımuayyen yerlerde, gayrımuayyen kişilerin ıttılalarına» arzetseydik, hakkımızda dava mı açılacaktı?

12 Eylül rejiminin Dernekler Yasası, Yüksek Öğretim Yasası ve Anayasası, «Dernekler siyasetle uğraşamaz», «Üniversite Öğretim Üyeleri siyaset yapamaz» derken, Aydınlar Ocağının, YÖK Üniversitelerinde yıldızları parlayan Öğretim Üyesi aydınları, dergilerde boy boy siyasî beyanatlar verdiler. Haklarında dava mı açıldı? Üniversitedeki görevlerine son mu verildi?

Sayın Yargıç, yanlış anlaşılmasın, Aydınlar Ocağının aydınları hakkında suç duyurusunda bulunmuyorum. Aksine siyasetle uğraşmalarını doğru ve haklı buluyorum ve devam etmelerini diliyorum.

Sadece en kaba adaletsizliklerden bir örnek vermek istedim hepsi o kadar.

Şimdi davamızın konusu olan dilekçe'ye dönüyorum

Demokratik hak ve özgürlüklere ilişkin, düşünce, gözlem ve isteklerimizi içeren dilekçemizi, eylemimizin son aşamasında, belirli makamlara sunduğumuzu söylemiştim.

Doğrusunu isterseniz, yaptığımız eylemin bu son aşamasını, en azından estetik yönden benim ve sanırım çoğu arkadaşımın içine sindiremediğini itiraf etmek zorundayım. Bu son aşamanın, bizler için, ülkemizin geleceği

adına katlanmak zorunda kaldığımız bir özveri anlamı taşıdığını belirtmek isterim.

Devlet Başkanı Kenan Evren, çoğu Batılı ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ölüm cezalarının kaldırılması ile ilgili istemlerin dile getirildiği sırada yaptığı bir konuşmada, dosyaları çeşitli aşamalarda bekleyen, ölüm cezası giymiş yüzlerce genci kastederek, «Onları asmayıp da cezaevlerinde besleyelim mi?» dedi.

Sahibi kim olursa olsun, bu sözlerle değil aynı coğrafyayı, aynı çağı bile paylaşmaktan çok derin üzüntü duyuyorum.

Bizler, 15 Mayıs 1984 tarihinde Devlet Başkanlığı Dairesi'ne, demokrasi özgürlük ve insan haklarıyla ilgili istem ve dileklerimizi içeren bir dilekçe sunduk.

Katlandığımız özverinin büyüklüğünü kavrayacağınızı umarım Sayın Yargıç.

21 Mayıs 1984 tarihinde hakkımızda kovuşturma açıldı. 28 Mayıs 1984 de, yani daha sorgulamamız yapılmadan, Aziz Nesin'in, yayın yasağı konulan savunmasındaki ifadesiyle, «YÖK Üniversitesinin Fahri Hukuk Profesörü olan Devlet Başkanı Kenan Evren», bizleri «Vatan Hainliği»yle suçladı.

Sayın Yargıç, gerçekten sizin yerinizde olmak istemezdim.

Devlet Başkanının vatan hainliğiyle suçladığı, Askerî Mahkemenizin iddia makamının ise, kendilerine karşı bula bula Devlet Başkanlığına «Bildirimsi bir dilekçe» vermek suçunu yükleyebildiği 59 aydın, düşünür, sanatçı, gazeteci, hukukçu ve bilimciyi yargılamak kolay iş değil.

Sizler de, tıpkı Devlet Başkanı gibi çok iyi biliyorsunuz ki, bu 59 kişi arasında, ne bazı süper devletlerle yapılan ve ülkenin bağımsızlığını, geleceğini ipotek eden antlaşmaların altına imza koymuş olan var; ne aldığı 1. dereceden maaş ve tazminatlarla, her nasılsa birkaç yılda karısı adına büyük şirket payları edinebilen, adı uluslararası rüşvet skandallarına karıştığı halde, hakkında soruşturma açılmayan yüksek düzeyde görevliler var; ne mil-

yarlık vergi borçlarını ödemedikleri halde, devletin isimlerini açıklamayı bile göze alamadığı, yabancı ülkelerdeki iş gezilerinde «Ulusal itibarımızı» yerle bir eden büyük işadamları var; ne de Üniversiteleri uzun yıllar onarılamayacak çöküntülere sürükleyerek ülkenin bilim hayatına en büyük kötülüğü yapan yasa ve uygulamaların sorumluları var.

Bu 59 kişi içinde, her biri kendi alanlarında değerlerini ulusal ve uluslararası düzeyde kanıtlamış, kursaklarından, haksız bir tek lokma geçmemiş, çile çekmiş, baş eğmemiş ve en önemlisi Sayın Yargıç şu yaşadığımız günlerde insana her türlü melaneti yaptıran, - korku - denen o illeti, insanî ölçüler içinde yenmesini bilmiş sanatçılar, hukukçular, düşünürler, bilimciler, gazeteciler, yazarlar var.

Bu 59 kişi içinde bir de kitapları birçok dile çevrilmiş, dünyanın en ünlü gülmece yazarlarından biri var.

Sayın Yargıç, iddia makamının bu hazin ironiyi farkedebilmesini, bu davadan yansıyan ve dünyanın dörtbir yanında yankılanan acıklı-gülünçlüğü kavrayabilmesini isterdim.

Devlet Başkanı Kenan Evren bizleri vatan hainliği ile suçlayarak, şu anda görülen davaya yasa dışı bir şekilde müdahale eden konuşmalarında, «Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez ki..... Son Padişah Vahdettin aydındır. Ama memleketi düşmana teslim etti. Ne yapayım öyle aydını» diyor.

Bu iddialar için, Aziz Nesin'in savunmasından sadece 3 cümleyi aktarmakla yetiniyorum

1 — «..... Devlet Başkanı, bizi birşey yapsın diye aydın olmadık».
2 — «- Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez ki - sözlerine katılıyoruz».
3 — «Vahdettin'in aydın olup olmadığı tartışılabilir ama devlet başkanı olduğu kesindir».

Sayın Yargıç, neden böyle bir dilekçeye imza koyduğumu, 15 Ağustos 1984 tarihli ifademde açıkladım. Bu

güne kadar yapılan savunmalarda dile getirilen, benim de katıldığım görüşleri yinelemek istemiyorum.

Gazeteci arkadaşım Erbil Tuşalp'ın savunmasında ayrıntılarıyla dile getirdiği, işkence uygulamalarından geçmiş gençlerden bazılarını, tutukluluk süreleri bitip serbest bırakıldıktan sonra bir hekim olarak tanıdım. Resmî açıklamalarda, sorgulama sırasında ya da cezaevlerinde yattıkları sırada intihar ettiği ileri sürülen evlâdını, kardeşini, eşini kaybetmiş analar, babalar, kardeşler, eşler tanıdım.

Bunlar arasında adalete güvenini çoktan yitirmiş ve sadece acılarını dindirmeye çalışan insanlar vardı. Kardeşi, yazar İlhan Erdost'un elleri kelepçeli halde iken, devletin güvenlik güçleri tarafından dövüle dövüle öldürülüşüne tanık olan ve şimdi acıyı sevgiye dönüştürmeye çalışan, yazar Muzaffer Erdost'u tanıdım.

Bu olayların sorumluları hakkında kovuşturma açılıp açılmamış olması belki hukukçulara birşeyler ifade eder ama bir hekime fazla birşey ifade etmez.

Sayın Yargıç, bir hekim ve bir aydın olarak, bütün bu acıların yaşandığı bir ülkede, şimdi yargıladığınız dilekçeye imza koymaktan daha fazla birşey yapamamış olmamdan dolayı kendimi suçluyorum.

Onun için iddia makamının suçlamaları bana fazla birşey ifade etmiyor.

Ben kendimi bu ülkenin aydınlarından biri saydığım ve kimilerinin hiçbir zaman kavrayamayacağı bir sorumluluk duygusuyla, «üzerime vazife» olanlar kadar, olmayanlara da karışmak gereğini duyduğum için bu dilekçeyi imzaladım.

12 Eylül öncesi dönemin anarşi ve terör ortamına geri dönmek tehditleriyle, ülkemizde demokratik düzenin en temel ilkeleriyle çelişen, kişi hak ve özgürlüklerini askıya alan bir yaşam üslubunun yerleştirilmesini ve kurumlaştırılmasını reddettiğim için bu dilekçeyi imzaladım.

Anarşi ve terör ortamının bütün acılarını tatmış, insanlıkdışı cinayetler dizisi içinde, en yakın dostlarını yi-

tirmiş ve ölümle burun buruna gelmiş insanlardan biri olarak, böyle bir tercih karşısında bırakılmayı kabul etmediğim için bu dilekçeyi imzaladım.

Üniversiteler başta olmak üzere, bütün öğretim ve eğitim kurumlarında, çalışma hayatında, işçi sendikaları ve bütün meslek odalarında egemen kılınan otoriter, baskıcı, bürokratik, monolitik ve anti-demokratik yapının ülkemizin geleceği adına en büyük talihsizliklerden biri olduğunu düşündüğüm için bu dilekçeyi imzaladım.

Ülkemizin ve halkımızın, en yetkin demokrasi ve özgürlük örneğini geliştirip yaşatabilecek bir iç dinamiğe sahip olduğuna, en büyük güçlüklerin, ancak en yetkin demokrasilerde en az sarsıntı ile aşılabileceğine inandığım için bu dilekçeyi imzaladım.

15.8.1984 tarihinde verdiğim ifadede belirttiğim gibi, demokratik hak ve özgürlükler, burada yargılanan birçok arkadaş gibi benim de, aynı zamanda kişisel sorunumdur: 1983 yılında, 1402 sayılı Sıkıyönetim Yasasına dayanılarak, hiçbir gerekçe gösterilmeden, «bir daha kamu görevinde çalıştırılmamak üzere», İstanbul Tıp Fakültesi'ndeki Öğretim Üyeliği görevime son verildi. 1981 yılından beri, yine hiç bir gerekçe gösterilmeden, yurt dışına çıkmama izin verilmiyor.

Nihayet Sayın Yargıç, en temel kişisel hak ve özgürlüklerime getirilen bu haksız sınırlamalara karşı, yasal yollardan hesap sorabilmeme olanak verecek ortama bir an önce kavuşabilmek için bu dilekçeyi imzaladım.

Savunmam bundan ibarettir.

Haluk Gerger :
Siyaset Bilimcisinin Onur Dersi (*)

Savunmama, öncelikle, yargılanmakta olduğumuz olaydaki sorumluluk payımı açıklığa kavuşturarak başla-

(*) Dr. Haluk Gerger'in, 19 Temmuz 1985 tarihinde, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Askerî Mahkemesi'nde yaptığı savunma, Haluk'un izniyle tutanaklardan aktarıyorum.

mak istiyorum. Dava konusu dilekçenin oluşumuna, yazımına, imzalattırılmasına, imzacılar listesinin hazırlanmasına, yani ana aşamalarının tümüne aktif olarak katıldım. Dilekçenin hazırlanış sürecinde sorumluluk almış olmayı kıvançla üstleniyor, ülkemizin demokrasi tarihinin şerefli sayfalarından birini oluşturacak böylesi bir olayın içinde bulunmuş olmaktan onur duyuyorum. Bunu, ülkeme ve halkıma olan sorumluluklarımın, demokrasiye, özgürlüğe, hukuk devletine bağlılığımın ve yurtseverliğimin kaçınılmaz bir sonucu kabul ediyorum. Bir anayasal hakkımı kullanırken, aynı zamanda, üzerime düşen bir görevi de yerine getirdiğime inanıyorum.

Ayrıca, şunu da açık yüreklilikle belirtmek isterim: Dava konusu olan metnin hazırlanışının çeşitli aşamalarına katılırken, bunun yasal bir süreç olduğunu bilmekle birlikte, belirli riskleri de üstlendiğimizin bilincindeydim. Biliyorum ki, yüzyıllar boyunca her yerde, özgürlükten, adaletten, insan haklarından yana olmak beraberinde hep çeşitli riskler getirmiştir. Hele tarihin belirli dönemlerinde, belirli yerlerde, böyle bir tavır, suçlanmayı, haksızlığa uğramayı peşinen kabul etmek anlamına gelmiştir. Özellikle mazlum ulusların dünyasında öyle dönemler olabilir ki, yurtseverce tutumlar, demokrasi ve özgürlük yandaşlığı, kişiyi 'vatana ihanet' suçlaması ile dahi karşı karşıya bırakabilir. Ama yine çok iyi biliyorum ki, her ulus, toplumsal gelişmesini, özgürlük ve bağımsızlığını, bu amaçlar uğruna suçlanmayı, acı çekmeyi, çileyi göze alan evlâtlarının özverilerine dayandırmıştır. Tarihin her döneminde ve her yerde, özgürlük, demokrasi, barış ve adalet, bunların bedelini ödemeyi üstlenmiş, gerektiğinde de en ağır bir biçimde ödeme yürekliliğini göstermiş olanların fedakârlıkları sonunda gerçekleştirilebilmiştir.

Bütün bunların bilincinde bir siyasal bilimci olarak, içinde yaşadığımız tarihsel dönemin ve yerin koşulları ne denli özgün olursa olsun, ülkemizde de demokrasiden, insan haklarından yana açık ve ödünsüz bir tutum almanın, eylemimizin tüm yasallığına karşın, belirli riskleri de

beraberinde getireceğini biliyordum. Bilerek, isteyerek, yurtsever bir aydın olmanın verdiği görev anlayışı ve sorumluluk bilinciyle, dilekçenin oluşumuna katıldım.

Şimdi burada savunma yaparken bir şeyi yüksek mahkemenizin önünde açıklıkla belirtmek zorunluluğunu duyuyorum. Hemen ifade edeyim ki, bunun Mahkemenize olan güven ve saygımla hiçbir ilgisi yoktur. Şayet bu dava sadece kişisel haklarımı ve bir birey olarak beni ilgilendiriyor olsaydı, savunma hakkımı kesinlikle kullanmazdım.

Herşeyden önce, hakkımızdaki yasal soruşturma sürerken, Devlet Başkanı tarafından ağır, haksız ve hukukun evrensel normlarına aykırı bir biçimde suçlandığımız, asla kabul edemeyeceğimiz hakaretlere maruz bırakıldığımız için savunma yapmayı reddederdim. Bu dava, yalnız benim gözümde değil, toplumun vicdanında ve hukukun temel ilkeleri açısından, daha o gün düşmüştü. Yasal haklarımızın böylesine çiğnendiği bir durumda, bir başka yasal hak olan savunma hakkının kullanılmasının anlamı olamaz. Yasal haklar öyle bir bütün oluştururlar ki, bir bölümünün zedelenmesi tüm örgüyü bozar, anlamsız, kullanılmaz hale getirir. Bu konuda şimdilik şunu söylemek isterim: İnsanımız bir haksızlığa uğradığı ve hakkını koruyamadığı zaman «hakkımı Allah'a havale ettim» der. Ben de uğradığımız bu ağır haksızlık karşısında hakkımı halkıma ve tarihe havale ediyorum. Bir gün, bir gün mutlaka, tarih, uğradığımız zararları ahlâken, siyaseten ve hukuken tazmin ettirecektir, bundan hiç kuşkum yok.

Elbette gerçek bireysel özgürlük ve iç barış zamana ve mekâna bağlı değildir. Dışarıda olup da düşüncelerini açıklayamayan, temel bireysel haklarını kullanamayan ya da kullanmayan bir kişi kesinlikle özgür değildir. Buna karşılık, dışarıda ruhunu korkuya, şiddete, baskıya veya tehdide tutsak ettirmektense, içerde, dört duvar arasında, alabildiğine özgür ve mutlu olmak mümkündür. Bunu, özgürlüğün, özgür olabilmenin, insan olarak yaşamanın bazen ödenmesi gereken bedeli sayarım. İnsanoğlu henüz özgür bireyleri insan olmaktan kaynaklanan haklarını kul-

lanmaktan, ülkelerine karşı ödevlerini yerine getirmekten alakoyacak bir yaptırım keşfedebilmiş değildir. Tarih bunun kanıtlarıyla doludur. Bu anlamda, uygar insanlar olarak yasalara uymak zorunluluğunu duymak bir yana, savunma yapıp yapmamak, aklanma ile mahkûmiyet, kişinin özgür insan olup olmama tercihiyle sıkısıkıya bağlıdır. Türkiye'de özgür insan olma tercihini yapmış olanların varlığı bu dava ile bir kez daha kanıtlanmıştır. Bu durumda kendi adıma isteyebileceğim tek şey, bu irade gücüne ve yürek sağlamlığına sahip olmaktır.

Ayrıca, daha huzurunuzdaki ilk ifadesi yüzünden hakkında hapis cezası istenmiş bir arkadaşımızın aramızda bulunması ve geçen celsede yapılan savunmalara 'yayın yasağı' konmuş olması, içinde yaşadığımız koşullarda savunma hakkımızın ne denli güçlüklere tabi olduğunu açıkça göstermektedir. Yasalara ve Mahkemenize saygılı bir yurttaş olarak kendimi kamunun önünde yasal güvenceler altında savunamıyorsam ya da böyle bir kuşku altında bırakılmışsam, savunma yapmamın benim açımdan en önemli nedenlerinden biri daha ortadan kalkmış demektir.

Tüm bu nedenlerle, burada sadece kendimi savunuyor olsaydım, bu hakkımı kullanmazdım.

Ne var ki, bu dava siyasî bir davadır ve burada salt kendimizi savunduğumuz kanaatinde değilim. Açık yüreklilikle ve içtenlikle belirtmek isterim ki, savunmamı yaparken herhangi bir kişisel kaygı, düşünce ya da talep içinde değilim. Burada kendimi değil, ülkemi, Türkiye'yi savunuyorum. Huzurunuzda savunmamı yapıyor ve aklanmamı istiyorum; en doğal hakkımı kullanıp düşüncelerimi açıkladığım için değil; özgürlük ve demokrasi talebimi yazılı olarak belirttiğim için değil; anayasal bir hakkımı kullanmaktan dolayı mahkûm edilmekten çekindiğim için değil; ülkemize ve halkımıza karşı yerine getirmek zorunda kaldığımız bir görevin sonuçlarına katlanmak istemediğim için değil; hele özgürlüğün bedelini ödemekten kaçındığım, dışarıda tutsak olmayı kabullendiğim için hiç değil...

Sadece 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde, anayasa haklarını kullanarak demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim biçimi isteyen yurttaşların mahkûm edildiğini tarih yazmasın diye savunma yapıyor, kendimi değil, ülkemi savunuyor ve aklanmamı talep ediyorum.

İçtenlikle ifade ediyorum: 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde, demokrasinin evrensel kuralları ve hukuk devleti ilkeleri geçerli olsun diye dilekçe vermiş biri olarak sadece yargılanmış bile olmaktansa, burada kişisel bir kusurumdan dolayı çok daha ağır bir ceza tehdidiyle karşınızda bulunmayı yeğlerdim. 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye'de yurtsever ve demokrat aydınların anayasal haklarını kullanıp demokratik bir rejimden yana tavır koydukları için yargılandıklarını görmektense, daha ağır ama sadece bireysel bir bedel ödemeyi bin kez tercih ederdim. Her türlü kişisel kaygudan tamamen arınmış olarak, tarihin ve uygar dünyanın ülkem hakkındaki yargısını düşündüğüm için burada savunma yapıyorum.

Dava konusu metin bildiri değildir. Biçimi itibariyle bildiri değil dilekçedir. İçeriği itibariyle bildiri değil, dilekçedir. Amaçları açısından bildiri değil, dilekçedir. Bununla birlikte, Mahkemeniz sözkonusu metni dilekçe değil de bildiri saysa dahi cezalandırılmamalıyız. Bunu da kendimi değil ülkemi düşündüğüm için söylüyorum. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 30.12.1978 tarih ve 3 No'lu bildirisinde «...Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet eylemlerini ve bu yöndeki kışkırtmaları önlemek» amacıyla ve «...halkın huzurunu bozucu, bölücü» bildirilerin yayınlanması yasaklanmıştır. Bu husus öteki Sıkıyönetim Komutanlıkları emirlerinde de benzer biçimlerde ifade edilmiştir. Şimdi bu metin bildiri ve dolayısıyla suç sayılırsa, dilekçenin içerdiği düşünceler, kaçınılmaz olarak, 1961 Anayasasının «tanıdığı hür ve demokratik düzeni, temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldır-

maya yönelik», «kışkırtıcı, bölücü ve halkın huzurunu bozucu» sayılmış olacaktır.

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde dilekçemizde «halkımız, çağdaş toplumlarda geçerli insan haklarının tümüne lâyıktır ve bunlara eksiksiz olarak sahip olmalıdır» diyen bizler «halkın huzurunu bozan bölücü ve kışkırtıcı» mı olacağız?

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde «çoğunluk iradesinin özgürce belirlenmesini engelleyen koşullar demokrasiye aykırıdır... Tarihsel gelişim süreci içinde demokratik anayasaların amacı, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır» demek «halkın huzurunu bozucu, kışkırtıcı», «temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırma»ya yönelik mi sayılacaktır?

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde «işkencenin büsbütün ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmalıdır» demekle Türk halkının «huzur»unu mu kaçırmış oluyoruz?

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde «her örgütlü toplumun şiddet eylemleriyle mücadele etmesi kaçınılmaz görevidir» diye yazmak «şiddet eylemlerini kışkırtmak» anlamına mı alınmaktadır?

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nde «insanların sığınağı olan adalet, insanca yaşamın da başlıca dayanağıdır» görüşü bölücülük olarak mı kabul edilecektir?

20. yüzyılın son çeyreğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin aydın yurttaşları «yaşam hakkı ve insanca yaşama, örgütlü ve toplumsal varolmanın çağımızda hiçbir gerekçe ile ortadan kaldırılamayacak baş amacıdır; doğal ve kutsal bir haktır. Bu hakkın anlam kazanması, düşünceyi özgürce açıklamaya, geliştirmeye ve etrafında örgütlenmeye bağlıdır» dedikleri için «demokratik düzeni ve temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik şiddet

eylemlerini kışkırtmak» suçunu mu işlemiş sayılacaklardır?

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Sıkıyönetim yasaklarına aykırı bildiri yayınlamakla suçlu bulunduğumuz takdirde, bizler değil, ülkemiz cezalandırılmış olacaktır çünkü Türkiye, demokrasiyi, temel hak ve özgürlükleri eksiksiz savunan yurttaşlarını mahkûm eden, özgürlüğü savunanları «bölücü ve kışkırtıcı» sayan bir ülke durumuna düşürülmüş olacaktır. Türk halkı, «işkence büsbütün ortadan kaldırılsın», «insan haklarına saygı gösterilsin», «demokrasi eksiksiz işlesin» talepleri karşısında «huzuru bozulan» bir halk haline sokulmuş olacaktır. Bu, ele güne karşı halkımıza ve ülkemize yapılan bir haksızlık olacaktır; bu, bizleri kişisel esenliğimiz açısından değil, ülkemiz çıkarları ve uygar insanlık karşısındaki konumu açısından yaralamaktadır; bu, bizlerin yasal haklarından çok daha önemli olarak, tarihimizdeki demokratik gelişme geleneğinin, halkımızın özgürlükler uğruna katlandığı özverilerin yadsınması anlamına gelecektir; bu, bizim değil, insan haklarına saygılı, demokrat, barışçıl halkımızın haksızlığa uğratılması olacaktır; bu tarih ve uygar dünya önünde bizim değil, ülkemizin, halkımızın, demokrasi için mücadele vermiş geçmiş kuşakların mahkûm edilmesi sonucunu doğuracaktır.

Aklanmamı, Türkiye Cumhuriyeti halkının hakedilmiş saygınlığı açısından istiyorum. Türkiye, 20. yüzyılın son çeyreğinde demokrat, bağımsızlıkçı, seçkin yurttaşlarını mahkûm eden bir ülke durumuna artık düşmesin diye aklanmamı istiyorum. Kişisel kaygılardan tamamen azade olabilmenin huzuru, özgürlük ve bağımsızlık uğruna her türlü güçlüğü göze almış olmanın bilinci içinde, kendim için değil, Türkiye adına aklanmamı talep ediyorum.

Aydına Başkan ve Nazım'a Mapusane (*)

Savunma yapmak üzere karşınızda bulunuyorum. Savunmamı üç aşamada yapmaya çalışacağım. Mümkün

(*) 6 Eylül 1985 tarihinde Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Askeri Mahkemesi'nde yaptığım savunma.

olan ölçüde kısa tutabilmeye özen göstereceğim.

Birinci aşamada Savcılık Makamı'nın Esas Hakkındaki Mütalâası ile yine Savcılık Makamı'nın İddianamesi'ni ele almak durumundayım. Burada söyleyeceklerimin özü ve temeli şudur: Hakkımızda, bizlerin cezalandırılmasını gerektiren bir iddia ve mütalâa yoktur. Çünkü Savcılık Makamı, önündeki ve elindeki davanın ciddiyeti ile bağdaşmaz bir tutum ile bizlerin cezalandırılması için, son mütalâasında, «suçları sabit olmuştur» demekle yetindi. Suçlarımızın neden ve nasıl sabit olduğunu anlatmak zahmet ve külfetini gerekli görmedi. Savcılık Makamı tarafından daha önce hazırlanarak sunulan iddianamede yer alan suçluluk kanıtlarının tartışmasına bile girmedi. Savcılık Makamı, dinlenmesini istediği ve aleyhimize suç kanıtı sağlayabileceğini düşündüğü tanıkların dinlenmesiyle, iddiasının sabit olduğunu bile söyleyemedi. Her birisi kendi alanında Türkiye'nin en önde gelen uzmanlığına sahip 59 sanık için, 59 kelime bile telâffuz etmeden, toplam 59 yıla yakın bir cezayı isteyiverdi.

Yargılama bir süreçtir; iddia ile başlar, sorgulama izler, kanıtların araştırılması ve tartışılması ile sürer. Bir yıla yakın bir süredir, sorgulama ile kanıtların değerlendirilmesi dönemi yaşanıyor ve öyle görünüyor, her celse değişen kişilerden oluşturulan Savcılık Makamı, iddianamede yer alan suçluluk kanıtlarının hepsinin, şu ana kadar, çürümüş olduğunu görmek istemiyor. Savcılık Makamı'nın görmek istemediklerini göstermek bize düşüyor: Bizler şimdiye kadar, İddianame'de aleyhimize sıralanmış olan bütün delilleri tümden ve net bir biçimde çürütmüş durumdayız.

Savunmamın birinci bölümünün sıkıcı olmasından kaygı duyarım: Çürültülmüş bir iddialar dizisini tekrar çürüt-

---

Tutanaklardan aktarıyorum. Savunmanın ekleri şöyle :

1 — Mustafa Fazıl Paşa'mn Sultan Aziz'e Dilekçesi, 19 sayfa.
2 — Aydın Üzerine Tezler, Birinci Kitap, 703 sayfa.
3 — Aydın Üzerine Tezler, İkinci Kitap, 671 sayfa.
4 — Aydın Üzerine Tezler, Üçüncü Kitap, 704 sayfa.

mek zorundayım. Savunmamın birinci bölümünde, önünüzdeki Esas Hakkındaki Mütalâa ile bizi mahkûm etmenizin imkânsızlığını, Siz Değerli Yargıç'a, anlatmak zorunluluğu ile karşı karşıyayım.

Neden bu belgeyi hazırladık, bunu savunmamın üçüncü bölümünde ele alacağım. İkinci bölümde ise neden ve hangi iddia ile yargılandığımızı göstermeye çalışacağım. Şimdi savunmamın ikinci aşamasının özü ve temeline değinmek istiyorum.

Değerli Yargıç, bizim hakkımızda bir Savcılık Makamı iddianamesi yoktur. Fakat yine de bir «iddia» var. Bu iddiaya göre yargılandığımızı düşünüyorum ve bu iddiaya göre savunmamı sunmak zorundayım.

İhtilâl düzenleri ya da askerî rejimler, genellikle, birer özel mahkeme kurarlar; özel mahkemelerin birisinin «bir» savcısı olur. «Bir» savcı, ya da savcılardan birisi askerî rejim adına suçlamalarda bulunur; çok zaman karşısındaki sanıkların omuzlarının üzerinden yalnızca karşısına sanık olarak getirilebilenleri değil, sanık sandalyasına oturtulamayanları da suçlar. Askerî rejim, bu suçlamalardan güç alır.

Kurtuluş Savaşı içinde, bizde, İstiklâl Mahkemeleri kuruldu; bu mahkemeler için ilk düşünülen ve önerilen ismin «Terör Mahkemeleri» olduğunu ve İstiklâl Mahkemeleri'nin, bağımsızlık savaşından kaçanlar için kurulduğunu, kitaplarımda, yazdım. Burada, kısaca, tekrarlamış oluyorum.

Devlet Başkanı Kenan Evren, kendi rejimlerinin, özel mahkeme kurmadığını açıkladı ve bundan, 12 Eylül Rejimi lehine bir pay çıkarmaya çalıştı. Tartışmayacağım. Ancak 12 Eylül günlerinde, «özel mahkeme» olarak tanımlanan bir mahkemenin bulunmamasının, Devlet Başkanlığı Makamı için çok olumsuz sorun ve sonuçlar getirdiğini kaydetmek durumundayım.

Devlet Başkanı Kenan Evren, yalnızca 12 Eylül Rejimi'nin liderliğini değil tüm suçlamaları yapmak gereğini de duydu. 12 Eylül 1980 tarihinde başlandı; anayasayı suçladı. Partileri suçladı. Başbakanları suçladı. Üniversi-

teleri suçladı. Öğrencileri suçladı. Öğretmenleri suçladı. Sendikacıları suçladı. İşçileri suçladı. Dilcileri suçladı. Barış isteyenleri suçladı. Af bekleyenleri suçladı. Kabul ediyorum, bir tek Türk basınını suçlamadı. Bir tek Türk basınına teşekkür etti.

Devlet Başkanı Korutürk'ün, yol göstermekten bile çekindiğini hatırlıyorum.

Değerli Yargıç,

Hazırladığımız belgeyi Devlet Başkanlığı Dairesi'ne, 15 Mayıs 1984 tarihinde bıraktık. 21 Mayıs 1984 tarihinde savcılık kovuşturması başladı.

Burada bir gazete haberini aktarmam ve özetlemem gerekiyor. 12 Haziran 1985 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde, Devlet Başkanı ile Romanya gezisine katılan Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Okay Gönensin, Devlet Başkanı ile gazetecilerin uçaktaki konuşmalarını aktarıyor. Ben de aktarıyorum: «Evren'in üzerinde durduğu ikinci konu da DYP Genel Başkanı Cindoruk'u kabul etmesinin basında ve kamu oyunda abartılmasıydı. Cumhurbaşkanı, Cindoruk'u kabulünün, çok tabii olduğunu belirtti. Eski Başkan Yıldırım Avcı'nın görüşme isteğini reddetmesinin o sıra partinin yargılanmasından kaynaklandığını söyledi. Avcı, DYP aklandıktan sonra yeni bir görüşme talebinde bulunmamıştı». Gönensin'in haber yazısının bu kadarını aktarıyorum.

Yetiyor: Hakkında Anayasa Mahkemesi'nde dava bulunan bir partinin liderini, yalnızca kabul etmesinin bile yargılamayı etkileyebileceğini, Devlet Başkanı'nın bildiği ve düşündüğü ortaya çıkıyor. Gönensin'in haberi bu açıklığı getiriyor.

Buradan 29 Mayıs 1984 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'ne geçiyorum. Büyük haber başlığı şudur: «Evren: Çok Aydın Gördük». 28 Mayıs 1984 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Dairesi'ne, demokratik özlem ve dileklerimizi içeren bir belgeyi vermemizden on üç ve hakkımızda kovuşturma başlatılmasından yedi gün sonra, Devlet Başkanı Kenan Evren, bir miting alanında en ağır suçlamasını, biz Türk aydınlarına, ayırıyor.

Savcılık Makamı'nın, her biri kendi Türkiye'yi her yerde temsil edebilecek çap ve güçte olduklarını her zaman kanıtlamış 59 seçkin Türk aydını için 59 yıl hapis cezasını, yalnızca «suçları sabit olmuştur» cümleciği ile istemesini, başkaca bir kanıta ve söze gerek duymamasını, hakkımızdaki 28 Mayıs 1984 tarihli suçlamaya bağlıyorum. Ve bu bağlam içinde Savcılık Makamı'nın eksikli davranmasını anlayabiliyorum.

Değerli Yargıç, burada, izninizle Savcılık Makamı'na teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Devlet Başkanı Kenan Evren, Manisa konuşmasında, bizleri, vatan hainliğiyle suçladı. Savcı, şöyle davrandı; bizler için idam cezası yerine, birer yıldan toplam 59 yıl ceza istemiyle yetindi.

Değerli Yargıç, Devlet Başkanlığı Makamı kalıcıdır, saygılıyım; Devlet Başkanının sürekli suçlayan bir imajla yurttaşların önüne çıkmasının, bu makamın gerektirdiği saygıyı azaltmasından kaygılanıyorum ve yalnızca bu nedenle ve burada Devlet Başkanlığı ile bir tartışmaya girmenin çok yersiz olacağını düşünüyorum. Böyle bir niyetim olmadığından emin olabilirsiniz. Ancak Siz de kabul edersiniz, hakkımızdaki esas iddia olan Manisa konuşmasındaki suçlamaları karşılamadan aklanmamız mümkün değildi.

Savunmamın üçüncü aşamasının özetine geçmeden önce, kısaca, ekleyeceklerim var: Kimsenin yurdunu benden daha az sevdiğini iddia edemem. Sevgilerin şiddeti karşılaştırılamaz. Aynı biçimde, benim, yurdumu, bir başka kimseden daha az sevdiğimi veya bir başka kişinin, isterse bu kişi Devlet Başkanı Kenan Evren olsun, bana yurtseverlik dersi vermesini de kabul edemem.

Nedenlerim var; yalnızca birisini söyleyeceğim. Nizamiye'den biz buraya, biliyorsunuz, belediye otobüsü ile geliyoruz. Bütün arkadaşlarım otobüse binmek için para veriyorlar. Ben vermiyorum. Kenan Evren de, devlet başkanlığı süresinin sonunda buraya gelecek olursa, bizlerin taşındığı otobüse para vererek binecektir. Ama ben, ölünceye kadar, Nizamiye'den Mahkemenize gelmek için oto-

büse para vermeyeceğim. Çünkü ben gazi'yim ve gazilik kartı taşıyorum.

Özel durumumu anlattığım için özür dilerim: Savaşı sevmem, ama, ben Türk Ordusu ile birlikte savaştım. Savaşa giderken savaşmamayı çok düşündüm. Beni savaşa, aldığım emirden çok, Türkiye'ye bağlılığım ve bu yurda olan sevgim götürdü. Beni savaşa, yurdumun dün ve bugün içinde bulunduğu durumdan aldığım mutluluk değil, halkımın mutluluğu için mücadele etme olanağını kaybetmeme düşüncesi götürdü. Yalnızca bu düşünce iie, bir gün sanık olarak da olsa buraya gelebilme olanağını yitirmemek için, savaştım. Adım, Genel Kurmay'ın şehit listesine yazıldı. Sevenlerim öldüğüm için üzüldüler. Ben de ölmüş olduğumu Mustafa Ekmekçi'nin savaş alanına ulaşan bir yazısından öğrendim. Ölmedim.

Bu ayrıntıyı şunun için verdim: Ben gazi'yim. Öncelikle Siz askerlerin gözünde benim yurtseverliğim, bir başkasına göre ve bu arada Devlet Başkanı Kenan Evren'in yurtseverliğine göre, daha çok kanıtlanmıştır. Devlet Başkanı Kenan Evren'in bana yurtseverlik dersi vermesini kabul edemem. Kabul etmiyorum.

Savunmamın son ve üçüncü bölümünün özetini veriyorum: Biz bir geleneğiz. Biz, uzun, cefalı ve mücadeleci Türk aydın hareketinin bugünkü kuşağıyız. Bu belgeyi, başka türlüsünü yapmak, belgeyi vermemek elimizden gelmediği için verdık. Biz Türk aydınları insan soyundan geliriz; ürkeriz, korkarız, geçimimizi düşünürüz, işsiz kalmaktan kaygılanırız, ancak bunlar, bizi, bir zamana kadar tutarlar. Sonra zaman gelir, içimizden ülkemize karşı sorumluluk duygusu, geçmişten gelen dürtü, bütün korku ve kaygıların üstüne geçer. Böyle oldu ve böyle olduğu zamanda, bu belgeyi hazırlayıp Devlet Başkanlığı Makamı'na verdik.

Değerli Yargıç! Bunu yapan ilk Türk aydın kuşağı değiliz. Umuyorum, son olur. Çünkü belgemiz hem güzeldir ve hem de yeter artık.

İlk değiliz, ancak devlet başkanlığı makamına yurt

sorunları hakkında gözlem ve değerlendirmelerini sundukları için yargılanan ilk Türk aydın topluluğuyuz.

İzin verin, 1867 yılına döneyim ve bir başka aydın hareketi tarihinden bir paragraf aktarayım: «Dolayısıyla 1283 Zilkadesinin il gününe rastlayan cuma günü, öğleden evvel konakta birleşildi. Mektubun aslı olan Fransızca basılı nüshası ortaya konarak, evvelâ bir iki cümlesi Kemal Bey tarafından tercüme edildi. O cümleler Sadullah Bey tarafından da aynen tercüme olundu. İkisi de okundu. Kemal'in ifade tarzının özelliğine, Tasvir-i Efkâr'daki neşriyatı dolayısıyla halk da, aydınlar da alışmış ve süslü üslubu, irfan sahiplerinin hafızasına yerleşmiş bulunduğundan, mektubu tercüme etmesi sakıncalı görüldü. Çünkü derhal kimin tarafından tercüme edilmiş olduğu anlaşılacaktı. Zira her cümlesinin altında, devrin âdeti üzere 'Ketebe Kemal' okunacağından bu yüzden traduction libre yolu ile cümle cümle Sadullah Bey tarafından tercümesine karar verildi». Bu paragrafı, Ebüzziya Tevfik'in Yeni Osmanlılar Tarihi'nden aktardım. Aktarmada adı geçen «Ketebe Kemal», «Yazan Kemal» anlamına geliyor, Namık Kemal olarak bilinen Kemal Bey'dir. Çevrilen ise, Kavalalı Mehmet Ali Paşa soyundan Mustafa Fazıl Paşa'nın Fransızca yazarak Sultan Abdülaziz'e sunduğu dilekçedir.

Daha sonra büyükelçi olan Sadullah, Kemal ve Yeni Osmanlılar Tarihi'nin yazarı Ebüzziya çeviriyi yapıyorlar. Ebüzziya şunları da ekliyor: «Mektubu Sadullah Bey bu abd-i acize imlâ yoluyla tercüme ediyordu. Bir taraftan yazıyordum, diğer taraftan Asım Bey talik hattı ile eczalı kâğıd üzerine beyaz ediyordu. Çünkü litoğrafya ile basılacaktı». Dilekçenin Türkçesi, taş basma yoluyla elli bin basıldı ve gizlice halk ile aydınlar arasında dağıtıldı.

Yeni Osmanlılar'ın Sultan Abdülaziz'e sundukları dilekçenin tümünü ekte sunacağım. Küçük aktarmaları buraya alıyorum. Şöyle başlıyor: «Padişahların sarayına en güç giren şey doğruluktur. Onların etrafında bulunan kimseler, doğruluğu kendilerinden bile saklarlar. Çünkü bunlar sadece ilgilendikleri hükmetmenin lezzeti içinde

ve merkezinde yaşadıklarından; ahalinin çektiği zahmet, yine ahalinin tenbelliklerindendir, zannederler. Ve devletlerin zayıflaması, çaresi bulunamayan olaylardandır kanısında bulunurlar». Mustafa Fazıl'ın kalemiyle Yeni Osmanlılar, Sultan'a, «Sizin makamınıza en zor giren doğruluktur» diye söze başlıyorlar.

«Şevketlü Efendim! Devletinizde hıristiyan tebaanın gösterdikleri ihtilâl belirtileri tamamen dışardaki düşmanlarımızın fesatlarıdır. Bununla beraber, halen süren idarenizin de bunda katkısı vardır: Zira bir zamanlar icrasında sakınca olmayan hareketler, bugün, her cins tebaaya zulüm ve gadir görünüyor. Avrupalılar zannederler ki, Türkistan'da zulüm gören ve belâ çeken ve her türlü hakarete uğrayan, yalnız mahkûm hıristiyan milletidir. Halbuki böyle değildir. Müslümanlar ki, yabancı devletlerin hiç birisi onları himayeye kalkışmaz, onlar gayri müslim milletlerden ziyade, ezilip harap olmuşlardır». Yeni Osmanlılar, müslüman Türkler'in en çok ezilen yurttaşlar olduğunu yazıyorlar.

1867 yılında Türkiye'de Devlet Başkanı Sultan Abdülaziz'e verilen mektupta taşların ezilmelerinin nedenleri de açıklanıyor. Son aktarmayı yapıyorum: «Sizin tebaanız iki kısımdır; bir kısmı zalimlerdir ki, men olunmadan diledikleri zulmü eder, bir kısmı mazlumlardır ki, daima gadır altında ezilirler. Ve birinci kısmı sizin dilediğiniz sonsuz kudretten istifade ile, kanun dışı hareketlerde bulunmaya cesaret ederler. Ve ikinci kısmı bu zalimlerin bitiğinde bulunmakla ahlâksızlaşırlar. Çünkü bu takım mazlumlar, zalimlerin her istediği şeyin icrasına alışık olduklarından ve her ne hallerinden Hakipay-i Huzurunuza şikâyette bulunacak olsalar, kendilerine âsi ve edepsiz muamelesi edilerek, hallerini arz etmekten men edilmeleriyle, ahlâklarına bir nevi alçaklık gelir. Ve malûm-u Şahanenizdir ki, bu alçaklık, neticede korkaklık ve zihinlere zayıflık getirir». Çok açık değil mi, Yeni Osmanlılar bütün kötülüklerin nedenini ve başlangıcını, Devlet Başkanlığı Sarayı'nda, Sultan Abdülaziz'de bulduklarını, bir yazı ile, Sultan Abdülaziz'e bildiriyorlar. 1867 yı-

ında zamanın aydınları zamanın devlet başkanına «bütün zulmün kaynağı sizsiniz» diyorlar.

Bütün bunlardan sonra ne oluyor? Aktarmaları ve Yeni Osmanlılar'ın dilekçesinin tümünü eklemeyi, bu soruya anlam katabilmek için gerekli gördüm. Sorunun cevabını veriyorum. Hiç. Ne bir soruşturma, ne yargılama, ne de suçlama! Pehlivan, horoz dövüştürmeyi seven, savurgan, homoseksüel olarak tarih kitaplarına geçmiş olan Abdülaziz, zamanın en yüce makamı olarak kendisine verilen böyle bir dilekçeden dolayı, kimse hakkında bir işlem yapılmasını istemiyor. Bunu hem sevinerek ve hem de üzülerek kaydediyorum.

Savunmamın üçüncü bölümünde Yeni Osmanlılar'dan da önce başlayan bir geleneğin sahibi olduğumuzu anlatmaya çalışıyorum. Suçlanmak ya da suçlanmamak, cezalandırılmak veya cezalandırılmamak kaygılarını bir kenara atarak, geleneğimizi sürdürmeye çalıştığımızı göstereceğim. Savunmamın, üçüncü bölümünün özü ve özeti bu oluyor.

Yaptığımız, sorumluluğumuzun gereğidir. Kanlarını taşıdığımız Türk aydınlarından geri kalamazdık. Yaşadığımız çağda ise, örnek olsun, Pakistan ya da Şili aydınlarının yapamadıklarını yaptık. Yaptığımız, sorumumuz ve onurumuzdur.

Şimdi Savcılık Makamı'nın İddianamesi'ni çürütmeye geliyorum. Sizi sıkacağım için üzülüyorum. Ancak Savcılık Makamı'nın yapması gerekeni yapıyorum.

Bildiri Dağıtmak

İddianame'de yaptığımız işin basın yasasının kimi maddelerindeki tanımlara uyduğu, teknik deyimi ile «neşir» olduğu ve bu nedenle de sıkıyönetim komutanlıklarının yasaklarına aykırı geldiği ileri sürülüyor. İddianame, bizi suçlayabilmek ve cezalandırabilmemizi sağlayabilmek için basın yasasının üçüncü maddesinde yer alan «basılmış eserlerin herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi veya asılması veya dağıtılması

veya dinletilmesi veya satılması veya satışa arzı neşir sayılır» hükmüne dayanmak istiyor.

Dayanamaz.

Çünkü sorgulama ve delillerin araştırılması süreci, burada yazılı eylemlerin her birisinin, ama hiç birisinin gerçekleşmemiş olduğunu gösterdi.

Şimdi sıralıyorum.

«Satışa arzı» : Hiç bir tanık, hiç bir makam, hiç bir savcı, hiç bir polis, belgemizi, biz sanıklardan birisinin, satışa arz ettiğimizi iddia bile etmedi. Edemez de.

«Satılması» Hiç bir tanık, hiç bir polis, hiç bir jandarma, hiç bir canlı, belgemizi satın aldığını veya bir başka kimsenin satın aldığını gördüğünü söylemedi, ileri sürmedi. Dosyada bununla ilgili bırakınız bir kanıtı, kanıt izi bile yok.

«Dinletilmesi» Bir yazılı belgenin dinletilmesi söz konusu olamaz. Belgemiz plak veya band değildir. Ayrıca hiç bir kimse, aramızdan birisinin, sanıklardan birinin, belgemizi, yüksek sesle okuduğunu ve kendisinin de bunu dinlediğini söylemedi. Tanıklar ve imzalayanların hepsi, belgemizi kendilerinin okuduklarını söylediler. Dosyadaki kayıtlar bu yoldadır. Okumak, dinlemek demek değildir.

«Dağıtılması» Burada «dağıtmak» sözcüğünün, sözlükteki karşılığına bakmam gerekiyor. «1. Bir şeyi pay ederek ayrı ayrı yerlere ve kimselere vermek, tevzi etmek: Yemek dağıtmak, para dağıtmak, ilân dağıtmak. 2. Bir şeyin veya bir yerin düzenini bozmak: Odayı dağıtmak. Kâğıtları dağıtmak. 3. Toplu bir halde bulunan şeyleri öteye beriye yaymak: Düşmanı dağıtmak. Rüzgâr bulutları dağıttı. 4. Vurup parçalamak: Bir yüklenişte kapıyı dağıttı. 5. Bir topluluğun varlığına son vermek, feshetmek: Kooperatifi dağıttılar» (Türkçe Sözlük, Ankara, 1969, s. 179). Sözlüğe baktıktan sonra yaptığımız işin «dağıtmak» sözcüğünün hangi anlamına geldiğini araştıracağım; sondan başlıyorum, araştırmamın sonucunu söylüyorum.

Bizler, sanıklar, bir kooperatifi dağıtmadık, düşmanı

ya da bulutları da dağıtmadık, bir yüklenişte bir kapıyı da dağıtmadık, bir odayı ise hiç dağıtmadık, kâğıtları dağıtmak ise bizim uğraşlarımız arasında değil. Demek oluyor, bizim, sanıkların, dağıtmak sözcüğünün sözlükteki beş anlamından dördünün dışında kaldığımız kesindir. Geriye ilk anlam kalıyor ve burada bir kuşku kalmaması için maddenin bu cümleciğini tekrarlıyorum: «Bir şeyi pay ederek ayrı ayrı yerlere ve kimselere vermek, tevzi etmek». İşte biz bunu da yapmadık.

Yargıçlık'ınızın kendiliğinden seçtiği, Savcılık Makamı'nın isteyip Mahkemenizin dinlenmesini uygun bulduğu tüm tanıklara sorduk ve tutanağa geçirdik: «Sizde belgemizden bir nüsha kaldı mı?» Hepsinden aynı cevabı aldık ve tutanaklara geçirdik: «Hayır, okudum, imzaladım ve geri verdim». Demek oluyor, dağıtmak için, kesinlikle dağıtılanın tümünün veya bir parçasının, kendisine dağıtılana, verilmesi gerekiyor. Bizde, bizim durumumuzda, bu yok. Belgemizin bir parçası bile hiç bir kimsede kalmadı. Noter'de kaldı ve Noter'den Sıkıyönetim Komutanlığı isteğiyle alınarak Askerî Savcılık'a verildi.

Tekrarlıyorum: Dosyanızdaki imzalı belgelerimizi, Askerî Savcılık, birer birer kişilerden toplamadı. Toplamını Noter'den aldı. Sadece bu bile, belgemizin, basın yasasındaki «dağıtmak» sözcüğünün çok ama çok dışına düştüğünü göstermeye yetiyor.

«Asılması» Belgemizi, asmadık.

Belgemizin, herhangi bir yere asıldığını gösteren, içeren, söyleyen hiç bir iddia ve delil yoktur. Savcılık Makamı'nın da böyle bir iddiası olamaz.

«Herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi» Belgemiz, bir film veya video değildir. Belgemizi, hiç bir sinemada, tiyatro veya konferans salonunda, film olarak veya dia biçiminde projeksiyonla göstermedik.

Buradaki gösterme, perdede göstermedir.

Ancak daha önce Savcılık Makamı'nın yapması gerekeni yapmayı üstlendiğimi belirtmiştim. Bu nedenle bir an için iyi niyetten yoksun bir savcı rolünü benimseyece-

ğim ve yasa hükmünü çarpıtarak aleyhimize yorumlamaya çalışacağım. Bunun için de, buradaki «göstermek» eylemini, film, video veya dia göstermek yerine, bir şeyi, bir başka kimseye, el altından, cep içinde, koltuk altında veya tezgâh arkasında gösterme biçiminde anlayacağım. Böyle anlasam bile, dinlenen bütün tanıklardan sonra, belgemizi, buradaki sanıkların hiç birisinin «herkesin görebileceği veya girebileceği yerierde» imzalatmamış olduğu kesinlik kazandı.

Burada bu kesinliği yazabiliyorum.

Ankara Barosu'nun avukatlar odası, «herkesin görebileceği veya girebileceği yer» değildir.

Mülkiyeliler Birliği'nin kapısında üyelerden başkasının giremeyeceği yazılıdır.

İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi'nde, Savcılık Makamı'nın isteğiyle dinlenilen çoğunluğu sinema sanatçısı ve yazar olan tanıklar, belgemizi imzaladıkları «Azmi'nin Kahvesi» denilen yerin teknik anlamda herkese açık olmadığını, yalnızca sinemacıların gittiğini açıkladılar. Sorularımız üzerine, burasının, sinema sanayii için, bir tür iş ve işçi bulma mekânı olduğu tutanaklara geçirilmiş durumdadır. Bugün eğer Siz de Değerli Yargıç, bir film çevirmeye karar verirseniz, rejisör, aktör, figüran, kameraman, senarist bulmak için doğrudan doğruya «Azmi'nin Kahvesi» denilen yere gitmek durumundasınız. Biz de eğer yeni bir belge hazırlar ve sinema sanayiinin aydınlarına da imzalatmayı düşünürsek, yalnızca bu yere gideriz.

«Papirüs» denilen yer, buranın devamıdır. Yazarların, sinema sanatçılarının, gazetecilerin, akşamları buluştukları bir yerdir. Yazarlar, sinema sanatçıları ve diğer gazetecilerin, akşamları buluştukları bir yerdir. Yazarlar, sinema sanatçıları ve diğerleri, birbirine randevu vermeden birbirini görmek isteyince buralara gidiyorlar. Buraya da «herkes» giremez; birbirini tanıyanlar giriyorlar.

Ayrıca bazı aydınlar belgemizi lokantada imzalamışlardır. Yalnız burada da, belgemizi, lokantanın bütün masalarını dolduran «herkes» değil, yalnızca belli bir tek

masanın konukları imzalamışlardır. Herkes değil, bir arkadaş grubu sözleşerek gittikleri bir lokantada, tanıdıkları bir arkadaşlarının getirdiği belgemizi imzalamışlardır.

Böylece Değerli Yargıç, Basın Yasası'nın ilgili maddesinde yer alan «herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi» ifadesi ile sadece bir ekranda gösterinin anlatılmak istenmesinin kesinliğine karşın, iyi niyet ve duygudan uzak bir savcı türünden davranarak, bu cümleciği her türlü «neşr» için geçerli bir biçimde anlama ve anlatmaya çalışma durumunda bile, yaptığımız eylemin, yasanın bu hükmü ile uzaktan ve yakından bir ilgisi olmadığını gösterebilmiş durumdayım. Devam edebilirim.

Aydınlar Bildirisi

İddianame'nin bu paragrafını olduğu gibi alıyorum: «Öte yandan, dilekçeyi imzalayan bazı şahısların ifadelerinde - dilekçe için - BİLDİRİ deyimini kullandıkları, İstanbul'da haftalık yayımlanan NOKTA dergisinin 28 Mayıs 1984 tarih ve 14 sayılı nüshasında yer alan konuyla ilgili haberde dilekçenin AYDINLAR BİLDİRİSİ olarak adlandırıldığının belirtildiği»; İddianame'nin en can alıcı paragraflarından birisinin bu olduğu kanısındayım. Fakat çürümüştür.

Sorgulama ve delillerin tartışılması sürecinde çürütülmüştür, çürümüştür. Biz, Nokta Dergisi'nin böyle bir ifade kullanmasının, kendisinin bir buluşu mu, yoksa bizim açıklamalarımızdan mı ileri geldiğinin Nokta Dergisi'nden sorulmasını, Değerli Mahkeme'nizden istedik. Değerli Mahkeme'niz, bu konunun dava üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağına ve bu nedenle Nokta Dergisi'nde bu yazıyı yazanın dinlenilmesine gerek olmadığına karar verdi. Mahkemeniz, en doğal bir mantığın gereği olarak, Nokta Dergisi'nin belgemizi şu veya bu biçimde isimlendirmesinin, bizim, sanıkların, suçluluğumuzun bir kanıtı olamayacağına karar vermiş durumdadır.

İddianame'nin en önemli paragrafının Değerli Mah-

keme'nizin bir ara kararıyla çok büyük ölçüde çürütülmüş olduğunu tekrarlamak durumundayım. Ancak, ne yazık, Savcılık Makamı'ndan çıkan bu paragraf önemli bir bilgi eksikliğini yansıttığı için, Mahkemeniz böyle bir karar vermemiş olsa bile, çürütülmesi çok kolaydır. Çünkü, «bildiri» sözcüğü hiç bir suç içermiyor. Değil belgemizi imzalayanların birkaçı, hepimiz, tüm sanıklar ve bu arada ben, burada, belgemiz için «bildiri» sözcüğünü kullanacak olursak, herhangi bir suç işlemiş olmayız, suç işlemiş olmam.

Sözlükten «bildiri» sözcüğünün karşılığını aktarıyorum: «1. Resmî bir orun veya kurum tarafından herhangi bir işi halka bildirmek üzere yazılan şey, tebliğ, tebligat. 2. Bilimsel bir konu üzerinde yazılan açıklama; tebliğ. 3. Hükümete, herhangi bir durumun bildirilmesi için verilen yazı veya cetvel, beyanname» (Türkçe Sözlük, s. 103-104. Görülüyor, Türkçede «bildiri» sözcüğünün pek çok masum anlamı var. Sorgulamam sırasında da açıkladım; Askerî Yargıtay Başsavcılığı, önüne gelen her dava dosyası için önce bir tebliğname hazırlıyor. Bugünkü dille her dava için bir bildiri hazırlıyor, demek. Bu durumda Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Savcılık Makamı, bizi suçlayabilmek için, Askerî Yargıtay Başsavcılığı'nı suçlamış ve her gün bir çok kez suç işlemiş olduğunu ileri sürmüş olmuyor mu?

Ayrıca üniversite öğretim üyelerinin uzun yıllar, bilimsel toplantılarda yaptıkları konuşma ve bunların yazılı metnine «tebliğ» dediklerini, yine sorgulamam sırasında açıkladım. Şimdi «tebliğ» sözcüğü eskidiği için, üniversitelerde öğretim üyeleri bilmsel toplantılara sundukları derli toplu görüşlerine ya da yazılı metinlere «bildiri» diyorlar. Bir öğretim üyesi, herhangi bir bilimsel toplantıya katılabilmek için bağlı bulunduğu dekanlıktan izin isterken «bildiri sunacağını» belirtiyor. Suç işlemeye mi hazırlanıyor, bunun için mi izin istiyor?

Bizler, büyükçe bir çoğunluğu öğretim üyesi olan bir grup tarafından hazırlanmış olan belgemize, Türkiye'deki demokratik düzene ilişkin gözlem ve istemleri derli toplu

anlatan belgemize «bildiri» dediğimiz zaman suç işlemiş olacaksak, şimdiye kadar üniversiter yaşamımızda çok ama pek çok suç işlediğimizi kabul etmek zorundayız. Böyle bir zorunluluk, saçmalıktır.

Değerli Yargıç!

Sürdürüyorum.

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emri ile, hiç bir gerekçe gösterilmeden ve hakkımda hiç bir soruşturma başlatılmadan, üniversitedeki kürsümden uzaklaştırıldım; fakat, kişiliğimden uzaklaştırılmadım. Açıklamak, anlatmak, yanlışlıkları düzeltmek benim kişiliğimin bir parçasıdır. Hiç bir emir ile benden ayrılamaz.

Bu nedenle de «bildiri» sözcüğünü açıklamayı sürdürüyorum. Türkçede bizim «bildiri» ya da daha eski kullanım ile «tebliğ» dediğimize, Anglo-Amerikan dünyasında «paper» deniliyor. Redhouse'un, İngilizce-Türkçe sözlüğünden «paper» girişini aktarıyorum. «Paper, n-a. Kâğıt; kâğıt tabakası; senet, hüccet, bono; kâğıt para, kaime, banknot; gazete; herhangi bir yazı, tez, deneme, tebliğ;..» (Redhouse, İngilizce-Türkçe Lügat, s. 743) Sözlük sürdürüyor, ben burada duruyorum. Bildiri ve tebliğ'in, İngilizce «paper» demek olduğu ve Anglo-Amerikan üniversitelerinde öğretim üyelerinin de bilimsel toplantılar için «paper» hazırladıkları ve sundukları, «to summit a paper» ortaya çıkıyor ve şimdilik bana yetiyor.

Değerli Yargıç, Batı dillerinde sözcüklerin çoğu Latince ya da bizim yanlışlıkla Yunanca dediğimiz Grekçe'den geliyor. İngilizce «paper» sözcüğü, tıpkı Türkçe'deki «defter» sözcüğü türünden, «defter» Grekçe deri, cilt demektir ve «difteri» ile aynı kökene sahiptir, Grekçe'den yayılmıştır; aslı «papirüs» oluyor. Bizim davamızda adı geçen yazar ve sanatçıların gittikleri «papirüs» denilen ve benim, İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Mahkemesi'nde, Savcılık Makamı'nın isteği üzerine dinlenilen sinemacı ve tanıklara özel bir yer olduğunu tutanaklara geçirttiğim lokal, «kâğıt» ve daha doğrusu «yazı» anlamına geliyor. Bu arada, geçerken tekrarlıyorum, adı «yazı» an-

lamına gelen bir lokale, herkesin gitmeyeceğini kabul edeceğinizi umuyorum.

«Bildiri» sözcüğünün irdelenmesini sürdürüyorum. Türkçe «bildiri», Arapça «tebliğ», Grekçe «papirüs», İngilizce «paper» olan sözcüğün Latince karşılığı «charta» sözcüğüdür.

Değerli Yargıç, huzurunuzda kendimi ve arkadaşlarımı eleştirmeme izin vereceğinizi umuyorum. 12 Eylül döneminde bozulmadan önce, Türk Dil Kurumu'nun, temel sözlükleri çıkarmamış olmasını, bu Kurum'a yöneltilecek önemli bir eleştiri olarak görüyorum. 12 Eylül Rejimi, Kurum'u bu tür eksiklikleri nedeniyle eleştirmiş olsaydı, hiç olmazsa bir yerde haklılık kazanabilirdi; haklı olmadığı noktalarda eleştirdi.

Ne yazık! Türkiye'de hâlâ bir Latince-Türkçe Sözlük yok. Bir tek çıkmış; ilk üç harfte kalmış. Bir şanstır; «charta» sözcüğü bu pek çok eksik sözlükte yer alıyor. Aktarıyorum: «Charta 1 — mısır papirüsünün bir yaprağı, kâğıt, 2 — mec. a — papirüs, b — bir yazı, mektup, şiir, c — herhangi bir ince levha, yaprak» (Faruk Zeki Perek, İzahlı Latince-Türkçe Sözlük, İstanbul, 1952, s. 241-242). Böylece «charta» sözcüğü ile «papirüs» sözcüğünün özdeşliğini de ortaya çıkarmış oldum. İzninizle, burada hiç kuşku kalmamasını istiyorum. Webster's Third New International Dictionary'nin, üç ciltliktir ve kütüphaneler dışında bir evde bulunabilecek en ayrıntılı sözlüktür, birinci cildine bakıyorum. Burada «Charta» için şunlar yazıyor: «L. Leaf of paper, writing, letter» (Webster's Third International Dictionary, Vol. I, s. 378). Böylece Latince «charta» sözcüğü ile İngilizce «paper» sözcüğünün özdeş olduğunu da en güvenilir sözlükler yardımıyla göstermiş durumdayım.

Değerli Yargıç,

Benim türümden dil'e özel bir tutkunluğunuz olmasa bile, hukuk fakültelerinden mezun olmuş her yurttaşımız türünden Siz de, «charta» sözcüğünü çok iyi bilirsiniz. Kamu Hukuku derslerinde mutlaka okutulur; çokça zaman «Magna Charta» olarak öğretilir. «Magna Char-

ta», «Büyük Yazı», «Büyük Bildiri» ya da mecazen «Büyük Anlaşma» anlamına geliyor.

Değerli Yargıç,

Bizler, sanıklarınız, Türk aydınları arasında bir görüş ortaklığı, bir anlaşma sağlamaya çalıştık. Bu, önemli bir adımdır. Bu görüş ortaklığına, bu anlaşmaya, şu anda Türkiye'nin yönetiminde etkili olanların da katılmasını diledik. Dilek, bizim hakkımızdır. Dilemek suç değil.

Yaptığımız, dil bilgisi ve bilimsel anlamda, bir yazı'dır; bir papirüs, bir tebliğ'dir, bir paper, ve bir bildiri'dir, bir «charta». Yaptığımız, yasal planda, anayasal düzende, tüzel platformda, bir dilekçe'dir. Bu ikisini karıştırarak, yasal platform ile linguistik alanı birbirine çarparak, bize ceza biçmek mümkün değildir.

Yaptığımıza «Magna Charta» demiyoruz; bu, bizim işimiz değil. Ancak belgemizin şu anda bir çok dile çevrilmiş olduğunu, bir çok ülkede yayınlanmış bulunduğunu biliyoruz. Bu, doğaldır. Çünkü, bizimki, evrensel, kalıcı ve güzel bir belgedir. Bu belgeyi hazırlarken kavramsal planda kalmaya özen gösterdik, kavramsal geliştirmeler yaptık.

Belgemizin şu anda çeşitli dillere çevrildiğini bildiğimiz kadar, bu belgenin Türkiye'de ders kitaplarına da gireceğini biliyoruz. Belgemiz, Türk Kamu Hukuku'nda bir eksikliği gideriyor; bir boşluğu dolduruyor.

Değerli Yargıç,

Sizden, Sizin için, bir dileğim var. Lütfen, kalıcı olan, ders kitaplarına ve tarihe geçeceği bilimsel açıdan kesin olan bir belgeyi, mahkûm eden bir yargıç olarak tarihe geçmeyiniz.

Sanıkların Yaptıkları Eylemin Suç Olabileceği Şüphe ve Endişesi ile Hareket Ettikleri

Bu paragrafı olduğu gibi alıyorum: «Dilekçe nüshalarına öğrenci, memur ve üniversitede öğretim kademesinin alt kadrolarında görevli olanlara imza ettirilmemesine özen gösterildiği, zira bu gibi kişilerin imzaları nedeniyle soruşturmaya maruz kalabileceklerinin sanıklarca

ifade edildiği, bunun, sanıkların yaptıkları eylemin suç olabileceği şüphe ve endişesi ile hareket ettiklerini gösterdiği». Bu ifade, iddianame'de yer alıyor ve bizim suçluluğumuzun kanıtı sayılıyor.

Değerli Yargıç!

Savcılık Makamı'nın Türkiye gerçeğinden uzaklığına, şaşkınlıktan donup kalıyorum. Askerî Savcı, biz sanıkların değil, Türkiye'de yurttaşların çok büyük bir bölümünün bırakınız yaptıkları eylemi bir yana, attıkları her adımda suç olabileceği şüphe ve endişesi ile yaşar bir hale getirildiğini nasıl bilmiyor? Türkiye'de yurttaşlar, bilmedikleri suçları işleyebilecekleri korkusuyla, bilmedikleri suçları işlememek için, adımlarını atamaz, ağızlarını açamaz hale getirilmedi mi?

Savcılık Makamı, Türkiye gerçeğinden bu kadar uzak kalabilir mi?

Sanıklar arasında kaç kişi var, Askerî Savcı bilmiyor mu, üniversitedeki dersine çıkmak üzereyken, dekanlık aracılığıyla rektörlükten aldığı, kirli sarı zarf içinde bir sıkıyönetim emri ile görevinden uzaklaştırılmıştır. Bunların daha hiç birisine suçunun ne olduğu söylenmemiştir. Hiç bir açıklama ve hiç bir kovuşturma yapılmadan ve yalnızca sıkıyönetim komutanının emriyle, üniversiteden atılan, tüm emeklilik hakları ellerinden alınan, istese kamu kesiminde çöpçülük bile yapma olanağı verilmeyen, bu da yetmezmiş gibi, bir de seçim yasasına konan insan haklarına aykırı bir madde ile aday olma hakları da ellerinden alınan, özetlenirse hâlâ bilmedikleri suçlardan dolayı, yurttaşlık haklarının pek büyük bir bölümü koparılmış bir sanıklar topluluğu her adımda acaba «suç işliyor muyuz?» endişesiyle hareket ederse, çok mu ayıp etmiş olur? Askerî Savcı, bizleri ne sanıyor, bizleri demirden mi sanıyor?

Türkiye'de yasal partiler, sendikalar, dernekler ve yöneticileri, zamanında resmî makamların, polisin katılımı ile, yaptıkları toplantı ya da konuşmalardan dolayı, yıllar sonra kapatılma cezasıyla karşılaşır veya idamla ya da ağır hapisle yargılanırsa, bizler, çok dikkatli ha-

reket edersek çok mu aykırı davranmış oluruz? Askerî Savcı, bizleri ne sanıyor, bizleri demir mi sanıyor?

Demir değiliz. Bir potada ateş ile su arasında çelikleşiyoruz. Aydınlaşıyoruz. Aydın olmaya hak kazanmaya çalışıyoruz.

Fakat Değerli Yargıç, Size kesinlikle bildirmek durumundayım, askerî savcılığın bizde somut olarak bulduğu ve suçluluğumuzun pek önemli bir kanıtı saydığı suçluluk şüphesi ve endişesi bizde yoktur. İmzaların alanını, suç işleme korkusuyla değil, Türkiye somutunu gözönüne aldığımız için sınırladık.

Kısaca açıklıyorum. Şöyle düşündük: Eğer öğrenci ve memurları alacak olsak, bu işin sonunu bulamayız. Eğer öğrenci ve memurların imzalarını da alacak olsak, ortak görüşümüzün anlamlı olabilmesi için yüz binleri bulmamız gerekir; buna zamanımız yok. Ayrıca öğrenci ve memurları, imzalayanlar arasına katarak bir aydın tanımı tartışması açmak istemedik.

Üniversitelerin genç kadrolarının imzaları sorununa gelince, Değerli Yargıç, sorgulamamda da bu konuya değindim, Askerî Savcı burada maddî olarak da yanılıyor. Sorgulamamda Değerli Mahkeme'nize, Cumhurbaşkanlığı Dairesi'ne sunduğumuz belgemizde kaçıncı sırada ve hangi üniversiteden hangi genç öğretim üyesinin imzasının bulunduğunu belirttim. Böyle bir endişesinin suçluluk kanıtı olarak kabul edilmesi halinde bile, iddianın maddî temelden yoksun olduğunu gösterdim.

Aradan zaman geçti. Zaman doğrulayıcıdır.

12 Eylül Üniversite Düzeni'nden söz etmem gerekiyor. 12 Eylül Rejimi, Türk üniversitelerine korku ve miskinliğe dayalı bir yapı vermeye özen gösterdi. Bunun için üniversite öğretim üyesini her türlü kamu görevlisine tanınan güvenceden yoksun etti. Özellikle öğretim üyeliğinin genç kadrolarında, rektörleri tamı tamamına bir sıkıyönetim komutanı yetkisiyle donattı.

12 Eylül günlerinde Türk üniversitelerinde tasfiye iki kanaldan yapıldı. Doçent ve profesörler, Sıkıyönetim Komutanlıkları'nın emirleriyle üniversitedeki görevlerinden

uzaklaştırıldılar. Daha alt kademe için, sıkıyönetim komutanlıklarının ilgilenmelerine gerek bırakmayan bir mekanizma getirildi. Bugün Türk üniversitelerinde ders veren, doktora tezi yaptıran yardımcı doçentlerin, Türk hukuk sisteminde mahalle bekçisine tanınan ölçüde bile güvenceleri yoktur. Rektör, «attım» dedi mi, atılırlar.

Değerli Yargıç, bunu bilmek suçluluk kanıtı olabilir mi?

12 Eylül Üniversite Rejimi, doçent ve profesörler için bu kadar güvensizliği gerekli görmedi. Çünkü bir yandan doçent ve profesörlerin sıkıyönetim komutanlıkları emriyle tasfiyesine, fakat bundan çok daha önemli olarak, getirilen yeni mekanizma içinde ve tam bir çavuş talimi ile yetişecek yeni doçent ve profesörlerden artık herhangi bir kişilikli tutumun gelmeyeceğine güveniyordu.

Değerli Yargıç, burada bir parantez açıyorum. Türkiye'ye ve Türk üniversitelerine güvenimi söylüyorum. Türkiye'de, üniversitelerden en çok atılmış bir kişi olarak, bugün üniversitelerimizde çok kişilikli doçent ve profesörlerin bulunduğunu, bunlardan kıvanç duyduğumuzu, Türkiye'nin 12 Eylül Rejimi'nin almış olduğu bütün önlemlere karşın pek çok aydın üniversite öğretim üyesi yetiştireceğini büyük bir inançla söyleyebiliyorum.

Çünkü aydın hareketi ve üniversiter yaşam, bir kantite değil kalite işidir; nicel değil nitel bir değere sahip. Varolan ve hemen yetişecek olan değerler, büyük, büyük olduğu kadar korkak ve miskin kantiteyi etkileyecektir; hareketo geçirecektir, değiştirecek.

Aydınlık, niteldir.

Devam ediyorum.

Bunları böyle düşündük, özenli davrandık. Peki ne oldu? Düşündüğümüz gibi oldu. 12 Eylül Üniversiteleri'ndeki despotik mekanizma harekete geçti. Bugün halen üniversitelerde görev yapan ve bu belgenin hazırlanmasına katılan, imzalayan doçent ve profesörler için disiplin soruşturması başlatıldı. Despotik yapı, bunların doğ-

rudan atılmasına izin vermiyor. Disiplin cezaları yağdırıldı. Değerli arkadaşlarımız, değerli hocalarımız yağdırılan disiplin cezalarının kaldırılması için idarî yargıya başvurdular. Başvuruları kabul edildi, davaları sürüyor.

Ben de sürdürüyorum. Başka ne oldu? Belgemizi imzalamış olan pek değerli, ancak üniversiter kademede genç bir arkadaşımız, Dr. Sargut Şölçün, YÖK Başkanı Doğramacı'nın militanı Hacettepe Üniversitesi Rektörü Yüksel Bozer'in «attıım» demesiyle ve yalnızca belgemizi imzaladığı için üniversitedeki görevinden oldu.

Burada, Savcılık Makamı'na dönüyorum ve soruyorum: Savcı, Türkiye gerçeğinden bu kadar uzak mıdır? Bütün bunlar varken, belgemizi imzaladıkları için buraya sanık olarak gelmeyen, bununla birlikte üniversitede haklarında disiplin cezası verilmiş öğretim üyeleri ve üniversiteden atılmış genç bilim adamları varken, korkuya dayalı bir Türkiye yaratılmak istendiği bir dönemde, suçsuz ve savunmasız cezalandırmanın kural yapılmak istendiği bir zaman kesitinde, bütün bunları önceden görmüş olmamız, nasıl olur da suçluluğumuza kanıt sayılabilir? Askerî Savcı, bizlerin, sanık olmayan arkadaşımız Dr. Sargut Şölçün'den daha şanslı olduğumuzu nasıl görmüyor, nasıl anlamak istemiyor? Bizler, sanıklar, hiç olmasa ve yayın yasağı konma ihtimali bulunsa da, huzurunuzda, kendimizi savunuyoruz. Dr. Sargut Şölçün, kendisini nerede savunacak?

Bu mu suçluluk endişesi?

Savcılık Makamı'na üzüntülerimi bildiriyorum: İddianame'ye böylesine bir suçluluk kanıtı koymuş olmasına karşın, aradan geçen zaman, zamanın taşıdığı olaylar, İddianame'deki bu iddiayı kökünden ve tümüyle çürütmüşken, Esas Hakkında Mütalâa'da, nasıl oluyor da, «suçları sabit olmuştur» demekle yetinebiliyor? Savcılık Makamı'nın davamızı, lâyık olduğu ciddiyetle ele almamış olmasına üzülüyorum.

İddianame'nin irdelenmesini sürdürüyorum.

Aylarca

İddianame'nin bu bölümünü aktarıyorum: «Her sahifesi noter mührü ve imzası ile tasdik ettirilen metnin fotokopi ile çoğaltılarak hazırlayanlara ve onlardan da muhtelif kişi ve kuruluşlara dağıtıldı, Ankara dışında, İstanbul, İzmir, İzmit, Eskişehir, Antalya, Gaziantep gibi şehirlere de gönderildiği, bu şekilde aylarca elden ele gayrimuayyen yerlerde ve gayrimuayyen kişilerin ittılaına sunulduğu» İddianame'de yer alan bu ifade kadar çok mantık ve dil yanılgılarıyla dolu bir cümlecik olabileceğini düşünmek pek zordur. İddianame'nin bu bölümünün akıl almaz niteliğini sergileyebilmek için devamını yazmak bile yeterlidir: İddianame'de belgemizin gayrimuayyen yerlerde ve gayrimuayyen kişiler için «masaların üzerine bırakılmak suretiyle imzaya açıldığı, daha sonra bu nüshaların sanık Hüsnü Göksel tarafından Noter'e tevdi edilerek muhafaza altına alındığı» iddia ediliyor.

Savcılık İddianame'sinin bu bölümünün akıl almaz niteliğini sergileyebilmek için Savcı'nın senaryosunu eylem eylem tekrarlıyorum.

1 — Aydınlar bir araya geliyor, kendi aralarında bir yazıcılar kurulu görevlendiriyor. Bir belge hazırlanıyor.

2 — Daktilo ediliyor ve Değerli Profesör Dr. Hüsnü Göksel bu belgeyi, Altındağ Birinci Noteri'ne tasdik ettiriyor.

3 — Noter tarafından tasdik edilen metin fotokopi yoluyla çoğaltılıyor.

Buraya kadarını biz anlatıyoruz, biz kabul ediyoruz; Savcılık tekrarlıyor.

4 — Sonra bu fotokopiler gayrimuayyen yerlerde ve gayrimuayyen kişiler için masaların üzerine bırakılıyor.

5 — İmzalanıyor ve imzalanan belgeler, Profesör Hüsnü Göksel tarafından saklanmak üzere aynı Noter'e götürülüyor.

Senaryo böyledir. Yalnız bu senaryo tamam görünmüyor; eksik olan şudur: Bu gayrimuayyen yerlerde ve gayrimuayyen kişiler için masalar üzerine bırakılan bel-

geler imzalandıktan sonra yine tekrar Hüsnü Bey'i nasıl buluyorlar? Gayrimuayyen yerlerdeki masaların üzerinden, imzalandıktan sonra birer cin olup harekete geçerek Hüsnü Bey'in Cinnah Caddesi üzerindeki evine mi gidiyorlar? Yoksa görünmez eller bunları toplayıp Hüsnü Bey'e mi götürüyorlar? Belgeler, Savcılıkça Noter'den alınmıştır; hiç birisinin üzerinde Hüsnü Bey'e gideceğine dair bir yazı veya Hüsnü Bey'in evini gösteren bir ok olmadığına göre, nasıl oluyor da, Hüsnü Bey'i buluyorlar?

Değerli Yargıç,

Savcılık Makamı, gerçekçi olmak durumunda ve zorundadır. Yaptığımız işte gayrimuayyen nokta veya gayrimuayyen bir kişi yoktur. Bunu gösterebilecek durumdayım.

59 sanıktan ilk on beşi dışında geriye kalan 44 sanık, bu belgemizi, bir başkasına imzalattığı için sanık olarak karşınızdadır. Bu arkadaşlarımızın tümüne yakın bir bölümü, belgemizi, başkasına imzalattığını kendisi söylemiştir. Başka bir arkadaşımızın söylediği zaman da, en küçük bir kuşku geçirmeden kabul etmiştir.

Vatan hainliği suçlaması altında çeşitli sıkıyönetim savcılıklarına çağrılarak ifadelerine başvurulan imzacı aydınlar, kendilerinin de sanık olup olmayacağını bilmeden ifade vermişlerdir. Bu arkadaşlarımız ifade verirken bir noktada özenli davranmışlardır: İsim vermemek.

Ne yazık, savcılıkta ve poliste isim vermemek, Türk aydınının yaşam biçimi ve çok zaman da onur sorunu haline getirilmiştir. Türk aydını, yalnızca adaletin gerçekleşmesine yardımcı olmak amacıyla verdiği isimlerin başına neler geldiğini çok acı deneyimlerle gördüğü için, verdiği isimlerin çektiği acıları vicdanında yaşamış olduğu için, poliste ve savcılıkta isim vermemeyi bir kişilik özelliği haline getirmiştir. Bu nedenle, bir çok aydın büyük eziyet ve zaman zaman işkenceleri de göğüsleyerek, hiç de önemli olmasa bile, bir arkadaşının ismini vermemiştir.

Fakat burada, bizim davamızda, karşınızda, tüm imzacıları karşılayacak kadar imzalatan aydın sanık vardır.

Ayrıca Savcılık Makamı'nın seçtiği veya Mahkeme'nizin re'sen belirlediği tanıklara sorulan sorular, İddianame'deki tüm belirsizlik iddialarını ortadan kaldıracak açıklık getirmiştir. Tanıklar, yine de isim vermemeye özen göstererek, kendisine belgeyi getireni hatırlamadığını ekleyerek, ancak belgeyi getireni kesinlikle tanıdıklarını söylemişlerdir. Tutanaklar bu yoldadır.

Belgemiz, tanınmış aydınlar tarafından tanınmış aydınlara götürülerek imzalatıldığı, belgemiz hiç bir zaman imzalayan aydında bırakılmadığı için, tekrar Hüsnü Bey'i bulmuştur.

Değerli Yargıç,

Devlet Başkanı Evren'in, Cumhurbaşkanlığı Dairesi'ne sunduğumuz belgeyi Askerî Savcılık'a ve bu kanalla Mahkeme'nize verip vermediğini bilmiyorum. Devlet Başkanlığı Dairesi'ne bırakılan belge, bir kitapçık biçimindedir. İmzalayanların hepsinin, en azından, mesleklerini içeren dizelge eklidir.

Değerli Yargıç, Noter'den alınan imzalı belgelerin dosyanızda olduğunu biliyorum. Bende kalmış bir fotokopi var. Hepsi mesleğini, pek büyük çoğu da hem mesleğini ve hem de adresini yazıyor. Biz, imzalayacak aydınların adreslerini yazmalarını özellikle istedik. Ayrıca, dosyanın incelenmesinden görülecektir, imza için açtığımız dizelgenin en sonunda «ek bilgiler» başlıklı bir bölüm var. Buraya imzalayanların aldıkları ödülleri, kitaplarının kaç baskı yaptığını ve benzeri bilgileri yazmalarını istedik. Mesleği, adresi, ödülü yazılı gayrimuayyen kişi olur mu?

Değerli Yargıç, bendeki nüshada, yalnızca örnek olması için kaydediyorum, Ali Özgentürk ve Mengü Ertel aldıkları ödüllerin sayılarını da yazmışlar. Bendeki nüshada, yalnızca örnek olması için kaydediyorum, Timur Selçuk ev adresini vermemiş, «müzisyen» diye yazmış; Genco Erkal, adresini vermemiş, «Tiyatro-sinema sanatçısı» demiş. Bendeki nüshada Yaşar Kemal, yazı dünyasının dışındaki ve polisteki soyadını da yazmış, «Yazar Kemal Gökçeli» demiş, «yazar» diye eklemiş. Şimdi

Timur Selçuk, Genco Erkal, Yaşar Kemal gayrimuayyen kişi mi oluyor?

Değerli Yargıç,

Sizin önünüzdeyiz. Halkımızın önündeyiz. Tarihin önündeyiz. Biz, davamız gerektirdiği ölçüde sohbet toplantılarımıza katılan, ancak belgemizi imzalamak istemeyenleri, ya da imza atıp da geri alanları ve hiç bir eleştiri yüklemeden, Mahkeme'nize bildirdik. Geriye ne kaldı?

Hazırlayanları, imzalayanları, imza istenmeden görüşüne başvurulanları, imzalamayanları, imzasını geriye alanları belli bir davada, gayrimuayyen yer veya gayrimuayyen kişi nasıl olur? Hangi akıl almaz mantık bunu ileri sürebilir?

Sürdürüyorum.

Dili seviyorum. Yalnız buradaki titizliğim sadece dil sevgimden ileri gelmiyor. Dil'in bin mantığı var: Dil, insan oğlunun en büyük soyutlamasıdır ve geometri kadar kıskanç bir mantığın ürünüdür. Bu nedenle, Değerli Yargıç, eğer dil yanlışlığı varsa, mutlaka mantık eksikliği ve maddî dayanak yokluğu var, demektir.

Hukuk bilginize sığınıyorum ve zaman kazanmak için, irdelemiyorum. «Ittılaına sunmak» çok kötü bir Türkçedir; «ıttılaına arzetmek» denmeliydi. Artık, bunu, yalnızca kimi hukukçular kullanıyor. Ancak biliyorsunuz Değerli Yargıç, «gayrimuayyen kişilerin ıttılaına sunuldu» deniliyor; olmaz. Gayrimuayyen kişilerin ıttılaına sunmak olmaz; ancak muayyen kişilerin ıttılaına sunulur.

Geçiyorum.

İddia Makamı, hem gayrimuayyen yerlerde ve gayrimuayyen kişilerle iş yaptığımızı ve hem de bunun «aylarca» sürdüğünü ileri sürüyor.

Belgemiz ile ilgili ilk sohbet toplantımızı, Ankara'da 3 Şubat 1984 tarihinde, Ankara'da Aziz Nesin'in konuk olarak kaldığı evde yaptık. A. Nesin, T. Saraç, H. Çetin, B. Savcı, A.T. Kışlalı, H.E. Işık, H. Göksel, C. Çayaş, M.T. Öngören ve Y. Küçük katıldılar. Elinizdeki belgemizin üzerinde 5 Mart 1984 tarihi ve noter damgası var. Buna göre

belgemizin hazırlık çalışması 1 ay 2 gün sürmüş görünüyor. Aslında tam bir aydır; çünkü, Şubat Ayı Roma diktatörleri Julius ile Augustus'un kaprisleri nedeniyle, diğer aylardan, iki gün kısadır. Demek oluyor, belgemizi tam bir ayda hazırladık.

Bir ay «aylarca» olamaz. Bura, Türkçe'de olsa olsa «bir aycık» denmesi gerekiyor.

Fakat bu bir ay içinde henüz elimizde belge olmadığı için, olmayan belgeleri de masların üzerine bırakmamız mümkün değil.

Devam ediyorum.

Belgelerimizin hepsinin üzerinde 5 Mart 1984 tarihi var. Dosyanızdaki belgelerin üzerinde en son imza tarihi ise 16 Nisan 1984 oluyor.

Demek oluyor, bütün suçlanan imzalar 1 ay 10 gün içinde toplanıyor. Demek oluyor, eğer Savcılık Makamı'nın iddiasını kabul edecek olursak, bir belgenin 5 Mart tarihinde bir masa üzerine bırakıldığını ve 16 Nisan tarihinde alındığını varsayacak olursak, bir belge en çok 1 ay 10 gün bir masa üzerinde yatmış oluyor.

Değerli Yargıç, 1 ay 10 gün süren bir zaman kesitine, Türkçe'de ya da bir başka dilde «aylarca» denmez. Örnek olsun, eğer bir insan, bir yıl hapis yatmışsa ve «yıllarca hapis yattım» derse, iki yıl hapis yatmışsa ve «yıllarca hapis yattım» derse, doğru konuşmamış, abartmalı konuşmuş olur. Üç-dört yıl hapis yatan bir kimse bile «bir kaç yıl hapis yattım» diyebilir. «Yıllarca» hapis, ancak altı-yedi yıl ile başlar.

Bir yılın yarısı olan altı ayı geçmeden Türkçe'de «aylarca» sözcüğü kullanılmaz. Abartmaya dayalı bir iddianame olamaz.

Savunmamın bu bölümünü bitiriyorum. İddianame'deki diğer maddî yanılgılara, gerçek dışı ifadelere sorgulamamda değindim. Dosyada mevcuttur, birlikte ele alınmasını diliyorum.

Bütün bunlarla, bu İddianame'de çürütülmemiş, bir tek isimlerimiz kalıyor.

İsimlerimizi çürütemeyiz.

Değerli Yargıç, isimlerimizin alt alta yazılmasından başka hakkımızda bir iddianame kalmadı, yoktur.

İsimlerimizi alt alta yazarak bizi mahkûm edemezsiniz; mahkûm etmeyeceğinizi umuyorum.

Savunmamın ikinci bölümüne geçiyorum.

Hakkımızda İddia yok mu?

Devlet Başkanlığı Dairesi'nin iki numaralı kapısına bıraktığımız belgemizin, tarihe ve üniversite ders kitaplarına geçeceğine kesinlikle inandığımı belirttim. Yalnız tek başına geçmeyecek; belgemiz, Devlet Başkanı Kenan Evren'in belgemizi toptan reddeden ve bizleri vatan hainliğiyle suçlayan 28 Mayıs 1984 tarihli Manisa konuşmasıyla birlikte tarihe ve üniversitelerin kamu hukuk ders kitaplarına geçecektir. Tarihte ve üniversitelerde bu iki belge birbirleriyle karşılaştırılacaktır. Bundan kuşku duymuyorum, kuşku duyulmamasını diliyorum.

Devlet Başkanı Evren, tartışmayı seviyor. Bir itirazım yok. Ancak burada Devlet Başkanı ile bir tartışmaya girmeyi düşünmüyorum. Sadece bu Mahkeme'de aklanabilmek için Devlet Başkanı Evren'in bizi suçlamalarının bazılarına, çok kısa olarak, değinmek istiyorum. Asıl iddianamenin bu suçlama olduğuna inanıyorum.

Böyle Aydınları Ne Yapayım?

Manisa konuşmasında Devlet Başkanı Kenan Evren, sık sık «böyle aydınları ne yapayım?» diyor. Bu soruyu aynı paragrafta üç kez tekrarlıyor; ben, birisini aktarma gereğini duyuyorum. Devlet Başkanı Evren şöyle söylüyor: «Biz çok aydınlar görmüşüzdür, vatan hainliği yapmışlardır. Bazı şairlerimiz vardı, yurt dışına kaçtılar. Ve başka bir memlekete sığınıp, orada öldüler. O aydın değil miydi, ne yapayım böyle aydını?» Böyle söylüyor ve Devlet Başkanı'mn söylediklerini çok şaşırtıcı bulduğumu belirtmek durumundayım.

Çok basit bir nedenle şaşırıyorum: Demokrasilerde yurttaşların kendilerini devlet başkanlarına beğendirmek sorumluluğunu ve zorunluluğu yoktur. Hiç ama hiç yoktur. Diktatöryalarda yurttaşlar ve bu arada yurttaş aydın-

lar, kendilerini, diktatörlere beğendirmek zorunluluğu ile karşı karşıya bırakılıyorlar. Demokrasiler bunun tersidir

Tam tersidir: Demokrasilerde, devlet başkanlarının beğenmedikleri yurttaşlara ve bu arada aydınlara uygulayabilecekleri hiç bir yaptırım yoktur. Demokrasilerde devlet başkanları, beğenmedikleri yurttaşları, yurttaşlıktan atamazlar. Demokrasilerde devlet başkanları beğenmedikleri yurttaşlara ve bu arada aydınlara katlanmak zorundadırlar.

Tam tersidir: Demokrasilerde devlet başkanları, kendilerini, yurttaşlara ve bu arada gelişmiş yurttaş türünü oluşturan aydınlara beğendirmek zorundadırlar. Demokrasilerde kendilerini yurttaşlarına beğendiremeyen devlet başkanları değiştirilir.

Demokrasilerde devlet başkanlarının yurttaşlara, kendilerini, eylemleriyle beğendirmesi bir yana, çok zaman görüntüleriyle de beğendirmeye çalıştıkları gözleniyor. Örnek olsun, Reagan, daima sağlıklı, atletik görünmeye özen gösteriyor ve bu amaçla hastalığını bile yurttaşlarından saklıyor. Kararlı lider imajı verebilmek için hiç bir fırsatı kaçırmıyor. Uçak kaçıran Şii gerillalar ile pazarlık yapıyor, ama «pazarlık yapmadım» diyebiliyor. Demokrasilerde bir çok devlet başkanı görüntüye çok önem veriyor. Her şeyi bilen lider olabilmek için her konuda düşüncesini açıklıyor, sevecen ve saygılı imajı verebilmek için küçüklerin yanaklarından, büyüklerin ellerinden öpüyor; sadık olduğunu kanıtlayacak haberler çıkarıyor, halkın sevdiği kimseleri hatırlatan giysileri ya da resimleri seçiyor. Bütün bunlar, demokrasilerde devlet başkanlarının kendilerini yurttaşlarına ve bu arada gelişmiş ve sorumlu yurttaşlar olan aydınlara beğendirme zorunluluğundan ileri geliyor.

Bütün bunlar, bu verdiğim örnekler, son derece geneldir ve Türkiye somutunun uzağına düşüyor. Türkiye somutuna gelince, burada, bir ölçüde kişisel konuşmak gereğini duyuyorum. Devlet Başkanı Kenan Evren «böyle aydınları ne yapayım?» derken, ben kendimi, Devlet Başkanı Evren'e beğendirmek gereğini görmüyorum. Rektör

adayı bir profesör müyüm ki, kendimi Devlet Başkanı Kenan Evren'e beğendirmek gereğini duyayım?

Buna ek olarak ve aydın bir yurttaş kimliğiyle, Devlet Başkanı Kenan Evren'in devlet başkanlığını beğenmediğimi söylemek benim hakkımdır. Bu hakkımı her zaman kullanmak da benim hakkımdır. Burada ikinci kez kullanıyorum. Birinci kez 1982 yılında kullandım. 1982 yılında ben, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Evren'in devlet başkanlığı için «hayır» oyu kullandım. Gerçi o zaman tartışıldı; MGK tarafından kabul edilen anayasa ile Orgeneral Kenan Evren'in devlet başkanlığı için birlikte oy verilmesinin sakıncalı olduğu ileri sürüldü. Bu sakıncalar benim için geçerli değildi: Ayrı pusularla da görüşüm sorulsaydı, hem MGK tarafından kabul edilen anayasaya ve hem de Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Evren'in devlet başkanlığına «hayır» derdim.

Görüşümü değiştirmiş değilim.

Ekleyeceklerim ve somutu bir ölçüde daha geliştirmek için söyleyeceklerim var: Her yurttaş için olmasa bile kimi aydın yurttaşlar için, bugünkü artırılmış yetki düzeyinde bile, Devlet Başkanı'nın yapabileceği hiç bir iş olamaz. Örnek olması için söylüyorum, Aziz Nesin'e Devlet başkanı ne yapabilir? Aziz Nesin, genel müdürlük istemiyor, rektörlük de istemiyor, büyükelçilik de istemiyor; istese, kararnameler Devlet Başkanı tarafından da imzalanacağı için, Devlet Başkanı bunları yapıp yapmamayı düşünebilir. Ancak bunları istemediği için yapılacak bir iş görünmüyor. Aziz Bey, gerçi, kendisine verilmeyen pasaportunu istiyor ama bunun da Devlet Başkanı'nın ilgi ve yetki alanının dışına çıktığını sanıyorum.

Bazı Şairlerimiz Vardı, Yurt Dışına Kaçtılar

Devlet Başkanı Kenan Evren, bizleri suçlayan ve belgemizin her bölümünü ayrı ayrı reddeden konuşmasında ve bir yerde şöyle söylüyor: «Bazı şairlerimiz vardı, yurt dışına kıçtılar. Ve bir başka memlekete sığınıp orada öldüler. O aydın değil miydi, ne yapayım böyle aydını?»

Doğrusu, Devlet Başkanı'nın konuşmasının bu bölümü beni büyük bir tereddüte düşürdü.

Devlet Başkanı'nın kimden söz ettiğini çıkaramadım. Söylevinin bu bölümünün çoğul başlayıp tekil bitmesi de güçlüğümü artırdı. Birden çok kişi kastedebiliyor, diye düşündüm.

Düşündüklerimi özetliyorum: Yurt dışına kaçan şair denilince, benim aklıma, Mehmet Akif geliyor. Atatürkçü bir Devlet Başkanı'nın da Mehmet Akif'i kastedmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü tüm Atatürkçüler için, şair ve yurt dışına kaçmak kavramları Mehmet Akif'de birleşiyor.

Çünkü Mehmet Akif, hakkında bir soruşturma olduğu için değil, hapis tehditi karşısında bırakıldığı için değil, ülkesinden kovulduğu için değil, sadece ve sadece Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı devrimleri reddettiği için ve kendi isteğiyle yurt dışına kaçtı. Yurt dışında, kemalizme ateş püskürdü. Ancak ve ancak, kemalizmin hızının kesilmeye başladığını sezdiği bir zamanda Türkiye'ye döndü.

Bu Mehmet Akif'in yazdığı bir şiirin, cumhuriyet karşıtı bir şairin bir şiirinin, İstiklâl Marşı olarak seçilmesi tarihin ve talihin bir cilvesi olmalı. Şapka giymemek için, istiklâlini kazanmış ülkesini bırakarak, zamanın en güçlü ve genç Türk Cumhuriyeti'nin karşıtı, emperyalist ülkenin, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun bir sömürgesi Mısır'da yaşayan Mehmet Akif'in şiirini İstiklâl Marşı olarak söylüyoruz. Ne yapalım?

Bir ülkenin yurttaşları ve yurttaş aydınları, devlet başkanlığı makamında her kim olursa olsun, konuşmalarını ciddiye alırlar ve almak durumundadırlar. Bu ciddiyet çerçevesi içinde, Devlet Başkanı'nın bizleri suçlayan konuşmasında kastettiği şairin Mehmet Akif olduğundan yine de emin olamadım. Çünkü yurt dışında ölmedi. Bu nedenle düşünmeyi sürdürdüm.

Prens Sabahattin'i buldum. Kitaplarımda Sabahattin'in «prens» ünvanının sahte olduğunu yazdım. Sabahattin, bağımsızlık savaşına katılmadı; İngilizlerle anlaşmayı

savundu. Sabahattin, cumhuriyete karşı çıktı; Türkiye'yi terk etti. Ölünceye kadar Türkiye'ye gelmedi.

İşte bu Sabahattin, Türkiye'de «büyük düşünür» sayılıyor. Kitaplarda böyle okutuluyor. İşte bu Sabahattin'i bir eksikli seçim sonucunda hükümete gelen parti yöneticileri, siyasî ataları saydıklarını açıklıyorlar. Bütün ömrü boyunca İngiliz çıkarlarından başka hiçbir şeyi düşünmemiş olan, Kurtuluş Savaşı'na, bağımsızlığa, Kemalizm'e ve cumhuriyetçiliğe karşı olduğu için, hakkında hiç bir kovuşturma yokken, bir suçlama söz konusu değilken, kendi isteğiyle yurt dışına çıkan, bir daha Türkiye'ye dönmeyen, yurt dışında ölen Sabahattin'in hem büyük düşünür sayılmasından, hem de bir interregnum'da hükümete gelseler de bir süre Türkiye'de hükümet etme talihine ermiş olanlar tarafından, siyasî ata sayılmasından büyük üzüntü duyuyorum.

Devam ediyorum.

Devlet Başkanı Kenan Evren'in, bizi, vatan hainliğiyle suçladığı söylevinde kastedilen kişiye, Sabahattin'in çok yaklaşmasına karşın yine de tam emin olamadığımı belirtmek zorundayım. Çünkü Sabahattin, Devlet Başkanı'nın tanımlamasındaki «başka bir memlekete sığınıp orada öldüler» nitelemesine uymakla birlikte şairliği kıt kalıyor.

Bir sonuç elde edememekle birlikte Devlet Başkanı'nın konuşmalarını ciddiyetle incelemekte büyük yararlar olduğunu tekrarlamam gerekiyor. Çünkü bu kadar düşünme bile bir aydının, salt yurt dışına çıktığı için suçlanmasının kolay olmadığını göstermeye yetiyor.

Düşünmeyi sürdürdüm, sürdürüyorum. Arkadaşlarımla tartıştım, tartışıyorum. Kimi arkadaşlarım, bu sözleriyle, Devlet Başkanı'nın Nazım Hikmet'i kastettiğini ileri sürdüler, sürüyorlar. Buna hiç ihtimal vermiyorum, imkân tanımıyorum. Hakkında hiç bir kovuşturma yokken, şapka giymemek için ülkesini terk etmiş bir şair, İstiklâl Marşı şairi olmayı sürdürürse, hakkında hiç bir suçlama yokken, bağımsızlık savaşı ve cumhuriyetçiliğe düşman bir saray artığı «büyük düşünür» kabul edilir ve hükümet

partisinin siyasî atası olursa, on iki yıllık kesiksiz bir hapisten sonra ve yeni bir tehdit ile karşı karşıya kaldığı zaman ülkesinden ayrılmak zorunda kalan, hep ülkesini düşünerek yaşayan Nazım Hikmet nasıl suçlanır? Bunu imkânsız gördüğüm için Devlet Başkanı'nın Nazım Hikmet'i kastettiğine ihtimal vermiyorum.

Mehmet Akif ve Sabahattin örneklerinden ve bu karşılaştırmadan çıkardığım bilimsel bir sonucu ifade etmek istiyorum: Nazım Hikmet, Türkiye'den kaçmadı (*); Türkiye hapishanelerini terketti.

Sürdürüyorum.

Dünyanın her tarafında zaman zaman, aklıyla ve inatla mücadele eden insan türünü oluşturan aydınların, bir zaman için ve bazan ölünceye kadar, pek çok sevdikleri ülkelerini terketmeleri kaçınılmaz olabiliyor. Bu gerçek, dünya aydın tarihinin ve hareketinin bir parçası durumundadır.

Türkiye'nin ilk büyük Türkçüsü, 1848 İhtilâli'nde yenik düşerek ülkesini terkedip Türkiye'ye gelen ve M. Celâlettin Paşa olarak bilinen Yüzbaşı Konstantin Borjenski'dir. Nazım Hikmet'in büyük dedesi oluyor. Daha eski tarihlerde Humbaracı Ahmet Paşa'yı unutmamak gerekiyor. Balkan ülkelerinin şimdiki yöneticileri, Türkiye'ye geldiklerinde ülkelerinden kaçıp da Türkiye'de ölen millî kahramanlarından birisinin evini ziyaret etmeden geçemiyorlar.

Sürdürüyorum: Devlet Başkanı'nın tarihe ve üniversitelerde okutulacak ders kitaplarına geçeceğine kesinlikle inandığım söylevinin «bazı şairlerimiz vardı, yurt dışına kaçtılar» ile başlayan bölümüne açıklık getirmeye çalışıyorum. Kemal Bey, Ziya Paşa, çağdaş Türkiye'nin ilk büyük şairleridirler. Kemal Bey üstelik «vatan şairi» olarak da biliniyor. Özgürlük mücadelesinin bir zaman kesitinde her ikisi de «yurt dışına kaçtılar». Ne yapalım?

(*) 1938 yılında hapise konduğundan sonra Türkiye'de Nazım Hikmet ile ilgili ilk kapsamlı yazıyı, Moskova'da mezarını ziyaret ettikten sonra İlhami Soysal'ın izlenimlerini, bu bölüme dördüncü ek olarak sunuyorum.

Bir süre yurt dışına kaçtıkları için bu iki vatan evlâdını kötüleyecek miyiz? Yoksa bu iki öncü aydın, yurt dışında ölmedi diye, üzülecek miyiz?

Yurt dışında ölen vatan evlâdı aydınlar isteniyorsa, Nazım Hikmet'ten önce, ve benim çok saygı duyduğum üç ismi sıralayabilirim. Talât Paşa, yurt dışına kaçmak zorunluluğunu duydu; yurt dışında öldürüldü, öldü. Enver Paşa, yurt dışına kaçmak gereğini duydu; yurt dışında öldürüldü, öldü. Cemal Paşa, yurt dışına çıktı; öldürüldü, öldü (*). Hepsi çok iyi dileklerle ve kesinlikle dönme umuduyla yurt dışına çıktılar. Öldüler.

Bunlardan yalnızca Talât Paşa'nın mezarını getirebildik. Yurt dışında ölen yurtsever aydınlarımızın mezarlarını getirmeliyiz.

Ben kendi adıma şimdilik yalnızca bir sonuç getirebiliyorum: Aydınlar yurt dışına çıktıkları ya da çıkmadıkları için suçlanamazlar. Aydın için temelli olan, aklıyla ve inatla, halkı ve yurdu için mücadele etmek ve bu mücadeleyi sürdürmektir.

Nerede ve ne zaman ölmek? Aydın, aklıyla ve inatla mücadeleyi sürdüren insan türü, nerede ve ne zaman öleceğini, her zaman kendisi seçemiyor.

Ya Amerikan Mandası Ya İngiliz Mandası

Devlet Başkanı Evren, belgemizi verdiğimiz tarihten on üç gün sonra, bizleri vatan hainliğiyle suçlayan konuşmasında şunları da söylüyor: «Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı başlattığında İstanbul'da bazı aydınlar bu savaş deliliktir, ya Amerikan mandası ya İngiliz mandası, diye tutturan aydınlar vardı. Ben böyle aydınları ne yapayım..» Devlet Başkanı'nın söylevinin bu bölümünün bizimle bağlantısını kuramadım.

Mandacılık tartışması ve suçlaması, Türkiye'de çok çarpıtılmış ve çok abartılmıştır. Aydın Üzerine Tezler'in

(*) Cemal Paşa'nın torunu arkadaşım Hasan Cemal, Cemal Paşa'nın mezarının Üçüncü Ordu Komutanlığı tarafından getirilerek Erzurum'a konduğunu bana söyledi. Sevindim.
Mezarı getirilecek daha çok aydınımız var.

üçüncü kitabında bu çarpıtma ve abartmaları düzeltmeye çalıştım.

Değerli Yargıç!

Aydını, diplomasına ya da mesleğine göre tanımlamıyoruz. Aydın olmanın diploma ile hiç bir ilgisi yok; aydın olmak için insanın aklını sürekli olarak çalıştırması gerekiyor, bunun için de inatla mücadele etmesi zorunlu oluyor.

Asker-sivil aydın ayrımını hep yersiz buldum. Türkiye'nin subay ocağı, kuruluşundan itibaren çok değerli ve unutulmaz aydınlar yetiştirmiştir. Bugün sanıklarınız arasında bulunan Aziz Nesin, Hüsnü Göksel, Erbil Tuşalp ve Emin Değer'in de subay ocağından geldiklerini kaydetmekten kıvanç duyuyorum. Türkiye'de önce Askerî Tıbbıye, daha sonra Mekteb-i Mülkiye ile Mekteb-i Harbiye, Türkiye'nin aydın atölyeleri oldular.

Bu ordu ile birlikte savaştığımı söyledim. Ordu'muz her insan topluluğu gibidir; içinde her türlüsü var. Ben, savaşta işe yaramaz olduğunu düşündüklerimin yanında pek çok güzel subay gördüm.

Bir Kurum olarak ordu'ya ve taşıdığınız üniformaya saygım tamdır. İngilizlerin bir sözü var; pek çok seviyorum: «It's right or wrong, it's our country» diyorlar. «Doğru ya da yanlış benim ülkem» demek oluyor. Ben de «it's right or wrong, it's our army» demek istiyorum. Eksiklikler ve yanlışlıklar varsa, mutlaka düzeltme yolları da vardı. Olmalıdır.

Bütün bu açıklamalarımdan sonra, Değerli Yargıç, beni yanlış anlamayacağınızı umuyorum ve tekrar mandacılık konusuna geliyorum. Ne yazık ki, Kurtuluş Savaşı'nın başındaki mandacıların çoğu paşalardı. Tek bir örnek ile yetineceğim: İsmet Paşa'nın «mandacı» olduğu konusunda hiç bir bilimsel kuşku yoktur. Kâzım Paşa'ya, Kâzım Karabekir, yazmış olduğu mektuplar yayınlanmıştır.

Şimdi ne olacak? Devlet Başkanı Kenan Evren'in bizi suçlamak için ortaya attığı mandacılık kategorisine biz girmiyoruz, ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cum-

hurbaşkanı İsmet Paşa kesinlikle giriyor. Şimdi ne yapacağız?

Değerli Yargıç, Devlet Başkanı'nın böyle önemli ve tarihsel konulara değinmeden önce, kesinlikle, bir uzmanlar kurulu ile görüşmesi gerektiğine inanıyorum.

Aydın Üzerine Tezler dizisinin üçüncü kitabında bu konuya açıklık getirdim. Tutanaklara göre, Sıvas Kongresi oybirliğiyle, manda tezini kabul etmiştir. Türkiye'yi Amerikan mandasına sokmak için davet edilen Amerikalı General Harbord, Amerika'ya, Sıvas Kongresi'nin mandayı kabul ettiğini tellemiştir. Kâzım Paşa, Kemal Paşa'nın da Amerika'dan yana bir tutum aldığını yazıyor. Değerli Araştırmacı Dostum Doğan Avcıoğlu ise Kemal Paşa'nın, General Harbord'a verdiği izlenimin bir taktik olduğunu ileri sürüyor.

Kurtuluş Savaşı'nın başına ilişkin mandacı suçlamalarının önemli olmadığına ve Türkiye'ye bir açıklık getirmeyeceğine inanıyorum. Fıkra yazarları arasındaki polemiğin Devlet Başkanlığı'nı da etkilemiş olmasına ve bizim belgemizi toptan reddetmek için kullanılmasına şaşıyorum ve üzülüyorum.

Günümüze geliyorum. 17 Temmuz 1985 tarihinde gazetelerde yayınlanan bir haberden aktarma yapmak durumundayım. Haber, A.A., Anadolu Ajansı, kaynaklıdır; resmî haberdir, anlamına geliyor.

Aktarıyorum: «Türkiye'de yatırım yapacak ABD'li iş adamlarına güvence verilmesini öngören anlaşma ABD hükümeti yetkilileriyle Washington'da imzalandı». Devam ediyor: «Edinilen bilgiye göre DPT Yabancı Sermaye Dairesi Başkanı Namık Kemal Kılıç tarafından imzalanan anlaşma, Türkiye'de yatırım yapacak ABD sermayesinin 'kamu yararına gerekçesi' dışında kamulaştırılmamasını öngörüyor. Kamu yararının zorunlu kıldığı durumlarda ise kamulaştırma ancak yatırımın gerçek değeri ödendikten sonra yapılabilecek» (Cumhuriyet, 17 Temmuz 1985). Bu haberden bir paragraf daha alıyorum: «Türkiye'de bir 'karışıklık' olması halinde ABD'li iş adamlarının can güvenliği Türk iş adamlarınki gibi öncelikle sağlanacak».

Pek çok yazık! Alınan tüm önlemlerden sonra bile Amerikalılar hâlâ Türkiye'de bir «karışıklık» ihtimali görüyorlar.

Fakat benim bu anlaşmanın üzerinde durmak isteğim yanı, burası değil. Yine mandacılık konusuna dönüyorum. Şunları söylüyorum: 1 — Kurtuluş Savaşı'nın başında mandacılığı savunduğu için suçlanan aydınlar, Kurtuluş Savaşı'na katılmada tereddüt etmediler. Halide, İstanbul Üniversitesi Batı Edebiyatı Profesörü Halide Edip Hanım, kürsüsüne bir tekme attı, boynuna idam fermanını astı, Anadolu'nun yolunu tuttu, zamanın en ünlü yazarı, Handan'ın yazarı Halide Edip olmaktan çıktı, «Halide Çavuş» oldu. Cephe cephe koştu. Saygı duyuyorum. İsmet Paşa, zigzaglarını çizdiği, Anadolu'ya bir gitti, bir döndü ve sonunda cephe komutanı oldu. Saygı duyuyorum. 2 — Kurtuluş Savaşı'nın başında mandacılıkla suçlananların hiç birisinin aktardığım anlaşmayı imzalamayı akıllarından bile geçirmediklerini biliyorum. ABD ile imzalanan bu sermaye anlaşması, yasama organlarının iradesini ipotek altına alıyor. 3 — Türkiye'nin bugünkü hükümeti yaşandıktan sonra, tarihteki tüm mandacı suçlamalarının unutulması gerektiğini düşünüyorum. 4 — ABD ile imzalanan sermaye anlaşması, iki ülke arasında imzalanacak bir sözleşmeden çok, resmî dairelerin şurasına burasına asılan yangın talimatlarını hatırlatıyor. Yangın talimatları, yangında ilk kurtarılacak eşyaları belirlerler. Gerçi bunlar, yangın çıktığı zaman yangının karışıklığı içinde uyulduğu pek görülmemiştir ama, ABD ile imzalanan yeni sermaye anlaşması, Türkiye'de karışıklık çıkması halinde, önceliği, yargıçlara, bilim adamlarına, yazarlara, sanatçılara vermiyor; Amerikalı iş adamlarına tanıyor.

Ülkem adına utandığımı söylemek zorundayım.

Vahdettin

Savunmamın bu bölümünü de bitiriyorum. Tekrarlıyorum; bizim belgemiz de, Devlet Başkanı Kenan Evren'in bizi vatan hainliği ile suçlayan Manisa konuşması da,

yan yana, tarihe ve üniversitelerin ders kitabına geçecektir, buna inanıyorum. Titizliğimin bir bölümü buradan kaynaklanıyor ve son aktarmayı yapıyorum: «Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez. Son Padişah Vahdettin de aydındı. Cahil miydi? Ama memleketi düşmanlara teslim etti. Ne yapayım böyle aydını». Bu paragraftaki düşüncelerin bir bölümüyle ilk kez karşı karşıya geliyorum.

Çok kısa olmak üzere, durmam gerekiyor.

1 — Kemal Paşa, Samsun'a, Vahdettin'i ikna ettiği için ve Vahdettin'in imzasıyla bir görev aldığı için çıktı.

2 — Kemal Paşa, Vahdettin'in yaveriydi ve bu ünvanı çok seviyordu. Anadolu'ya çıktıktan sonra da uzunca bir süre imzasının başına «Fahri Yaver-i Hazret-i Şeniyari» nitelemesini eklemeyi unutmadı.

3 — Erzurum Kongresi'ne, Ordu'dan ayrılmış olmasına karşın üniforma ve Vahdettin'in yaverlik kordonu ile katıldı; uyarılar üzerine çıkardı.

4 — 6 Temmuz 1919 tarihinde Devlet Başkanlığı Genel Sekreterliği'nden bir telgrafla memuriyetten atıldı. Bunun üzerine askerlikten ayrıldı. Ayrılışını bir telgraf ile Vahdettin'e bildirdi. Telgrafında Vahdettin'e bağlılığını belirtti. Kemal Paşa'nın Vahdettin'e çektiği telgrafın son bölümünü aktarıyorum: «Bahusus pek büyük ravabıt-ı sıdk-ı ubudiyetle merbut bulunduğum kalb ve âmâl-i müşfika-i hümayunlarının düçar-ı melâl olmasına hiç bir veçhile razı olmayacağım cihetle, yalnız memuriyeti acizaneme değil, tekmil mübahatını vatan ve milletin ve makam-ı mukaddese-i hümayunlarının nur-u feyz-i necatından alan çok sevdiğim mübarek hayat-ı askeriyemden de veda suretiyle arz-ı fedakârî eylerim. Kulları Mustafa Kemal» (Ahmed Bedevi Kuran, Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri, İstanbul, 1959, s. 719). Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar Vahdettin'den hep büyük bir saygıyla söz etti.

Değerli Yargıç, benim de Vahdettin'e bir saygım var. İzin verirseniz, savunmamın bu bölümünü, bu saygı ile bitirmek istiyorum.

Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey

Kitaplarımı okuyanlar Boğazlayan Kaymakamı Kemal Bey'e özel bir sevgi beslediğimi biliyorlar; vasiyetnamesini sık sık yayınlıyorum. Hem okurken ve hem yayınlarken Kemal Bey için büyük üzüntüler duyuyorum. Resmini bulamamıştım, Mülkiyeliler Vakfı'nda duvara asılı portresini gördüm. Güzel bir adam; Aydın Üzerine Tezler'in yazmakta olduğum dördüncü kitabına resmini koyacağım.

İşbirlikçi ve alçak başbakan Ferit Paşa, İngilizler öç almak istediği için, Boğazlayan Kaymakamı Kemal'i idama götürdü. Vahdettin'e saygım bu idamdaki tutumdan kaynaklanıyor.

Boğazlayan Kaymakamı Kemal, Ermeni tehciri suçun-

dan ve yalnızca kinci emperyalist Büyük Britanya İmparatorluğu'nu tatmin etmek için, işbirlikçi ve alçak başbakan Ferit'in manevralarıyla idama mahkûm edildikten sonra, dosya şeyhülislâmın önüne gitti. Şeyhülislâm, Kemal'in idamı için fetvasını vermekte hiç tereddüt etmedi. Vahdettin'in imzalaması gerek; Vahdettin'in ne yaptığını biliyor musunuz, fermanı imzalamadı. İdam yolunu açmanın tehlikeli olduğunu ileri sürdü. Ancak işbirlikçi ve alçak sadrazam Ferit Paşa, İngilizlere idam sözü vermişti, ısrar etti. Şeyhülislâm bir fetva daha yazdı. Vahdettin, imzaladı. Kemal Bey asıldı.

Biliyorsunuz, Değerli Yargıç, belgemizde yazılıdır; bizler öiümü bir çözüm saymıyoruz. Bunun için bu konuya eğiliyoruz. İdama, mümkün olan ölçüde karşı, sultanları ve devlet başkanlarını çıkarıyoruz. Tanıtıyoruz.

Sultan Abdülhamit'in, adı «Kızıl Sultan» yapılmış İkinci Hamit'in, 33 yıllık yönetiminde kaç idam kararı imzalamış olduğunu araştırdım. Bir kaynağa göre 6 idam; bulabildiğim en yüksek sayı 11 oldu. Bunun yalnızca üçü siyasal nedenlere bağlıdır. Ancak ben idamı siyasal nedenlere göre ayırmıyorum. Can candır, idam idamdır. Bu nedenle müstebit Hamit zamanında, ortalama üç yıla bir idam olduğunu saptayınca önce şaşırıyor ve sonra da yayınlıyorum.

Bu bölümü bitiriyorum: Bilimsel soğukkanlılıkla bakınca, Hamit'te ve kardeşi Vahdettin'de saygıya değer yanlar bulabiliyorum.

Bizim Bakışımız Bize Bakış

Hamit'i ya da Vahdettin'i savunmuyorum.

Türkler'in, bizlerin, devlet başkanı oldular.

Anadolu Türkleri'nin tarihinde bir interregnum'u, bir fetret devrini yaşadılar.

Çağdaşı yurttaşlarının çok büyük bölümü, bir küçük azınlık dışında, tüm Türkiye için Sultan Hamit, bir büyük padişah, «efendimiz» ve «Ulu Han» idi. Nisan 1909 tarihinde, Ayastefanos'u karargâh seçen gönüllü Hareket Ordusu'nun desteğiyle toplanan Kurucu Meclis'in kara-

riyla tahtından uzaklaştırıldı. Bundan on bir yıl sonra da, Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanan bir başka Kurucu Meclis ile Türkler'in tarihinde yeni bir yönetim biçimi ve dönemi başladı.

Değerli Yargıç, 1908 ile 1923 arası 15 yıldır; yaşayanlara, kim bilir, ne kadar uzun gelmiştir.

1908 ile 1923 arası, Türkiye'de 15 yıldır ve yaşayanlara çok uzun. Bizim için ve bana göre, çok kısa.

Savunmamın sonuna geldim.

Belgemizin içeriğine girmedim.

Belgemiz, bakış açımızı veriyor.

Biz, Devlet Başkanı Evren'den, Bakanlar Kurulu Başkanı'ndan ve diğerlerinden ayrı bakıyoruz.

Türkiye'nin içine girmiş olduğu bunalımın devam ettiğini düşünüyoruz, düşünüyorum.

Bunalım boğucudur. Bunalımdan her çıkış, bir tazelenme, bir yeniden canlanma, bir yenilenme, bir sürgün verme, bir ışkın bolluğudur. Bunalım boğucudur; çıkış, canlandırıcı.

Türkiye'de yaşam şu anda da boğucudur.

Değerli Yargıç, bunalımın kendisi boğucudur. Boğmak, bazan öldürmektir.

Öldürmek çeşitlidir: Kurşunla öldürmek var, asarak öldürmek var. Bir de yavaş yavaş, ağır ve usta bir enjektörden akıtılan zehirle, günden güne, solarak, canlılığı kaybederek, kuruyarak ölmek var.

Ölüm, bunalımın göstergelerinden yalnızca birisidir. Günde on kişinin ölmesi bunalım değildir; bunalımın göstergesidir. Günde üç kişinin asılması da, yalnızca bunalımın varlığının işaretidir.

Günde on kişinin ölmemesi bunalımın sona erdiğini anlatmıyor. Bunalımın asıl ve çok daha yaygın ölüm etkisini, ölenler bile farketmiyor. Ne yazık, insanı ve toplumu bilmede katetmiş olduğumuz tüm mesafelere karşın, yavaş yavaş ölümleri toplayıp tam ölümlere bölmenin yöntemini henüz bulamadık. Bugün tüm ağırlığıyla süren bunalımla her gün kaç yurttaşımızı boğduğumuzu bilmiyoruz. Henüz, ne yazık!, nitel'i nicel'e, kalitatif ölüm-

leri kantitatif ölümlere çevirmenin aritmetiğini geliştiremedik. Bugün boğazımıza kadar girdiğimiz, hırsızlık, ahlâksızlık, bağnazlık denizinde, günde yavaş yavaş kaç kişinin boğulduğunu hesaplayamıyoruz.

Asıl ölüm, insanın, insanı insan yapan reçetelerden uzaklaştırılması, umudunu yitirmesi, inançlarını kaybetmesidir.

Asıl ölüm, insan onurunun kırılması, ulus onurunun zedelenmesidir.

Türkiye'de bunalım sürüyor ve Suudi Arabistan, Türkiye'yi bölüyor. Türkiye'de bir ilde doğan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarına vize vermiyor. Bunalım, Suudi Arabistan'ın Türkiye'yi bölücü girişimleri değildir. Türkiye'deki Bakanlar Kurulu Başkanı'nı ve yürütme gücünü kullanan arkadaşlarını saymıyorum, onlardan beklemiyorum. ama asıl bunalım, Türk toplumunun böyle bir olay karşısında içine itildiği tepkisizliktir.

Batı Almanya Şansölyesi, ülkesine gelen Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı için, neden çağrıldığını soranlara, «ben çağırmadım, ne yapayım, kendisi geldi» diyebiliyor. Asıl bunalım, bu tür gelişmeler karşısında, halkımızın içine itildiği tepkisizlik düzeyi oluyor.

12 Eylül öncesinde halkımız tepki duyabilen bir halktı; insanlarımızı tepkilerini dillendirebilen yurttaşlar haline getirmek için büyük zahmetlere katlandık. Ben tepki duyan ve tepkilerini dillendirebilen bir yurttaşlar topluluğundan yanayım. Bu düşüncemden dolayı, 12 Eylül öncesine özlem duymakla suçlanacak olursam, beni hiç ilgilendirmez. Benim sorunum değil. 12 Eylül öncesinde halkımızda, üniversitelerimizde, sokaklarımızda, politikamızda var olan bazı nitelikleri beğeniyorsam, beğendiklerim var, bunları açıkça savunurum. Halkımın bazı niteliklerini savunmak, hiç bir zaman bir zaman kesitine sığdırılamaz; hiç bir zaman suç sayılamaz.

Türkiye, Sultan Hamit ve Padişah Vahdettin dönemleri de dahil, hiç bir zaman, bu kadar hazırlıksız, bu kadar hukuk ilkelerinden uzak, Darwin düşüncesini redde-

den, yabancıların ve IMF'nin övgüsüne çok sevinen bir ekibin eline geçmemiştir. Bu ekip, CHPnin, AP'nin, MSP'nin, TİP'nin kullanmadıklarıdır, reddettikleridir. 12 Eylül Rejimi, MGK, kullandığı vetolar ile bu ekibi seçmiş oluyor. MGK, Türkiye'nin yönetimi için, daha önce işe yaramadıkları için refüze edilmiş bir ekibi seçmekle de bunalımın devamına karar vermiş oluyor.

Bizim belgemiz, Türkiye'de bunalımın devam ettiği saptamasıyla başlıyor. Bu nedenle içinde yaşadığımız döneme verilen «geçiş» nitelemesine katılmıyorum. Henüz bir yere geçmiyoruz. Bir interregnum'u, bir fetret dönemini, iki dönem arasında bir bunalımlı aşamayı yaşıyoruz.

Bunalımdan çıkacağız.

Bunalımdan çıkışın ip uçlarını taşıyoruz.

Bizim, bunalımdan çıkışın işaretlerine ihtiyacımız var. İhtiyacımız olan işaretlerden ikisine değinebilirim.

Bunlardan birisi, 1983 Kasım ayında gerçekleştirilen eksikli oylamanın sonuçlarının tasfiye edilme sürecinin başlamasıdır. İkincisi, 1982 yılında, karşıt görüşlerin açıklanmasını ceza tehdidiyle yasaklayarak yapılan oylamayla yürürlüğe konan 1982 Anayasası'nın değiştirilme sürecinin başlatılmasıdır.

Bu ikinci sürecin başladığını görüyorum. Sevinerek karşılıyorum.

Devlet Başkanı Evren, belgemizi, Cumhurbaşkanlığı Dairesi'ne bırakmamızdan iki hafta sonra, Manisa'da toplanmış bir halk kütlesinin önünde bizi vatan hainliğiyle suçladı. Belgemizi paragraf paragraf cevaplandırdı. Bu arada, «kefil olduğum anayasanın orasından burasından delik açtırtmam» dedi. Bunu kaydediyorum.

Şimdi 8 Ağustos 1985 tarihli Milliyet Gazetesi'ne geçiyorum. Milliyet'in üstünde, en tepede şu okunuyor: «Cumhurbaşkanı: 'Anayasa değişebilir.. Ama ruhunu zedeleyecek değişikliklere karşıyım'». Çok ilginç buluyorum. On dört ay önce, Anayasa'da «delik açtırtmam» diyen Devlet Başkanı, on dört ay sonra görüş değiştiriyor.

Bu kadar değil, devam ediyorum. İki konuşma arasında başka aykırılıklar da görüyorum. Bizi vatan hainliğiyle suçlayan konuşma miting meydanında yapıldı. Bu son konuşma ise bir köşkte, yalnızca gazete sahipleri ve yöneticileri önünde yapılıyor. Bunu anlıyorum, gazete sahipleri ve yöneticileri, 12 Eylül Rejimi'nin ve bu arada Devlet Başkanı Evren'in en yakın desteği oldular ve bu desteği, büyük bir bağlılıkla, sürdürüyorlar. Devlet Başkanı Evren, bu kez, en yakın destekleyenleriyle konuşmayı tercih ediyor.

İki konuşma arasındaki biçim aykırılığım bir kamu oyu çeşitlemesi sayıyorum. Devlet Başkanı Evren'in, artık basının, miting alanında konuşma yerine, sınırlı insanlara yapılan açıklamalara, daha büyük yer ve önem vereceğini saptamış olduğu sonucuna varıyorum. Nitekim sözünü ettiğim Milliyet Gazetesi, çok büyük hurufat ile, kendi başlığının da üstünde «Evren, Anayasa'nın Bekçisi» haberini veriyor.

Biçimden öte, iki konuşma arasında bir de içerik aykırılığı var; önemli buluyorum. Aktarıyorum: «Anayasa değiştirilebilir. Ancak, bazı maddeleri kaldırmak, 12 Eylül'ü kaldırmaktır. Böyle bir şey olursa, halka giderim. Bunu halk kabul ederse, yanlış düşünüyormuşum derim ve çekilirim». Açıkça görülüyor; Devlet Başkanı Evren, bir yandan 12 Eylül'ün kaldırılmasından ve diğer yandan da Cumhurbaşkanlığı Makamı'ndan çekilmesi ihtimalinden söz ediyor. Bu söz üzerine, Milliyet Başyazarı Mehmet Barlas, «1958'de tüm Fransa'nın çağırıp, iktidara getirdiği De Gaulle'ün, 1969'da önemsiz bir referandumu bahane edip görevinden çekilmesini» hatırlıyor, hatırlatıyor ve üzülüyor. «Bunlar; gerçekleşmesi uzak ihtimaller olsa da, konuşulmaları bile ilgi çekicidir» diyor. İlgi çekici olmanın ötesinde önemli buluyorum.

Ben, Mehmet Barlas'tan ayrılıyorum; böyle bir ihtimalin varlığına üzülmüyorum. Çünkü Devlet Başkanı Evren'in Cumhurbaşkanlığı Makamı'ndan ayrılmasını, Türkiye'de bunalımı artırıcı bir gelişme olarak görmüyorum.

Değerli Yargıç, savunmamı bitirirken bakış açımızı ve açımı yazmak gereğini duydum. Şimdi son olarak, bize, nasıl bakıldığından söz etmek durumundayım.

Rejim, bize, suç işleyebilecek insanlar, suçlulukları kanıtlanabilecek yaratıklar olarak bakmıyor. Rejim bizi, kişilik kazanmış suç olarak görüyor. Hani radyoaktivite yüklü parçacıklar vardır; Rejim, bize, suç yüklü insancıklar olarak bakıyor. Bu Rejim'e göre, bizim suçluluğumuzun kanıtlanmasına gerek yoktur; çünkü, suç bizim yaptığımız işte değil, bizdedir.

Bu Rejim, bize, suç yüklenmiş yaratıklar olarak baktığı için, suçu yaptığımız işte aramak yerine bizde olduğu için, karşınızdayız.

Bu bakış açısını değiştirmek için buradayız.

Ülkemizde Persona Nón Grata ilân edildik; bu ilânı kaldırmak için burdayız.

Özenli davrandık. Belgemizi hazırlarken, sunarken, yasalara saygılı davrandık. Müphem ve nereye çekileceği saptanamayan, son dakika işi izlenimi veren 2969 sayılı yasa var; belgemizi hazırlarken, titiz davrandık ve bu yasanın uzağında kalmaya çalıştık.

Başarılı olduğumuz anlaşılıyor. Komutanlık kovuşturma emrini 2969 sayılı yasa ile verdi, Savcılık ifadelerin çoğunu buna göre aldı. İncelendi ve görüldü, 2969 sayılı yasanın kapsamına alınamayacağımız anlaşıldı. Karar verildi.

Fakat kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmedi. Çünkü biz, kesin suç yüklü sayılıyorduk, ülkemizde Persona Non Grata ilân edilmiştik.

Yurttaş onurumuzla hareket ediyorduk. Tarihin geçici dalgalarının esiri, acımasız kampanyaların korkağı olmuyorduk. Bizden önce gelen aydın kuşağının adına da saygıyla, sorumluluğumuzun gereğini yapıyorduk. Bu nedenle 2969 sayılı yasa kapsamına girmediğimizin anlaşılmasına karşın, kovuşturma durmadı. Biz duruyorduk, bize, yasa maddeleri bulunacaktı.

Kesin suçlanacağız. Çünkü, suç yaptığımız işte değil, bizdedir.

Bizler, boğucu bunalım içinde, umudunu yitirmiş, inançlarını kaybetmiş insanlar olarak yaşamaktansa, bunu insan onuruna yakışan bir yaşam saymıyorum, bu bunalımdan çıkış yollarını kâğıda dökmeyi tercih ettik. Bunu yetkili gördüğümüz Kapı'lara götürdük. Bu nedenle bildiri dağıtmakla suçlandık.

Şimdi buradayım.

Tekrarlıyorum: Aydınlar bir araya geldik. Bir ortak belge üzerinde anlaştık. İmzaladık. Bunu Devlet Başkanlığı Dairesi'ne sunduk. Yaptığımız bu iş için, bildiri dağıtarak sıkıyönetim komutanlıkları yasaklarını çiğnemekten yargılanıyoruz.

Türkiye'de bir Gökova var. Elektrik jeneratörü kurulacak; artıklardan deniz kirlenecek ve turizm olumsuz etkilenecek. Gökovalılar bir araya geliyorlar, günlerce tartışıyorlar, bir belge üzerinde birleşiyorlar, imza topluyorlar, bunu basına açıklıyorlar, bir kurul seçiyorlar, Ankara'ya geliyorlar, bunu da basına açıklıyorlar, yaptıkları işi günlece bir kampanya haline getiriyorlar. Gökovalılar, bizim yaptıklarımızdan çok daha fazlasını yapıyorlar. Haklarında hiç bir kovuşturma ve soruşturma yok. Olmasını istemiyorum; ancak basın görüşlerini ve belgelerini yayınlarken, basın günlerce bu konuyu yazarken, Gökovalılar hakkında dava açılmayarak bizim hakkımızda dava açılınca, yasaların eşit uygulanması ilkesi temelinden bir yana atılmış oluyor. Bu nedenle rahatsız oluyorum.

Biliyorum ve görüyorum: Suç, bizim eylemimizde değil, suç bizdedir. Ancak bilmeme ve görmeme karşın, yine de rahatsız oluyorum.

İstanbul'da Bulgaristan'dan gelmiş Türk göçmenleri, bu kez de, bir araya geliyorlar, toplanıyorlar. Bildiri üzerine bildiri hazırlıyorlar. İmzalıyorlar. Basına dağıtıyorlar. Basın yayınlıyor. Günlerce bir kampanya haline getiriliyor. Bulgaristan'dan gelmiş Türk göçmenler bizim yaptıklarımızdan çok daha fazlasını yapıyorlar. Bulgaristan'

dan gelmiş Türk göçmenler için, sıkıyönetim yasaklarını çiğnemekten dolayı bir dava açılmıyor.

Gökovalılar bildiri dağıtıyorlar, kovuşturma yok. Bulgaristan'dan gelmiş Türk göçmenler bildiri dağıtıyorlar, kovuşturma yok, özendirme var. Biz bildiri dağıtmıyoruz, hakkımızda Savcılık İddianamesi var.

Yasaların eşit uygulanma ilkesi nerede var?

Değerli Yargıç, Savcılık Makamı, bize suç yükleyebilmek için, iddianamesini, basın yasasının üçüncü maddesine dayandırdı. Tekrar aktarıyorum: «Basılmış eserlerin herkesin görebileceği veya girebileceği yerlerde gösterilmesi veya asılması veya dağıtılması veya dinletilmesi veya satılması veya satışa arzı neşir sayılır». Savunmamın ilk bölümünde, basın yasasının bu maddesini aldım; hem dil bilgisi ve hem de hukuk anlamda, buradaki fiillerin hiç birisini işlemediğimizi gösterdim.

Savunmamın sonunda şimdi en doğruyu söylüyorum: Ben burada sayılan fiillerden birisine tanık oldum ve üstelik icrasına yardımcı oldum, katıldım. Bunu açıklıyorum.

Yaptığımız işin suç olabilmesi için belgemizin basılması ve basıldıktan sonra «satılması veya satışa arzı» gerekiyor. Bizler, sanıklar, bunu, doğrudan doğruya yapmadık. Ancak ben, belgemizin, basıldıktan sonra satışa arz edildiğini ve satıldığını gördüm. Bu nedenle, eğer yaptığımız iş, basın yasasının ilgili maddesi kapsamına giriyorsa, ben bu fiili gördüğümü söylüyorum. Çünkü bizim belgemiz daha sonra, Türk basını tarafından olduğu gibi alındı, basıldı, basılan gazeteler satışa arz edildi ve satıldı. Ben de satışa arz edilen gazetelerden bir tane aldım.

Değerli Yargıç, şimdi neye karar vereceksiniz? Önünüzdeki iddianame bizi buraya sokmaya çalışıyor. Ancak bizim bu işi yapmadığımız ve Türk basınının yaptığı ortaya çıkıyor. Bizim belgemizi basan, yayınlayan, dağıtan, satan Türk basını hakkında bir dava açılmadan, bizim

hakkımızda nasıl karar verirsiniz? Yoksa Siz de, «suç eylemde değil, sizde» mi diyeceksiniz?

Mahkûm edebilirsiniz?

Ne olur? Ben, biz Türk aydınlarını denizin üzerindeki ağaç gövdelerine benzetiyorum. Batırabilirsiniz, bir süre denizin dibinde tutabilirsiniz; ama biz, sonra yine denizin üstüne çıkarız. Daha ilerden. Temizlenmiş olarak ve daha çok.

Suçu değil çözümün ip uçlarını taşıyoruz.

Hiç bir suç işlemedik. Aklanmamızı istiyorum.

Sabırla dinlediğiniz için teşekkürlerimi ifade ediyorum. Saygılarımı diliyorum.

Üçüncü Bölüm İçin Birinci Ek

AYDIN YAZISI

Demokrasi, kurumları ve ilkeleriyle yaşar. Bir ülkede demokrasinin temel harcını oluşturan kurum, kavram ve ilkeler yıkılırsa bunun zararlarını gidermek güçleşir.

Demokrasiyi kendi öz değer ve kurumlarına yabancılaştırmak, biçimsel olarak koruyup içeriğini boşaltmak, onu yıkmak kadar tehlikelidir. Bu nedenlerle tarihsel birikime dayalı devlet yapımızı ayakta tutan kurum, kavram ve ilkelerin korunmasını ve demokratik ortam içinde güçlenmesini savunmaktayız.

Halkımız, çağdaş toplumlarda geçerli insan haklarının tümüne lâyıktır ve bunlara eksiksiz olarak sahip olmalıdır. Ülkemizin, insan haklarının güvenceleri yurt dışında tartışılır bir ülke durumuna düşürülmüş olmasını onur kırıcı buluyoruz.

Yaşam hakkı ve insanca yaşama, örgütlü ve toplumsal varolmanın çağımızda hiçbir gerekçe ile ortadan kaldırılamayacak baş amacıdır; doğal ve kutsal bir haktır. Bu hakkın anlam kazanması, düşünceyi özgürce açıklamaya, geliştirmeye ve etrafında örgütlenmeye bağlıdır. Bireylerimizin yeni ve değişik düşünce üretmelerini, gösterilmeye çalışıldığı gibi, bunalımların nedeni değil, toplumsal canlılığın gereği sayıyoruz.

İnsanların son sığınağı olan adalet, insanca yaşamın da başlıca dayanağıdır. Bunun gerçekleşmesinin çağdaş hukuk devletinde geçerli yolları, adalet arayışının hiçbir

şekilde engellenmemesini ve adalete ulaşmada olağanüstü yargı yollarına ve olağandışı yöntemlere başvurulmamasını gerektirmektedir. Olağanüstü yönetim biçimlerinin olağan sayılan dönemlerde süreklilik kazanmasının çağdaş demokrasi anlayışıyla bağdaşmayacağı görüşündeyiz.

Yargı kararı olmaksızın yurttaşların haklarının kısılması, tartışılması mümkün olmayan tek yanlı idarî işlemlerle suç oluşturulması, siyasal hakların ellerden alınması, ve genel suçlamalar yapılması, toplumsal yıkımlara yol açmaktadır. Dernek, kooperatif, vakıf, meslek odaları, sendika ve siyasal partilere girmenin ve açıklandığı zaman suç sayılmayan düşüncelerin, sonradan egemen olan anlayışa göre, suç sayılması hukuk devleti kavramıyla bağdaşmaz.

Türkiye'nin yaşadığı yoğun terör eylemlerinden demokratik sistemin kendisi sorumlu tutulamaz.

Her örgütlü toplumun şiddet eylemleriyle mücadele etmesi kaçınılmaz görevidir. Ancak, devlet olmanın temel niteliği, terörle mücadelede hukuk ilkelerine bağlı kalmaktır. Terörün varlığı, hiçbir zaman, devletin de aynı yöntemlere başvurmasının gerekçesi olamaz.

Varlığı yasal kararlarla da kanıtlanan işkence insanlığa karşı suçtur. İşkencenin yargısız, peşin ve ilkel bir cezalandırma alışkanlığına dönüştürülmüş olmasından endişe ediyoruz. Ayrıca, özgürlüğü sınırlama amacını aşan cezaevi koşullarını da eziyet ve işkence sayıyoruz.

İşkencenin büsbütün ortadan kaldırılması için gerekli önlemler alınmalıdır. Savunma, soruşturma ve suçlama ile birlikte başlamalıdır. Her türlü soruşturma ve kovuşturmada, hukuk devleti kuralları dışına çıkılır ve yargısal yöntemlerde en başta «sanık mahkûm oluncaya kadar masumdur» ilkesiyle vurgulanan evrensel güvenceler yok sayılırsa, keyfilik, özellikle siyasal davalarda, yargılanmanın temel unsurlarından biri olur.

Terör eylemlerinin oluşmasında toplumun bütün kesimlerinin sorumluluk payı olduğu gözönüne alınarak, ölüme dayalı çözüm düşüncesinin ortadan kaldırılması için

kesinleşmiş idam kararlarının infazlarının durdurulması ve ölüm cezalarının kaldırılması gereğine inanıyoruz.

Gecikmiş adaletin adaletsizlik olduğu evrensel gerçeğine dayanarak, görülmekte olan davaların bir an önce sonuçlandırılması gerektiği görüşündeyiz.

Suçları oluşturan, toplumsal ve siyasal koşullardır. Türkiye'nin içinde yaşadığı çalkantılı dönemin topluma yüklediği sorumluluk unutulmamalıdır. Bu nedenlerden ötürü ve sosyal barışa katkıda bulunmak için kapsamlı bir affı kaçınılmaz görüyoruz.

Kamu yaşamında iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan ayırmanın yolu olan siyaset, toplumun tümünün yönetime katılmasıdır. Güncel siyasetin her ülkede görülen ve kaçınılmaz olan aksaklıkları, herkese açık olması gereken siyaset yoluyla topluma hizmetin engellenmesinin ve belirli zümrelerin, kişinin ve kişilerin tekeline bırakılmasının nedeni olamaz. Siyaset yalnızca idarî kararlara indirgenemez.

Millî irade ancak, toplumun bütün kesimlerinin özgürce örgütlenebildiği düzenlerde anlam ifade eder. Kimsenin siyasal kanı ve felsefî düşüncesinden ötürü suçlanmadığı, hiçbir yurttaşın dinsel inançlarından dolayı kınanmadığı ülkelerde millî irade en üstün güçtür. Bu üstün gücün meşruluğu, temel hak ve özgürlüklere karşı takındığı tavra bağlıdır.

Çoğunluk iradesinin özgürce belirlenmesini engelleyen koşullar demokrasiye aykırıdır. Bunun gibi, çoğunluk iradesini bahane ederek temel hakları yok etmek de demokrasi ile bağdaşmaz.

Tarihsel gelişim süreci içinde demokratik anayasaların amacı, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Bireyi devlet karşısında güçsüzleştiren düzenlemeler, hangi ad altında getirilirse getirilsin, demokrasiden uzaklaşma anlamına gelir. Bu durumda, demokratik yaşamın kaynağı olması gereken Anayasa, demokrasinin engeli olur.

Başta siyasal partiler olmak üzere, sendikalar, meslekî kuruluşlar ve dernekler, demokratik yaşamın vazge-

çilmez dayanaklarıdır. Meslekî örgütlenmeler, üyelerinin dayanışma ve ekonomik çıkarlarını savunmakla görevli oldukları kadar, siyasal partilerle birlikte, birey ve grupların demokratik özgürlüklerini korumanın ve yönetime katılmalarının aracı ve etkeni de olmalıdır. Bu nedenle, örgütlenme ve katılım haklarının anayasal düzenlemeler içinde en geniş güvencelere kavuşturulması gerektiğine inanıyoruz.

Bir toplumun yaşayışında, özgürlük, çeşitlilik ve yenilik ögelerinin bulunması, toplumun geleceği ve gelişmeye açık tutulması için zorunludur. Bu bakımdan her türlü düşünce üretimi korunmalı, yeni öneriler kamuya özgürce sunulabilmelidir.

Özgür basın, demokratik düzeni bütünleyen temel ögelerden biridir. Bunun sağlanması için, bağımsız, denetimsiz ve çok yanlı olarak toplumun kendinden haberli olması, değişik düşüncelerin özgürce yansıtılması ve her türlü eleştirinin basında yer bulması zorunludur. Çok yönlü kamuoyu oluşması ve yönetimin demokratik denetimi ancak böyle bir basınla gerçekleştirilebilir. Yine bu nedenlerle ve yansızlığının önkoşulu olarak TRT'nin de özerkliğinin sağlanması gerektiğine inanıyoruz.

Eğitimin temel amacı, özgür düşünceli, bilgili, becerili ve üretici insan yetiştirmektir. Bunun tersine, tek tip insan yaratmaya çalışmak, çağdaş gelişmeler ve çoğulcu demokrasiyle bağdaşmaz. Çağdaş demokrasi, dünyaya eleştirel gözle bakabilen insan yetiştirmeyi amaçlar.

Toplumun en yetişkin kesimi olan üniversitelerin özerklikten yoksun bırakılarak kendi kendilerini yönetmeye lâyık olmadıklarının ileri sürülmesi, ülkemizde demokrasinin işleyebileceğini inkâr etmek anlamına gelir. Bütün yüksek öğretim kurumlarının, atamalarla oluşturulan aşırı yetkili bir kurulun buyruğuna verilmesi, hem gençlerin iyi yetiştirilmesini, hem de bilim yapılmasını şimdiden engellediği gibi, ülkenin geleceği için büyük kaygılar da doğurmaktadır. Bu nedenle, YÖK düzeninin bir an önce seçim ilkesine dayalı özerklik yönünde değiştirilmesini gerekli görüyoruz.

Fikir ve sanat ürünlerinin serbestçe oluşmasını engelleyen hukukî ve fiilî sınırları kaldırmak ve her yurttaşla birlikte, düşünce ve sanat adamlarını da genel güvencelerle donatmanın bir uygarlık koşulu olduğunu önemle belirtmek isteriz. Sağlıklı bir toplumsal gelişme, her türlü sanat yapıtlarının üretiminde ve yayımında özgürlüğü, kültürel yaratıyı son derece sınırlayan sansürün toptan kaldırılmasını, hiçbir konunun tabu haline getirilmemesini, ceza sorumluluğunun yalnız olağan yargı mercilerince saptanmasını gerektirir.

Bütün bunların ışığında, topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olan bizler, çağdaş demokrasinin, ayrı ayrı ülkelerin özel koşullarına göre uygulamadaki değişikliklere karşın, değişmeyen bir özü olduğuna bu özü oluşturan kurum ve ilkelerin bizim ulusumuzca da benimsenmiş bulunduğuna, bunlara aykırı düşen yasal düzenleme ve uygulamaların demokratik yöntemlerle ortadan kaldırılması gerektiğine, yaşadığımız bunalımdan, böylelikle, sağlıklı ve güvenli olarak çıkılacağına olanca içtenliğimizle inanmaktayız.

Belgeyi İmzalayan Aydınlar

Ahmet Abakay, Fatih Abban, Doğan Acar, Erhan Acar, Şengül Acar, Şinasi Acar, Erdoğan Acarlar, Neslihan Acu, Nalân Açan, Saim Açıkgöz, Ağalı Adak, Kerim Afşar, Adalet Ağaoğlu, Halim Ağaoğlu, Niyazi Ağırnaslı, Ali Ağzıtemiz, Behiç Ak, Eyüp Ak, Lütfi Akad, Atilla Akal, Behçet Akal, Hasan Akalın, Kutber Akalın, Nafiz Akalın, Tarık Akan, Erten Akarçay, Asaf Savaş Akat, Banu Akbal, Oktay Akbal, Süleyman Akbel, Ercan Akdemir, Cihan Akerson, Ertin Akgüç, Sezgin Akgüç, Erhan Akın, Gülten Akın, Şehnaz Akıncı, Mustafa Akıncıoğlu, Hamit Akınlı, Ceyhan Akkaş, Veysel Akkaş, Mehmet Aközer, Mehmet Ali Akpınar, Can Aksın, Cezmi Aksay, Erdem Aksoy, Fahir Aksoy, Metin Aksoy, Orhan Aksoy, Orhan Aksoy, Özgönül Aksoy, Yavuz Aksu, Ziya Aksu, Faruk

Aktuzlu, Teoman Aktürel, N. Akyıldız, Levent Akyüz, Yılmaz Akyüz, Müfit Alaçalı, Nihat Alanur, Akbulut Alatan, Ayşe Albayrak, Yazgülü Aldoğan, Tuncay Alemdaroğlu, Beklan Algan, Nevzat Algan, İlhan Alkan, Türker Alkan, Musa Alp, Nihal Alp, Özden Alpdağ, Yasemin Alptekin, Özcan Altaban, Selçuk Altan, Hüseyin Avni Altay, Güngör Altay, H. Olcay Altıntaş, Şevket Altuğ, Selma Altun, Akın Alyanak, Alev Alyanak, Melih Cevdet Anday, Mustafa Angün, Ayşe Apak, Talip Apaydın, Esin Afşar, İnci Aral, Oguz Aral, Necati Aras, Oktay Arayıcı, Özcan Arca, Hüseyin Arda, Cahit Arf, Hamiyet Arıkan, Ünal Arıkoç, Canan Arın, Metin Arın, Turgan Arınır, Muhammet Arslan, Reşat Arslan, Faka Artan, Hilmi Artun, Oruç Aruoba, İnci Asena, Orhan Asena, Hayati Asılyazıcı, Dursun Aslan, Ahmet Atak, Cumhur Atalan, Cengiz Atayılmaz, Yılmaz Ateş, Kâmil Ateşoğulları, Yusuf Atılgan, Ferit Avcı, Gül Avcı, Zeynep Avcı, Mehmet Ay, Oğuz Ayan, Erol Ayanoğlu, Mehmet Ali Aybar, Ayşe Aydemir, Dursun Ali Aydın, Güngör Aydın, Engin Aydın, Mehmet Aydın, Necati Aygın, Celil Aygül, Kemal Ayman, Sadık Ayten, Rutkay Aziz, Yalçın Babacan, Kenan Babayiğit, Nihat Bademliler, Ahmet Bağrı, Ayşenur Bahçekapılı, İsmet Bakan, Dicle Bakır, Affan Balaban, Ali Rıza Balaman, Hakan Balamir, Hüseyin Balcı, Kemal Balcı, Şahip Balcıoğlu, Şakir Balkı, Derviş Balkiraz, Orhan Barlas, Taner Barlas, Oralp Basım, Hasan Başçiftçi, Aykut Başçıl, Naci Başsorgun, Emel Başsorgun, Enis Batur, Muhsin Batur, Selçuk Batur, Yalçın Bayer, Mehmet Bayhan, Aysel Baykal, Kürşad Baykara, Süheyla Baykara, Ayten Bayraktar, Ertuğrul Bayraktar, Kâzım Bayraktar, Rüştü Baykurt, Fikret Bayrak, Mahmut Bayram, Mustafa Nuri Bayram, Dilek Baytimur, Yavuz Bayülken, Metin Bayyar, Arav Baztak, Erol Becerikliler, Mehdi Bektaş, Murat Belge, Erhan Bener, Gülseren Dönmez Bengi, İlhan Berk, Cevat Berkin, Can Berkmen, Alpaslan Berktay, Turgay Betil, Ali İhsan Beyhan, Mazlum Beyhan, Asım Bezirci, Naim Bıyıklı, Bikeç Cevat, Mustafa Bilbay, Faruk Bildirici, Nuray Bilgen, Ertan Bilgi, Cevdet Bilgin, Recep Bilginer, Akın

Birdal, Hayri Birler, Metin Birol, Yılmaz Bolat, Osman Bolulu, Tayyar Bora, Turgut Boralı, Bülent Boratalı, Korkut Boratav, Azer Bortaçina, Atilla Bostancıoğlu, Asuman Boyacıgiller, Işık Boyacıgiller, İbrahim Boyacıyılmaz, Cemal Boyalı, Ali Bozkurt, Sait Bozkurt, Şükrü Bozkurt, Arav Boztok, Yusuf Serhat Bucak, Mehmet Budak, Naci Budakoğlu, Umur Bugay, Akalın Bulut, Talât Bulut, Tunçer Bulutay, Muzaffer Buyrukçu, Ahmet Maruf Buzcugil, Sait Bülbül, Abdullah Saba Bilgü, Şule Büyükçizmeci, Mehmet Can, Ömer Can, Seçil Can, Sabri Canbeyli, Atila Candır, Ömür Candaş, Etem Cankurtaran, Saffet Cantürk, Hasan Cemal, Metin Cengiz, Demirtaş Ceyhun, Yurdakul Ceyhun, Engin Cezzar, Naci Cidal, Uğur Celasun, Ansen Coşar, Mustafa Coşturoğlu, Zeynettin Cüer, Ahmet Bozkurt Çağlar, Sırrı Çağlar, Ali Çakır, Fatma Çakır, Reif Çakır, Nail Çakırhan, Perihan Çakıroğlu, İsmail Sami Çakmak, Aziz Çalışlar, Fehmi Çam, Mehmet Çam, İbrahim Çamlı, Nazif Celadat Çandar, Sungu Çapan, Sevda Çavaş, Fikret Yılmaz Çavdar, Gülçin Çaylıgil, Mehmet Çebiş, Cengiz Çelebi, Özlen Çelebiler, Halit Çelenk, Şekibe Çelenk, İsa Çelik, Mukadder Çelik, Murat Çelikkan, Kaya Çelikkanat, Bora Çeşmeciler, Erdal Çetin, Erol Yılmaz Çetin, Hikmet Çetin, Hüseyin Çetin, Sabahattin Çetin, Yusuf Çetin, Cemil Çetinkaya, Yavuzer Çetinkaya, Mitat Çevik, Sevim Çınar, Kerime Çıtakoğlu, Mebrure Çiçek, Cafer Çiftçi, Asuman Çiğiltepe, Hüsnü Rıza Çimen, Özcan Çine, Fuat Çiğiltepe, Muallâ Çiğiltepe, Celâl Çoban. İlyas Çolak, Nuran Çomoğlu, Cafer Conoğlu, Ayhan Çopur, Kemal Bayram Çukurkavaklı, İslam Çupi, Yılmaz Dağdeviren, Vedat Dalokay, Arif Damar, Mehmet Danışman, Nezih Danyal, Yalçın Davran, Emin Değer, Arif Delikanlı, Ahmet Delikçi, Enver Delikçi, Melih Demen, Ayhan Demir, Sami Demir, Erdoğdu Demiray, Bülent Demirbaş, Cemil Demircan, Hacı Demirci, Mustafa Demirci, M. Yener Demirci, Füsun Demirel, Halit Demirel, İbrahim Demirel, Şahip Demirer, Erol Demiröz, Cemal Demirtaş, Metin Demirtaş, Yusuf Deniz, Veli Devecioğlu, Mehmet Togan Dik, Güngör Dil-

men, Güney Dinç, Seza Dinç, Cengiz Dinçer, Perran Dinçer, Yusuf Dinler, Gürkan Dirik, Ferruh Doğan, Galip Doğan, Necdet Doğan, Sami Doğan, Yalçın Doğan, Mehmet Doğru, Mustafa Doğruer, Ayşegül Dora, Atilla Dorsay, Recep Dumanil, Niyazi Duramaz, Ali Rıza Duranlı, Bilge Durbaş, Refik Durbaş, Öler Dursun, Halil Duru, Orhan Duru, Süreyya Duru, Kemal Akalın, Mehmet Düz, Sedat Düzkan, Gökhan Ecevit, Ferit Edgü, Ekrem Ediz, Ayşe Ege, Süleyman Ege, Mert Egemen, Halil Eker, Aşır Ekinci, Aldoğan Ekmekçi, Mustafa Ekmekçi, Hasan Elal, Canan Elçi, Ümit Elçi, Mehmet Elçin, Güner Eliçin, Erdal Emiroğlu, Oğuz Emiroğlu, Özcan Emiroğlu, Cem Emre, Sevim Engin, Ziya Eralp, Halil Eraltuğ, Mehmet Erbahçeli, Fehmi Erbaş, Füsun Erbulak, Altan Ercan, Özcan Ercan, Gürol Erçakır, Orhan Erdal, Cemal Erdem, Şeref Erdem, Binnur Erdemir, İsmail Erdemir, Osman Erdemlioğlu, İsmet Erdemoğlu, Mustafa Erdemol, Hüseyin Erden, Ali Erdoğan, Aydın Erdoğan, Ümit Erdoğan, Vahap Erdoğdu, Muzaffer İlhan Erdost, Mustafa Eren, Bilgesu Erenus, Müştak Erenus, Ahmet Erez, Sedat Ergin, Nahit Teoman Ergin, Melih Ergun, Tunçer Ergüler, Refik Ergün, Şendur Ergün, Selçuk Ergüven, Haldun Ergüvenç, Mustafa Erhan, Satı Erişen, Genco Erkal, Güngör Erkekli, Ferit Erkman, Timur Erkman, Serdar Erman, Hayri Eroğlu, Cem Eroğul, Mitat Erol, Göksel Erşahin, İmren Erşen, Tarhan Ertek, Cumhur Ertekin, Mengü Ertel, Özkan Ertuğrul, Ziya Nur Erün, Tuğrul Eryılmaz, Hüseyin Erzil, Ali Esen, Selçuk Esen, Mutlu Esendemir, Pakrat Estükoğlu, Tunçer Eşsizhan, Ahmet Şükrü Eymiroğlu, Mahiye Eyikan, Fethi Eyenoğlu, Beril Eyüboğlu, Üner Eyüboğlu, Neclâ Fertan, Enis Fosforoğlu, Mehmet Fuat, Deniz Geveci, İsmet Genç, Rafet Genç, Cevat Geray, Cemil Gerçek, Haluk Gerger, Müjdat Gezen, Fatma Girik, Hasan Girit, Aycan Giritlioğlu, Ali Gitmez, Haldun Gortan Turan Göbekli, Macit Gökberk, Hüseyin Gökçearslan, Raşit Gökçeli, Yaşar Kemal Gökçeli, Oryal Gökdemir, Turgut Gökdere, Hüsnü Göksel, Çetin Göksü, Emine Gönel, Seyit Ali Gönel, Şerif Gönen, Güney Gönenç,

Turgay Gönenç, Okay Gönensin, Ömer Görsel, Zehra Gözalan, Hilmi Gözen, Ufuk Güldemir, Fazıl Güleken, Latfi Gürgün, Ahlet Gülhan, Jüllde Gülizar, Fatih Güllapoğlu, Hikmet Gülseven, Murat Gültekinoğiu, Fatih Gümüş, T. Gümüş, Yılmaz Gümüşbaş, Malik Günal, Neşet Günal, Burhan Günaysu, Dursun Gündoğdu, Öznur Gündoğdu, Bülent Gündoğmuş, Nezahat Gündoğmuş, Şükrü Günel, Çetin Güner, Hasan Fehmi Güneş, Birsen Güney, Erkal Güngönen, Ataman Güngör, Necati Güngör, Erol Güngören, Emin Günsür, Nedim Günsür, Ali Gür, Şerafettin Gür, Aydın Gürel, Osman Gürel, Nail Güreli, Gezim Gürkan, Yücel Gürsel, Gencay Gürsoy, Suphi Gürsoytrak, Ümit Gürtuna, Birkan Güven, Hasan Güven, Sadık Güven, Ali Ekber Güvenç, Bozkurt Güvenç, Kaya Güvenç, Murat Güvenç, Mehmet Haberal, Bülent Habora, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Ruşen Hakkı, Ziya Halis, M. Tahir Hatipoğlu, Kadir Hatunoğlu, Nejat Harmancı, Nimetullah Haydaroğlu, Reyhan Hayranbolulu, Nevzat Helvacı, Fahrettin Hepkeskin, İbrahim Hitay, Asım Hışıl, Hümeyra, Ahmet Hüroğlu, Turhan Ilgaz, Alpaslan Işıklı, Ergün Işıldar, Bedia İleri, Haldun İleri, Rasih Nuri İleri, Ilhan Musa, Engin İlksavaş, Fikret İlkiz, İbrahim İnal, İsmail İnan, Nurkut İnan, Remzi İnanç, Kadir İnanır, Özdemir İnce, İbrahim İncel, Minu İnkaya, İnci İşbulur, Fahir İz, İlkay İzer, Muzaffer İzgü, Adil İzveren, Yörük Kabalak, Reşat Kadayıfçılar, Mehmet Rahmi Kadıoğlu, A. Kadir, Meral Kaf, Aslan Başer Kafaoğlu, Ahmet Kahraman, B. Faruk Kahraman, Mehmet Kahraman, Alpay Kabacalı, Neyyir Kalaycıoğlu, Uğur Kalelioğlu, Salih Kalyon, Ayhan Kalyoncu, Süleyman Kaman, Özker Kamar, Cüneyt Kamişoğlu, Necmettin Kanarkök, Yahya Kanbolat, Ahmet A. Kane, Vivet Kanetti, Işık Kansu, Münci Kapani, Emel Kapıcı, Emer Kapkm, Merih Kaplan, Ziynet Kaplan, Nedim Kara, Refik Kara, Vedat Karabacakoğlu, Osman N. Karaca, M. Haldun Karacabey, Nuri Karacan, Ayşe Karabece, Günfer Karadeniz, Arife Karadoğan, Mekin Karaeli, Metin Karahan, Turan Karakaş, Benol Karakaş, Cenap Karakaya, Balabey Karakoç, Baki Kara-

kol, Sema Karamete, Gülsün Karamustafa, Sami Karaören, Emin Karaşin, Kâmil Karavelioğlu, Ufuk Karhan, Nilay Karman, Ali Karşılayan, Zeynep Kasman, Ömer Kavur, Abdullah Kaya, Erkan Kaya, Ersin Kaya, Ertekin Kaya, Muhsin Kaya, Saim Kaya, Şükrü Kaya, Kurtuluş Kayalı, İbrahim Kayalıer, Abdullah Kaygısız, Hüseyin Kayır, Kemal Kaymakçı, Zeynel Kaynak, Turgut Kazan, Metin Kazancı, Kenan Keleş, Yakup Kepenek, Azmi Kerman, Emre Kesipkm, Ahmet Keskin, Suna Keskin, Kayıhan Keskinok, Şükran Ketenci, Hüseyin Keslmoğlu, Selâhattin Keyman, Günseli Kılıç, Naim Kılıç, Sengun Kılıç, Mehmet Kın, Mehmet Kırcalı, Şükrü Kırdemir, Mihriban Kırdök, Ahmet Kırım, Ümit Osman Kırkız, Ahmet Taner Kışlalı, Hülya Kızıler, Erol Kocababa, Uygur Kocabaşoğlu, Soner Kocabey, Ahmet Kocabıyık, İbrahim Kocabıyık, İbrahim Kocaboyu, Fadıl Kocagöz, Samim Kocagöz, Şükrü Kocagöz, Sudi Kocaimamoğlu, Salih Kocaman, Cevat Koç, Fehmi Koç, Mehmet Koç, Hikmet Koçak, Orhan Koçak, Orhan Koloğlu, Kandemir Konduk, Emre Kongar, Aziz Konukman, Hamdi Konur, Berrin Koper, Macit Koper, Tanju Korkmaz, Sinan Korkmaz, Üstün Korugan, Sevil Korum, Veylan Koryürek, Oktay Kök, Selâhattin Kök, Fahrettin Köken, Savaş Köken, Şener Kökkaya, Ayşegül Kökkılınç, Ergun Köknar, Kutay Köktürk, Yavuz Kösanem, Aydın Köymen, Oya Köymen, H. İsmet Köymen, Barış Kudar, Cevdet Kudret, Onur Kumbaracıbaşı, Erhan Kundak, Şükran Kurdakul, Orhan Kurmuş, Kâzım Kurt, Mustafa Kurt, Sabri Kurt, Ziya Kurter, İldeniz Kurtulan, Akif Kurtuluş, Saim Kurul, Erdal Kuruoğlu, Onat Kutlar, Dara Kutlay, Ayla Kutlu, İlhan Küçük, Remzi Küçük, Sami Küçük, Yalçın Küçük, Abdüllatif O. Küey, Cahit Külebi, Bahri Küpeli, Pınar Kür, Mustafa Laçiner, Veli Lök, Cemal Madanoğlu, Ömer Madra, Meryem Mahmutoğlu, Münir Manyas, Kadri Necati Markaş, Erol Mavi Ergun Mekin, Tosun, Ulvi Melek, Cemil Memişoğlu, Gökhan Menteş, Mustafa Mesçi, İsmail Metin, Mehmet Mısırcı, Nevzat Midilli, Berna Moran, Uğur Mumcu, Fatma Murat, Zekâi Muratçay, Ruhi

Mutlu, Zafer Mutlu, Hayriye Nacar, Nadir Nadi, Rauf Nasuhoğlu, Aziz Nesin, Halil Nişancı, Bozkurt Nuhoğlu, Melek Nuhoğlu, Ali Nun, Lütfü Oflaz, Zeki Oğlakçıoğlu, Necdet Oğuz, Ümit Yaşar Oğuzcan, Mustafa Ok, Mustafa Uğur Okay, Emel Okçu, Reyhan Oksay, Ahmet Oktay, Asuman Oktay, Sevin Okyay, Yılmaz Okyay, Hadi Olca, Engin Onacan, İsmail Arman Onaran, Yılmaz Onay, Zeynep Oral, Yüksel Oral, Baskın Oran, Kumru Ormanlar, Cemil Ormanlar, Naci Ormanlar, Şaban Ormanlar, Yüksel Oral, Tan Oral, Baskın Oran, Galip Orhun, Ayla Ortaç, İlber Ortaylı, Fikret Otyam, Stella Ovadia, Oğuz Oyan, İhsan Öğüş, İsmet Öğüten, Ersin Ökten, Zeki Ökten, Haluk Ömerbaş, Kubilay Önal, Atilla Öncel, Hüsnü Öndül, Yavuz Önen, Çetin Öner, Ergin Öner, Yılmaz Öner, Zafer Öner, Gül Önet, Mahmut Tali Öngören, Veysel Öngören, Güven Önler, Murat Ören, Orsan Öymen, Aydan Öz, Erdal Öz, Hüdai Öz, Hümeyra Özalp, Leylâ Özalp, Tülây Özaltan, Oğuz Özaltın, Güven Özata, Kifayet Özaydan, Mahmut Özbay, Muzaffer Özbayrak, Füsun Özbilgen, Besim Özcan, Namık Özcan, Ramazan Özcan, Güney Özcebe, Osman Özçelik, Özden Özdağ, Bedri Özdağlar, Selma Özdamar, Hüseyin Özdemir, Mahmut Özdemir, Yalçın Özdemir, Müfit Özdeş, Tülây Özdeş, Yücel Özdemir, Çetin Özek, Yücel Özel, Haldun Özen, Kadri Özen, Ülkü Özen, Nurhan Özenen, Cem Özer, Kemal Özer, Nazmi Özer, Şevket Özer, Ali Özgentürk, Işıl Özgentürk, Zeki Özgü, Mehmet Özgüven, Cafer Özkan, Hakkı Özkan, Refet Özkan, Yılmaz Özkan, Çetin Özkarar, Cafer Özkan, Süleyman Özkaplan, Erol Özkoray, Erol Özkök, Ziya Özluput, Sait Özman, Varlık Özmenek, Süheyla Özmızrak, Süleyman Çetin Özoğlu, Şükran Özoğlu, Mehmet Ali Özpolat, Levent Özses, Atilla Özsever, Mehmet Özşuca, Mehmet Öztoprak, İsmet Öztunalı, İskender Özturanlı, Hüseyin Öztürk, Nur Öztürk, Yavuz Öztürk, Yusuf Öztürkmen, Adnan Özyalçıner, Mehmet Özyurda, Kadir Pala, Taha Parla, Kemal Parlak, Ertan Parlatan, Metin Parmaksız, Abdi Pehlivan, Hüseyin Pehlivan, Efdal Pekalp, Tufan Pekin, Kâzım Pekmezci, Yal-

çın Pekşen, Salih Pınar, Merih Pirhasan, Ali Polat, İbrahin Paçalman, Vehbi Polat, Mefküre Poray, Semih Poroy, Ali Püsküllüoğlu, Gürkan Rişvanoğlu, Başar Sabuncu, Hüseyin Sacaklıoğlu, Tülây Sakraker, Sabriye Saltuk, Menderes Samancılar, Emil Galip Sandalcı, Mehmet Sapancı, Mustafa Saraç, Tahsin Saraç, Lemis Saran, Şener Sarı, Faruk Sarıaslan, Ümit Sarıaslan, Aydan Sarıhan, Nail Satlıgan, Önder Sav, Cengiz Savaş, Bahri Savcı, Türkân Savcıgil, Hüseyin Sayar, Meltem Sayar, Vecdi Sayar, Ali Saydı, Yiğit Sayılgan, Bahri Sayın, Sadullah Sayın, Uğurtan Sayıner, Aydın Sayman, Fatma Sayman, Mehmet Ali Sebük, İlyas Seçkin, Özgen Seçkin, İlhan Selçuk, Turhan Selçuk, Aysel Selek, Aygün Selek, Sabahattin Selek, Zeyyat Selimoğlu, Nejdet Semizoğlu, Hasan Serdar, Mustafa Serer, Ahmet Serimer, Kemal Sevim, Cengiz Seyhan, Merih Sezen, Sennur Sezer, Cengiz Sezici, İbrahim Sinemillioğlu, Muhittin Sirer, Şeref Sofuoğlu, Deniz Som, Semra Somersan, Sedat Sonar, Nilâfer Sonar, Erdoğan Soral, Hale Soygazi, Ayhan Soysal, Serpil Soysal, Güner Sönmez, Mehmet Sönmez, Mustafa Sönmez, Sadun Sönmez, Sinan Sönmez, Tului Sönmez, Uğur Söylemezoğlu, Mustafa Sözen, Ruhi Su, Sıdıka Su, Eşref Sultuyek, Gülriz Sururi, Nurettin Süer, Ayten Sürer, Hasan Süzek, Kemal Sülker, Orhan Süren, Kenan Şahin, Mehmet Şahin, Yusuf Şahin, Erşan Şansal, Arda Şayian, Kahraman Şekercioğlu, Metin Şekercioğlu, Nezir Şemikanlı, Salih Şencan, Sadık Şendil, Alâeddin Şenel, Altay Ömer Egesel, Abdurrahman Şenol, Talay Şenol, Ferhan Şensoy, Celâl Şentürk, Durgani Şimşek, Türkân Şoray, Sargut Şölçün, Feridun Şelinci, Mustafa Takmaz, Cahit Talas, Ekrem Tamer, Emel Tamer, Ülkü Tamer, Haluk Tan, Talât Tanakçı, Özkan Taner, Ataman Tangör, Oya Tangör, Bülent Tanık, Sabahat Tank, Yaman Tanla, Bülent Tanör, Cahit Tanör, Sevim Tanör, Serdar Tanrıöğen, Hüseyin Tanrıöver, Ertekin Tanrıyakul, Oğuz Tansel, Doğan Tanyer, Turan Tanyer, Cahit Tanyol, Güler Tanyolaç, Duran Taraklı, Selçuk Tasgan, İsmail Taşdelen, Doğan Taşdelen, Yaşar Taşkaya, Ad-

nan Taşol, Ayşe Tatar, İbrahim Tatlıses, Zeki Tavşancıl, Tunç Tayanç, İlhan Tekeli, Şirin Tekeli, Şahin Tekgündüz, Lâtife Tekin, Ahmet Telli, Birol Temelkuran, Turhan Temuçin, İbrahim Tezan, Erhan Tezgör, Aykut Tılfarlıoğlu, Cemil Tilegü, Ertan Timur, Ahmet Titiz, Nili Tlabar, Erdoğan Tokatlı, Beyhan Tokatlı, Baharır Tokmak, Yılmaz Tokman, Fahir Tolanay, Bahar Tonak, Engin Tonguç, Selâhattin Tonguç, Sedat Topaloğlu, Emin Toparlar, Ayşegül Topdemir, Fuat Topdemir, Yurdal Topsever, Ahmet Toptan, Niyazi Toptoprak, Elif Torun, İsrafil Torun, Rasih Torun, Hakkı Toruńoğlu, Necati Tosuner, Erol Toy, Gülizar Toy, Sema Töleğen, Melih Töreli, Hayati Tözün, Nurullah Tuksavul, Tuna Fevzi, Hurşit Tuna, İlker Tunail, Tarık Zafer Tunaya, Çetin Tunca, Mehmet Tunca, Tayfun Tunca, Zeliha Tunca, Muammer Tuncer, Oya Tuncer, Sami Tuncer, Handan Tunç, Veysel Tunç, Mete Tunçay, Sabahat Tura, Esat Turak, Cemil Turan, Çetin Turan, Salih Turan, Şerafettin Turan, Esat Kaya Turgay, Yücel Turgut, Özdemir Turhan, Oya Turunç, Erbil Tuşalp, Semra Tuşalp, Nilüfer Tünay, Ahmet Türel, Ali Türel, Cüneyt Türel, Oktar Türel, Deniz Türkali, Vedat Türkali, Güngör Türkeli, Neriman Türkeli, Mustafa Türkkolu, Ergin Türsoy, Hayri Tütüncüler, Gürel Tüzün, Ali Uçansu, Hülya Uçansu, İbrahim Uçman, Mustafa Ufacık, Ergun Uğur, M. Ali Uğur, Nejdet Uğur, Rahmi Uğur, Ümit Nevzat Uğurel, Muharrem Uğurlu, Osman Ulagay, Hülya Uluer, Esat Uluer, Yalçın Ulukay, Alâeddin Ulus, Nejat Ulusay, Ali Ulvi, Bilge Umar, Betül Uncular, Mina Urgan, Tuncay Urcan, Sami Urfalı, Erol Usal, Arda Uskan, Halil Uslu, Cemal Ustaoğlu, Emine Uşaklıgil, Mustafa Uyar, Nihat Uytun, Uğur Uzer, Suzan Uztan, Aliye Uzunatağan, Şeref Üçok, İbrahim Üçyıldızgil, Aydın Ülken, Bülent Ülkü, Memduh Ün, Cihan Ünal, Hüseyin Ünal, Tamer Ünal, Turgay Ünal, Ahmet Ündağ, Ayla Ünlü, Fikret Ünlü, Taner Ünlü, Şeref Ünsal, Hasan Ürel, Sevil Üstekin, Faruk Üstün, Tacettin Üstündağ, Müzehher Va-Nu, Ahmet Varol, Gündüz Vassaf, Mehmet Vicdan, Asım Vural, İrfan Yakşi, Ahmet Yalçın, Ali İhsan Yalçın, İrfan

Yalçın, Özcan Yalım, Ülkü Yalım, Reşat Yalın, Galip Yalman, Halil Yapağılı, Memik Yapıcı, Mücellâ Yapıcı, Enver Yassı, Fehmi Yaşar, Mustafa Yaşar, Sait Yaşar, Yasemin Yaver, Erkal Yavi, Fehmi Yavuz, Ferruh Yavuz, Memiş Yavuz, Nurdan Yavuz, Solmaz Yavuz, Şihca Yavuz, Fikri Yazıcı, Nejat Yazıcıoğlu, Fatma Yel, Özer Yelçe, Ali Yelkenci, Işık Yenersu, Ümit Yesin, Kâzım Yeşilgöz, İsmail Yeter, İbrahim Yetkin, Ayla Yıldırım, Bülent Yıldıran, Hüseyin Yıldırım, Mehmet Yıldırım, Seher Yıldırım, Veli Yıldırım, Ahmet Yıldız, Atıf Yılmaz, Bekir Yıldız, Melek Yıldız, Feza Yılmaz, İlhami Yılmaz, Kemal Yılmaz, Levent Yılmaz, Lütfi Yılmaz, Mustafa Yılmaz, Necati Yılmaz, Ali Yoleri, Gürel Yontan, Tunca Yönder, Nuran Yuluğ, Kadri Yurdatap, Cengiz Yurtoğlu, Işık Yurtçu, Ali Rıza Yurtsever, Türkân Yurtsever, Hüseyin Yurttaş, Savaş Yurttaş, Ayhan Yücel, Can Yücel, Erkan Yücel, Esen Yücel, Feridun Yücel, Sait Yücer, Alâettin Yüksel, Okan Yüksel Sevinç Yüksel, Ata Yürük, Engin Yörükoğlu, Yahya Zabunoğlu, Ragıp Zarakolu, Süheyl Zor, Dinçer Acar, Erdal Alova, Halis Altıntaşbaş, Canan Baykal, Neşe Berberoğlu, Zeki Birben, İbrahim Civelek, Doğan Dal, Hasan Doğan, Özay Erkılıç, İrfan Ertel, İdris Eski, Sadık Gürbüz, Fethi Gürdal, Sefer Gürki, Algan Hacaloğlu, Ertuğrul Haznedar, Füreya Koral, Şerer Kuzu, Şener Mete, Talât Mete, İbrahim Özay, Ali Özdamar, Gülnur Savran, Yücel Sayman, Metin Sevinç, Hale Sontaş, Nurettin Şen, Abidin Tekcan, Ali Tokay Mine Tokay, Yusuf Tozkoparan, Mete Tuncalp, Ünsal Tüzün, Ercan Ülker, Erhan Ülker, Marianna Yerasimof, İbrahim Yıldız, Mehmet Yıldız, Mustafa Kemal Ağaoğlu, Süha Arın, Adnan Akfırat, Erol Ayancıklı, Akay Arsoy, Nermin Aksın, Feyza Atalay, Erol Alan, Olcay Anıler, Yusuf Altuntaş, Sami Aslan, Ümit Akdoğan, Caner Acıkula, Mesut Akın, Mehmet Takırlı, Barış Nizamettin, Ayhan Başaran, Nevzat Bayır, Nur Bingöl, Zehra Gönül Balkı, Engin Vural, Yaşar Başaran, Halil Berktay, Tanju Bağırgan, H. Ümit Bayram, Rafet Ballı, Zehra Büyükdağlı, Yalçın Büyükdağlı, Muzaffer Buyrukçu, Bener Erhan, Sabahat Çı-

nar, Nermin Çetin, Sedat Çakıcı, Saliha Çaycı, İpek Çalışlar, Engin Cinmen, Coşkun Adnan, Kemal Duysak, Ekrem Demiröz, Nihal Duysal, Ayhan Demiröz, Turan Dumlu, Burhan Dilek, Tacettin Değer, Tahir Doğan, Tahir Doğan, Cafer Doğan, Erol Demirel, M. Ali Doğanlı, Mehmet Erdoğan, Şerafettin Elçi, Ali Rıza Ergenç, Ercan Ertürk, Refik Erduran, Utku Erdener, İmren Ersin, Osman Gerel, Semih Gökdemir, Gülden Gürmen, İsmet Günhan, İsmet Halim Gürsoy, Necati Güngör, M. Vedat Hazar, Rıfat İnal, Nedrettin İldan, Hacı Ali Işık, Ülker Köksal, İlhan Kırıt, Hasan Kepenek, C. İzzet Kök, Orhan Küreci, Burhan Karacal, Azime Korkmazgil, Cemil Kampana, Ulvi Kökten, Nuran Kortel, Murat Kurt, Fikret Koçyiğit, Ali Kalan, İlknur Kalan, Mucettin Meydan, Lütfi Onat, İsmet Oğuz, Servet Onay, Mahmut Özdemir, Vahit Özsoy, Güntaç Özler, Mustafa Özer, Hürriyet Özdemir, Yücel Önen, Nurettin Özsuca, Turhan Özlü, Nusret Senem, Zeki Sarıhan, Etem Sancak, Necati Siyahkan, Aydoğan Sezer, Ferit Saatçioğlu, Rüştü Sungur, Cengiz Sarıbay, Ertuğrul Sakaoğlu, Mehmet Şerifoğlu, Semra Şıvğın, Orhan Şenoğlu, Şahin Tezer, Taylan Tekin, Tuncer Tuğcu, Kutlu Türker, Ömer Türkçakal, Hasan Uzuner, Cemal Erdi Uyar, Bülent Uku, Mehmet Ulusoy, Okan Ünal, Çetin Vardar, Halim Yurdakul, Şükran Yıldırım, Yavuz Erdal, Ziya Yerkök, Yılmaz Yurtturu, Veysi Adnan Yavuz, Şinasi Yeldan, Özcan Yalım, Ülkü Yalım, Ali Zeybek.

Üçüncü Bölüm İçin İkinci Ek

EVREN: ÇOK AYDIN GÖRDÜK

İzmir/Manisa — Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Manisa'da yaptığı konuşmada, «kefil olduğum anayasanın orasından burasından delik açtırtmam» dedi. Evren, «kendilerini aydın zanneden bazı kişiler olduğuna» işaret ederek şunları söyledi: «Biz çok aydınlar gördük. Vatan hainliği yaptılar. Bazı şairler vardı, yurt dışına kaçtılar. O aydın değil miydi? Ne yapayım ben öyle aydını? Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez ki. Son padişah Vahdettin de aydındı, ama memleketi düşmanlara teslim etti».

Dün sabah önce İzmir'de Vali Vecdi Gönül ile Anakent Belediye Başkanı Burhan Özfatura'yı makamlarında ziyaret eden Cumhurbaşkanı, sonra helikopterle Manisa'ya geçti. Cumhuriyet Alanı'nda «anarşiye vermedi aman, Kenan Paşa çok yaman» gibi pankartlarla kalabalık bir yurttaş topluluğunca karşılanan Evren, burada bir konuşma yaptı.

Evren Manisa konuşmasında şunları söyledi: «Çok sıkıntılı günler geçirdik. Bu sıkıntılı günleri geride bıraktık. Çizdiğimiz takvime uygun olarak da her şeyi teker teker zamanında gerçekleştirdik. Bu sıkıntılı günleri atlatmamız sizin sayenizde olmuştur. Çünkü anarşiyle mücadelemizde bize daima yardımcı oldunuz. Çıkardığımız kanunlara destek sağladınız. Yaptığımız icraatları gönülden desteklediniz. İçte ve dışta yapılan menfî propagan-

dalara kapılmadınız. Uydurulan yalan kampanyalarına da kapılmadınız. En sonund da hazırladığımız anayasayı büyük bir çoğunlukla kabul ettiniz ve nihayet millî iradenizi kullanarak Büyük Millet Meclisi'ne girecek milletvekilini de seçtiniz».

«12 Eylül'den evvel oynanan oyunlar değişik şekilde tekrar oynanmaktadır. Bunlar içte ve dışta oynanmaktadır. İki türlü düşman vardır. Biri dış düşman, diğeri de maalesef iç düşman. En tehlikelisi de iç düşmanlardır. İstiklâl Savaşı'nda bir Çerkes Ethem çıktı içimizden ve bize karşı savaştı. Nihayet Yunanlılar tarafına geçmek suretiyle maksadını ortaya koydu. Onlarla uğraşmak düşmanla uğraşmaktan çok daha zordur. Dışarda ve içerde bizim düşmanlarımızla işbirliği yapan iç düşmanlarımız da vardır. Ermenilerle işbirliği yaparak, Avrupa'da yapılan yürüyüşlere katılan ve maalesef kendine Türk diyenler de vardır. Bundan üzüntü duyuyoruz ve yüzümüz kızarıyor, onlarla kolkola yürüyüş yaptıkları halde onların yüzü kızarmıyor».

«Zaman zaman yurt içinden ve yurt dışından bazı çatlak sesler gelmektedir. Duyuyoruz. İşitiyoruz. Bazı müracaatlar oluyor. Devlet, kooperatif, vakıf, meslek odaları ve sendikaların yine 12 Eylül'den önce olduğu gibi politikaya sokulmasını istiyorlar. Bir dernek niçin kurulur, bir kooperatif niçin kurulur? Bunların kendilerine göre maksatları vardır, o maksat için kurulur».

«Eğer bu kurulan kuruluşlar politikayla, siyasetle uğraşacak olurlarsa, kuruluş maksatlarının dışına çıkarlar. Siyaset yapmak istiyorlarsa, siyasî partilere geçerler. Tabii bunu yine eski hale getirip, bu suretle her türlü melâneti derneklerde, meslek odalarında, sendikalarda oynamak istiyorlar. Maksatları budur, bunu bilesiniz».

«İnsan hakları mevzuunun yurt dışında tartışılması bizim onurumuzu kırıyormuş. Bunu tartışanların kim olduğunu biz çok iyi biliyoruz. Türkiye'de insan haklarının rencide edildiği yok. Ve bir de memlekette sıkıyönetim idaresinin olduğunu unutuyorlar».

«İşkence insanlara karşı suçmuş, bundan endişe edi-

yorlarmış. İşkencenin suç olmadığını biz iddia etmiyoruz ki. İşkence elbetteki suçtur, yapanı da yakalıyor ve adaletin pençesine veriyoruz. Bunlar Türkiye'de işkence vardır diye yurt dışında yaygara yaparak Türkiye'yi küçük düşürmek istiyorlar. Bunların maksatlarını çok iyi biliyoruz. Çünkü elimizde çok deliller var».

«Bir de şöyle diyorlar: Yaşadığımız o korkunç terör eylemlerinden demokratik sistem sorumlu değilmiş. Yani 12 Eylül'den önceki terör hareketleri demokratik sistemden dolayı olmamış. Biz de demokratik sistemden dolayı oldu demedik ki. Ama o demokratik sistemin o zamanki anayasanın verdiği geniş hürriyetten dolayı, bunun açık kapılarından istifade etmek suretiyle gençleri silâhlandırıp sokaklara saldılar. Biz demokratik sistemden dolayı deseydik, tekrar demokratik sisteme dönmezdik. Terörle mücadelede devlet hukuk ilkelerine bağlı kalmalıymış. Sanki biz hukuk ilkelerinden ayrılmışız».

Evren, hukuk ilkelerini 12 Eylül'den sonraki dönemde dahi bozmamaya gayret ettiklerini, hiç bir mahkemeye dokunmadıklarını, yeniden mahkemeler kurmadıklarını söyleyerek, «eğer hukuk ilkelerine bağlı olmasaydık özel mahkemeler kurar bazı ülkelerde olduğu gibi arzu edilmeyen kararlar alabilirdik» dedi. Evren şöyle devam etti: «Diyorlar ki, ölüm cezaları kaldırılmalıymış ve verilmiş ölüm cezaları da infaz edilmemeliymiş. İşte şimdi asıl maksatlarını ortaya döküyorlar. Ölüm iyi bir şey değildir, kimse arzu etmez. Onun içindir ki kanunlarımız ölüm cezalarının mahkemeden sonra da TBMM'den geçmesini ve TBMM'den geçen bu ölüm kararının da Cumhurbaşkanı tarafından onanmasını emretmiştir. O halde kolay kolay ölüm cezası verilmez bir kişiye. Fakat kanunlarımıza konmuştur. Bu yalnız bizde değil, dünyanın en demokratik ülkesi olan Amerika'da da var. Elektrik sandalyasına oturtuyorlar. O halde yeni bir şey değil, biz koymadık ölüm cezalarını».

«Tabii onların istediği, ölüm cezası kalksın, rahatlıkla eylemlerini sürdürebilsinler. Yine esas maksatlarının birisi kapsamlı bir af çıkarılsınmış. Kapsamlı aftan mak-

sat terör eylemlerine karışanlardır. Yoksa öteki mahkûmlar değil. Bunların istedikleri o aftır. Biliyoruz onların ne istediğini, bu yüzden dolayı anayasaya madde koyduk. Af insanî bir şeydir. Allah da birçok suçları affederim diyor. Yeter ki benden af dileyin, özür dileyin ama bir daha yapmayın diyor. Hangisinin ıslah olduğunu, doğru yola geldiğini nereden bilelim. Bundan önce de af oldu, hırsızları, ırz düşmanlarını salıverdiler, ama daha bir hafta, 10 gün geçmeden yine aynı suçları işleyip hapishaneye geri döndüler. Birçok kimsenin evi soyuldu. Bir çoğunun ırzına geçildi. Dağa kaldırıldı ve o zarar gören vatandaşa soruyor musunuz sen bunu affediyor musun diye? Nasıl affederiz biz bunları».

«Yine kulağımıza geliyor. Gecikmiş adaletten şikâyetçilermiş, adalet mekanizmasını da biz yeni kurmadık ki. 12 Eylül'den önceki adalet mekanizması neyse, odur ve hatta bunun çabuk işlemesi için de kanunlarda bazı değişiklikler yaptık».

«Kişi hakları yine ele alınmalıymış. Bizim 1961 Anayasamız kişi haklarına daha fazla önem veren bir anayasaydı. 1982 Anayasası ise devleti güçlü kılan bir anayasadır. Şimdi onlar tekrar 1961 Anayasası'nı istiyorlar. 1961 Anayasası'ndan çektiğimiz sıkıntıları biliyoruz. Her türlü düşünce üretimi korunmalıymış. Yani her çeşit faşist, Marksist, Leninist, Maoist yayınlar yayınlansın, dükkânlarda satılsın, gazetelerde yayınlansın; istedikleri bu. Yağma yok vatandaşlarım».

«Yine istenen şeylerden birisi basın özgürlüğü her türlü fikre açık olmalıymış. Bizim basın Özgürlüğüne dokunduğumuz yok ki, basın özgürlüğüne bir şey yapmadık. Ülkede şimdi sıkıyönetim var. Sıkıyönetim kalktıktan sonra basın özgürlüğü bundan daha iyi olacak».

«TRT'nin özerkliği de sağlanmalıymış, TRT'nin özerkliğinden 12 Eylül'den önce nasıl kullanıldığını biz çok iyi biliyoruz. TRT'de nasıl komünizm propagandası yapıldığını biliyoruz. Eline geçenlerin fikriyatı ne yöndeyse, onu da biliyoruz».

«Bir istek de, üniversiteler, devlet kontrolü ve dene-

timinden uzak, idarî özerkliğe de sahip olmalıymış, üniversitelerde ilim değil, anarşinin nasıl kök salacağı öğretildi. Şimdi bütün maksatları YÖK Kanunu'nu değiştirmektir. Anarşi, biliyorsunuz 1960'lı yılların sonlarında üniversitelerde başladı. Üniversitelerde kök saldı. İşte, kendi kendini idare eden üniversitelerin hali o haldeydi. Tekrar üniversiteleri o hale getirmek mi lâzım? Kısaca, bütün maksatları bu anayasayı değiştirip, 1961 Anayasası gibi bir anayasa getirmektir».

«Kefil olduğum anayasanın değiştirilmesine sonuna kadar karşı çıkarım. Bu anayasa sizlerin oylarına sunulmuştur. Yüzde 92,5 oyla kabul edilen anayasayı kolay kolay değiştirtmem. Eğer böyle bir şey yapılacak olursa, bana yetki verilmiştir, tekrar sizlerin oyunuza sunarım. Oyunuza sunduğum zaman sizler tasvip ederseniz o zaman birşey diyemem. Fakat anayasanın orasından burasından delik açtırmam».

«Kendilerine aydın damgası vuran çevreler, onların dedikleri doğruymuş, sizlerin, bizlerin düşüncesi onlar için mühim değildir. Biz çok aydınlar görmüşüzdür, vatan hainliği yapmışlardır. Bazı şairlerimiz vardı, yurt dışına kaçtılar. Ve başka bir memlekete sığınıp, orada öldüler. O aydın değil miydi, ne yapayım böyle aydını? Aydın damgası kimsenin inhisarında değildir. Bu millete hükmetmek için aydın olmak gerekmez. Son Padişah Vahdettin de aydındı. Cahil miydi? Ama memleketi düşmanlara teslim etti. Ne yapayım öyle aydını. Ama onların aydın demediği bir Demirci Efe çıktı, senelerce düşmanla savaştı. Aydın değildi ama vatanperverdi o. Atatürk Kurtuluş Savaşı'nı başlattığında İstanbul'da bazı aydınlar bu savaş deliliktir, ya Amerikan mandası ya İngiliz mandası diye tutturan aydınlar vardı. Ben böyle aydınları ne yapayım...»

«Atatürk'ün dediği gibi, biz imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz. Eğer böyle sınıflara ayrılacak olursak, işte o zaman halimiz dumandır».

«Bir memlekette ne kadar çok aydın kafalı olursa, elbette ki o millet, o memleket, o kadar çabuk kalkınır.

Fakat aydın olmak kâfi gelmez. Azıcık da şu memleketin halini gezerek, görerek tanımak lâzım».

Cumhurbaşkanı, Manisa'daki konuşmasının ardından helikopterle Gördes'e geçti. Gördes'te de halka seslenen Evren, «bana cunta diyorlar, halbuki parlamenter sisteme geçildi. Bunlarda utanma, arlanma yok» dedi. Evren, Türkiye'yi Avrupa'dan koparırarak yalnız bir ülke durumuna getirmek isteyenler bulunduğuna işaret ederek, şöyle konuştu: «Millî Güvenlik Konseyi şimdi Cumhurbaşkanlığı Konseyi oldu ya, aleyhinde yalan, maksatlı haberler çıkarıyorlar. Ellerine ne geçerlerse kullanıyorlar. Konsey arkadaşlarımla uğraşıyorlar. Onlar hakkında maksatlı haberler yayıyorlar. Bunlarla ellerine ne geçecek? Türkiye'yi parçalasınlar da nasıl parçalarsa parçalasınlar. Onu istiyorlar. Amaçları bu».

Gördes'ten Kırkağaç'a geçen Evren, burada yurttaşlara «en büyük Evren, başka büyük yok» sloganlarıyla karşılandı. Evren, Kırkağaç'ta da yurttaşlara hitaben konuştu. Burada 27 Mayıs Bayramını «kimse gücenip kırılmasın diye» kaldırdıklarını belirten Evren, yurttaşlardan kızlarını okula yollamalarını istedi.

. . . . . .

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mayıs 1984.

Üçüncü Bölüm İçin Üçüncü Ek

AYDINLARI SAVUNAN HUKUKÇU AYDINLAR

Ankara Barosu

Hüseyin Avni Altay, Akar Arsoy, Dursun Aslan, Türkay Asma, Gözde Aşan, Ahmet Atak, Süleyman Ateş, Kâmil Ateşoğulları, Rona Aybay, Sabahat Aykın, Aykut Başcıl, Kâzım Bayraktar, Mahmut Bayram, Metin Bayyar, Hürriyet Bektaş, Sait Bozkurt, Selâhattin Canbay, Ahmet Çağlar, Sedat Çakıcı, Fatma Çakır, Raif Çakır, İsmail Sami Çakmak, Mebrure Çiçek, Hüsnü Rıza Çimen, Dilek Dermancıoğlu, Veli Devecioğlu, İlhan Dişçi, Gülseren Dönmez Bengi, Aydın Erdoğan, Refik Ergün, Tarhan Ertek, Attila Göktürk, Lütfü Gülergün, Nezahat Gündoğmuş, Şükrü Günel, Çetin Güner, Hasan Fehmi Güneş, İsmail Günhan, Üstün Günsün, Minetullah Haydaroğlu, Nevzat Helvacı, Asım Hışıl, Nimet Hışıl, Rifat İnal, Reşat Kadayıfçılar, Günfer Karadeniz, Necmettin Karaerkek, Kemal Karakoç, Hasan Kepenek, Tanju Korkmaz, Savaş Köker, Orhan İzzet Kök, Akif Kurtuluş, Şahin Mengü, İsmail Metin, Olcay Mis, Galip Orhun, Haluk Ömerbaş, Hüsnü Öndül, Muzaffer Özbayrak, Mehmet Özşuca, Erşen Sansal, Şenal Sarıhan, Atila Sav, Önder Sav, Yıldız Senemoğlu, Arda Şayian, Metin Şekercioğlu, Mehmet Ali Şengül, Önder Şeref, Ahmet Tahtakılıç, Doğan Tanyer, Turan Tanyer, Zeki Tavşancıl, İbrahim Tezen, Ertan Timur, Fahir Tolunay, Ahmet Toptan, Muharrem Uğurlu, H. Avni Usluoğlu, Uğur Üzer, Haluk Ünsal, Hasan Ürel, Günseli Üstündağ, Şerif Vural, Demet Yazıcı, Şükran Yıldırım, Levent Hale Yılmaz, Tülây Yılmaz.

İstanbul Barosu

Levent Akyüz, Zeynel Asil, Ülker Arıkan, Dursun Ali Aydın, Ergin Cinmen, Atila Coşkun, Gülçin Çaylıgil, Erhan Erel, Osman Ergil, Selâhattin Hakkı Esatoğlu, Ziya Nur Erün, Neclâ Fertan, Öznur Gündoğdu, Mustafa Hatırnaz, Fikret İlkiz, Rahmi M. Kadıoğlu, Ercan Kanar, Refik Kara, Kemal Keleş, Şener Mete, Çetin Özek, Mehmet Ali Özpolat, Volkan Rişvanoğlu, Gürkan Rişvanoğlu, Neva Rişvanoğlu, İbrahim Sinemoğlu, Ergin Türsoy, Turgay Ünal, Doğan Zengin.

İzmir Barosu

Kasım Sönmez.

Üçüncü Bölüm İçin Dördüncü Ek

NAZIM'IN MEZARI BAŞINDA (*)

İlhami Soysal

Moskova'da Kızıl Meydan Moskova Üniversitesi'ne doğru giden yollardan birinin üzerinde, şehrin kenar semtlerinden birinde Novedeviçya Manastırı mezarlığı diye bir mezarlık var. Bu mezarlıkta, sayısı belki de bini bulan mezar var. Kiminin üstüne bir büst, kiminin bir heykel, kiminin bir büyük kaya parçası, kiminin haç, kiminin de bir kitabe var. Bu mezarlıkta ara yollar betondan yapılmış; temiz, bakımlı bir mezarlık.

Novedeviçya, Rusçada Yeni Kız demek. Yeni Kız Manastırı mezarlığın ortalarında bir yerde, ara yolların kesiştiği bir köşe başında, üstü yeşil çimlerle kapalı bir tümsek, tümseğin baş tarafında da gül fidanlarıyla yarısı örtülmüş basit bir kitabe var. Kitabenin üstünde Rusça şunlar yazılı:

Tanınmış Komünist Türk Şairi
NAZIM HİKMET
1902 - 1963

(*) *Yön, Sayı 86, 20 Kasım 1964.*
Nazım Hikmet ile ilgili 1950 yıllarının başından sonra ilk önemli ve çığır açan yazıdır. İlhami'nin «Bir Türk Şairinin Ölümü» başlığıyla yayınladığı bu yazının adını değiştirdim.
Yazının içine Nazım Hikmet'in 'Otobiyoğrafi' şiiri yerleştirilmişti. Aydın Üzerine Tezler'in dördüncü kitabında bu şiiri yayınladığım için ekten çıkarıyorum.

Novedeviçya Manastırı mezarlığı, Komünist İhtilâlinden bu yana bir sanatkâr meşheri halini almış. Moskova'da ölen, Moskova civarında ölen hemen bütün tanınmış fikir adamları, sanat adamları, sahne adamları, yazarlar, şairler, balerinler bu mezarlığa gömülürmüş. Yüzlerce yıllık tarihi olan manastır binası, mezarlıktan bir duvar bir kapıyla ayrılmış. Şimdi bir müze gibi geziliyor.

Novedeviçya Manastırı mezarlığında dolaşan bir sanat meraklısı kendisini herhangi bir antolojinin yapraklarını çeviriyor sayabilir. Şurada bir meşhur ressam, az ötede bir büyük balerin, onun yanında bir romancı, daha ötede bir büyük âlim... Novedeviçya mezarlığı bir antoloji ama, sadece bir şiir antolojisi, sadece bir hikâye yahut roman antolojisi değil. Topyekûn bir düşünce antolojisi. Bu antolojinin bir yaprağı da bir Türk, vatanını terkedip kaçan, Rusya'ya ikinci vatanım diyen ama gene de öz vatanının hasreti ile ölen bir Türke aittir. Türk edebiyatını ve Türk şiirini dünya edebiyatı ve şiiri içinde sözü edilir bir yere getiren, Türk edebiyatına Anadolu'nun sesini, Kurtuluş Savaşımızın destanını kazandıran, bir şairin yadellerdeki mezarını görmek, Moskova'ya kadar gitmişken en tabiî görevimizdi.

Gerekiyorsa ölümü bahasına da olsa vatanını, memleketini bırakmamasını temenni ettiğimiz edebiyatımızın en büyük şairinin mezarını gördükten sonra, Moskova'daki son günlerini nasıl geçirdiğini de merak etmememiz imkânsızdı. İdeolojisinin ötesinde, mısralarında buram buram memleket kokan bir şair olarak, edebiyatımızın en büyük şairi olarak Nazım Hikmet son günlerini nasıl geçirmişti? Ölümü nasıl olmuştu? Sovyetler Birliği'nde neler yapmıştı?

Kitapçı vitrinlerinde sık sık, Novedeviçya mezarlığındaki kitabesinde gördüğümüz slav alfabesi ile yazılmış «Nazım Hikmet» imzasını taşıyan kitaplara rastlıyorduk. Yabancı dillerle basılmış kitaplar satan bir büyük kitapçı mağazasında Nazım Hikmet'in Türkçe basılmış kitapları olup olmadığını sorduk. Çinceden Ermeniceye, Azericeden Litvanya lisanına kadar çeşitli dillerden basılmış

belki 20 yabancı dilde kitapları vardı da Türkçesi yoktu. Halbuki Nazım'ın Türkçeden başka dilde tek mısra yazmadığını biliyorduk. Bize Nazım Hikmet'in kitaplarının Türkçesinin sadece Bulgaristan'da basıldığını, Moskova'da bunu bulmanın ise çok zor olduğunu söylediler. Nazım Hikmet'in kitapları hakkında bilgi de verdiler. 1960 yılına kadar Nazım Hikmet'in Sovyetler Birliği'nde, 17 Sovyet dilinde eserleri 52 defa basılmış. Bunların tiraj yekûnu bir milyon 407 bin imiş.

Asya Halkları Enstitüsü'ne gittiğimizde, etrafımızı alan Türk dili, edebiyatı, tarihi, arkeoloji uzmanlarıyla konuşurken, bunlardan birisi Nazım Hikmet'ten de birkaç cümle ile söz etti. Bakü'nün Gence şehrinden bir Azeri Türkü olan Ekber Babayef, Asya Halkları Enstitüsü'nde Modern Türk Edebiyatı uzmanıydı. Babayef, «Nazım'la 13 sene yakın arkadaşlık ettim» dedi.

O günkü resmî ziyaretten sonra, akşam Ekber Babayef'le buluştuk. Akşam yemeğini beraberce «Bakû» adını taşıyan bir Azeri lokantasında yedik. Nazım Hikmet hakkında bildiklerini anlatmasını istedim. Anlattıkları şunlar oldu :

«— Moskova'daki en yakın ahbabı bendim. Bu on-üç yıl sürdü. Türkçeden başka dil konuşmak istemezdi. Bunun için de sabah akşam beraberdik. Bir şiir yazdı mı, ne eder eder beni bulur, ya Enstitüye gelir, ya telefon eder ve mutlaka şiirini bana okurdu. Onun burada yazdığı şiirleri hemen daima ilk dinleyen ben olmuşumdur.

Ölümünden bir gün önce pazardı. Sabahtan bana telefon etti. Buluştuk. Karısı akrabalarını ziyarete gitmiş, evde yalnız canı sıkılmış. Beraberce çarşıya çıktık. Biraz öteberi aldık. Nazım çok iyi ve meraklı bir ahçıydı da. Bugün köfte yapalım dedi. Köftelik et, meyva, bir takım konserveler ve şarap aldık. Eve geldik. Nazım köfteleri pişirdi. Yemek yedik, şarap içtik. Daha doğrusu o içti. Ben otomobil kullanacağım için içki içmiyordum. Akşam üzeri şöyle ormanlara doğru gidelim, hava alalım istiyordum. O bana gene şiirlerini okudu. Son zamanlarda şiirlerinde sık sık ölümden bahseder olmuştu. Hatta, ölü-

münden bir ay kadar önce de, gene ölümüyle ilgili bir şiir yazmıştı da bunu bana verip saklamamı istemişti.

Bana oğlum derdi. Ben de onu bir baba gibi severdim. Şiirini vermek istediği zaman çok bozulmuş ve bunu almayı, böyle şeylerle uğraşmayı da bırak demiştim. Oysa bütün şiilerini daima çift kopya daktilo eder, birini mutlaka bana verirdi. Ben dağınık adamım, kaybederim, biri sende dursun derdi. Hâlâ da dururlar. Ama o ölüm şiirini almamıştım. Nazım'ın ölebileceğini düşünmüyordum.

Bir enfarktüs geçirmişti. Doktorlar kendisine çok dikkat etmesini söylemişlerdi. Gerçekten de dikkat ederdi. Sonradan bir aralık Fransa'ya gittiğinde bir kere daha muayene olmuş ve doktorlardan enfarktüs tehlikesinin tamamen geçtiğini öğrenmişti.

Önceleri doktorlar ona uçağa binmeyi yasak etmişlerdi. Fransa'daki muayenesinden sonra ise doktorlar bilâkis uçağa binmesinin daha iyi olacağını, uçağın insanı daha az sarsacağını söylemişlerdi. Artık ondan sonra da bütün seyahatlerini uçakla yapmaya başlamıştı.

Nerelere gitmedi ki.. Küba, Kongo, Bulgaristan, Çekoslovakya, defalarca ve defalarca Fransa, Polonya.. Birkaç defa da ben otomobilimle onu 2500 kilometrelik Bakü'ye kadar götürdüm getirdimdi. Bilhassa Azerbeycan'da kırallar gibi karşılanıyordu. Onunla Azerbeycan'a, Bakü'ye gittik mi, Bakülüler onu evlerinde misafir etmek için birbirleriyle yarış ederlerdi. Bir keresinde Azerbeycan'da bir ay kaldık. Bizi misafir etmek isteyen kırktan fazla ev vardı. Birine gidip birine gitmez isek bize küsüyorlardı. Onun için çok kere bir günde iki üç ev dolaştığımız oldu.

Haa ne diyordum? Pazar günü yemek yedik, şiir okuduk, konuştuk. Vakit bir hayli gecikti. Zaten onunla oldum mu vakit nasıl geçer anlamazdım. Haydi dedim, otomobille biraz ormanlara gidelim. Hava alırız, şehir gürültüsünden uzaklaşırız...

Son zamanlarda televizyona merak sarmıştı. Birden bu akşam televizyonda ne var dedi. Gazetede programa

baktım, bir polisiye filmi vardı. Daha önce seyretmiş beğenmemiştim. Seyretmeye değmez, ben daha önce seyrettim dedim. O, olsun ben gene de seyretmek istiyorum. Uzanayım hem biraz okur, hem de televizyonda filmi seyrederim, dedi. Bana da kal diye ısrar etti ama ben ormana gitmeyi aklıma koymuştum. Vedalaştım çıktım.

Akşam eve oldukça geç geldim, hayli yorulmuştum, hemen yattım. Aklıma da hiç Nazım'a telefon etmek gelmedi. Oysa sık sık telefon ederdim. Daha doğrusu o akşam geç vakit üşendim, yeni bir eve taşınmıştık, daha dairemize telefon bağlanmamıştı, aşağıya inip kapıcının dairesinden telefon etmek lâzımdı. Nazım'la da bütün gün beraberdik. Nasıl olsa uyumuştur diye düşündüm.

Ertesi sabah uyandım. Enstitüye gitmek üzere tıraş oluyorum, karımı aşağıdan çağırdıklarını duydum. Karım aşağıya kapıcının dairesine gitti ve biraz sonra döndü. Nazım dedi, Nazım.. Sonra ağlamağa başladı. Suratımın yarısı daha sabunluydu. Ne olmuş Nazım'a? diye sordum. Hasta mı? Karımın hıçkırıklarından cevabını anlıyamıyordum. Sakalımın yarısı kesilmiş yarısı kesilmemiş, suratımdaki sabunları sildim. Karım o arada, Nazım'a birşey olmuş, diyebildi. Oldukça da uzak bir semtte oturuyorduk. Hemen arabaya atladım evine gittim. Baktım kalabalık, baktım Nazım'ı bir divana yatırmışlar, çıplak. Öldüğünü anladım. Karısı ve etrafındakiler ağlıyordu.

Nazım, Münevver hanımdan sonra sahne artisti olan bir Rus hanımla evlenmişti. Onunla oturuyordu. Münevver Andaç, oğlu Mehmet'le birlikte Varşova'ya yerleşmişti. O akşam ben ayrıldıktan sonra akrabalarına giden karısı dönmüş. Bir müddet oturmuşlar, konuşmuşlar, sonra yatmışlar. Ayrı ayrı odalarda yatıyorlardı».

Sözün burasında ben, Nazım'ın evlendiği Rus hanımının kaçıncı karısı olduğunu sorduğumda Ekber Babayef gülümsedi. «Oooo, onda karının sayısı çoktu. Çok uçarıydı. Ama son hanımı, üçüncü nikâhlı karısıydı. Birincisini bilirsiniz herhalde, Piraye hanımmış. Galiba Ali Fuat Paşa'nın yakınıymış. İkincisi Münevver hanım, Ressam Nurullah Berk'in eski karısıydı. Çok hanım bir ka-

dındı. Şimdi Nazım'dan olma oğlu Mehmet'le Varşova'da yaşıyor. Mütercimlik yapıyor. Mehmet ondördüne girdi. Tıpkı babası. Son karısını Nazım tiyatroda görüp âşık olduydu. Sarışın, güzel bir kadındı. Çok genç olmasına rağmen Nazım'ın ölümünden sonra evlenmedi. Onun evinde tek başına oturuyor. Eşyalarını olduğu gibi muhafaza ediyor. İstersen seni evine götürürüm».

Nazım Hikmet'in Moskova'da son günlerini geçirdiği evini merak ediyordum. Memnuniyetle gitmek istediğimi söyledim. Bakü lokantasından çıktık. Sokakta sulu sepken bir kar yağmaya başlamıştı. Moskova'ya geldiğimiz günden beri en soğuk günü yaşıyorduk. Oysa Türkiye'den ayrıldığımızda daha pardesü bile giymiyorduk. Ekber Babayef'in otomobiline bindiğimizde o anlatmaya devam etti :

«— Karısı sabahleyin, açık duran odasının kapısından Nazım'ın kalktığını hissetmiş. Uyku arasında kapıya doğru sürüklenen terliklerinin sesini duymuş. Sonra birkaç dakika geçmiş bir daha ses seda gelmemiş.

Uykuyla uyanıklık arasında, Nazım'ın sesini duymayınca yatağından doğrulup kocasına seslenmiş. Cevap alamayınca, herhalde, gazeteler gelmemiş de aşağıya onları almaya indi diye düşünmüş. Ama gene beş on dakika geçip ses seda çıkmayınca merak edip yataktan kalkmış. Koridora çıkınca arkasından sürgülü sokak kapısının gerisindeki vestiyerin altında Nazım'ın çıplak ayaklarını görmüş.

Kadın uyku sersemi paltoları, mantoları aralayıp bakmış ki Nazım sırtını, biraz önce açmaya uğraştığı kapıya yaslamış hareketsiz duruyor. Daha önceden doktorların herhangi birşey olursa sakın kımıldatmayın, kalp hemen durabilir dediğini de düşünen kadın, zaten Nazım'ın devamlı tedavi görmekte olduğu Lenin Hastahanesi'ne telefon etmiş. Hemen birkaç dakika içinde bir cankurtaran ile doktorlar gelmiş. Ama Nazım sırtı kapıya dayalı oturuyor. Onu kımıldatmadan kapıyı açmanın imkânı yok. Çaresiz içerden karısı, Nazım'ı hafifçe yana çekmiş, kapı açılmış, doktorlar Nazım gideli çok olmuş demişler...

İşte ben eve o sırada geldim. Nazım'ı son görüşüm o oldu, bir divanda çıplak uzanmış yatıyordu. Başucunda kana kana ağladım».

Ekber Babayef bir taraftan, sulu sepken kar altında otomobilinin direksiyonunu büyük bir dikkatle kullanırken, bir yandan da usul usul şu mısraları mırıldanıyordu:

«Çok yorgunum beni bekleme kaptan
Seyir defterini başkası yazsın
Çınarlı kubbeli mavi bir liman
Beni o limana bırakamazsın».

Bu Nazım'ın son şiiriydi. Babayef içini çekerek şöyle konuştu:

«— Edebiyatınızın ve belki de dünyanın en büyük şairlerinden biriydi. Yaşamayı sever, ölümden korkardı. Moskova'da bütün büyük şöhretine rağmen etrafındaki büyük sevgi halesine rağmen kendisini yalnız hissediyordu. İkide bir ah İstanbul derdi. En çok Bakü'ye ya da Varna'ya gittiği zaman memnun olurdu. Buralar benim memleketimin havasını kokuyor, bulutlar olmasa memleketimin kıyılarını göreceğim» derdi.

1957'de Varna'da bir şiir yazmıştı. Dudağından hemen hiç düşmezdi, şöyleydi: «Yürek değil be, çarıkmış bu, manda gönünden Teper ha babam teper - Paralanmaz - Teper taşlı yoları. - Bir vapur geçer Varna önünden, - Uy Karadenizin gümüş telleri, Bir vapur geçer Boğaza doğru, Nazım usullacık okşar vapuru Yanar elleri».

Leningrad caddesinden Şeremetyovo Havaalanı'na doğru giden yolda, sıra sıra dizilmiş blok apartmanların arasından bir yola saptık. Saat gecenin onbirini geçmişti. Kar lâpa lâpa yağıyordu. Ekber Babayef blok apartmanlardan birinin önünde otomobilini stop etti ve önünde durduğumuz binanın üçüncü katındaki küçük balkonlu karanlık bir daireyi işaret ederek,

«— İşte burası, burada yaşadı, burada öldü» dedi.

Evde kimse yoktu. Dolayısıyla Nazım Hikmet'in son yıllarını, son dakikalarını geçirdiği ve 1963'den bu yana

da olduğu gibi muhafaza edilen evi ve son karısını göremedim. Daha sonraki bir iki günümüzde de imkânım olup oraya tekrar gidemedim.

Ekber Babayef, daha sonra beni otelime getirdi. Yolda Gorki caddesinde bir tiyatronun önünden geçtik. Vitrinlerdeki afişlerde Nazım Hikmet'in adı vardı. Dört yıldan beri afişten inmeyen bir piyesi: Enayi... Ekber Babayef, «Moskova'da halen dört tiyatroda onun piyesleri oynanıyor» dedi. Sonra anlatmaya devam etti :

«Sovyet Yazarlar Birliği Nazım Hikmet'in Edebi mirası komisyonu adıyla bir komisyon kurdu. Ünlü yazar Konstantin Simenof bu komisyonun başkanı. Simenof, Edebiyat Gazetesi'nin başyazarıdır. Komisyon sekreter olarak da beni tayin etti. Surkof, Poloyov, İlya Erinburg gibi Sovyetler Birliği'nin en ünlü yazar ve şairlerinden 12 kişi de komisyonumuzun üyesi.

Komisyonumuz, Nazım Hikmet'in yayınlanmış yayınlanmamış bütün şiirlerini, romanlarını ve yazılarını, Nazım Hikmet'e ait ne kadar eşya, el yazısı vesaire varsa hepsini ve hepsini toplamakla görevli. Nazım Hikmet külliyatını tam bir seri halinde altı ciltte toplayarak yayınlıyacağız. Bulabildiklerimizin mikro filmleri, alınıyor. Muazzam bir arşiv yaptık. Devlet Hazine binasında bunları saklamak için daire vardır. Gorki'nin, Pasternak'ın falan da edebî mirasının arşivleri buradadır.

Nazım'ın külliyatını toplarken, beri yandan da onun için bir anı kitabı hazırlıyoruz. Nazım'la tanışmış dünyanın en büyük yazarlarının, şairlerinin Nazım Hikmet için özel olarak yazdıkları yazılardan meydana gelecek bir kitap bu. Şimdiden meşhur Fransız düşünürü Sartre, Amerikalı romancı Steinbeck, bizim İlya Erinburg, Küba'nın, Çin'in en meşhur düşünür ve şairleri bu kitap için yazılarını yazdılar ve gönderdiler.

Komisyonumuz ilk toplantılarından birinde resmen karar aldı. Nazım Hikmet'in toplanacak edebî mirası ve naaşı istendiği takdirde derhal memleketine gönderilecek. Bunu zapta geçirdik. Biz onları burada bir emanet olarak saklıyoruz..

Bulgaristan'da da Nazım Hikmet'in edebî külliyatı Türkçe olarak basılacak. O da altı cilt olacak. Beni Bulgaristan'a davet ettiler, önümüzdeki günlerde gidip bu işe nezaret edeceğim».

Ekber Babayef beni otelin önüne getirmişti ve belki yarım saatten beri otelin önünde motoru bile stop ettirilmemiş, otomobilin içinde onun anlattıklarını dinliyordum. Vakit hayli gecikmişti.. O ise hâlâ anlatıyordu.

1963'de Moskova'ya gelen bir Brodway Prodüktörü Nazım Hikmet'in iki piyesini seyretmişti. Enayi ve Demokles'in Kılıcı adlı bu piyesleri Amerika'da oynatmak için satın almıştı. Piyesler Amerika'da hâlâ afişteydi. Nazım'ın İtalya'da 6 kitabı yayınlanmıştı. Dünyanın en lüks baskılı kitaplarını basan bir basımevi Nazım'ın Portreler adlı kitabını İtalyanca ve Türkçe olmak üzere Abidin Dino ve tablolarının her biri Amerika'da birkaç yüzbin dolara satılan Kutuzov'un bu kitap için özel olarak yaptıkları resimlerle süsleyerek basmıştı. Bu iki cilt İtalya'da elli dolara satılıyordu. Kitabın bir sayfasında şiirin Türkçesi, karşı sayfasında İtalyancası vardı. Türkçe bir mısraın uzunluğu ne ise İtalyancası da tam aynı uzunluktaydı.

Ekber Babayef gene anlatmaya devam ediyordu: Amerika'da basılan Yirminci Yüzyılın En Büyük Şairleri adlı bir antolojide yer alan 25 şairden biri de Nazım Hikmet'ti. Aynı antolojide Eluard, Mayakovski, Yesenin gibi gerçekten dünya çapında şairler vardı. Nazım Hikmet bunların içindeki tek Türk şairiydi.. Fransa'da Nazım Hikmet'in plâkları doldurulmuştu. Bu plâklar Türkçe olduğu halde satış rekoru kırmıştı. Cezayir, Mısır, Suriye, Irak gazetelerinde hemen her gün Nazım Hikmet'in şiirleri yayınlanıyo

Doğu Almanya'da, Çekoslovakya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Yugoslavya'da piyesleri oynanıyordu. Arif Melikof adlı müzisyenin seslendirdiği Bir Aşk Masalı veya Ferhat ile Şirin bale olarak bir yıldan fazla zamandır Kahire'de temsil ediliyordu. Bulgarlarla Çekler ortak olarak bu baleyi renkli filme almışlardı. Çeşitli sine-

malarda bu film gösteriliyordu. Nazım Hikmet Orta Asya halkları arasında da çok yaygın bir şöhrete sahipti. Özbekistan'da, Çin Türkistanı'nda dahi adı biliniyordu.

Ekber Babayef, Nazım Hikmet'in Edebî Mirası Komitesinin, büyük şairin bir heykelinin mezarı başına dikilmesine karar verdiğini, bunun için heykeltraşlar arasında bir yarışma açıldığını ve modern Rus heykeltraşlarından ikisinin ortak maketinin bu yarışmayı kazandığını, üç metre boyundaki gri bir kaya parçası üzerine yontmak suretiyle Nazım Hikmet'in normal boyunda bir röliyefinin çizileceğini ve kayanın bu haliyle, üzerinde Nazım imzasıyla mezarının başına dikileceğini de anlattı. Sonra üzgün bir sesle 6800 rubleye mal olacak heykelin ölümünün ikinci yıldönümü olan 1965 Haziranının üçüncü gününde yerine konacağını söyleyerek şöyle devam etti :

«— Keşke mezarı da, heykeli de memleketinde olsaydı. Hep beni memleketime gömün. Orada ölmek isterdim derdi».

Ekber Babayef, Sovyetler Birliği hükûmetinin bu büyük Türk şairinin hatırasını yaşatmak için Yugoslavya'ya sipariş ettiği ve inşası ilkbaharda tamamlanacak bir transatlantiğe Nazım Hikmet adını verdiğini, geminin 1965 Mayısında Nazım Hikmet'in çok sevdiği Boğaziçi'nden geçerek Odesa'ya geleceğini ve orada Nazım Hikmet'in Edebî Mirası Komitesi tarafından törenle karşılanacağını, gemide bir kamaranın Nazım Hikmet'e tahsis edileceğini, Odesa ile Küba arasında sefer yapacak ve ayda aşağı yukarı bir kere Boğaziçi'nden geçerek bu gemide Nazım Hikmet'in kitaplarının turistlere satılacağını da sözlerine ekledi.

Ekber Babayef'in son olarak anlattığı bir hatırası var ki büyük şairin ideolojisi ne olursa olsun, Türkiye'yi ne kadar çok sevdiğini gösteriyordu. Babayef sulu sepkenden lâpa lâpaya çeviren kar altında ve soğuk bir Moskova gecesinde gözleri hafiften sulanarak hatırasını şöyle nakletti :

«Nazım Hikmet, Moskova'ya bir Türk geldiğini duy-

maya görsün. Yerinde duramazdı. Hemen koşmak, gelenle konuşmak isterdi. Ama buna cesaret de edemezdi. Bu konuda çok kötü hatıraları vardı. Bir keresinde Bakü'de yapılan bir kongreye, Türkiyeli yazarlardan Agâh Sırrı Levend de gelmişti. Dünyanın çeşitli memleketlerinden gelmiş yazarlar vardı.. Fransızlar, İngilizler, Amerikalılar, Araplar, Almanlar, Ruslar..

Nazım Hikmet Kongrenin şeref misafiriydi. Başkanlık kürsüsünün altında bir koltuk kendisine ayrılmıştı. Nazım Hikmet kongreye hitaben nutkunu söyleyip yerine oturduğunda, salon toptan ayağa kalktı ve onu ayakta alkışladı. Bir kişi müstesna. Nazım'ın hemen yanında bir koltukta oturan Agâh Sırrı.. Oysa biraz önce Nazım, Agâh Sırrı Levend konuştuğu zaman, memleketlisi olarak onu ayakta alkışlamış, tebrik etmişti.. Agâh Sırrı ise, politika ile, ideoloji ile hiç ilgisi olmayan tamamiyle sanatla, edebiyatla, dille ilgili bu kongrede kendi dilinin en büyük şairini alkışlamak, elini sıkmak lüzumunu bile duymadı.

Bu hareketi ile de Nazım'ı ne kadar yaraladı bilemezsiniz.

27 Mayıs'tan sonraki aylardı. Moskova'da gene bir kongre toplanmıştı. Çeşitli milletlerden delegeler gelmişti. Bir edebiyat kongresiydi. Türkiye'den de kalabalık bir heyet gelmişti. Profesör Fahir İz heyetin başkanıydı, heyette Ömer Lütfi Barkan, yanılmıyorsam Ahmet Şükrü Esmer, gazetecilerden Ömer Sami Coşar, Orhan Karaveli vardı.

Nazım, Türklerin geldiğini öğrenince gene yerinde duramaz oldu. Memleketimin toprağının kokusunu getirmişlerdir, diyordu. Ama tam kongre günü geldiğinde kongreye gitmek istemedi. Gene Bakü'deki gibi olur, birşey söylerler, kalbim kırılır, diyordu. Ben ısrar ettim. Kongreye gittik. Türkiye'den gelenlerle de karşılaştık.. Çok iyi davrandılar. Üstadım, üstadım diyerek boynuna sarıldılar. Nazım çok içlendi, adeta ağlayacak gibi oldu. Birini bırakıyor, ötekine dönüyordu.

Onlar burada kaldıkları sürece uzun uzun görüştü-

ler. Hemen her akşam beraber yemeğe çıkıyorduk. Nazım hastalığını falan unutmuştu. Şiirler okuyor, İstanbul'dan, Boğaziçi'nden bahsediyordu. Canlanmış, neşelenmişti. Bir akşam bir lokantada yemek yerken bir ara Türkiyelilerin hemen hiç birinin parmağında alyans olmadığını görünce, hayrola artık Türkiye'mde alyans takılmıyor mu diye sordu. Galiba Ömer Sami yahut da Fahir İz cevap verdiler. Türkiye'de 27 Mayıs ihtilâli olmuştu. Halk hazineye bir yardım kampanyası açmıştı, kadınlar ziynetlerini, evliler ve nişanlılar alyanslarını hazineye bağışlıyorlardı. Onlar da öyle yapmışlardı.

Nazım Hikmet söylenenleri bir an dalgın dalgın dinledi, sonra gözleri dolu dolu parmağındaki alyansı çıkardı. Fahir İz'e uzattı, bunu alın, Türkiye'ye döndüğünüzde hazineye verin, ben memleketimden kaçmış bir adamım, ama memleketimi severim. Bu kadarcık olsun bir hizmetimi çok görmeyin. Adım bahis konusu değil, ama nihayet ben de bir Türk'üm. Yüzüğün benim olduğunu söylemeye lüzum yok, dedi.

Masada kısa bir sessizlik oldu. Nazım alyansını Profesör Fahir İz'e doğru uzatmış duruyordu. Hepimizin gözleri dolmuştu. Fahir Bey de heyecanlanmıştı, ama çekiniyordu da, biz dedi gümrükten geçerken alyanssız geçtik, şimdi dönerken bir alyansla dönersek başımız derde girer...

Nazım Hikmet uzattığı elinde alyansı, bir süre önüne eğdi ve durdu. Öldüğü gün Nazım Hikmet'i bu alyansıyla birlikte gömdüler. Şimdi alyans da Nazım gibi toprağın altında..»

Ekber Babayef karanlıklar içindeki otomobilin camından dışarda lâpa lâpa yağan kara baktı ve sustu. Bir süre de ben sustum, sonra vedalaştık, ben otomobilden çıkıp otele girdim, o evine gitti... Otelde düşündüm, Nazım Hikmet'i, istediğimiz kadar reddedelim, bütün dünya onu büyük bir Türk şairi olarak tanıyacaktır. Biz Türk değil desek, o dünyanın gözünde Türk şairi kalacaktır.

Dünya, Nazım Hikmet'in şiirlerini okuyarak, bir kötü propagandanın «barbar» diye tanıtmak istediği Türklerin, büyük şairler çıkaran kültür zenginliğine sahip bir millet olduğunu düşünecektir. Nazım, istesek de istemesek de, Türk kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır. Bu gerçeği değiştiremeyiz. Değiştirmeye çalışmak, kendi kültürümüzü inkâr olur.

Üçüncü Bölüm İçin Beşinci Ek

TÜRKİYE'Yİ SEVMEK HAPİSHANELERİNİ SEVMEKTİR (*)

Değerli Mahkeme'nizde görülmekte olan davada, «Bir yeni Cumhuriyet İçin» adını taşıyan kitabımla ilgili olarak Prof. Dr. Erol Cihan, Doç. Dr. Bener Karakartal ve Doç. Dr. Tevfik Ertüzün tarafından hazırlanan «Bilirkişi Raporu» ile ilgili görüşlerimi belirtiyorum. Bu Rapor'un üniversite öğretim üyeleri tarafından yazılmış olduğundan kuşku duyuyorum; inanılması zor cümle düşüklükleri, mantık yanılgıları içindedir, düpedüz tahrifata dayanıyor.

Bunların hepsini göstermek zorundayım. Yalnız tahrifat ancak aslı ile karşılaştırılarak gösterilebiliyor. Bu nedenle, ne yazık! Bilirkişi Raporu'nun bölümleriyle birlikte kitabımın paragraflarını da aktarmak durumundayım.

Bilirkişi Raporu karşısındaki görüşlerimin Bilirkişi Raporu'ndan çok uzun olacaktır; bu, tahrifatı sergilemek zorunluluğundan doğuyor.

Bu Raporu hazırlayanların, Değerli Mahkeme'nizin ve hiç bir kurulun, benim kitabımı okumayacağını ve bu Üç Öğretim Üyesi'nin yazdıklarını okumakla yetineceklerini varsaydıklarını sanıyorum. Çünkü YÖK Üniversite sisteminin bu üç mensubu, eğer kitabımın yargı organları

(*) «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» Davası nedeniyle İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Askeri Mahkemesi'nde 24 Eylül 1985 tarihinde yapılan savunma.

ve kurulları tarafından okunabileceğini akıllarına getirmiş olsalardı, bu kadar açık ve göze batan çarpıtmalar yapmaktan çekinirlerdi.

Raporu okuduktan sonra, Türk üniversitelerinden Üç Öğretim Üyesi'nin nasıl böyle bir belge hazırlayabileceklerini merak ettim; hukuk disiplini dışından gelen iki bilirkişinin çalışmalarını bularak, diğer yayınlarının da böylesine tutarsız ve çarpıtıcı bir mantığı sergileyip sergilemediklerini görmek istedim. Ne yazık! Bunlardan birisinin yayınlanmış bir kitabı ya da uzunca sayılabilecek bir çalışması olmadığını ve diğerinin de, çok teknik alanda ve benim çalışmamla hiç bir bağlantısı olmayan bir konuda çalışma yayınladığını saptadım.

İlerde açacağım, şimdilik şu kadarını söylemek durumundayım: Üç Bilirkişi'den en azından ikisinin, benim çalışmamı değerlendirebilecek ve sosyalizm ile komünizmi, demokrasi ile diktatörlüğü birbirinden ayırabilecek bir birikime ve uzmanlığa sahip olmadıkları kesindir. Böylece Mahkeme'nizin görevlendirdiği Naip Yargıç'ın, seçimini, Adalet'in Gerçekleşmesi'ni kolaylaştıracak değil zorlaştıracak yönde kullanmış olduğu ortaya çıkıyor.

Rapor, bir kısa giriş ile «yazının özeti» ve «inceleme-değerlendirme» bölümlerinden meydana geliyor. Bunların teker teker ele alınması gerekiyor.

Burada söyleneceklerin özeti şudur: 1 — «Yazının özeti» bölümü ile bilirkişilerin yargılarını içeren «inceleme-değerlendirme» bölümü arasında hiç bir mantıksal bağ kurulamıyor. Tekrarlarla, cümle düşüklükleriyle dolu dört sayfalık özetten sonra, bilirkişi, pek alâ, benim çalışmamla ilgili olarak «suç yoktur» yargısına ulaşabilirdi. Özetlemeleri, bir suçluluk kanıtı ya da mantığı getirmiyor. «İnceleme-değerlendirme» bölümündeki suçlama yüklü cümleciklerle yapılmış olan özet birbirini tamamlamıyor. Hem özet ve hem de suçlama bölümleri, çok büyük çarpıtmaları ve incelenen metinde olmayan cümle ve düşünceleri aktarıyor.

Şimdi raporun bir iki bölümünü sırasıyla ele alıyorum.

Bu çalışmayı yalnızca Değerli Mahkeme'nizin kararını kolaylaştırmak için değil aynı zamanda Türk üniversitelerinin içine itildiği özensiz, bilimsel düzeyi giderek düşürülen yapısını da göstermek için yapıyorum. Türkiye'de bugün Türk üniversiter sistemine indirilen darbe ile Türk üniversitelerinin nasıl bilimsel objektiviteyi bir kenara atan, açık çarpıtmaların sonuç ve sorumlarından hiç çekinmeyen, öğrencilerin ve tarihin olumsuz değerlendirmeleri karşısında pervasız, bilimsel tutarlılığı ölçüt almak yerine Doğramacı Kurulları'nın ödüllendirmelerini tek kılavuz sayan bir yapıya getirilmiş olduğunu da göstermiş olacağım.

Birinci bölümle başlıyorum.

Ecevit, Demirel, Menderes Demokrasileri Üzerine Çarpıtmalar

Rapor'un uzun cümlelerinden birisinden bir bölümü, anlamlı uzunlukta, aktarıyorum.

> «...şimdi devrimci-demokratların damgasını taşıyan bir kavganın mevcut olduğu, bu kavganın hedefinin olmadığı, ya da demokrasi olduğu, bu demokrasinin hangi demokrasi olduğu sorusuna cevap verilmesi gerektiği, gerçekten Ecevit demokrasisinin iki yüzlü olduğu, Demirel demokrasisinin ise abesle iştigal ettiği, Menderes demokrasisinin gericilik olduğu....» (Bilirkişi Raporu, s. 2)

Rapor'daki dilbilgisi yanılgılarını olduğu gibi bıraktım.

Şimdi Rapor'un bu bölümü ile ilgili görüşümü yazıyorum: Türk üniversiteleri adına utanıyorum.

Kitabın bu bölümünü aktarıyorum.

> «Hiç kuşku yok, anti-faşist kavga demokrasi için kavgadır. Fakat hangi demokrasi 1970 yıllarında Ecevit'in başkanlığında iki kez denenen demokrasi mi? Bu demokrasiye bir isim vermek mümkündür. Ecevit demokrasisi iki yüzlülüktür. Hangi demokrasi? 1965-1969 yılları arasında Demirel'in

başkanlığında denenen demokrasi mi? Aynı Demirel şimdi de başbakan değil mi? Demirel'in bu demokrasisi için söylenecek söz var: Demirel demokrasisini hedef saymak, Demirel'in çok kullandığı bir deyimle, abesle iştigaldir. Geriye bir Menderes demokrasisi kalıyor. Soğuk savaş döneminde, 1950 yıllarında sınıf kavgasının dondurulduğu Menderes demokrasisini hedef kabul etmek, Marx'ın Proudhon için söylediği gibi, yalnızca gericiliktir». (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 470)

Değerli Yargıçlar,

Karşılaştırma yapabilmeniz ve Adalet'in Gerçekleşmesi'ni kolaylaştırmak için Üç Öğretim Üyesi'nin özeti ile çalışmamın aslını alt alta aktardım. Tahrifat, kendiliğinden ortaya çıkmıyor mu?

«İki yüzlü» ile «iki yüzlülük» tamlama ve sözcükleri aynı anlamı taşımazlar. «İki yüzlülük» sözcüğü, içten olmamayı anlatır. Diğeri ise iki yanlı olduğunu belirtiyor. Bu çarpıtmanın neden yapıldığını anlamakta güçlük çekiyorum.

Ben, kitabımda, Demirel'in temsil ettiği demokrasiyi amaç saymanın abesle uğraşmak olduğunu ve Demirel'in, kitabımı yazdığım zaman, kendi demokrasisini uygulamakta olduğunu yazıyorum. Üç Öğretim Üyesi, benim, «Demirel demokrasisinin ise abesle iştigal» ettiğini yazdığımı ileri sürüyor. Böyle bilirkişilik olur mu, benim yazdıklarımla Üç Öğretim Üyesi'nin bana mal ettikleri arasında dağlar kadar fark var.

Kitabımda, Menderes demokrasisini hedef kabul etmenin, gericilik olduğunu yazdım. Üç Öğretim Üyesi, Mahkeme'niz için yaptığı özette, benim «Menderes demokrasisinin gericilik olduğu» cümleciğini yazdığımı ileri sürüyor. Olur mu?

Yazmadıklarımı özetleyerek benim suçlu olduğumu gösterebilirler mi?

Ayrıca daha ilerde tekrar değineceğim: Menderes Demokrasisi, bir Silâhlı Kuvvetler müdahalesiyle devrilmedi mi? Ecevit ve Demirel'in temsil ettiği demokrasiler,

12 Eylül Rejimi tarafından kötülenmedi mi? Ben doğru bulmuyorum; Aydın Belgesi'ne de koyduk, Ecevit ve Demirel'in siyasal haklarını savunuyorum. Şimdi Ecevit ve Demirel, siyasal haklarından kısıtlı değiller mi? Ecevit ve Demirel'i siyasal haklarından kısıtlamak normal de, temsil ettikleri demokrasi anlayışlarını benim yeterli saymamam neden suç oluyor?

Basında Oligarşik Hareket Üzerine Çarpıtmalar

Rapor'u aktarıyorum.

> «... iş adamlarının banka satın aldığı, basında 5 büyüklerin olduğu, oligarşik hareket ettikleri (s. 473, 474, 475, 476, 477).... (Bilirkişi Raporu, s. 2)

Değerli Yargıçlar,

Yine üzülerek ve utanarak söylemek zorundayım; Naip Yargıç'ın seçmiş olduğu Üç Öğretim Üyesi, burada yeni ve tam bir tahrif örneği veriyorlar. Bu kadar açık bir çarpıtmayı hangi cüretle yapıyorlar; buna şaşırıyorum.

Tahrifatın nedenlerini yazıyorum: 1 — «Oligarşik hareket» tamlamasını hiç bir zaman kullanmam. Bana ait değil. 2 — Kullandığım zamanlar, yalnızca eleştirel bir anlamda aktarıyorum. 3 — Türkiye'de devrimci demokratlar, Türkiye'nin siyasal-ekonomik yapısının oligarşik olduğunu ileri sürdüler ve yazdılar. Ben, bunu hep eleştirdim. Bu tür bir değerlendirmenin gerçekçi çözümleme ve eylemlere yol açmayacağını düşündüm. Bu nedenle Üç Öğretim Üyesi'nin bana mal etmek istediği «oligarşik hareketler» tamlaması kesinlikle bana ait değildir.

Üç Öğretim Üyesi'nin «oligarşik hareket ettikleri» cümleciğinden sonra 473, 474, 475, 476, 477'nci sayfaları raporuna alması tam bir tahrifattır ve Değerli Mahkeme'nizi yanıltma amacına yöneliyor. Çünkü Değerli Kurulunuz, bu Üç Öğretim Üyesi'ne güvenerek benim kitabımı **okumayacak olursa**, benim, bu sayfalarda Oligarşik Hareketler'den söz ettiğime inanmak durumunda kalacaktır.

«Oligarşik hareketler» tamlamasında hiç bir suç yoktur. Türk basınının oligarşik hareket ettiğini yazmak komünizmi övmek demek değildir ve suç öğesi taşımıyor.

Söyleyenleri suçlu sayarak, masum sözcüklere suç yüklemek bilim adamlarına yakışmaz.

Ancak ben yine de «oligarşik hareketler» tamlamasını yazmadım.

Kitabımda yer alan «Yolun Neresindeyiz» başlıklı uzun ekonomik-siyasal incelemede bir tek ama bir tek «oligarşik» sözcüğü yoktur.

Üç Bilirkişi, benim kitabımda bir tek «oligarşik» sözcüğü bulamaz.

Şimdi kitabımın bu bölümünden bir paragraf aktarıyorum.

«Basın cephesinde ne var? Beş 'büyükler' var. Türkiye'de yüksek öğretim kurumları, üniversiteler ve akademiler var. Bunların öğrencileri var. En çok kullandıkları kelimelerden birisi 'oligarşi' olsa gerek. Az sayıda kişi ya da ailenin yönetimi demek. Türkiye'nin yüksek öğretim kurumlarında iktisat dersleri var. İktisat derslerinde 'oligopol' piyasaları okutulur. Oligopol bir piyasa veya sanayi kolu türüdür. Az sayıda üreticinin bir sanayi koluna hakim olması veya pazarı elinde tutması anlamına gelir». (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 473)

Değerli Yargıçlar, Naip Yargıç'ın seçtiği Üç Öğretim Üyesi'nden birisinin iktisat doçenti olduğunu öğrendim. Sizler de Hukuk Fakülteleri'nde iktisat dersi ve oligopol piyasaları okudunuz. Oligopol bir piyasa türüdür; böyle bir Bilirkişi'nin bilgisine ve objektivitesine artık güvenebilir misiniz? Bir iktisat doçent, oligopol piyasası ile çoğunluğu üniversite öğrencilerinden oluşan devrimci-demokratların kullandığı oligarşi sözcüğünü, yanlışlıkla karıştırabilir mi? Bunları karıştırarak benim devrimci-demokrat gençlerle birlik olduğumu mu anlatmak istiyor?

İşaret edilen bütün sayfalarda, Türk basın sanayiini, Batı Üniversitelerinde geliştirilen oligopol piyasası çerçevesinde çözümlüyorum. Şimdiye kadar kimsenin yaptığını da sanmıyorum. Bu Üç Bilmez Kişi, buradaki çözüm-

lemeden gerekli öğrenimi çıkarmak yerine, beni, komünizmi övmekle suçluyorlar. Bu nasıl olur? Türkiye'de bir sanayi kolunu, buzdolabı ya da otomotiv piyasasını oligopoiistik olarak nitelemek nasıl komünizmi övmek olabiliyor?

Türk basın sanayiini ancak «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» kitabımda geliştirdiğim türde ve oligopolistik bir piyasa olarak çözümlemek mümkündür.

Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Toprak ve Üs İstemesi Üzerine Çarpıtmalar

> «... 1945-46 yıllarında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den üs ve toprak istediğinin ileri sürülmesinin yalan olduğu, Türkiye'nin böylece ABD'nden 500 milyon dolar istediği...» (Bilirkişi Raporu, s. 3)

Değerli Yargıçlar,

Bunu yazmakla nasıl komünizmi övmüş oluyorum?

Burada iki almaşık var. Birincisi, Sovyetler Birliği, Türkiye'den toprak ve üs istememiştir. Bu durumda benim yazdığım doğrudur ve bu doğruyu çıkardığım için benim yalnızca kutlanmam gerekir. İkincisi, Sovyetler Birliği, Türkiye'den toprak ve üs istemiştir. Bu durumda benim yazdığım yanlıştır. Yalnızca yanlış olduğu gösterilir.

Bir üniversiter çatı altından seçilmiş Üç Kişi, her iki almaşıkta da benim suç işlediğimi nasıl söyleyebilir? Doğruları yazmadan ya da yanlışları gösterme imkânını tanımadan bilim nasıl olur ve nasıl gelişir?

Değerli Yargıçlar, benim «Türkiye Üzerine Tezler» dizimin ikinci kitabı, çok büyük ölçüde bu konuyla ilgilidir. Belgeleri ve üstelik Amerika Birleşik Devletleri'nin diplomatik belgelerini yayınladım, 12 Eylül'den önce yayınlandı ve şimdilerde ikinci baskısı okunuyor. Hiç kimse, hiç bir savcı benim yazdıklarımda suç bulmadı. Yoktur. Ben, Türkiye Üzerine Tezler'in ikinci kitabında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak ve üs istememiş olduğunu kanıtladığıma inanıyorum. Kitaplarımın ve bu arada bu kitabımın Genelkurmay Kütüphanesi'nde bulundu-

ğunu biliyorum. Tartışılıyor. Benim görüşlerimin tersini iddia edenler de var. Sevgili Dostum Aziz Nesin de bunlardan birisidir; son kitaplarımın birisine, Quo Vadimus Nereye Gidiyoruz, benim bu konuda yazdıklarımın yanlış olduğunu belirten mektubunu koydum. Mektup bana yazılmıştı, kimse bilmiyor. Buna rağmen ben, bu görüşümün yanlış olduğunu ileri süren Dostum ve dostluğundan onur duyduğum Aziz Bey'in mektubunu yeni bir kitabıma koymakta tereddüt etmedim.

Bilim böyle gelişir. Başka türlü gelişir mi?

Bu Üç Öğretim Üyesi, bu yazdıklarımdan hiç ders almayacak mı? Yalnızca Doğramacı'nın taltifleriyle hareket eden bir öğretim üyeleri topluluğuyla bilimi ilerletmemiz mümkün mü?

Yazdıklarım tartışılıyor: Dışişleri Bakanlığı, Sovyetler Birliği'nin üs ve toprak istediğini gösteren bir tek belge yayınlayamıyor. Bu durumda ve bunları yazdığım için komünizmi övmekle suçlanacak olursam, Türk üniversitelerinin öğretim üyeleri, engizisyon yargıçlarının düzeyine düşürülmüş olmayacak mı?

İtibarlı Meslek «Sovyotoloji» Üzerine Çarpıtmalar

> «... kapitalist ülkelerde çok itibarlı bir meslek olarak 'Sovyetoloji'nin mevcut olduğu, (s. 538). (Bilişkisi Raporu, s. 4)

Burada tam bir tahrifat var.

Sovyetoloji, Sovyet araştırmaları ve bilimi demek oluyor; tıpkı Türkoloji, Sinoloji, ya da filoloji veya biyoloji türünden, Batı üniversitelerinin departmanlarından birisidir. Sovyetoloji, başta Sovyetler Birliği olmak üzere Sovyet türü devletlerin ekonomilerini, politikalarını, kültürünü ve ilgi çeken bütün alanlarını inceliyor.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok itibarlı bir akademik karyer haline geldi; Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri bilmek, ulusal gelir artışını tahmin etmek, silâh gücünü öğrenmek, insan davra-

nışlarını araştırmak, Sovyet sisteminin gelişmesini durdurabilmek için çok gerekli sayıldı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Sovyetler Birliği uzmanlarına, bunlara sovyetolog deniliyor, bu arada bunların yazdıklarına çok önem verdi.

Sovyet toplumsal yapısını eleştirmek, sanayileşmesinin yanlış olduğunu yazmak, kalkınma stratejisini kötülemek, sovyetolojinin yaygın merakları arasına girdi. İki sistem arasındaki ideolojik mücadelede Batı Dünyası'nın kullanabileceği araçların çoğunu sovyetologlar sağladı. İtibar, bu nedenle ortaya çıktı.

Ben de Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri merak ettim. Sovyetologlara pek güvenemedim. Sovyet sistemini birinci elden öğrenmek istedim. Bunun için Ankara'da para ile ve özel öğretmenden Rusça dersleri aldım. Daha sonra o zamanlar çalıştığım Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin kurullarının kararıyla, İngiltere'ye gittim ve Birmingham'da Centre for Russian and East European Studies'de, Research Fellow olarak görev yaptım. Benim çalıştığım bu Merkez, Ekim Devrimi'ne karşı çıkarak Sovyetler Birliği'ni terk etmiş olanların kurdukları ilk üniversiter araştırma enstitülerinden birisidir.

Yanlış yaptığımı sanmıyorum.

Sovyetler Birliği'ne düşman olanların bile, kendi düşünceleriyle düşman olmalarını, başkalarını tekrarlamamalarını tercih ediyorum. Türkiye'deki anti-sovyet öğretim üyelerinin Amerikan meslektaşları yerine kendilerinin düşünceleriyle yazı yazmalarının daha saygıya değer olduğunu düşünüyorum.

Bugün Türkiye'de üniversiter çatı altında bir tek Sovyet uzmanının bile kalmamış olmasını, bir sovyetoloji departmanının bulunmayışını, övünülecek değil yerinilecek bir durum sayıyorum.

Sovyetolojinin itibarlı bir meslek olduğunu yazmak, komünizmi övmek demek değildir.

Üç Öğretim Üyesi, bu kadar bilgisiz olamaz.

Şimdi bu konuda yazdıklarımı aktarıyorum.

«Buna ekleyebileceğim şunlar: Kapitalist ülkelerde

çok itibarlı bir meslek var, 'sovyetoloji! Sovyetologlar, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerdeki yayınları incelerler. İncelemelerini meslek dergilerinde yayınlarlar. Bugün Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da bir üniversiteye üniversite denebilmesi için mutlaka bir 'sovyet departmanı olması gerekiyor. İngiltere'de iki yıl kadar, Batı dünyasının en eski ve ünlü sovyet departmanlarından birisinde, araştırmacı olarak bulundum. Burada edindiğim bilgilere göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde CIA ile ilişki kurmadan sovyetoloji üzerine çalışmanın imkânsız olduğunu söyleyebilirim. Kuzey Amerika'daki sovyetoloji çalışmaları, CIA ve ABD Dışişleri Bakanlığı ile yakından ilişki içindedir». (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 538-539)

Benim yazdıklarım budur. Yazdıklarım, sovyetolojiyi itibarlı bir meslek olarak görmediğimi gösteriyor. **Hem komünizmi övmek ve hem de CIA kontrolunda araştırmalara itibar etiketi yapıştırmak eylemlerini bir arada yapamam.**

Türk üniversiteleri için çok acıklı bir görünüm ortaya çıkıyor: Sovyet araştırmalarından söz etmek komünizmi övmekle özdeş sayılıyor. «Sovyet» sözcüğünden türemiş bütün sözcükleri yalnızca telâffuz etmek bile suç işlemekle bir tutuluyor. Üç Öğretim Üyesi, bilim anlamına gelen «logos» sözcüğünün bazı Batı dillerindeki bugünkü biçimi olan «loji» sözcüğü ya da bundan türemiş «loque» sözcüklerini bile mahkûm etmeye çalışıyor.

Üstelik Üç Öğretim Üyesi, yerdiğim sovyetoloji'yi övdüğümü yazıyor. Bir araştırma kolunu övmeyi suç sayabiliyor.

Böyle Üç Öğretim Üyesi'nin bilgisine ve objektivitesine nasıl güven duyulacak?

Keynes - Friedman - Divitçioğlu Eleştirisi Üzerine Çarpıtmalar

Üç Öğretim Üyesi, raporlarının ilk bölümünde, çalışmanın «Yolun Neresindeyiz» bölümünü özetliyorlar. Bundan sonra, raporlarının ikinci bölümünde, buradaki özet-

leme ile bir bağ kurmadan beni suçluyorlar. Suçlu buluyorlar.

Böyle bir durumda özet bölümde neyi suç saydıkları ve neyi suç saymadıkları anlaşılamıyor.

Özet bölümden aktarma yapıyorum.

«...John Maynard Keynes eleştirilmekte (s. 504-505) keza, Friedman'ın görüşleri eleştirel düşüncelerle incelenmekte (s. 506, 507, 508, 509, 510), Prof. Divitçioğlu ATÜT sebebi ile eleştirilmekte, moda sever olduğu belirtilmekte (s. 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 520, 521)...» (Bilirkişi Raporu, s. 3)

Üç Öğretim Üyesi, kitabımda 498-521 sayfaları arasında ve 20 sayfadan daha uzun bu bölümü üç cümleciğe indirirken beni suçluyor mu, suçlamıyor mu; anlaşılamıyor. Ama tahrifat yapıyorlar; bu anlaşılıyor.

Üç Öğretim Üyesi'nin, ön yargılarıyla yetinerek, kitabımı okumamış olduklarını bile söyliyebilirim.

Bir: Bu kitapta ben John Maynard Keynes'i eleştirmiyorum.

Neden Keynes'i eleştireyim? Şunları yazdım: «Artık Keynes iktisatının bir çare olmadığında hep birleşiliyor» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 499-500). Bunu yazdıktan sonra, Keynes'in iktisatının geçersiz kaldığı konusunda herkesin birleşmiş olduğunu saptadıktan sonra, neden Keynes'i eleştirmek gereğini duyayım? Hiç bir zaman açık kapıları zorlamak gereğini duymadım.

Üç Öğretim Üyesi, hepsi de üniversitede iktisat okumuşlar, kitabımla ilgili olarak «Friedman'ın görüşlerini eleştirel düşüncelerle incelemekte» diyorlar; ya yazdıklarımı okumamışlar, ya okuduklarını anlamamışlar ya da yazdıklarımı çarpıtıyorlar. Şunları yazdım: «Cehalet, bilimden habersizliktir. Neo-klasik iktisat cehalettir» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 503). Bunları da Milton Friedman için yazdım. Kitabımda, Friedman'ı reddettim. Benim çalışmamda, Friedman, **«emperyalist dünyanın yeni peygamberi Friedman»** olarak niteleniyor ve şöyle çözümleniyor: «Friedman, kapitalist sistemin bütün kusurlarının, kapitalist sistemin yeteri kadar kapitalist olma-

yışından ileri geldiği inancını yaymak istiyor. Yaşlılık sigortası veya asgari ücret gibi işçi sınıfının kazanımlarını, kapitalist sistemin faziletlerini göstermesinin engelleri olarak sayıyor. Eğer bunlar olmasa ve fiyat sistemi serbestçe işlese işsizlik de olmaz». Bunları yazan, bu görüşleri savunan bir kimsenin, kapitalist dünyanın yeni peygamberi olması mümkün; ancak, iktisatçı sayılması çok zor.

Üç Öğretim Üyesi, Değerli Mahkeme'niz için yaptıkları özette, beni, Kurul'unuza çarpıtarak tanıtmak istiyorlar.

Üç cümlecikte en çok çarpıtma nasıl yapılır, sorusu sorulduğunda, bu Üç Öğretim Üyesi'nin raporunu düşünüyorum. Benim çalışmamla ilgili olarak verdikleri özette, «Prof. Divitçioğlu ATÜT sebebi ile eleştirilmekte, moda sever olduğu belirtilmekte» deniyor. Bu nedenle kitabımda, Profesör Dr. Sencer Divitçioğlu'nun, Üç Öğretim Üyesi'nin de hocası olması mümkün, adının nasıl ortaya çıktığını gösterebilmek için, uzun bir aktarma yapmak zorundayım. Çalışmamda «J.M. Keynes: Merkantilist ve M. Friedman: 'Teorist'» alt bölümünden hemen sonra «Kapitalist 'sosyalist' bir Bilim Adamı» alt bölümü geliyor. Şöyle başlıyor: «'Yolun Neresindeyiz'» sorusuna cevap arandığı bir yerde önce Keynes ve sonra Friedman üzerinde bu kadar durulması yadırganabilir. Yadırganmaması gerekiyor. Çünkü alınan yolun bir bölümünün görülebilmesi için Keynes ve Friedman karşıtlığı yararlı olacak. Yarar, bu ülkede Başbakan Demirel'in ilân ettiği Yeni Ekonomik Politika kararları dolayısıyla ortaya çıkan Ecevit-Demirel karşıtlığının Keynes-Friedman karşıtlığı çerçevesine oturtulmak istenmesinden doğuyor. Bununla birlikte ve bundan öte. Keynes-Friedman karşıtlığı, Türkiye'de bir kapitalist 'sosyalist' bilim adamının tanınmasını kolaylaştırıyor. Bundan da öte, moda sever Türk aydın türünün en gelişmiş tipinin tanıtılmasına imkân veriyor. Bu kapitalist 'sosyalist' bilim adamı ve aynı anlama gelmek üzere moda sever Türk aydınının en geliş-

miş tipi İstanbul Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Profesör Dr. Sencer Divitçioğlu'dur».

Bu uzun aktarmayı şunun için yapıyorum: Bu kadar tahrifat nasıl yapılabiliyor?

Divitçioğlu'nu, herkesin mahkûm ettiği Keynes'i mahkûm ederek ve herkesin moda saydığı Friedman'a sahip çıkarak, eski «sosyalist» geçmişini bir yana atıp Demirel'in yeni ekonomik kararlarını desteklediği için eleştiriyorum. ATÜT, Asya Tipi Üretim Tarzı, yalnızca bu eleştiriyi desteklemek için ve Batı'da moda olan düşünceleri Türkiye'de güncel olarak sunmadaki alışkanlığının bir başka kanıtı olarak söz konusu ediliyor.

Son derece teknik bir tartışmayı bu kadar çarpıtabilen Üç Öğretim Üyesi'nin raporuna itibar etmek mümkün mü?

Profesör Ponomaryev Üzerine Çarpıtmalar

Yazdıklarından bir aktarma daha yapıyorum: «1980 Ocak ayında, komünist dergisinde Komünist Partisi Sekreteri Prof. Dr. Ponomaryev'in kurtuluş hareketlerinin yenilmezliği başlıklı incelemesinde büyük Ekim sosyalist devriminin 2. Dünya Savaşı vesilesi ile zafere ulaştığı, Avrupa ile Asya'da dünya emperyalist sisteminin temellerini kökten sarsan devrimci yükselişin, devrim dalgasının yayıldığı (s. 497)...» Bilirkişi Raporu, s. 2)

Çalışmamda, «Sovyetler Birliği Komünist Partisi Sekreteri ve Politbüro kandidat üyesi Profesör Ponomaryev'in» bir incelemesinden aktarmalar yer alıyor. Bu aktarmalardan, Üç Öğretim Üyesi'nin raporuna giren özetlemenin dayanağını tekrar alıyorum: «Bilindiği gibi, iki dünya savaşına yol açan bunalımların sonunda gerçekten ihtilâller oldu. Bundan önce 1870 ve 1904 savaşları Fransa ve Rusya'da ihtilâlci patlamaları hızlandırdı. Birinci Dünya Savaşı vesilesiyle Büyük Ekim Sosyalist Devrimi zafere ulaştı ve birçok Avrupa ve Asya ülkesinde, dünya emperyalist sisteminin temellerini kökten sarsan devrimci yükseliş, devrim dalgası, yayıldı. İkinci Dünya Sa-

vaşı nedeniyle çeşitli kıtalarda bir seri ülkede sosyalist halk demokrasileri ve ulusal kurtuluş devrimleri ortaya çıktı. Bunların çoğu zaferle sonuçlandı. Sosyalizm tek ülkenin sınırlarını aştı ve dünya sosyalist sistemi meydana geldi. Tarihsel eğilim bir kez daha saptandı. Çağımızda savaşlar ihtilâllere yol açıyor» (Bir yeni Cumhuriyet İçin, s. 497).

Böylece özet ile metni karşılaştırmak mümkün oluyor: Metin, yalnızca geçmişe ve tarihsel olgulara değiniyor ve bunları sıralıyor. Metin, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra yeni yeni sosyalist devletlerin kurulduğuna işaret ediyor. Metinde, belli bir tarihsel kesitten kopuk olarak, «Avrupa ve Asya'da dünya emperyalist sisteminin temellerini kökten sarsan devrimci yükselişin, devrim dalgasının yayıldığı» söylenmiyor. Metinde söylenenlerin içine, açıkça sayılmamakla birlikte Türk Bağımsızlık Savaşı, ya da diğer bir söyleyişle Anadolu İhtilâli de giriyor.

Ancak bunları söylemekte hiç bir fevkalâdelik yoktur; bunlar, her yerde yazılıyor ve söyleniyor. Bunlar tarihin olgularıdır; kimse değiştiremez. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da sosyalist ihtilâl olduğu ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın bir bölümünde bir çok sosyalist devletin kurulduğu, ilk okul öğrencilerinin de bilgisidir.

Fevkalâdelik bunları söylemekte değil bunları söyleme zamanı ve söyleyendedir. Dünyanın büyük devletlerinden birisinin bir yöneticisi, Batı dünyasını, savaşlara karşı uyarıyor. Savaşlardan sonra yeni yeni sosyalist devletlerin kurulduğunu, eğer sosyalist devletlerin kurulması istenmiyorsa savaşlara karşı çekingen davranmak gerektiğini yazıyor.

Ben de bu aktarmayı bunun için yapıyorum. Çalışmamda da, bu, çok açık; çünkü, Ponomaryev'den aktarmamdan hemen sonra ve aktarmanın bittiği yerden başlamak üzere şunları yazıyorum: «Emperyalist dünyanın yeni bir savaş kışkırtıcılığı yaptığı bir zamanda her dün-

ya savaşından yeni yeni sosyalist devletlerin çıktığının hatırlatılmasının 'zamanlı' olduğunda kuşku yok».

Afganistan'a Müdahale Üzerine Çarpıtmalar

Üç Öğretim Üyesi'nin kitabımı özetlemeyi bile bilmediğini söylemek zorundayım.

Aktarıyorum.

«Sovyetler'in Afganistan'a silâhlı yardımda bulunduğu» (Bilirkişi Raporu, s. 2).

«1979 Aralık ayında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a silâhlı yardımda bulunduğu» (Bilirkişi Raporu, s. 3).

«Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a silâhlı yardımı» (Bilirkişi Raporu, s. 4).

«Afganistan'a silâhlı yardım yapıldığı» (Bilirkişi Raporu, s. 4).

Değerli Yargıçlar,

Böyle özet olur mu? Dört sayfalık özetin her yanına «Afganistan'a silâhlı yardım» cümleciğini koyarak Üç Öğretim Üyesi, beni suçlayabileceklerini sanıyorlar. Bir suçluluk bulutu yaratabileceklerini düşünüyorlar.

Bu Üç Öğretim Üyesi, benim Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiğini söylememiş olmamı suç sayıyorlar.

YÖK Üniversitesi'nin bu karyerist öğretim üyeleri yerine, her zaman onur duyduğum Türk üniversiteleri adına utandığımı tekrarlıyorum.

Her yerde gerekli olan ve yapılan eylemi anlatabilecek sözcükler kullanıyorum. Bunu gösterebilmek için suçlanan kitabımdan bir aktarma yapıyorum.

«Böyle bir açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yardımı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'a müdahalesi arasında bir benzerlik veya paralellik kurmaya imkân yok. Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'a müdahalesinde, isterseniz yardımında da diyebilirsiniz, asıl yanlışlık müdahalede değil Amerika Birleşik Devletleri'ndedir. Amerika Birleşik Devletleri, nereye 'yardım' yaparsa ve ne şekilde yardımını götürürse,

mutlaka oradaki egemen sınıfların sallanan iktidarını sağlamlaştırmak için yardım yapıyor. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki rejimin niteliğinden ileri geliyor. Yanlışlık, rejimin niteliğinden doğuyor» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 543).

Çok açıktır: Suçlanan kitabımda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'a müdahalesine «yardım» denmesinde hiç bir sakınca görmüyorum.

Şimdi ben, eğer Amerika'nın Vietnam'a müdahalesini «yardım» sözcüğü ile anlatabiliyorsam, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a yardımına «yardım» demekten dolayı nasıl suçlanabiliyorum?

Üç Öğretim Üyesi, ne tarihten ne de politikadan haberli görünüyorlar. Tutarsız, çarpıtılmış cümlecikleri birbiri arkasından sıralayarak, benim için bir suç bulutu yaratmak istiyorlar.

Benim çalışmamda şu açıklıklar var: «Enternasyonalist dayanışma bir sosyalist devletin diğer bir devrimci harekete gerektiğinde silâhlı biçimde yardımının gerek koşuludur; ancak, kesinlikle yeter koşulu değildir. Yeter koşul şudur: Bir sosyalist ülkenin başka ülkeye silâhlı yardımda bulunabilmesi için söz konusu ülkede sosyalizmi kuracak veya en azından sosyalizme yönelen güçlü ve kapsamlı bir siyasal örgütlenme ve bu örgütlenme karşısında iç ve dış gericiliğin silâhlı hareketi gereklidir». Benim yazdıklarımda ve sosyalizmde, bir ülkede sosyalist iktidarı, başka bir ülkenin silâhlı güçleri ve yardımıyla kurma yoktur.

Bunu yalnızca şimdi yazmıyorum. Üç Öğretim Üyesi'nin suçladıkları kitabımda çok açık bir biçimde yazılıdır: «Eğer ikinci koşul olmazsa, enternasyonalist dayanışma adıyla yapılan ve yapılacak olan en bayağısından 'devrim ihracatı' maceracılığını aşamaz. 'Devrim ihracatı' veya tersinden söylendiği zaman 'devrim ithalâtı' sosyalizmi yok. Hiç bir ülkede sosyalistler, kendi siyasal örgütlenme eksikliklerini devrim ithalâtı ile gideremezler».

Bu kadar açık yazılmış olması karşısında Üç Öğre-

tim Üyesi'nin bir maden bulmuşça «silâhlı yardım» sözcüklerini tekrarlamaları, YÖK üniversiteleri adına yalnızca utanılacak bir durum yaratıyor. Benim yazdıklarım, devrim ithalâtını yanlış bulurken, kendi gücüyle kurulacak bir sosyalist düzeni dış müdahale ile bastırmayı da reddediyor. Benim yazdıklarımda şunlar yer alıyor: «Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam'da, sosyalizmi kuracak bir siyasal örgütlenmeyi bastırmak için ve iç gericiliği desteklemek için bulundu. Yanlışlık burada».

Bilimsel bakış, çifte standardı reddeder.

Üç Öğretim Üyesi, bilimsel bakıştan hisselerine düşeni almamışlar; bilim adamı ile televizyon spikeri ya da gazete muhabiri arasındaki farkı göremiyorlar.

Bir bağımsız ülkenin bir başka bağımsız ülkeye silâhlı kuvvet göndermesinin tek başına «işgal» nitelemesine yetmeyeceğini bilmek istemiyorlar.

«İşgal» sözcüğünü kullanarak, televizyon spikerleri ya da fıkra yazarları türünden Sovyetler Birliği'ni suçlamadığım için beni komünizmi övmekle suçluyorlar.

Üç Öğretim Üyesi'nin kafasında ve gözünde Sovyetler Birliği'ni suçlamamak, suçlanmak için yeterlidir.

Reel Sosyalizm Üzerine Çarpıtmalar

Üç Öğretim Üyesi'nin beş sayfadan uzun raporlarının dört sayfasını «yazının özeti» başlığı ile cümlecik sıralamasına ayırmakla ne elde etmeye çalıştıklarını anlamak mümkün değildir.

Üç Öğretim Üyesi'nin ne yaptıklarını bildiklerini sanmıyorum.

Aktarıyorum: «...reel sosyalizmin uluslararası öneminin büyük olduğu (s. 535)....»

«Komünizmin bir hayalet olmaktan çıkıp, reel sosyalizm haline ulaştığı (s. 535)..»

Bunlar özette yer alıyor. Parantez içindeki sayılar sayfa numaralarını gösteriyor.

Üç Öğretim Üyesi, her özetlemelerinde olduğu gibi burada da tahrifat yapıyorlar.

Değerli Yargıçlar,

Bu çalışmayı ben yazdım; buradaki görüşlerimi dile getirmek için daha önce yazdığım sayfaları tekrar tekrar okudum. Lütfen, Siz de okuyun; **Üç Öğretim Üyesi uyduruyor.** Çalışmamın 535 inci sayfasında ve herhangi bir başka sayfada «reel» sosyalizmin uluslararası öneminin büyük olduğu» cümleciği kesinlikle yer almıyor. Ayrıca bu anlama gelebilecek hiç bir ifade, cümle veya cümlecik yok.

Çalışmamın 535 inci sayfasında Profesör Ponomaryev'in «Real'nıy Sotsializm i ego Mejdunarodnce Znaçenie» başlıklı incelemesinden söz ediyorum. Ponomaryev, belli bir dönemde, Sovyetler Birliği tarafından izlenen politikaları çözümleyen, yorumlayan, bu nedenle de yazdıklarından Sovyetler Birliği politikaları ile ilgili olarak sonuçlar çıkarılabilecek olan kimselerin başında geliyor. Sovyet kaynaklarını, Amerikalı sovyetologlar aracılığıyla değil, doğrudan doğruya inceleyebilen bir araştırıcı olduğum için Ponomaryev'in yazdıklarına ayrı bir değer biçebiliyorum.

«Real'nıy sotsializm», gerçek sosyalizm anlamına geliyor; sosyalizmin hem bir ülkede, hem de dünya ölçüsünde, artık tarihten silinmesi mümkün olmayan ve çeşitli pratikleri kapsayan düzeye gelmiş olduğunu anlatıyor. Üç Öğretim Üyesi, ekonomik sistemler üzerindeki derin bilgisizliklerinin verdiği güvensizlikle, bunu, belki de bir «doktrin» olarak anlıyorlar. Bu nedenle olmalı, önce, kitabımda «reel sosyalizmin uluslararası öneminin büyük olduğu» düşüncesinin yer aldığını uyduruyorlar ve hemen arkasından da «komünizmin bir hayalet olmaktan çıkıp, reel sosyalizm haline ulaştığı» özetine yer veriyorlar.

Bu Üç Öğretim Üyesi, Üç Bilmez Kişi'dir.

Naip Yargıç'ın, beni suçlama görevini bu üç bilmez kişiye vermiş olması büyük bir şanssızlıktır.

Bu Üç Bilmez Kişi, gerçekten, ne düşünce tarihi ve ne de sosyal mücadeleler tarihinde en küçük bir bilgiye bile sahip değiller.

Bu Üç Öğretim Üyesi, «Komünizm Hayaleti» tamlamasının çok yaygın olduğunu, komünist düzenin kurulmasından önce hayaletinin bir korku nedeni olduğunun yazıldığını, bunun sık sık tekrarlandığını her halde hiç okumamışlar. Eğer benim kitabımı iyi niyetle okumuş olsalardı, bunu öğrenirlerdi. Çünkü «Komünizm Hayaleti» tamlaması benim kitabımda benim bir buluşum olarak değil, Ponomaryev'den yapılan aktarmada ve Ponomaryev'in incelemesinde de ayrıca tırnak içinde verildiği belirtilerek yer alıyor.

Kitabımda Ponomaryev'den yaptığım aktarmayı, buraya, yeniden alıyorum: «Bundan hemen hemen yüz elli yıl önce sadece 'komünizm hayaleti' karşısında, kutsal takip için, Çar ve Maternik'ten Fransız radikali ve Alman polisine kadar bütün eski Avrupa birleşti. Şimdi günümüzün reel sosyalizmi karşısında çok daha sayıda güç birleşmiş durumda: Askerî-sanayî kompleksleri ile gürültücü ve şamatacı güvenilir hizmetkârlar ordusuyla güçlü' enformasyon örgütleri burada, CIA ve başlarında Luns ve Haggli ile NATO burada, tüm bir anti-komünist komiteler, komisyonlar, dernekler ağı, Pinochet ve Smith türünden faşist rejimler, goşist teröristler, reaksiyoner milliyetçiler hep burada. Emperyalist gericilik şimdi de Pekin liderlerinin şahsında bir müttefik buldu» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 535). Bundan hemen sonra yazdıklarımı da aktarıyorum: «Komünizmi bir hayalet olmaktan çıkıp 'reel sosyalizm' aşamasına ulaşınca çatışma şiddetleniyor».

«Hayalet» iken yalnızca korku duyuluyordu, şimdi gerçeklik oldu, şiddetle cephe alınıyor; söylenen ve Üç Bilmez Kişi tarafından çarpıtılanın, korkularak korku kaynağı yapılmak istenenin tümünü aktarmış bulunuyorum.

Naip Yargıç, sosyal mücadeleler tarihi konusunda bir tek kitap bile okumamış oldukları anlaşılan Üç Öğretim Üyesi'ni bilirkişi seçmiş oluyor; bu ortaya çıkıyor.

Değerli Yargıçlar,

Naip Yargıç'ın beni aklayan bir rapor yerine rapor yazmaları için bulup seçtiği bu Üç Öğretim Üyesi, benim

hakkımda, komünizmi övme suçundan dolayı rapor yazmışlar. Bu rapora karşılık ben de şunu yazıyorum: **Suçlanan incelememde «komünizm» sözcüğü yalnızca burada ve yalnızca «hayalet» nitelemesiyle birlikte ve herkesin bildiği bir kullanımda aktarılarak yer almıştır.**

Bu Üç Öğretim Üyesi, suçladıkları incelememde başka bir tek komünizm sözcüğü gösteremez.

Hiç bir dilde ve bu arada Türkçe'de «hayalet» sözcüğü övme anlamında kullanılmıyor.

Bu durumda ve benim incelememde, yalnızca ve yalnızca «komünizm hayaleti» tamlaması geçerken, bu Üç Öğretim Üyesi, beni nasıl komünizmi övme ile suçlayabiliyorlar?

İstanbul Üniversitesi Üç Öğretim Üyesi Erol Cihan, Bener Karakartal ve Tevfik Ertüzün bir bilmezlik kompleksi içindedirler.

Öğretim Üyelerinin bilmezlik kompleksine düşmeleri kompleksler in en kötüsüdür.

Sovyetler Birliği'nde Tartışmalar Üzerine Çarpıtmalar

Değerli Yargıçlar,

Komünizmi övmekle Üç Öğretim Üyesi tarafından suçlanan incelememde, ne yazık, iki kez «komünizm» sözcüğü geçiyor. Bunlar da, üstelik, dünyada sosyalist devrim olmadan önceki zamanla ilgilidir; «komünizm hayaleti» olarak yer alıyor. Buna bakarak hiç bir Akil İnsan'ın beni suçlaması mümkün değil.

Fakat ben, komünizmi değil de Sovyet düzenini övmüş olabilirim; bunun gösterilmesi gerekiyor.

Sovyet düzenini övmenin suç olmadığını biliyorum. Türkiye'den Sovyetler Birliği'ne giden her resmî kurul yo da kişi bunu yapıyor.

Son olarak Necmettin Karaduman, Sovyetler Birliği'nde Sovyet düzenini ve Lenin'i o kadar övdü ki, Türkiye'de bazı yayın organlarının tepkisiyle karşılaştı. Buna cevap olarak «ben orada övdüm» dedi.

Değerli Yargıçlar, benim incelemem Sovyet düzeni ya da Sovyet iktidarı üzerine değildir. Ben, bu incelememde, 1980 yılı Mart ayında, Türkiye'de yolun neresinde olduğumuzu saptamaya çalışıyorum.

İncelememde, «Sovyet düzeni» ya da «Sovyet yaşamı» ya da benzeri bir sözcük veya tamlama geçmiyor. Ancak Üç Öğretim Üyesi'nin özetinde, buna yakın bir bölüm var; aktarıyorum.

«Sovyetler'de, kapitalist ülkelerde söylenen ve yazılanın tam aksine politikaların yazılarak tartışılarak geliştirildiği, bunun Sovyet demokrasisinin vaz geçilmez bir gereği olduğu, Sovyetler Birliği'nde Sovyet yurttaşlarının bilgi edinme ve tartışma özgürlüğünden vazgeçilmediği (s. 539)...» (Bilirkişi Raporu, s. 4)

Bu Üç Öğretim Üyesi, çarpıtmayı ve uydurmayı bir alışkanlık haline getirmişler.

Özetledikleri yazımda, «Sovyet demokrasisi» tamlaması kesinlikle yer almıyor.

Şimdi incelememden bu özetin dayandığı paragrafı aktarıyorum.

> «Sovyetler Birliği'nde, kapitalist ülkelerde söylenen ve yazılanın tam aksine, hiç sürpriz olmaz. Politikalar yazılarak ve tartışılarak geliştirilir. Bunlar yalnızca sovyetologları bilgilendirmek için yazılmaz. Aynı zamanda ve öncelikle sorumlu Sovyet yurttaşı için yazılır. Bu, sosyalist demokrasinin vazgeçilmez bir gereğidir» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 539).

Görülüyor; aktarmada «sovyetolog» sözcüğü geçiyor. Yazımın bu bölümü sovyetoloji üzerinedir; Sovyet düzeni üzerine değil. Bu paragraftan hemen önceki paragrafta şunlar yer alıyor: «Kapitalist ülkelerde çok itibarlı bir meslek var, 'sovyetoloji'. Sovyetologlar, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerdeki yayınları incelerler. İncelemelerini meslek dergilerinde yayınlarlar».

Değerli Kurul,

Ben bunları yazdığım zaman, bu kitabımın, şimdiye

kadar beş yıl oldu, çok uzun bir dava konusu olacağını tahmin edemedim. Daha da önemlisi, kitabımın, Profesör Sulhi Dönmezer'den bir suçlama raporu gelmeyince İstanbul Üniversitesi'nden karyer peşinde ve kiminin sağ görüşleri bilinen Üç Öğretim Üyesi'ne incelettirileceği ve bu Üç Öğretim Üyesi'nin inceledikleri alanın pek çok bilgisizi olacakları aklıma bile gelmedi.

Bu Üç Öğretim Üyesi, sovyetologlar tarafından yazılmış bir tek kitap ya da dergi okumamışlar.

Bunlara Birleşik Krallık'ta ünlü sovyetologlar Baykov ya da Nove'nin çalışmalarını, Birleşik Devletler'den Granick, Grossman, Bergson ya da bir başka Sovyet araştırmaları uzmanının kitabını incelemelerini salık veririm. Bir daha böyle bir rapor yazmadan önce, Birleşik Krallık'ta Glasgow Üniversitesi tarafından çıkarılan itibarlı Soviet Studies Dergisi'nin herhangi bir sayısına bakmalarını, eğer İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde yoksa benim kütüphanemde bulunduğunu haber veririm.

Bunları da bulamazlarsa benim Türkiye'de basılmış «Endüstri Sürecinin Temel Sorunları: Sovyet Deneyimi 1925-1940» başlığı ile yayınlanan ve mevcudu kalmamış kitabımı bulmalarını öğütlerim. Burada görecekler; Batı dünyasında Sovyet ekonomisi ve Sovyet toplumsal yaşamına yöneltilmiş her somut eleştiri bir Sovyet kaynağında yayınlanmıştır.

Eğer tembellik edecek olurlar da kitaplara bakmayacaklarsa, dünyanın en büyük tirajlı mizah dergisi olan Krokodil Dergisi'nin herhangi bir sayısına bakmalarını salık veririm. Rusçadır; ancak karikatürleri anlaşılabilir. Krokodil Dergisi tamı tamamına bir Sovyet düzeni eleştiri dergisidir. Bütün eksiklikler ve yanılgılar, abartılarak bu dergide yer alıyor.

Başkası düşünülebilir mi? Eleştiri olmadan mizah nasıl olur?

Bu Üç Öğretim Üyesi'ne, buradan, sanık sandalyasından, benim öğreteceklerim var: Sovyetler Birliği'nde fiyat mekanizmasının geçerliliği yoktur. Özel mülkiyet de yok. Buna karşın işleyen bir ekonomi var. İşleyen bir

endüstri var. Sovyetologlar türünden, bu ekonominin yanlışlıklarla dolu, ya da bu endüstrinin batmak üzere olduğunu düşünebilecekler çıkabilir. Ancak bu endüstriye dayanılarak sputnik yapılıyor; bu nasıl oluyor? Bunun cevabı şudur: Sovyet ekonomisinde fiyat mekanizması, özel kâr ve özel mülkiyet olmadığı için, kapitalist ekonomilerde bu mekanizmalardan çıkabilecek iyileştirmeler de söz konusu olmuyor. Bunun yerini eleştiri alıyor.

Yalnızca bir örnek verebilirim: Yakın zamanlarda Sovyetler Birliği'nde alkolizme karşı mücadele açıldı. Alkolizm önlenemezse, rejimin büyük yaralar alacağı belirtildi. Bunu, Sovyetler Birliği'nde alkolizm olduğunu, Sovyet yöneticileri Batılı sovyetologlardan öğrenmediler. Batılı şovyetologlar, Sovyet yayınlarını incelemekten çıkardılar.

Şimdi devam ediyorum. Üç Öğretim Üyesi'nin kitabını çarpıtarak yaptıkları özeti ve özetin dayandığı paragrafı, bu paragraftan hemen önce aktardım; şimdi de aktardığım paragraftan hemen sonraki paragrafı yazıyorum.

«Victor Zorza 1968 yılında İngiltere'de yayınlanan Guardian Gazetesi'nin yazarı idi. Bir göçmen. Çok dil biliyor. İşi, sürekli olarak sosyalist ülkelerin gazete ve yayınlarını okumak. Bunlara dayanarak 1968 yılında Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'ya müdahale edeceğini önceden tahmin etti, yazdı ve sonradan ödül aldı. Hiç kuşku yok, o zaman yazılanlar, Guardian yazarı için yazılmadı. Öncelikle Sovyet yurttaşı ve diğer sosyalist ülkeler için yazıldı. Sovyetler Birliği'nde sovyetologlar da okudukları için, böyle bir gerekçe ile, Sovyet yurttaşının bilgi edinme ve tartışma özgürlüğünden vazgeçilmiyor» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 539).

Bütün bunlardan sonra bu Üç Öğretim Üyesi'nin raporuna güven olabilir mi? Bu kadar tahrifatçılık nasıl yapılabilir? Sovyetologların bilgi kaynakları üzerine yapılan bir çözümleme, tartışma götürmez kanıtlarından ayıklanarak, nasıl olur da komünizm övgüsüne kadar taşınabilir?

Eğer bu Üç Öğretim Üyesi, dünyadaki toplumsal sis-

temler konusunda, sokaktaki sade yurttaş kadar bile bir bilgiye sahip değillerse, eğer gerçekleri görmemeyi bir akademik yükselme yolu olarak seçmişlerse, bunda benim ne sorumluluğum olabilir?

Lenin, Leninizm ve 1 Mayıs Üzerine Çarpıtmalar

Burada Üç Öğretim Üyesi'nin raporunu satır satır ele alıp, her satırdaki çarpıtmayı göstermekte yarar var; ancak bunu yapmak imkânsız olacak. Çünkü bunu yapmak, «Yolun Neresindeyiz» incelemesini buraya yeniden aktarmanın ötesinde bir de Üç Öğretim Üyesi'nin çarpıtmalarını ekleyerek, en azından yüz sayfadan daha fazlayı sunmak demek oluyor. Bunu yapmayı düşünmüyorum.

Değerli Mahkeme'nizin buradaki çarpıtma örneklerine bakarak, Üç Öğretim Üyesi'nin her satırının, benim yazdıklarımla ilgisiz olduğuna karar vereceğine inanmak istiyorum.

Fakat yine de ve son olarak bir başka çarpıtmaya değinmek zorundayım.

Bilirkişi, bir kurul ya da organın, kendi bilgisini çoğaltmak için yaratılmış bir kurumdur; Üç Öğretim Üyesi, yazacakları raporda, Mahkeme'nizin benim çalışmamı anlamasını ve değerlendirmesini kolaylaştırmakla görevlidir.

Bilirkişi'nin yapacağı her özet, özetlenen metinden daha çok anlaşılır olmak zorundadır; ayrıca, her özet, işlevsel bir yapıya sahip olmalıdır. Sonuca ve daha açık bir deyişle suçlama ya da aklamaya bir yol çizmelidir.

Mahkeme'niz Naip Yargıçlığı seçmiştir; tutanaklara girecektir.

Önce Mahkeme'niz, bu Bilirkişi Raporu'nun kendi anlayış ve değerlendirmesine bir ekleme, bir çoğaltma yapıp yapmadığına karar vermelidir.

Mahkeme'nizin bu kararını kolaylaştırmak için hem Bilirkişi Raporu'ndan ve hem de çalışmamdan iki aktarma yapmak zorundayım.

«Türkiye'nin 1960 yıllarında Lenin'i tanıdığı, 1970 yıl-

larında Kültür Devrimi içinde, teorisiz pratikler ülkesi olarak görülen yalpalamalar içinde Lenin'in unutturulduğu, oysa Lenin'in işçi sınıfının kendi halinde yalnızca işçi sınıfı iç güdüsü olduğu, Leninizmin işçi sınıfına sosyalizm bilincini götürmek bulunduğu Türkiye'de Lenin ve Leninizmin; (1977 Haziranında sermaye partisi CHP'nin işçi ve emekçi oylarının büyük bir bölümünü toplaması, sosyalizm adına seçime giren bir partinin ancak 5 bin oy almasına karşılık, 1977 Mayısında Taksim alanında yarım milyona yakın işçinin toplanmasının güzel bir gösteri olması) anlamında bulunduğu; Leninizmin, işçi tulumu ile sosyalizmi önce birbirinden ayırmak, sonra da ayrılmaz bir biçimde birleştirmek olduğu, Lenin'in, işçi tulumu içindeki somut işçiyi çıkarıp yerine sosyalizm bilincini koymak olduğu, Leninizmin Lenin'i yaratmak olduğu, Lenin'in teorik ihtilâlci bulunduğu» (Bilirkişi Raporu, s. 3).

Üç Öğretim Üyesi, özet yapmayı, noktalamayı ve parantez açmayı kesinlikle bilmiyor.

Bilmemek taraf tutmaktır.

Bilirkişi Raporlarında özetlemek bir keyif işi değildir; değerlendirme yapmayı ve karar almayı kolaylaştırmak için yapılır.

Bu Üç Öğretim Üyesi, çarpıtmak için ve çarpıtarak özetleme yapıyorlar.

Şimdi bir sözlük bilgisine gerek var: «Özet», sözcük hemen belli ediyor, öz'ü vermek demek oluyor. Bunun eski dilde karşılığı olan «hulasa» sözcüğü de, özü bulma, katıksız hale getirme, anlamına geliyor. Yalnızca yazı hulasası yoktur; biliyorsunuz, meyva hulasası, et hulasası, kolalı içkilerin yapıldığı meyan kökü hulasası var.

Bu dil bilgisini özeti anlatmak için veriyorum; özet, hem öz'e indirecek ve hem de kısaltacak! Meyva hulasası, hem meyvadan çok azdır ve hem de meyvanın özünü verir.

Şimdi özetlemeyi bilmeyen bu Üç Öğretim Üyesi'nin özeti ile ilgili bir bilgi veriyorum.

Benim çalışmamdan bu paragrafı tam 119 sözcük ile özetliyorlar.

Özetledikleri paragrafın tümü 125 sözcük; bu nasıl özet!

Değerli Yargıç, bu soruyu Naip Yargıç'ın seçtiği bu Üç Bilmez Kişi'ye sormanız dileğiyle yazdım.

125 sözcüğü 119 sözcük ile özetleme olmaz; tahrifat olur.

Şimdi hulasanın yapıldığı metni yazıyorum.

«Türkiye, 1960 yıllarında Lenin'i tanıdı. 1970 yıllarının Kültür Devrimi içinde, teorisiz pratikler olarak görülen yalpalamalar zinciri içinde, Lenin unutturuldu. Lenin şudur: İşçi sınıfı kendi halinde yalnızca işçi sınıfı içgüdüsüdür. Leninizm şudur: İşçi sınıfına sosyalizm bilincini götürmektir. Lenin ve Leninizm Türkiye'de şudur: 1977 Haziran ayında İstanbul'da bir sermaye partisi olan CHP işçi ve emekçi oyların çok büyük bir bölümünü toplar; tüm eksikliklerine rağmen sosyalizm adına seçime giren bir parti ancak beş bin oy alırken, 1977 Mayıs ayında Taksim Alanı'nda yarım milyona yakın işçi ve emekçinin toplanmış olması fazla anlamlı değildir. Sadece güzel bir gösteridir. Leninizm hiç bir zaman, kalabalığa tapınmak demek değildir. Leninizm, işçi tulumu ile sosyalizmi önce birbirinden ayırmak; sonra da ayrılmaz bir biçimde birleştirmek demektir. Lenin şudur: İşçi tulumu içindeki somut işçiyi çıkarıp yerine sosyalizm bilincini koymaktır. Leninizm, Lenin'i yaratmaktır. Lenin teorik ihtilâlcidir» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 521-522).

Değerli Mahkeme'niz bu Bilirkişiler'e nasıl böyle cüretle tahrifat yapabildiklerini sormak durumundadır. Herkesin çok önemli bir toplumsal ve siyasal gelişme saydığı 1 Mayıs Taksim Alanı Törenlerinin «anlamlı» olmadığını yazıyorum; anlamlı saymamak önemli bulmamak demektir. Bunun yalnızca gösteri sayılabileceğini belirtiyorum. Bu Üç Öğretim Üyesi, 125 sözcükten yalnızca benim 1 Mayıs Törenlerini anlamlı bulmadığımı belirten cümleciği çıkartıyor. Bu tahrifat için değilse ne içindir?

Herkesin abartmalı bir önem yüklediği bir gelişmeyi gerçek değerine indirgemeyi «Lenin ve Leninizm Türkiye'de» işte budur, diye belirtiyorum.

Lenin ve Leninizm olarak nitelediğim, bir gelişmenin özünü bulmaktır. Bilim, süreçlerin özünü bulmak oluyor; bu Üç Öğretim Üyesi'nin bilimden ve bilimsel yöntemden hiç haberleri olmadığı sonucuna varıyorum.

Lenin ve Leninizmi, Türkiye'de, görüntüyü bir kenara itip temeldeki özü, aynı anlama gelmek üzere değer'i bulmak olarak tanımlayan ve bunu hiç bir yoruma yer bırakmayacak biçimde yazan bir kimseyi nasıl suçlayabilirler?

Bilimi böyle anlıyorum; üniversiter kurumların yayınladığı çalışmalarım var. Bilimi böyle anlama ve anlatmama ciddi bir itiraz yok. Bilim, öz'ü çıkarmaktır; bilim adamı hamal değildir. Bunlar, benim üniversitelerde doktora düzeyinde, bilimsel yöntem üzerine verdiğim derslerimde yer alıyor ve genellikle kabul görüyor. Bu doğru çerçevesinde, Lenin'in yaşadığı dönemde, bir çok gelişmenin özünü ortaya çıkardığını bildiğim için, Lenin'i bilim adamı sayıyorum; bundan dolayı nasıl suçlanabilirim?

Lenin, teoride ihtilâl yapmıştır. «Lenin, teorik ihtilâlcidir». Ve ben Türkiye'nin en büyük gereksinmesinin teoride ihtilâl yapacak olanlara olduğuna inanıyorum. Türkiye'nin ne çok fazla dolara ve ne de Erol Cihan, Bener Karakartal, Tevfik Ertüzün türünden sıradan ve karyerist öğretim üyelerine ihtiyacı var. Bu tür öğrenim üyeleri her zaman bulunur; iş, bunları bulunamaz hale getirmektir. Türkiye'de en önemli iş, Erol Cihan, Bener Karakartal, Tevfik Ertüzün türünden ne yazdıkları belli, ne söynecek sözleri olan, ciddi bir lisede öğretmenlik bile yapamayacak türde öğretim üyelerinin türlerini tüketmektir.

Kitabımda «Türkiye bugün en çok dolara değil, teorik ihtilâlciye muhtaç» diye yazıyorum. Kitabımın çıktığı zaman, kitabım hakkında dava açan savcıyı bir ölçüde anlayabilirim. Kitabıma giren uzun incelemeyi 1980 Mart'ında yazdım ve yayınladım. Sıkıyönetim altında yayınlanmasına karşın, ne bir kovuşturmaya uğradı ve ne de toplatıldı. 1980 yılı Eylül ayının hemen başında kitap

olarak çıktı; Türkiye'de silâhlı müdahale olacağı yazılıyordu. Yayınlanmasının haftasında, yönetim değişti. Üstelik, bu dönemde henüz Türkiye'nin dolar gereksinimi, en önemli sorunu ve tek çözümü olarak gösteriliyordu.

Şimdi aradan beş yıl geçti. 12 Eylül Rejimi'nden çıkıldığı ileri sürüyor. Ayrıca Türkiye'de bir yeni Bakanlar Kurulu Başkanı var; her gün Türkiye'nin dövizinin bol, kredi itibarının yüksek olduğunu söylüyor. Ve şimdi kim doğru çıkıyor? Türkiye'nin işsizlik sorunu mu çözüldü? Türkiye'de veremli, fahişe sayısı artmadı mı? Türkiye'de enflasyon sorunu mu çözüldü? Türkiye'nin dış itibarının arttığını her gün söyleyen bir Bakanlar Kurulu Başkanı varken, Suudi Arabistan, yalnızca Türkiye'nin bir iline vize yasağı getirerek Türkiye'yi bölmüyor mu; benim kitabımın yayınlanmasından sonra ortaya çıkan bu sorun mu çözüldü?

Bu Üç Öğretim Üyesi'ne, kitabım hakkında dava açan savcıya duyduğum kadar saygı duymuyorum.

Bu Üç Öğretim Üyesi'nde derin bir bilmezlik kompleksi olduğuna inanıyorum. Suçlamalarının, kendilerinden suçlama istendiğine inanmalarından, ve bu kadar kısa bir zamanda doğrulanan çözümlemeleri bulunan bir kitap karşısında duydukları kompleksten ileri geldiğine inanıyorum.

Artık bu Üç Öğretim Üyesi'nin çarpıtmalarını saymayı bırakıyorum.

Ancak Değerli Mahkeme'nizin, önündeki Bilirkişi Raporu'nda benim sayabildiklerimden çok daha fazla tahrifat olduğuna inanmasını diliyorum.

Değerli Mahkeme'nizin, bu Üç Öğretim Üyesi'nin kaleminden çıkmış her cümleciği, her sözcüğü, benim yazdıklarımla karşılaştırmasını talep ediyorum; kesin, çarpıtma bulunacak.

Şimdi bu Üç Öğretim Üyesi'nin raporunun «İnceleme-Değerlendirme» bölümüne geçiyorum.

Bu bölümde yaptıkları özet için olmalı, «Mantıklı bir dizi, insicam içinde sergilenmiştir» diye yazıyorlar. Bu

Üç Öğretim Üyesi'nin mantık'la ilgili bir bilgilerinin olmadığını kabul edeceğinizi umuyorum.

Tekrarlıyorum: Yaptıkları özet ile vardıkları sonuç arasında en küçük bir bağlantı yoktur. Özetlemeden sonra pek alâ «suç yoktur» da diyebilirlerdi.

Suç bulabilmek için, kısa «inceleme-değerlendirme» bölümünde yaptıkları tahrifat özet bölümündeki çarpıtmaları çok büyük ölçüde aşıyor.

«Gerçekten 'güzelin doğumu' denilen olay (sosyalist iktidar) dır (s. 470).

Değerli Yargıçlar,

Lütfen kitabımın 470 inci sayfasını bir kez değil, yüz kez inceleyiniz, şunu göreceksiniz, kitabımın bu sayfasında «güzel» ya da «doğum» ya da «güzelin doğumu» sözleri kesinlikle geçmiyor.

Böylesine bir çarpıtma için çok büyük cüret gerekiyor.

Üç Bilirkişi bir araya gelmişler, hiç bir sınır tanımadan uyduruyorlar.

Üç Öğretim Üyesi, ne bu sayfada, ne de çalışmamın başka bir yerinde «güzel» ya da «güzelin doğumu» ile sosyalizm arasında bir bağlantı gösteremezler.

Bu Üç Bilirkişi, bir bilmezlik kompleksi içinde, benim sosyalist düşünceli bir kişi olduğumu ve güzel dediğim zaman da yalnızca sosyalizmi kastedeceğimi düşünüyorlar. Bunu benim iyiliğim için değil, yalnızca beni suçlayabilmek için yapıyorlar.

Çok yanılıyorlar. Bunlara yanıldıklarını göstereceğim. Yazdıklarımı, bir gün öğrencileri okuyacaklar.

Değerli Yargıçlar,

Çalışmamın 470 inci sayfasında, 12 Eylül 1980 tarihinden bir hafta önce yayınlanmış olan bu kitabımda, şunları yazıyorum: «Bu toplum tarihinin en derin bunalımını, şimdiye kadar kaydedilmiş en büyük iç kavgasını yaşarken, aynı zamanda yakın dünya tarihinin belki de en büyük siyasal çelişkisini de yaşıyor. Bu çelişki, nesnel olarak sosyalizme çok yaklaşmış bir Türkiye'de sosyalist iktidar kavgasının verilmemesinden doğuyor. Nesnel ola-

rak aşılmış demokrasiyi yeniden kurmayı hedef saymaktan ileri geliyor». Ne yazık, ben, tüm yöneticilerin korkusuna, zenginlerin paniğine karşın, 1980 yılında Türkiye'de sosyalist iktidar için bir kavganın olmadığını yazıyorum. Bu Üç Öğretim Üyesi'nin, tam bir çarpıtma ile güzelin doğumunun sosyalist iktidar olduğunun yazıldığı sayfada, ne yazık ben, Türkiye'de sosyalist iktidarın gündemde olmadığını yazıyorum.

Sosyalist iktidarı istemek, sosyalist iktidarı güzel olarak nitelemek kesinlikle suç değildir.

Ancak bu Üç Bilir Kişi'nin sosyalizm ile komünizmi özdeşleştirdiğini kabul ediyorum. Bu durumda benim sosyalizm derken komünizmi övdüğümü ileri sürmüş oluyorlar. Ancak bu Üç Öğretim Üyesi'nin sosyalizm ve komünizmi bilmediklerini kabul etmekle birlikte, bu Üç Öğretim Üyesi hiç mi futbol maçına gitmezler? Futbol seyircileri bile, takımlarını övmek için, teşvik etmek için, tahrik etmek için «geliyor, geliyor» diye tempo tutuyorlar. Somut bir durumda, somut bir tarih kesitinde sosyalist iktidarın gündemde olmadığını, bu kavgadan sosyalizmin gelmediğini yazarak nasıl sosyalizm ve buradan da komünizm övülmüş oluyor?

Değerli Mahkeme'niz, benim için karar verecek. Ancak Değerli Naip Yargıç, böylesine Üç Öğretim Üyesi'ni bularak, bu kararın önemini arttırmış oldu. Bu karar ve yazılanlar YÖK Üniversitelerinin kadrolarından bir bölümünü de sergiliyor.

Değerli Yargıçlar, çalışmamın yalnızca bir yerinde güzelin doğumu ile bir somut durum arasında bağlantı kurdum. Şimdi bunu aktarıyorum.

«Çok örnek var, biri yeter. Fransa 1786 yılında İngiltere ile Eden Antlaşmasını yaptı. Gümrüklerini açtı. Fransız manifaktürü oldu. İşsizlik arttı. Buna bir de kötü hava koşulları eklendi. Tarımsal kaynaklı besin maddeleri sıkıntıları ileri düzeye ulaştı. Bir de şu oldu. 1789 yılında Fransa, on sekizinci yüz yılın en soğuk kışlarından birisini yaşadı. Ve güzel doğdu: 1789 yılında dünya, Büyük Fransız Devrimi'nin doğumunu gördü» (Bir Yeni Cum-

huriyet İçin, s. 468). Çalışmamda güzelin doğumu ile somut olarak yalnızca Büyük Fransız Devrimi'ni, tarihin kaydettiği en büyük Burjuva Demokratik Devrimi'ni anlattım. Başka bir somut bağlantı kurmadım.

Değerli Yargıçlar,

Bu Üç Öğretim Üyesi, Mahkeme'nizin mutlaka bir suçlama istediğini düşünüyor. Bunu İstanbul Üniversitesi'ne yaydılar.

Ayrıca Mahkemeniz'in bir suçlama raporu aldıktan sonra çalışmamı değerlendirmeyeceğine inanıyorlar.

Yoksa hiç bir Üç Öğretim Üyesi bu kadar çarpıtıcı olamaz; tahrifat için bu kadar cesur olamaz.

«Türkiye'nin kendi tarihinin en güzel objektivitesini yaşadığı (bu objektivite Türkiye'de sosyalist, komünist iktidarın kurulması için gerekli maddî şartlar) «güzelin doğumu» (s. 561) için bunalımın birlikte olması gerektiği (burada güzelden maksat, 'sosyalist-komünist iktidar olayıdır)» (Bilirkişi Raporu, s. 5).

Değerli Yargıçlar,

Böyle bir cümlecik düşünebiliyor musunuz? Türkçe böyle bir ifade olabilir mi? Önce varsayalım, yazılanların hepsi doğrudur; bunlar ne tür profesör ve doçent oluyorlar? Ne özne, ne eylem, ne yüklem, hiç birisi belli değil.

Bu Üç Öğretim Üyesi, böylesi bir anlatım biçimiyle mi, Adalet'in Gerçekleşmesi'ne katkıda bulunacaklar? Böyle Üç Öğretim Üyesi'ne hangi Yargıçlar Kurulu saygı besleyebilir?

Neden bir yerde ..sosyalist, komünist iktidar... deniliyor ve neden bir başka yerde... «sosyalist-komünist iktidar» deniliyor?

Değerli Yargıçlar, Siz, hiç «sosyalist-komünist iktidar» diye bir yönetim biçimi veya iktidar türü okudunuz mu? İşittiniz mi?

Acaba, bu Bilirkişi Raporu'nu Değerli Mahkeme'niz, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne göndererek bu Üç Öğretim Üyesi'nin bilimsel yeterliliğinin araştırılmasına gerek duymayacak mı?

Bu Üç Öğretim Üyesi'nin güzel'e ve güzel'in doğumuna kızgınlıkları nereden geliyor? Ben bu kitabımda ve çok açık bir biçimde, Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in yönetimi alacağını yazdım. Kitabım, 1980 yılı Eylül ayının ilk haftasında yayınlandı. Acaba burada «güzelin doğumu» yerine «çirkinin doğumu» diye yazmış olsam, YÖK Üniversitesinin Üç Bilirkişisi çok mu mutlu olacaklardı?

Her hülyalı bilim adamı, nesnel koşullar, objektif şartlar ne olursa olsun, hep güzelin doğumunu bekler; ben de hep güzelin doğumunu bekliyorum ve bunun için çabalıyorum.

Üniversite Öğretim Üyeleri sokaktaki kimse değildir; sokaktaki kimse türünden konuşmaz. «Burada, güzelden maksat, 'sosyalist-komünist iktidar' olayıdır» diyorlar. Bu 'olay' sözcüğü, sokaktaki insanın diline yapıştı; sokaktaki insan «şey» anlamında «olay» sözcüğünü kullanıyor. Bilimsel yazı ve konuşmada «olay» kullanılmaz; «olgu» sözcüğü kullanılıyor.

Bu nokta ayrıntı olarak alınabilir; değildir. Bu Üç Öğretim Üyesi'nin düzeyini çok iyi gösteriyor.

«Sosyalist-komünist iktidar» tamlaması tırnak içinde veriliyor; tırnak bir alıntı veya aktarma için kullanılıyor. Böylece bu Üç Öğretim Üyesi, Yargıçlar Kurulu'nun kitabımı okumaması halinde, bunu benim kullanmış olduğumu anlatmış oluyorlar.

Kesinlikle gerçek dışıdır.

Ne bu kitabımda, ne bir başka çalışmamda böyle bir saçmalık yer almadı. Bu Üç Öğretim Üyesi'nden başka hiç bir öğretim üyesinin de «sosyalist-komünist iktidar» türünden bir acube uydurabileceğini sanmıyorum.

Değerli Yargıçlar, böylesine bir tahrifat karşısında, açıklama yapmak zorundayım. Üç Öğretim Üyesi, bir dilbilgisi yanlışlıklarıyla dolu suçlamasına dayanak olarak çalışmamın 561 inci sayfasını gösteriyor. Diliyorum, lütfen, çalışmamın 561 inci sayfasını bir kaç kez okuyunuz.

Çalışmamın 561 inci sayfasında ne «sosyalist iktidar», ne «komünist iktidar» türünden ve ne de bir garabet

olan «sosyalist-komünist iktidar» tamlamaları yer alıyor. Bunlar yok. Bu sayfa incelememin son sayfasıdır; Bulgaristan'da, Bulgaristan Komünist Partisi'nin iktidarda olan İstanbuliski'nin Çiftçi Partisi'ne dayalı köylü hükümetini deviren faşist darbeye karşı seyirci kalmış olması eleştiriliyor. Burada, daha sonra iktidara gelmiş olan Bulgaristan Komünist Partisi, tarihinde, demokrat bir hükümetin devrilmesine seyirci kalmış olduğu için eleştiriliyor.

Çalışmamın bu alt bölümü, «Aşırı iyimser kim: Doğan Avcıoğlu mu, Yalçın Küçük mü?» başlığını taşıyor. Sevgili ve merhum dostum Doğan Avcıoğlu'nun bir kitabında bana yöneltmiş olduğu eleştiriler tartışılıyor. Çalışmamın son bölümünün son paragrafını aktarıyorum.

«Buradan ancak bu incelemenin başına dönülebilir. Yolun neresindeyiz? Türkiye tarihinin en büyük bunalım döneminde miyiz? Böyle düşünmek ve söylemek mümkün. Yoksa, Türkiye tarihinin en güzel objektivitesini mi yazıyoruz? Böyle düşünmek ve söylemek de mümkün. Hangisi doğru? Her ikisi de. Olur mu? Her yerde ve çok zaman böyle oldu. Tarihte güzelin doğumu hep büyük bunalımla birlikte oldu». Suçlanan inceleme böyle bitiyor.

Değerli Yargıçlar, ben isteklerini dile getirebilen bir halkı seviyorum. Bu sevgimi yasaklayan bir yasa maddesi var mı? 1980 yılında benim halkımın her kesimi, isteklerini coşkun bir biçimde dile getiriyordu. Buna «güzel objektivite» diyorum. Bir engel var mı? 12 Eylül 1980 tarihinde yönetimi ellerine alan komutanlar, böyle bir durumu eleştirdiler. Olabilir. Bu eleştiriler, daha özerk bir üniversite içinde daha da özerk bir yapı için isteklerin dile getirilmesini, insanların su, yol, elektrik istemek için yola dökülmesini, yurttaşların, başka bir makamın süzgecinden geçmemiş kimseleri milletvekili yapmalarını, tek sözcükle seslerini yükseltebilen, konuşan bir yurttaşlar topluluğunu sevmemi, böyle bir duruma «güzel objektivite» dememi, engelleyebilirler mi?

Üç Öğretim Üyesi, yalnızca başkalarının düşüncesiyle düşünebiliyorlarsa, bu neden benim eksikliğim olsun?

Dünyanın her tarafında güzelin doğumunun buna-

lımla gerçekleştiğini söylemem neden suç olsun? Dünyada hâlâ insandan daha güzel bir yaratık düşünmek mümkün mü? İnsanın doğumu, doğumların en güzeli başlı başına bir bunalım ve üstelik pek şiddetli bir bunalım değil mi?

Toplumların gelişmesi hep bunalım ve bunalımdan çıkışla oluyor. Üç Öğretim Üyesi, herhalde ekonomi derslerinde, ekonomik bunalımları okumuşlardır; her bunalımı, bir canlanma izlemiyor mu?

Ben, Türkiye'de insanların bir bunalım psikozu içinde umutlarını yitirdikleri bir zamanda bundan sonra «güzel» doğacak diyerek, yurttaşlarıma moral ve güven vermekle mi suç işliyorum? Bu Üç Öğretim Üyesi'ni mutlu edebilmek için «felâket gelecek», ya da «çirkin gelecek» mi demeliydim?

«Sovyetler Birliği'nin siyasî ve iktisadî tüm tutum ve davranışları övülmekte, buna karşılık kapitalizmin, özellikle komünist dışı demokrasilerin her şeyi kesinkes eleştiri konusu yapılmaktadır».

Üç Öğretim Üyesi'nin raporunun hüküm bölümünde bunlar yer alıyor.

Önce ben Türkiye'de kapitalizmi eleştirmenin suç olduğunu bilmiyorum. Bunu yasaklayan bir ceza yasası varsa, bu yasayı bilmemekle birlikte, cezama razıyım.

Bunun dışında Değerli Yargıçlar Kurulu'na ne söyleyebilirim? Bu çalışmamın Sovyetler Birliği ile ilgili olmadığını ve dolayısıyla değil övme herhangi bir çözümlemenin bile yer almadığını nasıl kanıtlayabilirim? Eğer çalışmamı Yargıçlar Kurulu okuyacaksa, sorun yok. Bu durumda çalışmamı tekrar sunarım, ve okunmasını dilerim.

İşlerinin yoğunluğu nedeniyle bu rapor hakkında görüş hazırlayabilmemiz için ancak kısa bir süre verebilen Yargıçlar Kurulu'na kolaylık sağlamak istiyorum. Sayfa numaraları veriyorum: 494, 495, 495, 495, 496, 496, 496, 597, 497, 535.

Bunlar suçlanan incelememde, «sovyet» sözcüğünün geçtiği sayfaların numaralarıdır. Bu sayfaları titizlikle saptamaya çalıştım: Bunların hiç birisinde «sovyet düzeni»,

«sovyet iktidarı», «sovyet toplumu», «sovyet yaşamı» geçmiyor. Hiç bir yerde bunlar anlatılmıyor. Bunlar anlatılmadan övgü olmaz. «Sovyet» sözcükleri, hep ya Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a silâh yardımı ya da Profesör Ponomaryev anlatılırken, tanımlanmak için kullanılıyor.

«Yazar ilk satırdan son satıra kadar Sovyet Siyasî Rejimini göklere çıkarmakta, Sovyetlerin Afganistan'ı işgallerini bile, bilimsel gerçeklerden saklayarak, enternasyonalizmin tabii bir yardımı gereği gibi kamufle ederek savunmaktadır».

«Siyaset bilimi açısından yazar, Moskova'ya sadık, ona bağlı bir düşünce bütünlüğü içinde görüşlerini belirtmektedir».

Değerli Yargıçlar, YÖK Üniversitesinin üç karyerist öğretim üyesinin kaleminden çıkmış da olsa, bunları okuduğum için Türk Üniversite yaşamı adına utanıyorum ve bunları yazıyorum. Bu Üç Öğretim Üyesi bilim nedir, kesinlikle bilmiyor.

Değerli Yargıçlar,

Sovyetler Birliği'nin Afgan Devrimi sonundaki silâhlı müdahelesini «işgal» ya da «yardım» saymanın bilim ile hiç bir ilgisi yoktur. Sovyetler Birliği ilk kez, bir ülkeye asker göndermektedir ve ilk kez, bu ülke nüfusunun çoğunluğu müslümandır.

Bilim ve politika birbirinden farklıdır.

Bilim ve politika birbirinin aynı olsa idi, politikacıların hepsini, bilim adamlarından seçerlerdi.

Politika bilime dayanır; ancak, politika bir pratikler çokluğudur. Her birisi mutlaka bilim ya da bilimsel değildir.

Bu Üç Öğretim Üyesi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a silâhlı müdahalesini «işgal» saymakta özgürdürler; ancak bunu üniversitede bir bilimsel gerçek sayıyorlarsa hem kendilerini, hem de öğrencilerini aldatıyorlar, demektir. Eğer bunu «işgal» olarak niteliyorlar ve bunu üniversite kürsülerine getiriyorlarsa, güncel politikaya bilim süsü veriyorlar, demektir.

Bu, bir. İkincisi, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a si-

lâhlı müdahalesini «yardım» olarak nitelemeyi engelleyen bir yasa maddesi yoktur.

Türkiye, bağımsız bir devlet olan Kıbrıs'a müdahale etti. Hiç bir Türk yetkilisi bunu, «bilimsel bir zorunluluk» olarak savunmadı. Türkiye'de ve dünyanın başka yerlerinde, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini «işgal» olarak nitelediler. Türkiye ise bunu, Türkiye'nin ve Kıbrıs'taki Türklerin çıkarlarının bir gereği olarak gösterdi.

Bu Üç Bilirkişi, bilim nedir ve ne değildir; hiç bilmiyorlar.

Bilimin ne olduğu ve olmadığı konusundaki söyleyeceklerimi, burada kısa tutmak zorundayım.

Değil bu Üç Bilirkişi'nin suçlaması, hiç bir ceza tehditi, benim bilim ile bilim olmayanı karıştırmamı sağlayamaz.

Benim çalışmamda «ilk satırdan son satıra kadar sovyet siyasî rejimi» söz konusu edilmiyor ki, göklere çıkarmış olayım. Hangi sayfalarda Sovyetler Birliği'nden söz ettiğimi yazdım?

Bu Üç Öğretim Üyesi'nin beni ve benim gibi düşünenlere kinlerinin yüksek olduğunu anlıyorum. Benim için «Moskova'ya sadık, ona bağlı bir düşünce bütünlüğü içinde» diyorlar. Sadık olmak bağlanmayı gerektiriyor, kinlerini frenleyememişler, «sadık», sözlükte «bağlı» anlamına geliyor, «bağlı», «bağlı» diye tekrarlıyorlar.

Sovyetler Birliği'ne hiç bir düşmanlığım yok. Sovyetler Birliği ile dostluk geliştirilmesini savunuyorum.

Yalnızca Türkiye'ye bağlıyım. Türkiye'yi seviyorum.

Türkiye'yi sorunlarıyla birlikte seviyorum.

Türkiye'yi iyi ve kötü zamanlarında seviyorum.

Türkiye'de, adaletsizlikle karşılaşsam, işsiz olsam da seviyorum.

Bu Üç YÖK Karyeristi türünden değil, üniversiteden ve hiç bir gerekçe gösterilmeden uzaklaştırılmama karşın, şu anda, Türk kamu kesiminde çöpçülük yapma hakkımın bile elimden alınmasına karşılık, Türkiye'den ayrılmayı düşünmüyorum.

Dünyanın her köşesinde her Üniversitesinde iş bu-

labilecek olmama karşın, çeşitli öneriler almama karşın, Türkiye'den ayrılmayı düşünmüyorum.

Türkiye'de Türkiye'nin hapishanelerini ve oradaki arkadaşlarımı da seviyorum.

Sayfa numaraları yazıyorum.

495, 497, 534, 537, 538, 540, 542, 544.

Bunlar incelememde Afganistan'dan söz ettiğim ve saptayabildiğim sayfa numaralarıdır. Mahkemeniz'den karar vermeden önce en azından bu sayfaları incelemenizi diliyorum.

Şunu da ekliyorum: «Siyaset bilimi açısından yazar, Moskova'ya sadık» deniliyor. Orta Çağ medreselerinin müderrislerini hatırlatıyorlar: Bilim, gebelik testi değildir Bilimde doğruların ortaya çıkarılması söz konusudur. Kimse engizisyon yargıçlarının ya da Orta Çağ şeyhülislâmlarının yerine heveslenmesin.

Bu Üç Öğretim Üyesi öğrenecekler: Bilim, kimin neye sadık olduğunu ortaya çıkaramaz.

Bu Üç Öğretim Üyesi, benim yazdıklarımın doğru ya da yanlış olduğunu söyleyebilirler. Eğer yetkileri varsa, yazdıklarımın, hangi bölümünün, somut bir biçimde hangi yasaya göre suç olduğunu gösterebilirler.

İnsanı mahkûm etmek mümkün değildir.

«Sosyal demokratlar, Ecevit, Demirel, Menderes Demokrasileri bir kenara atılmaktadır. Geriye sosyalist demokrasi kalmaktadır».

Nesi suç?

Menderes Demokrasisi, bir askerî rejimle devrildi. Yeni bir anayasa yapıldı.

Ecevit ve Demirel Demokrasileri hâlâ suçlanıyor.

Ecevit ve Demirel Demokrasileri bir askerî müdahale ile devrildi.

Şimdi Üç Öğretim Üyesi, Ecevit ve Demirel'in demokrasilerine son veren, ben aydınlar belgesinin sanıkları olarak Demirel ve Ecevit'in siyasî haklarını savunmuş olmaktan da yargılanıyorum, Adnan Menderes'in devrilmesine yol açan 27 Mayıs İhtilâli'ne katılan Orgeneral Kenan Evren için de «geriye sosyalist demokrasi kalmak-

tadır» diyebiliyor mu? Bu ne tür mantıktır?

«Lenin'in, sosyalist bir lider olarak mücerret övülmesi doğal olarak TCK m. 142/4 ü oluşturmaz. Ancak Lenin gibi bir ihtilâlcinin, kişiliği içinde, Leninizm ideolojisinin, faaliyetlerinin birlikte övgüye değer nitelikte görülmesi, siyasî, iktisadî ve sosyal bir ideoloji olarak 'Komünizm'in övülmesi anlamındadır».

Değerli Yargıçlar,

Sayfa numaraları yazıyorum.

469, 498, 521-22, 536

482, 506, 526, 527, 527

Birinci sıra suçlanan incelemede «leninizm» ve ikinci sırada «Lenin» sözcüklerinin geçtiği sayfaları gösteriyor.

469 uncu sayfada «Leninizmi keşfetti», 498 inci sayfada, başka bir kaynaktan aktarma olarak «marksizm-leninizm izleyicileri devrimlerin meydana gelme için savaşın gerekliliğini hiç bir zaman düşünmediler ve düşünmüyorlar», 521-522 nci sayfadaki kullanımı daha önce aktardım, 536 ncı sayfada «bir çok ülkede bunlar, tedrici olarak, bilimsel sosyalizme, marksizm-leninizme yönelik programlarıyla sosyalizm için savaşan öncü örgüte dönüşme eğilimi taşıyan partileri meydana getirdiler» ifadesi ve yine bir başka kaynaktan aktarma olarak yer alıyor.

Üç Öğretim Üyesi'nin yapmadığını yapmaya çalışıyorum; Mahkemeniz'in kararını kolaylaştırmaya çalışıyorum.

Bunların hangisinde Leninizmi övme var?

Şimdi, bu Üç Öğretim Üyesi, benim için, «yazar, her zaman teorik izahın ardından konuyu Türkiye'ye aktarmakta» diye yazıyorlar. Burada ve incelememde Lenin ve Leninizm'i Türkiye ile bağlantılı olarak açıklamaya çalışıyorum. Bunu yeniden aktarmak zorundayım.

«Lenin ve Leninizm Türkiye'de şudur. 1977 Haziran ayında İstanbul'da bir sermaye partisi olan CHP işçi ve emekçi oyların çok büyük bir bölümünü toplar; tüm eksikliklerine rağmen sosyalizm adına seçime giren bir parti ancak beş bin oy alırken, 1977 Mayıs ayında Taksim

alanında yarım milyona yakın işçi ve emekçinin toplanmış olması fazla anlamlı değildir. Sadece güzel bir gösteridir» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 522).

Lenin'in yazdıklarını bir bilimsel yöntem açısından ele alıyorum. Bu çalışmamda Lenin'in «siyasî, iktisadî ve sosyal ideolojisi» olarak görüşlerine hiç değinilmiyor. Lenin'in tam bir bilimsel bakış ile görüntüye aldanmadan, süreçlerin özüne inebilmesi üzerinde duruluyor.

Burada yazdıklarımın siyasal ve ekonomik bir bakış açısı olarak Leninizm ideolojisi ile de bir ilgisi yok. Ancak Lenin, gerek iktisat çözümlemelerinde, gerekse tarih ve politika alanındaki yazdıklarıyla insanlığın tanıdığı büyük bilim adamları arasında yer alıyor.

İster beğenilsin ve isterse reddedilsin tarihte bir türün ilk devrimini yapmış bir kimse, büyük bir ihtilâlcidir. Yeni bir düzen kurabilmiş bir kimse büyük politikacıdır. Lenin, 40 ciltten fazla yazdıklarıyla bir büyük bilim adamıdır.

Bunlar her yerde yazılıyor ve söyleniyor.

Bunları yazmak ve söylemekten dolayı benim bir ayrıcalığım yok. Ne ödül, ne de ceza hak ederim.

Ancak ben ilk defa Lenin için «Hülyalı Bilim Adamı» diyorum. Bütün dillerde bilim ve hülyayı ilk kez yanyana getirdiğimi düşünüyorum. Bilim adamlarının nesnelliğe esir olarak toplumu değiştirmek çabalarından vazgeçmelerinden rahatsız oluyorum.

Türkiye'de gördüğüm kimi bilim adamı türünden rahatsız oluyorum.

Toplumuyla hülyalı bilim adamı görmek istiyorum.

Çalışmamda «hülyalı bilim adamı» sözünü geliştirmem bu nedenledir.

Üç Öğretim Üyesi'nin bunu anlamamış olmalarını normal karşılıyorum.

Üç Öğretim Üyesi'nin bunu anlamamış olması normal karşılanabilir; ancak bunların benim kitabımı değerlendirecek kurulu nasıl seçebildikleri tartışma konusudur.

1 — Bir Ceza Hukuku Profesörü olan Sulhi Dönme-

zer'de ne tür eksiklikler bulundu ve bir başka Ceza Hukuku Profesörü olan Erol Cihan'da karar kılındı?

Mahkemeniz'in bu soruya cevap vermesi gerek.

Profesör Erol Cihan'ın daha asistanlığı sırasında «Dostum Nazım Hikmet» yazısından dolayı ve Nazım Hikmet ile ilgili tabuların kırılması döneminin başlangıcında, Naci Sadullah Daniş'i suçlu bulduğu ve Naci Sadullah'ın Yargıtay Kararı ile aklandığı biliniyor.

Bu niteliği mi, tabuları koruma tutkusu mu seçilmesini sağlıyor?

2 — Doçent Dr. Bener Karakartal kimdir? Hangi kişiliğiyle «bilirkişi» seçilmiştir?

Mahkemeniz'in Dr. Bener Karakartal ile ilgili bir bilgisi olmalıdır. Yargılama açık olduğu için bunun bilinmesinde yarar var.

Hakkımda rapor hazırlayan Dr. Karakartal'ın kişiliğini ben de merak ettim. Şunu buldum: İstanbul Üniversitesi içinde YÖK sistemiyle geniş yetkilerle donatılmış Rektör tarafından seçilen sosyal araştırmalar enstitüsünün müdürü olduğunu öğrendim.

Dr. Karakartal, çok sayıda profesörü ve değerli araştırıcıları olan Türkiye'nin en eski üniversitesinde pek az araştırma enstitüsünden birinin başına getirilmiştir.

Akademik hayattaki yeniliğine karşın böyle önemli bir göreve getirilmiş olduğu için Dr. Karakartal'ı kutluyorum.

Ancak neden getirilmiş olduğunu bilmiyorum.

Çünkü Dr. Karakartal'ın yayınlanmış kitaplarını ya da araştırmalarını merak ettim. Bir tek kitabı bile olmadığını öğrendim.

1973 yılında Paris'te yapılmış doktora tezi olduğunu saptadım; adı şu: Le Systems Politique Turc et le Partie Extreme Gauche. Türkçesi ile «Türk Siyasal Sistemi ve Aşırı Sol».

Bundan Dr. Bener Karakartal'ın öğrenciliğinde ve doktorasını yaparken aşırı sola meraklı olduğunu çıkarıyorum. Doktora yapmaya 12 Mart 1971 tarihinden önce başlamıştı.

Ancak Dr. Bener Karakartal'ın Paris'te yaptığı bu çalışmasını yayınlamadığını ve bir nüshasını bile kütüphanelere koymadığını da saptadım.

Dr. Bener Karakartal, kendi doktora tezinden korkuyormuş. Belki beni suçladığı sözlerden daha şiddetlisini yazmış olabilir.

Ciddi bir yayınına rastlamadım.

Ekonomik sistemler, sosyal mücadeleler tarihi hakkında bir bilgisi olduğunu gösteren, hiç bir kanıt yoktur. Doktora tezini ve doçentlik tezini yayınlayamayan, ancak YÖK sisteminin gayet önemli bir göreve getirdiği ve güvendiği bir kimsedir.

3 — Doçent Dr. Tevfik Ertüzün'ün, Mahkemeniz'in benim kitabımı değerlendirmede karşılaşabileceği bir güçlüğü yenmede hiç bir yardımı olamaz; hiç bir birikimi ve bilgisi yoktur.

İstanbul'da bu kadar üniversite ve bu kadar üniversite profesörü ve doçenti ile yardımcısı varken, yalnızca kendi bölümü içinde aktif sağcı bir kişilikle tanınan Dr. Ertüzün'ün bana bilirkişi seçilmesindeki nedeni anlatmakta güçlük çekiyorum (*).

Dr. Ertüzün'ün yayınlarının listesini sunuyorum. Ay-

(*) Zaman, güçlüğümü ortadan kaldırdı. Bana bilirkişi seçilen Doçent Ertüzün'ün Aydınlar Ocağı yönetim kurulu üyesi olduğu ortaya çıktı. 18 Aralık 1985 tarihinde Askerî Yargıtay'da yapılan murafaada şu noktaları da belirtme imkânını buldum.

«'Oligopol' sözcüğü iktisatta çok geçiyor; bunu 'oligarşik' sözcüğüne çeviren bir doçentin bilgisinden değil tarafsızlığından kuşku duymak gerekiyor».

«O zamanlar bilmiyordum, bilsem Alt Mahkeme'ye aktarırdım, bana bilirkişi seçilen bu iktisat doçentinin Aydınlar Ocağı Yönetim Kurulu üyesi olduğu anlaşılıyor».

«Alt Mahkeme'nin Doçent Tevfik Ertüzün'ü, Aydınlar Ocağı yöneticisi olduğu için bana bilirkişi seçmiş olduğundan kuşku duymuyorum».

«Aydınlar Ocağı, Türkiye'de bir taraftır ve iktidara yönelik bir örgüttür, bir siyasi parti benzeri ya da yakını olarak çalışıyor. Aydınlar Ocağı, beni, bir sanık olarak değil bir hasım olarak görüyor».

rıca en önemli çalışması olması gereken ve 1984 yılında İstanbul'da yayınlanan «İktisat Politikası Modelleri» kitabının içindekiler sayfalarının fotokopisini sunuyorum.

Mahkemeniz'in bu sayfaları değerlendirerek, Dr. Ertüzün'ün uzmanlığının, böyle bir davada bilirkişi olmaya kesinlikle elverişli olmadığına karar vereceğine inanmak istiyorum. Kitabının ve yayınlarının incelenmesinden Dr. Ertüzün'ün ancak emisyon hacmı ya da para miktarı konusunda Merkez Bankası ile IMF arasında çıkabilecek bir ihtilâfta bilirkişi olabileceğini düşünüyorum.

Mahkemeniz'in, Profesör Sulhi Dönmezer'in çalışmamda suç bulmaması üzerine seçtiği kurula bir iktisatçı olarak, İstanbul'da, iktisadî sistemler, iktisat tarihi, iktisadî doktrinler alanında tanınan bir kimseyi bilirkişi seçmek yerine, artık herkesin bildiği para-banka tekniklerini bir kitaba aktaran Dr. Ertüzün üzerinde karar vermiş olması, Adalet'in Gerçekleşmesini olumlu yönde etkilememiştir.

Dr. Ertüzün'ün saptayabildiğim yayınları şunlardır

1 — Türk Planlama Modeli Özellikleri ve Uygulaması, İF Mecmuası, 1972/73.

2 — Türk Ekonomisi 1923-1973 Dış Yardım İlişkileri, İF Mecmuası, 1974.

3 — Türkiye'de İç ve Dış Ticaretin Gelişmesini Engelleyen Faktörler, Ankara, 1974.

4 — İktisat Politikası Modelleri, İstanbul, 1984.

Bilirkişi Raporu üzerinde hazırlanmam için verilen kısa bir süre içinde saptayabildiklerim bunlardır; eksik tutmamaya çalıştım.

Dr. Ertüzün'ün 1974 yılından 1984 yılına kadar yayın yapmayı bıraktığını görüyorum.

Dr. Ertüzün'ün «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» adlı kitabıma bilirkişi olmasına imkân yoktur.

Dr. Cihan neden bilirkişi seçilmiştir?

Dr. Karakartal ve Dr. Ertüzün'ün benim davamda bilirkişi olmaya yeterliliklerinin bulunmadığı nasıl görülmemiştir?

Değerli Yargıçlar,

Suçlanan çalışmam hiç bir biçimde komünizm ile ilgili değildir. Türkiye ile ilgilidir. Bu çalışmaya bazı çevrelerin kızması ve hatta kin beslemesi için nedenler olduğunu kabul ediyorum. Ancak kızgınlık, benim cezalandırılmam için yeterli olamıyor; bu nedenle komünizmde övgü suçlaması ve kılıfı bulunmak isteniyor.

Neden kızılıyor? Aktarma yapıyorum.

«Öyleyse bir özet ve iki eşitsizliği saptamak gerek. Bir: Türkiye'de sosyalist iktidar için devrimci objektivite var, ancak, bunun öznel koşulu olan siyasal örgütlenme yok. İki: Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in ülke yönetimini eline alması için güçlü bir nesnel eğilim var, fakat Silâhlı Kuvvetler'in öznel durumu buna uygun düşmüyor. 1980 yılı Mart ayında 'Yolun Neresindeyiz?' sorusunun en kısa cevabı bu oluyor (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 577). 1980 yılı Mart ayında yazılan, daha önce Sıkıyönetim altında bir dergide yayınlanan, hakkında hiç bir soruşturma açılmayan ve 1980 Eylül ayının ilk haftasında kitap olarak çıkan incelememde, nesnel koşulların, Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler'in yönetimi almasına uygun bir hale geldiği yazılıyor.

Yazdıklarım çok kısa bir zamanda doğrulandı.

«Siyasal iktisadın duygusuz fakat açıklayıcı mantığıyla bakınca ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Ufukta islâm var. Aslında islâmcı baskı şimdi de var. Ufukta olan daha derin bir dinselliktir» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 548).

«Şimdi çok daha kapsamlı, bir yeni askerî müdahalenin bunun tersini yapması mümkün. Tersi şu: Erbakan'ın temsil ettiği islâmcı dinsel politikayı daha yoğun bir biçimde uygulamak.

Mümkün mü? Açıktır, bu üçüncü yol, Silâhlı Kuvvetler'in Türkiye'nin yönetimini ele almasına bağlı görünüyor» (Bir Yeni Cumhuriyet İçin, s. 549).

Değerli Yargıçlar, kendime hiç bir sıfat yakıştıramadım. «Bilim Adamı» diyemiyorum. Bilim adamı olmaya özeniyorum, özendiğimi saklamıyorum, bu özeni sağlıklı

buluyorum. Bilim adamı değil, aynı zamanda «Hülyalı Bilim Adamı» olmak istiyorum.

Henüz bilim adamı olamadım; ancak bu kadar kısa zamanda ve böylesine net ve kesin bir doğrulanma pek az bilim adamına nasip olmuştur. Erbakan hapse atılmış, siyasetten yasaklanmış ve Türkiye'de Erbakan'ın aklına bile getiremediği bir dinsellik, bir politika olmuştur.

Dahası var.

«Kısaca 'Ecevit'in Karamanlis Modeli' şöyle görünüyor. Bir: Yunanistan'da sermaye politikacısı Karamanlis, yedi yıllık bir askerî yönetimden sonra, geçmiş başarısızlıklarını unutturarak ve bir kurtarıcı olarak başbakanlığa döndü. Türkiye'de bu aranın yedi yıl olmasına gerek yok. Çünkü 1967 yılında Albaylar Cuntası, Yunanistan'da muhalefetin örgütsel olarak diri olduğu bir zamanda geldi. Türkiye'de son beş yıl, sürekli olarak devrimci hareketin sendikal, meslekî ve politik örgütlerini felce uğratmak için kullanıldı. Bu yüzden iki veya üç yılın yetebileceği düşünülüyor.

İki: Yunanistan'da açık bir Albaylar Rejimi ile geçiştirildi. 'Ecevit'in Karamanlis Modeli', Silâhlı Kuvvetler'in açık desteğinde bir baskı rejimini tercih eder görünüyor. Tabii, Demirel'in yönetiminde ve Silâhlı Kuvvetler tarafından desteklenen bir baskı rejimi, «Ecevit'in Karamanlis Modeli' için bir altın çözüm oluyor.

Üç: Bu dönemde şimdiye kadar çocuk felcine yakalanmış olan devrimci hareketin sendikal örgütü, DİSK ve meslekî örgütleri TÖB-DER, TÜM-DER ve mühendis ve mimar odaları, POL-DER örneğinde olduğu gibi veya benzer yollarla tümden paralize olacaklar. CHP içinde ise tam sağ bir kadro oluşturulacak.

Dört: Karamanlis, bu yedi yılı Paris'te ve emperyalizmin daha büyük güvenini kazanmak için geçirdi. Bülent Ecevit'in İsveç ülkesini tercih ettiği görülüyor. Karamanlis, hep Paris'te kaldı. Bülent Ecevit gidip gelebilir.

Beş: Konstantin Karamanlis, Yunanistan'a dönüşte Komünist Partisini resmen tanıdı. Türkiye'de özgürlüğün tüm kurumlarının tahrip edildiği bir dönemde Majestele-

rinin Sadık Komünist Partisi, MSKP Ecevit'i 'özgürlükçü' ve aynı zamanda 'kurtarıcı' göstermek için çok gerekli olabilir».

Bilim adamı olmaya özenen bir kimse, böylesine bir doğrulanma karşısında, kendisine karşı kin ve düşmanlık besleneceğini de tahmin edebilir.

Gerek Silâhlı Kuvvetler'in müdahalesini, gerek Necmettin Erbakan'ın siyasal trajedisini ve gerekse Bülent Ecevit'in yakın bir askerî müdahaleyi siyasal geleceği için bir büyük çare olarak görebileceğini tahmin ederek çok aşırı bir biçimde doğrulandım. Bülent Ecevit, partisini düzeltmeyi aştı, partisini reddetti.

Bilim adamı olmaya özenen bir kimse böyle bir doğrulanma karşısında pek büyük bir mutluluk duyar.

Hülyalı bilim adamı olmaya özenen bir kimse ise, böyle bir doğrulanma karşısında bilim yolunun heyecanına daha çok kapılır; ancak, pek çok üzülür.

Pek çok üzülüyorum.

İstanbul Üniversitesi'nin Üç Öğretim Üyesi'nin de üzülmelerini diliyorum.

Suçlanan incelemeyi incelemeye yeterli bir tarafsızlıktan, bilimsel hazırlıktan yoksundurlar. Raporlarını kabul etmiyorum.

Saygılarımı sunuyorum.

Üçüncü Bölüm Beşinci Ek İçin Ulak

SADAKAT YÜREK İŞİDİR (*)

Aklanmamı istiyorum. Beş yıldır okuyucusuna yasaklanmış olan kitabımın serbest dolaşımının saklanmasını diliyorum.

Beş yıldır, avukatlarım Gülçin Çaylıgil ve Levent Akyüz, bu davanın haksızlığını gösterebilmek için, uzmanlıklarının sınırlarını zorladılar; gerekli tüm mesleki titizliği gösterdiler. Buna karşın Değerli Mahkeme'niz beni iki kez sekiz yıl hapse mahkûm etti. Askeri Yargıtay, iki kez, mahkûmiyet kararınızı bozdu.

Bu aşamada savunmam için ne yapabilirim? Yapılacak iş, telâffuz edilmedik sözcük kaldı mı? Artık bu aşamada en etkili savunmanın, davanın gelişimini özetlemek olduğunu düşünüyorum.

1 — Suçlanan incelemeyi 1980 yılı Mart ayında yazdım. Sıkıyönetim altında yazdım ve sıkıyönetim altında, Ankara'da Sosyalist İktidar Dergisi'nde yayınlandı.

2 — Dergi'de çıkan yazılarla ilgili davalar açıldı. Dergi'nin genel yayın yönetmeni arkadaşım Metin Çulhaoğlu, bu Dergi'deki yazılarından birisinden yedi buçuk yıl hapse mahkûm oldu, Çanakkale Cezaevi'nde hükümlü ve çilesini dolduruyor.

(*) İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Bir Numaralı Askeri Mahkemesi'nde üçüncü kez bakılan «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» Davası'nda 3 Ekim 1985 tarihinde sonsöz.

3 — Bu inceleme hakkında dava açılmadı.

4 — Cumhuriyet Gazetesi'ndeki siyasal iktisat yazılarımla birlikte, 1980 yılı Eylül ayının ilk haftasında «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» başlığıyla, kitap halinde yayınlandı.

5 — 12 Eylül oldu; Kasım ayında dava açıldı ve toplatıldı.

6 — Bilirkişi Prof. Sulhi Dönmezer, suçun oluşmadığı yönünde rapor verdi. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Savcılığı, Esas Hakkında Mütalâasi'nda beratimi istedi.

7 — Değerli Mahkeme'niz, Mahkeme Başkanı'nın yedi buçuk yıllık cezaya muhalefetiyle birlikte beni sekiz yıl hapse mahkûm etti. Tutuklama kararı aldı.

Özetlemeyi bitirdim.

Benim davam burada duruyor.

Değerli Mahkeme'niz beni sekiz yıla mahkûm ederken, benim şeytana pabucunu ters giydirecek kadar zeki olduğumu karara yazdı.

Değerli Yargıçlar, böyle bir kararı Türk hukuk yazımından çıkarmayacak mısınız? Bir yurttaşla ilgili bir yargı kararında, o insanın zekâ derecesiyle ilgili sübjektif değerlendirmelerin ne ilgisi var? Uygar ülkelerde kişilik özellikleri ile yargı sonuçları arasındaki bağın koparılmasından bu yana uzun yüz yıllar geçti. Mahkûmiyet kararında ısrar ederek Türkiye'yi yeniden tarihin arkalarına mı çekeceksiniz?

Üç Öğretim Üyesi'nden alınan ve beni suçlayan Bilirkişi Raporu'nda, benim Moskova'ya sa-

dık olduğum yazılıyor.

Değerli Yargıçlar, şimdi ne yapacağım?

Bilim adamı olmaya özenen bir kişi olarak, ben, bir insanın sadakatini ölçen bir aygıt, bir teknik, bir yöntem bilmiyorum. Sadakati saptamak, bilim adamının yeteneklerinin, bilimin imkânlarının dışındadır

Sadakat, yürek işidir; benim tek sadakatim Türkiye'yedir, halkımadır.

Değerli Yargıçlar, şimdi, ben ne yapacağım? Sadakatimin yalnızca Türkiye'ye ve halkıma olduğunu kanıtlamak için ne üzerine yemin edeceğim? Kur'an üzerine mi, İncil üzerine mi, Tevrat üzerine mi? Hangisine? Hangisine karar vereceksiniz?

Beni aklayarak böylesi ilkel raporların Türkiye'ye lâyık olmadığını göstereceğinizi umuyorum. Beni aklayarak, Türk hukuk yazımınaan, yargılamayı tahrip eden iddiaları çıkarmanızı diliyorum.

Değerli Yargıçlar, lütfen, suçluluk bulutunu dağıtmaya katkıda bulununuz. Lütfen, suçluluk bulutu dağıtıldığı zaman, yargılamada, yasa hükümlerinin geçerli olduğunu gösteriniz.

Türkiye'nin güzel geleceğine inancım sonsuzdur.

Komünizmi övmedim; Türkiye'nin güzel geleceğini övüyorum.

Aklanmamı istiyorum. Kitabımın serbest bırakılmasını diliyorum.
Saygılarımla.

Üçüncü Bölüm İçin Altıncı Ek

ECEVİT'İN SÖYLEVİNE KARŞI DÜŞÜNCELER (*)

Sevgili Oktay,

Gözlerinden öpüyorum. Başarı dileklerimi tekrarlıyorum.

Okuyucu mektubu gönderiyorum.

Ne yazık, alışılmış okuyucu mektuplarından daha uzun yazmak zorundayım. Başlangıç olarak hoş göreceğinizi sanıyorum. Başlangıçtan anlatmak istediğim şu:

(*) Hürgün'de Ecevit'in açıkladığı görüşlere cevap vermek gereğini duydum. Okuyucu mektubu hazırladım.

Hürgün ekibi ve bu arada Oktay Kurtböke gördü, severek yayınlamayı kararlaştırdılar.

Hürgün'ü çıkarmaya üstlenenlerin önemli bir bölümü ile Cumhuriyet Gazetesi'nde birlikte çalışmıştım. Namus çizgilerini biliyorum ve başından itibaren güvendim.

Erol Simavi, namus çizgisi böyle olan bir gazeteyi çıkarmaya dayanamadı.

Kapattı.

Açmayı ve kapatmayı seviyor.

Kimin umurunda? Hürgün'e üzülmüyorum. Erol Simavi, otel odası kapatırca gazete kapatıyor, yüzlerce basın emekçisi sokağa atılıyor, basından bir tek tepki bile yok.

Üzülüyorum.

Bu eki üzüntümle birlikte sokağa atılan basın emekçilerine sunuyorum.

Bu mektubu yazmaya 19 Ekim 1985 tarihinde başladım, 20 Ekim 1985 tarihinde tamamladım.

Türkiye'de, şu veya bu yolla yazı imkânı olanların okuyucu mektubu göndermeleri bir alışkanlık düzeyine çıkmadı. Bu nedenle ve yine ne yazık, okuyucu mektupları, sıradan yurttaşların günlük ve somut dertlerini dile getirdikleri kısa yazılar olarak algılandı. Bunu değiştirmek gereğine inanıyorum.

İnsanı ve düşüncesini birbirinden ayırmak çok zor: İnsanı tanımlayan adı mı, yoksa düşüncesi mi, ciddiyetle tartışılmalıdır. Beni, düşüncelerimin belli ettiğini düşünüyorum. Adımın söylenmesine gerek yok; planlama kavramı reddedildiği zaman, ben kendimin reddedilmiş olduğuna inanıyorum. Jakobenizme küfredildiği zaman, küfrün bana yöneldiğini varsayıyorum ve üzerime alıyorum. Devletçiliği eleştirmeyi de, benim eleştirilmem olarak algılıyorum. Kuşkusuz solculuğu, Türk aydınını küçümsemeyi de, benim küçümsenmem ve sorumlu gösterilmem sayıyorum.

Hürgün'ün değerli yazı işleri yönetmeni Turhan Ilgaz'ın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin son Genel Başkanı Bülent Ecevit ile yapmış olduğu söyleşiyi, «Ecevit'in Söylevi» olarak değerlendirmekte bir sakınca yok; Bülent Bey, son zamanlarda ve çeşitli yollarda açıkladığı görüşlerine bir bütünlük verme gereğini duymuş görünüyor. Yeni zamanda bu görüşlerin, Bülent Ecevit'in politikasını anlamada önemli ipuçları taşıdığından kuşku duymuyorum.

Ecevit'in Söylevi'nin bir monolog olarak kalmasını istemedim. Diyalog haline getirmenin, başkalarıyla birlikte ve bu arada, bana düştüğünü düşünüyorum. Üzerime düşeni yerine getirebilmek için ve bir okuyucu mektubu olarak yayınlanması dileğiyle «Ecevit'in Söylevi'ne Karşı Düşünceler» yazma gereğini duydum.

Bilgi kuramı açısından önce Ecevit'in Söylevi'nin iki dayanağını açıklamak zorundayım. Bir: Bülent Bey, son zamanlarda tekrarladığım bir kavramla, Türkiye'nin siyaset belleğinin silindiğini varsayıyor. Beş yıldır sürdürülen tek yanlı propaganda bombardımanı ve bununla birlikte gelen yasaklamalar, Türkiye'de siyasal belleği silme amacı taşıyor. Eski politikacılara yasaklar ile siyasal

davaların uzatılması, siyasal belleği silmede aynı işlevi taşıyor; siyasal belleği olanların söz hakkı ellerinden alınıyor. Bülent Bey, siyasal belleği olmayan bir siyasal topluluğa konuştuğunu varsayıyor. Aksi halde, kendisiyle bu kadar kolay çelişmeye razı olmazdı.

İki: Ecevit'i, Devlet Başkanı Orgeneral Evren ve Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal ile aynı yerde ve aynı paralelde düşünmek hiç kimsenin aklına gelmemeli. Ancak Ecevit'in politikada deneyim kazanmış bir kimse olduğunu da unutmamak gerekiyor. Ecevit'in Söylevi'ndeki sert eleştiri odaklarının, Evren'in sürekli kızgınlık noktalarıyla ve Özal'ın siyasal güçlükleriyle özdeşleşmesini görmemek mümkün olmuyor. Bunu, Ecevit'in de görmüş olduğunu ve buna göre hareket ettiğini düşünüyorum.

Devlet Başkanı Evren ve Bakanlar Kurulu Başkanı Turgut Özal, şu anda, en çok birleşik halk partisi hareketiyle aydın hareketlerinden rahatsız oluyor. Bülent Bey, tüm eylemlerini birleşik halk partisini önlemeye ve tüm ideolojik hücumlarını, Türk aydınını sorumlarından uzaklaştırmaya yöneltiyor.

Politikada paralel hareketlerin belli kolaylıklar getireceğine inanılıyor.

İki dayanağı açıkladıktan sonra, Türkiye'nin yazgısında etkinlikler kazanmış bir politikacı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin son Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Söylevi'nde yer alan ve Bülent Bey'e yakıştırmakta güçlük çektiğim bir-iki noktaya değinmek zorundayım. Karşı Düşünceleri, bundan sonra açıklamaya çalışacağım.

Bülent Bey, 12 Eylül'ü hemen izleyen günlerdeki davranışlarını şöyle açıklıyor ve savunuyor: «Tam tersine, o aşamada üzerime düşen görevleri yerine getirebilmek için, genel başkanlıktan ayrıldım. Tehlikelerini, risklerini göze alarak, kendi görev ve sorumluluk anlayışıma göre üstüme düşenleri yerine getirmeye çalıştım. Ve Türkiye'de hiç bir politikacının politika yapmadığı bir dönemde, ben, bir anlamda, siyasal çalışmamı ve mücadelemi sürdürdüm ve bunun cezasına da vicdan huzuruyla katlan-

dım» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 17 Ekim 1985). Bu sözleri, Bülent Ecevit'e yakıştıramıyorum. Hiç bir politikacıya da yakıştırmam mümkün olmuyor.

Türkiye'de hiç bir politikacıya kısa hapisliğinden böyle söz etmek düşmez: Türkiye'de başka parti genel başkanları çok uzun yıllar hapis yattılar. Türkiye'de büyükelçiler, baro başkanları, profesörler, Sevgili Sadun Aren çok daha uzun yıllar hapiste kaldılar. Türkiye'de en güçlü işçi sendikasının genel başkanı uzun yıllar hapis yattı. Türkiye'de barışı isteyen bilim adamları, yazarlar, profesörler, hâlâ hapisteler. Türkiye'de Reha Hanım, hapiste yatmayı bir kişisel onur düzeyine çıkarabiliyor. Askerî hapishanelerde yatıyorlar. Bütün bunlar varken, Türkiye'nin yazgısında etkin olmuş bir politikacının, kısa süreli hapisleri ve sivil cezaevi koşullarını, karşılaştığı çok ciddi eleştirileri karşılamak için, böylesine ön plana çıkarmasını yadırgamak gerekiyor.

Bir politikacı için doğru da değil; tartışmayı çağırıyor. Hapislik sürelerinin ve daha da önemlisi koşullarının, kelepçenin nasıl vurulduğunun, saçların tıraş edilip edilmediğinin ve nasıl tıraş olunduğunun, benzerlerinin tartışılmasını davet ediyor. Böyle bir tartışmayı doğru bulmuyorum.

Bir politikacıya, «Türkiye'de hiç bir politikacının politika yapmadığı bir dönemde, ben, bir anlamda, siyasal çalışmamı ve mücadelemi sürdürdüm» demek de uygun düşmüyor. Ecevit, bunları, kendisinin politikadan uzaklaştığı iddialarına karşı söylüyor; «kimse, Ecevit siyaseti bıraktı, görevden kaçtı diyemez» diye ekliyor. Bunu söylemek bile Ecevit'in siyaset süresinin tartışmalı olduğunu gösteriyor; tartışmalı olmayanlar var.

Bülent Bey, genel başkanlıktan ayrılmasıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Ordu'dan ayrılması arasında bir benzetme yapıyor. Ecevit şunları söylüyor: «Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Anadolu'ya geçtiğinde, Mustafa Kemal, öyle bir durumla karşı karşıya geldi ki, artık üzerinde taşıdığı üniformayla ve paşalık rütbesiyle görevini sürdüremeyeceği kanısına vardı. O zaman, savaşlarda

kazanılmış üniformasını çıkardı». Ecevit'in Söylevi'nin bu bölümündeki bilgilere çok şaşırdığımı söylemek durumundayım. Türkiye'de başbakanlık yapmış bir politikacının, siyasal belleğin böylesine silinmiş olduğunu varsaymaması gerektiğini düşünüyorum.

Bir ve çok basit: Üniforma savaşlarda kazanılmıyor. Harp Okulu'ndan çıkarken subaylar üniformalı olarak mezun oluyorlar. İkincisi ve daha önemlisi, Kemal Paşa görevden alındı ve İstanbul'a çağrıldı. Kemal Paşa, Ordu Müfettişi görevinden istifa etmedi, alındı. Görevden alındığı için İstanbul'a dönmesi gerekiyordu ve dönmemek için istifadan başka yol yoktu. Ayrıca Ordu'dan istifasından sonra da üniformasını çıkarmamaya direndi; Erzurum Kongresi'nde delegelerin sert sayılabilecek uyarıları karşısında üniformasını çıkardı.

Türkiye'de asker ya da sivil politikacıların Kemal Paşa'ya öykünmelerini doğal karşılamak gerek; Kemal Paşa, yakın tarihin çıkardığı önemli ve büyük örgütçülerden birisidir. Ancak bu öykünme sırasında tarih gerçeklerine de özen göstermek gerektiğini düşünüyorum.

Bülent Bey'in Söylevi'nde yadırgadığım iki noktadan sonra üçüncüsüne geliyorum; ilkinde bir politikacının çektiği zahmetleri abartması, ikincisinde tarih bilgilerini özenle kullanması üzerinde durdum. Üçüncüsünde ise, politikacının tutarlılığına değinmek zorundayım.

Ecevit'in Söylevi, aydın eleştirisini aşarak bir tür aydını red düzeyine çıkıyor ve orada yoğunlaşıyor. Şunları söylüyor: «Türk toplumunun gene tarihten gelen bir özelliği ve geleneği de, seçkinci eğilimler, elitist eğilimlerdir. Deyim yerindeyse, entellektüalizm geleneğidir. Belli seçkin çevreler veya kendilerini 'aydın' diye tanımlayan çevreler, sağda olsun, solda olsun, toplumu yönlendirme hakkını kendilerinde görmektedir. Bu hastalıktan Türk solunun belli kesimleri de kendini kurtarabilmiş değildir. Dolayısıyla solun halkla yabancılaşmasını gidermek zorlaşmaktadır» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985) Bülent Bey, çok net bir aydın düşmanlığını dile getiriyor. Aynı gün devam ediyor: «Özetlemek gere-

kirse, ülkemizde kendilerini devrimci ve ilerici sayanların büyük bir kesimi, aslında, bir bakıma çok tutucudur; halktan daha tutucudur. Halktaki değişimi göremeyecek ve değerlendiremeyecek kadar tutucudur. Eğer onlar bu tutuculuktan kendilerini kurtarabilirlerse, Türkiye'nin siyasal manzarası hızla ve çok büyük ölçüde değişebilir». Bülent Bey'in, Türkiye'de tüm sorunların nedeni olarak aydınları gösteren DP-AP çizgisine yaklaşmış olmasından büyük üzüntü duyuyorum.

Ancak bu kadar değil; tutarlılık arayışının aydın kimliğinin temel özelliklerinden birisi olduğu biliniyor. Fakat burada Ecevit'in Söylevi ile daha önceki düşünceleri arasında kapsamlı bir tutarlılık araştırması yapmayı düşünmüyorum. İki noktayı belirtmek durumundayım. Bunlardan birincisi, Bülent Ecevit'in hem İsmet Paşa'ya karşı muhalefetini sınırlı bir aydın takımıyla yaptığını ve hem de 12 Mart'tan çıkışta böyle bir aydın kümelenmesine güvendiğini hatırlıyorum. Ecevit, yepyeni bir aydın takımına o kadar çok güvendi ki, bunlara Ecevit'in «beyin takımı» adı verildi ve ben, o zamanlar yazdığım Cumhuriyet Gazetesi'nde bu «beyin takımı» nitelemesine net bir biçimde karşı çıktım.

Yalnız işin bu yanı beni o kadar çok ilgilendirmiyor; Bülent Bey'e hiç yakıştıramadığım noktaya geliyorum. Ecevit'in Söylevi'nin dışına çıkıyor, değerli arkadaşım Yalçın Doğan'ın son kitabından aktarma yapıyorum. Yalçın'ın kitabında çıkan Ecevit Resmi'nin, Turhan Ilgaz'ın dizisindeki imaja tam uymadığını belirtmek gerekiyor. Bununla ilgili değerlendirmemi başka yer için yazdım; şimdi aktarmaya geliyorum. Cezaevinde Bülent Ecevit, kendisine geçmiş olsun dileklerini yazan Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Erdal İnönü'ye cevap gönderiyor ve şunları yazıyor: «Kuzey komşumuzda demokratik direncin ödünsüz öncülüğünü bir Saharov'un yapması da bir rastlantı olmayabilir» (Yalçın Doğan, Dar Sokakta Siyaset, İstanbul, 1985, s. 183). Bülent Ecevit'in Sovyetler Birliği'nde bir demokratik direnç bulması ve bunun öncülüğünü Sovyet aydını Saharov'a vermesi karşısında Türk

aydınına yalnızca tutuculuğu yakıştırmasını kabul etmiyorum. Bülent Bey'in Türk aydınını daha ciddiye alacağı, aydını karşısında değil yanında görmek isteyeceği, halkı için halkından daha çok hapishaneleri dolduran Türk aydınına daha sevecen bakacağı günlerin gelmesini diliyorum.

Ecevit'in Söylevi'ne Karşı Düşünceleri'mi, bir kaç noktada özetlemek istiyorum.

Parti : Çatı ve Temel

Bülent Ecevit, temelli olarak yanılıyor: Parti, çatıda kurulur.

Bülent Bey, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ardılı olma iddiasıyla kurulan iki partiyi de «birer çatı örgütü» olmakla eleştiriyor (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, 16 Ekim 1985). Bülent Bey'in iki partiye yönelttiği eleştiriler beni doğrudan ilgilendirmiyor; söz konusu partilerin savunması benim dışıma düşüyor. Ancak Bülent Bey'in, bir zamanlar olduğu türden «halk sektörü» ya da «köprü kuramı» benzeri projelerle, Türkiye'nin tartışma ortamını gereksiz bir biçimde karıştırmasından kaygılanıyorum. Ecevit'in siyasal örgütlenmenin çatıdan değil taban'dan yapılacağı tezi, halk sektörü ya da İskandinav teknoloji ve Arap dolarları ile Türkiye'nin mekânını yan yana getirerek Türkiye'ye kalkındırma projesi kadar hayalcidir; denenmeden de dayanıksızlığı gösterilebilir, göstermem gerekiyor.

Önce bilgi kaynağı ile açıklama yapmam gerekiyor: Pratik deneyimi ve teorik birikimi açısından Ecevit'i bir parti kurma uzmanı saymam mümkün görünmüyor. Bir siyaset teorisyeni olduğunu iddia edebileceğini sanmıyorum. Parti kurma konusunda da şimdiye kadar hiç bir deneyimi olmadı. Çünkü kurulmuş olan bir partiye girdi, üye oldu.

«Parti», Osmanlıca «Fırka», tefrik etmek, ayırmak, sözcüğünden türüyor. İngilizce ve Fransızca «parti» sözcüğü «taraf» anlamına geliyor; «third party», üçüncü kişi-

ler, ya da üçüncü taraf demek oluyor. Parti, ayrı düşünmeyi anlatıyor.

Taban ayrı düşünmez.

Bilim ve politika tavanda başlıyor.

Önce ayrı düşünce ve ayrı düşünenler olacak; bir araya geliyorlar. Sonra kendileri gibi düşünenleri bulmak ve yaratmak için tabana gidiyorlar. Bu, alfabedir; değiştirmenin ciddi gerekçeleri bulunmalıdır.

Türkiye'de Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Türk siyaset yazınında parti sayılıyor ve çok önemli işler yaptı, Belgrad Ormanları'nda ve bir avuç genç tarafından kuruldu. Türkiye'nin en özgün partilerinden birisi sayılan İttihat ve Terakki Cemiyeti, bir kaç Askerî Tıbbıye öğrencisi tarafından ve bir incir ağacının altında yaratıldı. Demokrat Parti, çatıda kuruldu. Türkiye İşçi Partisi çatıda kuruldu. Adalet Partisi tavanda kuruldu.

Bütün komünist partileri tavanda kuruluyor. Kapitalist dünyadaki bütün partiler çatıda ortaya çıkıyor.

Pratik ve teori, partinin kesinlikle tavanda kurulacağını gösteriyor. Tabanda kurulma bir istisna ve özel durumların sonucu oluyor. Özel durumu açıklamak zorundayim: Parti'nin tabanda kurulması iç savaşı da içeren bir savaş durumunda ortaya çıkıyor. Buna Bülent Bey'in son genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ni örnek olarak gösterebiliyorum. Cumhuriyet Halk Fırkası, Kurtuluş Savaşı'nın içinden, bu savaşı yürüten cemiyetlerin yöneticilerinden çıktı. Müdafaai Hukuk Cemiyetleri ve bu cemiyetlere dayalı iç ve dış savaş Cumhuriyet Halk Fırkası'nı doğurdu.

Ancak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin kadrolarını da İttihat Terakki yetiştirdi. Bu kadrolar, arsız bitkiler türünden halk içinden kendiliğinden çıkmadılar.

Batı'daki sosyal demokrat partilerin tabanda kurulduğu düşüncesi gerçeklere pek uzak düşüyor. Batı'da sosyal demokrat partiler, marksistlerin sosyal demokrat adını da bırakmaları sürecinin içinde, marksist örgütlenmelerden ayrılan hareketler oldular. Bunların bir kısmı,

marksizmin ihtilâl düşüncesini ve leninizmi reddeden sendikaları da beraberine aldılar.

Dünyada tabanda kurulmuş bir parti yoktur; Bülent Bey, Türkiye'de siyaset belleğinin silindiğini varsaymamak durumundadır. Türkiye'de yasaklı olmayı, zaman zaman görüşleri açıklayabilmek ancak karşı eleştirileri durdurmak için kullanma eğilimleri olduğunu biliyorum. Bunları tekrarlamak için bir neden görmüyorum.

Parti Ankara'da kurulur; sonra il örgütleri ve ilçe örgütleri için tabana iniliyor. Kuruluş, Ankara'da verilen dilekçeden sonra bir zaman alıyor. Ancak durum böyle iken, basın ve hükümet nezdinde kurulmuş kabulü görerek Anadolu örgütlenmesi için zaman kullanmakla, dilekçeyi verdikten sonra Anadolu'ya çıkma arasındaki farkı anlamakta güçlük çekiyorum.

Politika ve Halk

Politika ve halk, daha önce de vardı. 12 Eylül öncesinde de vardı. Bülent Ecevit'ten önce de vardı. 12 Eylül öncesi Bülent Ecevit'ten de önce vardı. Bülent Ecevit, politika ve halk'ın ilk kez keşfedildiği ve yalnızca Bülent Ecevit tarafından keşfedildiği izlenimini veriyor.

12 Eylül ile ve daha doğrusu 1978 yılından bu yana Türkiye'de siyasal belleği silme girişimlerine dayanarak alfabeyi unutmaya ve unutturmaya imkân verilmemelidir; öyle düşünüyorum ve bu okuyucu mektubunu bu amaçla yazıyorum. Politika, halkı belli yollarla belli yerlere götürmek için var. Eğer halk, kendiliğinden etkin olabilseydi, politikacıya gerek olmazdı. Politikacıya, halkı örgütleyen politikacıya her zaman ihtiyaç var.

Politika süreklidir; hiç bir zaman kesintiye uğramaz. Hiç bir politikacı, koşulları beğenmediği için politikaya küsemez.

Politikacı sürekli politik örgütlenme peşinde koşan yaratıktır; perfeksiyonist olamaz. Politikada siyasal örgütlenmeyi mükemmel koşullarda kurmak diye bir kavram yoktur; önemli olan en olumsuz koşullarda bile ku-

rulan örgütlenmeyi mükemmel düzeye çıkarmak için çalışmaktır.

Türkiye'nin alfabesine ekleyeceklerim var: Artık Türkiye'de halk, işçi ve sendikacı dalkavukluğunu aşmış durumdayız. Halkı bir bilinmeyen haline getirerek, tapınmanın ve bir fetiş sayarak, bütün suçlamaları bu fetiş adına yapmanın zamanı geçti. Buna izin «vermeyiz».

Türk yenilikçilerin mücadelesi, gericilere yatkın halkı ilerici yapmaktır.

Halkımızı «biliriz». Kendi haline bırakılırsa, halkımızın ne yapacağını «biliriz». Halkımız kendi haline bırakılırsa kendi çıkarlarına yüzde yüz aykırı bir anayasaya oy verir. Halkımız kendi haline bırakılırsa, bir zamanlar baş tacı ettiği, hapiste ölen Fatsa'nın eski Belediye Başkanı Terzi Fikri'nin cenazesini toprağa vermeyi önlemek ister.

Halk doğru değildir; en büyük doğrulayıcıdır.

Halkımızın her yaptığını beğenmeyiz; ancak her yaptığımızı halkımıza beğendirmeye «çalışırız». Halkımız, «bizim» sürekli özen kaynağımızdır; bıraktığımız zaman ayrık otlarına dönüşeceğini «biliriz».

Bunu yalnızca «biz» bilmeyiz; halkımızın düşmanları da bilirler. Bildikleri için ellerinden geldiği zaman «bizim» halkımız ile bağlantımızı koparırlar. «Biz» de her koşulda halkımıza gideriz; kendi çıkarımızı bir kenara «atarız» ve halkımızın çıkarını halkımıza anlatmaya «çalışırız». Buna politika «deriz».

Politika durmaz. Politik örgütlenme arayışı durdurulamaz.

İlerde tekrar değineceğim: Halkçı Parti ve Sodep'in kuruluş girişimi çok doğrudur. Halkına düşkün bir politikacı, koşul tartışması yapmadan, eline geçen ilk fırsatta siyasal örgütlenme peşinde koşar.

Halkçı Parti veya Sodep kuruluşuna itiraz ciddi değildir; itiraz, ancak kurucu kadronun yapısına yapılabilir. Bunların CHP izleyicisi olup olmayacağı tartışılabilir.

Ama her halde ve ilk fırsatta politik örgütlenme peşinde koşulur.

Çünkü namaz tek başına kılınır. Tek başına aşk olmaz. Tek başına politika olmaz. Politika bir çokluk işidir ve örgütle yapılır.

Şimdi üzülerek aktarma yapmak zorundayım: «O aşamada tek başıma davrandımsa, bu tek başıma davranmayı istediğim için değildi» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 18 Ekim 1985). Tek başına politika olmaz. Aktarmayı sürdürüyorum: «Mahkemelere gidip gelişlerimdeki, cezaevine girip çıkışlarımdaki ıssızlık da benim tercihim değildi». Hepsi bu kadar.

Bundan sonraki Türk toplumuna lâyık sayılmamalı; Ecevit Söylevi'nde tek başına oluşunun tartışmasını yapıyor. Türkiye böyle bir tartışmaya lâyık değildir, bunu aktarıyorum. «'Ecevit, duruşmalara gidip gelişinde, hapse giriş çıkışında kimsenin bulunmasını istemiyor' söylentisi, bana rağmen, benim tam tersi temennilerimi duyurma çabalarıma rağmen, yayılmış söylentilerdir. Genel Merkez yönetimindeki arkadaşlarım tarafından değil, fakat başka arkadaşlarım tarafından yayılmış asılsız söylentilerdir». Türkiye'nin gündemi bu mu oluyor? Böyle bir «komplo teorisi» kimi ilgilendiriyor? Türkiye'de yalnızca Ecevit mi yargılandı ve yalnızca Ecevit'in mahkemelerine mi gidildi? Türkiye'de siyasî mahkemelere nasıl gidildiğini «biliyoruz». Şu kadarını söylemek durumundayım: Bülent Ecevit istedikten ve Genel Merkez arkadaşları bunu böyle söyledikten sonra hiç bir «asılsız söylenti» etkili olamıyor.

Bu noktaya ayrıntı ile dokunma gereğini duydum: Böyle anlamsız anlaşmazlıkları dile getirmek bir şanssızlık oluyor. Tekrarlıyorum; Türkiye'nin bu tür tartışmalara lâyık olmadığını düşünüyorum.

Halkı, bilinmeyenlerin toplandığı joker haline getirme eğilimlerine prim verilmemesi gerekiyor. Halkı bilinenleri bilinmeyen haline getirmenin aracı düzeyine çıkarma eğilimlerinin sonu geliyor.

Aktarıyorum: «Toplumdan, halktan gelen etkiler, ege-

men güçler diyebileceğimiz kesimden gelen etkileri dengelemeye, hatta belki bir noktadan sonra, aşmaya başladı. Bunun sonucu olacaktır ki, anayasal ve yasal çerçeve seçimden bu yana genişlemedi, hatta tersine, daraldığı halde, genel ortamda bir rahatlama, göreceli bir rahatlama görüyorum» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 13 Ekim 1985). Ne yazık, Ecevit yanılıyor. Daha da önemlisi, ne yazık, Bülent Bey yanılmak istiyor. Kendisinin katkıda bulunmadığı bir oluşumu, halka bağlayarak işin içinden çıkmayı deniyor.

Bir rahatlama varsa, bunda halkın bir katkısı yok: Halktan ne etki ya da tepki geldi, bunun gösterilmesi gerekiyor. Rahatlama için korkuyu yenmek gerekiyor; henüz halkın korkusunu, sinmişliğini «yenemedik».

Rahatlamanın bir kaynağı 12 Eylül'ün başarısızlığı oldu. 12 Eylül, idam yaptı; ancak amaçlarından hiç birisini çözemedi. Türkiye bugün son derece yalnız bir ülke durumuna geldi. 12 Eylül'den önce yoktu, şimdi var: Türkiye'nin bir bölgesinde sürekli operasyon var. 12 Eylül'den önce islâmik baskının bu boyutlara gelmesi akla bile sığmıyordu. Şimdi islâmik baskıyı kamçılamış olanlar, bundan korkmaya başladılar.

Varsa rahatlamanın bir diğer kaynağı, halkın değil, Türkiye'nin seçkin insanlarının mahkemelerde, hapishanelerde gösterdiği direnç ve onuriu davranıştır. İşkence, hapislik, baskı, işsizlik ve üstüne pişmanlık yasası bile Türkiye'nin özverili insanlarında, adını da söylemeliyim, aydınlarında bir pişmanlık yaratmadı.

Aktarıyorum: «Bundan bir yıl önce, hatta altı ay önce yazılamayan bazı şeyler bugün yazılabiliyor, konuşulamayan şeyler konuşulabiliyor». Bülent Bey bunları söylüyor ve bunlara karşı da söylenebilecekler bulunuyor. Ne yazık, Bülent Ecevit'in mahkemeleri yalnız geçmiş, diğer mahkemeler pek yalnız geçmiyor. Söylenmesi gerekenler şu oluyor: 12 Eylül Dönemi'nde Türkiye'de insanlar önce mahkemelerde konuşmaya başladılar.

Bugün konuşulanların pek çoğu, Evren'in istifasının bir sorun olmayacağı da dahil, ilk önce Mahkemeler'de

söylendi. Konuşmak için tek kürsü, sanık kürsüsü oldu; konuşuldu, yayıldı.

Halkçı Parti'ye, Sodep'e, birleşmelerine, aydınların bir belge hazırlamalarına, aydınların ekinsel amaçlarla bir şirket kurmalarına ve hepsine karşı çıkmış olan Bülent Ecevit'in tek direnç kaynağı olarak halkı görmesi, doğru sayılmayabilir; ancak Bülent Bey için kaçınılmaz görünüyor. Yalnız bu kaçınılmazlık içinde hoş sayılmaması gereken bir durum ortaya çıkıyor: Halkçı Parti'nin kuruluşu, bütün bu girişimlere Eylülist'ler de karşı çıkıyorlar.

Burada Karşı Düşünceler'imin politika ile ilgili bölümünü bitirirken bir noktayı açmak durumundayım: Her legal parti, bir ölçüde, muvazaadır.

Yasal partiler, bir anlamda, düzenle anlaşmak zorundalar; düzenin koyduğu sınırlamalar içinde hareket etmeyi kabul ediyorlar. Bunları bilmek önemlidir; ancak çok fazla abartmamak gerekiyor.

Demokrat Parti'nin kuruluşu uzun zaman muvazaa suçlamasıyla karşılaştı. Benim araştırmalarıma göre muvazaa olduğunu gösteren kanıtlar az değil; zamanın Devlet Başkanı İsmet Paşa, Celâl Bayar'ın parti kurmasını içtenlikle istedi, güveniyordu. CHP kalemşorları, DP kuruluşunu sevinçle karşıladılar.

Halkçı Parti, kuruluşundaki bütün sakatlıklara ve kurucu kadrodaki tüm güvenilmez öğelere karşın, ilk sandık sayımında, yüzde otuza ulaşan bir pay ile halka ve Türkiye'de sola güvenilebileceğinin haberini verdi. Bir kaç yıl önce yapılan sayımın en önemli ve umut verici sonucu bu oldu.

Sodep adı altında bir parti kurma girişimini mahkûm etmek için hiç bir neden görmüyorum: Politika durmaz. Burada siyasal belleği silme girişimlerine karşı, kuruluş sürecini hatırlatma gereğini duyuyorum. 12 Eylül'ün parti kurmada getirdiği asıl güçlük, yeni parlamentoyu önceden denetim altına alma çabalarına bağlı oldu. Kuruluş aşamasındaki denetim, hükümeti belli bir yeni dönemin, muhalif saylavlarını seçme isteğinden kaynaklandı.

Burada söylenmesi gereken şudur: Parti kurmak başkadır, bir veya bir kaç dönem saylav olmak bambaşka. İkisi arasında bir bağ bulunmuyor; her parti için her zaman sandık başına gitme zorunluluğu bulunmuyor.

Halkçı Parti'nin kuruluş kadroları ve özellikle Eylülistler, Sodep'in vize almak için 12 Martçı bir listeyi öne sürmesi eleştirilebilir; her zaman eleştirmeye kararlıyım. Ancak her iki kuruluşu eleştirme gerekçesiyle politik eylemden uzak kalmayı anlamam pek zordur; anlamıyorum.

Sosyalistlerin partileşme çabalarına karşı çıkarılan güçlüklerle ilgili büyük bir kataloğu var. Bülent Bey'in ilk güçlükte geri çekilmiş olmasına üzülüyorum. Tekrarlıyorum: Politikacı mükemmel koşulları bekleme şansına sahip görünmüyor. Politikacının işlevi, hiç durmadan mükemmele doğru yürümek oluyor.

Sızma ve Cephe

Politika güzel bir meslektir; politikanın zanaatkârı da, sanatkârı da var. Dünyada insana hizmet etmek kadar büyük bir haz olmadığını düşünüyorum; politika, insanın, insana ve daha somutu halkına hizmet etmesinin en doğrudan yolu oluyor.

Politikanın kötülenmesine ve hiç bir ayrım yapmadan politikacının aforoz edilmesine hep karşı çıktım. Karşı yazıyorum.

Her politikacı, kuşkucu ve temkinli olma zorundadır: Politikacının Darwinist yaşam kuralı. Kuşkusu ve sürekli önlemi olmayan politikacı ayakta kalamıyor. Kemal Paşa, kuşkucu ve zor ve az güvenebilen bir politikacı, bir ihtilâlci olarak tarihe geçiyor.

Sınırı var; sınırın aşılması gerçekçilik duvarının yıkılması oluyor. Geçirmiş olduğu basit ve kısa süreli iki hapislik deneyimini, Zincirbozan Serüveni'nden uzak kalmasının nedeni olarak ele alabiliyorum. Ancak Bülent Bey'in içine girmiş olduğu aşırı kuşku düzeyini bu basit iki hapislik deneyimine bağlamak istemiyorum; CHP'nin tarih içindeki rolü, Cumhuryet Halk Partisi'nin son Genel

Başkanı'na da saygılı ve özenli davranmayı gerektiriyor. Saygı ve özeni göstermekte eksikli davranmak istemiyorum.

Aktarmak zorundayım: «Türkiye, dört yanından, rejimi, devleti sarsıcı bir takım sızmalara, dış etkilere açık durumdadır» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 14 Ekim 1985). Ne ilgisi var, bunlar nereden çıkıyor; bu soruları sormadan edemiyorum.

Bülent Bey'in dış politika sorunlarına bir eğilimi seziliyor. Eylülistler'i, özellikle ve çok büyük ölçüde dış politika sorunlarından dolayı eleştiriyor. Bunun Bülent Bey'e, halka dayanmadan iktidar gücünü ellerine alabilen kesimlerde, bir güvenlik sağlaması mümkün. Her politikacının böyle güvenirlik aramasını normal karşılamak gerekiyor.

Ancak son zamanlarda Bülent Bey'in diline yapışan bu «sızma» sözcüğünü yadırgıyorum; «infiltration», Amerika Birleşik Devletleri'nde resmî aygıtların pek sevdikleri bir terminoloji oluyor. Ayrıca gerçeklere uymuyor: Kuzey'de Sovyetler Birliği'nden bir sızma ile ilgili iddia yok. Eylülistler bile böyle bir iddia ileri sürmüyor. İran sınırında sorun görülmüyor. Türkiye, Irak topraklarında operasyon yapacak kadar kendisini güvenli sayıyor. Suriye ile her zaman sorun oldu; ancak bu ara resmen ilân edilen bir sorun bulunmuyor. Bulgaristan ile bir yapay sorun var; giderilmesi, yaratılmak istenen yeni Soğuk Savaş'ın sona ermesine bağlı kalıyor. Yunanistan ile ise, Kıbrıs çıkartmasından beri yoğunlaşmış sorun var. Ancak resmî makamlar bile Türkiye'nin dört bir yanından «devleti sarsıcı bir takım sızmalara» dayalı rahatsızlıklar dile getirmiyor.

Bülent Bey, pek çok yazık, bu dıştan sızma kuşkusunu, içten sızma ile birleştiriyor. Bülent Bey'in düşünce yapısında ve son zamanlarda, Türkiye'de sosyalistlerin işlerini ve güçlerini bırakarak Ecevit'in kuracağı örgüte sızma planları yaptıkları tezi yer alıyor. Bülent Bey şunları söylüyor: «Demokratik sol hareketle, CHP, hiçbir za-

man, Türkiye'de tüm solu birleştirme gibi bir amaç gütmedi» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985). Bunu söylemek Ecevit'in hakkıdır ve gecikmeyle de olsa bu açıklığı ilân etmiş olmasını sevindirici buluyorum. CHP'nin ve yerine kurulacak örgütlerin Türkiye'de tüm solu birleştirme şansı yok; bunun kabul edilmesi açıklığa doğru atılmış bir adım oluyor.

Türkiye'de sosyalistlerin CHP içinde aktif olma yönünde bir eğilimleri olduğunu kabul etmek gerekiyor. CHP içinde, sosyalistliklerini bırakıp CHP programına bağlı partililere dönüşmedikçe ve hatta «bakmayın CHP'li olduğuma, kalbim sosyalist» türünden iki yüzlü, sağlıksız ve çıkarcı davranışları bırakmadıkça, sosyalistlerin CHP türü örgütlenmelerde yer almalarını yalnızca kınamak zorunlu oluyor.

Yalnız bu kınamanın tek yanlı kalmaması adaletin gereğidir; CHP her zaman sosyalistlere olta atmaktan geri kalmıyor. Vedat Nedim, Şevket Süreyya, CHP kanallarına komünist örgütlerden geldiler. Bülent Ecevit, Ortanın Solu liderliğine tırmanırken, Mehmet Ali Bey'in, TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, basın danışmanını kendine basın danışmanı almakta yarar gördü.

Bülent Ecevit'in «sızma» endişesiyle ilgili görüşleri «cephe» tutumu ile içiçe giriyor. «Ben, demokratik yaşamda, cephe düşüncesine, cepheleşme eğilimine daima karşı olmuşumdur. Yalnız sağda cepheleşmeye değil. Solda cepheleşmeye de karşı olmuşumdur» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985). Bilgilerimin Bülent Bey'i doğrulamamasından üzüntü duyuyorum.

Uzatmadan yazmam gerekiyor: Ulusal Demokratik Cephe, Bülent Ecevit'in yarattığı olumlu beklentiler üzerine ilân edildi. Bu, bir. İkincisi, UDC ilân edilince, Bülent Ecevit buna karşı çıkmadı. Özür dileyerek ve birinci şahıs tekil yazarak, belirtmek zorundayım; UDC'ye tepki Yürüyüş Dergisi'nde benim imzamla çıkan baş yazıda formüle edildi. Bülent Bey'in solda cepheleşmeyi bu açık-

lıkla reddetmesi bir 12 Eylül sonrası gelişme olarak duruyor. Ben, Bülent Bey ile güvenilir bir sol cephe kurulmasını mümkün görmediğim için ilân edildiği an UDC'ye karşı çıktım.

Çünkü Bülent Ecevit, sağıyla bir araya gelmek istiyor. En kritik anlarda bile kendi sağını düşünüyor: «Tek başıma davranmayı istemek şöyle dursun, kendi arkadaşlarıma görevlerini hatırlatmanın ötesinde, bir başka partinin genel başkanına bile, ortak bir girişim ve davranış önerisinde bulundum» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, 18 Ekim 1985) Bülent Bey, öyle anlaşılıyor, Süleyman Demirel ortak hareket etme önerisini reddedince, yalnızlığı tercih ediyor ve yalnız politika yapıyor.

«Cephe» sözcüğü de özüne indirilmelidir; nedir «Milliyetçi Cephe»? Bir koalisyon ve bir kamu kadrolarının paylaşılması değilse, nedir? İşbirliği, güç birliği, cephe bunlar hep aynı doğrultuda gelişmeleri sıralıyor. Bülent Ecevit, hep kendi sağında bir işbirliği, bir güç birliği ve bu anlamda bir cephe arayışı içinde görünüyor.

Sağdaki liderlerin buna yaklaşmaması üzerine Bülent Bey'in bunu tek başına denemeye kararlı olduğu anlaşılıyor. Konumu o denli açık olmalı; güçlendirmek için, Türk yönetimi ve politikasında hiç bir düşüncenin sahibi olmayan Bakanlar Kurulu Başkanı'na övgü yazmaktan da çekinmiyor. Şunları yazıyor: «Kaldı ki, sağda, en azından sayın Turgut Özal, farklı bir yaklaşım izlemeye çalıştı. Eskinin, eski saflaşmaların, hiç değişmeksizin sürdüğü anlayışına dayanmaktan, saplanmaktan kaçınmaya çalıştı. Bunun da, 1983 seçimlerindeki başarısına, sanırım önemli bir katkısı oldu» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 16 Ekim 1985). Burada, Bülent Bey'e, 1983 yılındaki oylamada bir başarının bulunamayacağını yazmak zorundayım.

Bülent Ecevit cephe'ye karşı görünüyor; bir «cephe örgütü» peşinde olduğunu anlatıyor. Aktarıyorum: «Öte yandan gerek solcu denen, gerek daha geniş anlamda

ilerici denen çevrelerin, Türkiye'de bir yanılgısını görüyorum: Türk toplumu dünyanın en hızlı değişen toplumlarından biri... Fakat Türk solcularının veya Türkiye'de «ilerici aydın» diye bilinen kesimlerin önemli bir bölümü, Türk toplumundaki bu hızlı değişime karşın, Türk toplumuyla ilgili değerlendirmelerini değiştirmekten adeta ısrarla kaçınıyorlar. Son zamanlardaki, son aylardaki bazı yayınları anımsayacak olursanız, sanırım şunu birlikte görebiliriz: Hâlâ bazı kimseler, Türkiye'de daha Osmanlı İmparatorluğu'nun yenileşme dönemindeki ikiliğin, saflaşmanın aynen devam ettiğini ileri sürmektedirler. Bazıları da, ilerici-gerici ikiliğinin, CHP-DP veya CHP-AP ikiliğinin ve saflaşmasının aynen devam ettiğini düşünmektedirler, sanmaktadırlar. Oysa bu kadar hızla değişen bir toplumda siyasal eğilimlerin donmuş bir halde kalması söz konusu olamaz, beklenemez. Türkiye'de her şey değiştiği gibi, halkın siyasal değerlendirmeleri ve eğilimleri de değişiyor. O, arada ilericilik ve gericilik kavramları değişiyor. Halkın sol-sağ anlayışı değişiyor. Fakat bu değişikliği yok sayan kimseler, 'biz solcuyuz' diye veya 'sosyal demokratız' veya 'demokratik solcuyuz' diye veya 'sosyalistiz' diye halkın karşısına geldiklerinde eski saflaşmaları, psikolojik olarak, kendi elleriyle, kendi iradeleriyle sürdürmüş olurlar» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985). Uzun, ancak çok açıklayıcı bir aktarma gerekli oldu.

Türkiye'de ne değişti? Hangi sorun değişti, işsizlik, enflasyon, gelir bölüşümünün bozukluğu, mülkiyet ilişkileri, hangisi değişti? Bunlar değişmeden siyasal saflaşmanın değişmesini beklemek mümkün görünmüyor.

Bülent Bey'in CHP Genel Başkanlığı'ndan acele ile ayrılışı daha çok açıklık kazanıyor. Bülent Ecevit, gayet açık olarak ortaya çıkıyor, 12 Mart'ın denediği, Eylülistler'in temel amaç saydığı CHP-AP ikileşmesini kaldırıp bunun yerine bir siyasal örgüt kurma girişimini sürdürmek istiyor.

Buna, ortanın sağında bir cephe örgütü gözüyle bakılabilir; başarı şansı hiç yok. Başarı şansı olsa, Türki-

ye'de temel saflaşma ortanın sağının siyasal örgütü ile sosyalistler arasındaki ikiliğe dönüşecek; ancak Türkiye'de sosyalizme kadar, CHP-AP ya da DYP-Birleşik Halk Partisi arasındaki ikilemi kaldırmak imkânsız görünüyor.

Bülent Ecevit: Eski ve Yeni

Bülent Ecevit, böyle bir ortanın sağında cephe partisi kurmuşça, karşısına Türk sosyalistlerini ve aydınlarını alıyor. Bülent Ecevit için artık Türk solcu ve aydınları şamar oğlanı olmuştur; bunun söylenmesi gerekiyor. Türkiye'de sağcılığın nedenini mi merak ediyorsunuz? Bülent Bey'in cevabı hazır, Türk solcu ve aydınlarıdır. Bana aktarmak düşüyor: «Bugün, örneğin kırsal alanda veya işçi kesiminde veya esnaf ve sanatkâr kesiminde, birçok vatandaşlarımız, ideolojik anlamda sağcı oldukları için değil veya dinsel anlamda gerici oldukları için değil, ama solcu olduklarını veya 'aydın' olduklarını söyleyenler tarafından itildikleri için sağda kalmaktadırlar; veya aradaki psikolojik duvarların yıkılmasına yeterince yardımcı olunmadığı için sağda kalmaktadırlar» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985) Böylece Bülent Bey, Türk sağcılığının solcu temellerini formüle etmiş oluyor.

Ecevit'in Söylevi'nde aydınlar, bütün sorunların temeli olarak gösteriliyor. Değişmeyi göremeyenler, halkı sağa zorlayanlar, kolaycı olanlar, «bizim 'aydın' çevrelerimizin, kendilerini 'aydın' diye tanımlayan çevrelerimizin, yeterince kurtulamadığı kolaycılık» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 16 Ekim 1985), hep hep aydınlardır. Bülent Bey, aydına yönelttiği sert ve reddeden eleştirilerini, kuşkusuz Türk solculuğuna da götürüyor; arada bir ayrım yok. Yalnızca birbirini artırıyorlar: Kendi dışındaki soldan «dışımızdaki solun bölük pörçüklüğü, zaman zaman kan davasına dönüşen çelişkileri ve uzlaşmazlıkları» diye söz ediyor. (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün 15 Ekim, 1985). Kısa hapislik deneyimlerini ön plana çıkaran ve hâlâ hapiste yatanları gör-

mek istemeyen Bülent Ecevit'in «çelişkileri ve uzlaşmazlıkları» yalnızca kendisinin hakkı saymasına şaşırıyorum.

Şu sözler Ecevit'e ait: «Koşullar değiştikçe ekipler de genellikle kendiliğinden değişir. Koşullardaki değişime, yeni mücadele aşamalarının gereklerine, uyum sağlayabilenler vardır, onlar devam ederler; uyum sağlayamayanlar da bir noktada kalırlar. CHP'de 1966'da başlayan değişimse çok hızlı idi. Herkesin o hıza uyum sağlaması beklenemezdi. Bizde de öyle oldu» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 1985). Politikada ön plana çıktığından beri sürekli yakın arkadaşlarıyla çelişki ve uyuşmazlığa düşen, «İsmet İnönü ile, 12 Mart müdahalesi üzerine izlenecek tutum konusunda anlaşmazlığa» düşme hakkına sahip olan, 12 Eylül'ün ilk gününden itibaren kendi seçmiş olduğu merkez kadrolarının birisiyle bile ortaklık aramayan Bülent Ecevit'in Türk sosyalistlerini çelişki ve uzlaşmazlık gerekçesiyle eleştirme hakkı olmadığını düşünüyorum.

Fakat Bülent Ecevit'in ne yaptığını bildiğinden kuşku duymuyorum. Yaptığını ve yapmak istediğini şöyle özetleyebiliyorum: Bülent Bey, aydın ve sosyalist suçlamaları ile kendisini sağa itmeye çalışıyor. Dünyaya ve toplumuna, toplumu içinde her kesime, Türkiye'nin solu ile bağlantılarını eskisinden çok daha net bir biçimde kestiğini duyurmak istiyor.

Her politikacının hakkıdır; burada kalmıyor. Bülent Bey, sol ve aydın reddiyesini tüm görüşlerinin odağı yapma eğilimini sergiliyor. Aktarma yapmam gerekiyor: «Ama şunu da belirtmek gerekir ki, CHP'nin, demokratik sol akım belirginleştikten sonra, oylarını yüzde 27'den yüzde 33'e, dört yıl sonra da yüzde 42'ye çıkarabilmiş olmasının nedeni, daha solundan gelmiş oylar değildir. Daha solda zaten o kadar oy yoktu. Bu oyların büyük çoğunluğu, toplumdaki değişimle CHP'deki değişimin bir noktada kesişmesinin ürünüydü» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 15 Ekim 1985). Bülent Ecevit'in toplumsal gelişmelere ve Türkiye soluna son derece statik baktığı anlaşılıyor.

Hatırlatmam gerekiyor: CHP, Ortanın Solu politikasını ilân ettikten sonra oy kazanmaya başladı. Bülent Bey, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türkiye'de sosyalistlerin parlamentoya girmesinden sonra bir arayış içine girdiğini ve Ortanın Solu'nu bulduğunu unutmak istiyor. CHP için oy getiren Ortanın Solu politikası, Türkiye'de sosyalistlerin harekete getirdiği dinamiklerin sonucu oldu.

Bülent Ecevit, «sağdaki partilerin halk kesiminden pek çok oy, CHP'ye yönelip akmaya başladı» diyor ve çok yanılıyor. CHP'ye oy verenler nasıl oy verdiler; CHP'yi ortanın sağında bir parti düşünerek mi oy verdiler? CHP'nin son Genel Başkanı bunları mı ileri sürüyor? Solcu bir partiye insanlar sağcı diye oy verirler mi?

Açık olmakta zorunluluk var: Solcu bir partiye oy verenler, kendilerinin de solcu olduğunu düşünürler. Solcu partiler, halkı değiştirerek oy alıyorlar.

Bülent Bey çok yanılıyor: 1983 yılında Turgut Özal'a yazılabilecek hiç bir başarı yok. Türkiye çok ağır ve tek taraflı propagandalarla, hapisliklerle, ölümlerle, her türlü yolla, kütlesel olarak sağa itildiği için, 1983 yılı sandık sayımından 12 Eylül'ün devamı bir hükümet çıktı.

12 Eylül, Türkiye'yi, dış politikası ve iç politikasıyla, bakış açısı ve insanların kafasıyla sağa çekmek için yapıldı.

«Bizim» işimiz, bu sağa çekilişe göre yeni bakış açıları bulmak değil, Türkiye'yi tekrar sola çekmek oluyor. «Bizler» bu alanda deneyimliyiz; 1960 yıllarında ve 1970 yıllarında Türkiye'yi sola çekmekte başarı «sağlayabildik». Elbirliğiyle ve kütlesel olarak Türkiye'yi sola çekebildiğimiz için, Bülent Ecevit'in CHP'si oyunu artırdı. CHP yeni oylarını sağdan değil, sosyalistlerin solcu yaptığı halktan aldı ve artırdı.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin son Genel Başkanı'nın bu değerlendirmelerinin geçici olmasını diliyorum. Bunların, 12 Eylül'ün yarattığı güçlüklerin abartılarak değer-

lendirilmesinden ileri geldiğini sanıyorum. Bülent Bey'in toplumdaki değişmelerin boyutunu büyüterek 12 Eylül'ü bir siyasal başlangıç sayma eğiliminden dönmesini umuyorum.

Bülent Bey'in Türk aydınlarına ve solcularına sakladığı sert eleştirilerinin bir bölümünü başka noktalara çevirmesinde önemli yararlar görüyorum. Aktarıyorum: «6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra, belli sınırlamalar içinde de olsa, seçimle gelmiş bir parlamento ve hükümet işbaşında bulunmakla birlikte, rejimin anayasal ve yasal çerçevesinde, Türk halkının alışkanlıklarına ve beklentilerine uygun bir genişleme olmadı» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, Hürgün, 13 Ekim 1985). Bu sözler, Bülent Ecevit'in yeni görüşleri olmalıdır ve eleştiriye çağırıyor.

1983 yılı Kasım ayında yapılan oylamayı, «belli sınırlamalar içinde de olsa» cümleciği ile nitelemek mümkün değil; demokrasiye inanmış bir politikacıya yakışmıyor. Unutulmamalı; milletvekili adayları beş kişilik bir konsey tarafından önseçime tabi tutuldu. Bu, belli sınırlamaları çok aşıyor. Hatırlanmalı, seçime girmek isteyen bazı partilerin seçime girmeleri engellendi. Bu partileri Bülent Bey beğenmeyebilir, rakip görebilir; bunlar mümkün. Ancak iki önemli partinin seçime girmesinin önlenmesi, her türlü sınırlama sözcüğünü aşıyor, tanıma giriyor. Bülent Beyin, kendisinin siyaseti reddettiği bir zamanda başkalarının siyaset yapma özgürlüğüne çıkartılan bu kadar önemli engelleri, bu kadar hafife alması, inanılırlığını ciddi ölçüde tehdit ediyor.

Son kez aktarma yapıyorum: «Türkiye'de Silâhlı Kuvvetler hiçbir zaman iktidarı ilelebet elinde tutmak için müdahale etmiş değildir... Buna Türkiye'nin koşulları da, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin gelenekleri de elvermemektedir. Müdahale ne kadar gelenek haline gelmişse, iktidar hırsı beslememek, iktidar amacı gütmemek de, Türk Silâhlı Kuvvetleri için o kadar gelenek haline gelmiştir» (Turhan Ilgaz, Ecevit'le Açık Açık, 15 Ekim 1985). Bunla-

rın tartışılması gerekiyor; buradaki düşüncelerin hiç birisine katılmak mümkün olmuyor.

12 Eylül'den bir hafta önce yayınlanan «Bir Yeni Cumhuriyet İçin» adını taşıyan kitabımdan aktarma yapmak istemiyorum. 12 Eylül'den önce Bülent Ecevit'in bir askerî müdahale durumunda CHP içinde yapabileceği operasyonlar üzerinde çözümlemeler yapmıştım. Ne yazık, gelişmeler ve aktardığım paragraf çözümlemelerimi aşırı ölçüde doğruluyor; aşırı ölçüde üzülüyorum.

Bunları bırakıyorum ve bu paragrafla bitiriyorum. Türk Silâhlı Kuvvetleri ile ilgili sık sık tekrarlanan ve tekrarlandığı için de doğruluğu tartışılmayan klişe değerlendirmelerin eleştirel bir süzgeçten geçirilmesini öneriyorum.

Bir: Silâhlı müdahale ile iktidarı ellerine alanlar, yalnızca geliş tarihini belirleyebiliyorlar. Gidiş zamanı, iradelerinin dışına düşüyor. İki: Askerî müdahalenin başlattığı temel siyasal davalar sona ermeden, silâhlı müdahalenin etkisinin sona erdiğini ileriye sürmek mümkün görünmüyor. Üç: İktidar hırsı nedir, devlet başkanlığı, hükümet, genel müdürlüklerin çok büyük bölümü, yasama organı askerleştirilmiş, davaların çok büyük bölümü askerî mahkemelerde açılmış, bir Türkiye'de askerî müdahalenin «iktidar amacı» gütmediği nasıl söylenebiliyor?

Türk Silâhlı Kuvvetleri, kendi dışlarında geliştirilmiş programları uygulamak için iktadara geliyor. Bir devlet başkanını arkada ve görevde bırakıyorlar. Başka ülkelere göre daha kısa zamanda askerî yönetim görünümü terketmeleri bir yeni müdahale şansını artırıyor.

Yakın zamanda Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin üç müdahalesinden ikisi bir yandadır, biri diğer yanda; arada nitelik farkı var. 27 Mayıs, Silâhlı Kuvvetler içinde de bir hareket oldu. 12 Mart ve 12 Eylül, bir bütünlük içinde ve disiplinle yapıldı. 27 Mayıs, halktan yana yönetimin önündeki engelleri kaldırmak için yapıldı; 12 Eylül ve 12 Mart,

yurttaşların haklarını daraltmak için gerçekleştirildi. Son ikisinde, ABD ile uyum içinde hareket edildi.

27 Mayıs, amaçlarına yaklaştı. Bu nedenle dönüş, isteksiz ve kanlı oldu. 12 Mart ve 12 Eylül, kendi koyduğu amaçlarda başarısızlıkla karşılaştı. Bu nedenle dönüş ile ilgili eğilimler sürtüşmesiz ortaya çıktı.

Şunu sormak gerek: Millî Güvenlik Konseyi, yönetimini sürdürseydi artık neyi çözebilecekti? Kıbrıs sorununu mu, enflasyonu mu, işsizliği mi, gelir bölüşümünü mü, idamları mı, hangisini? Millî Güvenlik Konseyi yönetiminin sona erdirilmesinin nedeni başarısızlığında yatıyor, yoksa herhangi bir gelenekte değil.

Bitiriyorum: İnsanların yenilenmesi iyidir. Bülent Ecevit'in de Türkiye'nin değiştiğini düşünerek kendisini yenilemiş olmasına saygı duyuyorum. Ancak bu yenileşmede, Eylülist çizgiler görmekten de üzülüyorum. Ayrıca eskisi ile yenisi arasında seçme yapmak durumunda değilim; mutlak seçim yapmaya zorlanırsam mutlaka eskisini seçiyorum.

Fiyatı 2300 TL
KDV dahil 2530 TL